

ԷՅՄՎՈՐ

ناصر الدین محمد بن ابی الدین
ربغوزی

قصص ربغوزی

کتاب

یا زوح

НОСИРУДДИН БУРҲОНУДДИН
РАБҒУЗИЙ

ҚИСАСИ РАБҒУЗИЙ

ИККИНЧИ КИТОБ

Тошкент
«ЕЗУВЧИ» нашриёти
1991

ЎЗБЕКИСТОН ССР ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ Ҳ. СУЛАЙМОНОВ
НОМИДАГИ ҚҮЛЁЗМАЛАР ИНСТИТУТИ

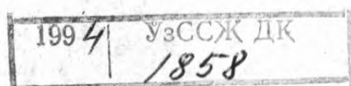
Нашрга тайёрловчилар:

Ўзбекистон ССР Фанлар академияси мухбир аъзоси, филология фанлари доктори, профессор **Эргаш Исмоилович Фозилов**, филология фанлари номзодлари **Абдулло Юнусов**, **Ҳамидулла Дадабоев**

Оятлар, ҳадислар ва арабий шеърларни ҳозирги ўзбек тилига **Юсуфхон Шокиров** таржима қилган.

Маъсул муҳаррир:

Ўзбекистон ССР ФА Ҳ. Сулаймонов номидаги Қулёзмалар инситути катта илмий ходими, филология фанлари номзоди **Ноила Абдуфаттоҳовна Асилова**.

Рабғузий, Носируддин Бурхонуддин.

«Кисаси Рабғузий». К.2.//Маъсул муҳаррир Н. А. Асилова; Оятлар, ҳадислар ва арабий шеърларни ҳозирги ўзбек тилига Ю. Шокиров тарж. / — Т.: Ёзувчи, 1991.— 272 б.

Уз замонасининг ганиқли тарихчиси, «тук шоири ва истеъдодли таржимони Носируддин Бурхонуддин Рабғузий (XIV асрнинг «Кисаси Рабғузий» асари ўзбек классик адабиётининг нодир дурдоналаридан бири ҳисобланади. Едномадаги пайғамбарлар ҳақидаги афсонавий қиссаларнинг асосий қисми диний характерда бўлиб, муаллиф уларнинг аксариятини «Қуръон» ва ўзга диний манбалардаги мифологик сюжетлар асосида яратган.

Асар XV асрда кучирилган ва Британия музейида сақланаётган қулёзманинг 1948 йил К. Гринбек томонидан амалга оширилган факсимил наشري асосида илк бор тулалигича нашрга тайёрланди.

Сарл. олдида: Ўзбекистон ССР ФА Ҳ. Сулаймонов номидаги қулёзмалар ин-ти.

Рабғузий, Насириддин Бурханидан «Кисаси Рабғузий» (Повести Рабғузи).

УзИ

4702620101—12
Р _____ 4.91.
М. 362/04/91

ISBN 5.8255-0004-9.

© Қисаси Рабғузий /II/, 1991 й.
© Эргаш Фозилов, Абдулло Юнусов,
Ҳамидулло Дадабоев (нашрга тайёрловчилар)
1991 й.

МУСО ЯЛАВОЧНИ ОЗОРЛАҒАНЛАР ҚИССАСИ.

Қачон олам фахри Муҳаммад Мустафо саллаллоху алайҳи ва саллам Ҳақ ёрлиқни тегурди эрса, Мавло таоло ёрлиқ изди: Эй имон келтурганлар, сизлар Мусони озорлаганлардин бўлманг. Манинг ёрлиқимни сизга тегурурда ўзини ёлғонга нисбат қилманг, кўни теб билинг. Мусони бир нечалари айб қилдилар. Мавло таоло Мусони айби йўқин уларга билгуртди. **Я аййўҳал-лазина ақману ла такуну каллазина аазав Муса фа барраъаҳу-Алоҳу мимма қолу.** Мусо ялавоч уятлиғ эрди, ўз танини ўртуклу тутар эрди. Бир нечаси олалиқға нисбат қилдилар. Бир нечаси ўраға нисбат қилдилар. Ўра уят андомдағи шиш бўлур. Кунларда бир кун Мусо ич тўни бирла сувға кирди. Тўнин бир тош уза қўйди. Тўнин тош олиб қочди. Мусо ич тўни бирла сувдин чиқти. **Заъ савбий я хажару** тею сўнгунча келур эрди. Аччиғидин яланғоч эканини билмади. Тош халқ қошиға келди. Мусонинг танини кўрдилар-явоқ ариқ, кўрклук. Оласи йўқ. Ич тўнима танига ёпушмуш. Ура иллатининг шишин йўқинма кўрдилар. Баъзилар айдилар: Озар ул эрди, қачон илгару юриса мутакаббир дерлар эрди. Орада юриса кўрқоқ теюрлар. Сўнгида юриса қавғунчитек бизни сулар, дерлар эрди. Аймишлар, озар ул эрдиким Ҳорунни сен ўлтурдинг, тедилар. Мусо етмиш эр бирла Тур тоғинга борурда Ҳоруннинг қабриндин кечдилар. Мусо: «Ё, Ҳорун», деб ундади. Мавло таоло Ҳорунни тиргузди. Айди: «Ҳорун, сени ким ўлтурди?» Айди: «Мавло таоло ажал берди, ўлдум. Мани ким эрса ўлтурмади». **Фа барраъаҳу-Алоҳу мимма қолу** бу эрди.

МУСО ЯЛАВОЧ ДИЙДОР ТИЛАГАН ҚИССАСИ.

Яна айдилар: «Эй, Мусо, Тенгри бирла сўзлашурман, теюрсан. Бизма ялавоч ўғлонларимиз сенга қариндош-уруғ бўлурмиз. Бизнима олиб борсанг Мавло таоло каломин

эшитсамиз бўлғайму», тедилар. Мусо дуо қилди, ёрлиғ бўлди: Айғил, улуғларин санинг бирла изсунлар, калом эшитсунлар. Мусо Солиҳ абушқани уздурди. Олтмиш абушқа чиқти, етмишга етмади. Ёрлиғ бўлди. Текма бир сибтдин бир йигит чиқардилар. Ўн икки йигит бўлди, етмиш икки бўлдилар. Мусо айди: «Икагу ёнинг, азинлар манинг бирла борсунлар». Текма бири унамади, Юшаъ ибн Нун ва Келлу ибн Буфна икагу ёндилар. Айдилар: «Бизга бу борғанлар савоби булғайму?»

«Булғай», тедилар. Ўтга куймадин қуртулдилар. Вахтара Муса қавмаху сабъина ражулан лимиқотина. Ҳорунни халифа қўймиш эрди. «Ўтуз кунда келгайман», теб Тур тоғинда ўтуз кун улашу рўза тутди. Емади, ичмади. Сўзлашгу вақт бўлди эрса шохтут ағочининг қабуғин олиб оғзинга суртди. Ёрлиғ келди: Не учун мундоқ қилдинг? Мусо айди: «Оғзим сасиғи кетсун теб андоғ қилдим». Ёрлиғ келди: Билмадинг муким рўза тутган қулнинг оғзининг иси манинг қатимда йипордин севуклукрак турур эрди. Эй Мусо, яна ўн кун рўза тутғил, қирқ кун рўза тамом бўлсун. Ва атмамнаҳа биашрин фа тамма микоту рабиҳи арбаъина лайлан. Зул-ҳижжа ойининг тўқузунчи кунни тоғ тубинда йиғилдилар. Мусо айди: «Сиз мунда турунг, ман тоғга ошайин, сиз сўнгумча келинг, калом эшитинг». Андоғ қилдилар, сўз эшиттилар, ҳушландилар. Айдилар: «Эй Мусо, сени қўни тутмасмиз Тенгрини ошкоро кўрмағунча». Лан нуъмина лака ҳатта наро-Алоҳа жаҳратан фа аҳазатхумус соиқату. Ўт келди, қамуғин куйдурди. Мусо қазғулуғ бўлди, нетак қилайин. Мусо буларни элтти, қамуғини ҳалок қилди. Қамуғ сўзлари Мусонинг ёлғон турур, тегайлар. Мавло таоло ул замонда қамуғини тиргузди. Сумма баъаснакум мин баъди мавтикум. Мусо айди: «Эмди билдингизму?» Айдилар: «Билдимиз, эшитдимиз», тедилар. Мусо ялавоч Мавлодин қўлди. Улар бани Исроил орасинда халифа бўлдилар. Кими малик бўлди, кими ялавочликқа тегди. Уламо ва сулаҳо бўлдилар. Тавротни зоҳир ўқиюр бўлдилар. Мусо бирла ёниб эвларинга келдилар. Аймишлар, Мусо дийдор қўлғани мунда эрди. Бу қавл дуруст эрмаз. Дийдор қўлмоқи етти ойда кезин эрди. Бир анча кечмишда айдилар: «Эй Мусо, бизга кароматлар ваъда қилмиш эрдинг. Эмдига теги булмадимиз. Яна борғил, дуо қилғил, бўлғайким Мавло таоло ижобат қилғай». Мусо ёндурди Ҳорунни, уларга улуғ қилди. Ўзи Турға борди, Калом эшитти, ҳушланди. «Калом тотиги мундоғ бўлса дийдор неъматни ортукроқ бўлғай», теб дуо қилди. Айди: Илайҳий жиътука толибан роғибан саилан мутазарриъан литуътияний ма манаъта мин ғайрий асълука я зал азамати вас-султон ан туроний лианзура илайка. Қола лан тароний. Эй Мусо, улуғ сўз сўзладинг. Ким эрсанинг бу сўз айтурга яроғи йўқ эрди. Мусо айди: «Сени кўруб ўлсам

ўлайин, бу тилагим», теди. *Ёрлиғ келди*: Эй Мусо, сен заъифсен. Айди: «Кўргайман». *Ёрлиғ келди*: Ул тоғга боқғил, тоғ ўрнинда туланса сен мени кўргайсен. *Ёрлиғ келди*: Ул ики тоғ орасиндағи тош уза ўлтурғил. Мусо келди, ул тош уза ўлтурди. Мавло таолодин илк қат кўк фаришталаринга ёрлиғ келди. Ерга индилар, қамуғи уй суратлиғ. Тоғ теграсин тўрт ағочлиқ ерга теги туттилар. Соиқа кўпти, ел эсти, кўк гулдуради, яшин яшнади. Фаришталар ун кўтурдилар, Тасбиҳ, таҳлил айдилар. Яна икинчи қат кўк фаришталари индилар, арслон суратлиғ. Азин ун бирла тасбиҳ, тақдис айдилар. Ул фаришталарнинг теграсин қабадилар. Мусо кўрқти, саждага борди. Айди: «Изиё, мани бу кўрқуғдин қутқарғил. Бу тилақдин пушаймон бўлдум». Ул фаришталар улуғлари айдилар: «Эй Мусо, укушининг озин кўрмадинг». Яна учунчи қат кўк фаришталари индилар, бургут суратлиғ. Уларнинг теграсини ўгурдилар, оғизлариндин ўт чиқар эрди. Изи азда ва жаллага тасбиҳ ва таҳлил айтур эрдилар. Мусо андоғ соқиндиким, қамуғ олам куйди, тирикликдин кўнгул кести. Яна тўртунчи қат кўк фаришталари инди, урунғ қор суратлиғ. Тасбиҳ ва таҳлил айтур эрдилар. Яна бешинчи қат кўк фаришталари инди, оғизлариндин ўт чиқарар эрди. Яна олтинчи қат фаришталари инди, уларни ўгирдилар. Иликларинда хурмо йиғочининг ўтдин, кўздин туруқроқ, қизил ёқутдин ариғроқ. Қаттиғ ун бирла айтурлар: «**Сувбухун қуддусун раббул иззати абадан ла ямут**». Мусо беҳуш бўлди. Бурун йиғлади, айди: «Изиё, мунда турсам», «**Раббул иззати ло ямуту абадан**», теку ун кўпордилар. Ул ҳолда Мавло азда ва жалла тажаллий нурин ул тоғга солди. Тажаллий маъниси очилмоқ бўлур. *Ёрлиғ келди*: Эй Мусо, бу тоғга боқғил, ўрнинда туланса мани кўргайсан. **Ва лакин унзур илал жабали фа ин истақарра маканаху фа савфа тараний**. Тоғ уларман, чиқдим эрса куярман. Яна Аршни кўтарган фаришталар инди. Бу қамуғ фаришта бирикиб «суббуҳан қуддусан» айтурда тоғни туруб кўрди эрса кесак-кесак бўлди. Абдуллоҳ Салом тақи Каъбул-Ахбор разияллоҳу анҳумо, айдилар: Тажаллий нури игна юртуғиндин чиқарча эрди. Саййиди Имом айтур, чичала бармоқча эрди. Анас ибн Молик айтур, Расул алайҳис-салом айди: Бош бармоқин чичала бармоқ учинда қўюб: «Мунча», эрди. Шайх Ҳасан айтур: Изи азда ва жалла тоғга хитоб қилди: Манинг дийдоримни кўра билмассан. Тоғ эриди, сув бўлиб ерга сингди. Мусо кўруб турур эрди. Аймишлар, етмиш ҳижобдан ўрта бармоқ андозасинча тажаллий нури кўрунди. Тоғ олти кесак бўлди, Учуси учуб Маккага тушди: Тувар ва Сабир ва Ҳиро, Учуси Мадинага тушди: Уҳуд ва Варқо ва Равза. Абу Бакр Сиддиқ разияллоҳу анҳум айтур: Ул кун қамуғ сув сучулди, қамуғ оғриқлар ўнгалди, телвалар айилди, қамуғ тиконлар тўкулди. Ер юзи

яшарди, чечаклар унди, муғлар ўти ўчти. Қамуғ бут юзин тушди. **Фа ламма тажалла раббуҳу лилжабали жаъалаҳу даккан.** Абдуллоҳ разияллоҳу анҳум айтур: «Жаалаҳу туробан» тупроқ бўлди. Суфён айтур: Ерга сингди, сувга қорилди. Имом Атия Авфий айтур: Оқар қум бўлди. Урва ибн Дайламий ал-Лахмий айтур: Тоғлардаги ўнгуллар қамуғи тажаллий нурундин тўлди. Мусо беҳуш бўлди, юзин тушди. **Ва харра Муса саъикан.** Ул кун панжшанба кунин эрди. Арафа кунин, ёриндиси қурбон кунин Таврот инди. Заҳҳок айтур: Мусо уч тун-кун беҳуш бўлди. Фаришталар кечиб айтурлар эрди: **Я ибнан нисаил ҳаййизи лақад саъалта раббака суалан азиман фи ғайри вақтиҳи.** Яъни ариғсизлиқ кўрган эй урағут ўғли, Изи азза ва жалладин вақти йўқ эркан улуғ тилак тиладинг! Уч кундин сўнг ўзига келди. Қаттиғ ун бирла айди: «Изиё, бу тилакдин тавба қилдим. Санга кертунганлар аввали манман». **Фа ламма афақа қола субҳанака тубту илайка ва ана аввалул муъминин.** Ҳақиқат билдиким, сени ким эрса кўрмас эмиш. Фаришталаринга тоқат тутмаган сени нетак кўрар». *Ёрлиғ келди:* Эй Мусо, сени ялавочлиқ бирла калом уздурдум. Сенга берилган китобни олғил, манга шукр қилғил. **Инний истафайтука алан наси бирисаалаатий ва бикаламий фа хуз ма аатайтука ва кун минаш-шакирин.**

САВОЛ: Мусо дийдор тилади, бермади. **Ҳикмат на эрди?**
ЖАВОБ аймишлар, андоғ темак бўлур: Эй Мусо, нафсинг фоний, кўзунг фоний, дунё фоний. Фоний нафс бирла, фоний кўз бирла, фоний дунёда боқий Мавло дийдорин нетак кўрарсен? Сабр қилғил нафсингни боқий қилайин. Анда кезин боқий саройда, боқий дийдорини кўргайсан. **ТАҚИ ЖАВОБ:** Калом Мусо улуши эрди, берди. **Ва каллама-Алоҳу Муса таклиман.** Ҳуллат Иброҳим улуши эрди, берди. **Ват тахаза-Алоҳу Иброҳима халилан.** Рўё Мустафо улуши эрди, азинларга бермади. **ТАҚИ ЖАВОБ:** Мусо бирла сўлашурда Шайтон бир тош уза ўлтуруб ҳасад қилиб Мусога айди: «**Маъа ман такалламу.**» Яъни ким бирла сўзлашурсен?» Мусо айди: «**Ма-Алоҳу таъала.**» Яъни Изи бирла сўзлашурман. Шайтон айди: «Сен не билурсен Изи каломи эрдукин? Раво бўлғайким, фаришта бўлғай, ё Шайтон бўлғай». Бу сўз Мусога явлоқ қаттиғ келди. Шайтонга ўфкалаб дийдор қўлди: «**Рабби арини анзур илайка**» теб, **ЖАВОБ** келди: **Лан тароний.** Яъни мени кўрмагайсен, анинг учун Шайтон васвасаси йўлиндин тиладинг. Яна муътазили ва қаддара алайҳим ал-лаъна, бизга ҳужжат қилурлар. Тангрини кўрмак раво бўлмас. Агар кўргулук бўлса Мусо кўргай эди.

ЖАВОБ айтурмиз: «Лан» калимаси таъкидга эрмаз. Кўрмасмусен, Изи азза ва жалла жуҳудлар холиндин хабар қилди, ҳаргиз ўлим орзуламағайлар теб. **Ва лан йатаманнавҳу абадан.** Дунёда тиламадилар, аммо уқбода орзу-

лағайлар. ТАҚИ ЖАВОБ: Жухудлар Ойишани онамиз эрмас теюрлар. Биз айтурмиз, кўни сўзлаюрсиз, Сизнинг онангиз эрмас, биз мўъминларнинг онаси турур.

ТАҚИ ЖАВОБ: Изи дийдорини кўрмак раво бўлмас — Мусоға бўлмағай эрди. Кўргулук раво эрмасини тиламак ялавочлардан нетак раво бўлур.

ТАҚИ ЖАВОБ: Изи азза ва жалла дийдоринга тоғ туланмагига таълиқ қилди. Тоғ туланмаги Изи азза ва жалла қудратинда жойиз эрди. Ложарам дийдор кўрмак ҳам жойиз турур. Анчаси бор: Вақтсиз нарсани қўлди, бермади.

ШЕЪР

Изи румтал амоний

Қалба вақтин фа ласта бивожидин тилкал амоний

Фа кона суалу Муса қабла вақтин

Фа жоъа жавобу лан тароний

ТАҚИ ЖАВОБ: Бирагу малик саройиқа келур. «Маликни кўрайин», теюр. Айтурлар: «Бу кун маликни кўрса бўлмас, аммо азин кунлар кўрмак раво бўлур». Аймишлар, харра Муса саъиқан бинафсиhi фа афақо биқалбихи ва саббаҳа билисаниҳи фас-саъку ҳаззул абдан вал ифақату ҳаззул жинан ват-тавбату ҳаззул-лисан. Қачон Жаброил алайҳис-салом бу оятни Мустафо алайҳис-саломга келтурди эрса: Ва ламма жааъа Муса лимикотина ва калламаҳу раббуҳу қола рабби арини анзур илайка фа васаба расулун алайҳис-салому хина қараъа жибрийлу лан тароний фа сақатан набиййу алайҳис-салом лианнар руъйата ҳаззуху дуна ғайрихи. Яъни Мусо айди, Изиё, дийдор кўргузгил, сени кўрайин. Расул секрию кўпти. Ончада Жаброил ўқиди: Қола лан тароний. Расул алайҳис-салом ўлтурди, яъни дийдор манинг улушим турур. Ман кўрмагунча ким эрса кўрмас. Аймишлар, Мавло таоло Мусоға ўн икки сабабдин дийдор кўргузмади. Аввал, вақтсиз тилади. Анинг учун дийдор қамуғлардин устунрак турур. Андин остинроқ неъматларини булмас эркан устунрак неъматни булмоқ маҳол турур. Иккинч, Мусонинг кўзи сифлий эрди, ерга, тоғга боқар эрди. Улвий дийдорға лэйиқ эрмас эрди. Учунч, фоний кўз боқий дийдорға мутазода эрди. Тўртунч, ул соат Мусонинг кўзи Шайтонни кўрмиш эрди. Душманни кўрган кўз дўст дийдориға ярамаз. Бешинч, Мусо ҳабибдин бошқа дийдор тилади, бермади. Яъни сабр қилгил. Ҳақиқат устун, тақи ўнгин ялавочлар охиратда йиғилсалар, тақи Мустафо Амин келса ончада кўргайсен. Олтунч, эмгаксиз дийдор кўрайин теди. Айди: Ўнгай бўлғай. Ўнгай бўлган нарса иззати бўлмас. Бир эмгак торгил, ортуқ сабр қилгил. Берсамиз мазаси укуш бўлғай. Етинч, Мусо Тур Синоға келиб, Муҳаммад Мустафонинг тақи Тенгри

умматларининг сифатин эшитиб, Тенгри аzza ва жалладин Мухаммадни қўлмиш эрди. Ижобат бўлмиш эрди. Изи дийдорини қўлди эрса ёрлиғ келди: Ё Мусо, унутдингму мандин ҳабиб дийдорин қўлдунг эрди. Эмди сабр қилгил, бурун ҳабиб дийдорин кўргил. Анинг мазасини булуб оғирладинг эрса менинг дийдоримни булғайсан. **Секизинч**, эй Мусо, ким бизни кўрса қамуғ эмгаклардин сақлаюрмиз. Сен тақи эмгаклар кўргунг, гўрга киргунг, қиёмат ҳавлиндин кўргунг. Сабр қилгил. Бу ғамдин кечдинг эрса анчада бизни кўргайсен. **Тўқузунч**, сенга дийдор кўргузсам анбиё ва авлиё қамуғ қазғулуғ бўлғайлар. Ман дўстларимға қазғу раво кўрмасмен. **Ўнунч**, қўноқларға эв ияси бурун қийматлиғ неъматлар келтурмас. Қачон қўноқлар улуғи, хослари ҳозир бўлса анчада улуғ неъматларни келтурурлар. Эй Мусо, манинг ҳазратимда қамуғдин азизрак Мухаммад расулulloҳ турур. Дийдор неъматин анга кўргузмагунча сен кўрмагайсан. **Ўн биринч**, Мусо ялавоч айди: «Дийдор кўргузгил, сенга боқайин». **ЖАВОБ** келди: **Ман анта ҳатта янзура илайя**. Сен кимсен манга боқайин тегучи! Мухотаба тариқин сўзлади. **Ҳифзул адаб мин шаронтил мақол**. **Ўн икинч**, дийдор қўлди, бермади. Агар берса савол мукофоти бўлғай эрди. Аймишлар, **ас-суал ва ин қалла ван-навол ва ин жалла**. Мавло таоло дийдорин саволға мукофот бўлмоқин раво кўрмади. Нетакким, Исо алайҳис-салом саволи моида эрди, берди. Иброҳим саволи қушлар тирилмаги эрди, берди. Ул мукофот саволға тўш эрди, аммо Мавло дийдорин саволға тўш эрмаз учун бермади.

ТАҚИ ЖАВОБ: Иброҳимнинг, Исонинг саволи сунъда эрди, берди. Мусонинг саволи сониъда эрди, бермади.

ФОЙДА. Мусо дийдор тилади, «Тоғга боргил», тею жавоб келди. Тоғга боқти. «Лан тароний, жавоби келди, яъни ҳақиқат эй Мусо, бизинг дийдоримизни тилаюр эрсанг нега тоғга боқтинг? Меърож тунунда қамуғ малакутни Мухаммад Мустафоға кўргузди. Кўзи учи бирла боқмади. Айдилар: Эй Мухаммад, Мавло сифатиға боқмассен? Айди: **Ана машғулун биссонийи ла бис сунъи ва ана машғулун бил малики ла бил мамлуки**. Ложарам Изи аzza ва жалла Қуръон ичинда ўга ёрлиқади. **Ма зағал басару ва ма того**.

САВОЛ: Мусо беҳуш бўлмоқинға ҳикмат не эрди? **ЖАВОБ**: Ики нарса эрди. Бири улким, тоғга оғди. Изи каломин эшитди, хушланди, «Мантек ким эрса борму!» теди, куванди. Мавло таоло ани тиламади. Арш нуруни Мусо нури бириктурди. Тоғга кемишти, тоғ ёруди. Мусо тоғга боқти. Етмиш минг эр кўрди. Ўзитек килим киб, таёқ элинга олиб, **«Арини анзур илайка»**, теб фарёд қилурлар Мусо ани эшитиб: «Ёлғуз муштоқ манман», теюр эрди. «Мантек муштоқлар телим эрмиш», теб сажда қилди. Беҳуш бўлди. Аймишлар, Мусо дийдор булмоқинға

иллатлар бу эрмас эрди. Сабаб ул эрди, дунёда дийдор кўрмак уч турликдин холи эрмас. Ё дўстга бергай эрди душманга йўқ, ё душманга бергай эрди дўстга йўқ, ё кенду иккисинга бергай. Дўстга бериб душманга бермаса ёрин қиёматда хужжат қилгай эрди. Уларга дийдор ҳаддин кўргуздунг — имон келтурдилар. Бизга ҳам кўргузсанг имон келтургай эрдук. Кофирга берса мўъминга бермаса бу ҳам раво бўлмагай эрди. Анинг учунким, дийдор қамуғ неъматларидин ортукроқ турур. Изи азда ва жалла карамидин раво бўлмагай эрди. Агар андоғ қилса мўъмин бирла кофир аро фарқ бўлмагай эрди. Бу ҳикмат йироқ турур. Маълум бўлди, дунёда дийдор кўрмак раво бўлмас. Ужмоҳда мўъминлар кўргайлар. **Калла иннаҳум ан раббихим йавмаъизин ламаҳжубун.** Кофирлар кўрмагайлар.

ҲИКОЯТ. Бир урагут Мусо сўнгунча тоғга борди, дийдор кўрмишда ман ҳам кўрайин теб. Мусо лан тароний хитобин эшитиб тоғдин инмишда ул урагут кўрди. Икки кўзи чиқмиш, ўз илкинга олиб юрур. Мусо савол қилди. Урагут айди: Эй Мусо, уману келдим эрди булмадим. Бу кўз манга керакмас теб, тортиб чиқардим.

Айтмишлар, тажаллий нури Мусода зоҳир эрди. Кимнинг кўзи Мусога тушса тирик боринча кўзи кўрмас эрди. Аймишлар, қиёмат кунга теги кўрмас бўлур эрди. Бу сабабдин Мусо ниқоб бирла юрур эрди, юзини ким эрса кўрмас эрди. **ҲИКОЯТ**да келмиш, Мусо тоғдин иниб келмишда бир урагут ўтру келди. Мусога айди: «Юзунгни очғил, кўрайин». Мусо юзуни очти. Урагут боқти эрса икки кўзи кўрмас бўлди. Мусога ёлборди, айди: «Изи азда ва жалладин тилагин кўзумни манга берсун». Мусо дуо қилди, кўзи очилди. Яна айди: «Юзунгни очғил, бир кўрайин». Мусо очти. Боқти эрса яна кўрмас бўлди. Айди: «Дуо қилғил». Қилди эрса очилди. Яна кўрайин теди. Мусо айди: «Кўрмас бўлғайсен». Айди: «Эй Мусо, тажаллий нурин кўрмайин кўзлук юргунча, кўруб кўзсуз қолсам яхшироқ». Мусо юзин очти. Урагут боқти, кўзлари кўрмас бўлди, андағ-ўқ қолди.

ҚИССАИ ҚОРУН АЛАЙҲИЛ-ЛАЪНА.

Мусо ялавочнинг холаси ўғли эрди. Бир кун Мусо Фиръавнга ёрлиғ тегургали борурда бир тиланчи ўтру келди. Мусодин нарса тилади. Мусо айди: «Манда нарса йўқ сенга бергали». Тиланчи айди: «Явлоқ мунглуғман», теб ёлборди. Қорун Мусога салом қилғали келур эрди. Қорун йироқдин дарвиш бирла кўрди. Мусони кўрса нарса тилагай теб яшунди. Мусо айди: «Мунда турғил. Фиръавндин эвга келмишда санга нарса берайин». Дарвиш айди: «Явлоқ бенавоман, сабрим йўқ», теди. Мусо умасига тегди

эрса айди: «Ерда кўринган ўтларни йиғил, қурутгил. Андин сўнг бир анча темур, ё туч, ё қўрғошун, ё бақир сен булдунг эрса эритгил. Бу қурутқан ўтдин озгина анга кемишгил. Қамуғ қизил олтун бўлғай».

Дарвиш билур эрдиким, ёлғон сўз Мусодин чиқмас. Ул сўзга инониб ёнди. Мусодин бу сўзларни Қорун эшитиб турур эрди, аммо Мусо Қорунни кўрмас эрди. Мусо кетди эрса Қорун дарвишдан сўрдиким, Мусо санга не берди? Дарвиш айди: «Нарса бермади, аммо ўтларни бақирга қотгил, олтун бўлғай теди». Қорун айди: «Эй дарвиш, Мусо сандин қутулмоқ учун тилтоғ қилди, бу на сўз бўлур. Боргил, рўзинг тилагил». Дарвиш эвинга келди. Қорун ул ўтларни йиғди, қурутти. Темур, бақир, туч, қўрғошин эритти. Ул ўтдин озгина кемишти, қизил олтун бўлди. Текма бир минг ботмон темурга, бақирга, қўрғошинга бурчақ чоқлиғ ул ўтдин солса, қизил олтун бўлур эрди. Мавло қудрати бирла Қорун етти тун-кун олтунчилик қилди. Ганжлардин хазиначалар ўрнатти. Текма бир ганжга бир олтундин калид қилдурди. Калидлар кўп бўлди. Кўтармак оғир бўлди. Қачирга юкладилар, қачир кўтармади.

Айтмишлар, текма ганжга сиғир терисин қурутуб бармоқча калид қилдурди, юнгул бўлғай теб. Қирқ қачирга юклатти, кўтармади. Текма бир қачир юки тўрт юз ботмон эрди. Айтмишлар, тўрт қўш ўкузлук ерни сарой қилдурди. Томлари бир кирпич олтундин, бир кирпич кумушдин. Икки кирпич орасига йипор, заъфарон юрутди. Йинжулар, гавҳарлар тарбия қилди.

Тўшангулари қамуғ олтундин, йинжудин, гавҳардин. Қачон черик отланса, эллик минг эр қамуғи олтун узангулук отланур эрди. Бошдин азоқга теги юзлари, сочлари қизил олтун эрди. Кун ёруқлукитек қумиюр эрдилар. Ўзи черик орасида қора кўзлик, ёли, қуйруғи қора урунғ қачирга миниб тўрт юз қул ўғлонлар қизлар тўнин кийиб, яна тўрт юз қиз ўғлонлар йигитлар тўнин кийиб, қамуғи қачирларга миниб чиқар эрдилар. Халойиқ ани кўруб, дунё тилаганлар кусаб айтур эрдилар: «Эй, кошки, бу Қорунга берилган мол товар бизгама бергай эрди».

Йа лайта лана мисла ма утийа Қоруну иннаҳу лазу ҳаззин азим. Аммо ул жаҳонлиғ тилаганлар айтур эрдилар: Вой, сизинг уза Изи азза ва жаллани бирлаганлар, эзгу иш қилганларга Мавлонинг савоблари яхшироқ. Ул савобни булмағайлар, магар собирлар. **Ва қолал лазина утул илма вайлакум савабу-Алоҳи хайрун лиман аамана.**

Хабарда келур, Мусо ялавоч ҳар кунда бани Исроилни йиғиб, минбарга ошиб мажлис тутар эрди, ваъз ва насиҳат айтур эрди. Қорунма олтун пиёла чиқаруб Мусо ўтрусунда қўюб, мутриблар ҳозир қилиб, қуллари ўнгинда, сўнгинда ўлур, ўлтуртуб хамр ичар эрди. Мусо таҳаммул қилиб

тулар эрди.

Ҳикоятга келур: Бир кун Қорун бир Шамит отлиғ ариғсиз урағутга минг олтун берди. Тақи айди: «Борғил, Мусо мажлис тутар ерда халқ қошида айғил: Эй Мусо, сен ўзгаларга ўгут берурсан. Ўзинг манинг бирла тонг отқунча нелар қилдинг, хамр ичтинг. Эмди келиб халқга не ўгутлар берурсен». Шамит минг олтуни олди, Мусога келди. Ул сўзларни айтурға Мавло таоло кўнглин ўвурди. Ул минг олтуни келтуруб Мусо ўнгинда қўйди, тақи айди: «Муни манга Қорун берди. Борғил, Мусога бани Исроил қатинда мундоғ тегил теб. Эмди келдим, тавба қилдим», теди. Бани Исроил ани эшитиб тонгладилар. Мусо қазғулуғ бўлди. Айди: «Ё Раббиди, эмдига теги сабр қилдим. Азин тоқатим қолмади, сен билурсен». Ёрлиғ келди: «Эй Мусо, бани Исроилга айғил, сизларни қудрат бирла яратдим. Бутга топундингиз, ани Тенгри тедингиз. Балолар бердим, манга битмадингиз, мани унутдингиз. Кофирлиқдин му- сулмонлиқга кивурдим, шукр қилмадингиз. Фиръавни ҳалок қилдим, эгутмадингиз. Эмди текма бирингиз учар кўк йилук қилиб бири соғдин, бири сўлдин, илгари ва орқада осинг, Қачон ани кўрсангиз азин кўкни соғиниб манинг берган неъматим шукрин қилғайсиз. Мусо ёрлиғ тегурди. Айдилар: «Эй Мусо, сен тақи Қорун йилуклар осармусиз». Мусо муножот қилди. Ёрлиғ келди: Сизлар менинг ялавочимиз. Бу кун мани ўқюрсиз, османг. Улар айдилар: «Эй Мусо, сизлар осмағунча бизлар осмазмиз». Ёрлиғ келди: Уч кун муҳлат бердук осмадилар эрса, боло индиурман. Ўн икки сибт эрдилар. Тўқуз сибт кўнгулсиз остилар. Уч сибт осмадилар. Бири Қорун эрди, Яхудо уруғиндин эллик минг эр.

Яна бири Морёб, Рубил уруғиндин эллик минг. Яна бири Афзим эрди, Яғсар уруғиндин ўттуз минг эр. Ёрлиғ келди Мусога: Бани Исроил черикин йиғиб кўргил. Йиғди. Ул тўққуз сибтдин беш юз минг чиқти. Қамуғи йилук осиглиқ. Қорун, Морёб, Афзимни кўрди, йилук йўқ. Афзимга айди: «Йилук осгил». «Сен осмағунча осмазмен», теди. Мусо таёқ олди, тепунди. Афзим кўркти, ўтуз минг эр қамуғ йилук остилар.

Яна Морёбга ҳам айди, андағ-ўқ жавоб берди. Мусо таёқ олиб келди. Морёбнинг хотуни бор эрди, ариғ мусулмон. Уч йилук ануқлаб кўзди. Айди: «Йилук осгил». Морёб юзин, бошин осоқ солди! Мусо таёқ тебрлатди, ер тебрану бошлади. Эвлуки йилукларни Морёбга сола берди. Морёб олди, бўйнинга ости. Эллик минг эр қамуғ остилар. Андин сўнг Юшаъни Қорунга изди, йилук оссун теб.

Улма айди: «Сен осмағунча мен осмазмен». Мавлодин ёрлиғ бўлди: Эй Мусо, Қорунга айғил, молининг яримин дарвишларга берсун. Тақи тўрт йилук оссун. Келлуб айди эрса Қорун айди: «Мусога айғил, ман санинг Тенгрингдин

нарса қўлмасман». Яна Жаброил ёрлиғ тегурди: Эй Мусо, Қорунға айғил молининг бешда бирини чиғойларға берсун, түрт йилук оссун. Ўн анча мол берайин. Келиб айди эрса, Қорун айди: «Мусоға айғил, ўн анча молни ўзи чиғойларға берсун. Мандин нарса қўлмасун». Келлуб келиб телिम ўгутлар берди, унамади. «Молма бермазман», теди. «Йилук ҳам осмазман», теди. Келлуб айди эрса Қорун айди: «Тарк рўзгорда сени Фиръавн бирла тамуғда кўргайман», теб ёнди. Мусо муножот қилди, айди: «Илоҳий, бало изғил». Ёрлиғ келди, қаю балони қўларсен? Мусо айди: «Ёрни манинг тасарруфимда қўйғил». Мавло таоло ижобат қилди. Мусо ўфкалаб таёқ олди, Қорун саройиға борди. Ҳорун, Юшаъ, Келлуб тақи азин бани Исроил бирла бордилар. Айвонда архом тошидин бут қилиб, олтун бирла безаклик, ўзи тахт уза ўлтурур. Йигитлар, қизлар, қул ўғлонлар олтун тожлиғ теграсида турур эрдилар. Мусо кириб келди, айди: «Эй Қорун, Фиръавн олнида кунда түрт этмак учун топуг қилмасму эрдин? Тенгри азда ва жалла мунча мол ва неъмат берди, борлиқни нега тутмассен?» Қорун айди: «Тенгри бермиш эрмаз, ман ўз эрдамим бирла қазғандим». **Қола иннама уутийтуху ала илмин индий.** Мусо ачиғланиб таёқ кўтурди, айди: «Эй ер, тутғил». Қорунни тахти теграсини етти йўли ўврулди. Қорун секриб қузи инди. Ёр Қорунни ошуқинға теги тутди. Қорун фарёд қилди: «Эй Мусо, кечурғил». Мусо айди:

«Азоб етилди, эмдиму кўнарсен?» Иккинчи айди: «Тутғил!» Белинға теги тутди. Яна ёлборди. Мусо айди: «Азоб келмишда кезин асиғ қилмаз». Яна айди: «Эй ер, тутғил!» Қорунни тамом ер ютти, Аймишлар, бани Исроил айдилар: Мусо Қоруннинг молин олмоқ учун ҳалок қилди. Мусо дуо қилди, айди. «Илоҳий, сен билурсенким, мол учун дуо қилмадим. Булар манга таън қилмасунлар, молин берайин. Ер қуйи изғил». Мавло таоло Мусо дуосин ижобат қилди. Қорунни қамуғ моли товари бирла, саройи бирла қуйи изди.

СОМИРИЙ ҚИССАСИ.

Сомирий Мусонинг холаси ўғли эрди, Мусонинг шо-гирди эрди. Мусо ани ғоят сувар эрди. Мавло таоло Фиръавнни ҳалок қилурда Жаброил ужомоҳ буроқин миниб Фиръавн илайинда борур эрди. Сомирий Жаброилни тани-ди, анинг учунким Сомирийни Жаброил қаноти уза игитмиш эрди. Жаброилнинг отининг туёғи қаю ерга тегса яшарур эрди. Сомирий ул туфроқдин бир овуч олиб сақламиш эрди. Мусо Турға бориб кеч қолди эрса, Сомирий бани Исроилни алдади. Айди: «Бу сиздаги қибтийлардин олған мол қамуғи харом турур. Анинг

шумлиқидин дийдордин маҳрум қолдингиз. Ўзиншгиздин кетаринг, манга беринг. Ман Тенгрини сизга кўргазайин». Бани Исроил ул келтурган молларни қамуғ Сомирийға бердилар. Сомирий наким гавҳар, йинжу бор эрди кизлади. Олтун, кумушларни эритти. Бир бузоғу қилди ичи қовуш. Ул Жаброил оти туёқи туфроқини анинг ичига солди. Бузоғудин бир ун келди: **Фа аҳража лавҳум ижлан жасадан.** Сомирий айди: «Ушбу сизинг Тенгрингиз турур». **Фа қолу ҳаза илаҳукум ва илаҳу Муса.** Телимлари анга топундилар. Тўқиз ярим сибт қамуғ сажда қилдилар. Ҳорун ани билди эрса қайғурди. Ҳорун ювош, ҳалим эрди. Икки ярим сибт мусулмон бўлдилар. Аймишлар, ул ики ярим сибт бириси Юсуф ялавоч уруғиндин, бири Ибн Ямин уруғиндин эрди. Ярим сибт Яҳудо уруғиндин. Ярим мусулмон бўлдилар, яrimi кофир бўлдилар.

ХАБАРДА КЕЛМИШ: Ота-она эзгу бўлса уларнинг эзгулиги етти уруғга тегар. Нетакким, Мусо ва Хизр қиссасинда ёрлиқар: **Ва каана абухумо солиҳан.**

Аймишлар, қачон Мустафо алайҳис-саломнинг битиги туркларга келди эрса қабул қилдилар, оғирладилар. Ложа-рам қиёматга теги бўлганлари ҳурматлиғ, давлатлиғ бўлдилар. Ҳиндулар Расул алайҳис-салом битигин хўрладилар, ит бўйниға остилар. Анинг учун бўйинларин боғлаб сотарлар. Яҳудо ул кун Юсуфни ўлтурурға ўграмишда ики кўнгуллуқ эрди, уруғ ҳам ики кўнгуллуқ бўлдилар. Ярим бузағуға топунди, ярим топунмади. Бу қамуғ Мавло таолонинг тақдири — қазоси эрди. Ҳорун айди: «Эй бани Исроил, бу бузағуға топунманг. Сизинг тенгрингиз Оллоҳ турур. Мани изаринг, манга тоат тутунг». **Ва инна раббакум ар-раҳману фаттабиъуний ва атиъу амрий.** Қабул қилдилар. Айдилар: «Биз иш уза турурмиз Мусо келгунча». Мусо Тур тоғинда муножот қилди эрса, Мавло таоло алвоҳ каромат қилди. Анинг ичинда қамуғ Муҳаммад умматининг сифати эрди. Мусо ани кўрди, айди: «Манинг умматимға на буюрурсен?» **Ёрлиғ келди:** Эй Мусо, умматинг қилмағу иш қилдилар, бузағуға топундилар. **Фа иннаа қод фатаннаа қавмака мин баъдика ва азаллаҳум ас-Самириййу.** Мусо ўфкалаб, қазулуғ бўлуб ёнди. **Фа ражаъа Муса ила қавмиҳи ғозбана асифан.** Кўрди, бузағуға сажда қилурлар. Ўфкасиндин келтирган аҳволни кемишти. Алвоҳлар ушанди. Укушраки кўкка оғди, ушоқлари ерда қолди. Мусо айди: «Изиё, Сомирий бузоғу қилди, ичига туфроқ кемишти. Ичиндин унни ким чиқарди?» **Ёрлиғ келди:** Ман яратдим. **Ин ҳийа илла фитнатука тузуллу биҳа ман машау ва таҳди ман ташау.** Андин сўнг югурди. Ҳорунинг сочи, сақолинға ёпушти. **Ва ахаза биръаси ахихи йажурруҳу илайҳи.** «Сен буларнинг орасинда йўқму эрдинг? Налук буларни тиймадинг, кофир бўлдилар». Ҳорун айди: «Эй онам ўғли, соч, сақолимни тутмағил. Буларни тийса ман тарилғайлар.

Налук тардинг, кўнмадинг тегайлар тею қўрқтум. Яна мани кўзга илмай хўрлаюрлар. Мани ўлтургали ўградилар. Мани душманлар табаси қилмағил». Қола-бна умма иннал қавма-стазъафуний ва каду йақтулунаний фа ла тушмит бийал аъдаъа. Мусонинг Хорунга раҳми келди. Йиғлаю айди: «Изиё, мани тақи қариндошимни ёрлиқағил». Раббн-ғфир лий ва лнахий ва адхилнаа фи раҳматика ва анта арҳамур роҳимин. САВОЛ: Хорун Мусони қариндошим темади, онам ўғли теди. Ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Анинг учунким, Хорун онасиндин эрди. Баъзилар аймишлар, онам ўғли теди, онасин атади. Раҳм ва шафқат қилғай теди. Яна Мусо Сомирийга айди: «Бу ишни налук қилдинг?» Фа ма хатбука йа Самириййу. Айди: «Ман нарса кўрдум, азинлар кўрмади. Жаброилни кўрдум, оти туёқиндин бир овуч туфроқ олдим. Бузоғунинг ичига солдим. Қола басурту бима лам йабсуру биҳи фа қабазту қабзатан мин асарир расули фа набазтуҳа.

Бу аҳмоқларни йўлдин оздурдим». Мусо айди: «Не учун қилдинг?» Сомирий айди: «Нафсим мундоқ тилади. Ва казалика саввалат лий нафсий. Бир неча иззат, ҳурмат улуғлиқ сен сўрдунг, бир неча ман сўрайин», теди. Мусо айди: «Мен сендин безарман, мундин кетгил». Сомирий айди: «Оламда ёлғиз киши сенмусен? Сендан айрилдим эрса мани қамуғ иззатлагайлар». Мусо дуо қилди: «Изиё, мун қамуғ халқдин айирғил, ким эрсага қотилмасун». Жаброил келиб айди: «Эй Мусо, Мавло таоло дуонгни ижобат қилди». Мусо айди: «Фазҳаб фа инна лака фил-ҳайати ан тақула ла мисаса. Мандин кетгил. Тирик бор эрканча ҳеч халқ, одамий, дев, пари санга ёвумасун. Ла мисас тею юругил». Ким анинг қатиға келса: «Мандин йироқ тургил. Ман Изи азза ва жалла лаънат қилмишман,» теюр эрди. Мундағин ўлди. Мусо айди: «Эй Сомирий, сен битган тенгрингга боқғил. Мун ўтга куйдурайин, сувга солайин». Ва-нзур ила илаҳика ал-лазий залта алайҳи акифан лану-ҳарриқаннаҳу сумма ланансифаннаҳу фил йамми насфан. Қачон бани Исроил ани кўрдилар эрса, Мусога келиб ёлбордилар. Айдилар: «Тавба қилдуқ, Мавлога ёндуқ. Дуо қилғил Изи азза ва жалла тавбамизни қабул қилсун». Мусо дуо қилди. Жаброил ёрлиғ тегурди.

БАНИ ИСРОИЛ ТАВБАСИ СИФАТИ.

Узоқи умматлар тавба қилсалар яна тавба қилалинг тесалар Изи азза ва жалланинг отини оғизларинда юритгу ишлари бўлмас эрди, ялавочлар Мавлодин дастур қўлмагунча. Мавло таоло дастур берса андин сўнг тавба қилур эрдилар. Аммо бу кун Муҳаммад расулуллоҳ саллаллоҳу

алайҳи ва саллам баракотидин умматлари нечаким ёзуқ қилсалар, бир йўли надомат еб, пушаймон бўлсалар, ёзуқлари ёрлиқанур, тавбалари қабул бўлур. **Ли қавлиҳи алайҳис-салам.** Мусоға ёрлиғ бўлди: Бани Исроилға айғил, бири бирингиз қилич бирла ўлтурунг, ё эвларингиздин йироқиб чиқинг. Ердин, сувдин тарилинг. Тавбангиз қабул бўлсун. **Ани-қтулу анфусакум ави-хружу мин дийарикум.** Улумни ўзларига раво кўрмадилар, ер юзидин тарилмоқни раво кўрмадилар. **Масалун:** Ал-мавту мин фикдил ахи асҳалу. Яна ёрлиғ бўлди: **Фа тубу ила бариъикум фақ-тулу анфусакум.** Баъзилар аймишлар, **Ёрлиғ:** Бузағуға топунганлар бир тўқуз сибт эвлариндин чиқиб, қапуғларинда бошларин яланг қиблаға қаршу тизин чўкуб, бўйунларин қиличға сунуб ўлтурсунлар. Бузағуға топунмаган ики ярим сибт Ҳорун бошлаб қилич олиб келиб ҳар ким тизин чўкуб қиблаға қаршу ўлтурмаса, ё қилич урғаннинг юзига боқса, Тенгри лаънати анинг уза тақи мангу тамуғда қолсун. Андағ қилдилар. Тўқуз ярим соат ўн икки минг эвлари қапуғларида яланг бош қиблаға қарши тизин чўкуб кафанлиғ бўзларин иликларинга олиб қиличға бўюнсунуб ўлтурдилар. Ҳорун ики ярим сибтни бошлаб, қилич тортиб келдилар. Қатиг ун бирла айди: «Ким бу кун қибладин юз ўвурса, яланг бош тизин чўкуб ўлтурмаса, қиличға бўюн-сунмаса, қилич урғанда урғаннинг юзига боқса, Тенгри-нинг лаънати анинг уза бўлсун, мангу тамуғда қолсун». Улар қамуғ: «Омин» тею қиблаға бўюнсундилар. Мундоғин икки ярим сибт буларни ўлтурдилар. Экинди намозига тегру етмиш минг ер ўлди. Ер юзинда қондин ариқлар оқти. Мусо ани кўруб ўзга олимлар бирла саждаға юзин тутдилар. Зорилик бирла Мусо айди: «Изиё, сен бу кун булардин кечурмасанг Яъкуб ялавоч уруғи ер юзинда қолмас». Жаброил келиб айди: «Эй Мусо, бошинг кўтургил. Изи азда ва жалла дуонгни ижобат қилди. Улға-лар ужмоҳға уланди, қолғанлар тавбаси қабул бўлди». **Сумма афавнаа анқум мин баъди залика лаъаллакум ташкурун.** Андин сўнг сиғир, бузоғу бўғузламоқ балосига мубтало бўлдилар.

СИҒИР БҲҒУЗЛАҒУЛАР ҚИССАСИ.

Қачон бани Исроил кўчуб Фаластинға борур бўлдилар эрса, йўлда ажойиботлар телим кўрдилар. Ул ажойиботларда бири ул эрди. Аржаб ва Аълия отлиғ ики кенд орасида бир ўлук булдилар, оти Омил ибн Исроил. Мусоға айдилар. Мусо муножот қилди: «Изиё, муни ким ўлтурди, бизга хабар қилғил. Шариъатни анинг уза юриталинг». **Ёрлиғ бўлди:** Бу ўлук қаю кендга ёвуқ эрса ул кендик кишиларға онт беринг. Ким онт ичмаса қасос қилғил. Онт ичти эрса қасосдин қутулдилар, онт ичмаган хун баҳоси

берсун. Мусоға айдилар: «Хун баҳоси, бердук, керакким муни ўлтурганни билсанг». Мусо муножот қилди, ёрлиғ келди: Бир сиғир ўлтурунг. Анинг этидин олиб ўлукка урунг, ким ўлтурганин тирилиб айта бергай. Мусо ёрлиғ тегурди. Булар айдилар: «Бирагу ўлди. Яна бир жонлиғ ўлтурурсен, бизгаму куларсен». **А таттахизуанаа ҳузуван.** Мусо айди: «Тенгри сақласун, мен сизларга кулгучи жоҳиллардин эрмасмен». **Қола аъзу би-Ллаҳи ан акуна минал-жаҳилин.**

Мусо ўлтурганни билур, тедилар. Айдилар: «Изи азза ва жалладин тилагил, бизга хабар қилсун. Бу сиғир неча ёшлиғ турур?» **Удъу ланаа раббака йубаййин ланаа ма ҳийа. Ёрлиғ келди:** Кичикма эрмас, қарима эрмас, ўрта ёшлиғ турур. **Иннаҳа бақаратун ла фаризун ва ла бикрун авонун байна.** Мусо айди: «Ёрлиғ бирла иш қилинг, ортуқ йинжкаламанг. Изи азза ва жалла сизга ҳам оғирроқ қилмасун». Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтур: Ул кун улар бир яшар тана бўғузласалар эмгаклари ортмас эрди. Яна айдилар: «Дуо қилгил, Мавло таоло баён қилу ёрлиқасун, сиғирнинг туси нетак турур? **Қолу-дъу ланаа раббака йубаййин ланаа ма лавнуҳа.** Ёрлиғ келди: Ул сиғир яvloқ сариг, кўрганлар ани сувадурган турур. **Иннаҳа бақаратун сафроъу фоқиъун лавнуҳ тасуррун нозирин.**

Яна айдилар: «Дуо қилгил, бу сўз бизга белгусиз бўлди, очуқрақ айсун. Ин шаъа-Ллоҳким булунгай. **Қолу-дъу ланаа раббака йубаййин ланаа ма ҳийа иннал-бақара ташабаҳа алайнаа ва иннаа ин шаъа-Ллоҳу ламуҳтадун.**

Абдуллоҳ ибн Аббос айтур, ин шаъа-Ллоҳ темасалар ҳаргиз булмагай эрдилар. Ул сиғир сабон сурмиш эрмас, чиқирға юрумиш эрмас, бир турлук ўзга белгуси йўқ. **Иннаҳа бақаратун ла залулун тусирул арза ва ла тасқил ҳарса мусалламатун ла шийата фиҳа.** Эмди кўнилик уза булдимиз. Қола алъана жиъта билҳаққи. Мундаг сиғирни тиладилар, булмадилар. Аймишлар, бани Исроилда бир қуртқанинг ўгсуз ўғли бор эрди. Яvloқ йўқсиз, чигой, аммо онасиға яvloқ топуғсоқ эрди. Ҳар кунда бир орқа ўтунни бозорда сотиб тўрт дирамга, икисини садақа қилиб, иккисига ош олиб онасиға берур эрди. Кундуз иши бу эрди, кеча бўлса тунни уч улуш қилур эрди. Бир улушин намоз қилур эрди, бир улушин уюр эрди. Яна бир улушин онаси ястуқи тўшунда ўлтуруб айтур эрди: «Эй она, қўпгил, намоз қилгил, тасбиҳ ва таҳлил айгил». Онасиға айди: «Мусо кунда мунодий қилдирур. Мундоғ сиғир кимда бор эрса келтурсун, оғир баҳо бирла олурман.» Онаси айди: «Эй ўғлум, отанг мундоғ турлук бузағуни тоғда санинг учун қўймиш эрди. Анда бориб Изи азза ва жалланинг улуғ отларин ўкусанг шоядким булғайсен». Ўғли тоғға бориб дуо қилди, ул сиғир келиб ўғлонға бўюнсунди. Тутуб келтурур бўлди. Ул сиғир тилга келиб айди: «Ман

санингман, манга мингил». Ҳўлон айди: «Ман онамдин дастурсиз минмазман». Ончада Иблис алайхил-лаъна, бу иш бани Исроил орасида битмасун, теб ўзини хаста қилиб, йўлини сақлаб ўлтурди. Ҳўлонга айди: «Ман сиғирчиман. Сиғир миниб келурда сиғир мани йиқиб қочти. Ман оғриқ бўлдум. Мани бу сиғирга миндургил, санинг бирла кентга бораин». Ҳўлон айди: «Онамдин дастурсиз миндурмазман». Иблис айди: «Мани қўйсанг мунда ўларман». Ҳўлон айди: «Ўлсанг Мавло таоло қазоси бирла ўлгайсен». Яна айди: «Манга раҳм қилиб миндургил. Музд ярмоқ бераин». Ҳўлон айди: «Онам манга дастур бермиши йўқ, миндурмазман». Иблис билдиким, сўзин тингламас. Секриди, бир қичқирди. Сиғир уркти, қочти. Ҳўлон онаси ўгратган дуони ўқиди эрса сиғир етиб келди. Ҳўлон тутуб эвга келтурди. Изи азда ва жалла бир фариштани онасинга изди. Айди: «Бу сиғирни мандин дастурсиз сотмагил». Ҳўлон сиғирни бозорга кюрди, оғир баҳога тиладилар. Айди: «Онамдин дастурсиз сотмасман». Онасига келиб айтти эрса, фаришта айди: «Баҳоси етмай турур». Бу тартиб бирла баҳоси ошти. Териси тўлуғ олтун берур бўлдилар. Анда дастур берди, соттилар. Олиб бўғузладилар. Бўғузмаққа унамас эрдилар. Фа забаҳуха ва ма каду йафъалун. Этини олиб ўлукка урдилар. Ўл ўлук тирилди. Ўмган таморидан қон оқар эрди. Айди: «Мани отам қариндошининг ўғли ўлтурди».

ҲИКОЯТда келмиш, ўлукнинг оти Омил эрди, явлок мунъим эрди. Ўғли, қизи йўқ эрди. Амузадолари чигой эрдилар. Омил ўлса мерос уларга тегар эрди. Ўлуминга сабр қилмай ошуқуб Омилни ўлтурдилар. Мерос олмоқ учун даъво қилур эрдилар. Омил тирилиб: «Мани булар ўлтурди», теди эрса, тондилар. Ёрлиғ бўлдиқим, қариндошини мол учун ўлтурганларга қардош молидин мерос берманг, тақи азинлар ўгранмасунлар. Мусо уларга мерос бермади. Бу кун шарийъимизда ул ҳукм боқий турур. Ким ўз қариндошини мерос умидига ўлтурса, меросдин маҳрум қолур. Билгил, ким ёвузлук қилса анга янут берурлар. Кўрмасмусен, Мавло таоло шикоят тариқин жухудларга берур ва ёрлиқар, бирагуни ўлтурдунгиз, ўртуқлук қолсун теб укуш ҳийлалар қилдингиз. Изи азда ва жалла сизлар ўртганни чиқарган турур. Ва из қаталтум нафсан фаддараътум фиҳа ва-Алоҳу мухрижун ма кунтум тактумуна фа қулна-зрибуҳу бибаъзиҳа казалика йухийн-Алаҳул мавта ва йурийкум айтиҳи лаъаллакум таъқилун тею ёрлиқар. Биз айдимиз: Бир кесак сиғир эти анга урунг, Мавло таоло тиргузгай. Ўз қудратини бизга кўргузгай, бўлғайким англағайсиз. Изи азда ва жалла ялавочларни, ариғларни доим эмгақда тутқан турур. Уларга ёвузлукларни мусаллат қилган турур.

МУСО БИРЛА ХИЗРНИНГ РИФЪАТ ДАРАЖАСИ БАЁНИ.

Қачон Мусоға ялавочлиқ бирла Таврот тамом берилди эрса Мавло таоло Мусо бирла юз минг сўз сўзлашти. Мусо хушланиб айди: «Изиё, бу кароматким манга бердинг, азин ким эрсага бердингму?» *Ёрлиғ келди:* Эй Мусо, тенгизлар азоқинда манинг бир қулум бор. Санинг илминг анинг илми тўшинда бир қатра сувча бўлғай. Анинг илми дарёдек. Мусо айди: «Илоҳий, мани анинг жамолига мушарраф қилғил». *Ёрлиғ келди:* Эй Мусо, Рум тенгизи тақи Форс тенгизи қўшулган ерға борғил — ани анда топқайсен. Санга йўлчи балиқ бўлғай. Мусо айди: «Илоҳий, ул ким эрса ялавочму, совчиму турур?» *Ёрлиғ келди:* Ул совчилардин турур, сен ялавочлардин турурсен. Мусо шогирди Юшаъға: «Озиқланғил, сафар қилалинг», теди. Юшаъ бир идишга этмак тақи сўкулунмиш ики балиқ солди. Икилари йўлға тушдилар. Мусо қаттиғ юриди. Юшаънинг юри билмади. Анинг учунким, бир ялавочнинг қирқ эр чоқлиғ кучи бўлур. Мусо тоғ тубинда бир юл булди. Юл бошинда бир чашма сув кўрди. Ул сувдин таҳорат қилди, аммо сув ичмади. Қўпти, йўлға тушди. Андин сўнг Юшаъ ул сувға келди. Ул мангу суви эрди. Ул ҳам таҳорат қилди, ичмади. Аммо озуқин олурда қўлиндин бир қатра сув томди озуқ устига. Аммо ул қатра сув балиқларға тегди. Балиқлар тирилдилар, секриб тенгизга тушдилар. Ками сичқон инига киргантек. **Фаттахазза сабила-ху фил баҳри сарабан.**

Юшаъ ани кўруб Мусоға хабар қилғали ошукти. Озуқини унутди. Мусоға қовушти. Мусо айди: «Эмгандук, очдук, Озуқни келтур, еғали». **Қола лифатаху аатинаа ғодаъанаа лақад лақийнаа мин сафаринаа ҳаза насабан.** Юшаъ айди: «Эй Мусо, кўрмазмусан, озуқни ул тош уза йўл қатинда унутмишман». **Қола араъайта из авайнаа илас-сахрати фа инний насийтул-хута.** Мусо айди: «Ман ҳам бирга қайтайин. Қўрқаман, йўл ғалат қилғайсен, бири биримизға қовушмағаймиз». Икагу бирга қайттилар. Баёқи ерға тегдилар. Хизрни топтилар, намоз қилур. **Фа важадаа абдан мин ибадинаа.** Мусо салом қилди, Хизр алик олди: «Ё набияллоҳ», теб. Мусо айди: **Ман анта ва бима арафта-ний.** «Сен кимсен, мани надин билдинг?» Хизр айди: «Ман тенгри қули Хизрман. Тенгри сени манга билдурди. Сен на ишга келдинг?» Мусо айди: «Сендин илм ўгранғали келдим». Хизр айди: «Эй Мусо, сенга Тенгри таоло Таврот берди, санинг бирла сўзлашти. Мандин на ўгранурсен». Мусо айди: **«Амараний раббий бихаза».** Изим манга мундоғ ёрлиқади. Хизр айди: **«Айна ғизакума».** Яғни озуқларингиз қайда турур? Айди: «Бу йўлда унутди». Хизр

айди: «Топинг!» Топтилар нонни, балиқни топмадилар. Юшаъ айди: «**Айна самакатунал-машвиййату**». Яъни сўклунмиш балиқларимиз қани? Хизр кулумсиб айди: «Балиқларингиз Тенгри ёрлиқи бирла тирилдилар. Бу сув ичинда Изига тасбиҳ этурлар». Мусо тонглади. Хизр айди. Изи азза ва жалла ёрлиқи бирла ул икки балиқ сувдин чиқтилар, сўклунмиш. Мусо, Юшаъ икагу балиқдин едилар. Хизр намозда эрди. Фориг бўлди эрса Мусога айди: «Сўруғунг на турур? Сўргил, жавоб эшитгил, тарк ёнғил. Мани Мавло таоло ибодатидин машғул қилмағил. Сен ялавочсен, сенинг халқинг улуғ турур. Тақсир кечмасин», теди. Мусо айди: «Ман сенинг бирла турайин. Илм ўгранайин тею келдим». **Қола лаҳу Муса ҳал аттабиъука ала ан туъаллимани мимма уллимта рушдан**. Хизр айди: «Сен манинг бирла сабр қилмағайсен». **Иннака лан тастатиъа маъийа сабран**. Мусо айди: «Бўлғайким, сабр қилғайман». **Сатажидуний ин шаъа-Алоҳу собиран ва ла аъсий лака амран**.

Хизр айди: «Манга ёрур бўлсанг, ҳар не қилсам сўрмағайсен. Ман сенга айтқайман». Иккиси йўлга кирдилар. Ики йиғоч ер бордилар. Мусо айди: «Ман оч бўлдум, юрию билмасмен. Таом керак», теб ўлтурди. Мавло таоло уларга ики табақ изди. Бирида сўклунмиш балиқ бирла этмак, биринда хом эт ун бирла келтурган. Айди: Пишган таомлар Хизрга, хоми Мусога. Мусо қўпти. Ўтун йиғди, ун йўғурди. Эмгану бошлади. Кўзиндин ёш оқар, юзиндин сув томар эрди. Пишуруб Хизр бирла еюрда Хизр кулумсиди. Мусо айди: «Ялавочга куларму бўлур?» Хизр айди: «Ман санга кулмасмен. Изи азза ва жалланинг қудратин тонгланур. Бир қул сабр қилур, эмгаксиз таом берур. Бир қул сабр қилмас, анга эмгак бирла таом берур!» Қачон таомдин фориғдилар эрса тенгиз қироқиға келиб бир йиғоч тубида ўлтурдилар. Бир чибчуқни кўрдилар, тенгизга инди. Тумшуқи бирла сув олди, учди. Йиғоч уза қўнди. Хизр айди: «Эй Мусо, сен билурмусен, бу қуш на теюр?» Мусо айди: «Йўқ». Хизр айди: «Бу қуш айтур, Мусонинг илми Хизр илми тўшунда тумшуқумдағи сув чоқлиғ турур». **Фанталақо ҳатта иза ракибаа фис-сафинати харақаҳа**. Икиси юридилар, бир кемига тегдилар. Икагу кирдилар. Хизр ул кемини буза бошлади. Кемидагилар чиқтилар. Мусо ўфкалаб айди: «Кемидагиларни ҳалок қилғалиму бузарсен?» **А харақатаҳа литуғриқа аҳлаҳа лақад жиъта шайъан имран**. Хизр айди: «Санга аймадиму, манинг бирла сабр қилу билмағайсен теб». Мусо айди: «Унутуб қилмишман, мандин кечургил». **Қола ла туахизний бима насийту ва турҳиқний мин амрий усран**. Яна юридилар, кўрдилар, ўғлон ўйнаюрлар. Хизр уларда бир ўғлонни ўлтурди. Мусо айди: «Бу ёзуқсиз ўғлонни ўлтурдинг. Яроқсиз иш қилдинг. Қола а қаталта нафсан закиййатан бигайри нафсин лақад житъта

шайъан нукран. Хизр айди: «Ман санга айтмадимму, манинг бирла сабр қилумассен». Мусо айди: «Эмдидин сўнг сўз сўрасам, ўзунгга ёвутмагил». Аймишлар: Ул ўғлоннинг оти Хишур эрди, ул кофир эрди. Аймишлар, отасининг оти Зажми эрди. Яна юридилар, Антокия отлиғ кендга тегдилар. Таом тиладилар, бермадилар. Мусо ғамгин бўлди. Кеча анда кўндилар. Тонгласи тебрар бўлдилар. Бир том кўрдилар, тушгалу турур. **Фанталақо ҳатта иза атайаа қарйатин истатъамаа аҳлаҳа фа абав ан йузаййифуҳума фа важадаа фиҳа жидаран йуриду ан йанқазза фа ақомаху.** Хизр ул томни тузатти. Мусо айди: «Булар бизга таом бермадилар». Хизр айди: «Берсунларму теюрсен?» Хизр айди: «Эмди айрилғу вақт бўлди». **Қола лав шийта латтахазта алайҳи ажран.** Мусо айди: «Айрилайин, валекин қилған ишларни айту бергил».

Хизр айди: «Айтайин. **Саунаббука битаъвили ма лам тастатнъ алайҳи сабран.** Эмди билгилким, ул кеми ўн қариндошнинг эрди, оталариндин мерос тегмиш. Бешагуси кемида ишлаюр эрдилар, тақи бешиси ишламас эрдилар. Ишлаган бешагунинг бириси жизомлик эрди. Бириси сингар кўзук эрди. Учунчиси ақсоқ эрди. Тўртунчи тани шишук эрди. Бешинчи эшитмас эрди. Қамуғдин кичикрак ул эрди. Тақи ишламаганлар: Бири қарағу, иккинчи сағир, учунчи ағин, тўртунчи ўтрум эди. Бу кеми борған таба Жуланд отлиғ золим бор, малик. Йўлуқған кемини тортуб олур. Ман ул кемини айблик қилдим, ул золим олмасун теб. Ул заъифларға қолсун теб. Тақи ул ўлтурган ўғлоннинг отаси мўъмин эрди, онасини талоқ қилмиш эрди. Онаси ўзга элда эрди. Бу ўғлон отасига борғанда-келганда ўғрилиқ қилур эрди. Отаси, онаси ўғлимиз ўғрилиқ қилмас, теб билмайин онт ичар эрдилар. Ани ўлтурдум. Мавло таоло андин яхшироқ ўғул бергай, тедум. **Фа ароднаа ан йубдилаҳума раббаҳума хайрон минҳу закатан ва ақраба руҳман.** Тақи ул йиқилатурған том ичинда етим ўғлонларнинг моллари бор эрди. Бир Азром отлиғ, бири Зарром отлиғ. Ота-оналари солиҳ эрдилар. **Ва каана абухума солиҳан.** Агар ул том йиқилса, ул мол кўрунуб ўзгалар олмасун теб, ул томни рост қилдим. Ўгсузлар улғармишда ул молни олғайлар. Қилдуқум ишларнинг таъвили бу турур. **Залика ма лам таститъ алайҳи сабран.** Аймишлар, ул ганжда бир олтун тахта бор эрди. **Билик сўзлари битиклик.** Сўзлар бу эрди: Одам ўғли ўларин билур эркан, соғинур ўлмасман. Иккинчи: Тамуғдин қўрқар эркан ёвузлук қилур. Учунчи: На қилса сақиш бермакни билур. Тўртунчи: Изи азза ва жалладин қўрқар эркан ёзуқ қилур. Бешинчи: Бу дунё кечарин билур эркан, кўнгул берур. Ла илаҳа илла-Ллоҳу Муҳаммадун-расулу-Ллоҳи. Бир вақтда Мусо алайҳис-салом бани Исроилға явлоқ панд берур эрди. Кўнглидин кечти, мантек ким эрса борму эркан теб. **Хитоб келди:**

Эй Мусо, манинг қулларим орасинда бир қулум бор, сандин олимроқ. Ига ялавочлиқ бердим. Тақи бир малик таба издим, манинг ёрлиқимни еткур теб. Ул малик золим эрди. Қўлин, бурнин, қулоқин, бутун кесди. Ман ани ўнгалтдим. Яна ул малик таба издим, айди: «Худое, сен манга ҳукм қилдинг эрса жон бирла қабул қилдим, розиман, теди. Сен Фиръавн таба изганда бошда-ўқ **инний ахофу ан йуказзибун** тединг, ул темади». Андин сўнг Мусо Хизрдин айрилу вақт бўлди. Мусо айди: «Манга бир васият қилғил». Хизр айди: «**Кун башшашан ва ла такун газзабан.** Очуқ юзлук бўлғил, тунуқ турмағил. **Ва таръа нафсакал жидала ва тамши фил арзи биғайри ҳажатин.** Игашмакни ўзунгдин кетарғил, ҳожатсиз ерга бормағил».

Аймишлар, Мусо Хизр бирла ўн секкиз кун мусоҳиб бўлди. Текма кунда ўн билик ўгранди. Қамуғи юз сексан сўз бўлур. Ул йўл бирла-ўқ ёниб бани Исроилға келди. Уч йил етти ойдин сўнг вафоти бўлди. Мусодин сўнг қавми етмиш турлук бўлдилар, жуҳудлуқға кирдилар. Изи азда ва жалла юз қирқ ялавочни уларға изди. Булардин сўнг Довуд ялавочни изди. Мусодин Довудға теги юз қирқ йил эрди. Тақи аймишлар, етмиш йил эрди.

ҚИССАИ ДОВУД АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Ул инна ҳаза лаҳу тисъун ва тисъуна наъжатан ибтилоси бирла мубтало бўлган, харра ракиъан ва анаб саждасин қўлган, фа ғафарнаа хитобин эшитган, йа Давуду инна жаъалнаака халифатан фил арзи хилъатин булган, фаҳкум байнан-наси бил-ҳаққи амрини тутқан, ва ла таттабиъил ҳава наҳйисиндин йироқ турган, ва ваҳабнаа ли Давуда Сулаймон мавҳибати берилган, ва қатала Давуду Жалута муборазати бирла жилва қилган Довуд ялавоч алайҳис-салом.

ШЕЪР

Кел нетак эрдик бил Довуд ялавоч ишлари,
Бир ўғлонға ҳамд айурда кимлар эрди эшлари.
Ўзи отлиғ, ўрни тотлиғ, кез юраклик алпогут,
Текмаларнинг қайда эрди ўтру турғу ишлари.
Тасбиҳ этса бирла бўлуб, ун тузуб инграштилари,
Ердаги кизиклари ҳам кўкда учқан қушлари.
Ҳақ итоби тегди эрса йиғлади инчиқлаю,
Оқти, юлтек тўлди қўллар кўзларининг ёшлари.

Довуд ялавоч бани Исроилдин эрди. Ўн қариндош эрдилар. Оталари Ишоъ отлиғ. Довуд қамуғидин кичик эрди. Тун-кун йиғлаюр эрди, ибодат ичинда. Аймишлар, бани

Исроил ўн икки сибт эрдилар. Аммо ялавочлар бор эрди, маликлар бор эрди. Ялавочлик, тақи маликлик бу ўн икки сибт орасида ўврулур эрди. Бир сибтдин ялавоч бўлса, бир сибтдин малик қўпар эрди. Бани Исроил ҳаргиз маликсиз, ялавочсиз қолмас эрди. Буларға Ҳақ таоло душман уза доим нусрат бермиш эрди. Ул нусрат аломати бир тобут эрди.

ТОБУТ СИФАТИ.

Мусо ялавоч бани Исроил бирла танҳо қолмишда Изи азза ва жалла Мусоға бир тош измиш эрди, мушук суратлиғ. Ўн икки юл андин чиқар эрди. Бани Исроил бирла Мисрға келмишда ул тош Мусо бирла эрди. Тақи Тур тоғиндин келурда синған алвоҳлардин ушоқлари ҳам бирла эрди. Қачон Мусонинг охир умри бўлди эрса муножот қилди: «Изиё, бани Исроилға нарса каромат қилғилким, мандин сўнг уларға ҳужжат нусрат бўлсун душман уза». Изи азза ва жалла ёрлиғ қилди: Эй Мусо, айғил, бир тобут қилсунлар. Ул тошни тақи алвоҳ ушоқларини тақи санинг асонгни тақи Ҳоруннинг амомасини анинг ичида қўйсунлар. Бани Исроил олтун, кумуш йиғиб бир тобут қилдилар. Тош, алвоҳ, асо, амомани анинг ичида қўйдилар. Қачон уларға бир мунг — қазғу тушса, ёғилари билгурса тобутни чиқариб, илгару қўйуб, дуо қилсалар, ул мунг, ул ёғидин қутулур эрдилар. Ул тобут бирорда маликлари илкинда эрди. Довуд ялавоч олимлари илкинда эрди. Ул вақтға тегиким, бани Исроил Мавлоға эздилар эрса Изи азза ва жалла бахти нусратни уларға мусаллат қилди. Жолут келди, бани Исроил бўзунидин ул тобутни олди. Синдурайин ўтға солди, куймади. Ариғсиз ерга солдилар. Мавло таоло уларға носур иллатини ҳавола қилди. Қамуғи носур иллати бирла мубтало бўлдилар. «Бу тобут бани Исроилнинг Тенгриси бўлғайму, уларға қайта бералинг, йўқ эрса барчамиз ҳалок бўлурмиз», тедилар. Тобутни бани Исроил таба издилар. Бани Исроил севунушуб Изига шукр қилдилар. Тевалар, уйлар сўюб шукрона бердилар. Ул кун ийдлари эрди. Яна бир қавлда, Толут малик бўлмиш. Кун ёзиға чиқтилар, севунчлар қилдилар. Изига ёлбордилар, тобутни қўлдилар. Ул соатда-ўқ булут ўрлади, тобутни келтуруб буларнинг ўнгида қўйди. Яна бир қавлда, тобутни Жолут олиб бермиш эрди.

ЖОЛУТ АЛАЙҲИЛ-ЛАЪНА ҚИССАСИ.

Бу Жолут одийлар уруғиндин эрди. Амолиқанинг яқини эрди. Явлоқ алпоғут кофир эрди. Бани Исроилға ёғи эрди. Бу вақтда уларға Ишмуил ялавоч эрди. Бани Исроил айдилар: «Дуо қилғил, Мавло таоло бизга бир малик берсун». Дуо қилди эрса мустажоб бўлди. Мавло таоло ужмоҳдин қамиш изди ва ёрлиғ бўлди: Бу қамиш кимнинг бўйиға тенг келса, ул ким эрса сизга малик бўлсун. Ишмуил ялавоч ул қамишға ўлчаб, текма бир кишининг қўлиға бир йиғоч берди. Ким бу йиғочға баробар бўйлуғ киши топсангиз олиб келинг. Бу Толут бир сиғирчи эрди. Сиғир етуриб тилаюрда Ишмуилга йўлуқти. Кўрди, узун бўйлуғ. «Не тилаюрсан?» теб сўрди. «Сиғир тиларман», теди. «Бизга малик бу бўлғай», теб эвига элтти. Оримиш эрди, ётиб уюди. Ишмуил ул қамишни келтуруб Жолутға тенглади — баробар келди. Уйғонмишда Ишмуил: «Севунч сенгаким, сиғирчиликдин қутулдунг. Тенгри таоло сени малик қилди». Тонгласи бани Исроилға айди: «Ул суратлиғ ким эрсани топдим». Эвдин чиқарди, кўрдилар. Айдилар: Бу бизинг сиғирчимиз турур. Моли, товари йўқ, бу бизга нетак малик бўлур». **Ва қола лаҳум набиййухум инна-Алоҳа қад баъаса лакум Толута маликан.** Ишмуил айди: Ани Изи аzza ва жалла сизнинг уза узурди. Тақи илми сиздин ортуқроқ турур. **Инна-Алоҳа-стафаҳу алайкум ва задаҳу бастатан фил илми вал жисми.** Мулк Изи аzza ва жалланинг турурким, не тиласа қилур». **Ва-Алоҳу йуъти мулкаҳу ман йашаъу.** Улар Толутни кароҳият бирла қабул қилдилар. Айдилар: «Маликликка ярарин билалинг, бизга нишони бор мунунг йўлиндин берсун». Ишмуил дуо қилди. **Ёрлиғ келди:** Жолут элтган тобут анинг йўлиндин сизга келгай. **Ва қола лаҳум набиййухум инна аайата мулкиҳи ан йаътийакум ат-тобуту.** Толутни маликликка қабул қилдилар. Анга сонсиз черик йиғилди. Жолутға санчишғали ўградилар, черикни сайладилар. Ярамасларин ёндурдилар. **Ёрлиғ келди ул ялавочға:** Ман сизларни Фаластин ариқининг суви бирла мубтало қилғайман. Уч кун сувсиз қолғайсиз. Мани ёрлиқимни тутмағайлар, санчишмоқдин ёғини кўрмайин. Дуо қилди: **Изие, ёрлиғ на эрмиш? Ёрлиғ бўлдикум,** ҳар киши ул сувдин ўз кўнглинча ичса, ҳалок қилғайман. Бир овуч сув ичиб қаноат қилса, кечиргайман. **Фа ман шарība минҳу фа лайса минний ва ман йатъамҳу фа иннаҳу минний илла ман-игтарафа гурфатан бийадиҳи...** Сувға еттилар эрса Толут айди: «Бир овуч сувдин ортуқ ичманг». Улар айдилар: «Сен малик бўлдунг эрса сув ичмакка тақи эрклик бўлдунг», теб укушлари сувға юзин тушуб, йилқи қора менгизлик ича бошладилар. Қоринлари керилди, юзлари сарғарди. Сувдин қонмадилар, ўлдилар.

Улар қирқ минг эрдиким, ёрлиғ эшитибким, ёрлиғ бир овуч сув ичганлар қондилар, ўлмадилар.

Аймишлар, сув ичганлар ўлмадилар, аммо қоринлар шишти. Толут айди: «Сиз мавло ёрлиқига бўюсунуб тутмадингиз, санчишга нетак ўтру турурсиз», теб ёндурди. Ўзи юз етмиш эр бирла Жолутга боралинг, санчишалинг теди. Мавло таоло уларнин кунглин хуш қилди. Ёрлиқади. Неча оз черик эр укушни бостилар. Кам мин фиатин қалилатин ғалабат фиатан касиратан биизни-Алаҳи ва-Алоҳу маъас собирин.

Ишмуил, Толут уч юз эр бирла бордилар. Довуд алайҳис-салом ўн қариндош эрди. Оталари Ишоъ отлиғ. Довуд қамуғдин кичик эрди. Ул кун қўй сақлар эрди. Кўрмакка кўрксиз эрди. Тақи аймишлар явлоқ кўрклук эрди. Ўзга қариндошлари черикка чиқтилар. Довуд айди: «Ман ҳам борайин». Айдилар: «Кичиксен, кичиксену ярамассен». Улар кетгандин сўнг қўйни ўзга ким эрсага топшурди. Қариндошлари сўнгиндин йўлга кирди. Борурда Изи азда ва жалла ёрлиқи бирла уч тош тилга келди, айди: «Эй Довуд, Жолут ўлуми санинг илкинда манинг бирла бўлгуси турур. Мани олғил», теди. Довуд уларни олди келди. Яна бир ривоятга, Ишмуил Толутга хабар қилмиш эрди. Жолут ўлуми Ишоъ ўғлонлари илкинда турур. Бир ёриқ, яшиқ бермиш эрди. Қаю ўглинға ярашса, бошдин яшиқдин ёғ билгурса, анга бергил теб. Жолут Ишоъни келтурди. Ўғлонларин йиғдурди. Ул ёриқ, яшиқни уларга кийдурди, ярашмади. Анда Довуд йўқ эрди. Толут Ишоъдин сўрди: «Ўзга ўғлунг борму?» теб. Айди: «Яна бир ўғлум бор, бу ишга ярамас». Толут айди: «Ани келтургил, бўлғайким ярағай». Ишоъ Довудни келтурди, ёриқни кийдурди. Узун келди эрса Довуд бир силкинди, ёриқ бўйниға лойиқ келди. Яшиқни бошиға урди эрса ёғ билгурди. Севундилар. Ул ҳолда Жолут ёриқ киймиш эрди уч ботмон чиқти. Айдиким санчишалинг. Қамуғ кўрқтилар. Аймишлар, ул ҳолда Довудни ким эрса билмас эрди. Толут айди: «Ҳар ким бу кун Жолут бирла санчишса ярим мулкумни, қизимни анга берайин. Довуд айди: «Ман санчишайин». Довуд айди, Толут эшитмади. Икинчи сўрди, Довуд жавоб айди ҳам эшитмади. Учунчи сўрди, Довуд жавоб айди ҳам эшитмади. Тўртунчи сўрганда Довуд қаттиғроқ жавоб берди, эшитти. Толут айди: «Тўрт йўли сўрадим. Аввалда налук жавоб бермадинг?» Довуд айди: «Жавоб бердим, сен эшимадинг». Яна айди: «Аввалда анинг учун жавоб аймадим қамуғ черик халқи ануқ бўлсунлар теб». Толут айди: «Мундин бурун ўзунгни ҳеч синамишинг борму?» Айди: «Бир вақт қўюмға бўри келди. Бўрини тутдум, бўйнини узуб ташладим». «Андин ўзга синамишинг борму?» теди. Довуд айди: «Яна бир арслон келди, тутуб энгаklarин синдурдум». Толут айди: «Бас, чиқгил». Айди:

«Бу ёриқ бирла санчиша билмасман». Ёрикни солди. Тош кўтарди, сопқон олди. Илгару юруди. Жолут ҳам илгари келди. Айди: «Не бирла урушурсен?» Айди: «Ушбу тош бирла». Жолут айди: «Тош бирла итни урарлар». Довуд айди: «Сен ҳам бир итсан». Жолут айди: «Манинг санга раҳмим келур, йўқ эрса оғзимдаги туфлук бирла сени ҳалок қилғайман». Довуд айди: «Бу сўз санга асир қилмас. Сенму тепинурсан ё менму санга тепунурман?» Жолут айди: «Сен тепун». Довуд бир тош чиқарди, сопқон уза қўйди. Майдонга кирди, Изи азза ва жаллаға сано айди. Қилич йўқ эрди, ёй-ўқ йўқ эрди. Утру юриди. Жолут кўрмиш эрди. Сопқон чиғуруб тош отти. Жолутға етмасдин бурун Мавло таоло Жолутнинг бошиндақи яшиқни ел тушурди, олни очилди. Тош олнига тегди. Энгасиндин ўта чиқти. Аймишлар, ул тошни Довуд ялавоч этагинда Мавло азза ва жалла қудрати бирла беркитти. Яна бирини олди. Қачон отти эрса, ҳавода уч кесак бўлди — бири Жолутнинг олнига тегди, бири соғ ёниндақи черикка тегди, бири сўл ёниндағига тегди. Бир тош Жолутни ҳалок қилди. Икки тош икки ёниндақи черикни ҳалок қилди. Мўъминлар бир йўли такбир айдилар, севундилар. Кофирларға тепундилар. Бир нечани ўлтурдилар, бир нечани асир қилдилар. **Фа ҳазамухум биизни-Лаҳи ва қатала Давуду Жалута ва аатоҳу-Аллоҳул мулка.**

Қамуғлари Довудға раҳмат ўкудилар. Хилъат бердилар. «Бизинг улуг душманимизни ҳалок қилдинг», тедилар. Аймишлар, Толут Довудға ҳасад қилди. Қабул қилган молини бермади, аммо халқ тилиндин кўрқуб қизийи берди. Андин сўнг Довудни ўлтурғали ўгради. Қизи айди: «Отам Толут сени ўлтурайин тею турур. Муни билайин тесанг кеча ётурда бир қоп олу киргил. Ани кўрсунлар. Яна кўрмазда чиқғил. Қопни душоб бирла тўлдурғил. Тўнунгни анинг уза ёпғил». Андоғ қилди. Киши кўрмасда саройдин чиқти. Толут соқчилар қўймиш эрди. Тунла кўрмайин кирдилар. Қилич бирла чопти, тўн кесилди, қоп йиртилди. Душоблар оқти. Толут айди: «Эй Довуд, Изи азза ва жалла раҳмати санинг уза бўлди. Тирик эркан ариғ эрдинг ўлмишда ҳам ариғ йизигсен». Тун қоронғу эрди. Довудни ўлтурдум теб саниди. Не қилганин билмади, кўнгли тинди. Соқчиларни эвларинга изди, ўзи эвинда уюқлади. Қачон Довуд Толутни уюмиш кўрди эрса кўпти, икки ўқ олди. Толут саройинга келди. Бир ўқ Толут бошинда қўйди. Бир ўқ аёқинда қўйди. Қачон Толут уйғонди эрса икки ўқ кўрди. Айди: «Довуд манга эзгулук қилди, уйқуда топиб ўлтурмади». Довуд ул замон тоғ таба зоҳидларға бормиш эрди. Бир зоҳиднинг савмаасига кирди. Толут Довудни излаю тоғга келди. «Довудни кўрдунгизму!» тею обидалардин сўрди. «Бу савмаада турур», теб айдилар. Толут кирди, ким эрса топмади. «Манга кулармусиз», теб қамуғ

зоҳидларни ўлтурди. Бир зоҳид қолди. Қачон ачиғи ўчти эрса, тирик қолган зоҳидга айди: «Ман тавба қилсам қабул бўлғайму?» Обид айди: «Ман билмасман. Фалон ерда бир урағут бор, бани Исроилдин. Ул мандин олим турур. Ялавочлар ани кўруб турур». «Анга боралинг», теб илгари бордилар. Обид қапуғ қоқти. Урағут: «Кимсен?» теди. «Фалон обидмен». Айди: «Ул золимдин нетак қутулдунг?» Обид айди: «Ақринроқ сўзлагил, Толут қапуғда турур». Урағут айди: «Қўлдошларимни ўлтурди. Эмди мани ўлтурғали келибму турур?» Обид айди: «Йўқ, тавба қилғали келиб турур». Урағут эшик очти. Икагу кирдилар. Кеча эрди. Тун ичинда Толут сўрди: «Туннинг неча улуши кечти?» Урағут айди: «Тунни уёглиқ бирла кечура турганларни ўлтурдунг. Эмди ким билур?» Бу сўздин Толутнинг қайғуси кўполди. Яна айди: «Ишмуил ялавоч тупроғи бошига борғил. Намоз қилғил. Санинг тавба қилганинг учун ун келгай, эшитгайсен», теди. Ишмуил тупроқинга бориб дуо қилди. Ун эшитти. «Не иш қилдинг?» теб. Толут: «Ёвуз қилдим», теди. Яна ун келди: «Довудни Мавло азза ва жалла мулкиндин қовган сенмусан?» Айди: «Бале». Яна ун келди: «Эй Толут, ўғлонларинг бирла кўрғонга борғил. Эл олдинг эрса тавбанг қабул, агар анда ўлдунг эрса ҳам қабул», теди. Толут ўғлонларинга келди. Айди: «Эй ўғлонлар, мани ёнар ўт ичинда кўрсангиз манга бўлишқаймусиз ё йўқму?» Айдилар: «Бўлушқаймиз». «Эмди фалон қалъани олурға манга бўлушунг, йўқ эрса мангу тамуғда қолурман». Ўғлонлари Толут бирла қалъага бордилар, санчиштилар. Ўғлонлари ўлди, сўнг Толут ўлди. Мулк Довудга қолди.

Аймишлар, бани Исроилдин Довуд ялавочга йиғилмиш-тек ҳеч маликка йиғилмади. Нетакким, Изи азза ва жалла ёрлиқар: **Ва аатайнаҳум мулкан азиман.**

Аймишлар, текма кеча Довуд ялавоч саройи эшикида уч минг ялавоч ўғлонлари соқчи эрди. Аймишлар, Довуд ялавоч тунла ўзин белгусиз қилиб раъиятлардин сўрар эрдиким, подшоҳ сизинг бирла нетак муомала қилур? Айтур эрдилар: Явлоқ одил турур. Бир кеча андоғ сўзлаюрда Мавло таоло бир фариштани изди, бир қуртқа сурати уза. Андин сўради: «Подшоҳингиз нетак турур?» теб. Қуртқа айди: «Явлоқ одил турур, ончаси бор кишилар молин еюр». Довуд дуо қидди: «Изиё, манга бир ҳарф ўғратгил. Анинг бирла қазғачимни еяйин. Халқ мани сўзламасунлар». Мавло таоло бир тақачилиқ саноатин анга ўғрату берди. **Ва алаамнаҳу санъата лабусин лакум.** Аймишлар, темур Довуд илкинда мўмтек юмшар эрди, нетакким хамир ўзгалар илкинда. **Ва аланаа лаҳул ҳадида.** Аймишлар, Довуд ёзуқ қилган осийларни қарғар эрди. Ҳақ таоло ул сабабдин бало берди. Сабаб ул эрдиким, бир кун дуо қилди: «Изиё, не учун халойиқ сени ўқиюрда Иброҳим

Изиси теюрлар, Довуднинг Изиси темаслар». Хитоб келди: «Уларга бало издим, балога сабр қилдилар». Довуд айди: «Манга ҳам бало изғил, сабр қилайин. Мани ҳам дуоларинда ўқусунлар».

Аймишлар, Довуд офият дуоси қилса керак эрди, бало дуосин қилди. Ёрлиғ келди: «Эй Довуд, уларга бало бердим, аммо қаю вақтда беруримни хабар қилмадим. Аммо санга бало берурман», теб хабар қилди. Яна бир ривоятда, ёрлиғ келди: Фалон йилда, фалон ойда, фалон кунда, фалон соатда юборгайман. Довуд ул тарихни битди. Қачон ул кун етти эрса қапуғчиларга айди: «Қапуғни беркутгил, ким эрсани киргузманг», теди. Тақи ўзи етинчи қат эвга кирди. Забурни ўқию бошлади. Иблис бир қуш сурати уза кириб келди. Боши йинжудин, кўзлари қизил ёқут, азоқлари яшил забаржаддин, қанотлари олтудин. Довуд қатинда кўнди Довуд анинг кўркин кўруб тонглади, бало келурин унутди. Қушни тутайин теди. Қуш учуб нару кўнди. Тутайин теб борди. Яна учуб нару кўнди. Довудни навмид қилғутек кетмади. Довуд сўнгунча борди. Қуш учуб тунглюкда кўнди. Довуд турғали кўпти. Қуш учиб тошга чиқти. Довуд кўзи ташқари тушти эрса бир қиз кўрди, ялангбош. «Бу не турур?» теб турур эрди. Довуднинг кўлакаси ул қизга тушти. Кўлакани кўрди эрса уфтанди. Бошин ирғади, сочи бирла қамуғ андомларин уртди. Довуд ул сочни, ул кўркин кўруб кўнгул олдирди. Ул қиз Юсуф уругиндин эрди. Бани Исроил ичинда машҳур эрди. Битшониъ отлиғ. Довуд алайҳис-салом ул қизни кўлдуру киши изди. Айдилар, Ибн Ямин уругиндин Урё отлиғ кишини юбориб эрди. Ялавоч сўзин рад қилмас эрдилар. Битшониъ ризо берди. Айди: «Довудга борурман ул шарт бирлаким, тунла қўнуши манда бўлсун. Қачон мандин ўғул туғса полшоҳликни анга берсун». Довуд қабул қилди. Ақд қилиб Битшониъни олди. Анга кўнгул берди. Бало келурин билмади. Аймишлар, бир кун намоз қилди. Меҳробда ўлтурур эрдик, икагу кириб келдилар. **Из тасавварул миҳроба.** Довуд уларни кўруб кўрқти. **Из даҳалу ала Давуда фа фазиъа минҳум.** Айдилар: «Қўрқмагил, биз икагу хасмлармиз. Сенга келдукким қилгайсен.

САВОЛ: Довуд не учун кўрқти?

ЖАВОБ: Қачон ким эрса Довудга келур бўлса дастур тилаб келур эрди. Бу икагу дастур тиламай кирдилар. Қапуғдин кирмадилар, меҳроб томиндин кирдилар. Анинг учун кўрқти. Бири Довуддин сўрди, айди: «Бу манинг қариндошим турур, тўқсон тўқиз соғлиқи бор. Тақи манинг бир соғлиқим бор. Бу бир соғлиқни олайин тею турур». **Инна ҳаза аҳий лаҳу тисъун ва тисъуна наъжатан ва лий наъжатун ваҳидатун.**

Довуд маҳол сўз эшитти эрса сабр қилмади. Айди: «Мунинг тўқсон тўқиз соғлиқи бор эркан, санинг бир

соғлиқингни олайн теса сенга зулм қилур». Бириси қўлдошина айди: «Бу эр азоқини кирки бирла чопа турур». Аймишлар, Довуд сўзинга бириси кулди. Довуд айди: «Халифа қатинда не учун куласен?» Яна бири айди: «Бу давот бирла элини табор урмоқ керак». Бири айди: «Давот бирла табор урмоқга сен сазороқсен». Яна икагу кўринмас бўлдилар.

САВОЛ: Ҳикмат не эрди, фаришталар урағутни соғлиқга менгзаттилар? ЖАВОБ: Қамуғ жонлиғларда уёт андоми ўртуғлау қавий турур. Ани наъжа тедилар. Довуд билдим-ким, Мавло таолодин итоб бўлди. Ул итобда телим сабаблар бор эрмиш. Баъзи сабаб ул эрдиким, Битшониъни Урё олмиш эрди. Довуд Битшониъни олмоқ учун Урёни черикка изди. Баъзилар мундин ҳам ярамас сўзларни Довудга боғламишлар. Қамуғи хато турур. «Тафсир»да, тақи «Уснат ал-авлиё»да келтурмишлар, Довуд шариятинда бир ким эрса бир қизни қўлармен теса ўзга ким эрса ул қизни қўлмоқ раво йўқ эрди. Битшониъни Урё қўлдурғали киши измиш эрди. Довуд ани билмай, ким эрса қўлмайдуру теб қўлди. Афзалу аъмоли анбиё уза фариза учун Довуд тафаҳхус қилмадуқи учун итоб келди. Савоб жавоб бу турур. Бу итобни билди эрса дуо ва тазарруъга машғул бўлди. Ҳазратга ёнди, намозга тўруқти. **Ва занна Давуду аннама фатаннаҳу фастаннаҳу фастағфара раббаҳу ва харра рокиъан ва анаба.**

Аймишлар, ёзига чиқиб қирқ тун-кун сажда қилди. Сажда ичинда пайғамбар ул қадар йиғладиким, саждагоҳи кўзи ёшидин кўл бўлди. Ўт унди. Довуд бўйи ул ўт ичинда кўрунмас бўлди. Довуд йиғиси бирла олам халқи йиғсин ўлчаса Довуд йиғиси ортуқроқ келгай. Тақи Довуд йиғиси бирла Одам Ато йиғисин ўлчаса Одам йиғиси ортуқроқ келгай. Изи азза ва жалладин Довуд тиладиким, сенга тасбиҳ аюрға манга қўлдош керак. Бани Исроилдин тўрт юз ариғ эр Довуд бирла йиғлаштилар. **Йа жибалу аввибий маъаҳу.** Учар қушларга ёрлиғ бўлди. Улар ҳам Довуд бирла йиғлаштилар. **Хабарга келмиш,** қачон Довуд тоғга чиқса тўқсон тўққуз хотуни бирла қамуғ мавжудот жониворлар йиғлашур эрдилар. Бир кун бошин тошқа урди. Ун эшиттиким, Эй Довуд не тилаюрсен? Довуд айди: **«Илаҳий ансит ал-халаиқа саъатан анний арфаъу ҳажатий».** Изие, ўн-саккиз минг олам халқини тиндурғил, ким эрса сендин ҳожат тиламасунлар, мен қўлайин. **Ёрлиғ келди: Йа Давуду ама алимта анна касратал асвати ла йашғалуни анис самъи.** Эй Довуд, билмадингму, ун уқушлуги мени эшитмагимни тиймас». Довуд айди: **«Бало йа раббий ансит ал-халаиқа саъатан.** Андағ-ўқ турур, аммо бир соат тийгил. Қамуғни қилғил». Ваҳб ибн Мунаббих айтур: Андин бурун, сўнг халойиқни ким эрса тиймиши йўқ эрди. Ул соатда Довуд ун қўпорди: «Ман азабиллоҳи». Уч йўли саждага борди, қирқ

тун-кун бош кўтармади, ҳеч нарсга емади. Андин сўнг бир фаришта иниб айди: «Эй Довуд, Изи азза ва жалла ёрлиқар, очдинг эрса ош бермайн, сусадинг эрса сув берайн, яланғоч бўлсанг тун берайн». Довуд кўрди Ёрлиғ келдиким, зиллат зикри йўқ. Қазуғлуқ бўлди. Яна бир «оҳ» теди. Оғзиндин ўт чиқти. Теграсиндагилар куйди. Жаброил етилди. Айди: «Эй Довуд, Изи азза ва жалла сени ёрлиқади. Тақи улуғ қилди, ўрнунг ужоҳ қилди». **Фа гафарнаа лаҳу залика ва инна лаҳу индана лазулфа ва ҳусна маъаб.**

Уч тун-кун ибодатда ура турди. Ёрлиғ келди: Эй, Довуд, не тилаюрсен? Айди: «Йлоҳий, мани ёрлиқадинг. Қисмат кунӣ Урё хасм бўлса не қилайин?» Фармон бўлди, ул тун-кунӣ Урёға сени топшурғайман. Яна андин қўлғайман, менга бағишлағай. Ани сендин хушнуд қилғайман. Довуд айди: «Энди кўнглум тинди». Халқ аро кириб ҳукм қила бошлади. **Хабарда андоғ келур, кунларда бир кун икагу Довудға келдилар.** Бири айди: «Бу кишининг қўйлари кеча келиб менинг ошлиқимни еб турур». Довуд айди: «Сен борғил анинг қўйларин олғил». Ул икки киши бири шод, бири ғамгин бўлуб чиқтилар. Сулаймон тош қапуғда буларни қазғулуғ кўруб сўрди. Довуд ҳукмин эта бердилар. Сулаймон айди: «Бориб отамға айтинг, бу ҳукм яроғсиз турур». Келиб айдилар эрса Довуд Сулаймон индади. Бу ҳукм ичинда не теюрсан», теди. Сулаймон айди: «Ошлиқни қўй иясинга беринг. Тимор қилса ошлиқ етилгай. Қўйни ошлиқ иясинга беринг. Ошлиқ етилгунча сутин ичсун. Ошлиқ етилгандин сўнг ошлиқ ияси ошлиқин олғай, қўй ияси қўйин олғай». Довудға бу хуш келди. Хасмлар ҳам ризо бердилар. **Ва Давуда ва Сулаймана из йаҳкумани филҳарси из нафашат фикҳи ғанамул-қавми ва куннаа ли ҳукмиҳин шаҳидина фа фаҳҳамнаҳа Сулаймана.**

Ҳикоятда келмиш, Довуднинг ўн икки ўғли бор эрди. Қамуғи олим, фақиҳ, оқил. Булардин манинг ўрнимға ўлтурурға қаюси яроғлиқ эркан, теб фикр қилур эрди. Охир умри бўлди эрса Жаброил бир муҳрлик хат келтурди, айди: «Эй Довуд, қаю ўғлунг бу хатни очмайин ўқуса ўрнунгда ани ўлтурт. Довуд ўғлонлариға берди, ўқию билмадилар. Жаброил айди: «Ўзга ўғлунг борму?» Довуд айди: «Яна бир ўғлум бор. Кичик турур». Жаброил: «Келтургил», теди. Сулаймонни ундаб хат қўлунға берди эрса очмайин ўқиди. Очиб боқтилар эрса Сулаймон ўқуғандин бир сўз ортуқ, ўксук келмади. Қачон Довуд ани кўрди эрса олимларни, қартларни ундатди: «Сулаймонни синанг», теб. Келиб синадилар, айдилар: «Басе олим ва фозил ва комил топдуқ». Андин сўнг Довуд Сулаймонни ўз ўрнунда ўлтуртди.

Хабарда келмиш, бир кун Довуд алайҳис-салом Забурни ўқийорда урағутлар унин эшитти. Юклук урағутлар қамуғи ўғлон тушурдилар, юз қиз қизлиқин йитурди. Аймишлар,

Одамдин Довудға теги ким эрса ёриқ қилмиши йўқ эрди. Бу синоат Довуддин мерос қолди.

ҲИКОЯТ. Бир кун Луқмони ҳаким Довуд ялавочға келди. Кўрди темурни хамиртек ишлаюр. Тонглаб турди, сўрмади. Довуд ёриқни тамом ишлади эрса ура қўпуб: «Санчишға яроғлиқ борму?» теди. Луқмон билдиким, санчиш тўни турур. Айди: Ас-сумту ҳикматун ва қалилун фаъилуху. Сўрмайин тек турмоқ ҳикмат турур, аммо ишлатган оз турур. Қачон Довуд умри охир бўлди эрса, палос тўн кийиб меҳробда ялангбош ўлтуруб йиғлаюр эрди.

Аймишлар, бир кун Азроил Довуд саройинга келди, одам суратинча. Довуд эвда йўқ эрди. Азроилға Сулаймоннинг онаси Битшоний айди: «Сен кетгил». Азроил айди: «Ман сенга сўзлагали келдим». Битшоний айди: «Мани Довуд ялавоч олғали ёт киши кўрмишим йўқ. Ёт киши мани кўрмиши йўқ, Довуд келмасдин бурун кетгил». Азроил кулумсинди. Довуд устига кирди. Азроилға боқти, таниди. «Не ишга келдинг?» теди. Азроил айди: «Сени жонингни олиб ужмоҳға элтгали келдим». Довуд бирла Азроил сўзлашганларин Битшоний эшитур эрди. Азроил эрканин билмади. Довуд ўрнинга келиб соғ қўлин уза ётди. Азроил жонин олди, ўлмасдин бурун мулку мамлакатни Сулаймонга топшурмиш эрди.

СУЛАЙМОН ИБН ДОВУД АЛАЙҲИС-САЛОМ ҚИССАСИ.

Ул ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи ли аҳадин мин баъдий тею Изидин мулк тилаган, ҳаза атоунаа фамнун ав амсик биғайри ҳисаб жавобин эшитган ул, ғудуввуҳа шахрун ва равахуҳа шахрун сифатлиғ маркаб берилган, ул фа фаҳҳам-наҳа Сулаймана ва куллан аатайнаа хукман ва илман қароматин булган Сулаймон алайҳис-салом.

ШЕЪР

Довуд ўғли ул Сулаймон Тенгримизнинг совчиси,
Ел улоғлиғ шоҳ эдию ҳам учар қуш элчиси.
Одамий, учқан, югурган, дев, пари ҳам ел, булут,
Оғулуғ бўлсун озиглиғ барча анинг ишчиси.
Қузи тўрт юз қангли эрди кунда қушлуғ ошиға,
Борғусида кур арслон, бўри, қоплон қўйчиси.
Тупучоқ отнинг уруғи қолди андин дунёда,
Тилда ҳужжат, танда хидмат, қўлда мулкат қамчиси.
Ўзи «ниъмал абду» атанди ҳам ялавоч ҳам малик,
Йўлдин озғанларға эрди ўзи ужмоҳ йўлчиси.

Сулаймон Довуд подшоҳлиқин мерос олди. Хабарда андоғ келур, Довуд ялавоч дуо қилди: «Изиё, менинг

ҳақимда кўп лутфу қарам қилдинг. Ўғлум Сулаймон ҳам андағ-ўқ қилгил». *Хитоб келди*: Эй Довуд, Сулаймонга айгил, менинг ҳазратимда андоғ тирилсунким, сен тирилинг. Мен тақи сенга қилган лутфу қарамни анга қилайин. Мавло таоло укуш нарсаларни анга улуг мулк берди. Аввал мулк ул эрдиким, Сулаймоннинг подшоҳлиқи ичинда яхшидин, ёмондин хабар берган учар қушлар эрди. Аймишлар, етмиш тун уюғ турди, дуо қилиб ёлборди: «Изиё, мени ёрлиқагил. Манга мулке бергилким, мандин ўзга ким эрсага бермиш бўлмағайсен. Қамуғини бағишлаган сенсен. Раббиффир лий ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи лиаҳадин мин баъдий иннака антал ваҳҳаб.

Ёрлиғ келди: **Йа Сулайману инний қабизу арвахил-мулуки ҳатта ла йанбағи маликун ғайрука фид-дунйа.** *Ёрлиқади*: Қамуғ маликларнинг жонин олғанман, дунё ичинда сендин ўзга малик бўлмағай. Мавло таоло ул ваъдага вафо қилди. Қамуғ маликларни кўтарди. Сулаймон ёлғуз қамуғ оламга малик бўлди. Етмиш тун яна уюғ турди. Айди: «Илоҳий, тақи ортурғил. *Ёрлиғ келди*: Париларни сенинг фармонингда қилдим. Тонгласи париларнинг улугларин йиғдурди. Вилоятларни уларга топшурди. Текмасини бир ишга насб қилди. Яна етмиш тун уюғ турди. Мавло таоло девларни Сулаймон тасарруфиға киюрди. Вилоятларни уларга қисмат қилди. Яна етмиш тун уюғ турди. Айди: «Илоҳий, ортуқроқ керак». Мавло таоло ани учар қушларға, югурур кийикларга эрклик қилди. Яна етмиш тун уюғ турди. Мавло таоло елни, тақи сувни мусаххар қилди. Ер-кўк орасинда не ким яратмиш бор эрса, қамуғини мусаххар қилди. Қамуғи бўюнсундилар. Аймишлар, қачон Сулаймон тоғдин кечар бўлса, ул тоғдағи олтун, кумуш неким бор эрса барчаси тилга келур эрди: «Мен мундамен, керак бўлса олғил», теб. Тенгиз ҳам андоғ дер эрди. Керак бўлган девларга тоғда савмаа қаздурур эрди. Париларга, одабийларга иморат қилдирур эрди. Каъб ул-Ахбор разияллоҳу анҳу айтур: Ун икки минг йиғоч ерни майдон қилдурди. Бир тахт қилди қизил олтундин, тўрт юз йиғоч ер анинг уза. Тўрт юз олим ўлтурур эрди. Қачон келиб ҳукм учун курси уза ўлтурса Осаф ўнгида ўлтурур эрди. Тўрт минг одабийлардин илайинда, тўрт минг девлардин, тўрт минг фаришталардин қанот кўлака қилиб турурлар эрди, бу тартиб уза. Сулаймон улан намозин қилгунча ҳукм қилур эрди. Андин сўнг эвига борур эрди. Тонг отгунча тоат қилур эрди. Андин сўнг эртаси халқға таом берур эрди.

Хабарда келмиш, қушлуқ ошиға тўрт юз қангли, яна аймишлар етти юз қангли ун харж бўлур эрди. Тақи аймишлар, тол йиғочлар йиғиб, сабат тўқуб, килим киб, сабат сотар эрди. Ярим баҳосин садақа қилур эрди, ярим баҳосиға арпа этмакни олиб еюр эрди. Тақи айтур эрди: «Бу мулк Тенгрининг турур. Халойиқға бературман, аммо

мен ўз қазғанчимни еюрман». Тўрт юз тилсим қилдурди, етти юз тоғни ўрниндин қўмуруб ўзга ерда ўрнаттилар. Ваҳб айтур: Ул майдон тўрт йиғоч ичинда, тўрт йиғочлик ер эрди. Тахт бир йиғоч ер ичинда эрди. Ул тахтини олтун, кумуш бирла қилмиш эрди. Одабийлар, девлар топуғинда турурлар эрди. Текма турлук қушлардин саф тутуб бу тахт андозасинча кўлака қилур эрдилар. Ел келиб ул тахтни мунча халойиқ бирла кўтуруб элтур эрди. Мунда бир ойлик ерга элтиб яна келтурур эрди. **Ғудуввуҳа шаҳрун ва раваҳуҳа шаҳрун.**

Аймишлар, бу икки ойлик ерни ел уза юрганларин билмас эрдилар. **Фа саххарнаа лахур-риҳа тажри биамриҳи рухоан ҳайсу асаб.** Рухо араб тилинча юмшоқ ел бўлур. **Яна ёрлиқлар: Ва асалнаа лаҳу айнал-қитри.** Маъниси ул бўлур: Биз Сулаймон учун қитр елини эстурдук. Қитр маъносинда уламо қавллар аймишлар. Бир қавл ул турур, Сулаймондин бурун қитр йўқ эрди. Аймишлар, мўмиё турур, Форс вилоятининг тоғларинда бўлур. Халойиқнинг қамуғ заҳматлари, йиртуқлари, синуқлари анинг бирла ўнгалур. Аймишлар, қитр оқар бақир бўлур. Қитр қайнаюр бақир бўлур. Ҳисорлар томларин анинг бирла суварлар. Ул том йиқилмас бўлур. Нетакким, Зулқарнайн вақтинда билгурди. **Аатуний уфриғ алайҳи қитран.** Тақи аймишлар, баъзи бирларни бир ишга насб қилиб эрди, фаррошлиқ, канношлиқ, таббохлик. Баъзи наққош эрди. Аймишлар, девлар дунёда етти нарса тасниф қилди Сулаймон пайғамбар вақтинда, андин бурун йўқ эрди. Ҳаммом, сув тегирмони, оҳак, наққошлиқ, сурат қилмоқ, тошни бу тоғдин ул тоғга элтмак. Баъзилар кучлук қавий эрдилар. Сулаймонга бўюнсунмас эрдилар. Уларни тоғда занжир бирла сақлар эрди. Қачон малик Сулаймонга мусаллам бўлди эрса Мавло таоло илм ва ҳикмат бирла ялавочлик, қамуғин Сулаймонга оча берди. Калбий ривоят қилур, қачон Сулаймонга подшоҳлик муқаррар бўлди эрса дуо қилди: «Изиё, қамуғ халойиқни бир кун қўнуқлағайин тею сақинчим бор». **Ёрлик келди:** Манинг халқимни мандин ўзга ким қўнуқлай олур? Сулаймон айтиди: «Менга укуш неъмат бердинг, дастур бергил» Мавло таоло ваҳй қилди қамуғ учқан, югурганларга фалон кун Сулаймон қўнуқлукунга ҳозир бўлунг. Сулаймон қамуғ одабий ва девларга хабар қилди, фалон кун йиғилинг теб. Андин сўнг бир улуғ тенгиз қироғинда секкиз ойлик кенг саҳро бор эрди. Ул ерда даъват қилди, дев, пари қамуғ танлиғларга буюрди. Мағрибдин машриқга теги егулук нарса жамъ қилдилар. Бир йиғоч ер ичинда йиғдилар. Девларга буюрди, қозонлар қилдилар. Текма бир қозоннинг адизлиги етмиш қари. Етти юз минг мундоғ қозон келтурдилар. Ичи қирқ қари, ичинда қирқ чаноқ қилдилар. **Ва жифанин кал-жаваби ва қудурин росийатин.** Ул секкиз ойлик ерни ош бирла тўлдурдилар.

Сулаймон тахтини ул тенгиз қирогинда қўйдилар. Бир курси урдилар. Сулаймон ул тахт уза ўлтурди. Ул тенгизга боқар эрди. Тенгиздин бир балиқ бош кўтарди. Айди Сулаймонга: «Бизга ёрлиғ бўлди, санинг кўнуклуқинга келдук. Халойиқ йиғилгунча менинг сабрим йўқ. Менга таом бергил». Сулаймон табассум қилди. Айди: «Эй балиқ, мунча таомларни халқ учун йиғиб турурман. Неча керак эрса егил», теди. Балиқ бош кўтариб ул таомларнинг жумласин бир суқум қилди. Тақи айди: «Эй Сулаймону, атиёмни», яъни манга таом бергил. Сулаймон мутаҳхайир қолди. Айди: «Бу таомларни мағрибдин, машрикдин йиғдирмиш эрдим халойиқ учун. Сен қамуғини бир суқум қилдинг, ўзга таом йўқ», теди. Балиқ айди: «**Заййаъака-Ллоҳу кама заййаътаний**. Мавло таоло манга ҳар кунда қирқ суқум ош берур эрди. Ҳар бир суқуми барча ошингча эрди. Бу кун ман оч қолдим. Ош йўқ эрмиш. Налук халқни қўнукладинг?» Сулаймон беҳуш бўлди. Хушига келди эрса айди: «Худое, тавба қилдим. Рўзи бергучи сенсен, биз чиғоймиз».

Аймишлар, ул кун қамуғ танлиғлар оч қолдилар. Аймишлар, ул балиқ ерни кўтарган балиқ эрди. Мавло таоло ул ҳолда ерни балиқ орқасиндин кўтариб ўз қудрати бирла сақлади. Ани Сулаймонга изди. Қамуғ халойиқ Мавло қудратин билсунлар, ўз ожизлиқларин англасунлар, ибрат олсунлар теб. Аймишлар, ул балиқ эрмас эрди. Мавло таоло ўз қудратин кўргузди, Сулаймон панд олсун теб.

СУЛАЙМОН ҚАРИНЧҚА БИЛАН СЎЗЛАШГАНИ.

Иза атаа ала вадин намли қолат намлатун йа аййухан намлу удхулу масакинакум ла йаҳтиманнакум Сулайману ва жунудуху ва ҳум ла йашъурун.

Сулаймон бир кун тахт уза ўлтурур эрди, ел тахтини кўтарди. Черики тахт остинда юрур эрдилар. Бир улуғ қўлга тегдилар. Ул қўл ичи тўлуғ қаринчқа эрди. Ул қаринчқаларнинг улуғи оҳсоқ эрди. Миндир отлиғ. Ун қилди: «Эй қаринчқалар, қочинг, эвларингизга киринг. Сулаймон черики сизларни босиб ҳалок қилмасун». Сулаймон ул сўзни эшитти. Кулимсиб айди: «Изиё, манга тавфиқ бергил. Манга берган тақи отамга берган неъмат уза шукр қилайин. Тақи тавфиқ бергил. Сен хушнуд бўлгунгтек эзгу ишлар қилайин». **Фа табаасма зоҳикан мин қавлиҳа ва қола рабби авзийний ан ашкура ниъматакал лати анъамта алаййа ва ала волидаййа ва ан аъмала солиҳан тарзоҳу.** Сулаймон тахтдин инди, қаринчқани ундади. Айди: «Эй қаринчқа, қаринчқаларни налук қочурдинг? Қаринчқа

айди: «Сен маликсен, мен ҳам маликмен. Мавло таоло манга қирқ табақ, ер, мулк берди. Текма табақ ерда сарҳангларим бор. Текма бир сарҳанг бирла қирқ минг қаринчқа черик бор. Мавло таоло ёрлиғи бўлса ер юзида бир душмани қўймағайман». Сулаймон айди: «Андоғ черикингни налук қочирдинг?» Айди: «Сенинг черикинг кечарда билмайин босқайлар. Улар ҳалок бўлғайлар деб қочурдим». Сулаймон айди: «Сен налук қочмадинг?» Айди: «Мен буларнинг улуғиман. Улуғ раъиятларга мушфиқ керак. Бало келмишда ўзини балога қаршу тутғу керак». Сулаймон айди: «Бу биликни қандин ўграндинг?» Қаринчқа айди: «Қамуғ оламнинг билиги мандаму турур теюрсан?» Айди: «Изи аzza ва жалла биликни бирагуга бермади. Эмди дастур берсанг неча масъала савол қилайин». Сулаймон айди: «Қилғил». Қаринчқа айди: «Мавлодин не тиладинг?» Сулаймон айди: «Андоғ мулк тиладимким, мандин ўзга ким эрсада бўлмасун». «Бу сўздин ҳасада иси келур, манга бўлгун, ўзгаларга бўлмагун. Тақи не тиладинг?» Сулаймон айди: «Елни тиладимким манга мусаххар қилди, миниб юрурман. Астҳардин Шомға, Шомдин Астҳарға бир ойлик ер турур. Кунда борурман ҳам келурман. Қаринчқа айди: «Маъниси ул бўлур: Сенинг илкингадаги мулкнинг қамуғи ел турур. Ани мингунча маърифат маркабини мингсанг сенга яхшироқ бўлур. Кўз юмуб очгунча бир соатда Аршға теккай эрдинг. Яна не тиладинг?» Айди: «Яған сўнгукидин тахт берди». Қаринчқа айди: «Мавло таоло ёрлиқар: **Вал арза фарашнаҳа фа ниъмал маҳидун.** Бу кенг ер кифоят бўлмадиму?» Яна сўрди: «Тақи не берди?» Айди: «Учар кушларға ҳукм қилди. Бошим уза кўлака қилурлар». Қаринчқа айди: «Адиз кўк кўлакаси санга бас эрмасму эрди! Тақи не берди?» Айди: «Бир юзук берди. Қамуғ махлуқот анинг бирла мусаххар турурлар». Қаринчқа айди: «Мавло таоло сенга кўргизмишким, ердин кўкқа теги, мағрибдин машриққа теги сенга бердим. Анинг баҳоси бир кесак тош турур, халойиқ билсунларким анинг қиймати йўқ. Мулк-ужмоҳ мулки турур. Ким эрса анинг қийматини қилмас». Қаринчқа айди: «Тақи не берди?» Айди: «Дев, парини манга мусаххар қилди». Қаринчқа айди: «Бу саҳл мулк турур. Сабр қилсанг эрди фаришталарни санга мусаххар қилур эрди. Нетак охир уз — замонда Муҳаммад отлиғ пайғамбар бўлғай. Мавло таолодин ҳеч нарса қўлмағай. Қамуғ фаришталар анга мусаххар келгайлар. Сулаймон айди: «Бу биликни кимдин ўграндинг?» Айди: «Алламаний раббий», яъни изим ўгратти.

АКУЗ МАЛИК БИРЛА СЎЗЛАРИ. Бир кун Сулаймон отланиб борурда Ковон отлиғ адоғга тегди. Йилқи кўрди, ўтлаюр. Сулаймонни кўрдилар эрса учуб ҳавога оғдилар. Сулаймон ани кўруб ҳайрат қилди. Ҳеч ким эрса кўрмиши йўқ. Сулаймоннинг ул отларға рағбати бўлди. Эвинга

келди, Ковиш отлиғ дев бор эрди. Анга айди: «Қанотлиғ минг от кўрдум. Ковон отлиғ адоғда юрурлар. Ани манга келтура бергил». Ковиш айди: «Мен ул ишни қилу билмасман, аммо ким эрсага йўлчилагайин. Ул бориб келтургай». Сулаймон айди: «Ул ким турур»? «Ул адоғда Самдун отлиғ бир дев бор. Ул ишни ул етургай». Сулаймон айди: «Ман ҳам Самдунни тилаб топмасман». Бу Самдун бир дев эрди явлақ кучлук, ҳайбатлик. Сулаймонға бўюнсунмас эрди. Қачон ани тутғали киши изса қочиб булутға оғар эрди. Булутға оғсалар, қочиб тенгизга кирар эрди. Не ҳийла қилғайсиз? Ковиш айди: «Ул ким эрсанинг сўзинга инонмас. Ёлғуз манинг сўзумга инонур. Манга юз дев бергил. Улар бир ерда бусуб ўлтурсунлар, ман анга ёлғуз борайин. Сан ўзингни хаста қилиб ётгил. Бир неча кундин сўнг Сулаймон ўлди тесунлар. Халойиқ орасинда ёзилсун. Хабар бизга келгай. Самдун бизга келиб сўрса мен ҳам андағ-ўқ ўлди теб айту берайин. Андин сўнг ани ал бирла бу девлар бусуб турған ерга келтурайин». Сулаймон юз девни Ковишға берди. Ўзи хаста бўлған бўлуб ётди. Неча кундин сўнг Сулаймон ўлди деб чов бўлди. Ковиш Самдунга келди. Самдун: «Бу не хабар турур?» теб сўрди. Ковиш айди: «Сулаймондин кутулдуқ». Самдун севунди. Ковиш: «Сулаймон ўлди эрса қамуғ девлар, парилар қутулдилар. Саройлар қапуғи қуруғ қолди. Бориб томоша қилалинг», теб бу тилтоғ бирлан Самдунни бусуғ ерига келтурди. Юз дев бусуғидин чиқа келиб Самдунни тутдилар. Сулаймонға келтурдилар. Сулаймон айди: «Эмди ўзунгни нетак кўрарсен?» Самдун айди: «Сен Тангри ялавочи эркликсен, сен қийнасанг қинға лойиқмен, ёрлиқасанг каримсен». Сулаймон, айди: «Сендин кечурдим бу шарт бирла. Шарт ул турурким, Ковон отлиғ адоғда минг қанот от кўрдум. Учуб ҳавоға оғдилар. Уларни тутуб манга келтургил». Самдун айди: «Манга минг дев бергил, тақи минг ботмон юнг тақи минг кўза сувға менгзар чоғир бергил. Аларни тутуб келтурайин». Сулаймон айди: «Девларни нетарсен?» Айди: «Девларга буюрурман ул атоғнинг сувин чиқарурлар, қўй юнгин булоқларнинг тулуқларига суқарлар, беркитурлар. Ул чоғирлар ул қўлларга қўйдурурман. Отлар сув ичмак келсалар ночор сув ўрниға чоғирни ичиб усургайлар, уча билмагайлар. Текма бир девга бир от тутуб бергайман, сенга келтургайлар». Сулаймон минг дев, минг ботмон юнг, минг кўза чоғир берди. Самдун бориб ул сувларни чиғартди. Булоқлар тулукин тикдурди, қўлларни чоғир бирла тўлдурди. Ўзи минг дев бирла бусуб турди. Ул отлар сув ичғали келдилар. Чоғир исин топиб ичмадилар, ёнди-лар. Ўзга сув топмадилар эрса, қайра келиб чоғирни ичтилар. Исриб уча билмадилар. Самдун ул минг дев бирла келиб қамуғин туттилар, Сулаймонға келтурдилар. Улан намози вақти эрди. Сулаймон намоз қилиб ўлтурмиш эрди.

Осаф ибн Бархасни ундади: «Отларни манга кўргузгил», теб. **Из уриза алайҳи бил-ашийи ас-софинатул жийаду.** Ёрлиқар. Арза қилди Сулаймонга кечалик ўғурди, уч азоқи бирла туруб тўртунчи азоқининг тўпуқи уза турган эзгу отлар тўққуз юз от, қолган юз отни арза қилур ҳолда кун ҳижобга кирди. Кун ботди. Экинди намози фавт бўлди. Сулаймон ҳайбатлик эрди. «Намоз фавт бўлди», темадилар. Аймишлар, кун ботқали ёвушти. Мустаҳаб вақти қолмади. Аймишлар, намоз қазо бўлмади, аммо ўқиюр вирди бор эрди. Ул фавт бўлди. Сулаймон ани билди эрса, айди: «Ман бу отлар севуклуки бирла машғул бўлуб Изи азза ва жалла зикрин қўймушман. **Инний аҳбабту ҳуббал хайри ан зикри раббий ҳатта таворат билҳижаб.** Ул намозни қазо қилди. Яна вирдини ўкуди. Андин сўнг айди: «Ул отларни манга ёндура беринг!» Ёндура бердилар. «Буларнинг йўлидан манинг намозим кечикти», теб тўққуз юз отнинг азоқларин, бўюнларин қилич бирла чопти. **Руддуҳа алайһа фа тафиқа масҳан бис-суқи вал аънақ.** Маъниси ул бўлур: Сулаймон илки бирла отларнинг азоқларин, бўюнларин сивади, узлат учун вақф қилди.

Аймишлар, қачон экинди намози қазо бўлди эрса, дуо ва тазарруъга машғул бўлди. Ботқан кунни ёндура беринг, теб фаришталардин қўлди. **Руддуҳа алайһа.** Кун ёнди, экинди намози тўруқти. Экинди намозин вақт бирла ўтади. Аймишлар, ул минг отни тўққуз юз теб Сулаймонга арза қилмиш эрдилар. Ул отлар қолмади. Қолган юз отни Осаф ибн Бархаё ибн Ҳинуким Сулаймоннинг хос вазири эрди, ҳам холаси ўғли эрди, кизламиш эрди, ул отлар қолди. Бу кун дунёда тубучоқ отлар андин ёйилди. Аймишлар, қачон Мустафо алайҳис-салом Сулаймон учун кун ёнғанин эшитти эрса ғайратланди. «Манинг учун тақи умматларим учун кун ёнса намозларимиз қазо бўлмаса на бўлғай эрди», теб сақинди. **Ёрлиғ келди:** «Эй менинг ҳабибим Муҳаммад, бу не каромат бўлур? Сулаймон учун кун ёнса, намозин вақтинда ўтаса, санинг кароматинг учун умматинг қазо намоз ўтамак қиёматга теги машруъ қилдим. Бир кунда юз рақат намознинг қазосини ўтасалар, вақтинда ўтамиштек қабул қилғайман».

СУЛАЙМОН КУРСИСИНИНГ СИФАТИ.

Бир кун Сулаймон қамуғ одамийлар, дев, париларни жамъ қилди. Айди: «Мундоғ сифатлиғ курси керак. Ким мундоғ курси қила билгай?» Саҳр отлиғ пари бор эрди, ифритлардин. Ул: «қилайин, асбобин бергил», теди. Сулаймон айди: «Не керак?» Ифрит, олтун, кумуш, жавоҳир тилади. Сулаймон берди. Бир курси қилди, тўрт оёқлиғ, бир буржинда қизил олтундин тўрт арслон қилди. Тилсим

бирла ўврулур эрдилар. Оғизлариндин ўт чиқар эрди. Қачон Сулаймон ул кўшкка оғар бўлса йипор, анбар сочар эрдилар. Ўзга ким эрса оғар бўлса оғизлариндин ўтлар сочар эрдилар. Икинч буржинда арслон қилди. Улуғ сифатлиғ. Учунчи буржинда икки каркас қилди. Кўзлари ёкутдин, қанотлари йинжудин. Қачон Сулаймон кўшкка оғар бўлса каркаслар қанотлар ёзиб гулоб сочар эрдилар, оғизларин очар эрдилар, йипор, анбарни Исроил олимлари уза сочар эрдилар. Аймишлар, Сулаймоннинг ўн қўлинда етмиш олтун курси эрди, сўл қўлинда ҳам андағ-ўқ. Олимлар, қозилар ўлтурур эрдилар. Курси уза олтундин бир тўшак эрди, тегирмон менгизлик ўврулур эрди. Ул товуслар ҳам бирга ўврулур эрдилар. Осаф ибн Бархаё ул ўрунда ўлтурур эрди. Андин сўнг ҳукм қилур эрди. Аймишлар, ул курси ўн уч йил Сулаймон бирла эрди. Қачон Сулаймон дунёдин борғу вақт бўлди эрса, ул курсини Байт ул-Муқаддасга элтиб бир тош тубинда кизладилар. Бухтнаср келиб Байт ул-Муқаддасни олмишда ул курсини чиқарди. Кўруб тонглади. «Минайин», теди. Урдилар, бир азоқи синди. Ким азоқ қўйғу ерни билмаса андоғ бўлур эрди, аммо Сулаймон билур эрди. Бухтнасрнинг аччиғи келиб курсини пора-пора қилди. Тенгизга солдурди. Сулаймоннинг қушлуқ ошиға икки минг қўй, тўрт юз уй борур эрди.

Аймишлар, тўрт юз қўй кирар қозони бор эрди. Ривоятда келур, Сулаймон Самдун отлиғ девга айди: «Ажойиб кўрганларингдин айтғил». Самдун айди: «Ё Расулulloҳ, сандин қочиб юрурда бир адоғға тегдим. Қирқ йиғоч ер эрди кенглиги. Йиғочлар тўлуғ. Ўзимни одам суратиға қилдим, анга кирдим. Бир эр кўрдим, сўрдум: Бу тоғниғ эрклиғи ким турур? Айди: Акуз малик турур. Учдим, ул тоғ устиға оғдим. Ўртасинда шаҳар кўрдим. Эни, ўзунни ўн икки йиғоч ер эрди. Ул шаҳарнинг барча томлари тошдин, адизлиги сексон қари, эни йигирми қари. Ҳар буржи ўн икки қари, текма бир буржда бир хўрус, товук. Ул шаҳар ўртасинда бир минора кўрдум, рухом тошидин. Юз қари узунни, ўтуз қари эни. Ул минора табасинда кумушдин бир курси. Ул курси уза бақирдин бир хўрус. Тумшўқи, қанитлари, кўзлари қизил ёкутдин. Бу хўруснинг соғ ёнинда бир эркак арслон бақирдин. Яна ўзумни одам суратиға қилиб бирагудин сўрдум. Бу шаҳарнинг оти не турур? Айди: Оти Сундулна. Яна сўрдум: Бу халқ кимга топинулар?» Айди: Бу минора устундаги хўрусга. Қачон кун чиқса бу хўрус чақирур. Анинг унин эшитиб икки минг хўрус чорлар, анда бу халойиқ анга сажда қилурлар. Текма кунда икки йўли бу сўзни эшиттим эрса учуб хўруснинг, арслоннинг қотида қўндум. Етти минг етти юз жодулуқлар кўрдум. Улардин ўн бешини ўграндим. Санинг илкиннга тушмасам қамуғни ўгранур эрдим. Ким эрса ул хўрусдин дастур-

сиз кечар бўлса ул арслон тепунур. Қилич бирла чоғиб ўлтурурлар. Тилсим бирла жодулик, бирла кечдим. Малик саройинга бордим. Улуғ қўшқ кўрдум, кенглиги тўрт йиғоч. Анинг подшоҳлиқи, анинг черикитек черик кўрмадим. Олтун тахт уза ўлтурур. Боши тор, юзи чигит, бурни кенг, қўзи қора. Ўнгинда бир қиз ўлтурур. Одамийда, парийда андоғ кўрклук кўрмишим йўқ. Яна ўзумни одам суратиға қилиб бирагудин сўрдум: Бу маликнинг оти не турур? Айди: Акуз малик. Айдим: Бу қиз не турур? Айди: Маликнинг қизи турур Куна отлиғ». Сўрдим: Бу текма хўрус олнинда не табу аламлар бор? Айди: Қачон маликка бир иш тушса ул хўруслар чақирур. Ким эрса қоқмайин ул табллар ун қилур. Текма бир хўрус ўнгинда ўн икки минг эр йиғулур. Сўрдум: Бу маликнинг бу атоғдин тош мулки, черики борму?» Айди: Яна қирқ атоғга малик турур». Самдун айди: «Ё Расулulloҳ, Мавло таоло манга икки минг юз йигирма йил умр берди. Икки минг юз бу жаҳонни кездим. Андоғ ажойиблар кўрмадим». Сулаймон айди: «Эй Самдун, бу сўзунг ростму турур? Самдун айди: «Ё Расулulloҳ, лайсал-хабару кал-муъайана. Эшитмак кўрмак бирла тенг эрмас. Агар тиласанг борғил, кўргил». Сулаймон фармонлади. Тўрт йиғочлик бисоти эрди, кўтарди. Ўн минг олтун курси соғинда, ўн минг кумуш курси сўлинда. Ўнгинда, сўнгинда ўзга парилар, сарҳанглар. Юз минг одамий ўнгинда, юз минг пари сўлинда. Осаф ибн Барҳаё ўн икки эр бирла соғинда. Мирбат ибн Сахро ўн икки эр бирла сўлинда. Буғот ибн Зубиъа ибн Иблис ортинда. Сулаймон сўрдиким, «Неча ойлик ер турур?» Самдун айди: «Етти ойлик ер турур». Елга Сулаймон айди: «Бизни иза тегургил!» Ел уч ярим кунда тегурди. **Ва ли Сулайманар-риҳа гудуввуҳа шахрун ва равахуҳа шахрун.** Сулаймон Осафга айди: «Черикни тузгил!» Осаф соғ қўлинда юз минг дев бирла Буғот Зубиъани қўйди. Сўлинда Мирбат ибн Сахро бирла юз минг девни қўйди. Одамий черики бирла Осаф ўртасинда турди. Акуз Малик ибн Морихға хабар бўлди. Черик тортиб уруштилар. Сулаймон черики синди. Самдун келди, мадад қўлди. Сулаймон юз минг арслон, юз минг барс, юз минг қоплон, юз минг бўри, юз минг шағол кўмак изди. Бир нечадан сўнг етиб келди, ё Расулulloҳ, мадад керак теб. Текма турлук қўшлардин изди. Айди: «Сиз бориб қанот бирла кўзларин тутунг, тумшуқ бирла этларин узунг». Андоғ қилдилар, енга билмадилар. Андин сўнг елга букурди. Келиб юз-кўзларинга тупроқ совурдилар. Дев, парилар тўқуш қилдилар. Акуз черики синди. Сулаймон ўз қамчисин Осафга берди. Қамчи бўйлуғ ким эрсани тирик қўймади. Акуз ўзи отланиб чиқти. Бир арслон ўтру бориб бир янгоқлади эрса бўйни синди, ўлди. Бошин кесиб Сулаймонға келтурдилар. Йиғочдин осдилар. Осаф ибн Барҳаё Сундулна шахрига кирди. Ул буржларни бузди.

Ул хуруслар, ул арслон, ул тилсимларни қамугин утга куйдурди. Ул молларни, йилқи қоралар бирла Сулаймонга келтурди. Андин сўнг Самдунга айди: «Ул айғанинг қиз қайда турур, манга олиб келгил. Аммо ўзга дев, пари ким эрсанинг илги тегмасун». Самдун ул сўзга кулди, айди: «Илик тегурмайин нетак келтурса бўлур?» Сулаймон айди: «Бир тадбир ҳийла қилинг». Ҳеч ким эрса жавоб аймади. Самдун айди: «Булутга айғил тенгизлар тубиндин йинжулар олсун. Кунанинг сарой қапуғинга ёмғиртек ёғдурсун. Қиз ани кўруб чиқғай. Булут қизни кўтариб сенга келтурсун. Мундоғ қилса ул саройга ким эрса қирмас». Аймишлар, девлар текма кун эр белинча йиғар эрдилар. **Ваш шайатина кулла баннаин ва ғаввасин.** Булут борди, йинжулар келтурди. Куна саройи қапуғинга йиға бошлади. Сарой рухом тошидин эрди. Йинжулар тошга тегиб ун қилдилар эрса қорабошлари югуруб чиқди. Кўрдилар, бир нечани териб қизга келтурдилар: «Булутдин мундоғ йинжу ёга турур», теб. Қиз ани тонглаб кўргали чиқти эрса оқ булут қизни йўрғаб кўтарди. Ел бирла булут қизни Сулаймонга келтурди. Сулаймоннинг хотуни бор эрди. Кунани кўрди эрса олди. Қамугдин ортуқ сувар бўлди. Яна сахроға келди.

Аймишлар, Куна ислом қабул қилди. Сулаймон сувмишдин исломсиз олмиш эрди. Аймишлар, бу сўзлар дуруст эрмас, аммо халқ тилинда юритур. Шайтон илқоси бирла эътиқод тутмоқ керакмас. Хатоси кўп куфр сўзлар ҳам бор. Нечама хатоси, куфри бор эрса, мунда ҳам ёд қилалинг. Хатони савобдин айира билсунлар. **Ва-Алоҳул-ҳадий алар-рашад.**

ҲИКОЯТларда бу турур. Қачон Сулаймон Кунани исломсиз олди эрса, бир кун Иблис алайҳил-лаъна Кунанинг эвина отаси суратинча кирди. Куна кўргач сўрди: «Отам Акуз ҳоли нетак турур?» Айди: «Отангни эринг ўлтурди. Элин хароб қилди». Куна зор-зор йиғлади, отасин соғинди. Иблис айди: «Эрингга айғил, отангнинг суратинча бир сурат қилсун. Ани кўруб овунгайсен». Иблис кетди, Сулаймон кириб келди. Куна Сулаймондин юз ўгурди, йиғлади. Сулаймон «Не бўлди?» теди. Куна айди: «Сен отамни ўлтурмишсен, анга йиғлаюрман. Тақи отамни соғинибмен. Айғил, отамга менгзаюр бир сурат қилсунлар, кўруб кўнглаум тинсун». Сулаймон ани сувар учун қабул қилди. Рубиъа отлиғ девга буюрди.

Артуч йиғочдин бир сурат қилди. Аймишлар, Одамдин қиёматга теги ҳеч ялавоч эвинда сурат йўқ эрди, магар Сулаймон эвинда. Кими кумушдин, кими йиғочдин, кими рухомдин. **Йаъмалуна лаҳу ма йашаъу мин маҳариба ва тамасила ва жиғанин.** Аймишлар, бурунқи замонада эзгулар, йиғлар ўлгандин сўнг суратин қилиб, анга боқмоқ раво эрди. Бу Куна отаси суратин ўнгинда қўюб кеча

кундуз анга топинур эрди. Сулаймон ани билмас эрди. Қирқ тун-кун тамом бўлди эрса қурбон ийди бўлди. Иблис яна ўзини қуртқа суратинча қилиб Кунага келди. Айди: «Бу кун эрингинг ийди турур, ўз тенгриси учун қурбон қилур. Сен ҳам нарса олиб отанг суратиға қурбон қилгил, отанг сендин хушнуд бўлсун». Ийдга чиқар бўлди эрса бурун Кунага келди. Сўзлади эрса жавоб бермади, юз ўвурди. Сулаймон: «Не бўлди?», теди. Куна айди: «Сен тенгринг учун қурбон қилурсен, менга ҳам нарса бергил отам руҳи учун қурбон қилайин». Сулаймон айди: «Изи азза ва жалладин ўзга ким эрсага қурбон раво эрмас». Куна айди: «Бир тева бергил». Ул замон бир чугурка кириб келди. Куна айди: «Бу чугуркани бори бергил». Сулаймон ани сахл кўруб: «Олғил», теди. Куна чугуркани тутди, азоқларин боғлади, бут ўнгинда кемишти. Сулаймон чиқиб ийд намозин қилди. Осаф ибн Бархаё хатиб эрди. Қачон минбарга оғса, Изиға ҳамд ва сано айтур эрди. Одамдин Сулаймонға теги қамуғ ялавочларни зикр қилур эрди. Қамуғини ёд қилди, аммо Сулаймонни аймади. Минбардин инди. Сулаймон айди: «Эй Осаф, бу кун хутбада мани налук ёд қилмадинг?» Осаф айди: «Эвингда бутға топунур бор. Андоғ ким эрсани хутбада нетак ёд қилайин?» Сулаймон айди: «Менинг эвимда ким топинур?» Осаф айди: «Куна топинур». Сулаймоннинг ранги, ҳоли ўзга бўлди. Эвига келди, кўрди чугуркани ўлтурмиш, бут ўнгида қўймиш. Ўзи тизин чўкуб бутға қаршу ўлтурмиш. Сулаймон ани кўрди. Кунани сувар учун сўз темади. Аммо бутни синдириб ўтға ёқти. Тонгласи турди. Таҳорат қилгу ерга кирди. Сулаймон қачон таҳорат қилур бўлса ич тўнини, юзукини Омина отлиғ қорабошиға берур эрди. Бу кун таҳорат қилғали кирди. Чиқмасдин бурун Изи азза ва жалла Сулаймон яловоч менгизин Хақиқ отлиғ девга берди. Сулаймондин бурун Оминага келди. Ич тўнин, юзукин олди. Бармоқиға суқти. Дев, пари анга мусаххар бўлдилар. Келди, Сулаймон тахтиға ошиб ўлтурди. Сулаймон таҳорат қилиб чиқти. Оминани топмади. Хақиқни кўрди. Тахт уза ўлтурур. Қўрқти, мани ҳалок қилғай тею қочти. Изи азза ва жалла халойиқ кўзиндин сақлади. Саҳар дарвозасинга теги бир кўнглак, бир дастор бирла югурди. Охшом бўлғунча азоқлари қабарди. Ўлтурди. Мавло таолодин ерга ёрлиқ бўлди. Қарор бермагил теб. Тебрату бошлади. Ул кеча тонг отқунча югурди. Қабарғанлар шишти, ёрилди. Ориб, очиб бир кендга кирди. Бир қапуғда бир аврат чиқти. Сулаймон айди: «Таомға муҳтожман». Аврат айди: «Эрим эвда йўқ. Эр киши йўқинда таом бермазман. Ул боғға кириб ўлтурғил, неъмат егил. Эрим келса сени қўнуқлағай». Сулаймон ул боғға кирди. Ҳавз қироғинда ўлтурди. Ерга ёрлиғ бўлди: Сулаймонға қарор бергил. Сулаймон ул тун-кун уюди. Пашшалар улуғи, Тутарус отлиғ, Сулаймоннинг

исин олди. Пашшаларга буюрди. Йигилдилар. Сулаймонға заҳмат беру бошладилар. Бир йилон Сулаймоннинг исин олди. Келди, кўрди. Пашшалар Сулаймонға заҳмат берурлар. Тутарусға айди: «Билурмусен, бу ким турур? Айди: «Сулаймон турур, аммо Изига осий турур». Йилон пашшаларни қува бошлади, бир йигоч будоғи бирла елпу бошлади. Анчада эв ияси келди. Хотуни айди: «Бир қўноқ келди, таом қўлди, бермадим. Боғда ётур, бориб кўргил. Таом тиласа бергил», теди. Келиб кўрди, пашшалар заҳмат берур, йилон қўриюр. Тонглади. Хотунидин келиб сўрди: «Бу киши ким турур, оти не турур?» Хотуни айди: «Сўрмадим». Эри айди: «Бир ажойиб иш кўрдум, сен ҳам келиб кўргил», теб, хотуни бирла келиб кўрди. Йилон уларни кўриб кетти. Хотуни айди: «Бу ариғ киши бўлғай, уйғотиб таом бергил». Эри ул йигоч будоқин сувға суқиб елпиди. Қатра юзига тегиб Сулаймон уйғонди. Ул хотун суфра келтурди. Сулаймон етти кун рўзадор эрди, озгина таом еди. Қўпти. Таҳорат қилиб намоз ўкуди. Уч кун қўнқлади. Ул эр хотуни бирла яvloқ борса эрдилар бир кўрклуб қизи бор эрди. Телим кишилар тилаб бермас эрдилар. Хотун эри бирла кенгашиб айдилар: «Бу эр бизга лойиқ куёв турур, қизимизни бунга берурмиз», тедилар. Сулаймонға айдилар. «Ман қочмиш, кўрқмиш кишиман, мол товарим йўқ. Сизга бой куёв топилур», теди. Кўп дархост қилдилар эрса қабул қилди. Қизни Сулаймонға бердилар. Ул кеча Сулаймон тонг отғунча намоз қилди. Қизга боқмади. Тонгласи кун қиз ота-онасига айди. Бир қуртқа қўнғшилари бор эрди. Куёвни кўрайин теб Сулаймонни кўрди. Ич тўнни дасториндин бир кесак йиртмиш, азоқинга чулғамиш. Қўртқа айди: «Эй йигит, сен қоҳил кишига ўхшайсен. Борғил киши ишин ишлагил! Тўн, этмак ҳосил қилғил». Сулаймон айди: «Эй қуртқа, ман ише билмазман». Қуртқа айди: «Бу тенгиз қироғинда балиқчилар бор. Анда борғил, ҳаммоллиқ қилғил», теб занбил келтуруб берди. Сулаймон занбилни олиб тенгиз қироғига борди. Кечага теги ўлтурди. Ким эрса иш буюрмади. Кеча келди, нарса келтурмади. Тонгласи қуртқа яна келди. «Куёв не келтирди»? теди. «Нарса келтирмади», тедилар. Сулаймонға қаттиғ сўзлади. «Борғил, киши ишин ишлагил». Сулаймон ўз мулкин соқинди. Аччиқ бирла йиғлади. Занбил кўтариб тенгиз қироғига келди. Бир деҳқон келди отлиғ, қули бирла балиқ сотқун олди. Қули бир порасин, Сулаймон занбил бирла бир порасин балиқнинг кўтарди. Деҳқон эвига бордилар. Деҳқон айди: «Изи азда ва жалла ҳурмати, тақи Сулаймон ҳаққи ким бу эр ҳаммол эрмаз». Сулаймондин сўрди. Айди: «Ҳаргиз ҳаммоллиқ қилишим йўқ. Зарурат бирла бу ерга тушдум». Деҳқон сўрди: «Нетак тушдунг?» Айди: «Ман ғарибман. Қапуғға келдим. Мани боғға киюрдилар. Кўнуқладилар, куч бирла қиз бердилар».

Деҳқон айди: «Ул эр, хотунким сени қўноқ қилдилар. Иккиси ҳам порсо турур. Ётмиш пора элда ул қиздин кўрклук қиз йўқ турур. Ул қуртқа явлоқ мурдор турур». Деҳқон кулиға айди: «Ул балиқни пишуруб, ўзга таом бирла суфраға солиб, бу киши олниға келтургил». Келтурди. Сулаймон рўза эрди, емади. Деҳқон буюрди, беш ботмон этмак, беш ботмон эт, беш ботмон ун, беш кумуш ярмоқ, бир жома бўз ул балиқ бирла Сулаймонға бердилар. Деҳқон айди: «Эй йигит, ҳар кунда манга келгил. Мундағўқ берайин. Текма йилда олтмиш жома бўз, бир қат тўн заъифангға берайин. Ман тирик бор эрсам қайғурмағил». Сулаймон келди, келтурганин заъифаси ўнгинда қўйди. Ўзи намозға машғул бўлди. Тонг отқунча намоз қилди. Тонгласи қуртқа келди. «Куёвингиз не келтурди?» теди. Келтурганин кўргуздилар. Қуртқа айди: «Буларни ўзга ерда пишуруб қўйган эмиш». Сулаймон йигирми кунда ул теграда жавиқди. Хастанн ўқуб дам берса, сиҳхат топди. Девонаға ўқуса, савалди. Бу иш шуҳрат топди эрса Сулаймон фикр қилди. Мани топмасунлар, теб улардин кетди. Бир тоғга келди. Ул тоғда эркакли, тишили икки арслон йўлуқти. Тишиси эркакка айди: «Кел бу одамийни егалинг». Эркак арслон келиб Сулаймонни кўрди, таниди. Иккалари юкунуб Сулаймонға салом қилдилар, азоқин ўптилар. Сулаймон мулкиндин айрилғали ўттуз етти кун кечмиш эрди. Бирагу Сулаймон тахтинда ўлтурган девға келдиким оти Хақик эрди. Яна чиқиб айди: «Сулаймон кофир бўлмиш». Эл ичинда чов бўлди. *Ваттабаъу ма татлуш шайатину ала мулки Сулаймана. Ғавго қўпти. Осаф ибн Бархаёга келдилар.* Осаф айди: «Ўттуз етти кун бўлди, бу сифат ўзга турлук. Муни кўрарман», теб саройларға борди. Хотунлари фарёд қилдиларким: «Эй Осаф, ўттуз етти кун бўлдиким, Сулаймоннинг хабарин билмасмиз». Осаф йиғлаю бошлады. Чиқти: «Не қилсангиз сиз билинг», теди. Одамийлар ва парилар, қуш, қуртлар бариси кеттилар. Олимлар, зоҳидлар Сулаймоннинг тахти уза ўлтурган Хақик девға ҳамла қилдилар. Дев қочти, тенгизга келди. Илкингдаги юзукни чиқариб сувға солди. Мавло таоло Архам отлиғ балиққа илҳом берди. Ул юзукни олиб ютти, айди: «Худое, бу менинг қутумму турур?» *Ёрлиғ келди:* «Ул санинг қутунг эрмас. Мандин санга ёрлиғ бўлгунча сақлагил». Балиқ айди: «Худое, ман ани сақлашим учун не берурсен?» *«Ёрлиғ келди:* Балиқларга подшоҳ бўлғил. Архам севунди. Андин сўнг Сулаймон боёқи кендга келди. Ани оғирладилар. «Бизга иш қилмағил. Бу кун неча балиқ тутсақ санга бералинг», тедилар. Оғ солдилар, нарса тушмади. Улуғлари айдилар: «Бу кун ани оғирланг. Анинг одиға оғ солинг». Ун бир оғ солдилар. Кечага теги ҳеч нарса илинмади. Учунчи кун ҳам ҳеч нарса илинмади. Тўртунчи кунким, Сулаймон мулкиндин айрилғали қирқ биринчи кун эрди, Сулаймонға

айдилар: «Сен оғ солғил». Сулаймон тек турди. Ўн эр оғ солдилар. Тенгизга эрклик бўлган Фирқойил отлиғ фариштага ёрлиқ бўлди. Балиқларни суруб оғларга киюрди. Текма бир оғга юз минг балиқ кирди. Андин сўнг: «Сулаймон, сен оғ солғил», тедилар. Сулаймон солди эрса Архам келиб оғга кирди. Архам нуриндин жаҳон равшан бўлди. Мавло таоло Архамга тил берди. Сулаймонга айди: «Қўлингни оғзимга суқғил». Сулаймон элини суқди эрса юзук элинга кирди. Бармоқиға суқти. Қамуғ дев, пари, учар қушлар Сулаймонга йиғилдилар. Балиқчилар: «Сен кимсен?» тедилар. Айди: «Сулаймон ялавочман». Айдилар: «Ё Расулуллоҳ, бу не ҳол эрди?» Айди: «Ман Мавло азза ва жаллага ёздим, мани қийнади». Анда Жаброил Мавло таолонинг саломини тегурди. Тақи ёрлиғ бўлди: *Тўрт хато иш қилдинг сандин кечурдим. Аввал: Кунани исломға киюрмайн олдинг. Икинчи: Кофира тишини никоҳ қилдинг. Учунчи: Анинг учун бут йўндурдинг. Тўртунчи: Чугуркани қурбонлиқ бердинг. Қамуғни билди эрса, Сулаймон узр қўлуб саждага борди. Изи азза ва жалла яна мамлакатга тегурди. Елга ёрлиғ бўлди, сарчадин бир қубба келтурди. Хотунин солиб кўтарди. Яна сахроға келтурди. Сулаймон тобут қилтурди. Кунани анга суқти, тенгизга солди. Тақи Ҳақиқ девни тутти. Минг ботмон темирни бўйниға осиб, қўлин-оёқин боғлаб, тенгизга солиб ҳалок қилди. Ўзи ўрнунда ўлтурди. Эй азиз, билгилким Сулаймон қиссасинда телим хатолар бор. Аймишлар, бир хато бу Куна отлиғ қиз ҳикояти турурким, айтдуқ. Бу қамуғ жоҳил сўзи турур. Аввал хато, ул кабира ёзуқ бўлғай. Мундин ортуқ ким бутға топунсалар ялавоч эвинда ул ани билмаса, сен хотунинг ҳайзи келмиш ҳолини билмасанг фосиқ бўлурсен. Субҳоналлоҳи. Сулаймон ялавоч эвинда бутға топундилар, билмади теюрсен. Иккинчи хато, Сулаймон хотуни бутға топунса кофира бўлғай эрди. Сулаймон кофирани никоҳ қилмағай эрди. Агар билмаса кофира эрдукин Мавло таоло хабар бергай эрди. Учунчи хато, Шайтон Сулаймон суратиға келиб юзук олди теюрлар. Андоғ бўлса Мавло таоло яна бир одамни санинг суратинга эвурурға қудрати йўқму? Тўртунчи хато ул турурким, Сулаймоннинг сурати ўврулди теюрлар. Суврат ўврулса масх бўлур. Ким мунини раво тутса Шайтонни ялавочликға раво тутмиш бўлур. Бешинчи хато ул турурким, дев Сулаймон хотунлари бирла хилват қилди теюрлар. Андоғ бўлса қаю қиз хотун эрига қиз келгай эрди. Мавло таолонинг ҳукми ул турур, мўъминларнинг моли уза тақи ҳарами уза ҳеч Шайтоннинг тасарруфи йўқ. Бу сўзлар қамуғ ёлғон турур. Ноаҳлардин, кофирлардин, зиндиклардин мусулмонлар оғзиға тушди, билмасликдин сўзлаюрлар. Олтинчи хато ул турурким, ялавочлар хотунлари никоҳ бирла ўзгаларга ҳаром турур. Еттинч хато ул турурким, Шайтон Сулаймон*

тахти уза ўлтурди теюрлар, оят далил қилурлар, бу ҳам хато турур. Анинг учунким, бу илқо ҳасад ул вақтда эрдиким, Сулаймонға ул тахт, ул мулк азим берилмай эрди, дев ҳам мусаххар эрмас эрди. Тахт бўлмаса, мулки азим бўлмаса, дев мусаххар бўлмаса юзукни ким олмиш бўлур. Сулаймонға бу мулк берилмас эркан. Тақи далил бу турурким, Сулаймон бу жумладин сўнг бу дуони қилдиким, **Рабби-ғфир-лий ва ҳаб лий мулкан ла янбағий ли аҳадин мин баъдий иннака антал-вахҳаб.** Эмди савоб, тақи дуруст тафсир ул турурким, баён қилалинг. **Ин шаъа-Алоҳу таъала.**

РИВОЯТ.

Имом Яъқуб Суфён ўз «Тафсири» ичинда тақи Қаффол Шоший раҳимаҳуллоҳ Абу Ҳурайрадин, разияллоҳу анҳу, ул Муҳаммад Мустафодин айтур: «Сулаймон фитнаси бор эрди. Бу тахт уза этилган ҳасад ким эрди?» Расул алайҳис-салом айди: «Мавло таоло Сулаймонға кофирлар бирла санчишмоқ фармонлади. Ул вақтда Сулаймоннинг етмиш хотуни бор эрди, яна бир ривоятда тўқсон хотуни бор эрди. Сулаймоннинг черик бошлар ким эрсаси йўқ эрди. Кўн-глиндин кечти, бу кеча бу тўқсон урағут бирла суҳбат қилайин. Мавло таоло текма бириндин бир ўғул берса, черик бошлар бекларим бирла тўрт тараф олам ичра тўқуш қилғайлар. **Ин шаъа-Алоҳ** темакни унутти. Ул кеча қамуғ хотунлариға борди. Сексон тўқузи ҳомила бўлмади, бириси ҳомила бўлди. Бир ўғул туғди, сингар қўллуғ, сингар азоқлиғ, сингар кўзлук, сингар қулоғлиғ. Андоғ эркан Сулаймонға севуклук эрди. Ул ўғлон ўлди. Ани тахт уза қўйди. Расул алайҳис-салом айди: «Ул Мавло ҳаққиким, мани ростлиғ уза халойиқға йиборди. Агар Сулаймон **ин шаъа-Алоҳ** темиш бўлса эрди текма хотунидин бир ўғул бўлғай эрди. Қамуғлари черик бошлағайлар эрди. Сулаймон анинг недин бўлганин билмади. Тарки дуо ва тазарруъға машғул бўлди. Айди: **Рабби-ғфир лий ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи ли аҳадин мин баъдий иннака антал-вахҳаб** бу турур. **Ва лақад фатанна Сулаймана ва алқайна ала курсийийхи жасадан сумма анаб.** Маъниси ул бўлурким, меҳнат қаттиғ бердук Сулаймонға, солдуқ Сулаймонинг жасади, яъни тахт уза. Ул ўксук яратилмиш ўғлон неча ул кун Сулаймон бирла мулки азим йўқ эркан. Довуд ялавоч тахтини мерос олмиш эрди. **Ва вариса Сулайману Давуда.** Сулаймон Мавлоға ёнди. «**Рабби-ғфир лий нисъана зик-рик**», теди. Неча ҳам андин ул зиллат эрмаса ялавоч ул қадарни ўзлариндин улуғ зиллат кўрдилар. Нетакким, Юсуф қиссасинда ёрлиқар: **Узкурний инда раббика фа ансаҳуш-шайтону зикра раббихи.** Яна айди: **Ва ҳаб лий мулкан ла йанбағи ли аҳадин мин баъдий.** Худоё, мани ёрлиқағил, манга мулк бергил. Андоғ мулк ўзга ким эрсага яроғлиғ бўлмасун. Мавло таоло ул дуони ижобат қилди. **Фа**

саххарна лахур-риха. Яъни, елни Сулаймонга мусаххар қилдуқ. Машриқдин мағрибга ким эрса Сулаймон хилофинча сўзласа ел ани Сулаймонга тегурур эрди. Баъзилар аймишлар, бу дуони анинг учун қилдиким, ўзгалар анинг шукрин ўтаю билмағайлар, ул шукрин ман ўтайин теди. Халқга шафқат учун, аммо бу заъиф қавл турур. Анинг учун олам ичинда мундин улўғроқ шокир йўқ темак бўлур. Қамуғ ялавочларга маълум эрди Мустафо алайҳис-салом улардин фозилроқ эрди. Баъзилар аймишлар, **мин баъдий ай маъий** темак бўлур. Бу қавлни хато темишлар. Анинг учунким, Расул ёрлиқади: Ман намоз қилурда бир дев кирди, намозимни ортатғали. Тутдум, беркитдим. Қариндошим Сулаймоннинг «мин баъдий» дуоси кўнглимга кирди, боғлағай эрдим, бу кун сизлар кўрғай эрдингиз. **Фа саххарна лахур-риха.** Елдин маркаб бердук, яна девларни анга мусаххар қилдук. Тош бинолар қўпордилар. Бир нечалари тенгиздин гавҳар, йинжу чиқардилар. Ўзга кучлук бўйнагуларни тенгиз тубида, боғда, бўқағуда тутти. **Ваш-шайатина кулла баннаин ва гаввасин ва аахарина муқарранина фил-асфад.**

Хабарда келмиш, қачон олам охирга тегса қамуғлари қутулғайлар ибтило учун, халойиқга васваса қилмоқ учун. Яна ёрлиқар» **Ҳаза атоуно.** Эй Сулаймон, бу бизнинг атомиз турур сенга. Тиласанг азинларга бергил. **Фамнун.** Тиласанг ўзинг бирла тутғил. Қиёмат кун санинг бирла сақишимиз йўқ, санга эмгак йўқ. **Ав амсик би ғайри ҳисаб.** Яна ёрлиқади: Бу Сулаймоннинг бизинг ҳазратимизда қурбати бор. **Ва инна лаху индана лазулфа ва хусна мааб.**

Худҳуд сўзлари. Аймишлар, учар қушлар Сулаймон уза кўлака қилур эрдилар. Текма бир турлук қушлар бир қушлук ерни тутар эрдилар. Имом Калбий қавлинча қирқ қушлук ерни тутар эрдилар. Сулаймон кўрди, бир қуш ўрниндин кетмиш. Сулаймоннинг тахти уза ой чоқлиғ кун тушмиш. Бийик боқти худҳуд қушни кўрмади. «Мунга не бўлди, худҳуд қушни кўрмасман, ул ғойибму турур?» теди. **Ва тафаққадат тайра ва қола ма ли ла арал худҳуда ам каана минал ғайбин.** Яна айди: «Ҳар ойина ани қаттиғ қийнағайман, ёҳуд бўғузлағайман, ёҳуд белгулук тилтоғ келтурса қутулғай. **Лауъаззибаннаҳу азабан шадидан ав лаазбаханнаҳу ав лайатийанний бисултонин мубинин.** Ибн Аббос разияллоҳу анҳу айтур: Худҳуд қуш сувни қаю ерда борин билур. Сулаймон сафарда эрди, сувга муҳтож эрди. Худҳуд сув истаю ҳавога чиқти. Аймишлар, худҳуд қуш тош ичиндаги сувни кўрар. **Ҳавога** ул чоқлиғ ўрладиким йигирма йиғоч ер баланд чиқти. Сўнгига боқти, Сулаймон черикин кўрмади. Илгару боқти, бир тоғ кўрди. Ул тоғга бориб кўнди. Бир ғариб худҳуд қуш кўрди. «Отинг не турур?» теди. Ул теди: «Отим Ақба». Сулаймон худҳудидин сўрди: «Санинг не турур? Айди:

«Отим Яъқуб, Порс вилоятиндин келурман. Сулаймон отлиғ подшоҳим бор. Одабийлар, девлар, парилар, қушлар, қумурсқалар қамуғининг подшоҳи ул турур». Ақба айди: «Бизнинг ҳам бегимиз бор. Мулкини сифат қилса бўлмас». Яъқуб айди: «Анинг мулкини кўргузгил».. Ул ҳудҳуд Сулаймон ҳудҳудин Билқис вилоятига элтиди. Ул вилоятга Сабо теюрлар эрди. Аймишлар, ўн уч шаристон эрди. Билқисма Раб отлиғ шаристонда эрди. Анда Сулаймон ҳудҳуди Ориб Билқис бирла саройини кўрди. Явлоқ кўрклуб, ер юзинда ўхшаши йўқ бир қиз тахт устида ўлтурур. Ул тахтнинг узунлиқи қирқ қари, эни ўн икки қари. Қизил олтундин, тўрт азоқлариға мармар ўрнатмиш. Текма бир азоқинда қизил олтундин, текма бир арслон уза бир товушқон кумушдин, текма бир товушқон уза бир қангли кумушдин, текма бир бўлунгда бир яған кумуштин, текма бир яған уза бир арслон олтундин, текма бир арслон уза бир қуш қизил олтундин, текма бир қуш уза бир товус қизил ёқутдин, текма бир товус уза бир қарчиғай ариғ ёқутдин, қанитлари йинжудин, текма бир қарчиғай боши уза бир кўғур эрди. Бошинда бир чечак ариғ ёқутдин, тумшуқлари қизил ёқутдин, тумшуқи уза бир тузум йинжу осиглиқ, юмurtқадин улуғроқ. Ул тахт ўртасинда бир қубба ўн аршун, яшил парчадин қамуғи гавҳар бирла безаклик тўрт қапуғлиғ тахт эрди. Бир қапуғи биллурдин, бири ақиқдин, бири қаҳрабодин, бири оқ кумушдин. Юмurtқанинг ич қопитек. Ичинда беш парда бор эрди, тошиндин кўринур эрди. Ул қуббанинг олтмиш тунглуки бор эрди. Қачон ул тунглюклардин кун тушса ул гавҳарлар ёруқлуб берурлар эрди. Ул тунглюкдин тушган кунга Билқис сажда қилур эрди. Аймишлар, Сулаймон ҳудҳудин йўқламишдин сўнг кун иссиғинда туш чоқи кун тушди. Сувсади. Сув топмай борурда бир қаринчқани кўрди. Тушуб телмурур, сувсамиш. Айтур: «Изиё, мани сен яратдинг, сени бандангман, сувсадим сув бергил. Агар ажалим етиб бўлса ўлим бергил, қутулайин». Анинг дуосин эшитиб: «Омин», теди. Мавло таоло қаринчқа дуосин ижобат қилди. Булут оғди, ёғин ёғди. Тоғлар, даралар сувга тўлди. Андин сўнг Сулаймон турнани, бургутни, анқони юборди. Боринг, ҳудҳудни топиб келтуринг. Чиқтилар, ҳудҳудни йўлда кўрдилар. Ориб, очиб, оғзин очиб келур. Айдилар: «Сулаймон санга ўфкалиқ турур. Сени қаттиқ қийнарман теюр». Ҳудҳуд айди: «Ин шаъа-Алоҳ тедиму?» Айдилар: «Йўқ». Сулаймоннинг қаттиғ азоби ул эрди: Қушларга қанитин юлуб кунга солур эрди. Қаринчқалар йиғилиб ани тишлар эрдилар. Қирқ кундин сўнг туси ўсуб қутулур эрди. Ҳудҳуд ёниб келди. Сулаймоннинг тахти уза ўлтурди. Сулаймон айди: «Эмдига теги бизга ёздинг, топуғ мақоминдин ғойиб бўлдунг, хидматда тақсир қилдинг. Тақи тахтим уза таянуб ўлтурурсен». Ҳудҳуд айди: «Бордим

эрса, кўрмадук ерларни кўрдум. Сен кўрмаган нарсадан хабар келтурдум». **Фа қола аҳатту бима лам туҳит биҳи ва жиътука мин сабаин бинабаин йақинин.** Сулаймон айди: «Не хабар келтурдунг?» Айди: «Сабодин келдим, очуқ хабар келтурдум». Сулаймон айди: «Ул хабар нетак турур?» Худхуд айди: «Бир урағут кўрдум, подшоҳлик қилур. Қамуғ нарса анга берилмиш, явлоқ улуг тахти бор». **Инний важадтум раъатан тамликуҳум ва уутийат мин кулли шайъин ва лаҳа аршун азимун.** Тақи айди: «Ул урағутни андоғ кўрдум ўз қавми бирла кунга сажда қилурлар, Мавлодин ўзгага. **Важадтуҳа ва қавмаҳа йасжу-дула лиш-шамси мин дунн-Алаҳи.** Сулаймон айди: «Кўралинг ростмию сўзлаюрсен ё ёлғончилардинмусен». **Сананзуру а садақта ам кунта минал-казибин.** Сулаймон уч хат битиди. Ул хат буким: «**Ан ла таълу алаййа ваътуний муслимин.** **Маъниси:** Бу битик Сулаймондин турур. Яратқан, эктулаган, кечурган Изининг оти бирла манга бўйнағулиқ қилманг. Келиб мусулмон бўлунг. Бу хат битиди. Мухр қилиб, худхудга бериб, айди: «Муни бориб Билқисга бергил». Худхуд хатни тумшуқи бирла тутуб иссиқ ҳавода Билқисга келди. Билқис саройлар қапугин боғлаб, қапугчиларга сақлатиб, ўзи ичкари кириб, тахт уза оқ ҳарир ўртунуб ётур эрди. Аймишлар, Билқис ётқан саройнинг бир томи ақиқдин, бир томи жазаъдин, бир томи буллурдин, бир томи рухомдин эрди. Эни қирқ саккиз қари, узун олтмиш қари, бийиклиги ўтуз қари. Бир тунглуки кун туғар ёндин, бир тунглуки кун ботар ёндин. Қачон саройга кун тушса сажда қилур эрди. Билқис ул саройда уюқлаб ётурда худхуд қуш тунглюкдин кириб битикни ўнгунда қўйди, уйғонмади. Худхуд кўкраги уза қўнуб икки эмчаги орасига тумшуқи бирла қоқти. Анинг оғриқидин уйғонди. Худхуд учуб тунглюкда қўнди. Билқис қўпуб ўлтурди, ким эрсани кўрмади. Қотинда ўн яшар эркак ўғлонлар, ўн уч яшар қиз ўғлонлардин ўзга ким эрса кирмас эрди. Қапугчиларни йиғдурди. «Бу битикни ким келтурди?» теб сўрди. Ким эрса билмади. Анда худхуд қуш тунглюкдин ун қилди. Билқис худхудга айди: «Бу хатни сенму келтурдинг?» Айди: «Бале». Билқис ул битикни Тенгридин теб соқинди. Оқ ҳарирга чулғади. Бошига санчиб, тахтга оғиб ўлтурди. Доъин отлиғ вазирига айди. Қамуғ бекларни черики бирла йиғдурди. Битикни қўлига олиб айди: «Эй халқ улуглари, бу қуш манга битик келтурди. Изи азза ва жалла ёрлиқи тею билурман». **Йа аййухал малау инний улкийа илаййа китабун каримун.** Беклар айдилар: «Эй малика, битикни ўқигил, не эрмиш кўралинг». Билқис ўқиди: **Иннаҳу мин Сулаймана ва иннаҳу бисмиллаҳир раҳманир раҳим ан ла таълу алаййа ваъ туний муслимин.** Билқис кўрқти, менгизи сарғарди. Айдилар: «Эй малика, телим маликлар сенга битик издилар. Кўнглунг кўрқмади, эмди не бўлди?»

Билқис айди: «Ўзга маликлар бу даъвони қилмадиларким, бу эр қилур. Ўзгалар мулк тиладилар, бу эр ялавочлиқ даъво қилур. Сиз улуғлар жавоб айтинг, бу ишим ичинда ҳеч исни кесикли эрмасман, сизлар бўлмагунча, яъни сизлардин бошқа иш қилмон». **Қолат йа аййухал-малау афтуний фи амрий ма кунту қотиъатан амран ҳатта ташҳадун.** Улар айдилар: «Бизлардин кучлук, эрклик малика сенсен. Боқғил ва раъй кўрарсен, биз ани қилалинг». Билқис буларнинг сўзларин эшитиб севунди. Айди: «Бу эр бирла санчишмоқ, раво эрмас. Керакмаским, анинг илки биздин устун бўлса эли куни биздин олғай». Аймишлар, Билқиснинг мусулмон бўлурга кўнгли бор эрди. Черик ҳам манга уйғайму, уймағайму теб соқинур эрди. Янги маликлар элга кирса улуғларни маъзул қилурлар, теб уларни кўрқутди. **Қолат иннал-мулука иза даҳалу қарйатан афсадуҳа ва жаъалу аъиззата аҳлиҳа азиллатан.** Бу сўзларни Билқис айди. Андин Мавло таоло ёрлиқади. Андағ-ўқ қилурлар. Билқис айди: «Ман анга мол йиборайин. Агар мол олса бизнинг элимиз устун келгай, мол олмаса тенгрилик, эр бўлғай, анда бўюнсунғаймиз». *Ва инний мурсилатун илайҳим биҳадиъатин фа назиратун бима йаржиъул мурсалун.* Фармонлади, оқ яған келтурдилар. Икки олтун кирпич қилдилар, текма бири минг ботмон, яғанға юкладилар. Икки қадаҳ келтурдилар биллурдин, икки йинжу келтурдилар-бири ўтлуғ, бири ўтсиз. Беш юз олтун табақ, кумуш бирла безаклик, беш юз кумуш табақ олтун бирла безаклик. Бир тож қизил олтундин, гавҳар бирла мурассаъ. Минг тўн оғи, атлас, юз зиймоний сундуси румий. Минг сонлиғ ҳарир идиш, табақ, қозғонлар жазаъдин, ақиқдин, биллурдин. Ўн беш қул ўғлонлар қиз суратлиғ, ўн беш қиз ўғлон изди эр суратлиғ. Қамуғи бир тўнлуғ. Эллиқ қисрақ бир тўнлуқ. Ўни қула, ўни қора, ўни бўз, секизи ола, бири чипор. Зуюъ отлиғ қозисини, Рофиъ отлиғ вазирини, Доъин отлиғ ҳожибини бу мол бирла Сулаймонға изди. Тақи салом тегурунг, теди. Тақи айдинг, агар сен ялавоч эрсанг бу тушуклук йинжуга ким эрса илик тегурмайин йип ўтсун. Тақи тушуксиз йинжуга одамий, пари қўли тегмайин тушулсун. Тақи бу ўғлонларнинг қаюси қиз, қаюси ўғул эрдукин билсун. Тақи илик тегурмайин бу қадаҳларни сув бирла тўлдурсунким, ул сув кўкдин инган, ердин чиққан бўлмасун. Тақи ўртуғлуғ отларнинг туси нетак турур билсун. Қачон йўлға кирдилар эрса, девлар келиб улар хабарин Сулаймонға айдилар. Сулаймон девларға фармонлади, бир майдон қилдилар. Тўрт йиғочлик ердин сарой қапуғига теги. Яна фармонлади. Тоғлардин ясси тошлар келтурдилар. Майдонда тўшадилар. Яна бир хос майдон қилдурди, бир кирпич, бир олтун кумуш кирпич тўшадилар. Яна фармонлади. Олтундин тўрт минг кирпич қуйдилар, текма бири икки юз

ботмон, текма бир мунгушинда бир гавҳар мурассаъ қилди. Тўрт кирпич ўрнин холи қўйди. Тўрт минг отнинг азоқинга олтин тавақлар қоқтурдилар, қамуғи олтун эгарлик, Тўрт минг уйларнинг мунгузларин олтун бирла мурассаъ қилдилар. Тўрт минг қулга подшоҳона тўнлар кийдуруб иликларинга тўпузлар бермиш. Ўн минг олтун курси соғда, ўн минг кумуш курси сўлда эрди. Ўзи тахтга минди. Одамийлар сарҳанглари соғдин, парилар сўлдан, девлар ўнгдин, озиглар ортдин, учар қушлар ҳавода қанит қанитга тутуб кўлака қилурлар эрди. Булутга фармонладилар, йипор гулоб келтуриб Сулаймоннинг теграсинда сочтилар. Яна теграсинда дарахтлар эрди-тублари кумушдин, япроқлари олтундин, бутоқлари, яфроқлари яшил забаржаддин, мевалари ёқутдин, йинжудин. Сулаймон бир сирчадин қубба ичинда ўлтурди, олтмиш қари бийиклиги. Билқис элчилари келдилар, дастур бирла кирдилар. Ул азамат ва жалолатни кўрдилар, тонгладилар. Булут келиб бошлари уза йинжу, ёқут қуяр эрди. Элчилар Сулаймонга айдилар: «Маликамиз санга салом, топуг изди», тедилар. Тақи айдилар: «Сен ялавоч эрсанг тушуклук йинжуга қўл тегурмайин йип ўтургил. Тақи тушуксиз йинжуга одамийлар, парилар қўли тегурмайин тешгил, йипга тизгил. Эркак ўғлонлардин қиз ўғлонларни илик тегурмайин айиргил. Қадаҳларни кўк, ер суви эрмас сув бирла тўлдургил. Қисрақларни, ўртуғлуг эркан, тусларин фарқ этгил». Сулаймон алайҳис-салом айди: «Ким булғай бу йинжуларни одамий, дев, пари эрмас эркан тилса». Йиғочни еган куя келиб йинжуни тилди, балчиқда ётган қизил қурт келиб, еб ўтурди. Ўғул қаю, қиз қаю эрдиким билмак учун қўлларига сув қуйдурдилар. Сувни оз қуйганларни ўғул тедилар, кўп қуйганларни қиз тедилар. Андоғ эрмиш отларни чоптурдилар. Отлар дерлари бирла қадаҳлар тўлдурдилар ва қисрақларнинг тусларин Жаброил алайҳис-салом айту берди. Йинжу тилган қурт айди: «Эй Сулаймон, Мавлодин қўлгил, манга қуруғликдан рўзи берсун». Сулаймон дуо қилди, йиғочни емак анга рўзи қилди. Яна йинжуга йип ўтурган қурт ерда рўзи тилади. Сулаймон дуо қилди, балчиқда рўзи берди. Билқис элчилари айдилар: «Санинг тенгрингга имон келтурдук». Тақи келтурган молларин Сулаймонга тортдилар. Сулаймон анга ўфкалаб айди: «Мани мол бирламу оздурурсен? Мавло таолонинг манга бергани сиз келтургандин ортиқроқ турур. Ул мол бирла сиз севунурсиз». **А тумиддунани бималин фа ма аатинийа-Алоҳу хайрун мимма аатакум бал антум биҳадиятикум тафраҳун.** Яна айди: «Ёнгил! Уларга айгил, Сулаймонга булсунлар, йўқ эрса оғир черик бирла келурман, қамуғларин чиқарурман. Кимни ўлтурурман, кимини хўр қилурман». **Иржиъ илайҳим фа ланаяътийаннаҳум бижунудин ла қибала лаҳум биҳа ва ланухрижаннаҳум минҳа ва ҳум соғирун.** Элчилар мол олиб, ёниб келдилар.

Сулаймон сўзин еткурдилар. Яман маликларин йиғиб, хабар сўрдилар. Билқис айди: «Сулаймон чин ялавоч эрмиш, анга бормағунча бўлмас» теб. Тўрт юз қорабошни олтулар, йинжулар бирла беади. Тўрт юз тевага олту, кумуш, тансух нарсалар юклади. Тўрт минг эр отлантуруб, созлари бирла Сабо вилоятидин тебради. Аймишлар, Билқис явлоқ кўрклук эрди, Сулаймонга кўнгулук бўлуб ўтру юриди. Аймишлар, хазина қапуғларин беркитти. Яна бир эв қилдурди тошдин. Тепасин темур бирла ёпти, қўрғошин бирла сувади. Билқис тахтини анда қўйдилар. Текма кунда минг силоҳлик эр соқчи қўйдилар. Аймишлар, ўн икки минг сарҳанг, ўн икки минг қул, ўн икки минг қорабош ўн икки минг ходим яғанларга миниб, аморийга ўлтуриб, Сабодин чиқиб йўлга кирдилар. Ҳудҳуд қуш илгари келиб хабар тегурди. Парилар қўрқтилар, анинг учун Билқис парилар уруғиндин эрди. Сулаймон сўрса, манга Билқисдин налук хабар қилмадингиз, теса на жавоб бералинг? Айдилар: «Андоғ жавоб бералингким, анинг учун аймадукким, Билқиснинг азоқи эшак азоқитек эрди. Андоғ темасак Сулаймон Билқисни олур, бизга эмгак ортар», теб муни Сулаймонга айдилар. Сулаймон тонглади. «Нетак қилиб ани кўргайман, теди. Осаф ибн Барҳаёга кенгашти. Осаф Мирбат ибн Сахроға буюрди, бир эв қўпорди, юз аршун ичинда ўн икки бурж, текма буржда бир эв қўпорди сирчадин. Ул эв ичинда бир ҳавз қилди, сув бирла тўлдурди. Ичинга сув жонворлари солдилар. Сулаймон фармонлади, қизил сирчадин ул сув юзинга тўнлар, ўн саккиз кунлик ерга чуз, атлас тўшадилар. Ўн саккиз кунлик ер чуз бирла атлас уза юридилар. Булутга фармонлади, бошларинга кумуш, шакар ёғди. Бир кунлук ерга тегди эрса, Сулаймон ҳудҳуддин сўрди: «Тахтини келтирдиму?» теб. Сулаймон ул тахтга тамаълиғ бўлди. Осафга кенгашти, яна шаётинга айди: «Қаюнгиз бўлғайким, Билқис манга келмаздин бурун тахтини бунда келтурса». Бир бўйнағу дев айди: «Сен ҳукм қилғу мақомда қўйғунча ман мунда келтурурман. Бу ишга қавийман». **Қола ифритун минал-жинни ана аатика биҳи қабла ан тақума мин мақомик.** Сулаймон айди: «Андинма тез керак». Осаф ибн Барҳаёким, Сулаймоннинг хос вазири эрди: «Сен кўз юмуб очғунча келтурайин», теди. **Қолал лази индаху илмун минал китаби ана аатика биҳи қабла ан йиртадда илайка тарфука.** Сулаймон кўзин юмди. Осаф айди: «Ё ҳаййу, ё қаййум». Изи азза ва жалла ёрлиқ тегурди. Мекоил Билқис тахтин кўтариб Осаф қўлига берди. Сулаймон кўз очти. Тахтин ўнгида кўрди. Фармонлади, олту ўрнинга кумуш ўрнатдилар, кумуш ўрнинга олту ўрнатдилар. Ёкутни йинжу ўрнинга, йинжуни ёкут ўрнинга ўрнатди. Кўрайин танирму ё танимасму теб. **Наккиру лаҳа аршаҳа.** Тонгласи Билқис шаҳарга кирди. Пиёда бўлди. Сулаймон

ани эшитти эрса фармонлади, отлантурдилар. Булутга айдилар. Билқис табасига йинжу, ёқут, шакар, анбар ёғди. Билқис бу кароматлар бирла Сулаймон қатиға келди. Кўрдиким салтанат тахти уза ўлтурур. Одабийлар, девлар, парилар, учар қушлар, ел-булут хидматинда турурлар. Билқис ани кўруб йиғлади, мулкин унутди. Осаф келиб Билқисни олтун тахт уза ўлтуртди. Сулаймон айди: «Эй Билқис, юзунгни очғил». Ниқоб кўтарди эрса Сулаймон юзин кўрди. Андоғ юзни кўрмиши йўқ эрди. Айди: «Эй Билқис, уфтанмасмусен, анинг бандаси эркан, мунча неъмат бермиш эркан, кунга топинурсен?» Билқис айди: «Эй малик, айблик бандани Тенгри ёрмас, сен ҳам ёрмагил». Сулаймон пушаймон бўлди. Билқис йиғлади, «Ўзумга зулм қилдим, эмди Тенгрига ёндим. Сенинг динингни қабул қилдим», теб Сулаймон тахтининг азоқини ўпти. Жаброил келиб ёрлиқ тегурди: Эй Сулаймон, қилмишларин кечирдум, тавбасин қабул қилдим. Сулаймон башорат берди, Билқис севунди. Кўзи ўз тахтига тушди. Сулаймон айди: «Бу сенинг тахтингму турур?» **Каъаннаҳу ҳува.** Аймишлар, Сулаймон Билқиснинг зийраклигин тонглади. Йироқ ердин мунда ким келтурди, манинг турур темади. Қамуғ нақшларин кўрди эрса, манинг эрмас темади. Манинг турур тегутек теди. Сулаймон ошикти, азоқини кўрай теб. Парилар аймиштекму эркан теб. «Ул сирчадин эв санинг турур, киргил», теди. Сув кўрди ичинда жонворлар бор. Сирча борин билмади. Ўтукин чиқарди. Сулаймон мани бу сувда ўлтурур саниди. «Мани ўлтурур бўлсанг санга мол берайин», теди.» Мани бу сувда ўлтурмагил», теди. Сулаймон айди: «Киргил». Билқис ўтук чиқариб азоқин яланг қилди, сув теб қўйди. Яна бир азоқин қўярда билдиким сув эрмас. Сулаймоннинг муроиди нечукин кўрмак эрди. **Фаламма раъатҳу ҳасибатҳу лужжатан ва кашафат ан сақайҳа қола иннаҳу сарҳун мумаррадун мин қаварира.** Билқис сарҳанглари бирла ул эвга кирдилар. Сулаймон айди: «Тиласанг сени сенинг бекларинга берайин, тиласанг менинг бекларимга берайин». Билқис айди: «Манинг бекларим манинг бирла эрдилар, санинг бекларинг ҳам керакмас, ман анга мухтож эрмасман. Сен мани олур бўлсанг борурман». Сулаймон Билқисни олди. Аймишлар, Билқис ҳақида ики сўз сўзладилар. Аввал айдилар, азоқиға менгиз. Икинчи, йинжуки туклук турур тедилар. Ўтукин чиқариб сувга кирди, азоқин кўрди, улар айтгантек эрмас туси бор эрди. САВОЛ: Оқ эт уза қора айб бўлмас. Араб ҳам оқ уза қорани сувар. Сулаймон унамади, ҳикмат на эрди? ЖАВОБ: Араб оқ уза қорани сувар, Муҳаммад расулulloҳ ани сувди араб учун, аммо Сулаймон сурёний эрди, улар оқ уза сариғни суварлар. Анинг учун унамади. Бир кун Билқис Сулаймондин сўрар эрди: «Сандин сўнг ялавочларда сандин фозилроқ бўлғайму?» Сулаймон айди:

«Мандин бурун ҳеч ялавочға манинг кароматим тегмади, аммо мандин сўнг Муҳаммад отлиғ ялавоч бўлғуси. Мандин ҳам қамуғ ер-кўк халқидин фозилроқ бўлғуси». Билқис айди: «Ман ани кўргайманму?» Сулаймонға ул сўз ёқмади. Ўғли ҳақини ундади, Билқисни ўз мулкига ёндурди ул сўздин. Аймишлар, Сулаймонинг Билқисдин ўн икки ўғли бўлди. Қамуғи кичикда вафот бўлди. Аймишлар, Билқис юз йил ўз мулкинда умр кечирди, музилмонлиқ уза борди.

БАЙТ УЛ-МУҚАДДАС СИФАТИ.

Каъб ул-Ахбор аймиш, Мавло таоло Сулаймонға ваҳй қилди: *Байт ул-Муқаддасни бино қилғил!* Девларға фармонлади, тоғлардин тошлар кесиб томин қўпордилар. Рухом тошидин устунлар қилдилар. Тенгиздин гавҳар, йинжулар нечаким ўрнаттилар турмади. Сулаймон қазғулуқ бўлди. Осаф билан кенгашти. Бақирдин кублар қилсунлар, сув бирла тўлдурсунлар, қир бирла оғзин беркитсунлар, юзук бирла муҳр қилғил. Бўлғайким турғай. Сулаймон андоғ қилди, эв тамом бўлди. Гавҳарлар бирла безадилар. Қамуғ халойиқни ундаб қурбонлар қилди. Сулаймон ура қўпуб муножот қилди: «Худое, тавфиқ бердинг бу уйни қўпордим. Эмди беш ҳожатим бор, раво қилғил. Қаю ёзуғлуқ қул бу эвга тавба қилғали келса тавбасин қабул қилғил, ани ёрлиқағил. Иккинчи, қаю оғриқ келса шифо берғил. Учунчи, қаю ҳожатлиғ келса ҳожатин раво қилғил. Қаю душман уза нусрат тиласа зафар берғил. Бу дуолар ижобат бўлганининг белғуси ул бўлсун, манинг қурбон қилганим безарласун». Ул ҳолда ҳаводин ўт келди, қурбонларни куйдурди. Маълум бўлдики, Сулаймоннинг дуоси мустажоб бўлди. Аймишлар, Сулаймон мулки тамом бўлди йигирми етти ўғли, қирқ уч қизи бўлди. Аймишлар, ўғлонларда уч қиз, бир ўғул Билқисдин бўлуб эрди. Қачон умри тамом бўлди эрса бир кун меҳробда ибодат қилур эрди. Девларға айди: «Бу тенгизни туфроқ бирла тикинг». Анинг учунким бир кун ким эрса ғарқ қилмиш эрди. Аммо аймишлар, Сулаймон Форс вилоятиндин тебради, Кирмон вилоятинға келди. Девларға фармонлади. Тоғлардан тош келтуруб йигирми йиғочға теги тенгизни тиктилар. Сулаймон ёниб келди. Андин тўрт ой етти кун оғриди. Бир кун қўпти. Ётур еринга борурда оғриқ тутди, таёқинға ёпушти. Азроил келиб ура турурда жонин олди. Аймишлар, Байт ул-Муқаддасни қилурда таёқға таяниб турурда Азроил жонин олди. Мавло таоло Сулаймон ялавоч ҳолиндин ким эрсага билдирмади. Агар Сулаймон ўлишин билсалар, девлар қамуғи кетгай, Байт ул-Муқаддас иморати тамом бўлмағай эрди. Аммо Осаф билур

эрди. Одамий, дев, парига иш буюрур эрди. Халқға айтур эрдиким, Сулаймон ибодатға машғул турур. Бир йилга теги эвдин чикмас дер эрди. Ким эрса Сулаймоннинг ҳайбати-дин қошиға келмас эрди. Бир йил таёқға таяниб турди. Ўлмишин ким эрса билмади. Бу ишни девлар сездилар, йиғочни еган қуртға айдилар: «Борғил, Сулаймоннинг таёқин егил!». Қурт айди: «Ман йиғочни еюрда сувсиз тура билмон». Парилар айдилар: «Биз сенга сув келтуралинг». Ул қурт йиғочни ею тугатти эрса Сулаймон юзин тушди. **Фа ламма қазайнаа алайҳил-мавта ма даллахум ала мавтиҳи илла дааббатул-арзи таъкулу минсаъата. Маъниси ул турурким, Мавло таоло ёрлиқар:** Қачон Сулаймонға ўлум ҳукмини юрутдук эрса анинг ўлимиға ким эрса йўлчиламади. Илло ул қуртгинаким таёқин еди. Қачон Сулаймон юзин тушди оламға маълум бўлдиким, парилар ғайб илмин билмас. Агар ғайбни билсалар эрди бир йил азобда қолмағайлар эрди. Билгилким, айбни Тенгридин **Фа ламма харра табаййанатил жинну ан лав каану йаъламунал ғайба ма лабису фил азабил муҳин ўзга билгучи йўқ.** Андин сўнг Сулаймонни ул эвда-ўқ қўйдилар. Қапуғин кин бирла оғдурдилар. Аймишлар, ўттиз икки йил мамлакат сурди. Олтиш бир умри эрди.

ҚИССАИ ЮНУС ЯЛАВОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Ул ва инна Йунуса ламинал мурсалин дарожатинға етган, из заҳаба мағозибан итоби бирла мубтало бўлган, **фа наада физ-зулумати хилъатин кизган, ла илоҳа илла анта субҳанака** тасбиҳин айган, **фалав ла аннаҳу каана минал-мусаббиҳин** ташрифи бирла мушарраф бўлган, **ланубиза билъаран ва ҳува мазмум** каромати бирла мукаррам бўлган, қирқ тун-кун балиқ қорнида қолган Юнус ялавоч алай-ҳис-салом.

ШЕЪР.

Нинваға ҳақ ялавоч Юнус эрди ёлғузун,
Юз минг эвлик эл таба ёрлиг етурди ёлғузун.
Мунча сонлиг халқ ичинда бири йўлга кунмади,
Ҳаққа ёзиб, йўлдин озиб юрудилар йўлсузун.
Чиқти элдин ўфка бирла ўтру келди бир тенгиз,
Етти сув қобти балиқ қорниға тушди юзун.
Икки ўғли бирла эрди, бўри еди бирисин,
Бирни балиқ элти кўрди ани ўзи ўз кўзун.
Ич қоронгулукда балиқ қорнини меҳроб этиб,
Ҳақға ёниб қилди тоат, тасбиҳ айди тун узун.
Халқдин озорланди, чиқти, кирди балиқ қорниға,

Тун-кун анда инграбон қолди кеча кундузун.
Рабби Уғон қутқарди андин қавми имон келтуруб,
Келди юз минг эр қамуғ бешин ўнун ўттузун.

Аймишлар, Баршом отлиғ малик бор эрди. Юз етмиш малик анинг тасарруфинда эрдилар. Баршом малик тенгиз қироғинда Матлав отлиғ шаристонда бутга топинур эрди. Ул бутнинг оти Балас эрди. Узунни йигирми уч қари, эни юз қари. Боши кумушдин, тишлари олтундин, кўзлари йинжу, ёқутдин. Қўллари, бутлари қизил олтундин, Тожи қизил ёқут, кўк, сариг, яшил забаржаддин мурассаъ. Тахт уза ўлтуруб уч юз қорабош олтун, кумушдин бир мажмар ул ўнгида йипор, заъфарон куйдурурлар. Бу Баршом юз минг эр бирла отлануб Мусил шаринга келиб ўлтурди. Ул элда ялавоч ўғлонлари телим эрди. Қамуғи зоҳидлар, обидлар эрдилар. Ул Байт ул-Муқаддасга келдилар. Йигирми минг зоҳид, обид йиғилдилар. Ул кун Байт ул-Муқаддасда бир ялавоч бор эрди Махаҳарқие отлиғ. Жаброил келиб айди: «Эй Махаҳарқие, Изи азза ва жалла санга салом айди тақи ёрлиқадиким, бу йигирми минг зоҳид, обидлардин манга ярағутек бирисини узурғил». Махаҳарқие айди: «Худое, сенга ярағуни не билайин?» Жаброил бир қамиш келтурди, айди: «Изи ёрлиқар, бу қамишни манинг қўлларимга тенглагил. Кимнинг бўйига тенг келса ялавочлиғ бердим. Анга айғил, борсун». Оллоҳ бир турур ман анинг ялавочиман». Махаҳарқие ул қамишни зоҳидлар, обидларга тенглади. Ҳеч ким эрса бўйнуға тенг келмади. Айди: «Худое, самитўн алимсен». Аймишлар, Байт ул-Муқаддасда бир Мано отлиғ зоҳид бор эрди. Текма кунда тўрт юз рақъат намоз қилур эрди. Худҳуд отлиғ хотуни бор эрди, текма кеча бир фаришта анга кўкдин таъом келтурур эрди. Анинг бир ўғли бўлди. Юнус атадилар. Аларга Юнус тўяр чоқлиғ онаси сути йўқ эрди. Отаси Мано Юнусни тоғга элтти. Ул тоғда қўйчилар бор эрди. Аларга айди: «Бу ўғлонга қўй сутин беринг». Сутлук қўйлар сутин бермадилар. Сутсиз қўйлар сутин бердилар. Мано ул қўйнинг эмчақин Юнус оғзига сукди, айди: «**Бисмиллаҳир раҳманир раҳим**». Изи қудрати бирла сут оқа бошлади. Юнус ул сутни эмди, айди: «**Алҳамду ли-Ллаҳи раббил оламин**». Ул қўйчилар айдилар: «Бу шукрни кимга қилурсен?» Мано айди: «Худойга». Ул қўйчилар етмиш эр эрдилар. Барчаси имон келтурдилар. Юнус улғайди, тоатга машғул бўлди. Қамуғ зоҳидлардин фозилроқ эрди. Юнуснинг бир оти Заннун эрди. Анчада Жаброил келиб айди: «Эй Махаҳарқие, Изи азза ва жалла санга салом изди, салом бирла дуруд ёрлиқади. Тақи Ҳиро тоғинга борғил. Анда бизинг бир қулумиз бор. Ул қамишни анинг бўйнига ўлчагил». Махаҳарқие келиб қамишни Юнус бўйнига ўлчади эрса,

тенг келди. «Эй Юнус, башорат сенга ялавочлиг берди». Анчада Жаброил келди, айди: «Эй Юнус, Угон тенгри сенга салом изди». Юнус айди: «Сен ким? Айди: «Ман Жаброил-ман. Изи азда ва жалла ёрликар, Мусил элинга боргил, тақи кулум Баршомга айгил, бутга топунмасун. Айтсун, ман бир Оллохман, сен маним ялавочимсан». Аймишлар, Юнус тор кунгуллулук эрди, айди: «Изиё, буларни имонга нетак ўқийин?» Жаброил келиб ёрлиг тегурди. Қаю ерда халқ укушрак эрса анда тургил, айгил ким бўлғайким уч нарса қабул қилғай. Агар сўрсалар, ул уч қаю турур, айгил, бир, Оллох турур икром қилинглар. **Ла илаҳа илла-Ллоху Йунусу расулу-Ллохи.** Иккинчи, ул турурким, сизларга ҳаргиз қаҳатлиг бўлмағай. Учунчи, сизларга зулм бўлмағай. Юнус айди: «Илоҳий, уларни қачонга теги ундайин?» Ёрлиг келди, бир йилга теги. Айди: «Қабул қилмасалар не қилайин?» Ёрлиг келди, бало юборгаймен. Юнус айди: «Не бало юборгайсен?» Ёрлиг келди, бизинг хазинамизда заҳмат ва азоблар кам эрмас. Айди: «Худоё, қачон юборурсен?» Ёрлиг келди: Ул сешанба куниким ман тиласам. Юнус хотунига келди, оти Софон бинт Софун. Айди: «Эй Софон, мани Мавло таоло қамуғдин ёвуз халойиқга йиборди». Софон айди: «Қаю халойиқга?» Айди: «Мусил халқинга». Хотуни айди: «Ман санга мутеъман, сен ҳам Изи азда ва жаллаға мутеъ бўлғил». Икки ўғли бор эрди. Бири етти яшар, бири беш яшар. Юнус улуг ўғлин кўтарди. Хотуни кичик ўғлин кўтарди. Кечага тегру юридилар. Кеча уюдилар эрса Мавло таоло бир фариштани, Юнусни, хотуни тақи ўғлонлари бирла кўтарди. Ун йиғочлиқ ер элди. Мусил шаҳри қатинда қўйди. Тонгласи уйғондилар. Ўзларин Мусил шаҳринда кўрдилар. Юнус йиғоч чўп келтурди. Ўғлонлариға кўлака қилди. Хотуниға айди: «Ман Мусил элинга бориб Тенгри ёрлиқин тегурайин. Эсон қолсам неча келайин, келмасам ўз яроғингизни қилинг». Ул ердин Мусил бир йиғоч ер эрди. Элға кирди, ғалаба халқ кўрди. Қаттиг ун бирла айди: «Ким бўлғай бирни берса тақи учни олса». Айдилар: «Эй телва, ул бир қаю турур?» Айди: «Бир ул турурким, ла илаҳа илла-Ллоху Йунусу расулу-Ллохи». Айдилар: «Эй телва, бу бир бори улуг иш турур. Ул уч қаю турур?» Айди: «Сизга бири улким, тоун бўлмағай. Иккинчи, қаҳатлиқ бўлмағай. Учунчи, зулм бўлмағай». Айди: «Эй телва, биз ҳаргиз тоун ва қаҳатлик, зулм кўрмишимиз йўқ», теб тош, тупроқ бирла урдилар. Тақи ўз маликларинга айдилар. Малик сўрди: «Не чўғи турур?» Айдилар: «Бир эр келди, кўрмакка юзи кўрклулук, аммо ўзи телва турур». Малик келтуруб Юнусни кўрди эрса, кўрқуб: «Кимсен?» теди. Юнус айди: «Сентек одабийман». Сўрди: «Отинг не турур?» Айди: «Юнус». Айди: «Ўзга отинг борму?» Айди: «Яна бир отим Заннун». Малик бармоқин тишлади. Китоб ўқимиш оқил эрди. Айди: «Кимдин келдинг?» Айди:

«Оллоҳдин келдим». Айди: «Қаю Оллоҳдин?» Айди: «Сени, мени яратган тақи қамуғ оламини яратган Оллоҳдин». Айди: «Не ишга келдинг?» Айди: «Қамуғингиз айдинг: **Ла илаҳа илла-Алоҳу ва инна Йунуса расулу-Алоҳи**». Малик бошин қуйи солди. Юнус айди: «Эй Баршом, бир йўли айгил, уч нарсани олгил». Айди: «Уч не турур?» Юнус айди: «Тоун, қаҳатлиғ, зулмға илинмагайсен». Малик айди: «Телва бўлғаймусен?» Юнус айди: «Нетақдин мени телва теюрсен?» Малик айди: «Қаю малик бўлғай мандин золимоқ, мандин черики кўпрак. Манинг мунча телим неъматим бор эркан қаҳатлиқ не қилғай? Биз кенду тоун кўрмишимиз йўқ. Ул уч нарса сўз эрмас», Юнус айди: «Оллоҳ бир турур, ман анинг ялавочиман. Тақи бутға топунманг». Малик айди: «Бу сўзга тануқунг борму?» Сарой ўртасинда бир оқ тош бор эрди уй суратлиғ. Малик анинг уза минуб сув қуюнур эрди. Юнус айди: «**Аййатуҳас сарату тақаддами**». Бу тош тануқ турур. Малик айди: «Тош нетак тануқ бўлур?» Юнус айди: «Тануқлуқ берурмусен?» Тош айди: «**Ла илаҳа илла-Алоҳу ва инна Йунуса расулу-Алоҳи**». Малик тонглади, айди: «Эй Юнус, тақи ким тануқлуқ берур?» Эва сақлаган кийик ўғлоқи бор эрди. Юнус айди: «Бу ўғлоқ тануқ турур». Малик айди: «Айгил, тануқлуқ берсун». Юнус айди: «**Йа аййуҳал-ғазалу тақаддам**». Ўғлоқ Юнус қатига келди. Юнус айди: «Тануқлуқ берурмусен?» Айди: «Тануқманким, Оллоҳ бир турур, Юнус анинг ялавочи турур». Малик ўнг, сўлинга боқти, айди: «Сизлар не теюрсиз?» Айдилар: «Жой турур». Малик айди. «Эй Юнус, ман сенингдек улуг жоду кўрмишим йўқ, мандин йироқ кетгил». Юнус чиқти, оқшомға теги халойиқни Мавлоға индади. Кеча ўғлонларинга келди. Кунда бир мундоғ келур эрди. Юнусни тош, тупроғ бирла урар эрдилар. Йигирми кундин сўнг яна келди. Малик айди: «Эй Юнус, билгил эрга ўхшаюрсен, аммо қилиғинг телваларға ўхшар. Келгил, бу сўзни қўйгил. Мулким ичинда сени вазир қилайин». Юнус айди: «Манга сенинг мулкунг керакмас. Айгил: **Ла илаҳа илла-Алоҳу ва инна Йунуса расулу-Алоҳи**». Айди: «Эй Юнус, манинг тенгримни кўрдунгму?». Юнус айди: «Кўрмадим». Айди: «Боргил, тенгримни кўргил, манинг тенгримму кўрклуқ ё санинг тенгрингму». Юнус айди: «Эй кофир, менинг тенгрим олтун, қумушдин эрмас, қамуғини ёрлиқаган эрклик турур». Малик айди: «Эй Юнус, менинг сенга раҳмим келур. Ўзингни ўлумға солурсен». Юнус айди: «Менинг қазғумни емагил, манинг изим қамуғ ёвузлардин сақлаюр», теб малик қатидин чиқти. Малик мундой қилдурди: «Қар ким Юнусни урса, эмгатса ман ани ҳалок қилурман». Юнус халойиқни имонға ундаю бошлади, қирқ кунга теги. Қирқ биринчи кун маликка келди. Айди: «Эй малик, Мавло ёрлиқи манға қирқ кун эрди. Ундадим, бирагу имонга келмади. Эмди Изи азза ва жалла балосига

ануқ турғил». Малик айди: «Балонинг белгиси не турур?» Айди: «Тонг бирла қўпсангиз юзларингиз қизарғай, иккинчи кун сарғарғай, учунчи кун қорарғай. Унунчи кун боло келгай», теб малик қатидин чиқти. Кечага теги халқни имонға ундади. Тунла ўрнинга келди, намозни турди, ўзга элга кирмади. Улар тонгласи қўптилар. Юзлари сарғарди, икинчи кун қизарди, учунчи кун қорарди. Маликка айдилар: «Юнус сўзи рост келди». Малик айди: «Тонгласи кўралинг не бўлур». Тўртунчи кун ҳам андағ-ўқ, бешинчи кун қоп-қора бўлди. Малик айди: «Тонгласи не бўлур кўралинг». Унунчи кун Жаброил келди, тамуғ эрклиги маликка айди: «Тенгри таоло айди, Юнус қавминга эллик минг йилдин бурун қилган азобни уларга изсун. Манинг қудратимни кўрсунлар». Молик уч азоб чиқарди-сариг, қизил, қора. Уч булут уза қўйди. Текма бир булутга етмиш минг фаришта муаккал эрди. Ул булутларни ундади. Мусил вилояти уза тутдилар. Жаброил бир-бир ун қилди. Қамуғ қушлар, йилқи қоралар Мусил вилоятидин чиқтилар. Бало уларни эгирди. Малик айди: «Юнусни тиланг». Тилаб топмадилар. Малик айди: «Юнус йўқ эрса тенгриси бор». Айди: «Худое, сени бирлигинга, Юнуснинг ялавочлиқинга иқрор қилдуқ». Ўз бутларини синдурдилар. Ўтга куйдурдилар. Малик ўзи бир палос кийди. Бўйнига ғул урди. Азоқларинга бўқағу урди. Бир занги қулға буюрди: «Бу йипни бўйнулга боғлагил, мани юзин солгил, айғил: Бу ул ким эрсанинг жазоси турурким, ўз тенгрисиндин юз ўурса». Андин сўнг малик эрларни хотунлардин, ёш ўғлонларни оналаридин айирди. Қамуғи ёзига чиқтилар. Мавло таолоға ёлбордилар. Ул боло бошлари уза туруқди. Ҳаво қорарди, бир-бирини кўрмас бўлдилар. Ўн кун кечти. Эр хотунга, хотун эрға ёвумадилар. Ош, сув ичмакни соқинмадилар. Ёш ўғлонлар оналарин эммадилар. Қамуғ бошларин ерга қўюб Мавлоға зорилик қилдилар. Маликни андағ-ўқ бўйнин боғлиғ судраюр эрдилар. Малик қаттиқ ун бирла: **Ла илаҳа илла-Ллоху** дер эрди. Уч кундин сўнг фаришталар муножот қилдилар: **Илаҳана ва саййидана арҳамар роҳимин** сенсен. Бу қамуғ сенинг қулларинг турурлар. **Ёрлиқ келди**, эй фаришталар, бу қулларимнинг тиллари кўнгуллари бирла туз эрмас. Ул халойиқ қирқ кун мундоғ балода эрдилар, қирқ кун Юнус ялавочни мундоғ эмгатмишлари учун. Қачон қирқ кун тамом бўлди эрса Жаброил келди. Ёрлиғ тегурди, қулларимнинг тиллари, кўнгуллари бирла тузалди. Азобни улардин ёндурғил. Қирқ биринчи кун ёндурди. Малик мусулмон, қамуғ мусулмон бўлдилар. Исломлари қабул бўлди.

Аймишлар, Изи азда ва жалла балоларин ҳеч қавмдин ёндурмади, магар Юнус қавминдин. **Илла қавма Йунуса ламма ааману кашафна анҳум азабал-хизийн**. Юнуснинг бу ишлардин хабари йўқ эрди. Қачон малик мусулмон бўлди

эрса, мундой қилдирди: «Ҳар ким Юнусни манга келтурса ё хабарин берса қайда эрдукин, ярим мулкумни берурман». Анда Иблис бир қари киши суратиға Юнус қатиға келди. Юнус айди: «Қайдин келурсен?» Иблис айди: «Ёлғончи Юнус сен бўлурмусен? Бало келмади. Малик дор тикиб дорга осайин теюр. Ўзгалар ҳам мундоғ сўзламасунлар теб сени тилаюр». Юнус Иблис сўзин ўфкалаб, хотуни бирла ўғлонларин олиб ёзиға чиқти. **Ва зан нуни из заҳаба мугозибан фа занна лан нақдира алайҳи.** Аймишлар, ўфкаси Жаброилға эрди. Жаброил келиб айди: «Изи ёрлиқар, Нинваға борғил, ёрлиқ тегургил, имон келтурсинлар». Ул кун Юнус палос тўнлуг эрди, киз бўрклук эрди. Азоқинда ийланмаган эшак терисидин чориқи бор эрди. Юнус айди: «Эй Жаброил, онча замон бергил. Мавлонинг ялавочи мундоғ бормоқ лойиқ эрмас». Жаброил айди: «Мавло ёрлиқинда замон бермак йўқ». Ўфкалаб чиқти. Аймишлар, қавми имон келтурмади эрса қавмиға ўфкалади. Аймишлар, ул замонда ялавоч кўп эрди. Бир ялавочға фармон бўлди: Замона маликинга ялавочлардин бирин узурсун. Нинваға бориб ёрлиғ тегурсун. Ул ялавоч маликка айди. Малик Юнус ялавочни узуди. Юнус айди: «Мани борсун теб ёрлиқ борму?» Малик айди: «Сени борсун теб ёрлиғ йўқ, аммо ёрлиғ ул турур, ман кимни узурсам ул борур». Юнус айди: «Мани борсун теб каса ёрлиғ йўқ эрмиш. Ул ҳалойиқ яvloқ ёвуз турурлар. Мани узургунча яна бировни узургил». Малик унамади. Юнус маликка ўфкалаб элдин чиқти. Хотуни ўғлонлари бирла Луком тоғинға ўгради. Ул тоғда бўри, қоплон, арслондин ўза жонвар бўлмас эрди. Ул кун етмиш беш обид ким эрса халқатин қочиб бизни киши кўрмасун теб Луком тоғинда ибодатға машғул эрдилар. Юнус улардин қочти эрса ул тоғнинг бир буржи тенгиз эрди. Изи азза ва жалла ерга эрклик Сарсабил отлиғ фариштаға ёрлиғ тегурди. Муқаддасаға борур йўлни тутғил. Юнус анда бормасун. Юнус Муқаддаса йўлин қўйди, тоғ йўлинға кирди. Сарсабил Изи ёрлиғи бирла келиб Юнусға салом қилди. Юнус алик олди. Сўрди: «Қаёнға борурсен?» Юнус айди: «Билмасман қайда борурмен. Изи азза ва жалла ман фақирни қамуғдин ёмон халойиқға изди. Уларға бало йиборгайман теб ваъда қилмиш эрди, йибормади. Мани ёлғончи атадилар, дор тикиб мани осайин тедилар. Анинг учун қочиб турурман». Сарсабил айди: **«Лав каана қалбука қалбал-хаифина ва сабрука сабрас-собирина ма ҳарабтамин раббил-аламина».** Яъни кўнглунг қўрқунчлуглар кўнгли бўлса эрди, собирлар сабри бўлса эрди, оламни яратған Тенгридин қочмағай эрдинг. Юнус андин кечуб бир обидға тегди. Кўрди, намоз қилур. Намоздин фориғди эрса салом қилди. Обид алик олди. Юнус айди: «Отинг не турур?» Обид айди: «Отим Ҳаммом». Юнус айди: «Эй Ҳаммом, менга сенинг қатингда

ўрун бўлғайму». Ҳаммом айди: «Сен Тенгри азза ва жалладин қочмишга ўхшайсен. Кетгил, мани машғул қилмагил». Юнус яна бир обидга тегди. Анга ҳам салом қилди. Обид жавоб берди. «Отинг не турур?» деб сўрди. Обид айди: «Отим Ҳаммод». Юнус айди: «Неча йил бўлди мунда турурсен?» Обид айди: «Уч юз йил бўлди». Юнус айди: «Қатингда менга йўл бўлғайму?» Обид айди: «Тенгри азза ва жалладин қочмиш бўлғайсен. Кетгил, мени машғул қилмагил». Яна бир обидга тегди. «Отинг не?» теди. «Отим Солиҳ». «Неча йил бўлди мундасен?» теди. Обид: «Тўрт юз йил бўлди», теди. «Сендин ўзга киши кўрмишим йўқ». Юнус айди: «Манга ўрун бўлғайму?» Улартек жавоб берди. Яна бир обидга тегди, рукуъ ичинда уюқлар эрди. Анинг ҳам отин сўрди. Айди: «Отим Абдурахмон, беш юз йил бўлди мундамен». Юнус айди: «Таомга муҳтожмен». Қатинда оқ тош бор эрди, қўли бирла сифади. Иссиғ этмак зоҳир бўлди. Юнусга берди. Бир пора еди, қолганин ўғлонлариға берди. Андин ҳам ўрун тилади. Айди: «Беш юз йилдин бери Мавлоға ёзмишим йўқ. Билмасман, ўрнум ужмоҳдамудур ё тамуғдаму». Яна бир обидга келиб: «Отинг не?» теди. Обид: «Отим Мунис, Олти юз йилдин бери мундаман. Мундин кетгил, мени ўз қайғум бирла қўйгил»,— теди. Юнус: «Не қайғунг бор», теди. Айди: «Икки юз қирқ йилдин бери бир ҳожат тиларман. Ўлмасдин бурун ул ҳожатим раво қилгил дерман». «Бу кун эшиттим, ажалинг етти, бу кун ўларсен». «Билмасманким, Мавлом мендин хушнуд борму ё йўқму». Юнус айди: «Ҳожатинг раво бўлмиш бўлғай». Обид айди: «Сен кимсен?» Айди: «Мен Юнус тақи бир отим Заннун турур». «Юнус ялавоч сенмусен?» теб Мунис Юнуснинг азоқига тушти. Тақи айди: «Эй Юнус, бир соат сабр қилгил, қачон ваъдам етса мени тупроқда қўйғайсен». Юнус намозга турди. Мунис бошин саждага қўйди. Сажда ичинда жон таслим қилди. Юнус Мунисни ювди. Ерга кўмди. Андин сўнг яна бир обидни кўрди-ура турур, тебранмас. Юнус анга салом қилди. Жаброил келиб айди: «Эй Юнус, анинг бирла сўзлашмагил». Юнус сўрди: «Бу ким турур?» Жаброил айди: «Мекоил отлиғ обид турур». Юнус айди: «Неча йил бўлди мунда турур». Жаброил айди: «Тўққуз юз етмиш йил бўлди Мавло таолоға тоат қилур». Юнус айди: «Егани, ичгани не турур?» Жаброил айди: «Тасбиҳ ва таҳлил. Тақи Мавло азза ва жалла ужмоҳдин ҳар йилда бир ҳулла тўн йиборур. Мен келиб эскисин чиқаруб, янгисин кийдурумман. Ул одатдин холи бўлмас». Андин сўнг яна бир обидга тегди. Анинг юзи кунтек шуъла урар. Юнус салом қилди. Жаброил айди: «Эй Юнус, мунга ҳам сўз қотмагил». Юнус айди: «Бу ким турур?» Жаброил айди: «Бу париларнинг улуғи турур. Жаҳмо отлиғ. Одам Сафий илкинда мусулмон бўлди. Тўрт минг йил турурким, мунда ибодат қилур,

тебранмас. Охир замона бўлса Муҳаммад расулуллоҳга боргай. Кофирлар бирла тўқуш қилгай». Юнус айди: «Егани, ичгани не турур?». Айди: «Тасбиҳ ва таҳлил. Изи аzza ва жалла турлук обидларни анга кўргузди. Бизинг ҳазратимизда сендин ортуқроқ бор теб билгил». Андин сўнг тоғлар туганди. Бир тенгиз ўтру келди. Йироқдин кеми кўрунди. Хотуни бирла икки ўғлин тенгиз қироғида қўйди. Кемичига сўзлашгали борди. Ул борғанда кичик ўғли тенгиз қирғоқиға келди. Тенгиздин бир балиқ бошин чиқариб Мавло ёрлиқи бирла ўғлонни ютти. Онаси сўнгунча югурди, ани ҳам ютти. Бўри келиб улуғ ўғлин олиб кетти. Онаси йиғлай қолди. Ул замон арқиш етилди. Қамуғи жуҳудлар эрди. Юнус хотунин, ўғлонларин олғали келди, топмади. Йиғлаю кемига келди. Бир балиқ бошин сувдин чиқариб айди: «Эй Юнус, йиғлаюрсен? Тенгри бермиш эрди, олди». Юнус кемига кирди. Тенгиз ўртасига етганда сувға эрклик фариштага ёрлиқ бўлди. Тўрт муҳолиф елни қўпорди: ақим, сарсар, жануб, шимолий. Тўрт тарафдин кемини ўйната бошладилар. Халойиқ кўрқтилар. Кемига бир қари киши кемичи бор эрди, айди: «Эй мусулмонлар, қачон ёзуқлуғ ким эрса кемига кирса кеми мундоғ бўлур. Ул ёзуқлуқ сувға солмагунча сув қарор топмас». Айдилар: «Нетак ёзуқ бўлса сув солурсан?» Айди: «Хўжасидин қочқан, ота-онани озорлаган бўлса». Айдилар: «Тангри таоло ҳаққи, Юнус ялавоч ҳаққи, ким ёзуқлуқ эрса кемидин чиқсун». Ҳеч ким жавоб этмади. Юнус алайҳис-салом ура қўпти, айди: «Мусулмонлар, хўжасидин қочқан қул менман. Сувға мени солинг». Айдилар: «Эй йигит, сен кимсен?» Айди: «Мең Юнус ялавочман». Кеми халқи қамуғи Юнус азоқиға туштилар. Айдилар: «Ё Расулуллоҳ, биз бу кун қутулсак санинг баракотингдин қутулаймиз». Сувнинг жўши тақи ортди. Юнус қўпти, ўзин сувға солғали ўғради. Улар унамадилар. Юнус айди: «Қуръа солинг, кимнинг отиға чиқса ёзуқлуғ ул бўлғай». Қамуғлари бирор тошга одларин битидилар, сувға солдилар.

Қамуғининг тоши сувға ботти, Юнус тоши ботмади. Юнус айди: «Кўрдунгузму, ёзуқлуғ манман». Айдилар: «Қуръа хато қилур яна солинг». Аймишлар, уч йўли солдилар Юнус отиға чиқти. Юнус қўпти, тўнин кафан қилди. Кеми қироғиға келди ўзини солғали. Золужо отлиғ балиқға илҳом бўлди, ул Юнус отлиғ ялавочларимизни тутғил. Золужо Юнусни тутайин теди эрса Юнус кўрқуб бир ёнға кетди. Балиқ ул ёнға борди. Юнус бу ёнға келди. Тўрт ёнға ўврулур эрди. Балиқ айди: «Эй Юнус, қачонға теги қочарсан?» Юнус билдиким, Тенгри таоло қазоси турур. Илки бирла кўзин тутти. «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим», теб балиқ оғзиға солди. Ва инна Юнуса ламинал мурсалина из абақа илал-фулқил-машҳуни фа саҳама фа

каана минал-мудхазина фалтақамаҳул-хуту ва ҳува мулим.
Ёрлиқ бўлди Золужоға, санинг қорнингни Юнусға зиндон қилдим. Ани емакни санга ҳаром қилдим, ани эмгатмагил. Мунда саволлар бор. САВОЛ: Заннун недин атанди, нун балиқ турур? ЖАВОБ: Изи азда ва жалла халойиқға кўргузди. Юнус бизинг тоат ва хидматда эрканда ани ялавоч тақи совчи атадуқ. Бир соат биздин ғофил бўлди эрса балиқ атадуқ. *Тақи бир жавоб:* Доим саждада эрди. Балиқ ҳам сожидаларға менгиз. Бу от анга таъриф эди. Мавло ёрлиқади: **Ва зан нуни из заҳаба муғозибан ва занна ан лан нақдира алайҳи.** Яъни Юнус ўфкалик борди. Андоғ хаёл қилдиким, биз анинг уза қодир эрмасмиз. САВОЛ: Мавло ялавочинға мундоғ санмоқ раво бўлурму? ЖАВОБ: Мавло муни тариқ уза ёд қилди. Айтурлар, сени тутмоқға қудратимиз йўқму сандинг? Неча ҳам тутарға қудрати бор эркан. Урф Қуръон ичинда телим бор. ТАҚИ ЖАВОБ: **Ан лан нақдира айлаҳи ан лан нузаййиқа алайҳи.** Маъниси ул бўлур, бизинг ёрлиқимиздин тош кетмаги учун қўйғаймиз, уқубат қилмағаймиз санди. ТАҚИ ЖАВОБ: Маърифат иялари аймишлар, тақдир маъниси ул бўлурким, кофирларға эмгақда тутмоқни анга тақдир қилмадуқму санур. Мавло таоло ёрлиқар: **Фа нада физ-зулмати ан ла илаҳа илла анта субҳанака инний кунту миназ-золимин.** Маъниси ул бўлур, Юнус баланд ун бирла Бирни ёд қилди: «Изиё, сендин ўзга Тенгри йўқ, ариғлиқ сенга турур. Ман ўзумга зулм қилдим, золимлардин бўлдум», теди. Аймишлар, тўрт қоронғулуқ эрди. Бири, зиллат қоронғулиқи. Икинчи, тун қоронғулиқи. Учунчи, сув қоронғулиқи. Тўртинчи, балиқ қоронғулиқи. Бу сўзда далил турур. Қачон бу қоронғуликлардин қутулди эрса тўрт рақъат намоз қилди. Экинду намози эрди. Андин Мавло таоло қабул қилди, бизга фариза бўлди. Аймишлар, ул оғзин юммади, тутулмасун теб. Жаброил келиб ул балиқ бурнингга бурундуқ тикти. Ул тенгиз теграсинда ўврулур эрди. Балиқ қорнин кўзгудек қилди. Тоши ичдин, ичи тошдин кўрунди. Қамуғ ажойибларни кўргузди. Био фариштани кўрди, курси уза ўлтурур. «Бу кимдур?» теб сўрди. Жаброил айди: «Бу тенгиз эрклиги фаришта турур. Қамуғ дарё халқларин, сув қатраларин билур». Андин кечти бирагуни кўрди, ўтдин курси уза ўлтурур. Соғдин, сўлдин икагу мунга судуқ туфлуқ солур. Айтурлар: «Ўфтанмадингму, тенгриман тединг». Юнус сўрди: «Бу ким турур?» Жаброил айди: «Бу Фиръавн турур, соғиндағи Ҳомон турур, сўлиндағи Қорун турур». Тақи бирагуни кўрди, курси уза ўлтурур. Ўнгида қўлдошлари бор. Бирорда сувунур, бирорда қайғурур. «Бу ким?» тею сўрди. Жаброил айди: «Бу Иблис турур. Ҳар ким тавба қилса қайғурур, ҳар ким ёзуқ қилса сувунур». Андин бир ун эшитти. «Бу на ун?» теди. Жаброил айди: «Бу дарё халқлари Изига тасбиҳ, тақдис айтурлар». Юнус айди: **Йа**

раббӣ миғнал-жибали ҳаббаттаний ва миғнал-барри аҳражтаний ва фил-баҳри ағрақтаний ва фи батвил-ҳути асжантаний фа ва-Ллоҳи лааббуданна лака ибадатан фи мавзиъин ла йаббуду фиҳа аҳадун миғнал-аламин. *Маънисӣ* ул бўлурким, мани тоғлардин индурдинг, ёзилардин чиқардинг, дарёга чӯмурдунг, балиқ қорниға солдинг. Сентек Оллоҳ ҳурмати оламлиғларда бирағу сенга қуллуқ қилмаган эрди, қуллуқ қилайин теб тасбиҳға машғул бўлди. Унин фаришталар эшиттилар эрса, айдилар: «Изиё, билмасмиз эшитмас ердин ун келур. Кимнинг ҳни турур?» *Ёрлиғ келди*: Балиқ қорнида Юнус ялавоч. Айдилар: «Илоҳий, Юнус ялавоч доим сени ўқиюр эрди эзгуликда, бу кун анга фараҳ бергил, зиллатин кечургил, балиқ қорнидин қутқаргил», теб шафоъат қўлдилар. Изи азда ва жалла уларнинг шафоъатин қабул қилди. Агар Юнус балиқ қорнида намоз қилганлардин, тасбиҳ айғанардин бўлмаса эрди қиёматга теги балиқ қорнида қолғай эрди. Қирқ кун балиқ қорнида қолди. Андин сўнг Жаброилға ёрлиғ бўлди, Золужога айғил Юнусни чиқарсун. Золужо айди: «Эй Жаброил, Изи азда ва жалла Юнусни ўзга зиндонга солур бўлса манда-ўқ турсун. Ман анга сандин бағирсоқман». Жаброил айди: «Изи азда ва жалла ани зиндонламас, чиқаргил». Золужо етти. Дарёдин кечуруб тенгиз қироғида қўйди. Қаноти юлунмиш қуштек заъиф. **Фа набазнаҳу билъарои ва ҳува сақим.** Мавло таоло Юнусга қобақ йиғочин ундурди. **Ва анбатнаа алайҳи шажаратан мин йақтин.** САВОЛ: Юнусга ўзга йиғоч кўлакасин бермади, қобақ йиғочи кўлакасин берди. *Ҳикмат не эрди?* ЖАВОБ: Қобақ йиғочинга сингак оз кўнар. Юнус тақи заъиф бўлмиш эрди. Сингак заҳмат бермасун теб қобақ йиғочин кўкартти. Яна Жаброил қанотин ерга сифади, тотлиғ оқар сув билгурди. Бир ивуқ-кийикка илҳом бўлди, кунда келиб сут берур эрди. Қачон тани кучланди, қуввати кирди эрса бир кун ҳожатга бориб эрди, келгунча ивуқ кетмиш, сув қуримиш, қобақ ҳам қуримиш. Ани кўруб қазгурди. Айди: «Изиё, дунё неъматиндин менга мунча бермиш эрдинг яна олдинг». *Ёрлиғ келди*: Эй Юнус, ундурмаган йиғочга, оқтурмаган сувга қайғурурсен. Мунча минг халойиқнинг ҳалокликинга ёмон дуо қилдинг, ани нега қайғурмадинг? Эмди Найнаво таба боргил, уларни тавҳидга ўқигил. Андин кечти, Найнавога ёвушти эрса, бир қўйчи кўрди. Андин сут тилади. Қўйчи айди: «Эй Юнус, сен бизнинг орамиздин чиқғали. Кўкдин ёғин ёғмаз, ердин набот унмаз, қўйларимиз сути қуриди».

Юнус бир соғлиқ қўйни ундади. Келди эрса, Юнус қўлин эмчакига сифади эрса, эмчакларига сут тўлуб келди. Қўйчидин аёқ олиб сут соғиб ичти. Аёқини тош уза қўйди. Қўйчиға айди: «Борғил, мани келди теб элга хабар бергил». Қўйчи айди: «Мен қўрқамен». Юнус айди: «Налук қўрқар-

сен?». Кўйчи айди: Телим ким эрсалар ман Юнусни кўрдум тею келдилар. Аммо ул сўзга ҳужжат келтурмадилар. Малик уларни ўлтуртди, ёлғон этурсен теб». Юнус айди: «Қўрқмағил, борғил. Бу соғлиқни, бу аёқни, бу тош олиб борғил тануқлуқ бергай». Кўйчи уччаласин олиб борди. Элга хабар берди. Кўйчини маликка элтдилар. Юнуснинг хабарин айту берди. Малик айди: «Кўрганингга тануқнинг борму?» Кўй, аёқ, тошни булар тануқларим турур теб илгари қўйди. Кўй айди: «Мени соғди». Аёқ айди: «Манинг ичимга сут соғди». Тош айди: «Сутни ичиб аёқни манинг устумда қўйди». Малик қамуг черик бирла отланди. Юнус ялавочга ўтру келдилар. Юнусни намозда булдилар. Намоздин фориғмишта Юнусга таҳийят саждасин қилдилар. Азоқларин ўпуб узрлар қилдилар. Оғирлаб олтун қангли уза миндурдилар. Қачон қангли уза минди эрса, ҳаводин ун эшитилди: **Йа Йунусу а ма йакфика мактасабта миназзунуби сумма тажлиса ала маркабил-мулук.** Эй Юнус, бизинг ҳазратимизда ёзмишинг бас бўлмадимۇ эрди. Бу подшоҳлиқ маркабига минарсен. Муни эшитти эрса, ўзин қанглидин солди. Яланг оёқ эвга кирди. Улар қавм қамуғлари Юнус келмасдин бурун мусулмон бўлмиш эрдилар. Малик ул мулкини қўйчиға берди. Юнус ялавоч бирла ибодатға машғул бўлди. Мавло таоло Юнуснинг хотуни бирла икки ўғлин тиргузди, Юнусга қовуштурди. Юнус кетмишда қавми имон келтурдилар. Изи азда ва жалла отини оялариға битидилар. Илик кўтуруб ёлбордилар, азоб улардин ёнди.

Эй мўъмини мувахҳид, башорат сенгаким имон келтурдинг. Изи азда ва жалла қудрат қалами бирла кўнглунгда битимиш: **Улаика катаба фи қулубиҳим ал-имана.**

ҚИССАИ ИЛЁС ЯЛАВОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Армалату бинту Афлотун ибн Ғуш алайҳил-лаъна ул, ва **инна Илйаса ламинал мурсалин** хилъатин кийган ул, Хизр бирла эш бўлуб тоғ, тенгизларни кезган ул, Мавлоға тоъат қилмоқни кусаб узун булған, дуоси мустажоб бўлуб қиёматға теги тирик қолған Илёс ялавоч алайҳис-салом.

ШЕЪР

Тинглагил Илёс ялавоч сўзларини эй ақий,
Айтайин мен, сен эшит ё эшитайин мен, сен уқи.
Халқ уза явлоқ бағирсоқ эрди белгулук набий,
Мавлоға ортуқ топугсоқ обид эрди муттақий.
Холиқға имон келтурунг теб кўп угут берди уйла,
Ул ўгутни олмайин эмгаттилар кўрган шақий.

Азроил жонин олурда ийглади тоат учун,
Ҳақ бағишлади анга жон бўлди ёш узунлиқи.
Мурсал эрди Мавлоға ул мангу яшаб юриюр,
Тоғ тенгизда сайр этар тирик турур ул ҳам тақи.

Аймишлар, бани Исроилда бир малик бор эрди. Оти Ажаб ибн Амр эрди. Шом вилоятида Баълабакка отлиғ шаристонда бу Ажабнинг Армала бинт Афлотун ибн Ғуш отлиғ хотуни бор эрди. Ажаб мубтало бўлмиш эрди. Подшоҳлиқни Армалага бермиш эрди. Бу Армала бутға топинур эрди. Ул бутнинг оти Баъл эрди. Бу Армала уч юз етмиш пайғамбарни ўлтурди. Етмиш ялавоч эрди, уч юзи совчи эрди. Вилоятда икки мусулмон қолди — бири Илёс отлиғ, бири Ал-Ясаъ отлиғ. Бу маликнинг тириклиқида бир обид бор эрди Мардаки отлиғ. Армала ани ўлтурғали эрди. Эри Ажаб айди: «Бу кишига заҳмат бермагил. Муни ўлтурмасанг саломат қолурсен». Бир кун Мардаки Армалага кирди. Айди: «Эй фосиқа, айғил, **ла илаҳа илла-Алоҳ»**. Армала буюрди, ани ўлтурдилар. Бу хабар ибн Амрга тегди. Айди: «Эй Армала, муни ўлтурдунг эрса эмди балоға ануқ турғил». Изи азза ва жалла ул Илёс отлиғ эрга ваҳй изди, ялавочлиқ берди. Яна бир оти Юшан эрди. Жаброил келди, айди: «Эй Юшан, Мавло сенга салом изди тақи айди, борғил қулум Ажабга, кунгум Армалага айғил, айтсунлар: **Ла илаҳа илла-Алоҳу Илйасу расулу-Алоҳи»**. Илёс айди: «Илоҳий, мани ким эрсага йибординг, андин ёвузроқ йўқ». Жаброил келиб айди: «Ҳақ таоло ёрлиқар, ман ани яратдим. Сен манга ўқиғил». Илёс айди: «Изиё, уч юз ялавочни ўлтурди. Мандин заъиф ким эрса йўқ». **Ёрлиқ келди**: «Эй Илёс, манинг илмим ичинда қиёсму қилурсен? Қиёсни яратқан менман». Илёс айди: «Изиё, манинг ажалим етмиш эрса тилайин, бу кофирдин явлоқ қўрқарман». **Ёрлиқ келди**: Эй Юшан, халқ балоси манинг қудратимда турур. Илёс айди: «Манга черик бергил». **Ёрлиқ келди**: Ер юзинда на арслон бор эрса санга мусаххар қилдим. Айди: «Илоҳий, арслонлар нетак уярлар?» **Ёрлиқ келди**: Қачон сенга керак бўлмишда уларни ўқуғил, қамуғи сенга келгайлар. Илёс айди: «Изиё, ортурғил». **Ёрлиқ бўлди**: Етти тенгизни сенга мусаххар қилдим. Илёс тоғдин қуйи инди. Мундин бурун тоғдин тушуб, бўйни сунгуки тақи соғ қўли синмиш эрди, йилқи қораға минмас эрди, айди: «Илоҳий, саббили шайтон аркабуҳу. Айди: «Манга минмакка маркаб бергил». Изи азза ва жалла қулон изди. Илёс анга минди, малик саройиға келди. Қапуғчи Илёсни кўруб тиланчи саниди. Саройиға кириб бир этмак, бир ярмоқ чиқарди. Илёсга берди. Илёс олиб саройиға кирайин теги. Бир қул чиқти. Илёснинг илкин тутуб, йироқ элтиб қўйди. Ул қул кетти эрса Илёс яна келди. Қапуғчи аччиғланди. Неча қовдуқ эрса кетмади. Бурунқи қул налук кетмассен

теб кунгли тиламишинча урди. Ғавго қупти. Малика: «Бу на ғавго турур?» теб сурди. Айдилар: «Эй малика, бир тилға келиб саройға кирарман теюр». Ҳожиб чиқти, Илёсни саройға киюрди. Малика Илёсни кўрди эрса менгизи сарғарди, кўрқти. Айди: «Эй ҳожиб, не кўрксиз киши келтурдинг?» «На кишисен?» теса, Илёс айди: «Одабийман». «Қандин келдинг, не учун келдинг?» теса, айди: «Ота орқасиндин, она раҳминдин келдим». Армала айди: «Ўзунгму келдинг, ё ким эрсаму ундади?» Илёс айди: «Эй фосиқа, манга сендин душманроқ киши йуқ. Юзунгни кўргум келмас, аммо мени изгучи изди, келдим». Айди: «Изгучи кимдур?» Айди: «Оллоҳ». Армала айди: «Қаю Оллоҳни айтурсен?» Айди: «Ул Оллоҳни айтурманким мани, сени, қамуғ халқларни яратди». Айди: «Не тею изди?» Айди: «Айғил, ла илаҳа илла-Ллоҳу ва ана Илйасу расулу-Ллоҳи». Армала айди: «Сен ул Жалил тоғда турган Илёс эрурмусен?». Айди: «Бале». Армала айди: «Мен уч юз етмиш ялавочни ўлтурдум сен сўзлаган сўз бирла. Қамуғининг боши сенсен. Мен сени ўлди санарман. Эмди сен ўз азоқинг бирла ўлумга келдинг», теди. Яхнун отлиғ вазири бор эрди, сир бирла мусулмон эрди. Анга айди: «Муни чиқарғил, бошини кесгил». Яхнун Илёснинг илкин тутуб шаҳардин чиқарди. Айди: «Ё Расулуллоҳ, бу Армала уч юз етмиш ялавочни ўлтуртди. Ҳеч ким эрсани менга ўлтуртмади. Бу кун сени ўлтурмак буюрди. Мен сени озорламасман», теб Илёснинг азоқинга тушти. Айди: «Мундин кетгил, бу малъуна сени ўлтурмасун», теб кетти. Яна ёрлиғ бўлди: Эй Юшан, борғил бандамға айғил: Оллоҳ бир турур, сен менинг ялавочимсен. Илёс бориб айди: «Эй фосиқа, айғил: Ла илаҳа илла-Ллоҳу ва ана Илйасу расулу-Ллоҳи. Армала айди: «Сенинг Тенгринг манга мунча жафолар қилди, ман анга топунмасман. Манга не қилса қилсун». Илёс айди: «Эй фосиқа, айғил ла илаҳа илла-Ллоҳу ва ана Илйасу расулу-Ллоҳи. Армала ўзга жавоб бермади. Илёс анинг қавминға теди: «Сизлар Баълга топунуб аҳсан ул-холиқинни қўймишсиз. А тадъуна баълан ва тазаруна аҳсанал холиқин. Улар айдилар: «Биз Баълни билурмиз, бизнинг андин ўзга Тенгримиз йўқ». Илёс айди: «Тенгрингиз Оллоҳ турур. Оталарингиз Тенгриси ҳам Оллоҳ турур». Оллоҳа рабба аабайкум ал-аввалин. Армала айди: «Эй Илёс, ўз Тенгрингни ўгарсен, бизнинг Тенгримизни синдирурсен. Эмди Тенгринга айғил, келсун санчишалинг. Ул бизни енгса ул қутулғай». Илёс айди: «Ё Раб, булардин бизни қутқарғил». Жаброил келиб айди: «Эй Илёс, Мавло таоло ёрлиқар, ман ҳалимман, уюмазман. Қулумға айғил, қаю кун санчишмоқ тилар». Армала айди: «Тонгла тиларман». Тонгласи Армала черик чиқарди. Етти гуруҳ. Текма гуруҳи юз минг эр. Уч йиғоч ер бир саф туттилар. Жаброил айди: «Ё Илёс, савмадин чиқғил. Армала черикин кўргил». Илёс айди: «Манинг

чериким қани?» Ёрлиғ келди: «Арслонларни ўқигил». Ерга ёрлиғ бўлди, Илёс унин машриқдин мағрибга тегурди. Кун тугардин кун ботарга теги на ким арслон бор эрди кўз юмиб очгунча йиғилдилар. Илёснинг ўн қўлинда турдилар. Жаброил айди: «Тақи керакму?» Илёс айди: «Эй халойиқ, Изи азза ва жаллаға имон келтурунг». Айдилар: «Эй Илёс, бизни бу сўздин қўрқарму теюрсен?» Илёс айди: «Сабр қилинг, Мавло бизинг орамизда ҳукм қилгунча. Қамуғ ҳокимлардин яхшироқ турур». **Васбир ҳатта йаҳкума-Алоҳу ва ҳува хайрул-ҳакимин.** Яна айди: «Изиё, мени бу золимлардин, ва **нажжиний минал қавмиз-золимин,** қутқаргил. Жаброил келди: «Эй Илёс, ўлум тилармусен?» Айди: «Тиламасмен». Мавло таоло Илёсни қудрати бирла мағрибга элтти. Андин сўнг саф туздилар. Арслонлар тепундилар. Текма бир эрга ўн арслон ёпушти. Кўз юмуб очгунча етти юз минг эрдин бири қолмади. Илёс минган арслон Ажаб ибн Амрнинг аёқин тутти. Бир тиши арслон келиб, Армаланинг тўнин тутуб, судраю келтурди. Ўлуқлар орасинда пор-пора қилдилар. Кеча бўлди эрса Изи азза ва жалла ўт изди. Ул шаҳар халқин куйдурди. Икки эв қолди: бири Яхнун обид эви, бири Ал-Ясаъ эви. Андин ўзга қамуғи куйдилар.

ХИЗР ВА ИЛЁС АЛАЙҲИМАС-САЛОМ СЎЗЛАРИ.

Хизр маъниси яшил бўлур. Қаю тош уза Хизр алайҳис-салом ўлтурса ул тош яшарур эрди. Анинг учун Хизр аталди. Аймишлар: Қаю ерда ўлтурса ул ер кўкарур эрди. Баъзилар айдилар, Хизр ялавоч эрди. Баъзилар айдилар, ялавоч эрмас, солиҳ, муслиҳ эрди. Тағи сайрамлиғ. Бани Исроилда улғарди. Мангу суйин ичиб тирик қолди, аммо Илёс мурсал ялавоч турур. **Ва инна Илйаса ламинал мурсалин.** Аймишлар, телим йиллар тоат қилмиш эрди. Азроил жонин олғали келди эрса, қаттиғ ун бирла йиғлади. Азроил айди: «Эй Илёс, Мавло хазратинга борурғами йиғлаюрсан?» Илёс айди: «Тоат ибодатдин маҳрум қолурмен, ўзгалар тоат қилғайлар теб йиғларман». Ул Жаброил келди, ёрлиғ тегурди: Илёс сўзи рост турур. Жон учун йиғламас, тоат учун йиғлаюр. Сен Азроил ёнғил, биз анга узун ёш каромат қилдуқ. Тирик қолғани бу сабабдин эрди.

Аймишлар, оти Ал-Ясаъ турур, илми кенг учун. Баъзи аймишлар, Хизр бирла иккилари мангу суйин ичтилар, қиёматга теги ўлмаслар. Хизр дарёларда юрур. Илёс саҳроларда йўлдин озғанларга йўл кўргузулар. Ишлари бу турур. Кеча бўлса Яъжуж, Маъжуж еринга борурлар. Йийимлари кўк ўт турур, жаъдий отлиғ. Уларни Мавло таоло бутга топунған қавмга изди, исломга ўқунг теб. Хизр, Илёс икиси келиб бутга топунғанларга: «Бутга топунманг, шароб ичманг»,

тедилар. Ул халқ уларни маликларинга олиб бордилар. Малик сўрди: «Муъжизангиз борму?» Айдилар: «Сен қаю муъжиза тиларсен?» Малик айди: «Телим йиллар бўлди манинг қизим ўлуб турур. Ани тиргузсангиз имон келтурайин». Тенгри фармони бирла қизи тирилди. Сўрдилар, қиз айди: «Сўзлари кўни турур. Бутга топунманг, бир бор Тенгрига топунинг. Сени Тенгри яратди, сенга мулк берди. Қавминга айғил, имон келтурсунлар». Малик айди: «Ошиқмағил, фикр этайин». Қизи айди: «Эй малъун, не фикр қилурсен? Телим йиллар ўлган тирилиб охиратдин хабар берур. Тақи не сўзунг бор», теб отасидин юз ўвурди. Айди: «Изиё, жонимни олғил. Баёқи ҳолни тилармен». Мавло таоло қизининг жонини олди. Отаси имон келтурмади эрса, Хизр ва Илёс ҳалокат дуосин қилди. *Ёрлиғ келди*, дарҳол ҳалок қилмасмен. Айдилар: «Ҳалок қилмас эрсанг, булутни бизга мусаххар қилу берғил». *Ёрлиғ келди*, мусаххар қилдим. Улар булутга айдилар: «Ёғмағил». Секиз йил ёгин ёғмади. Ожиз бўлдилар. Малик ялавочмиз теганларни ундади. Айди: «Бизга ёгин недин ёғмаз билурмусиз?» Айдилар: «Билурмиз, бутлар топуғинда тақсир қилдингиз. Сизга ўфка қилиб ёгин бермади». Малик айди: «Нетак қилалинг?» Айдилар: «Тевалар қурбони бўлғайким, бутлар сиздин хушнуд бўлғайлар». Андоғ қилдилар, ёгин ёғмади. Айдилар: «Бутларни ёзига чиқаринг, оғи тўнлар кийдурунг, хамр ичинг, бутга сажда қилинг, ёлборинг. Бўлғайким, хушнуд бўлғайлар. Ёгин юборғайлар». Яна қаҳатлиқ бўлди. Тенгрига имон келтирмаган учун ёгин ёғмади. Хизр ва Илёс тоғга оғдилар. Тоат қилдилар. Ҳар кунда ужмоҳдин таом келур эрди. Малик ҳар юз қарт кишини Хизр ва Илёсга изди «Узрлар қўлуб элга келтурунг», теди. Бордилар эрса, Хизр ва Илёс айдилар: «Ожиз бўлдунгиз эрса бизга келдингиз». Ҳалокат дуосин қилдилар. Мавло таоло қамуғин ҳалок қилди. Малик яна ўн киши изди. Тоғга яқин бордилар. Бири айди: «Сизлар бунда турунг, ман ёлғуз борайин. Узр қўлайин. Қабул қилсалар келтурайин. Қилмасалар сизлар ҳам ҳалок бўлманг». Ялғуз борди. Хизр ва Илёс дуоси бирла ул ҳам ҳалок бўлди. Ўзгалари ёндилар. Тақи айдилар: «Келинг, Мавлоға ёналинг», теб Мавло таолоға иқрор қилдилар. Мавло таоло ёгин изди. Ошлиқ эктилар. Қаҳатлиқдин қутулдилар. Ул ариқким, Хизр ва Илёс андин сув ичар эрдилар, қуруди. Ужмоҳдин таом келмас бўлди. Чора топмадилар элга кирдилар. Бир қуртга эвинга келдилар. Таом тиладилар. Қуртга айди: «Етти кун бўлди малик эвинда емакка таом топилмас» теб. Озрак таом топиб келтурди. Сув тегмиш, исланмиш. Хизр ва Илёс иликларинга олиб уваладилар. Оқ бўлди. Ани хамир қилдилар, танур қизиттилар. Қуртқа: «Қўрқарман», теди. «Налук қўрқарсен», тедилар. Қўртқа айди: «Тутун чиқса эл йиғилур, қамуғин еюрлар», теди. «Қўрқмағил». Қуртқа

этмак пишурди. Эл тутун кўруб йиғилдилар. Маликка хабар қилдилар, Малик киши изди. Қапуғин тамғаладилар. Малик отланиб қуртқа эвинга келди. Хизр ва Илès сўзларин қуртқадин эшитти. Черик бирла Хизр ва Илèsни тилаю бордилар. Намозда топдилар. Азоқлариға узр қўлуб имон келтурдилар. Оғирлаб элга киюрдилар. Ва-Алоҳу аълам.

ҚИССАИ ЖИРЖИС ЯЛАВОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Ул дунё маслаҳатин қуйган, Мавло ёрлиқиға уйған, сотиғ бирла ҳалол мол йиғған, ул молни фақирларга садақа қилған, Мавло ризоси учун қин қурган, турлук қинлар бирла етти йўли ўлган, олти йўли тирилган Жиржис алайҳис-салом.

ШЕЪР

Жиржис отлиғ бир сотиғчи эзгу муъмин эрди ул,
Шом маликин кўргали кўп мол бирла келди ул.
Афлун отлиғ бутға топунур кофир эрмиш савмаадин,
Бермади молин анга йўқсуз, чигойға берди ул.
Жаброил иниб ялавочлиқ тегурди Мавлодин,
Ҳақға ёнғил тею таркин маликка кирди, борди ул.
Қинаю ўлтурди ани қайра келди тирилиб,
Ҳеч ялавоч кўрмаган қинлар азобин кўрди ул.
Етти йўли етти турлук қин бўқағуда ўлуб,
Олти йўли тирилиб еттида йўл кўндурди ул.

Ривоят қилурлар, Ваҳб ибн Мунаббих ал-Яманий, Шом вилоятида Додбона отлиғ кофир малик бор эрди. Бутға топинур эрди. Олтун қоплаган Ортмиш отлиғ бути бор эрди. Яна бир бут қилиб эрди, оқ тошдин. Афгун отлиғ, гавҳарлар бирла мурассаъ қилған. Қамуғ бутларнинг улуғи ул эрди. Бу Додбона малик бутларини яvloқ сувар эрди. Яна Фаластин вилоятида Жиржис отлиғ порсо мусулмон бор эрди. Тун-кун ибодат қилиб сотиғға юрур эрди. Додбона маликнинг отин эшитиб, анинг бирла дўст бўлайин теб, кўп бўлаклар бирла Фаластиндин Шомға йигирма кунда келди. «Маликнинг доди, адли нетак?» теб сўрди. Айдилар: «Бутға топунур, кофир турур». Ул сўзга қазғулуг бўлуб ёнар бўлди. Келтурган молларин дарвешларга садақа бериб ёнди, Фаластинға. Маликка айдилар: «Бир бозиргон санга ҳадя келтурди. Неча кун туруб сени сўрди. Сенга келтурган ҳадяларни дарвешларга садақа қилиб кетти». Малик ўфкаланиб, киши йибориб, келтурди. Малик айди: «Манинг элимга кириб, мани кўрмайин налук бординг? Ростлиқ уза айғил, аймадинг эрса қаттиқ қин бирла

ўлтурурман». Жиржис айди: «Рост айтайин, ман Фаластин элик сотигчи қулман. Сен ҳам Тенгрига қулсен. Сенинг учун ҳадялар ануқлаб келдим, сенинг бирла дўстлиқ қилайин теб. Мунда келиб эшиттим, бутқа топинур эрмишсен. Молим кофирга бўлмасун теб йўқсуз мусулмон чиғойларга бердим. Малик айди: «Тенгрим Афгун ҳаққи сени қин бирла ўлтурайин, қамуғ олам ибрат олғай. Кел Афгунга сажда қилғил, қутулғил. Сенинг Тенгринг бор эрмиш. Эмдига теги налук ялавоч измади?» Жиржис айди: «Эй кофир, ялавочлар телим изди. Изи азза ва жаладин ёрлиғ келди. Ким қабул қилди эрса қиндин қутулди, ким қабул қилмади эрса балоға тушти, ҳалок бўлди. Ул ялавочлар Нух ялавоч, Иброҳим, Мусо ялавоч анча бутларни синдурдилар, сони йўқ кофирларни ҳалок қилдилар. Намруд, Шаддод, Ғиръавн, Қорун менгизлик. Эй кофир, кўрқғил. Тенгри қуллариға қотилмағил. Мусулмон бўлғил, бу бутларни синдургил. Булардин асиғ йўқ, зиён бор». Додбона малик айди: «Ман Нух, Иброҳим, Мусони билмасман». Жаллодларни ундади. Жиржисни тутуб, тўнларини чиқариб, илкин, аёкин боғлаб ҳавоға кўтардилар. Илгарудин, ортқаридин урдилар. «Бу сўздин ёнғил, Афгунга сажда қилғил», тедилар. Текма бир урмишда **«Ла илаҳа илла-Алоҳу ваҳдуҳу ла шарика лаҳу»**, теюр эрди. Эртадин тушга тегру икагу орсан яна икагу урар эрдилар. «Ўлган», тедилар. Ўлмади. Додбона ўфкалаб айди: «Эй Жиржис, бу сўздин ёнғил. Афгунга сажда қилғил», Жиржис айди: «Эй малъун, Изидин кўрқғил, мусулмон бўлғил. Тамуғдин озода бўлғил, ужомоҳға киргил, бутларни синдургил». Додбона айди: «Йигирми темур қозуқ қоқинг, темур бўқов, темур тароқ бирла этин таранг». Кўршун эритиб оғзинға қуйдилар, бўғузлаб ўлтурдилар. Эл ўртасинда узун йиғочдин остилар. Додбана ўзга маликларни йиғди. «Кўнгул тишдурдим», теб чоқир ичиб, ўюн-кулгу бошлаб ўлтурдилар. Мавло қудрати бирла ҳаводин бир ун келди. Кўркунчдин қамуғ беҳуш бўлдилар. Зилзила қўпти. Ул йиғочда Жиржис тирилди. Ул замон Жиржис етиб келди, айди: «Эй малъун айғил: **Ла илаҳа илла-Алоҳу Жиржисун расулу-Алоҳи**. Малик ҳайрон қолди, айди: «Ман сани қин бирла ўлтурдум, жодулук бирла ўзунгни тиргуздинг». Яна тутуб урдилар. Андин сўнг зиндонға солдилар. Бир улуғ тошни қапуғинға босдурдилар. Мавло таоло Жаброилға айди. Жиржисга ялавочлиқ тегурди. Ужомоҳда сенга минг сарой ясади қудрати бирла, ёқут, забаржаддин. Тақи етти йил бу эмгақда сабр қилғил. Андин сўнг роҳат топғил. Бу кофирлар сени етти йўли ўлтургайлар. Текма ўлтурганларинда Мавло таоло яна тиргузгай. Қиёмат кун жазосин бергай. Тонгласи малик қамуғ жодуларни йиғди, хилъатлар берди. Улуғларинға айди: «Фаластин элик бир жоду тутуб ўлтурдук, яна ўзин тиргузди. Сиз ҳам андоғ ўлук тиргу-

зунг, ярим молимни сизга берайин», теди. Жодулар айди: «Эй малик, андин ажибрак кўргузалинг», теб бир уй келтуртди. Уртасиндин чоптуртди, ярмини олиб ичинга урди, икки уй бўлди. Тақи бир яримча урди, ул ҳам икки уй бўлди. Малик ани кўруб тонглади. Маликка айдилар: «Эй малик, Жиржисни бизга келтурунг, ман ани ўтлуқ қилайин», Зиндондин чиқариб Жиржисни келтурдилар. Жодучилар Жиржисга айдилар: «Жодуликда нелар билурсен? Мен сенга явлоқ жодулар кўргузайин», теб жодулар улуғи икки бўйундуруқ келтуртди. Ул тўрт уй бўйунга урди. Малик саройига кирди, қўш сурди, урлуқ сочти. Ул замонда-ўқ унди, бош тортди, пишди. Малик пишгандин еди. Жиржисга айдилар: «Бизинг жодуқларимиз бу эрди, эмди сенинг жодуқларингни кўралинг. Сенму устодсен ё бизму?» Жиржис айди: «Ман жодулик билмасман, бир заъиф қулман Тенгрига». Айдилар: «Қаю тенгрига?» Айди: «Ул Тенгригаким, қамуғ оламга рўзи берур, қамуғини ўлтурур. Яна қиёмат куни қамуғни тиргузур. Оғриқга шифо берган ул, ерни, кўкни яратқан ул, азиз қилган ул, залил қилган ул». Малик айди: «Сени яна бир синагайин». Бир ичим хамр берайин, ичиб ўлмадинг эрса тавба қилайин, имон келтурайин», теди. Жиржис айди: «Келтургил, ича-йин», Келтурди. Телим оғу солдилар. Афгун отин ўгуб анга бердилар. Жиржис: «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим», теб ичти. «Алҳамду ли-Аллоҳ. Сувсаб эрдим, қондим», теди. Ул жодулар кўруб кулдилар. Айдилар: «Эй малик, бу аёқлиғ хамрни бу турган қамуғга берсанг эрди бирагу тирик қолмағай эрди». Малик айди: «Яна бир аёқ берайин, ичиб ўлмас эрса, явлоқ ажаб бўлғай». Бир қадаҳ хамрга оғу қотти, Жиржисга берди. Олиб: «Бисмиллаҳир раҳманир раҳим», теб ичти. «Сувсаб эрдим, қондим», теди. Жодулар айди: «Бу оғуни шомлиғларга берсанг бири тирик қолмағай эрди. Бу махлуқ иши эрмас. Биру бор яратқан Холиқ иши турур, биз баримиз Жиржиснинг Тенгрисиға имон келтурдук. Афгундин безармиз». Жодучилар мусулмон бўлдилар. Малик қазғулуғ бўлиб менгизи саргарди. Жиржис маликка келди, айди: «Эй малъун, айғил: Ла илаҳа илла-Аллоҳу Жиржисун расулу-Аллоҳи». Телим халойиқ йиғладилар, айдилар: «Бу неча йўли ўлтурдук эрса тирилди, оғу ичиб ўлмади, бу Холиқ иши турур. Эмди иқрор қилдук. Оллоҳ бир турур, Жиржис анинг ялавочи турур», теб имон келтурдилар. Малик буюрди, қамуғини ўлтурдилар. Изи азза ва жаллаға уландилар. Бир бек малик бирла ўлтурур эрди, айди: «Эй Жиржис, сенинг Тенгринг ҳақ эрса бир бурҳон кўргузгул. Бурҳон улким, Тенгрингга айғил бу шаҳарда кесик қуруғ йиғочларни, ўтунларни мевалик йиғоч қилсун — биз имон келтуралинг». Жиржис намозга турди. Икки ракъат намоз қилди, айди: «Илоҳий, қамуғнинг сиррини сен билурсен». Дуоси тамом бўлмади эрди, қамуғ

синиқ йиғочлар яфроқланиб емишлар билгурди. Ул малик айди: «Эй Жиржис, устод жоду эрмишсен. Бу дам мен сени ўлтурайин, нетак тирилуб эрмишсен кўрайин», теб йитик бичоқ келтурди. Жиржис табасинга қўюб азоқинга теги ёрди, пора-пора қилди. Қазонга солиб қайнатди. Зилзила қўпти. Мекоилга ёрлиғ бўлди, қазонни тўнгтарди. «Тирилгил», теди. Мавло ёрлиқи бирла Жиржис тирилди. Малик қазғулуг бўлди. Вазири айди: «Мен ҳожат қўлайин, бу тиргурмаса тез келмай бир қутулғаймиз», теди. Айди: «Эй Жиржис, бу эл қироғинда бир син бор. Ўн етти киши анда кўмуқлук турур. Агар уларни тиргузсанг биз имон келтуралинг». Жиржис айди: «Синни манга кўргузгил». Малик ҳашаами бирла отландилар, син бошига келдилар. Жиржис икки рақъат намоз қилди, дуо қилди. Айди: «Илоҳий, олам ул-асрор сенсен, қамуғга қодирсен». Дуоси тамом бўлмади эрдиким, гўрлари ёрилиб, ўн етти киши қўпа келди. Беш эр, уч ўғлон, тўққуз тиши. Малик ул беш эрнинг биридин сўрди: «Отинг не?» теб. Айди: «Бурқоил». Оталари отин ҳам айту берди. Вазир сўрди: «Сиз ўлғали неча йил бўлди?» Айдилар: «Минг йил бўлди». Малик айди: «Ончада сизлар нега топинур эрдингиз?» Айдилар: «Бутга топинур эрдук. Ўлдук эрса Мавло таоло бизларни тамуғга элтти, телим азоблар қилди. Телим ўкундук, асиғ қилмади. Сиз ҳам андоғ қилманг. Ўкунурсиз, асиғ қилмас», теди. Қамуғлари: «**Ла илаҳа илла-Алоҳу**», теб ҳамул кун ўлдилар. Имон бирла бордилар, Жиржис баракотидин. Вазир айди: «Эй малик, эллик йилғи ўлукни тиргузди. Мундоғ жоду бўлмағай». Малик икки жаллодга буюрди. Боғлаб уч тункун урдилар, этлари пора-пора бўлди. Синларга элттилар, йиғоч тикиб остилар. Тўрт ёндин ўқладилар. Жиржис: «**Ла илаҳа илла-Алоҳу ваҳдаҳу ла шарика лаҳу**», дер эрди. Ул кеча ўлгандин сўнг тушурдилар. Тоғ бошинда қўйдилар. Эти, териси, сўнгаки қамуғ янчилди. Улар кетти эрса Изи аzza ва жалла яна тиргузди. Ёрлиғ бўлди: Қулумга айғил, мани бир тесун, сени ялавочим тесун. Жиржис келди, айди: «Эй малъун, айғил: **Ла илаҳа илла-Алоҳу Жиржисун расулу-Алоҳи**». Ул қавмлар Жиржисни кўрдилар эрса тонгладилар, дарҳол имон келтурдилар. «Бутдин безор бўлдук», теб маликка келдилар. Айдилар: «Сен не тесанг қилдук. Жиржисни неча йўли ўлтурдук, яна тирилди. Мундоғ қудрат биргина Тенгридин ўзгада йўқ. Жиржис ҳақ ялавоч турур», теб ариғ кўнул бирла «**ла илаҳа илла-Алоҳу Жиржисун расулу-Алоҳи**», теб иқроор қилдилар. Малик бу сўзни эшитиб қамуғларин ўлтурди. Улар қамуғ ужомоғга уландилар. Малик айди: «Муни тутунг!» Эллик эр бир бўлуб туттилар, элдин чиқардилар. Ўлтургаги тегдилар. Жиржис айди: «Ё зулжалоли валикром, ўз фазлинг бирла манга раҳмат қилғил. Бу кофирни азобинг бирла ҳалок қилғил. Мани дунёда ўзга тиргузма-

гил». Тенгри таоло қудрати бирла кўкдин ўт инди. Ул шаҳар ўтга ёқилди. Ул эллик эр Жиржисни қилич бирла ура — ура ўлтурдилар. Ўзларин тамуғга сазовор қилдилар. Улардин юз минг эр, ўтуз минг хотун мусулмон бўлдилар. Ўзгалари кофирлик бирла ҳалок бўлдилар. **Валлоҳу алҳодий ило сабили ар-рашоди.**

ҚИССАИ ЛУҚМОН РАҲИМАҲУЛЛОҲИ.

Луқмон Довуд ялавоч вақтинда эрди. Узун тишлик бир ҳабаший қул эрди. Ул минг беш юз яшади. Аймишлар, бир йўнучининг қули эрди. Хожаси озод қилди. Аймишлар, ўзи йўнучи эрди. Аймишлар, Мавло таоло анга икки фаришта изди, кун ўрта вақтида. Айдилар: «Эй Луқмон, тиласанг сенга ялавочлиқ бералинг, тиласанг ҳикмат бералинг». Луқмон айди: «Манга ҳикмат керак. Ҳикмат маъниси кўни, пишиғ ишлик бўлур». Яна сўрдилар: «Ялавочлиқга налук унамадинг?» Айди: «Оғир юк турур». Мавло таоло ҳикмат бирла ул чоқлиғ ҳикмат баён қилдиким, қамуғ ялавочлар анга муҳтож бўлдилар.

Аймишлар, бир кун ўлтуруб халойиқга ўгут берур эрди. Бани Исроилдин бирағу телим халойиқ кўрди. Уларга бордилар. Луқмонни кўрди, ўгут берур. Ортиндин келиб, бўйнин тутуб қисти. «Луқмон сенмусен!» теди. Айди: «Бале». Айди: «Бу мақомга нединг тегдинг?». Луқмон айди: «Кўни сўзлар бирла амонатни ўтадим, ҳақга ярамасни қўйдум — бу мақомга тегдим».

Ҳикоятда келмиш, бир кун хожаси Луқмонни буғдой эккали изди. Луқмон бориб арпа экти. Хожаси айди: «Буғдой эк тедим, не учун арпа эктинг?» Луқмон айди: «Арпа экса буғдой унмасму?» Хожаси айди: «Унмас». Луқмон айди: «Андағ бўлса сен ҳам ёмонлиқ экиб яхшилиқ умид этмагил».

Яна бир ҳикоятда аймишлар, Луқмон қарз берур эрди, тануқсиз, битиксиз. Бирағу келиб минг олтун олди, бермас нияти уза. Борурда яроғинга ўлтурди. Олтунни қизил ўпроқ бирла чулғаб қўйди. Қуш ҳаводин кўруб, эт хаёл қилиб учти. Луқмон эви тўшунга келди эрса олтунни тумшуқидин тушурди. Луқмон олтунни таниб эвинда қўйди. Ул киши келиб яна минг олтун олди. Ҳамул ният уза. Сувдин кечарда олтунни сувга тушурди. Ул сув Луқмон эвинга борур эрди. Луқмон сувда кўруб, олтунни тануб олди. Ул киши учунчи келиб яна минг олтун олди, ҳамул ният бирла. Ани ҳам йитурди. Сабаб бирла Луқмон қўлига кирди. Тўртунчи келиб минг олтун олди. Бу ният бирлаким, сотиғ қилайин. Мавло таоло фойда берса, тўрт минг қилиб, олтунни Луқмонга берайин теб. Телим фойдалар кўрди. Тўрт минг олтунни келтуруб Луқмон ўрнинда

қўйди. Луқмон минг олтуни олди, ўзгаларин олмади, ҳақиқат манга тегди теб.

ҲИКОЯТ

Луқмонга хожаси айди: «Борғил, бир қўй бўғузлаб этиндин қаю яхшироқ эрса манга келтургил». Қўйни бўғузлади, тили бирла юракин олиб келди. Хожаси сўрди: «Буларни налук келтурдунг?» Айди: «Қўйда тилдин, юракдин яхшироқ йўқ. Агар ёвуз эрса тилдин, юракдан ёвузроқ йўқ».

Ҳикоятга андоғ келурким, Луқмон ўғлунига васият қилди. Бири улким, хотунингга зинҳор розингни аймағил, навкисадин бўрч олмағил, авон бирла дўст бўлмағил. Қачон Луқмон вафоти бўлди эрса, ўғли бу уч васиятни синағайин теб бозорга борди. Бир қўй олди. Сўюб қопга солди, оғзин боғлаб эвинга келтурди. Хотуни айди: «Бунинг ичида не бор?» Айди: «Бирағуни ўлтуруб мунга солиб келтурдум. Зинҳор кишига аймағил, расво бўлмағайин». Яна борди, навкисидин бўрч олди. Тақи авон бирла дўст бўлди. Андин сўнг хотуни бирла хусумат қилишти. Хотунин урди эрса, хотуни қичқириб айди: «Эй мусулмонлар, эрим киши ўлтура ўғраниб турур. Мани ўлтурайин теюр». Дарҳол бу сўзни маликка айдилар. Малик айди: «Ул кишини қочмасдан бурун келтурунг». Айдилар: «Ким келтурур?» Авон дўсти айди: «Ман эвин билурман, бориб келтурайин». Борди, тутуб келтурди. Келурда айди: «Эй дўстум, мани қўйғил, қочайин». Қўймади. Тақи навкиса келди: «Ҳаққимни бергил, сен ўларсан, ҳаққим куяр». Ўзгадин келтуруб ҳаққин берди. Авон дўсти маликка элтти. Маликнинг кўзи Луқмон ўғлига тушти. Айди: «Субҳоноллоҳи, эй ҳаким ўғли, бу иш сендин лойиқ эрмас эрди». Луқмон ўғли айди: «Эй малик, ёшинг узун бўлсун, Киши бориб мен ўлтурганни келтурсун». Бордилар. Бориб ул оғзи боғлиғ живолни келтурдилар. Малик ўнгинда оғзин очтилар, бир сўюлмиш қўй чиқти. Малик айди: «Бу не ҳол турур, манга айғил». Ул кечмиш қиссаларни айтти: «Отам манга уч насиҳат қилмиш эрди, ани синағайин теб бу ишни қилдим. Отам сўзи рост чиқти».

ҲИКОЯТ.

Луқмон вақтиндаги султон ўфкалаб Луқмонни ўғли бирла тирикла қуюғга солди. Халойиқ билмасун қайда эканин, устига ошлиқ эктурди. Луқмон ул чуқурга кирурда қирқ ботмон қуруқ юзум олиб кирди. Телим йиллар анда

қолди. Ул султон ўлгандин сўнг ўзга султон ўлтурди. Телим йиллар султонлиқ қилди. Бир қари киши султонга айди: «Сандин бурунги султон Луқмони ҳакимни ўғли бирла ерга қазиб тирикла кўммиш эрди. Эссиз эрмасму, андоғ қиналиб ўлса». Султон айди: «Ул ҳаким эрди, шояд яроғин қилди бўлғай, тирик бўлғай» теб, қамуғ халқ бирла излаб ул чуқур оғзин топтилар. Чароғ бирла узун арғамчи боғлаб киши солдилар. Тилади, топмади. Яна оқил ким эрсани солдилар. Ул бир неча борди. «Мани тортинг», теди. Ани чиқардилар, айди: «Чуқур ярминда бир арқури унғур бор. Анинг ичинда бир эр яланг ётур». Неча бош ҳаким, оқил эранлар кириб унғур оғзи тўшунда арқури йиғочлар ўрнаттилар. Кишилар турғудек ер эттилар. Андин сўнг кўрдилар, ёруқлуқ қилиб, Луқмоннинг эти, териси юфқаламиш, илик тегурса тарулғутек. Ҳийла бирла юқори чиқарғутек қилдилар, йиғочлар бирла ўрун қилдилар. Ул ўрун уза янги пахталар тўшаб, юмшоқ ўрун қилиб унғур оғзини тутуб, остин қазиб, Луқмонга яқин келдилар эрса ул пахталиғ ўрунни Луқмоннинг остинга тутта бердилар. Илик тегурмайин акринлиқ бирла ул ўрун юмаланиб яроғинча инди. «Устун чиқарсак ҳаво иссиғидин ҳалок бўлғай», теб чуқур ҳавосинда уч кун осиб туттилар. Уч кундин сўнг юраги тебранди. Яна уч кун туттилар, дами оғзиндин чиқа бошлади. Бешинчи кун сариг ёғни юмалоқ қилиб оғзинга ошуқ чоқлиғ солдилар. Кунда уч йўли. Уч кундин сўнг териси кучланди. Кўзин очти, Андин сўнг чиқариб саройга келтурдилар. Яна уч кундин сўнг сўзлади. Сўрдилар эрса, айди: «Икки ав қизи келтуринг. Манинг соғим, сўлимни кучуб ётсунлар». Андоғ қилиб кўрдилар, бир ойдин сўнг қўпуб ўлтурди. Султон сўрди: «Сен тирилгаймусен? Бу қизлар сени кучуб ётқандин не фойда бор эрди?». Луқмон айди: «Ани тугал айтмоқга қувватим йўқ. Агар билмак керак эрса бир ав қизин қўлған абушқани келтуринг. Яна бир қавий қуртқани қўлған йигитни келтурунг. Иккиларин ҳам ўлтуруб, йинжукларин синдуруб йиликларин боқинг — англағайсиз». Андоғ қилиб кўрдилар. Қуртқа қўлған йигитнинг йилиги сувтек бўлмиш, тақи ав қизини қўлған йигитнинг йинжуки тўлуғ ёғ. Ани кўруб қуртқа бирла қизнинг тафовутин билдилар.

ҚИССАИ УЗАЙР ЯЛАВОЧ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Аймишлар, Узайрнинг ялавочликда ихтилоф бор. Нетаким, Хизр ва Зулқарнайн ва Зулкафлнинг, Узайр Шархаёнинг ўғли эрди. Аймишлар, Ҳасур отлиғ элда бани Исроил ўн уч ялавочни ўлтурттилар. Мавло таоло уларга нусрат берди. Қамуғин сунгу, қилич бирла санчтилар. Ёш

ўғлонларин бешикдин чиқариб ўрталаридин чоптилар. Урагутларин булнадилар, молларин олдилар. Узайр уларнинг орасинда эрди. Тавротни ёд тутар эрди. Бухтнаср бани Исроилдин бир қиз олди. Ул қиз айди: «Сендин бир ҳожатим бор». Айди: «Не ҳожатинг?» Айди: «Бани Исроилдин ким эрсани ўлтурмагил, озод қилгил». Элга ёндилар. Узайр ул элдин чиқти. Ул эл ани Шобиробод теюр эрди. Ўзга элга борур бўлди. Бу икки кенднинг орасида Ватр Ҳавқал етмиш эрни ўлтуртмиш эрди. Ким эрса йўқ эрди. Ул кендда тушди. Эшакни йиғочга боғлади. Тақи аймишлар, Байт ул-Муқаддас эрди. **Ав кал-лази марра ала қарйатин ва хийа ховийатун ала урушиҳа.** Узайр бирла сучук узум суви бор эрди. Ул кун Узайр қирқ ёшлиғ қора сақоллиғ эрди. Намоз қилди, бурунқи элнинг ўлуқларин кўрди. Айди: «Тенгри буларни ўлгандин сўнг нетак тиргузур эркан». **Аннаа йухўйн ҳазихи-Ллаҳу баъда мавтиҳа.** Мавло таоло тиргузмак қудратин Узайрға кўргузмак учун Узайрнинг жонин олди. Юз йил ўшунда ётти, андин сўнг тиргузди. **Фа аматаҳу-Ллоҳу миата аамин сумма баъасаҳу.** Аймишлар, ул ўлум анга ажал ўлуми эрмас эрди, ибтило ўлуми эрди. Ажал ўлуми бўлса эрди охиратдин хабар топқай эрди. Ҳеч хабар бўлмади. Хитоб келди: «Эй Узайр, неча бўлдиким мунда ётурсен?» **Қола кам лабиста.** Айди: «Бир кун бўлди». **Лабисту йавман.** Анинг учун уйқу ҳадди бир кун бўлур. Яна кунга боқти, қўлака қайтмиш. «Бир неча замон бўлди ётурман», теди. **Ав баъза йавмин.** Хитоб келди: «Юз йил бўлди ётурсен. **Қола бал лабиста миата аамин.** Еюр озуқингга боқгил». Озуқи анжир бирла узумнинг сучук суви эрди. Оз кунда анжир бирла узумнинг суви озар. Санинг озуқинг озмади. **Фанзур ила таъамника ва шаробика лам йатасанна.** Яна ёрлиқади, эшакка боқгил. **Ванзур ила ҳимарика.** Эшакка боқти, ўлмиш. Сўнгуклари оқармиш. Мавло таоло ёрлиқади: Сени қамуғларға нишона қилди. **Ва линажъалака аайатан лин-наси.**

Ҳасан Басрий раҳимаҳуллоҳ қавлинча, бу изом Узайр сўнгуклари эрди. Аввал кўзларин яратти, андин сўнг андомларин. Нетак тиргузурини ўз кўзи бирла кўрсун теб. Абдуллоҳ ибн Аббос қавлинча, эшак сўнгуки эрди. Мавло таоло елга хитоб қилди. Оламни кезди. Эти, териси, сўнгуки қайда эрса йиғиб, териб келтурди. Барчасини еринга ўрнатти. Бир туки ўзга бўлмади. Эшак кўпти, бир оқирди. Узайр ани кўруб Изи азза ва жаллаға сажда қилди. Узайр билдиким Мавло таоло қамуғ нарсага Уғон турур. **Аъламу анна-Ллоҳа ала кулли шайъин қадирун.** Андин сўнг Узайр эшакка минди. Эвинга келди. Қапуғ қоқти. Ўғли чиқти, оқ сақоллиғ. Узайр айди: Ассалому алайкум ё ўғлум. Ўғли айди: «Мани масхараму тутарсен, Ман қариман, сен йигит тақи манга ўғлум дерсен». Ўғли анда юз йигирми ёшда эрди. Узайр қирқ ёшда эркан бу воқеа бўлуб

эрди. Воқеадин бурун ўгли йигирмада эди. Юз йил Узайр ўлуб ётти. Бас, ўгли юз йигирмада бўлур ва Узайр қирқда. Мундоғ ажабни дунёда ҳеч киши кўрган эмас. Узайр айди: «Ман Узайрман». Қартлар йиғилдилар, Узайр сўзин рост тутмадилар, айдилар: «Узайр Тавротни ёд тутар эрди, Сен имло қилгил, биз иноналинг». Имло қилди, ёздилар ҳам кўнгуллари тўланмади. Бирагу айди: «Фалон ерда Таврот кизлаб турурман», теб Тавротни олиб келтурдилар. Муқобала қилдилар — бир ҳарф ортуқ, ўксук чиқмади. Қачон ани кўрдилар эрса айдилар: «Изи азза ва жалла Тавротни бизинг орамиздан кўтурмиш эрди, ким эрсанинг кўнглинда йўқ эрди. Бу кун Узайр кўнглинда ҳосил бўлди. Мавлоға қаю Узайр биз қамуғдин дўстрок турур. Узайр Мавлонинг ўгли турур», тедилар. Қалати-л йа-ҳуду узайру ибну-ллоҳи. Аймишлар, муни айғанлар қамуғи озмас эрдилар.

ҲИКОЯТ.

Узайр дуо қилди: «Изиё, қул уза ёзуқ қилурин сен қазо қилдинг, сенинг қазонг ўзга бўлмас. Яна налук азоб қилурсен?». Ёрлиғ келди: Эй Узайр, ҳаза мин унсури йлмий. Бу менинг илмимнинг асли турур. Бу дуони қўйгил. Уч йўли айди: «Мундин сўнг бу дуони иккинчи қилдинг эрса отинини ялавочлар девониндин чиқарурман». Узайр ул дуони яна қилди. Мавло таоло Узайр отини ялавочлар девонидин чиқарди, сиддиқлар девонида битиди. Аймишлар, бу сабабдин ялавочлигинда ихтилоф бўлди.

ЗАКАРИЁ ВА ЯҲЁ ВА МАРЯМ ВА ИСО АЛАЙҲИМУС-САЛОМ ҚИССАСИ.

Ул наада раббаҳу нидаъан хафиййа хилъатин кийган, рабби инний ваҳанал-азму минний теб Ҳазратға мунглаған, ва лам ақун бидуъайка рабби шакиййан шукрин ўтаған, фа ҳаб лий мин ладунка ва лиййан теб Мавлодин ўғул қўлған, йа Закариййа иннаа нубашширука биғуламин исмуху Йаҳйа башоратин булған Закариё алайҳис-салом. Из қолат имраъату Имрона. Мавло таоло ёрлиқар, Имроннинг хотун эрди. Бу Имрон Мусо отаси Имрон эрмас. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳу айтур, Мусо отаси Имрондин бу Имронға теги минг секиз юз йил кечмиш эрди. Бу Имрон явлоқ солиҳ муттақий эр эрди. Хотунининг оти Ҳанна эрди. Бу Ҳанна бир кун бир қарғани кўрди, аёллариға ем берур. Назр қилди, Мавло таоло менга аёл берса ани муҳаррар қилғайман. Муҳаррар озод темак бўлур. Уларнинг расмлари ул эрди, аёлни озод қилиб Байт ул-Муқаддасға хизмат

учун вақф қилур эрдилар. Ўғлон туғгандин сўнг сут бер-
майин онадин айириб, тўнға чулғаб, Байт ул-Муқаддасга
элтиб қўяр эрдилар. Андағи ходимлар асарар эрдилар. Ўн
икки яшаса масжид супуриб чироғ ёқар эрдилар. Балиғ
бўлган сўнг ўз эркинда эрди. Қачон Ҳанна қорнинда ўғлон
билгурди эрса эринга айди: «Аёл билгурди, муҳаррар
қилғайман. Назр қилиб эрдим». Имрон айди: «Сабр қилғил,
ўғулму бўлур ё қизму. Қиз туғса масжид хизматиға
ярамағай». Ҳанна айди: «Мандин келганини қилдим, боқи-
сини Мавло таоло берур». Яна айди: «Худое, бу назрни
мандин қабул қилғил. Эшитгучи, билгучи сенсен». **Фа
тақаббал минний иннака антас самийул-алим.** Ойи, куни
етти эрса Ҳанна қиз туғурди. Муножот қилди, айди: «Изиё,
ўғул туғсам назр қилғайман теб эрдим. Қиз туғди, раддим
йўқ». **Фа ламма вазаъатҳа қолат рабби инний вазаътуҳа
унса.** «Ўғул қизтек бўлмас». **Ва лайсаз-закару кал-унса.** Яна
айди: «Ман бу ўғлонға Марям од бердим». Ибрий тилинча
Марям ходим темак бўлур. Тақи айди: «Илоҳий, Марямни
тақи уруғини Шайтон шарриндин сақлагил, санга сигинур-
ман», теди. **Ва инний уъизуҳа бика ва зуррийятаҳа минаш-
шайтонур ражим.** Мавло таоло Ҳанна дуосин ижобат
қилди. Марямни онаси Байт ул-Муқаддасга элтиб қўйди.
Қамуғлари Марямни сақларға рағбат қилдилар. Закариё
айди: «Марямни сақларға ман авлороқман. Анинг учунким,
холаси манинг никоҳимда турур». **Ва каффалаҳа Закариййа.**

Айтдилар: «Қаёшлиқ авлороқ эрса онаға тегар эрди.
Қуръа солинг кимнинг одиға чикса ул олғай», тедилар.
Аймишлар, қуръалари темурдин эрди. Одларини битиди-
лар, сувға солдилар. Қамуғининг қуръаси сувға ботди,
Закариё қуръаси ботмади. Закариё Марямни уларни эвига
элтти. Бийик ерда қўйди, Емак, этмак берди. Марям
улғайди эрса куявга бералинг тедилар, унамади.

САВОЛ: Марям недин унамади? **ЖАВОБ:** Авратга эр уч
нарсa учун керак. Бир, емак-ичмак. Иккинчи, ўғул-қиз.
Учунчи, жуфтлик мазаси учун. Мавло таоло Марямга
савмаа ичинда эмгаксиз, тилаксиз рўзи тегурди. **Куллама
даҳала алайҳа Закариййал меҳроба важада индаҳа ризқан.**
Ўғул-қиз эрдин бўлур тесанг Марямга Исотек ўғул отасиз
рўзи қилди. Жуфтлик мазаси тесанг, Мавло таоло тоат ва
ибодат ичинда Марямга маза бермиш эрдиким, эр мазаси
анинг қатида йўқға чиқти. Марям тун-кун меҳробда намоз
қилур эрди. Закариё кирган сайи ўнгинда неъмат кўрар
эрди. Айди: «Эй Марям, бу рўзилар сенга қандин келур?»
Йа Марйаму аннаа лаки ҳаза. Айди: «Бу неъматлар манга
Мавло ҳазратиндин келур. **Қолат ҳува мин инди-Алаҳи.**
Кимга тиласа Мавло сонсиз рўзи берур». **Инни-Алоҳа
йарзуку ман йашау биғайри ҳисаб.** Ул ҳолда кўрди эрса дуо
қилди: «Изиё, Марямга қиш кунинда ёз неъматин берурсан.
Менга қариганда ариғ ўғлон бергил», теб дуо қилди.

Хуналика даъа Закариййа раббаҳу қола рабби ҳаб лий мин ладунка зуррийатан таййибатан иннака самӣъул дуъа. Закариё уч юз яшамиш эрди. Мунӣ ёлборди, айди: «Изиё, сунгукум куланди, сочим оқарди. Ҳазратиндин не қўлдум эрса бердинг. Эмди қўйнулдағи ўғул-қиз туғмаган қуртқадин манга бир ўғул бергил, ул ўғил менга валий бўлсун». Ва ҳаб лий мин ладунка валиййан йарисуний ва йарису мин аали Йаъқуба важъалҳу рабби разиййан.

Ҳикоятда айтмишлар, бирагу Тенгридин ўғул тилади эрса бир муҳаннас ўғул берди. Айди: «Илоҳий, ўғул тиладим эрса муҳаннас бердинг». Овоз келди: «Биз ўғул бердук, сен тилаю билмадинг. Эй мўмин, ўғул тиласанг мутлақ ўғул тиламагил. Ўғул яхши ҳам бўлур, ёмон ҳам. Кўрмасмусен, Закариё мутлақ ўғул тиламади. Айди, Илоҳий манга ўғул бергил. Ҳам валий бўлсун, ҳам розий бўлсун. Мавло таоло Яҳётек ўғул каромат қилди. **Йа Закариййа иннаа нубашширука биғуламин исмуҳу Йаҳйа.** Тун-кун йиғлаю тоат ва ибодат қилур эрди. Закариё айди: «Илоҳий, ўғул тиладим эрса бердинг». Ёрлиғ келди, эй Закариё, сен ўғул тиладинг бизнинг валий қўлларимиз андағ-ўқ бўлур. Закариё ўғул дуоси қилғандин сўнг меҳробда намозға турди. Жаброил келиб нидо қилди ул соат: **Фа наадатхул малаикату ва ҳува қоимун йусалли фил-меҳроби.** Мавло таоло ёрлиқар, Закариё меҳробда намоз қилур теди. Бозорда тила темади. Маълум бўлди-ким, тилак тиласа намоз қилғандин сўнг меҳробда тилагу керак ва меҳробға боқиб турмоқ керак. Жаброил айди: «Эй Закариё, Изи азда ва жалла сенга башорат берур Яҳё отлиғ ўғулдин. Ул ўғул Исо ялавочни ростға тутар, ариғ турур». Қуввати, рағбати бор эркан жуфтга мунги йўқ. Совчи турур, эзгу турур». **Анна-Алоҳа йубашширука би Йаҳйа мусаддиқан бикалиматин мина-Алоҳи ва саййидан ва ҳасуран ва набиййан минас солиҳин.** Тақи бир оятда ёрлиқар: **Иннаа нубашширука биғуламин исмуҳу Йаҳйа лам нажъал лаҳу мин каблу самиййан.** Мундин бурун ҳеч ким эрса отин Яҳё бермадук. Аймишлар, Яҳё ҳаргиз ёзуқ қилмади, ёзуқни кўнглида кечурмади. Аймишлар, Яҳёнинг онаси Исо онаси бирла қариндош эрдилар. Яҳёға ҳам Исоға икагу ҳомиладор эрди. Бир кун икагу ўлтурар эрдилар. Яҳёнинг онаси Исонинг онасиға айди: «Севунч санга, сенинг сўнгукундағи ўғлон манинг сўнгукумдағи ўғлондин афзал турур. Андин билдимким, бу замон мандағи ўғлон сандағи ўғлонға сажда қилди». Ул шариятда таҳийят саждасин қилмоқ машруъ эрди. Закариё айди: «Илоҳий, ман қаридим. Жуфтум ҳам ўғул-қиз туғурмади. Биз икагудин нетак ўғлон бўлур. Яъни бошдин йигитму бўлурмиз, ёҳуд мундағ-ўқ қари эркан туғарму?». **Рабби аннаа йакуну лий гуламун ва қад балағаний ал кибару вамраатий аақир.** Жаброил айди: «Мундағ-ўқ турур,

Оллоҳ нетак тиласа берур». Қола казалика-Алоҳу йафъалу ма йашау. Закариё айди: «Изиё, хотунимда ўғлон бўлганинг манга билгурта бергил». Рабби-жъал лий аайатан. Ёрлиғ келди: Белгу ул турурким, уч кун тилинг огир бўлғай, кишига сўзлай билмағайсен. Қола аайатука ан ла тукаллиман наса саласата аййамин илла рамзан вазкур раббака касиран ва саббих бил-ашийи вал-ибкар. Аммо манинг зикрим, тасбиҳимни эрта кеч айғайсен. Аймишлар, Яҳё явлоқ муттақий зоҳид киши эрди. Кичикда тоатға ҳарис эрди. Ўғлонларға қўшулмай тун-кун тоғларға ошиб тоат қилур эрди. Закариё онаси бирла икагу дархост қилиб элга киюрур эрдилар. Закариё халойиқға ваъз этиб мажлис тутар эрди. Тилинда тамуғ сўзи кечти. Яҳё ани эшитиб, оҳ теб ўгсуз бўлуб йиқилди, яна қўпуб кетти. Ота, онаси икагу бориб туттилар. Ул чоқлиқ йиғламишким, кўзлари ёши икки янгоқиндин ариқтек бўлиб оқар эрди. Ёш оқатурған юлларидин жароҳат бўлуб қон оқар эрди. Онаси оқ кизларни кесиб янгоқидағи ариқларға ўрнатур эрди. Бу турлук қўркунч бирла Мавлоға тоат қилур эрди. Аймишлар, ул рўзғордағи малик бир тул урағутни жуфтликка олди. Бурунқи эридин бир қизи бор эрди. Ул қиз бўйға тегди эрса, онаси дунё ҳурматига бўлуб, бу қизни маликка никоҳ бирла берур бўлди. Қизға ариғ тўнлар кийдуруб, йипорлар бирла малиққа изди. Малик анинг кўркинга бўлиб рағбат қилди, қиз ҳам кўнгул берди. Никоҳ бўлсун теб тавакқуф қилдилар. Никоҳ бўлуригға фатво раво топмадилар. Қиз онаси маликка айди: «Яҳёни ҳозир қилғил». Ҳозир қилиб, савол қилдилар. «Раво йўқ», теди. Ўзга олимларға савол қилдилар эрса қўркунчдан раво бўлур тедилар. Малик Яҳёга ўфкалаб қизға қасд қилди. Қиз айди: «Эй малик, Яҳёни, Закариёни ўлтурмагунча санга бўюнсунмазман». Малик Яҳёни ўлтурур бўлди. Айдилар: «Яҳёнинг қони ерга томса қиёматға теги ўт ўнмас». Малик буюрди, Яҳёни ташт ичинда бўғуздадилар. Қони тинмади. Ташт тўлди, чиқиб ерга оқа бошлади. Сарой тўлди, саройдин чиқиб элга кирди. Эл қон остинда қолдилар. Қўрқуб ожиз бўлдилар. Ҳукамо айдилар: «Бу қон тинмас, то ул қизни ўлтурмагунча». Неча ҳийла қилдилар. Қон тинмади. Дармонда бўлдилар эрса Малик қизни келтуруб ташт ичинда бўғузлатти. Яҳё қони андин сўнг тинди. Кесилган бош ташт ичиндан қаттиғ ун бирла айди: «Онаси олғанға қизи тегмас». Ончада Закариё қочди. Қочиб борурда бир ёш йиғоч йўлуқти. Закариё ул йиғочдин кизланурга ўрун тилади. Мавло ёрлиқи бирла йиғоч икки пора бўлди. Закариё кирди, йиғоч қовушти. Сўнгинча тилаю келдилар. Иблис алайҳил-лаъна йўлуқти. «Закариёни кўрдунгми?» тедилар. Иблис айди: «Бу йиғочға кирди». Аммо чалмасининг учи тошда қолмиш эрди, ани кўргузди. Айдилар: «Йиғочнинг тубин кессак бошидин чиқар, бошин

кессак тубидин чиқар», теб арра келтуруб йиғочнинг табасидин икки ёрдилар. Қачон арра Закариёнинг бошига тегди эрса, фарёд қилайин теди. Жаброил келиб айди: «Эй Закариё, Мавло ёрлиқар, сабр қилгил. Фарёд қилдинг эрса унунгдин етти қат ерлар бузулур. Ер ерга тўқишур, пора-пора бўлур». Закариё сабр қилди. Закариёни йиғоч бирла бирга ёрдилар. Хабарда андоғ келмиш, қачон ялавочларни ўлтурсалар фитна бўлур эрди. Етмиш минг эр ўлмагунча фитна кетмас эрди. Фитна қўпти, етмиш минг эр ўлди. Закариё учун. Яна етмиш минг эр Яҳё учун ўлди. Андин сўнг фитна кетди. Аймишлар, амир ал-мўминин Усмон учун ҳам етмиш минг эр ўлди.

ИСО ЯЛАВОЧНИНГ ВАЛОДАТИ СЎЗЛАРИ.

Вазкур фил-китаби Марйама изинтабазат мин аҳлиҳа маканан шарқийан. Изи ёрлиқар: эй Мухаммад, ёд қилгил Қуръон ичинда Марямни қачон эрса ўғушиндин кун туғар. Аймишлар, Марям бир ҳайз кўрди, ўзга кўрмади. Бошин юварга эвининг кун туғаринга юриди. Киши кўзи тушмасун теб ҳижоб тутти. **Фаттахазат мин дуниҳим ҳижабан.** Мавло таоло Жаброилни изди, бир йигит сураглиг. Ани кўрди эрса: «Саңдин раҳмат, Тенгрига сиғинурман, синук муттақий эр эрсанг», теди. Анинг учунким, ариғ эранларни раҳмат Тенгридин кўрқутурлар. Жаброил айди: «Қўрқмагил, ман одабий эрмасман, Тенгри юборган фариштамен. Сенга ариғ ўғул бағишлағайин тею келдим. **Иннама ана расулу раббики лиаҳаба лаки гуламан закийан.**

САВОЛ: Жаброил ўғул бағишлағайин темак нетак раво бўлур? Қамуғини бағишлаған Мавло турур.

ЖАВОБ: Мунда нарса музмир бор. **Лиақула лаки ма қола раббуки гуламан закийан.** Яъни ман келдим сенга айғаликим, Мавло таоло ёрлиқар: Санга ариғ ўғул бағишлаюрмен. Марям айди: «Манга ўғул қайдин келсун, ҳеч одам менга ёвиғани йўқ». **Қолат аннаа йакуну лий гуламун ва лам йамсасний башарун ва лам аку бағийан.** Жаброил айди: «Андағ-ўқ турур. Мавло таоло не тиласа қилур», теб. Жаброил Марямнинг яқосин тутуб урди. Марям Исога юклук бўлди. **Фа нафахнаа фиҳи мин руҳина.** Аймишлар, ул соатда-ўқ Исо туғди. Баъзилар айдилар, олти ойда туғди. Аймишлар, ўғлон олти ойда туғса тирилур, секиз ойда туғса тирилмас. Исо олти ойда туғди, тирилди. Ул анга мўъжиза эрди. Аймишлар, Яҳё ва Исо иккилари оналари қорнинда сўзлашур эрдилар. Қачон Марямнинг оyi, кун иёвушти эрса, ўғлон оғриқи билгурди. Кўпти, хурмо йиғочи тубинга борди. Ул йиғоч қуруғ эрди. Марям баракотидин яшарди. Хурмо билгурди. Аймишлар, Марям Исони оғзиндин туғурди. Аймишлар, киндикидин туғурди. Марям айди:

«Кошки муни туғурмасдин бурун ўлгай эрдим». Қолат йа лаутаний митту қабла ҳаза. Қачон Исо Марямдан айрилди эрса, остиндин ун келди. Эй Марям қайғурмағил. **Фа наадаҳа мин тахтиҳа ан ла таҳзани.** Аймишлар, «мин тахтиҳа» қироат турур. Яна айди: «Мавло санга бу оқар ўрта, улуг ариқ эрмас, кичик ариқ эрмас, сув берди ювунмоқ учун». Қад жаъала раббуки тахтаки сариййан. Ўрта ариқ темак бўлур. САВОЛ: Ўрта ариқ бермақда ҳикмат не эрди. ЖАВОБ: Ариқ улуг бўлса Марям кириб ювунмоқға қўрқғай эрди. Кичик ҳам бўлса бошлиқин ювмоқға ярамағай эрди. Қўрқмасун теб ўрта ариқ берди. Айди: «Эй Марям, бу қуруғ йиғочни ирғағил, сенга тоза хурмолар түкулсун». **Ва ҳузний илайки бижизъин нахлати тусақит алайки рутабан жаниййан.** Жаброил айди: «Эй Марям, бу хўрмодин егил, бу ариқдин сув ичгил, Исотек ўғул бирла кўзунг ёрутғил». **Фа кулий вашрабий ва қаррий айнан.** Яна айди: «Ким эрса бу отасиз ўғулни қайдин кетурдинг теса айғил, ман Изи бирла назр қилиб турурман, руза тутарман, ким эрса бирла сўзлашмасман тегил». **Инний назарту лир-рахмани савман фа лан укаллимал-йавма инсиййан.** Аймишлар, қирқ кун ўлтурди нафасиндин арилғунча. Андин сўнг Исони кўтариб қавминга келди. **Фа атат биҳи қавмаҳа таҳмиллуху.** Аймишлар, Исони Марям кўтариб келурда жуҳудлардин кизлаюр эрди. Отасиз ўғулни қандин келтурдинг темасунлар теб. Йўлда бўзчилар йўлуқти. Улардин йўл сўрди, тиконлиғ йўлни кўргуздилар. Марям ул йўлда эмганди. Аймишлар, таран ариқ таба йўлчиладилар. Оёқ яланг қилса этин, танин кўралинг теб. Марям улардин озорланди, айди: **Аллоҳуммар-фаъаал-бараката ан ҳифатиҳим тею,** уларга қарғиш дуоси қилди.

Аймишлар, Марям келган қавм солиҳ эрди. Марямнинг ўғул қўндоқлаб келурин кўрдилар. Айдилар: «Эй Марям, явлоқ яроғсиз иш қилдинг, сендин бурунқи бу ишни қилмади. Отанг, онанг ёвуз эрмас эрди. Сен бу ўғлонни қайдин олдинг?» Исо сут эмар эрди. Марям Исога ишорат қилди, яъни хабар сўрса мундин сўрунг, йироқдин келган бу эрди, мен мунда-ўқ эрдим. Айдилар: «Бешиқдағи ўғлон бирла нетак сўзлашалинг». **Ман каанна фил-маҳди сабиййан.** Қачон Исо уларнинг сўзин эшитти эрса, эма турурда юзин уларга ўвурди. Айди: «Мен Мавло таолонинг қулиман». **Қола инний абдуллоҳ.** Ул ўз қулуқинга иқрор қилди. Яна айди: «Тенгрининг бандасиман, бирликинга китоб». Яна айди: «Менга китоб бергуси, яъни Инжилни тақи ялавочлиқни бергуси». **Атанийал-китоба ва жаъаланий набиййан ва жаъаланий муборакан айнама кунту.** Яъни қўтлуғ яратғуси қайда эрса тақи манга намоз фармонлади. Молин бўлса закот буюрди, тирик боримча. **Ва авсоний бис-солати ваз-закати ма думту ҳаййан.** Исо бу сўзни тинди тақи ўзга сўзламади. Ўғлонлар сўзлагў нақтға теги. Яна ёрлиқар, бу

сўзни сўзлаган Марям ўгли Исо эрди. Тарсолар аймиштек, **фа яхталифун**. Аймишлар, ихтилоф ул эрдиким, Исони баъзилар ибнуллоҳ тедилар, баъзилар илоҳ тедилар. **Солису салоатин**. Ул ихтилоф ул вақтда эрдиким, Исо кўкка оғди эрса, бани Исроил олимларида тўртагуни узурдилар. Аввалкига айдилар: «Исо ҳақинда не теюрсен?». Айди: «Исо Тенгри турур, ерга инди не қилди эрса яна кўкка оғди». Иккинчиси айди: «Исо Тенгрининг ўгли турур». Учунчи айди: «Исо илоҳ турур, онаси илоҳ турур, Изи азза ва жалла учунчилари турур». Тўртунчилари мўъмин эрди. Айди: «Исо Тенгрининг қули турур, ялавоч тақи руҳуллоҳ турур. Текма бирлари жамъият қилдилар, тўқуш бошладилар. Ул мўъмин олимнинг жамъияти». **Фахталафал-аҳзабу мин байниҳим**.

Аймишлар, тарсолар уч турлук турурлар. Бири, ҳори яъқубийлар. Иккинчиси, маликоний. Учунчиси, таштурий. Ҳори яъқубийлар Исони Тенгри теюрлар, маликонийлар Тенгрининг ўгли теюрлар, таштурийлар учагу теюрлар. **Хазалаҳуму-Алоҳу таъала**.

Қачон Исо улуғайди эрса бир кун онасиға айди: «Мавло таоло бизни не учун яратти?» Онаси айди: «Хидмат, тоат учун яратди». Исо айди: «Қўпгил, бу халойиқлар орасиндин чиқалинг. Мен булар орасинда хидмат қилумасман». Онасининг илкин олиб тоғга чиқдилар. Савмаа қилиб тоат, ибодатга машғул бўлдилар. Кундуз рўза тутдилар. Оғиз очғу вақт бўлса жаъдий отлиғ кўк ўт келтурдилар, оғиз очтилар. Бир кун Исо нарса тилаю борди. Азроил етиб келди. Марям айди: «Кимсен, ўғлум йўқ, мен заъифаман». Азроил айди: «Мен малак ул-мавтман». Марям айди: «Не ишга келдинг?». Айди: «Сенинг жонингни олғали келдим», теди. Марям айди: «Мавло таоло ёрлиқин юрутгил». Марямнинг жонин олди. Исо етиб келди. Онасин кўрди, ётур. Уюқлабдур теб, уйғотмади. Кун ботар вақт бўлди эрса, Исо айди: «Эй она қўпгил, намоз вақти кечмасун». Жавоб бермади. Ҳаводин ун эшитилди: «Онаниг ўлди». Ўлукниму индаюрман. Исо зор-зор йиғлаб қазғулуғ бўлди. «Онам нарса емади, ўлди», теб ўзи ҳам емади. Ул кеча онаси қатинда уюди. Туш кўрди. Онаси ужомоҳ ичинда ҳулла кийиб тахт уза ўлтурур, теграсинда ҳурлар хидмат қилурлар. Онаси айди: «Эй Исо, мани оғиз очмади теб қазғурмагил, Мавло таоло менга рўзи берди, оғиз очти», теди. Тонгласи қўпти, кендга борди. Авратлар келтурди, Марямни ювдилар, тупроқга қўйдилар. Андин сўнг Исо элга кирди, халойиқни имонга даъват қилди, Ялавочлик ошкоро қилди. Айдилар: «Ялавоч эрсанг мўъжиза кўргузгил». Айди: «Мўъжиза ул турурким, ўлукни тиргузурман, хастани яхши этарман, песни тўға, кўзсизни кўрар қилурман».

Аймишлар, Мавло таоло қамуғ ялавочларға ул нарсани

каромат қилмадиким, қавми анинг ўтачи эрдилар. Нетак-ким, Иброҳим ялавоч вақтинда жодулиқға қуванур эрди-лар. Мавло таоло Мусоға асо берди. Яна Исо вақтинда ўтачилик бирла қуванур эрдилар. Мавло таоло Исоға мўъжизалар берди, қамуғ ўтачи ожиз бўлдилар, ўлук тиргузмактек. **Ва убарриул акмаҳа вал абраса ва уҳйил мавта биизни-Алаҳи.** Улар айдилар: «Бизга мўъжиза керак-ким, балиқдин қуш қилсанг. Юнгсиз эт, қанотлиғ. Оғзинг бирла дам қилғил, бизнинг кўзумизда учсун, биз кўралинг». Исо балиқдин қуш қилди. Оғзи бирла дам қилди, ҳаво учти. Аймишлар, ул қуш ярасиғ турур.

САВОЛ: Ярасиғ қуш тиладилар, ўзга қуш тиламадилар. *Ҳикмат не эрди?*

ЖАВОБ ул турурким, қушларда тансуқроқ қуш ярасиғ турур. Тансуқлуқи ул турурким, юнг йўқ. Эт, қанот бирла учар. Иккинчи ул турурким, ўзга қушлар боласи юмуртқа-дин чиқар, ярасиғ йилқи қоратек туғурур. Учинчи, ярасиғ кишитек кулар. Тўртунчи, авратлартек ой сайи ариғсиз бўлур. Бешинчи, кундуз кўзи кўрмас ҳам учмас. Олтинчи, эпчитек эмчақда сут берур. Етинчи, бир эмукиндин сут эмар, яна бир эмукиндин сув ичар. Секкизинчи, ботмишдан кун тушмишда сўнг қоронғу бўлғунча бир соат кўзи кўрар учун учар. Тўқузунчи, тишлари бор. Бу тангсуқлар ярасиғ-да бор учун Исодин ани мўъжиза қўлдилар.

САВОЛ: Ўлук тиргузмак мўъжизаси бўлғай, аммо кўрни тақи песни ўтачлар ўнглатурлар дору бирла. Исо дуоси бирла бу не мўъжиза бўлур?

ЖАВОБ ул турур: Модаризод кўзсизни Исо дуо бирла ўнгалтур эрди. Яна песни, икки турлук бўлур, бирига даво ярар, бирига ярамас. Даво яраған пес ул бўлурким, игна санчса қон чиқар. Даво ярамасга игна санчса қон чиқмас. Исо алайҳис-салом андоғ песни яхши қилур эрди. Яна секиз кишини дуо бирла тиргузди. Ошир қизи тақи қуртқанинг ўғли. Бир қуртқа Исоға келиб йиғлади: «Ўғлум ўлди, ўғлонлари қолди, уларни боқарға кучим йўқ». Исо дуо қилди, ўғли тирилиб тупроқдин кўпти. Йиллар тирилди, ўғлонлари бўлди. Ул қавмлари айдилар: «Сен тунаги ўлукни тиргузурсен, жони тақи тамом чиқмай эрди. Бир эртаги ўлукни тиргузгил». Исо айди: «Кимни тиласангиз тиргузайин». Айдилар: «Нух ўғли Сомни тиргузгил». Исо айди: «Анинг тупроқи қайда турур?» Кўргуздилар. Исо икки ракъат намоз қилди, айди: **Йа Саму қум биизни-Алоҳи таъала.** Мавло ёрлиқи бирла кўпти, гўр ёрилди. Сом: «Лаббайка йа Расулу-Алоҳи», тею кўпти. Кўрдилар, сочи сақоли оқармиш. Айдилар: «Ўлмишда йигит эрдинг эмди оқ сақоллиғ кўрармиз». Сом айди: «Қўпқил тею ун эшит-тим, Қиёмат бўлмиш, Исрофил уни бўлғай теб кўрқмиштин сочим, сақолим оқарди». Исо айди: «Эмди не теюрсен, ўлумму

керак ё тирикликму?» Сом айди: «Ё Расулуллоҳ, тириклик тиласам сўнги ўлум борму?» Айди: «Бор». «Андоғ эрса жон ачиғи мандин кетмайин турур», теб яна ўлди эрса сақиш қилдилар. Сом ўлгали тўрт минг йил бўлмиш ортуқ ўксук.

ҲИКОЯТ.

Исо бир кубдин сув ичти. 'Тотиғсиз нарса бор бўлғайму», теб сувни тўкти, тақи ариқдин тўлдурди. Ичти, сучук. Тонглади, айди: «Бу ариқ суви сучук, бу куб суви ачиғ. Ҳикмат на эрмиш?» Ёрлиғ келди: «Ё Исо, *бу кубдин сўргил. Сўрди. Мавло таоло кубга тил берди, айди: «Ман одам эрдим, ўлдум. Телим йиллар кечти. Этим, таним, сўнгуким чуриди, тупроқ бўлди. Ул тупроқдин куб қилдилар. Сув ачиғи жон ачиғи турур», теди. Аймишлар, Исоға бир мақомда турмоқ раво эрмас эрди. Анинг юрумакида иллатликларга манфаат бор эрди. Қачон ҳаракат қилса ҳалойиқлар озорланур эрдилар.

ҲИКОЯТ.

Исо ялавочнинг қўлдошлари бор эрди, уларға ҳаворийлар теюрлар. Ҳаворий хос ишлик темак бўлур. Аймишлар, гозурлар эрдилар. Халойиқ тўнларин оқ учун ҳаворий атадилар. Оқ этмакка **хубз ул-ҳаворий** теюрлар. Ҳур оқ темак бўлур. Ужмоҳ ҳурлари оқлиқлари учун ҳур атадилар. Аймишлар, ул икки тўн ювғучилар эрди. Исони онаси мактабга изди. Устод аймасдин бурун айтур эрди. Устод Исони онасиға ёндуруб келтурди,, айди: «Бу мандин яхши билур». Андин сўнг бўёғчиликға берди. Устод эвдин чиқти эрса Исо қамуғ тўнларни кубга солди. Устод кирди, дўконда тўн кўрмади. «Тўнлар қани?» теса, Исо айди: «Нил кубинда». Устод айди: «Ҳар тўнға бир ранг бермак керак эрди». Исо айди: «Ҳар киши нетак ранг керак айғил, ман ул ранглик тўн чиқарайин». Устод, ҳар бирининг ранги мундоғ керак теб, эта берди. Исо теганитек тўнларни кубдин чиқариб берди. Устод муни кўруб тонглади, айди: «Бу жоду турур,» теб тўнларни сувға элтиб тошға урди эрса тўнларининг бўёғи ариғроқ, равшанроқ бўлди. Айдилар: «Бу жоду эрмас, ҳақ ялавочи турур». Қамуғи имон келтурдилар. Ҳаворийон анлар турур. Андин сўнг укуш халойиқлар ҳаворийларға келиб айдилар: «Эй Исо, Тенг-ринг кўкдин бизга мойда йиборсун. Исо айди: «Мавлодин кўркунг, фитналик қилманг мўъмин эрсангиз». **Фаттақу-Ллоҳа ин кунтум мўъминин**. Айдилар: «Биз фитна қилмасмиз, кўкдин инган мойдадин емак тилаюрмиз». Анда Исо

дуо қилди: «Эй Изиё, кўкдин бизга моида йиборгил, бурунқиларимизга, сўнгғиларимизга ул кун ийд бўлсун». Мавло таолодин хитоб келди: Эй Исо, ман санга моида йиборгайман. Ул моидани кўргандин сўнг ким имон келтурмаса ман анга бир азоб қилгайман. Қамуғ оламларга уз азоб бўлмағай. Инний муназзилуха алайкум фа ман йакфур баъду минкум фа инний уъаззибуху азабан ла уъаззибуху аҳадан.

Бир терги билгурди, азоқлари ҳавода. Ичинда оқ этмаклар, тақи пишган балиқлар, тақи сирка кўк ўтларким, халойиқ еюрлар. Қамуғ халойиқ кўрдилар. Қачон инди эрса терги ўврулди. Элиги юқори бўлди, азоқлари ашоқ бўлди. Исо ўнгинда турди. Аймишлар, ким эрса андин емади. Аймишлар, тўқуз юз эр, хотун эрдилар, андин едилар. Қамуғ тўйдилар. Огинлар, қарағулар, охсоқлар, сағирлар, иллатликлар ул моидадин едилар. Қамуғи ўнгалдилар, ҳеч ким эрса имон келтурмади. Аймишлар, ул моида уч кунга теги андағ-ўқ изди. Яна кўкка оғди. Бу тўқуз юз эр, хотун едилар, игсилмади. Ким эрса имон келтурмади. Уч кундин сўнг масх қилди, тўнгуз бўлдилар. Еюр эрдилар. Уч кунга теги ул сифат бирла тирик бўлдилар. Ибрат учун андин сўнг ўлдилар, йўқ бўлдилар.

ҲИКОЯТ.

Бир куни Исо ёзиға чиқти. Бир тулки кўрди, инидин чиқар. Исо айди: «Тулкининг эви бор тақи Исонинг йўқ». Халойиқ эшитиб айдилар: «Биз санга бир эв қиалинг». Айди: «Молим йўқ». Мол йиғдилар. Айдилар: «Не ерда қиалинг?». Исо тенгиз қироғига борди. «Бир қум уза қиалинг», теди. Айдилар: «Мунда эв турарму?» Исо айди: «Оқил дунёда эв қилурму?»

ҲИКОЯТ.

Исо вақтинда бир солиҳа урағут бор эрди. Танур бошиға этмак пишурғали келди, қўлинда ўғлони бирла. Намоз вақти бўлди, ўғлонни қўюб ўзи намозга қўпти. Ўғлон эмгақлар бориб танурға тушди. Онаси намозни бузмади. Эри келди, хотунин намозда кўрди. Ўғлон танур ичинда ўлтурур, ўйнаюр. Отаси ани кўруб, келиб Исоға айди. Исо айди: «Хотунингдин сўргил, не амал қилмиш эрди?» Келиб сўрди эрса хотуни айди: «Тўрт амал қилмиш эрдим. Аввал, Мавло неъматинга шукр қилдим. Иккинчи, балосинға сабр қилдим. Учунчи, қазосинға ризо бердим. Тўртунчи, дунё ишин охират ишиға бадал қилдим». Эри келиб Исоға айди эрса Исо айди: «Агар хотунинг эр бўлса пайғамбар бўлур эрди».

ҲИКОЯТ.

Исо бир кун ғуристондин кечар эрди. Кўрдик, бир ғурдин нур чиқар. Айди: «Изиё, бу ўлукка тил бергил, сўзлашайин». Дарҳол ғур ёрилди. Бир киши чиқти, бошинда табақ бирла нур. Исо: «Бу не нур?», теб сўради. Айди: «Манда ҳеч амали солиҳ йўқ эрди. Ёлғуз ўғлум бор эрди. Эрта-кеч анинг дуоси бирлан бу нурға шойиста бўлдум». Исо айди: «Тириклар дуоси ўлукка тегарму?» Ул айди: «Эй Исо, сиз ялавочликға нетак куванурсиз, биз ҳам ўғул қизға андоғ куванурмиз». Исони онаси кичикликта муаллимга берди ва айди: «Ўғлумға кўп ўғратгил, оз ургил. Муаллим айди: «Абжад тегил». Исо айди: «Абжад маънисини не бўлур?» Муаллим айди: «Аввал ўргангил, андин сўнг сўрғайсен». Исо айди: «Билмас нарсани ўрганмасмен». Муаллим, айгил тею, урди. Исо аймади. Кеча эвга борурда айди: «Эй устод, онам васийятини тутмадинг, кўп ўргат, оз ургил темиш эрди. Сен мени кўп урдинг, оз ўргатдинг». Тақи муаллимға айди: «Сен абжад маънисини манга аймадинг. Ман сенга айтайин». Муаллим айди: «Айгил». Исо айди: «Алиф»-олоси Мавлонинг, «б»-бақоси, «ж»-жамоли, «д»-мулкининг давоми. Яна бир ривоятда, абжад: «алиф» иборат Одамдин турур, «б» ибоси турур тоатдин, «жим» ва «дол» жидди маъсиятдин. (Ҳавваз) аямаила биҳавваи нафси-ҳи, (хуттий) ай хутта анний зунубий, (каламан) ай каламу-Ллоҳи ман такаллама биҳи фа ғафара лаҳу, (саъфас) ай соъун бисоъин ай кама тудину тудану.

Кечалик бўлди эрса Марямга келди. Муаллим келиб онасига айди: «Бу ўғлунг биздин ўгранурлардин эрмас, биз мундин ўгранурларданмиз». Аймишлар, Исо бир кун йўлдин кечмишда бирагу айди: «Ариғсиз оналғи жоду келди». Исо ани эшитиб қазғулуғ бўлди, айди: «Изиё, сен билурсен, онам бикр турур. Бу эрни ҳалок қилгил». Дарҳол ҳалок бўлди.

ҚИССАИ ЗУЛҚАРНАЙН.

Ва йасъалунака ан зил-қарнайн. Искандария отлиғ элдин эрди, анинг учун Искандария атанди. Аммо Зулқарнайн анинг учун атандиким, ернинг икки қарнига етти, яъни машриқдин мағрибға теги. Қарн араб тилинча муйнуз бўлур. Икки муйнузлиғ темак бўлур. Зулқарнайн анинг бошинда олтундин икки муйнузи бор эрди. Мавло таоло ани ялавочликға изди. Урдилар, муйнузлари синди. Аймишлар, Зулқарнайн анинг учун тедиларким, икки қарн яшаб эрди, анда ихтилоф қилдилар. Баъзилар ялавоч тедилар, баъзилар малик тедилар. Бу оятни ҳужжат келтурдилар.

Кулнаа йа зал-қарнайн. Мавло таоло анга мулк азим берди, Қофдин Қофға теги. **Иннаа макканна лаҳу фил-арзи ва аатайнаҳу мин кулли шайъин сабабан фа атбаъа сабабан.** Йўлларни билмак каромат қилди. Дунёни кезди, шаҳарлар қўпорди. Телим кофирларнинг шаҳрин олди. Ҳеч ким эрса анга ўтру турмади. Хабарда келур, Макка халқи Мустафо алайҳис-саломга мункар бўлдилар. Бўлмаса Ҳижозга киши издилар. Бу Муҳаммад ялавочман теюр, ростин, ёлгонин билмасмиз. Жухудларда Таврот бор эрди. Олимлари кечмиш, ахборларидин: «Бизга ҳужжат масоил чиқаринг, жавобларин бизга айта беринг. Биз сўзлашалинг, ялавочлиқин таҳқиқ қилалинг», теб Абу Жаҳл алайҳиллаънани издилар. Улар Тавротни чиқариб, боқиб, уч масъала топиб, ихтиёр қилдилар. Бири улким, руҳ не турур теб сўринг. Тавротда руҳ зикри, сифати йўқ. Агар руҳни сифат қилса ёлгончи турур, ялавоч эрмас. Агар сифат қилмаса ҳақ ялавоч турур. Тақи Зулқарнайн, тақи асҳоби қаҳф сўзларин сўрунг тедилар. Араб мушриклари келиб айдилар: «Ё Муҳаммад, сенинг Мусо китобитек китоб бор бўлса, Тавротдаги саволларга жавоб берур бўлсанг, сенга имон келтуралинг», тедилар. Ончада Мавло таоло, азза ва жалла Мустафо алайҳис-саломга бу қиссалардин хабар бермай эрди. Кофирлар келиб сўрдилар эрса, Расул алайҳис-салом айди: «Мавло таоло манга хабар берса ман ҳам сизларга айтайин». Ин шаъа-Ллоҳ, темади. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳумо айтур, Жаброил ўн кунга теги келмади. Кофирлар кунда келиб, жавоб айғил теб тақозо қилур эрдилар. Тақи айдилар: «Тангри Муҳаммадни унутди». Расул ани эшитиб қазғулуғ бўлди. Одина куни завол вақтида Жаброил етиб келди. Тенгри саломин тегурди, тақи айди: «Мавло ёрлиқар, ул мушриклар аймиштек эрмасман. Сени унутмадим, душман тутмадим. Қасамёд қилу ёрлиқади». **Ваззуҳа вал-лайли иза сажа ма вад даъака раббука ва мақала.** Яна Жаброил айди: «Ё Муҳаммад, санга сўрарларким, руҳ не турур? Айғил менинг Изим азза ва жалла билур, аммо асҳоби қаҳф сўзларин айту бергил. Билқис хабарин айту бергил, Зулқарнайини ман санга айту берайин». **Қул саатлау алайкум минҳу зикран.** Мавло таоло ёрлиқади, биз анга ер мулкин бердук. Ҳар тарафдин йўл кўргуздук. **Ва аатайнаҳу мин кулли шайъин сабабан фа атбаъа сабабан.** Ул йўлга кирди, анчага тегиким кун ботар ерга борди. **Ҳатта иза балаға мағрибаш-шамси.** Ончада бўлдиким бир уюк йўлга етар. **Важдаҳа тағрубу фи айнин ҳамиъатин** қироат турур. Қироатча маъниси, қинар йўлга ботар темак бўлур. Икки қироат орасинда фарқ ул турурким, ул йўл ҳам қинар эрди.

САВОЛ: Машриқдин мағрибга теги беш юз йиллик йўл турур теюрлар. Зулқарнайн кун ботарга нетак борди?

ЖАВОБ ул турурким, одамийнинг азоқи мағрибга

тегмас. Аммо Зулқарнайн онча бордиким, кўзига кун юл ичинда ботартек кўрунди. Яна ул ерда бир шаҳар кўрди. Тош, темур, бақирдин. Қапуғи йўқ. Андин нари йўл йўқ. Ҳийла қилдилар, таноблар солдилар. Бирагу том бошига миндурдилар. Андин нарини кўрарсен, хабар бергил бизга теб. Ул том бошига чиқти эрса, кўрганин айтмай ўзин нари солди. Яна бировни солдилар, анинг бирла аҳд қилдилар, кўрганингдин бизга хабар бергил теб. Ул ҳам минди эрса, ўзин нари солди, ҳеч нима сўзламади. Учунчини издилар. Анинг бирла аҳд қилдилар, томға ошиб агар ужоҳ кўрсанг хабар қилгил теб. Томға минди эрса ул ҳам андағ-ўқ қилди. Зулқарнайн ул ердин ёнди, . Машриқ таба ўгради. Бир адоғга тегди, кемисиз кирса бўлмас. Ул адоғда қамуғ ҳақимлар эрдилар. Зулқарнайн келурин билдилар эрса, кемини тортдилар. Зулқарнайн тенгиз кироғида бир манора кўпорди. Сиричгадин теграсинда помук шамъ ёқди. Ўтун йиғди эрса, кун жувағи тегди. Помук шамъи ёқилди, ўтун туташди. Анинг чўғи шаҳарга тегди. Саройлар, эвлар ёқилди. Ҳалок бўлғали ёвуштилари эрса, шаҳарни Зулқарнайнға бердилар. Шаҳарга кирдилар эрса, қурумиш ўлуқлар кўрди. Исланмай, сасимай турур. «Бу не ҳол турур?» теб сўрди. Айдилар: «Еганимиз ҳикмат турур», теб Зулқарнайнни қизикладилар. Қартлар келиб ўнгида ўлтурдилар. Моида келтурдилар, илгари қўйдилар. Текма бир ҳикмат сўз бошладилар. Кезик Зулқарнайнға тегди. «Сўзлагил», тедилар. Зулқарнайн айди: «Бу ошни налук емас-сиз?» Улар ошни ичтилар. Шири уза табақлар кўрдилар. Йинжу, гавҳар бирла тўлуғ. Зулқарнайнға: «Егил», тедилар. Зулқарнайн айди: «Еса бўлмас». Улар айдилар: «Бўғузга битган ош уза бу асиг қилмас эрмиш. Биздин не тилаурсен!» теб ҳужжат қилдилар. Искандар жавоб топмади, уларни қўйди. Черики бирла чиқиб Ҳиндустонға ўгради. Эл қироғиға етти эрса элчи йиборди. «Манда черик телим турур. Сенинг элинг орқа сувлуғ, укуш йиғочлиғ эрмиш. Ман кирдим эрса элинг ҳалок бўлур. Манга элчи йиборгил, сўзлашалинг», теб. Ҳиндустон малики элчи йиборди. Қачон элчи Зулқарнайнға келди эрса, Зулқарнайн бошин кўтаруб, элчига боқиб турди эрса, элчи бошин қуйи солди. Элчи бир бармоқин бурнига қўюб ташқар чиқти. Зулқарнайнға сўрдилар: «Сен не тединг унга, ул сенга не теди?» Зулқарнайн айди: «Ман анга узун бўйлуғ ким эрса асигсиз бўлур тедим. Ул бармоқин бурнига суқуб, анда не хайр бор?» теди. Зулқарнайн айди: «Бу элчи биликлик кишига ўхшаюр, олиб келинг». Келтурдилар, ўзга саройда ўрун бердилар. Элчига бир сарнич тўлуғ ёғ изди. Ўнгида қўйдилар. Элчи сарничга телим игналар солиб Зулқарнайнға йиборди. Зулқарнайн игналарни оллина бир кўзгу қўйди, элчига йиборди. Элчи кўзгуни ёрутти, Зулқарнайнға йиборди. Сўрдилар: «Сарничда не бор?» Зулқарнайн айди:

«Ман сарничлик ёғ издим. Тўлуғ илмлик эр келди. Ул игналарни солиб изди, ул илм бирда ортуқроқ турур теб. Мен игналар оллина кўзгу қўйдум, анга издим. Сизинг илмингиз қора турур теб, нарсага ярамас тедим. Ул кўзгуни олиб ёрутти. Андоғ эрмас, ёруғ теди». Элчи борур бўлди эрса Зулқарнайн йибормади. «Биликлик кишисен, менинг қошимда турғил», теди. Ҳиндустон малики элчи йиборди. «Манинг элчимни йиборсун», теб. Зулқарнайн йибормади. Бир кун Зулқарнайн бир ерга кирди, бир сурат кўрди. Кўрқти, менгизи сарғарди, ташқар чиқти. Элчи андоғ кўрди эрса: «Не бўлди?», теб сўрди. Зулқарнайн кўрганин айта берди. Элчи айди: «Дору келтуринг, мен илож қилайин». Дору келтурдилар. Зулқарнайнға ёзиланмоқ ҳожат бўлди. Эвга кирди эрса яна баёқи суратни кўрди. Сурат айди: «Сандин кетдим, сени қўйдум», теди. Зулқарнайн чиқти, менгизи ҳолиға келди. Элчи сўрди, ҳолин айди. Элчи айди: «Эй дариго, ман дору қилгунча қулсанг эрди ул сурат ҳалок бўлғай эрди». Андин сўнг отланиб яна машриққа ўғради. Кун туғар ерга борди. Ул ерда халойиқ кўрди. Қамуғ яланғоч, тўнлари йўқ, уятлари йўқ, бири бирининг қатинда жимоъ қилурлар. Йўл устинда ҳожат раво қилурлар. Йилқи қоро менгизлик. Кун туғса уларға осойиш бўлур, завол вақти теги яна ташвиш бўлур. Тонгла кун турғунча. Ҳатта иза балаға матлиъаш-шамси важадаҳа татлуъу ала қаъмин лам нажъал лаҳум мин дуниҳа ситран казалик, яъни андоқ темак бўлур. Йўл тутуб мағрибға борди. Машриққа ҳам андағ-ўқ йўл тутуб борди, яна андин тебради. Ики азин тоғға тегди, ораси қўл. Ул тоғ оғзида халойиқ эрди, қамуғи мусулмон. Зулқарнайн англамади. Мавло таоло Зулқарнайнға таълим қилди, сўзлаштилар. Улартек ким эрса йўқ эрди. Зулқарнайн черикин кўруб тонгладилар ва анча бўюнсунуб ўтру юрудилар. Мусулмонлиқ ошкоро қилдилар. Зулқарнайн уларни оғирлади, эзгу ваъдалар қилди. Ҳатта иза балаға байнас саддайни важада мин дуниҳима қавман ла йакадуна йафқаҳуна қавлан. Улар айдилар: «Эй Зулқарнайн, бу тоғ орасида Яъжуж ва Маъжуж бор. Текма бир йилда бир чиқиб бизга келурлар, ортуқ ишлар қилмазлар. Улуғларимизни еюрлар, қуруғларин олиб борурлар. Биз зойиъ қолурмиз. Қолу йа залқарнайни инна йаъжужа ва маъжужа. Аймишлар, улар икки қариндош эрдилар. Булар икки бўлак ул икагу уруги турурлар. Сонлари, сақишлари йўқ. Аймишлар, текма бири ўз ўнгида ўғлонлари минг маллоҳлиғ (черикка) ярағутек эр кўрмагунча ўлмак йўқ. Уларға хотунлари ҳам андағ-ўқ теб айди. Ҳадича разияллоҳу анҳо ривоят қилур, Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва салламдин сўрдумким: «Ё Расулуллоҳ, Яъжуж ва Маъжуж не турур?» Расул алайҳис-салом айди: «Яъжуж бир уммат турур. Ва Маъжуж бир уммат

турур. Тақи текма бирлари тўрт уммат турурлар. Текма бир ўз унгуртқасиндин туғган минг силоҳлиғ кўрмагунча ўлмаслар». Яна сўрдум: «Ё Расулуллоҳ, уларнинг сифоти нетак турур?» Расул алайҳис-салом айтиди: «Улар уч турлук турур. Бири озарға менгзар». Сўрдум: «Ё Расулуллоҳ, озар не бўлур?» Айтиди: «Шом вилоятида бир йиғоч бўлур, узунлуқи юз йигирми аршун. Яна бир турлуқи ҳам юз йигирми аршун. Узуни ва эни баробар турур. Уларға нур ўтру турмас. Яна бири сингар қулоқин тўшанур, сингар қулоқин ўртунур. Арслон, бўри, қаплон, тўнгўз йўлуқса еюрлар. Ўзлариндин ўзгани ерлар. Улар чиқмишда ўнги Шомда, сўнги Балхда бўлур. Машриқ тенгизлари Тор баҳрия дарёсин қамуғ ичарлар». Амир ал-мўъминин Али разияллоҳу анҳу ривоятинча, баъзиси бир қариш, баъзиси явроқ узун. Тирноқлари йитик, бўйлари туслук, иссиғ-совуқдин сақлағутек.

Улар Ёфас ибн Нуҳ алайҳис-салом уруғиндин турурлар. Имом Сади ривоятинча, охир уз-замонда чиқғайлар. Яъжуж беаки Зулқарнайн син кўпорурда ташқари қолдилар. Имом Қатода ривоятинча, Зулқарнайн йигирми бир қабилаға син боғлади. Бир қабила тошда қолди. Улар бучиқғайлар турурлар. Аммо Имон Каъб ривоятинча, разияллоҳу анҳу, улар Одам ўғлонларида тансуқроқи турур. Одам Сафий уярда туш кўрди. Нутфаси ерга томди. Мавло таоло ул нутфадин Яъжуж, Маъжужни яратти. Бизга отамиз тарафидин қотилурлар, онамиз Ҳавводин қотилмаслар. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳу ривоят қилур, улар ўн улуш турурлар. Тақи Одам Сафий ўғлонлари қамуғ бир улуш турурлар. Аймишлар, уларнинг йийими харт отлиғ екан турур. Тақи бир ривоятда, хартут. Билмаслар, нарса темаслар. Аймишлар, улар бир йилда кўкдин бир йилон инар, қамуғлари ани еюрлар. Ва-агар икки йилон тушса кенглик бўлур, бир йилон тушса торлиқ. Андағи мусулмонлар Зулқарнайнға айдилар: «Бўлғайму бизинг бирла улар орасинда бир том кўпорсанг, кела билмаслар. Биз ҳам улардин қутулсак, сенга йиллар хирож бералинг». **Фа ҳал нажъалу лака харжан ала ан тажъала байнана саддан.** Икки қироат турур. Зулқарнайн айтиди: «Мавло таоло менга берган неъмат машриқдан мағрибға теги сиз берган хирождин ортуқроқ турур. Ул молга ҳожатим йўқ. Аммо сизлар манга ёри беринг, орангизда том кўпорайин. Улар сизга келмасунлар». **Қола ма макканний фиҳи раббий ҳайрун ва аъинуний биқувватин ажъал байнакум ва байнаҳум радман.** Улар қабул қилдилар. «Боринг, кирпич келтуринг», теди. Қироат турур. **Аатуний зубарал-ҳадид.** Келтурдилар, икки тоғ орасинда кирпич менгизлик. **Ҳатта изи сава байнас-садаф-айни.** Андин сўнг остинда кўйдилар, кўмур менгизликлар қўйдурди. «Қамуғи ўт бўлгунча урунг», теди. **Қоланфуху ҳатта иза жаълаҳу наран.** Андин

сўнг айди: «Қитр келтурунг». Қитр эритмиш бақир бўлур. Нетакким, Сулаймон алайҳис-салом қиссасинда ёрлиқар: **Ва асалнаа лаҳу айнал-қитр.** Аймишлар, Мавло таоло бир сел яратти, оқар бақирдин. Ул бақирни темур орасинда қўйдилар, кўрук урдилар. Темур орасинда эриди. Темур тоғ бўлди. Бир қўргон темур, бир қўргон қизил бақир. Узасинга ел оша билмаз ҳам ул ўт оша билмаз бўлди. **Қола аатуний уфриг алайҳ қитран ва мас тоъу ан йазҳаруху ва мас татоъу лаҳу нақбан.** Аймишлар, икки тоғ ораси юз йиғочлик ер эрди. Сувға теги ерни қаздурди, эллик йиғоч бир томнинг эни бўлди. Темур бирла, бақир бирла юзинга ошурди. Қачон тамом бўлди эрса Зулқарнайн айди: «Бу манинг кучум, қувватимдин эмас эрди. Изи азза ва жалла раҳматиндин эрди». **Ҳаза раҳматун мин раббий.** Мавлоно Мажиддин Андигоний раҳматуллоҳи «Тафсир»инда келтурмиш: «Халифаларда бир қиши Абу Яъқуб Таржимонийга эллик эр бирла беш қачир юки олтун берди. Бориб Зулқарнайннинг саддини кўруб келинг теб. Улар Бағдоддин чиқиб машриқ бордилар. Зулқарнайн саддиға тегдилар. Узунин, энин кўрдилар. Бақир эритган, тош қазғанларин кўрдилар. Саддиға Зулқарнайн кириб, чиқиб ишламак учун қапуғ қилмиш эрди, икки тахталиғ. Ул қапуғни ўлчадилар, ўтуз аршун узун. Яна ул қапуғни боғлаб калидни бир ерда қўймиш эрди. Ул калиднинг ўн секиз тиши бор эрди. Қамуғи темурдин. Уларни кўруб икки ярим йилда яна Бағдодға келдилар. Халифаға айдилар: «Яна қайтурда Самузкендга секиз йиғочлик ердин кечиб келдук», тедилар.

Аймишлар, улар тўрт турлук турурлар: бири Яъжуж, бири Маъжуж, бири Масмаъ, бири Кимит. Ҳар кунда саддға келурлар. Қаттиғланиб саддини қазарлар кун ёруқи кўрунгунча. Анча кеч бўлур. «Ёвуштуқ, қолганин тонг бирига келиб тўлгаймиз», теб кетарлар. Тонгласи келсалар Тенгри ёрлиқи бирла бирикмиш. Кунда ишлари бу турур. **Ин шаъа-Алоҳ** темаслар. Қачон уларнинг чиқғу вақти бўлса Мавло таоло уларнинг биринга имон каромат қилғай, мўмин бўлғай. Кеча бўлса: «Ёрин келиб қолганин қилғаймиз», тесалар ул мўмин бўлган: **«Ин шаъа-Алоҳ»**, тегай. Тонгласи келса боёқи қағзанларитек топқайдилар. **Фа иза жаъа ваъду раббий жаъалаҳу даққаъава каана ваъду раббий ҳаққан.** Андин сўнг ер юзинда ёйилғайлар. **Ҳатта иза футиҳат йаъжужу ва маъжужу ва ҳум мин кулли хадабин йансилун.** Йўлуқғанни егайлар, дарё сувин тугата ичгайлар. Ул вақтда Исо ялавоч кўкдин ингай, Дажжолни ўлтургай. Халойиқ қутулуб эвларига ёнмишда Яъжуж ва Маъжуж йўлуқғай. Текма бири тоғдин ошуқуб ингайлар. Исо алайҳис-салом дуо қилғай. Барчаси қарағу бўлуб ўлғайлар, сасиғайлар. Исо яна дуо қилғай, Мавло таоло сув йиборгай. Ул ўлуқларни Мухитға солғай. Яна тоғларни

қурғай, ерни ёзғай. Аймишлар, Расул алайҳис-салом муш-рикларга бу қиссани айту берди. Асҳоб ул-каҳфни айту берди. Таврот бирла ўлчадилар — ҳарф ортуқ ўксук чиқмади. Абу Жаҳл алайҳил-лаъна айди: «Саҳирани ҳаза ва Муса тазоҳаро ва иннаа бикуллин кафирун. Яъни бир жоду сенсен, бир жоду Мусо. Анинг учун сўзингиз бир келур, биз сизга кофирмиз тедилар. Яна Зулқарнайн андин тебради. Машрик таба киши йиборди. Уламони, маликларни йиғди. Савол қилди: «Сизлар китоб ичинда ёш узунлиқиға ҳийла топқанингиз борму? Айтинг, ҳийла қилалинг, Мавлоға мутеъ бўлалинг». Бир йигит ура қўпуб айди: «Ман Одам Сафий васият қилған китобда кўрдум, Мавло таоло бирла етмиш бир йўл бор. Қофдин нару қоронгғуда бир чашма бор. Суви сутдин оқроқ, асалдин сучукрак, сариг ёғдин юмшоқроқ. Ҳар ким андин бир ичим ичса ўлумас қиёматга теги. Яна олимларға айди: «Менинг бирла боринг, ул сувни истагайин». Уламолар айди: «Бизни элтмагил. Борсақ керакмазким, қайтмағаймиз. Ногоҳ бир олим анда қолса тамом олам қорарғай, хароблиғ бўлғай». Уларни қўйди. Яна сўрди: «Йилқи қорада қамуғдин зийракрак қаю турур?» Айдилар: «Қамуғдин тетик, йитик кўзлук қулунламагил қисрақ турур». Зулқарнайн олти минг қисрақ, тақи аймишлар, йигирми минг қисрақ ҳозир қилди. Хизрни икки минг эр бирла йиборди. Хизр айди: «Қоронгғуда черикдин айрилсам нетак қилайин?» Зулқарнайн хазинадин бир гавҳар шабчироғ чиқариб Хизрға берди, тақи айди: «Қачон черикдин айрилсанг, бу гавҳарни чиқаргил. Анинг ёруқлуқида черикни топқайсен». Хизр кетти. Андин сўнг Зулқарнайн тўрт минг эр бирла отланди. Ўғлини ўз ўрнида ўлтуртди. Ўн икки йиллиқ озук кўтарди, қолганларға айди: «Ман ўн йилда келмасам сизлар ўз йўлунгузни кўрунг». Хизр бориб қоронгғуда юурда йўл озди, черикдин айрилди. Ул гавҳарни чиқариб юқору кўтарди, бир булоқ кўрди. Бориб ул сувға кирди, ғусл қилди, сув ичти. Мавлоға шукр қилиб тебради. Бир неча бориб яна гавҳарни чиқарди, анинг ёруқлиқида черикни топди, ёниб келди. Қоронгғуда юурда кун ёруқлуқин кўрди. Черикка айди: «Искандар, сиз мунда турунг. Мен борайин, на ажойиб кўрармен» теб. Бир неча борди. Бир баланд сарой кўрди. Саройға кирди эрса бир қуш қарлуғоч менгизлик. Ул қуш Искандарға айди: «Мунда не учун кирдинг? Ёруқ жаҳон мулкинга магар қаноат қилмадинг?» Зулқарнайн айди: «Мангу сувин тилаю келдим». Ул қуш айди: «Йипорлиғ тўнлар киймак, бийик бинолар қўпормоқ халойиқ орасида билгурдимун? Зулқарнайн айди: «Билгурди». Қуш бир силкинди, саройнинг учда бири тўлди. Яна сўради: «Чоқир ичмак билгурдимун?» Айди: «Билгурди». Қуш яна силкинди — саройнинг икки улуши қуш бирла тўлди. Яна сўрдиким: «Чангу танбуру қўбуз чалмоқ билгурдимун?» Айди: «Билгурди».

Қуш яна бир силкинди — тамом саройни тутди. Зулқарнайн қўрқти. Қуш айди: «Қўрқмағил, ман Иблисман». Яна айди: «Халойиқ калимаи шаҳодатни қўйдиларму?» Айди: «Қўймадилар». Қушнинг учда бири қорарди. Яна сўради: «Жанобатдин ғусл қилмоқни қўйдиларму?» Айди: «Қўймадилар». Қамуғи қорарди, аввалғи ҳолинга ўврулди. Айди: «Бу сарой устига чиқғил». Чиқди эрса бирагуни кўрди. Бир аёки илгари, бир аёки ортқари.

Сурни озига қўюб, юқору кўкка боқиб, урғалу турур. Ул Исрофил эрди. Зулқарнайнға айди: «Ёруқ дунёни қўюб қоронғулукға налук келдинг?» Зулқарнайн айди: «Мангу сувин истаю келдим, узун яшаб Изига бандалик қилайин тедим». Ул ким эрса Зулқарнайнға: «Бир тош бир мушук боши чоғлик, мундин сенга телим илм ҳосил бўлғай», теди. Яна черикка келди, юурда азоқинга тошлар тегди. «Бу на экан?» тедилар эрса ун келди: « Бунн олған ҳам пушаймон бўлур, олмаған ҳам пушаймон бўлур». Бирагу олиб қоронғудин чиқтилар эрса кўрдиларки, қамуғи зумуррад, яшил забаржад эрди. Ул тошким, ул ким эрса бериб йиборди, ани олимларға кўрсатиб сўрди: «*Бу тошда не ҳикмат бор?*» Айдилар: «Тарозуға тортғил, бир ёнда муни қўйғил, яна бир ёнда ўзга нарса». Андоғ қилдилар эрса ҳар неча бир ёнга тош, темур солдилар, ул ўқ оғир келди. Уламолар тонгладилар. Хизр бир мақомда ўлтуруб кулар эрди. «*Бу не ҳикмат турур?*», теб сўрдилар эрса, Хизр айди: «Бу тошларни қамуғ кетаринг ва тош ўрниға бир овуч тупроқ солинг». Тошларни кетариб, ўрниға бир овуч тупроқ солдилар эрса, баробар келди. Айдилар: «*Бу не ҳикмат турур?*» Хизр айди: «**Ҳикмат ул турурким, Мавло таоло қамуғ дунё мулкин берди. Анинг бирла тўймассен. Қачон лаҳадга кирсанг бир овуч тупроқ бирла тўярсен.** Зулқарнайн бу сўзлардин панд олди. Дунёни қўйди, зоҳид бўлди. Черикка ижозат берди. Аймишлар, қачон дунё мулки анга мусаллам бўлди эрса, онаси битик юборди. *Битикда бу эрди: **Йа малику малактал-билада бил-фурсани фажтаҳид ан тамликал-қулуба бил-иҳсани.*** Маънисн ул бўлур: «Эй малик, элларни черик бирла эмди қатлатғил. Кўнгулларни яхшилиқ бирла олғайсен. Андин сўнг Заръат ал-Жандалға борди. Анда Мавло таолоға ибодат қилди. Ул ерда вафот бўлди. Олтундин сандуқ ичинда қўюб онаси Искандарияга йибордилар. Аймишлар, Зулқарнайн олам ичинда ободонлиқ телим қилди, бинолар қўпорди. Қўстантинияда бир қалъа қўпорди. Етти йўли ўврулмагунча анга кирса бўлмас. Ул қалъанинг сурати бу турур. Ҳисори Қўстантиния бу турур.

БУ ТУРУР. Аймишлар, Румда бир малик бор эрди, явлоқ жаббор эрди. Дақёнус отлиғ. Вазири бор эрди. Черики телим эрди. Яна бир малик бирла ёгилашти, санчиштилари. Ул малик ҳазимат бўлди, ўлтурди. Ул маликнинг олти ўғли бор эрди, булун келтурди, топуғ келтуртди. Ўзи Тенгриман, оғзиға тупроқ, тақи ўзига сажда қилдирур эрди. Бир кун хабар келди, ёғи келур теб. Дақёнус ани эшитиб, қўрқуб титради. Аймишлар, саройда тахт уза ўлтурурда сарой тунглукидин икки мушук урушуб харлашу тушдилар. Дақёнус мушуклар унидин қўрқуб беҳуш бўлди. Бу олти қариндош ани кўруб айдилар: «Бу Тенгри эрмиш, мушукдин налук қўрқар. Биз мундин кеталинг, ҳақиқат Тенгрини тилалинг», теб қочарға кенгаштилари. Тамлиҳо айди: ««Қочар вақт анда бўлурким, чавгон бирла тўп урарда, сарой таба келурда ақрин уралинг, ёзи таба урурда қатиг уралинг». Ул вақтда Дақёнус манзаргоҳин тамошо қилур эрди. Ким эзгу урса хилъат берур эрди. Бир кун бу тилтоғ бирла икки йиғоч ер тўп ура бордилар. Анда ариғ тўнларни солдилар. Жаңда тўнлар ёшуруб келтурмиш эрдилар, ани кийдилар. Яланг оёқ бўлуб борурда бир қўйчи йўлуқти. «Қайда борурсиз?» теб сўради. Айдилар: «Тенгрини тилаю борурмиз». Қўйчи айди: «Ман ҳам сизинг бирла борурман. Сабр қилинг қўйни иясинга топшурайин». Турдилар, қўйни иясинга топшурди. Қўйчининг бир ити бор эрди. Қазқазин отлиғ. Ул ит ҳам уларға иярди. Аймишлар, уларнинг одлари Тамлихо, Игсиг Мино, Мартолус, Сарриниус, Зу Анас, Қўйчининг оти Кафиттинус, итнинг оти Қитмир. Қўйчиға айдилар: «Итингни урғил, ёнсун. Бизга иярмасун. Биз кизланмишда ит урса киши эшитиб келгай», теб. Ёндурди, ит ёнмади. Тош, кесак бирла урдилар, ёнмади. Мавло таоло ул итга тил берди, айди: «Мани не учун ёндурурсиз, сиз борған Тенгриға мен ҳам борурман». Ул сўзни эшитдилар эрса итни тутуб бўюнлариға кўтардилар. Ғорға кирдилар, ётиб уюқладилар. Ит икки қўлин эшикка қўюб уюқлади. Дақёнус уларни истаб топмади. Бир кун овға чиқти, йироқтин ғор кўрдиким, улар уюмиш эрдилар. **Фа зарабнаа ала аазаниҳим фил-каҳфи синина ададан.** Бориб ул ғорға кирди. Буларни кўрди, оёқлари қабармиш, ўзларинга туғ ўрнамиш. Олмиш санди. Дақёнус айди: «Қамуғ халойиқ йиғилса буларға бу иш қилумағай эрдилар. Булар ўз ўзларига қилдилар», теб ёнди. Мавло ёрлиқи бирла уч юз йилда тўқуз ой ғор ичинда қолдилар. **Ва лабису фи каҳфиҳим саласа миатин синина ваздаду тисъан.** Аймишлар, тўқуз ой эрди, Аймишлар, тўқуз кун эрди. Қачон бу кунлар кечти эрса уйғондилар, айдилар: «Неча бўлдиким, мунда ётурмиз?» Тамлихо айди: «Бир кун бўлди». Яна

кунга боқтилар. Ётурда кун бу юзда эрди, эмди қайтмиш, нару ўврулмиш. Қола қонлун минҳум кам лабистум қоу лабиснаа йавман ав баъза йавмин. Яна айдилар: «Изи азза ва жалла яхшироқ билурким, неча бўлди». Қоу раббукум аъламу бима лабистум. Яна айдилар: «Бирағуни ярмоқ бирла элга изинг». Фабъасу аҳадакум бивариқикум ҳазиҳи илал-мадинати. Айдилар: «Ул борған кўрсун, қаю таом ортуқроқ турур. Ани келтурсун, уларнинг бирла ўз тилин сўзлашсун. Ким эрса билмасун». Фал йанзур аййуха азка таъаман фал йаътикум биризқин мин ҳу вал йаталаттаф. Аймишлар, қурралар Қуръоннинг қамуғ ҳарфин санаб икки бўлмишлар «Вал йаталаттаф»нинг иккинчи ломинда Қуръон ярими бўлмиш. Айдилар: «Бу борған кишини билсалар тош бирла урғайлар, ёхуд ўз динларига кюрғайлар. Андин сўнг ўзга қутулмағайсиз». Иннаҳум ин йазҳару алайкум йар-жумукум ав йуъидукум фи миллатиҳим ва лан туфлиҳу изан абадан. Тамлихо ярмоқ олди ва чиқти. Телим йиллар кечгани учун йўллар ўзга бўлмиш. Бозор йўлин билмади. Кўнглидин айди: «Ман ҳануз уйқуда юрғаймуман?» Бозорға кирди, этмакчига бор ярмоқ берди. Тарозуға тортдилар, олти ботмон келди. Этмакчи Тамлихоға боқиб айди: «Сан ганж танидингму бўлғай. Мани ҳам ўртоқ қилғил, йўқ эрса маликка айтурман». Тамлихо айди: «Бу не сўз бўлур?». Биз тунокун тоғга чиқуб бордуқ. Қорнимиз очти эрса этмак олғали келдим. Ярмоқ олғил, этмак бергил». Этмакчи унамади. Тамлихони маликка элтти. Малик Ястағод отлиғ мусулмон эрди, раъиятлари ҳам мусулмон эрдилар. Тамлихо бу маликни Дақёнус сақинди. Малик сўрди, не кишисен теб. Тамлихо ўз ҳолин айту берди, тонгладилар. Малик олимларни йиғди. «Китобларда бу сўз борму?», теб сўрди. Бир йигит айди: «Ман китоб ичинда топтим. Дақёнус вақтинда олти йигит қочиб, тоғга кириб, ғор ичинда қолғанлар эрмиш. Тарк рўзгорда хабарлари билгурғай теб». Ястағод малик айди: «Отланинг, бориб кўралинг», теб ғорға яқин келдилар эрса Тамлихо айди: «Сиз ақринроқ келинг, мен бориб Дақёнус эрмасингизни айту берайин, кўрқмасунлар», теб бориб ғорға кирди. «Малик келди», теди. Дақёнус саниб барчаси беҳуш бўлдилар. Яна бир ривоятда, қамуғ кирдилар. Сўраб сўзлаштилар. Жавоб айдилар, аввалқи ҳолға бордилар.

Аймишлар, ул элда икки турлук халойиқ эрди. Бириси айтур эрди, Тенгри азза ва жалла жонин тургузур, танни тиргузмас дер эрди. Тақи бир айтур эрди, танни ҳам жонни ҳам тиргузур. Қачон буларни кўрдилар эрса билдиларким, танни ҳам тиргузур эрмиш. Қамуғ имон келтурдилар. Бурунқи мўъминлар айдилар: «Ул ғор уза работ кўпоралинг». Сўнгги мўъминлар айдилар: «Масжид кўпоралинг». Масжид кўпордилар. Қолал-лазина ғалабу ала амриҳим ланаттахизанна алайҳим масжидан. Яъфунийлар айдилар:

«Улар учагу турур, түртунчилари ит турур». Ястурыйлар: «Бешагу», тедилар. «Олтинчилари ит». Сайақулуна саласатун робиъухум калбухум ва йақулуна хамсатун садисухум калбухум. Ул сўзлари сизик турур, яқин эрмас. Мўъмин теги турур. Секизинчилари ит. Ражман бил-гайб. Айғил, эй Муҳаммад, Изимиз билганрак турур. Сонларини билмаслар, магар оз ким эрса билурлар. Ва йақулуна сабъатун ва саминухум калбухум. Айғил, эй Муҳаммад, Изимиз билганрак турур, сонларини билмаслар. Магар оз ким эрса билур. Қул раббий аъламу биъиддатиҳим ма йаъламухум илла қалил. Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу анҳу айтур, ман ул оз ким эрсалардинман теди. Ман билурманким, етагу турурлар теди. Секкизинчилари ит турур. Аймишлар, етагу эрдукинга далил ул турурким, Мавло таоло ёрлиқар: **Қола қонлун минхум кам лабистум**. Бу сўрган бирагу турур. **Қолу лабиснаа йавман** теган учагу турурлар. «Қолу» айтур жамеъ лафзи уза. Яна ёрлиқар: **Қолу раббукум аъламу бима лабистум**. Муни айғанлар ҳам учагу турурлар. Мунда ҳам «Қолу» айтур. Агар жамъ қилсақ етти бўлур. Аймишлар, Жаброил йилда икки йўли келиб уларни соғдин сўлга швирур эрди, ёнлари ерда чуримасун теб. Аймишлар, ғорнинг оғзи шимол таба эрди. Кун тегмасун улар қўлакада турурлар. Мавло таоло ул тоғда қўрқунч ҳайбат яратти. Аймишлар, Мавло таоло уларга ходимлар мусаллат қилди. Хидматларин қилурлар, тирноқларин кесиб, сочларин қирқарлар эрди. Аймишлар, Муъовия уларни кўрайин теб ўгради. Яқин келди эрса, тош бирла оттилар. Ким эрсани кўрмайин ёнди.

ҚИССАИ АСҲОБ УЛ-ФИЛ.

Аймишлар, Маккадин Шом вилоятига ариқиш борди. Сотиг қилиб ёндилар. Ёнмишдин сўнг бир неча адабсиз ўғлонлар уларнинг Саржон отлиғ бутларин ўтга кукюрдилар. Аймишлар, қосид куйдурмадилар, аммо ўз яроғларига ўт урмишда ўт сачраб қўйди. Ул бутнинг ичи йиғоч, тош, олтун эрди. Маликларининг оти Асмаҳа, куняти Якшум эрди. Анга хабар қилдилар, қазғулуг бўлди. Аймишлар, Яман чериги улуғлари келиб айдилар: «Эй малик, қазғурмағил, ўз молимиздин санга тирихон қила бералинг, аввалқидин эзгурак. Тақи Маккага бориб, бизга не қилдилар эрса, биз ҳам уларнинг Каъба отлиғ эвларин хароб қилалинг, молларин олалинг, ўғул-қизларни асир қилиб келтуралинг». Малик телим черик йиғди. Ул черикка Абраҳа ибн Асрам, Абраҳа Сабоҳни сархайл қилдилар. Тўқушга ярасун теб яғанлар бердилар. Бу Абраҳа черик бошлаб келди. Маккага бир кунлук ер қолиб эрди,

тушдилар. Абдул Муталлибнинг тевалари анда эрди. Улар ҳам билур эрдилар, қамуғ теваларин олдилар. Тевачи қочиб Маккага келди ва айди: «Эй Макка аҳли, сони сақиши йўқ черик келди Маккага бузғали, ўғул-қиз асир қилғали». Абдул Муталлиб отланди, ул черикка келди. Абдул Муталлибнинг ул черикда бир неча дўстлари бор эрди. Уларга айди: «Аввал мандин бошладингиз, теваларни менга беринг». Айдилар: «Бу кун берсак тонгла яна олурмиз. Каъбани бузғали, ўғул-қиз асир қилғали келдук. Сен теваларни қўларсен, Каъбани налук қўлмассен». Абдул Муталлиб айди: «Теваларни ўзум учун қўлармен. Каъбани ияси бор, сақлағай». Теваларни бердилар, олиб Маккага кирди. Абдул Муталлибнинг элиндин нур балқиб Каъба томонга тушди. Айди: «Эй қавмим, севинч сизга, Мавло таоло Каъба халқиға нусрат берур». Айдилар: «Недин билдинг?» Айди: «Бу нур кимда бўлса Мавло таоло анга нусрат берур». Андин сўнг қурайш улуғлари Абдул Муталлибга йиғилдилар. «Бек қилалинг», теб кенгаштилар. Текма бири бир сўз айди. Абдул Муталлиб айди: «Манинг сўзим ул турурким, текма биримиз бир тева чиқаралинг. Каъба учун бир черикка йиборалинг. Улар теваларни бўғузлаб егайлар. Мавло таоло кифоят қилғай». Ўзгалар ҳам бу назирни савоб кўрдилар. Текма бирлари бир тева чиқариб черик таба сурдилар. Ҳабашийлар йиғилиб тева-ларни улаштилар. Бўғузмамасдин бурун қилич бирла чоптилар ва пора-пора қилиб таладилар. Ул кун анга машғул бўлдилар эрса Макка халқи қамуғ элдин чиқиб қочтилар. Тонгласи Маккада Абдул Муталлибдин тақи бир кўзсиздин ўзга киши қолмади. Қамуғ тоғ ўнгулларига кириб кизландилар. Абдул Муталлиб ул кўзсизнинг қўлин тутуб Ҳиро тоғинга чиқти. Бир кеча таваққуф қилдилар. Черик ҳам отланиб Каъбани хароб қилғали ўгради. Ул замон ҳавода сонсиз, сақишсиз қушлар кўрунди. Қамуғи оқ. Азоқлари, тумшуқлари қизил. Текма бирининг тумшуқинда бир тош, тупроқдин пишурулмиш. Бақла андозасинча учуб келдилар. Каъбани бир ўврулдилар. Андин сўнг ҳавода йиғилиштилар. Абдул Муталлиб айди: «Мундоғ қушларни кўрмишим йўқ, нега келдилар эркан». Ул кўзсиз киши айди: «Маккага нусрат берғали келдилар бўлғай». Тамом йиғилгандин сўнг черик таба ўградилар. Ул замонда кун юқори ошмиш эрди. Абдул Муталлиб айди: «Черик кеч қолди. Ҳалок бўлдиларму эркан», теб. Кўзсиз не теб Маккага кирди. Хавф бирла ким эрса йўлуқуб захмат бермасун теб. Ким эрса йўлуқмади. Черик тушган ерга бориб кўрдилар. Черик қамуғи ўлмиш. Ҳеч тирик киши қолмамиш, қамуғ қуруған яфроқтек бўлмиш. **Фа жаълахум каъасфин маъкул.** Аймишлар, Мавло таоло қамуғини ҳалок қилди, йилқи қоралари қолмади.

Ривоят қилурлар, Абдуллоҳ ибн Аббос разияллоҳу

анхумо, Уммаҳони эвинга кирдим. Бир соғу ул тошдин кўрдум, улуғлуғи бақла андозасинча: уртанчаси нахуд андозасинча, кичиги ясмұқ андозасинча. Аймишлар, ул тошлар уза сариғ хат бирла бир от битиклик эрди. Текма бир эр сайи бир қуш тумшуқинда бир тош. Ул қуш ул тошни отса битилганнинг табасинга тегар. Андин утуб, отидин утуб, икиларин ҳам ҳалок қилур эрди. Ул қуш оти битилгандин ўзгани узмас эрди. Оти битилган агар черикдин ғойиб бўлмиш бўлса, ул қуш ани излаю бориб, турган еринда тош бирла уруб, икисин ҳам ҳалок қилур эрди. Аймишлар, Абдул Муталлиб андоғ кўрди эрса тўнларин, силоҳларин, олтун, қумушларин йиғиб икки улуш қилди. Бир улушни кўзсизга берди, бир улушни ўзи олди. Чўқур қазиб қумдилар. Андин сўнг икагу Маккага келдилар тақи мундоий қилиб: «Келиб кўрунг, Мавло таоло душманларингизни нетак ҳалок қилди». Қамуғ Макка халқи келдилар. Уларнинг молларин олдилар. Аймишлар, қирқ йилға теги йиғар эрдилар. Аймишлар, қирқ йилға теги чодир йиғочларин куюрди. Аймишлар, асҳоб ул-филдин қолган ингғирчоқларни Абдул Муталлиб рўзгоринга теги куйдурди, туганмади. Муҳаммад расулуллоҳ аҳдинга теги туганмади. Абу Бакр Сиддиқ рўзгоринда ҳам туганмади. Амир ал-мўъминин Умар разияллоҳу анҳу вақтинда туганди. **Алам тара кайфа фаъала раббука биасҳабил-фил.** Аймишлар, ул яған Абдул Муталлибға сажда қилди. Қамуғ тонгладилар, анинг учунким, маликлардин ўзгага сажда қилмас эрдилар. Аммо уламо аймишлар, сажда Абдул Муталлибға эрмас эрди, элниндаги нурға эрди. Ул нур Муҳаммад расулуллоҳ нури эрди. Аймишлар, бу қисса Муҳаммад расулуллоҳнинг валодатидин йигирми уч йил бурун эрди.

ҚИССАИ ВАЛОДАТИ МУҲАММАД РАСУЛУЛЛОҲИ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ.

Ул лаъамрука тожлиғ, лав лаака лама халақтул-афлак хирожлиғ, жаҳидил-куффара вал-мунафиқин жиҳодлиғ, валасавфа йўтика раббука фа тарзо муродлиғ, муҳаллиқина руъсакум бошлиғ, кунту набиййан ва Аадаму байнал-маани ват-тийни ёшлиғ, ваз-зуҳа элинлиғ, вал-лайли иза сажа сочлиғ, ва йақулуна ҳува узунун қулоғлиғ, фа равҳун ва райҳанун бурунлиғ, қад наро тақаллуба важҳака юзлук ва ла таъду айнака кўзлук, ва ма йантиқу анил-ҳава сўзлук, алам нашраҳ лака садрак кўкуслук, анқаза захрак орқалиғ, тоҳа ма анзална алайкал-қуръана литашқо қадамлиғ ва ла тажъал йадака мағлулатан ила унуқика иликлик, ла уқсиму бихазал-балади элик, билисанин арабиййин мубинин тиллик, ва аннаҳу ламма қома абдуллаҳи бўйлиғ.

Адиз кўкни боши уза живож вас-самаъа банайнаҳа
биайдин ва иннаа ламусиъун қилдилар. Яғиз ерни қадами
остида бисот қилдилар, вал-арза фарашнаҳа фа ниъмал
маҳидун. Ёзуқ иккиннинг табиби, яратган Оллоҳнинг ҳабиби
Муҳаммад Расулуллоҳи алайҳис-салоту ват-таҳийят.

Олди таркин, берди эрса ҳақ рисолат хилъатин,
Отланиб кезди тун ичра ики олам мулкатин.
Тўрт булун(г) олти жиҳатдин секкиз ужмоҳ бўлғуға,
Ётти иқлимда угарлар кунда бешар навбатин.
Кўкдаги жумла малоийк кеча кундуз равзасин,
Ўврулуб ой, кун қилурлар кеча-кундуз хидматин.
Бир ишорат бирла ёрди ойни эрнин тебратиб,
Сўзлари чин теб тануқлуқ берди Қуръон умматин.
Қоба қавсайинда буроқин булди эрса розлашиб.
Қоб қаёшин ортурубон қулди осий умматин.
Кусаюр эрди жамолин анбиё мурсал қамуғ,
Ўзитек узга ялавоч булмади Ҳақ қурбатин.
Бу кун «аллаҳумма салли» тегил эшитиб отини,
Ёрин анда ичар эрсанг кавсарининг шарбатин.

НАЪТУ ОХИРУН НАБИЙ АЛАЙҲИС-САЛОМ.

Тенгримизга чин топуғсоқ одамийлар билгаси,
Туб ялавоч улуғи ҳам совчиларнинг тамгаси.
Анбиё, мурсал қамуғнинг ўнги ҳам сўнги учун,
Илгаридин кўрмишитек кўрди анинг орқаси.
Юз ўвуруб ёрлиқидин ёнди эрса тўнг араб,
Тил очиб берди тануқлуқ ингани ҳам буғраси.
Ишлари бирла уманса Макка ичра йигилишиб,
Ўзи тўлун ой менгизлик юдуз эрди теграси.
Тўнг биликлик оч кечурган қурсоқинга тош гиқиб,
Булмади буғдой ошини ҳам йўқ эрди арпаси.
Ўзи фаршда, оти Аршда ҳиммати андин адиз,
Юзи кундин кўп ёруқроқ ани ойнинг эгмаси.
Қўлгани маҳшар кунинда умматинияг ёзуқи,
Мингани меърож тунинда эрди ужмоҳ йўғраси.
Раҳматин лил-оламин теб айди Раҳмон раҳматин,
Текмалар қайда билурлар ҳам Расулнинг иззатин.
Ўғди, мо зағал басар теб ўз каломи ичра ҳақ,
Анбиё, мурсал қамуғдин анинг аъло ҳимматин.
Уюқлаюрда Мустафони элтгучиман тегучи,
Сидрадин ўтмишда ҳайрон қолди, билди ҳурматин.
Келди кавнайини кезибон топти иссиғ ўрнини,
Тонглашиб қолди халойиқ қодир Оллоҳ қудратин.
Ман Муҳаммад умматиман тею ёлгон сўзлама,
Не Уғон топуғин қилурсен, не Расулнинг суннатин.
Фағислу анинг амрини тут, ҳофизу ҳукмин кезар,
Андин анинг уммати бўл, топ саҳоба суҳбатин.

Турма фориғ кунда саллу хамсанким, ишин битур,
 Кўрма дунё эмгакин сен ҳам қиёмат ҳайбатин.
 Ўшбу мунглағ осийларға ул нетак ёпушмасун,
 Беш намозни ўтаюрлар ҳам букюрған суннатин.
 Ё Илоҳий, Аҳмад отлиғ Мустафонинг ҳурмати,
 Ул бўлур ҳолда айирма биздин имон давлатин.
 Кўрмадўк кўрклук жамолин кусаган дунёда ҳам,
 Рузи қил, ё Раб, кўралинг ёрин анинг равзасин.
 Ким бу кун жон бирла теса аллоҳумма саллини,
 Ёрин ужмоҳ ичра есун турлук алвон неъматин.
 Бармоқи сандуси бирла ой лиқосин ёргучи,
 Кечмади Чин— Мочин ичра ўзитек чин ёргучи.
 Ул думонтек кўп туман тўғ турғузуб юз минг араб,
 Келмишинда бир овуч туфроқ отибон турғучи.
 Ул қатиглиқ ичра тошман янгли душман кунглини,
 Эзгулук бирла ўн уч йил Макка ичра турғучи.
 Ул кўруб минг мўъжизани юз чевурған душманин,
 Онгсизин ол қони бирла туфроқини қорғучи.

Муҳаммад ибн Абдуллоҳ ибн Абдул Муталлиб ибн
 Ҳошим ибн Абди Манноф ибн Қусай ибн Килоб ибн Мурра
 ибн Каъб ибн Лувай ибн Адий ибн Ғолиб ибн Фихр ибн
 Молик ибн Назр ибн Ҳузайма ибн Мудрика. Ва умму
 Зубайр Сафиййа бинт Абдил Мутталиб. Ва умму Алийй
 ибн Аби Толиб Фотима ал-кубро бинт Асад ибн Ҳошим. Ва
 умму Саъид Ҳамия бинт Суфён ибн Абди Шамс ибн Абди
 Манноф. Ва умму Усмон Арва бинт Қурайз ибн Рабиъа
 ибн Ҳусайн ибн Абди Шама ибн Абди Манноф. Ва умму
 Саъид Фотима бинт Наъжа ибн Умая ал-Хзоъия ибн
 Сахаратун нисаи. Ва умму набиййАамина бинт Ваҳб ибн Абди
 Манноф ибн Заҳра ибн Қусайй Килаб. Ва умму Абдиррах-
 ман ибн Авф ибн Ҳорис Уммунниса бинт Авф ибн Ҳорис
 ибн Мурра. Ва олажаҳу ибн Абдиллаҳ ибн Усмон ибн Ҳимр
 ибн Каъб ибн Саъд ибн Таййим ибн Мурра. Ва умму
 Ҳирбоҳ ибн Абдиллоҳ ибн Қирт ибн Разоҳ ибн Адийй ибн
 Каъб.Солиҳа Саъба ибн Абдиллаҳ ибн Од ибн Молик ибн
 Жарроҳ ибн Нодим. Ва умму Омар Ҳумайра бинт Ҳошим
 ал-Муғиро ибн Абдуллоҳ ибн Махзум ибн Ғолиб. Ва Абу
 Убайда ибн Мурра ибн Омир ибн Абдиллаҳ Жарроҳ ибн
 Ҳилол ибн Назр.

Хабарда андоғ келурким, бир кун Мустафо алайҳис-
 салом Жаброилдин савол қилдиким: «Ё ахий Жаброил,
 сенму ёшга улугсен, ё манму?» Жаброил айди: «Ё Расулул-
 лоҳ, мана кенду ёшимни тажраба қилмишим йуқ, аммо бир
 юлдуз бор, Нашрдамук отлиғ. Ўтуз минг йилда бир туғар.
 Анинг ўтуз минг йўли туғганин кўрубман». Расул айди:
 «Менинг ёшим сандин улуг эрмиш, анинг учунким қамуғ-
 дин бурунроқ манинг нуримни Мавло таоло яратти». Қола
 алайҳис-саламу. Муқаммад нури сафати Одам қиссасинда

этилди. Ул нур аввал ужмоҳда Одам элнинда эрди. Одам элнинда Ҳавво раҳминга борди. Яна Шис элнинга келди. Мундағ-ўқ оталар элниндин оналар раҳминга, оналар раҳминдин ўғуллар элнинга ўврулур эрди. Навбат бирла Абдуллоҳга тегди. Ул нурни қамуғ кўрар эрдилар. Муҳаммад расулуллоҳ эрдукин қамуғ билур эрдилар. Қоҳинлар, мунажжимлар бу замонда чиқғуси теб айтур эрдилар. Қамуғ эр, хотун ул нур кусаюр эрдилар.

ҲИКОЯТ

Шом вилоятиндағи маликнинг бир Фотима отлиғ қизи бор эрди. Эрдин тул қолмиш эрди. Ул не кусаб, қуллари, топғучилари бирла телिम мол юклаб, Маккага келди. Эл қироғида чодир тикиб ўлтурди. Абдуллоҳ овға чиқиб, ёниб келуринда ул чодирни кўрди. «Бу не эркан, кўрайин», теб чодирға келди. Фотимаи Шомия Абдуллоҳ элниндағи нурни кўрди. Рағбат қилиб ўтру юрди. Абдуллоҳни чодирға тушурди. Бир тева сўйди. Таом егандин сўнг узрлар қилиб ўзин анга арза қилди. «Шом вилоятидин санга бўлайин теб келдим, Сўзумни қабул қилғил, мани никоҳ бирла олғил», теди. Абдуллоҳ айди: «Ман бу замон ёзидин келурман. Эвга борайин, Аминани кўрайин. Никоҳ тилаб сени олайин», теб отланди. Фотима ул сўзга севунчлук бўлди. Никоҳ яроғин қила бошлади. Абдуллоҳ эвга бориб Аминага қовушди. Ул суҳбатда ул нур Амина раҳминга кечти. Андин сўнг Абдуллоҳ Фотима сўзин отаси Абдул Муталлибга айтди. Абдул Муталлиб: «Олғил», теди. Абдуллоҳ отланди, Фотимага келди. Фотима ул нурни Абдуллоҳ элнинда кўрмади, айди: «Эй Абдуллоҳ, Шом маликлари мани қўлдилар. Мол товар арза қилдилар. Ман уларни қабул қилмадим. Ман санинг учун келмай эрдим. Ул элнингдағи нур умидига келиб эрдим, эмди ул нурдан маҳрум қолдим», теб оҳ тею инграну отланиб йўлиға кетти. Ул вақтда Амина Муҳаммад расулуллоҳга юклук бўлди. Олти ой кечти эрса отаси Абдуллоҳ ўлди, Амина тул қолди. Ўзин томға уруб, зор инграб айди: «Бу сўнгукумдағи азизни не қилайин, туғмушдин сўнг нетак сақлайин, ўғлум тею илкимдин ким олғай, улғармишда кимни отам тегай», теб йиғлади. Абдул Муталлиб кунда Амина қатиға кириб ўлтурур эрди. Айтур эрди: «Эй азиз келиним, кўп қайғурмағил. Биз қамуғнинг иззати ҳурмати ул сандағи азиз турур. Отаси Абдуллоҳ борди, эрса ўш ман отаман. Кун саю Каъбага борурман, Изи азда ва жаллани ўқирман, ул азизни бизга саломат топшурғай теб тилаюрман». Тўқуз ой ўн кун тамом бўлди эрса душанба кечаси Абдул Муталлиб Амина эвинга кирди. Кўрди, ёлғуз ўлтурур, қазғулуғ. Абдул Муталлиб айди: «Не учун қазғурлуғсен?»

Амина айди: «Нетак қазғулуғ бұлмағайин! Ман эвда ёлғуз ўлтурур эрдим, бир ким эрса келиб айди: «Эй Амина, бу тун ул тун турурким, ул сўнгу кундаги азиз вужудға келгуси, қўпқил бошингни, бўюнгни ювгил. Ким эрсани ўзунга ёвутмағил». Абдул Муталлиб ани эшитиб, кўзлариндин қатарот равон қилиб айди: «Эй қизим, нетак тедилар эрса андоғ қилғил. Ман Каъбаға бориб Каъба халқасин тутайин, эшикка бошим қўяйин, Каъбанинг тенгрисиндан тилағайин, бұлғайким ул амонатни бизга қовуштурғай. Қизим Отикага айтайин, келиб сенинг қатингда турсун», теб кетти. Амина бошин ювди, ариғ тўнлар кийди, йиғлаю ўлтурди. Тун ярими бўлди эрса оғриқ, сизлоғ йўқ эркан сақфи ҳавоға кўтарилди. Олам равшан бўлди. Кўрдиким, жумла махлуқот ҳавода йиғилиб турурлар. Улар барчаси Абдуллоҳ ибн Абди Маннофнинг қизлариға менгзаюрлар. Амина айтур: «Ман уларнинг жамолларин кўруб тонгладим, ҳайрон бўлдум, ўзумдин кетдим. Бириси айди: «Бизга нега боқарсен, биз қамуғ топуғки юмушчилармиз. Жаннати адндин топуғ қилғали келдук. Бизни қўйғил, анга боқғилким, фахри олам ул турур. Биз қамуғимиз анинг туфайли турурмиз. Анинг бирла кўзунг ёрурсун». Боқдим эрса ўғлон туғмиш. Сўл илки бирла ўт андомин тутмиш, манинг кўзум анга тушмасун теб. Тақи соғ илкин кўзунга ўртмиш, мани кўрмайин теб. Дарҳол бошин саждага қўюб сажда ичинда сўзлаю бошлади. Қулоқ қўйдум эрса умматий, умматий теюр. Илик узатиб ювайин тедим эрса, эв мунгушиндин ул келди: Ҳой Амина, ул ариғ, силиғ турур, қўл тортғил, теб. Устун боқдим эрса эв сақфи очилмиш. Бир кесак оқ булут инди, ўғлонни олуб ҳавоға ошурди, кўрунмас бўлди».

Аймишлар, ул булут Расулға хос мўъжиза эрди, Таврот, Инжил, Забурда Расулнинг сифати битиклик эрди. Ул булут аввалдин охирға Расул бирла эрди. Расул қачон қазойи ҳожатға муҳтож бўлса ул булут қолиб эрди. Ул булут элтиб, ужмоҳ ҳулласинга буркаб, йиғизлар муаттар қилиб, кўзларинга сурма тортиб, сочларин ўруб, ужмоҳ ҳулласинга йўрғаб, келтуруб онаси ўнгинда қўя берди. Аймишлар, ҳеч одамий Расул ҳожатини кўрмади, ўғлонлик ҳолинда. Қачон улғайди эрса ҳожатин ер ютар эрди. Ул булут ҳаво иссиғ бўлса Расулға кўлака қилур эрди, сувсаса сув келтирур эрди. Қачон ёлғуз бўлса, ул булут амома менгизлик боши уза туруб сўзлашур эрди. Бу ул аломат эрдикким, қамуғ тарсо ва жуҳудлар Расул чиқаринға мунтазир эрдилар. Ул вақтда Расулнинг аммаси Отика келиб ташқарида ўлтурди ва «Ҳолинг не?» теб сўрди. Амина айди: «Эй Отика, севинч сенга. Ўғлум бўлди, киргил. Ажойибларни кўргил, санга айту берайин». Отика эвга кирди. Амина кўрганларин, хурлар келганин, эв сақфи очилганин, булут кўтуруб элтганин қамуғ айту берди.

Отика айди: «Ўғлон қани?» Амина айди: «Қамуғдин ажабрак улким, ман илик тегургали қўймадилар. Бир оқ булут инди, ўғлонни билмасман қайда элти», теб йиғлади. Бу сўзда эрдиларким, булут ёниб келди. Ўғлонни Кавсар суйи бирла ювуб, кўзига сурма тортиб, ужомоқ йизиглари бирла муаттар қилиб, ҳарирга йўрғаб, келтуруб Амина ўнгида қўйди. Отика айди: «Севунмишдин сачраб қўптум, ўғлонни олиб қўйинумға суқтум. Андоғ хуш йизиглар кўрдумким, дунёда андоғ йизиг кўрмишим йўқ эрди. Ул тунтек дунёда тун кечмади. Ул тун кисролар тоқларидин кунгурлар йиқилди. Шом маликларининг айвонлари емрулди. Қайсарларнинг қасрлари бузулди. Қамуғлар ўти ўчти, ер юзиндина не бутлар бор эрса қамуғи юзин тушди. Қамуғ шайтонлар ер юзиндин атрофи оламға мутафарриқ бўлдилар. Зилзила зоҳир бўлди. Қўрқунчдин Қоф тоғинга сигиндилар. Нопоклар йиғилиб Иблисга келдилар. «Бу не ҳол турур?» теб сўрдилар. Иблис айди: «Бу кеча ҳазратнинг муқарриблари Таҳома таба инарин кўрдум, Муҳаммад дунёга келди бўлғай. Боринг, хабар келтуринг», теди. Шайтонлар Таҳома таба бордилар. Фаришталар кўрдилар, қанит қанитға тўқуб ҳавода турурлар. Игна киргунча очуқ йўқ. Илгари бориб, англатинг тесалар, фаришталар ўтлауғ тўпузлар бирла уруб қовдилар. Шайтонлар келиб Иблисга кўрганларин айдилар. Ул малъун айди: «Муҳаммад саллолоҳу алайҳи ва саллам дунёга келмишнинг нишонаси турур». Айдилар: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам ким бўлурким, анинг келуриндин қайғурурсен?». Ул марду-ди лаъин айди: «Манинг уза бу тундин қатигроқ тун йўқ. Бу ул эр турурким, минг етти юз кибриқ миллатини анинг йўқ этар. Бу ул ялавоч турурким, қамуғ ялавоч шарияти анинг бирла мансух бўлур. Бу ул эр турурким, Мавло таоло қулларида бирагу минг йил, ё ўн йил кофирлиқ қилса, бир соат анинг йўлиға кирса қамуғ кофирлиғи йўқ бўлур. Бу ул турурким, анинг умматинда бирагу бизга иярс ва умрини ботил иш бирла кечурса, бир замон пушаймон бўлса тақи бир йўли Муҳаммадга салавот йиборса Изи азза ва жалла қамуғ қилмишини кечуруб ёзуқларин ёрлиқар. Бу ул эр турурким, қиёмат куни бўлса, оманна биҳи ва саддақно — туман минг осий анинг дудоқ тебратмағи бирла ёрлиқағай».

Келдук баёқи сўзга. Ул «амонким, Муҳаммадни булут келтурди. Амина ўғлонга эмукин берайин теди эрса олмади. Отика айтур: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам ялавоч бўлғандин сўнг сўрдум. «Ё Расулуллоҳ, ул кун онанг сутин налук эммадинг?» Айди: Онамдин айри-луримни билур эрдим, сутин эммадим, юзин кўрмайин тедим». Аймишлар, етти кун кечти, сут олмади. Яна аймишлар, йигирми беш кун кечти, сут олмади. Абдул Муталлиб ҳайрон қолди. Амина ул қайғудин оғриб ўлди.

Расул отасиз эрди, онасиз қолди. Ёруқ жаҳон Абдул Муталлиб уза қорарди. «Ўғлум ўлди, келиним ҳам ўлди. Отасиз, онасиз ўғлонни ман нетак асрайин», теб йиғлади. Андин сўнг ўғлонни дояга бердилар.

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМНИ АВУРТАҒА БЕРГАН СЎЗЛАРИ.

Арабда бир қабила бор эрди, бани саъд отлиғ. Текма йил улардин урағутлар келиб Макка халқиндин сут бергали ўғлон элтур эрдилар. Бу йил келиб ўғлон олдилар. Муҳаммадни отасиз, онасиз теб ким эрса қабул қилмади. Абдул Муталлиб ожиз бўлди. Бир аврат бани саъд қабиласиндин Ҳалима отлиғ, эри Ҳорис отлиғ, укуш аёллари бор эрди, чиғой эрди. Дунёликда бир қўтир инган теvasи бор эрди. Қамуғлари анинг сути бирла овқат кечурур эрдилар. Абдул Муталлиб айди: «Эй Ҳалима, бу ўғлумни олиб сут бергил. Мен санга онча шафқат қилайин-ким, вақтинг хуш бўлғай». Ҳалима айди: «Эй содати араб, ўғлунгни жон бирла тимор қилайин. Агар нарса берсанг, бермасанг ҳурматинг, иззатинг манга бас турур. Эвга борғил, сўнгунча борайин», теди. Мақсуди ул эрдиким оталиғ, оналиғ тилар эрди. Топсам олайин теб топмади. Эринга бориб айди: «Ул ўгсузни олайин, қабила бўлмағай бори», Ҳорис: «Олғил», теди. Икагу Абдул Муталлибга бордилар. Кўрдилар, йигирми беш кунлук ўғлонни илайинда тутуб ўлтурур. Абдул Муталлиб айди: «Эй Ҳалима, ваъдага вафо қилғил. Манинг ўғлумга сут бергил. Отасиз, онасиз темагил. Мен ота ҳам онаман». Ҳалиманинг кўзи ўғлонга тушди эрса: «Жоним бу ўғлонга фидо бўлсун. Мундоғ исиг юзлук ўғлон кўрмишим йўқ», теди. Бу Ҳалиманинг соғ эмуки онадин тугғали қуруқ эрди. Ўғлонлариға сўл эмуки сутин берур эрди. Ўғлонни олди, сут бергали сўл эмукин берди, олмади. Отика айди: «Эй Ҳалима, бу ўғлон йигирми беш кунлук бўлди сут кўрмиши йўқ. Яна бир қавлда, йигирми етти кун бўлди, оч турур. Бу ўғлонда ажойиб нарсалар кўрармиз». Ҳалима соғ эмукин берди эрса олди. Қуруқ эмуқдин Мавло қудрати бирла оқар сувтек сут оқа бошлади.

САВОЛ: Ҳикмат не эрдиким, ўғлон сўл эмукин олмади?

ЖАВОБ: Сўл эмукин олсам ўғлонлариға қўноқ бўлмиштек бўлурман. Соғ эмукин эмайин, қўноқ ҳам бўлмағайин. Соғ эмуқ сути хос манинг турур. Улар мундин эмсунлар, манга қўноқ бўлсунлар.

Ҳалима ул мўъжизани кўруб, эрига келиб (айди), андин сўнг ўғлонни олдилар. Ўз қўтур тевалариға миндурдилар. Тева қўпқач қўтури тўкилди. Оруқ эрди семиз бўлди, сути оқа бошлади. Йўлга кирдилар, бурун кетган арқиш эвлари-

га бурун бордилар. Қаю қабила бу тевани кўрди эрса тонглади. «Ул қутур, сутсиз тева эрмасму?» тедилар. Булар айдилар: «Бале, аммо бу ўғлон баракотидин мундоғ сутлук, кўруклук бўлди», тедилар. Йил сайи ўғлонни Маккага келтурур эрдилар. Абдул Муталлиб уларга атолар, хилъатлар бериб ёндурур эрди. Мундагин тўрт яшади. Ҳалима ўғлонларин ёзига қўй-қўзи кузаттали йиборур эрди. Муҳаммадни йибормас эрди. Бир кун Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам айди: «Эй она, бу қариндошларим кунда қаёнга борурлар?» Ҳалима айди: «Қўй-қўзи боқғали борурлар». Муҳаммад айди: «Манима йиборгил, қариндошларим бирла борайин». Ҳалима айди: «Ман сани ёзига йибормасман, аммо сен борурман тесанг, йиборайин», теб яроғ қилиб ўғлонлари бирла йиборди. Тақи айди: «Муҳаммадни эмгатманг, оч қўйманг, ирикса манга бот олиб келинг». Бир йиғоч ер чиқтилар эрса, икки оқ қуш ҳаводин иниб, Муҳаммадни ўғлонлар орасиндин олиб, ҳавога ошурдилар. Бийик ерга элтиб қўйиб, Расулни орқан ётқуруб кўкрагин ёрдилар. Юрагини чиқариб бир олтун ташт ичинда ювдилар, яна еринда ўрнаттилар. Олтун игна бирла ярасин тиктилар, қанот бирла сивадилар. Ул икагуда бири Жаброил эрди, яна бири Мекоил эрди. Ҳалима ўғлонлари ани кўруб кўрқтилар. Йиғлаю оналариға келиб айдилар: «Эй она, икагу келиб Муҳаммадни биздин айирдилар. Элтиб, қорнин ёриб ўлтурдилар». Ҳалима юзин йиртиб, фарёд қилиб, бош-оёқ яланг келди. Муҳаммадни кўрди, беҳуш бўлиб ётур. Ўнгинда сув қўйган ери ул турур, қорнинда ёрган нишони белгулук. Қурайшлар ани эшитиб, отланиб келдилар. Ул Муҳаммад бу турур теб ёрлиқар. **Алам нахраҳ лака садрак.** Андин сўнг Муҳаммадни Ҳалима ўзи қатида сақлағали кўрқти. Келтуруб Абдул Муталлибга топшурди. Абдул Муталлиб Ҳалимага телим атолар, хилъатлар берди. Узрлар қилиб ёндурди. Расулни Абдул Муталлиб азиз тутар эрди. Қачон Каъбада ўлтурса Муҳаммадни олиб ўлтурур эрди. Қурайшнинг руслари Муҳаммаднинг теграсига келур заҳралари йўқ эрди.

Аймишлар, бир кун Абдул Муталлибнинг ўлтурур ерин ануқлаб турурда Расул келди. Қурайш улуғлари қамуғ ўлтурур эрдилар. Ким эрса илтифот қилмайин Абдул Муталлиб ўрнида ўлтурди. Ходимларнинг ёндурғу заҳралари йўқ эрди. Абдул Муталлиб келди эрса ходимлар Муҳаммадни қўпоруртек бўлдилар эрса Абдул Муталлиб манъ қилди. Айди: «Ул ўрунға бу лойиктурур». Расул тўрт яшаганда Абдул Муталлиб оғриқ ётти. Билдиким, ўлум оғриқи турур. Дунёдин борғу вақт бўлди. Тўрт ўғлин ундади. Бири Абу Лаҳаб. Иккинчи Аббос. Учунчи Ҳамза. Тўртунчи Абу Толиб. Муҳаммадни ўз ястуқи уза ўлтуртмиш эрди. Ўғлонлариға боқиб айди: «Эй фарзандларим, мани дунёдин борғу вақтим бўлди. Ҳеч ҳасратим йўқ,

илло Муҳаммад ҳасрати бор. Кошки умр вафо қилса мунинг ҳурматин ва иззатин кўрсам қувонғай эрдим. Эмди бу ҳасрат бирла борурман. Муҳаммад етимни тарбият қилурға қайсингиз қабул қилурсиз, анинг бирла аҳд қилайин. Менинг хушнудлиқим учун аҳдга хилоф қилмағай». Абу Лаҳаб қупти. Қамуғдин улуғ эрди. Тизин чўкиб айди: «Эй араб малики, Тенгри сенга Муҳаммаднинг иззатин кўргунча узун ёш берсун. Агар Муҳаммадни менга берсангиз жон бирла қабул қилайин». Абдул Муталлиб айди: «Эй Абу Лаҳаб, сен қамуғдин улуғсен, ҳурматинг бор. Валекин қатиг кўнгуллуксен. Раҳмсиз кишисен, етим асромоқға ярамассен». Андин сўнг Ҳамза юкунди, айди: «Мен қабул қилурмен». Абдул Муталлиб айди: «Сен менга қамуғдин ортуқ кераклисен, аммо ўғул-қизинг йўқ. Ўғул-қизсиз киши яна бирагунинг ўғул-қизининг қадрин билмас. Тақи овчисен, овға борсанг ходимларинг Муҳаммадни озорлағайлар». Андин сўнг Аббос юкунди, айди: «Мен Муҳаммадни қабул қилурмен». Абдул Муталлиб айди: «Яроғлисен, валекин ўғул-ушоқинг телим турур. Қўп ўғлонлиғ кишининг яроғи етмас бўлур». Андин сўнг Абу Толиб юкунди, айди: «Эй содоти араб, рағбатким. ул эрди, аввал Муҳаммадни мен қабул қилурмен тегайин, аммо улуғ қариндошларим ҳаққин сақладим, бурун сўзламадим, тақи молсиз чиғойман». Абдул Муталлиб айди: «Муҳаммадни тарбият қилмоқға сен лойиқсен. Анинг учунким, юмшоқ кўнгуллуксен». Тақи айди: «Муҳаммад доно турур, ул билганин ман билмасман. Қаю ишга мунглуг бўлсам манга йўл кўргузур, анинг сўзи бирла ишим кифоят бўлур. Эмди Муҳаммадга кенгашалинг, кимга ихтиёр қилса анга топшурайин», теб Саййиди оламға боқиб айди: «Ўғлум, мен дунёдин бордим эрса, отанг қариндошлариндин қаюсин ихтиёр қилурсен?» Расул алайҳис-салом ура туруб Абу Толибнинг бўйнун қучти, ўнгунда ўлтурди. Абдул Муталлиб айди: «Алҳамду лил-лоҳким, манинг ихтиёрим савоб тушди». Муҳаммадни Абу Толибға топшурди. Каъбанинг тенгрисин тануқ қилди. Тақи айди: «Сенинг бирла аҳд қилдимким, Муҳаммадни эзгу асрағил. Ийд кунлари бўлса янги тўнсиз қўймағил. Суфра бошинда ўлтурмишда Муҳаммадни ўзунг бирла олиб ўлтурғил. Ўғлонларинг анинг уза ортуқлуқ қилмасунлар. Муҳаммадни ҳеч нарсаға орзулиғ қилмағил. Бу шартларни қабул қилдингму?» Айди: «Қилдим». Айди: «Макканинг тенгрисин тануқ қилдингмуким, агар хилоф қилсанг Мавло сенга хасм бўлсунми?» Айди: «Бўлсун». Абдул Муталлиб дунёдин борди. Абу Толиб Муҳаммадни эвинга элтти. Ул қамуғ шартларни ерига келтурди. Қачон эвдин чиқса яна келса, ўғлонлари ўтру чиқсалар бурун Муҳаммадни қучар эрди. Суфра бошида Муҳаммад бирла ўлтурур эрди. Ийд кунлари қарз қилиб Муҳаммадга янги тўнлар кийдирур эрди. Қачон Муҳаммад

балиғ бўлди эрса афийят ва салоҳ кўниликда маъруф бўлди. Қамуғ қурайшийлар тақи оли Абди Манноф Муҳаммад-Амин атадилар. Ун секиз яшади, Жамолу камолу малоҳат бирла безанди. Олам халқи тонгладилар, ҳеч ким эрса юзунга ўтру боқа билмас бўлди. Кун кўрклуки, равнақи мазид.

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ ХАДИЧАНИ ҚЎЛҒАН СЎЗЛАРИ.

Қачон Расул ўн секиз яшади эрса аммаси Отика Абу Толибга айди: «Эй қариндош, бизинг Муҳаммад улғайди, қиз олур вақти бўлди. Не фикр қилурсиз?» Абу Толиб кўз ёши қилиб айди: «Ман тун-кун бу қазғудаман. Тенг-тўшимизни олурга кучимиз етмас. Тенгсизни биз ола билмасмиз, нетак қилуримизни билмасмиз». Отика айди: «Ман бир фикр қилиб айтайин, агар савоб эрса ул ишга ружуъ қилалинг». Абу Толиб айди: «Айғил». Отика айди: «Ман эшиттим, Хадича Шом вилоятига сотиғ учун арқиш йиборар эрмиш. Ман бориб Хадича бирла кенгаш қилайин, Муҳаммадни тарга бералинг. Ул қадар нарса бергайким, қиз қалинги бўлғай». Абу Толиб йиғлаб айди: «Эй қариндош, бизинг қабиламизда ким эрса тарга кирган эрмас. Нена ҳам йўқсуз бўлсақ Муҳаммадни тарга бергуга раво кўрмагаймиз. Аммо фикр қилиб сен борғил, Хадича бирла сўзлашгил. Не теюр эрса бизга хабар бергил».

Аймишлар, Хадича араб маликаси эрди. Ким эрса ул замонда Хадичадин бойроқ йўқ эрди. Тўрт минг қизил туслук тевалар бирла тижорат қилур эрди. Текма етти тевалар бир қул юрур эрди. Шомга бориб, сотиғ қилиб, ошлиқ келтурур эрдилар. Қачон Хадичанинг тевалари тебраса қамуғ қурайшийлар анинг арқиш бирла борур эрдилар. Текма йилда икки навбат тижорат қилур эрдилар — бири қиш, бири ёй. **Лийлафи қурайшин ийлафиҳим рихдаташ-шитаи вас-сайф.** Хадича тавротхун эрди. Ўзи тетик эрди. Эри ўлуб ўзи тул қолмиш эрди. Араб маликлари тиладилар эрса бормади. Бир кеча туш кўрдиким, ой кўкдин иниб Хадичанинг қўйнига кирди. Қўйнундин нур қамуғ қавмга тақи ер юзига ёйилди. Олам равшан бўлди. Уйғонди эрса Баҳиро раҳибга айди: «Таъбир қил», теб. Баҳиро айди: «Бу туш йўруғи ул бўлғайким, ой охир уз-замон пайғамбари турур. Муҳаммад Мустафо, ул чиқғуси ё чиқмиш бўлғай. Ул сени олғай. Сенинг қўйнунга кирганда ваҳй келгай, пайғамбарлиқ тегургай. Олам анинг нури бирла мунаввар бўлғай. Хотун қабиласинда сендин бурун имон келтурган бўлмағай. Бу сифат Тавротда битиклик турур. Ул пайғамбар қурайший Ҳошимдин бўлғуси», теб таъбир этди. Хадича бу сўздин севунчлук бўлди. Мавло

хукминга мунтазир буллуб турди. Отика ул ҳолда боёқи сўз учун кириб келди. Хадича ўтру юриди, Отикани оғирлаб ўз ёнинда ўрун берди. Ҳеч ким эрсани андоғ оғирламиш йўқ эрди. Анинг учунким, Отика Абдул Муталлибнинг қизи эрди. Отика Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам сўзин сўзлагайин тер эрди, аммо тарга берурмиз темакка уфтанур эрди.

Хадича фаҳм эттиким, Отиканинг сўзи бор, аммо сўзламас. Хадича айди: «Эй саййидаи араб, не тилагинг бор, айғил?» Отика айди: «Сўзум бор, аммо айтурга уфтанурман». Хадича айди: «Айғил, уфтанмағил». Отика айди: «Эшитмиш бўлғайсиз, бизинг Абдуллоҳдин бир ўғул қолди. Отамиз Абдул Муталлиб анинг учун кўп васиятлар қилди. Эмди ул йигит бўлди. Қиз олур кўнглумиз бор, аммо оғам Абу Толиб илкинда нарса йўқ, ўғлонлари телим турур. Сизинг арқишлар шомға борур теб эшитдук. Бўлғаймуким Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам тарга кириб сизнинг теваларингиз бирла борса, нарса белгулук қилсангиз. Абди Манноф уруғлари сенинг миннатингда бўлсақ». Хадича кўнглидин айди: «Муна тушум таъбири билгурди». Севинмишдин менгизи қизарди, айди: «Эй Отика, сен тесанг андоғ қилайин, аммо арқиш бирла бормоқ оғир иш турур. Борғил, Муҳаммадни келтургил. Кўралинг, ярартекму турур». Отика кетти эрса Хадича кўпти, сув қуюнди, арилди. Тавротни қўлига олди. Муҳаммадининг наътин, сифатин ўқиди. Кўз йўлга тикиб ўлтурди. Отика Муҳаммадни келтурди. Хадича ҳожибга айди: «Муҳаммадни иззат ва ҳурмат бирла кижуринг, устун ўлтуртунг». Андоғ қилдилар. Хадича парда ичида ўлтуруб, бир Муҳаммад юзига боқар, бир Тавротга боқар эрди. Тавротда кўргани бир. Расул жамолинда бир қил андозасинча тафовут топмади. Сочи қоралиқи, кўзи, қоши қамуғ нуроний. Андоғким қайда юруса ё ўлтурса қирқ кунга теги ул ердин йипор иси келур эрди. Тавротда кўргани бирла рост келди. Ўзи бирла андиша қилиб айди: «Эй Хадича, тушунг кўнига чиқти. Сенга лойиқ жуфт ҳосил бўлди, аммо ошкоро қилур вақт эрмас, араблар таън ва ташний қилғайлар. Ҳар неча Муҳаммад шоҳ бўлса ва Хадичага ҳабиб бўлса қамуғ мол анинг турур. Бир неча кун тарга кирмиштек юрсун, халойиқ таънаси кетсун». Расулга Отика ишчи, юмушчи тўнин кийдурди. Отика бирла Хадича сўз кестилар, муродлар ҳосил бўлди. Абу Толибга келиб сўз кестилар, муродлар ҳосил бўлди. Абу Толибга сўзлади. Абу Толиб бирла Отика Муҳаммадга айдилар: «Рози бўлурму-сен?» Расул айди: «Сизнинг маслаҳат кўрганингизга ман розиман». Андин сўнг Муҳаммадни Хадичага элтдилар, тақи айдилар: «Тарин белгулук қилғил. Не берурсен?» Хадича айди: «Ўзгалар тари уч олтун турур, Муҳаммад тари эллик олтун бўлсун». Муҳаммадни, кўзи ёшлиғ,

Хадича саройи эшигида қўйдилар. Хадича сарой ичинда куванур, Муҳаммад сарой эшикинда ингрунур. Хадичанинг Мубашшира отлиғ қули бори эрди, қамуғ моли анинг қўлида эрди. Арқишни ул бошлаб чиқар эрди. Хадича Муҳаммадни анга топшурди, айди: «Бу Муҳаммаднинг аслин, наслин билурсен. Муҳаммад сенинг бирла борурда кўнгул бирла сақлаб эмгатмайин, саломат келтургил. Мани Ҳошим уруғига уётлиғ қилмағил».

ФОЙДА.

Муҳаммадни ишчи, юмушчи атаб, сафар эмгакин торт-туруб, яна арқиш улуғинга мунӣ эзгу тутгил темақда муроди юмушчилиқи эрмас эрди. Аммо ул сўзда сирри бор эрди, нетакким Зулайҳо Юсуфни зиндонга йибормақда сирри бор эрди. Яна зиндончини ундатиб айди: «Зинҳор Юсуфни урмағил. Илкин, аёқин боғламағил».

Мунда бизга башорат бор. БАШОРАТ ул турурким, мундағ-ўқ қиёмат куни, оманно биҳи ва саддақна, мўъминни тамуғга кижургайләр. Ёрлиғ келгай: «Эй молик, мўъмин юзин куйдурмағил, ул юз бирла манга сажда қилди; қулоқин куйдурмағил, ул қулоқ бирла илм ва ҳикмат сўзин эшитти; кўзин куйдирмағил, ул кўз бирла Каломуллоҳга боқти; тилин куйдурмағил, ул тил бирла мени бир теди; кўнгулни куйдирмағил, ул кўнгул бирла мени билди; илкини куйдурмағил, ул илик бирла садақа берди, аёқин куйдурмағил, ул аёқ бирла жамоатга, илм мажлисига келди. Тамуғга йиборганимиз куйдурмак учун эрмас, кечурмак учун турур.

Яна Хадича Мубашширага айди: «Тонг бирла табл қоқиб арқиш тебраса Муҳаммадни сарой эшикига келтуруб, тевачилар тўнин кийдуруб, тева бурундуқин белига боғлағил. Бир қўлига таёқ бергил. Бу сифат бирла йўлга кирсун. Маккаликлар кўзиндин йироқ бўлди эрса тевачилар тўнин чиқариб «Даққи мисрий» отлиғ тўн кийдургил, минган тевасин беагил. Муҳаммадни султонтек оғирлаб тевага миндургил. Сен қўштек бўлуб бурундуқдин олиб юургил. Қаёнга тортса борғил, не иш қилсанг анинг кенгаши бирла қилғил. Ани саломат келтуруб манга топшурсанг, сени ўз молимин озода қилайин тақи ҳам бой қилайин». Анчада арқиш тебради. Макка халқи наззорага чиқтилар. Абу Толиб қариндошлари бирла Муҳаммаднинг кишиси йўқ теб ўзлари чиқтилар, Муҳаммадни кўрдилар, тевачилар тўнин киймиш, бурундуқни белига боғламиш, илкинга таёқ олмиш: Ўз аммлари кўруб йиғлаштилар. Отика бошинга тупроқ совурди. Айди: «Ё Абдуллоҳ, бошингни лаҳад тупроқидин кўтаргил. Муҳаммад юмушчи бўлуб, тарга кириб, тева йитиб борур. Ани кўргил», теб Отика тўнин

пора-пора қилиб беҳуш бўлди. Мустафо уруғлари фарёд бирла йиғлашдилар. Жумла фаришталар таважжуҳ қила бошладилар. Айдилар: «Изиё, бу Муҳаммад қиёмат кўрки эрмасму, имон калиди анинг оти эрмасму, оламлиғга раҳмат эрмасму, пайғамбарлар тожи эрмасму? Мунча эмгак анга не учун турур!» *Ёрлиғ келди*: Мундаг-ўқ қолмағай, қамуғ оламни анга мусаххар қилғайман, мақоми маҳмудни анга берғайман, қамуғ ялавочларга ани улуғ қилғайман.

Андин сўнг Муҳаммад аммларига боқиб айди: «Ман бордим, сиз эсон қолинг, мани унутманг. Қайда бир ғариб кўрсангиз ман ғарибни соқининг». Аймишлар, кетиб айрилган яна кўришур. Нетакким Муҳаммад уруғиндин айрилди яна кўрушди. Юсуф ялавоч ҳам отасидин айрилди яна кўрушди. Муҳаммад Каъбадин айрилди яна қиёмат куни кўрушгуси. Аммо бир айрилмоқ борким, ўзга кўришмак йўқ. Ул қиёмат куни икки йўл бошиндаги айрилмоқ турурким, ужмоҳға бор ким тамуғга борур. **Фариқун филжаннати ва фариқун фис-саъир**. Ул ҳолдин ҳикоя қилурларким, вамтазул-йавма аййухал-мужримун теб. Имтазу фаннал муъминини қад фаз аййухал мунафиқун, имтазу фаннал мухлисина қад фазу.

«Эй кофирлар, таҳқиқ билинг, муъминлар қутулдилар. Эй мунофиқлар, таҳқиқ билинг, мухлислар қутулдилар».

МУНОЖОТИ ИЛОҲИЙ: Ул мисоқ кунинда биз муъминларни кофирлардин сочиб, ужмоҳ ёнинда турғузуб, **хаулаи фин-нари ва ла убали тею** хитоб қилдик. Бизда тоат ва ибодат йўқ эркан ўз фазлинг ва караминг бирла бизларни улардин соча ёрлиқадинг, қиёмат куни йўл бошинда кофирларга қўшмайин, улардин айириб **«фариқун филжаннати»** зумрасинда бўлмоққа сен Оллоҳ рўзи қилу бер.

Қачон Макка халқи Муҳаммадни қамуғ йўлга кўндурдилар эрса кўрунмас бўлғач Мубашшира тева бурундуқин Муҳаммад белиндин чешиб, тевачилар тўнин чиқариб, «Даққи мисрий» тўнин Муҳаммадга кийдурди ва иззат бирла тевага миндурди. Ўзи тева бурундуқин тутуб йўлга кирди. Атаба ва Абу Жаҳл ва Шиба алайҳим ул-лаъна ул учуси арқишда эрдилар. Мубашширага айдилар: «Бу етимни ўпроқ тўнлар бирла-ўқ тутғил, ариғ тўнлар кийдурмагил, қатиг ишлар букюрғил, ўгрансун», теди. Мубашшира айди: «Хадича манга андоғ ишорат қилиб эрдиким, тевага миндургил. Миндурдим эрса бир кесак оқ булут Мавло таоло ёрлиқи бирла Расул алайҳис-салом бошига кўлака қилди. Қамуғ арқиш халқи иссиғ офтобда, Мустафо кўлакада. Абу Бакр Сиддиқ разияллоху анху ул арқишда эрди. Мубашширага айди: «Бу Муҳаммаднинг ҳурматин кўрармусен. Бу Муҳаммаднинг душманлари бор. Сен тевага миниб илгари юругул, ман сўнгида юругайин. Ногоҳ душман қасд қилса биз икагу дафъ қилалинг». Абу Бакр дўстлиқ билгурди. Аймишлар, қачон кун туғар бўлса бурун

субҳ оқарур, сўнгра кун туғар. Мундағ-ўқ Расул алайҳис-саломнинг пайғамбарлиқи тургантек равшан бўлмасдин бурун Сиддиқнинг субҳи билгурди, башорат берди. Изи азза ва жалла ёрлиқар: Абу Бакр Расулнинг дўсти эрди, дўстлиқин билгуртди, ялавочлиқ тегмасдин. Ложарам дунё ва охиратда Расулдин айрилмади. Хадича ҳам Муҳаммадни севди, нубувват кўрмасдин бурун. Мен ҳам Хадичани Муҳаммаддин айирмадим. Мўъмин бандаларим олтиш, етмиш йил мени севдилар. Менинг фазлу карамимдин раво бўлмағайким, раҳматимдин айирсам раҳматим бирла ёрлиқағайман: **Разақана-Алоҳу ва иййакум**. Неча кун юруб бир ўтлоғ сувлоғга еттилар. Анда Баҳиро отлиғ роҳиб бор эрди, бийиш ерга оғиб ўлтурур эрди. Кўрдиким, Маккадин бир арқиш келур. Бир пора оқ булут бирагунинг бошига соя солур. Таврот ва Инжилда охир уз-замон пайғамбарининг наъти ва сифати битилмиш эрди, ани кўрмиш эрди. Ул пайғамбар мунда бўлғай теб, арқиш халқин қўноқлағайин теб, қаршу келиб, карвон халқиға айди: «Мундин ўтсангиз ўт сув топмассиз», теб карвонни тушурди. Таомлар ануқлаб арқиш халқин эвинга ундади. Абу Жаҳл айди: «Барчамиз борсақ юкларимиз зойиъ бўлғай», теб Муҳаммадни қўшда солиб кеттилар. Баҳиро роҳиб савмаадин уларға ўтру чиқти. Таврот ва Инжилда кўрган сифатни буларда топмади. Ул оқ булут ҳам буларда йўқ. Бироқ айди: «Сизлардин ким эрса қолдиму?» Абу Жаҳл айди: «Бир ўғлонғина қўшда қолди». Баҳиро айди: «Ул, ўғлон қаю қабиладин эрур?» Абу Жаҳл айди: «Қурайш ва ҳошимдин эрур». Роҳиб айди: «Аҳл ул турур, сизлар қамуғ табаъсизлар турурсиз. Манинг мақсадим ул турур, сизлар эрмассиз». Андин сўнг Муҳаммадни ундадилар. Роҳиб қаршу чиқти, салом қилди. Иликин ўпти, элтиб юқоруда ўрун берди. Таом едилар. Роҳиб айди: «Эй Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам, манинг бир ҳожатим бор». Расул: «Айғил», теди. Роҳиб айди: «Тўнунгни чиқарғил». Чиқарди эрса икки яғрини орасинда муҳрни кўрди, алҳол ўпуб юзига сўртти. Айди: «Эй Муҳаммад, ман улғайдим сенга ваҳй келгунча умрум вафо қилғайму. Бу кун тануқлуқ берурман, Оллоҳ бир турур, сен анинг расули бўлғунг. Андин сўнг мамлакат кўзгуси турур. Уммат солори, нубувват тожи, рисолат чироғи, қамуғ суратлар анинг оти бирла мусаввар, кавнайин ичинда жумла жамол анинг бирла мунаввар турур. Ҳайбат ва иззат анинг, саховат ва қувват анинг, камол ва шон анинг, қибла ва имон анинг, ноқа ва амома анинг, батҳо ва тоҳома анинг, қаноат ва шукр анинг, ҳамд ва зикр анинг, мақоми маҳмуд анинг, амонат ва имомат анинг, шафқат ва шафоат анинг, ҳасаб ва насаб анинг, асҳоби изом ва арвоҳи киром анинг, асҳоби хулқ анинг, улқи даражот анинг, азвожи таҳирот, фасиҳу саҳиҳ тил анинг, қавий кўнгул ва сабур тан анинг, балади муҳаррам, масжиди муаззам

анинг, ҳаж ва ихром анинг, Замзам ва мақом анинг, маъшар ул-ҳаром анинг, закоту сиём анинг, тиловати Қуръон анинг, жумъа ва жамоат анинг, амри маъруф ва наҳй мункар анинг, таҳлил ва тақдис анинг, тамжид ва тасбиҳ анинг, виқору салутат анинг». Баҳиро буларни айтиб тугатти эрса корвон тебради. Шомға тегдилар. Мубашшира айди: «Эй Муҳаммад сўзум ул турур, бу мол қамуғ санинг бўлғуси». Муҳаммад айди: «Эй Мубашшира, бир эв кир, тарга тутғил. Молни ул эвда тутғил тақи ошукмағил». Андоғ қилди. «Маккадин корвон келиб турур», теб хабар бўлди. Шомлиғлар, маккаликлар юкин олдилар, ўзга юк қолмади. Русто халқи эшитиб сотиғга келдилар. Юк топмадилар, оғир баҳоға тилаю бошладилар. Андин сўнг Муҳаммад Мубашшираға дастур берди. Оғир баҳо юкларин соттилар, икки улуш фойда ҳосил. Яна таваққуф қилдилар. Ўзгалар юк олдилар. Расул Мубашшираға юк олдурмади. Эл юк олғандин сўнг, нарх тушди. Мубашшираға айди: «Эмди юк олғил». Икки баҳоға олурни бир баҳоға олди, икки ёндин фойда бўлди. Андин сўнг Шом жуҳудларининг ийди келди. Абу Бакр Мубашшира бирга Муҳаммадни жуҳудлар маъбадинга элтти. Каниса аритиб уч юз қандил (осилмиш) эрди. Муҳаммад кирди эрса, қутлуғ кўзи қандилларға тушди эрса, темур занжирлар сўкулди, қандиллар ерга тушди.

Эй мўъминлар, сизларга БАШОРАТ бор. Мунда Иброҳим ялавоч хилъатин бир зарра Намруд ўтиға солди эрса Намруд ўти ўчти, Муҳаммаднинг қутлуғ кўзи жуҳудлар қандилиға тушди эрса пора-пора бўлди. Мавло таоло кунда уч юз олтмиш раҳмат назари бирла боқар. Агар бир раҳмат назари бирла боқиб, тамуғ ўтин уларға ўгуруб, ёзуқларин ёрлиқаб, тамуғ ўтидин озод қилса не ажаб бўлғай!

Жуҳудлар ани кўруб тонгладилар, олимлари Тавротға боқтилар. «Охир уз-замон ялавочининг сифатлариндин бириси бу турур. Бизинг динимизни бузган ул турур, бизинг орамизда бўлғай. Ани истагалинг, топиб ўлтурулинг», тедилар. Абу Бакр бирла Мубашшира бу сўзни эшитиб Расул алайҳис-саломни ёшурдилар. Юк юкляю кетарда чиқардилар. Абу Жаҳл лаъин жуҳудларға айди: «Ул сиз истаган ким эрса бизинг корвонда турур. Сизлар силоҳлиғ эранлар ануқлаб турунг. Йўл тутуб корвонни тўқтатинг, йиғинг. Мен сизларға кўргуза берайин, сиз тутуб ўлтурунг». Уч юз силоҳлиғ жуҳуд келдилар. Корвоннинг теграсин қабадилар. Абу Жаҳл лаъин ишорат бирла Расулни кузди. Жуҳудлар тевасин олдилар, қилич бирла чопқали ўградилар. Ул ҳолда Жаббори олам Мекоилға фармонладиким, бир кесак булут дунёға йиборди. Қора булут келиб оламни қорартди. Кўк кўкраб яшин яшнади, қаттиғ ел қўпти. Тевалар бурундуқ уздилар, қитор буздилар. Усрук буғралартек жуҳудларға ҳамла қилдилар,

жуҳудлар қочтилар. Тевалар қовиб етиб, уч юз жуҳуднинг бошларин узуб ерга солдилар. Андин сунг ел тинди, олам ёруди, тевалар тиндилар. Корвон халқи теваларни тутуб, бурундуқлаб йўлга кюрдилар. Маккага олти манзил қолмиш ер бор эрди. Қачон арқиш ул манзилга тегсалар севинчиламакка киши уздурур эрдилар. Борган кишига Хадича ташрифлар берур эрди. Мубашшира киши уздура-йин теди эрса Абу Бакр айди: «Муҳаммадни уздурғил, севинч хилъати анга бўлсун». Мубашшира андоғ қилайин теб жаммоза яхшисин безаб Муҳаммадни уздурди. Абу Бакр айди: «Эй Мубашшира неча безадинг?» Мубашшира айди: «Хадичанинг одати ул турур, севинчилай келганга миниб келган жаммозани тузуки бирла берур. Яхши безагайин, бўлғайким, Муҳаммадга бергай». Узғали тевага минди эрса Абу Жаҳл айди: «Бу ўғлон турур. Иш битурма-гай, йўлда озғай». Абу Бакр бирла Мубашшира анинг сўзин тингламадилар, Муҳаммадни равон қилдилар. Муҳаммад неча юруди, ҳаво иссиғ эрди Муҳаммад тева ўза уюқлади. Тева йўлдин чиқти, ўтлаюр. Жаббори оламдин ёрлиғ бўлди Жаброилга, борғил Муҳаммад тевагин рост йўлга солғил. Жаброил келди, бурундуқ тутуб тевагин йўлга солди. Ул оят бу турур: **Ва важадака золлан фа ҳада.**

Хабарда келурким, Расул алайҳис-салом айди: **Саъалту-Алоҳа шайъан вудидту ан лам аъсал.** Мавло таолодин нарса қўлдум. Ани сўрдумким, қошки бўлмаса эрдум. **Қулту:** калламта Муса таклиман ва аътайта Сулаймана мулкан азиман ва эйш аътайтани бима қобилиҳи. Яъни айдим: «Худое, Мусо бирла восита билан сўзлаштинг. Сулаймонга улуг мулк бердинг. Уларга бергантек манга не бердинг? Хитоб келди: Ё Муҳаммад, етим қолдинг Абдул Муталлиб тақи Абу Толиб қаринида ман асрамадимму? **Алам йажид-ка йатиман фа аава.** Шомдин келурда йўл оздинг, ман кўни йўлга кўндурмадимму? **Ва важадака золлан фа ҳада.** Йўқсиз чигой эрдинг, Хадича моли бирла мен бойитмадимму? **Ва важадака ааилан фа агна.** Расул узуб борурда эрклик фариштаким, ерга эрклик турур, анга ёрлиғ бўлди: «Ернинг томурларин тортинг! Фаришталар торттилар эрса олти манзил йўлга Расул ярим кунда бориб келди. Қачон Батҳо Макка таба келди эрса Хадича Муҳаммаднинг жамолинга орзулуғ бўлуб, қорабошларин баланд ерга миндуруб, боқиб турарда бир ким эрса кўрунди. Тева ўза уюқлаган, бир кесак оқ булут кўлака қилур. Қорабошлари айдилар: «Эй саййидаи араб, биздин налук кизларсен? Ани Муҳаммад эрдукин билурсен, ани севганинг нишонаси юзунгда белгулук турур». Бу сўзда эрдиким Расул қапуғинга келди. Бир қорабош кириб хабар берди: «Муҳаммад келди», теб. Расул кириб Хадичага салом қилди, хабарларни айди. Мубашширанинг битигин берди. Битикда бу эрди: Эй саййидаи араб, ҳеч вақт мундоғ савдомиз бўлмамиш

эрдиким, бу йўл Муҳаммад баракотидин бўлди. Хадича севинди. Мубашшира битикига жавоб битиди. Расулға бориб ёндурди. (Ярим кун)да олти манзил йўлга борди ҳам келди. Муҳаммадни ироқдин кўрдилар, тарсолар. Абу Жаҳл секриб қўпти, айди: «Эй Мубашшира, ман санга аймадиммуким, Муҳаммадни йибормагил. Муна йўл озиб келур». Абу Бакр бирла Мубашшира қазғулуғ бўлдилар. Абу Жаҳл севинди. Расул келиб Хадича битигин Мубашширага берди. Мубашшира айди: «Эй Абу Жаҳл, кўрдингмуким Муҳаммад йўл озмаиш, аммо сен озмишсен». Абу Жаҳл айди: «Бу сўзга инонмасман, ўз қулуمني йиборайин. Жавоб келтурсун», теб. Нома ёзиб қулиға берди. Олти кунда Хадичага келиб хатни берди. Хадича пора-пора қилди тақи айди: «Олти кун сендин бурун Муҳаммад хат келтурди». Андин сўнг арқиш Маккага келдилар. Бир ҳафтадин сўнг Абу Толиб бирла Отика Муҳаммадни Хадичага йибордилар. Бориб тарингни тилагил теб. «Санга қиз қалинги бўлсун», тедилар. Расул Хадича эшикига келди. Хадичага хабар бердилар эрса, айди: «Муҳаммадни иззат ва ҳурмат бирла кижуринг». Кижурдилар, турда ўлтуртдилар. Сўрдилар: «Не учун эмганиб келдинг?» Муҳаммад уфтаниб айди: «Мани йибордилар, бориб тарингни тилагил. Қиз қалинги бўлсун теб. Анинг учун келдим». Айди: Эй Муҳаммад, сенинг амминг тақи амманг сенинг ишингни биткурмагайлар. Сен менга келгил, мен биткарайин». Тақи айди: «Эй Муҳаммад, мен сенга бир жуфт ануқлаб турурман. Қамуғ арабнинг улуғлари ани тиладилар ул бормади. Анча моли бор. Аммо айби улким, қиз эрмас. Бул айби бирла қабул қилсанг, ул сени дарвишлигинг бирла қабул қилур». Расул бул сўзни эшитиб, кўзи ёшлиғ бўлуб аммасига келдиким, айдилар: «Не бўлди?» Расул айди: «Хадича мени масхара тутуб мундоғлар теди». Айдилар: «Ё Муҳаммад, мунда сенга бу сўзда ғашорат бор».

Мўъминларга БАШОРАТ улким, Расул ёрлиқади, киёмат куни бўлса, **оманно биҳи ва саддақна**, бир фаришта келиб мўъмин қулларнинг номаи аъмолин қўлунға бергай. Мўъмин номани тулуғ тоат ва ибодат кўргай. Неча боқса ёзуқ кўрмагай. Айғай: Эй фаришта, сен ғалат қилиб бу нома менинг эрмас. Ман телдим ёзуқ қилиб эрдим, уларнинг бири ҳам мунда йўқ. Ул фаришта айғай: «Эй мўъмин, нома санинг турур». Ул мўъмин йиғлаб айғай: Илоҳий, бу фаришта мани масхара тутар. Нетакким, Расул алайҳиссалом Хадича мани масхара тутар, теб йиғлади. Ҳақ таолодин нидо келгай: Эй бандам, нома санинг турур. Ёзуқ қилдинг, тақи пушаймон бўлуб оҳ қилдинг. Ул «оҳ» тедукинг учун қамуғ ёзуқингни ёрлиқадим. Тақи маъсиятингни тоатға бадал қилдим. **Фа улаика йубаддилу-Алоху саййиъатиҳим ҳасаватин**. Сандин келурин қилдинг, мандин

келурин қилдим. Қул куллун йаъмалу ала шакилатиҳ.

Абу Толиб қазғулуг бўлуб айди: «Муҳаммаднинг моли йўқ бўлса жоҳи, жамоли бор. Ғайратда, аслу насабда биздин озлуг йўқ, балки тенг-тўш ҳам йўқ. Агар Хадича мундоғ аймиш эрса кўргайсен ва тақи қавминга нелар қилғайман». Отика айди: «Эй қариндош, кўнгул машғул қилмағил. Ман Хадичага борайин, ҳақиқатин маълум қилайин». Отика келди. Хадича таъзим бирла айди: «Не маслаҳатга келдингиз?» Отика Муҳаммад сўзин айту берди: «Хадича мени масхара тутти теб йиғлади». «Хадича айди: «Эй Отика, зинҳор бу сўзни аймағил. Ман куванурман, ул айған сўзлар қамуғ рост турур. Ман ўзимни Муҳаммадга арза қилдим. Эмдига тегру пушида эрдим, эмди ошкора айтурман. Агар Муҳаммад мани қабул қилса жоним, таним, молим қамуғ Муҳаммаднинг турур. Отика айди: «Ул ҳам сени қабул қилғай, аммо сен унағаймусен?» Хадича айди: «Ман ани не теб унамағайман. Асли ва насаби, улуг сўнгукиму йўқ, одлиғ оталариму йўқ, кўргали жамолиму йўқ». Отика айди: «Бу қамуғ бор, аммо моли йўқ». Хадича айди: «Муҳаммаднинг моли йўқ эрса манинг молим бор».

Бу сўзда бизга БАШОРАТ бор. Мундағ-ўқ қиёмат куни, оманно ва саддақна, Мустафо алайҳис-салом Арш остинда умматга шафоат қилғай. Айғай: «Илоҳий, осий умматидин кечургил. Ҳазратингда қабул қилғил». Ёрлиғ келгай: Ё Муҳаммад, налук қабул қилмасман. Тилинда шаҳодат, кўнглинда тасдиқму йўқ! Айғай: «Илоҳий, булар бор, аммо тоатлари йўқ». Хитоб келгай: «Ё Муҳаммад, агар уларда тоат йўқ эрса, манда раҳмат бор.

Хадичанинг бу сўзин араблар эшиттилар эрса айди-лар: «Мунча улуг маликлар сени тиладилар, бормадинг. Муҳаммадни ихтиёр қилдинг, муродинг не эрди?».

Айди: «Манинг муродим сўнг маълум бўлғай. Ул турурким, ман кўрдум, сиз кўрмағайсиз. Ул сўзким, ман эшитгим, сиз эшитмағайсиз». Отика айди: «Сен ҳуд бу сўзда борсен, амма аммунг Варақа ибн Навфал унағайму?» Хадича айди: «Бу ишнинг тадбири бор. Абу Толиб меҳмондорлиқ қилиб Варақани ундасун, шароб ичурсун. Исирмишда мани Муҳаммад учун тиласун. Қолған яроғини ман билгайман». Отика бу сўзни Абу Толибга айди. Меҳмондорлиқ қилиб улуғларни йиғди. Варақани ундади, шароб ичурди. Исирди эрса Абу Толиб Хадичани Муҳаммад учун тилади. Варақа айди: «Хадичани сўралинг», теб. Хадича қатиға келди, айди: «Абу Толиб сени Муҳаммад учун тилар, не дерсен?» Хадича айди: «Сен билурсен, не тегайман. Асли бор, насли бор, кўрки бор, ҳунари бор, хариди бор, амонати бор, диёнати бор». Варақа айди: «Бу қамуғ бор, аммо моли йўқ». Хадича айди: «Анинг моли йўқ эрса манинг молим бор». Варақа ўфкалаб, қўлин тизига уриб чиқти: «Араб ва аҷам маликлари қўлди унамадинг,

эмди Абу-Толиб угсузин унарсен». Варақа усрук эрди. Хадича қорабошлариға фармонлаб эрди, олгун идишларға заъфарон эзиб қуйунг. Ул вақтда андоғ эрдиким, қиз қўлар булсалар вакил ризо берса, вакил тунинға заъфарон суйин сочар эрдилар. Варақа уфкалаб чиқарда қорабошлари заъфарон суйин сочтилар, Варақанинг тўниға. Тонгласи шаробдин айилди эрса табақ элттилар. Варақа айди: «Бу на турур?» Айдилар: «Хадичани Мухаммадға бердинг». Варақа айди: «Ман бермадим». Айдилар: «Тунунгдағи заъфарон не турур?» Боқти эрса тунинда заъфарон кўрди. Андоғ бўлса хужжатлари қолмас эрди. Ўзга сўзламади. Аймишлар, Хадича Мухаммадға айди: «Фалон кун Варақа ибн Навфални меҳмонликка ундарман, шароб берурман. Сен фалон улуғларни анинг қатиға йиборгил. Варақа кайфият қилмишда келгил». Мухаммад қабул қилди. Варақа шароб ичиб вақти хуш булмишда Хадича айди: «Эй амм, бу йил бозиргонларимиз яvloқ асиг қилиб келдилар. Мухаммад эзгуликиндин телим моллар ҳосил бўлди», тею Расулни ўга сўзлади. Бу сўзда эрдиларким, Мухаммад эшик қоқти. Хадича: «Киргил», теди. Расул алайҳис-салом улуғлар бирла кириб келди. Варақа ибн Навфал кўзи Расулға тушди эрса айди: «Эй Мухаммад, Хадича сендин эзгулик курган-тек сўзлаюр, биз ҳам сени эзгу кўралинг. Бу кун не тилагинг бор эрса бералинг, Хадича ҳам керак эрса берайин», теди. Хадича пардадин чиқиб айди: «Мухаммад ҳам анинг учун келиб гурур». Варақа ул келган улуғларға айди: «Тануқ бўлунг, ман Хадичани Мухаммадға бердим». Яна Расулға айди: «Сен қабул қилдингму?» Расул айди: «Қабул қилдим». Андин сунг Расулға айди: «Сен бир тева бўғузлагил, ман бир тева бугузлагайин». Иккилари икки тева бугузладилар. Тўйлашдилар, даф қоқтилар. Ул вақтда расм андоғ эрди. Билсунларким никоҳ турур, сифоҳ эрмас. Қачон Варақа шаробдин айилди эрса эғнида икки қат тун курди. Ул вақтда расм эрдиким, қачон қиз берсалар икки қат тун кийдирур эрдилар қиз берганга. Тақи даф унин эшитти. «Бу не ун эзур?» теб суради. Хадича айди: «Мани Мухаммадға бердинг». Варақа айди: «Сен ризо бердингму?» «Бердим», теди. Варақа айди: «Араб ва ажам улуғларин унамадинг, Абу Толиб угсузин унадинг». Хадича айди: «Ўгсуз улса улсун. Қунвати ва жамоли бор, фасоҳати, ҳасаби ва насаби бор, мол йўқ эрса мол бергайман», теб хазина очти. Олтун, кумуш чиқарди. Хирмон менгизлик йиғдурди. Айди: «Бу қамуғ молни Мухаммадға бағишладим, ким эрсанинг мунча молни бўлса чигой бўлмағай». Бу ул оят маъниси турур. **Ва важадака азилаи ва ағна.** Расул аммлари тевалар бугузладилар. Араблар йиғилдилар. Улуғ туй қилдилар. Олтун, кумуш сочтилар. Абу Толиб никоҳ қилди. Бу хутбани укуди: **Хутбатун фи тазвижи Хадижата ли Мухаммадин алайҳис-салам: Алҳамду ли-Аллаҳил-лази**

жаълал-каъбата муъаззаман, вал-харама мухәрраман, ваз-замзама музамзаман, ва мақома Иброҳима муламламан, вас-сафа муъалламан, вал-марвата муҳтамман, ван-никаҳа муҳкаман, вал-ҳалла фин никаҳи амран мубраман, ваб-на ахи Аҳмада мушаррафан ва мукарраман, ва инний ақадту байна Хаджата бинти Хувайлидин биризоҳа ва ҳийа саййидатул-ааламин ва байнабни ахи Аҳмада биризоҳу ва ҳува саййиду аҳил-аразин, бисадақин муъаййанин, ва ҳува минал-аалафи арбаъун, алаа фа шаффиъуш-шафиъа фан кихул хотиба, бурика биҳимал мустамиъун, ва йаржиъу соррина ғайра зоррин, ва бираббил-каъбати иътиқодуна, вас-солату вас-саламу ала жаддина Иброҳима алайҳис-салому халилиҳи ва алабниҳи Исмаъила расидиҳи ва сафийиҳи ва саллим таслиман.

Андин сўнг Хадича қосид киши изди. «Расулни эвинга келтур», теди. Абу Толиб қариндошлари бирла қазғулуг бўдилар. Муҳаммаднинг киб борурға яроғлиқ тўни йўқ теб. Улар бу сўзда эрдиларким Абу Бакр Сиддиқ кириб келди, Расулни қазғулуг кўрди. Айди: «Не бўлди? Агар иш мандин битар бўлса ман битурайин. Агар мол бирла битар эрса муна мол. Агар тан бирла битар эрса муна тан. Агар жон бирла битар бўлса муна жон. Манинг таним, жоним санга фидо бўлсун». Расул алайҳис-салом айди: «Қазғум улким, Хадича бирла никоҳ бўлди. Киши йибормиш, мани эвга келсин теб. Эмди киб борурға тўнум йўқ. Тақи Хадичага олиб борурға яроғлиқ нарсаси йўқ». Абу Бакр айди: «Қазғурмағил. Санда йўқ эрса, санинг манда молинг бор. Улуғ отанг Абдул Муталлиб ема тириклигинда қирқ минг олтун берди. Текма турлук ажнослардин манга берди. Санга амонат турсун, керак бўлганда Муҳаммадга бергайсен, теб. Бу замон сенга келтурайин». Бу кун ўғлонларимга берсам, отамиз моли турур теб Муҳаммадга бермағайлар теб қўймиш эрди.

Аймишлар, ул қамуғ Абу Бакрнинг эрди. Агар манинг теб харж қилсам миннат қилмиш бўлғайман. Расул миннат кўтармасун, уфтанмасун теб, Абдул Муталлиб берди теб баҳона қилди. Андин сўнг бориб уч суп тўн келтурди, текма бири беш юз олтун қийматлиғ. Бир сурра ичинда минг қизил олтун келтурди Расулнинг ўнгинда. Расул айди: «Ё Або Бакр, қамуғ вақтда санинг эзгулигинг тегди, телим халқлар бизинг уза вожиб қилдинг сафарда, ҳазарда». Айди: «Неча ҳам эмгак тегса бу кеча манинг бирла боргил, бу ҳақни ул халқларга улағил». Абу Бакр: «Жон бирла борайин», теди. Бу сўзда эрдиларким Мубашшира бир неча қорабошлар бирла кириб келди. Бир қат подшоҳона тўнлар келтурди. Расул айди: «Або Бакр тўни бор эркан Хадича тўнин ихтиёр қилмағайман», теб Абу Бакр тўнин кийди. Абу Бакр бирла Хадича саройинга бордилар. Ул минг олтунни сурра бирла Хадича ўнгинда қўйди. Сарой-

ларни бебаб, қорабошлар иликларинда тўлуғ олтун табоқлар андоқлаб турур эрдилар. Расул кириб келди эрса муборак қадамиға сочтилар. Улуғ меҳмондорлик қилдилар. Абу Бакр таом еб чиқарда Хадича қийматлиғ зариф тўн кийдурди тақи узрлар қўлди. Абу Бакр ёнди. Расул Хадича бирла қолди. Хадича айди: «Эй Муҳаммад, не нарсаким манинг тасарруфимда турур қамуғин сенга бағишладим. Мен санинг миннатингда бўлайин, сан манинг миннатимда бўлмағил». Мол-мулук қамуғ Расулнинг бўлди. Лождарам қиёматга теги имомлар меҳробда, қорилар даврада, ўғлонлар дабиристонда муни ўқурларким, **ва важадака аанилан фа ағна**. Яъни Муҳаммад чиғой эрди, Хадича моли бирла бойиди. Аймишлар, Расулға ваҳй келса Жаброил Ойишаға ўз саломини айтур эрди, Хадичаға Тенгри саломин тегурур эрди. Расул Жаброилға айди: «Ё ахий Жаброил, Ойиша манга қамуғдин севуклукрак турур. Сен Ойишаға ўз саломинг айтурсен, Мавло саломин Хадичаға айтурсан. Ҳикмат не турур?» Жаброил айди: «Ойиша сени ҳурматда, нубувватда, рисолатда қабул қилди. Аммо Хадича сени фақирлиқда ҳурмат, иззат йўқ эркан қабул қилди. Мол-мулк сенга берди, сенга исор қилди. Ул сабабдин Хадича йўли ортуқ бўлди».

Аймишлар, Хадича разияллоҳу анҳо ва абиҳо салли ало завжиҳо, Хадичанинг умри охир бўлмишда Расулға киши йиборди, айди: «Мен сенга келмишда олтун, кумуш, молу асбоб, қул қорабошдин бошқа қирқ минг олтун ҳавон, ўзга ҳавонлардин бошқа». Расул муни эшитиб, кўнгли оғриртек бўлуб, айди: «Бориб Хадичаға айтинг, менга молни ўз ихтиёринг бирла бердинг. Бу кун пушаймон бўлуб миннатму қилурсен!» Сўз Хадичаға етти эрса Хадича айди: «Расулға айтинг, ман ул сўзни миннат учун айтмадим, валекин мақсудим бор. Мақсудим ул турурким, аввалқи ялавочлиқ келмишда бурканиб ётқан килимни манга бергил, охират кафаним ул бўлсун. Тамуғ утинга қалқон бўлсун». Расул ул килимни йиборди. Хадичаға ани кафан қилдилар.

Аймишлар, эрнинг етти ёшинда тиши тушар, ўн беш ёшида расида бўлур, йигирма бир ёшга теги бўйи ўсар, қирқ ёшга етса аъло ақли камол. Расул қирқ яшади эрса Жаброил ялавочлиқ тегурди.

МУҲАММАД АЛ-МУСТАФО САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМҒА ЯЛАВОЧЛИҚ КЕЛГАН СЎЗЛАРИ.

Ул рўзгорда ялавоч кесилиб эрди. Амри маъруф ва наҳй, мункар ва намоз ва тоат йўқ эрди. Тоатлари таваккур эрди. Расул алайҳис-салом Ҳиро тоғинга ошиб узун кун тафаккур қилур эрди. Қирқ ёши тамом бўлди эрса Жаброил келди, ўзини Расулға кўргузди. Айди: «**Иқраъ**», яъни ўқи.

Расул кўрқуб титраю эвга келди. Тонгласи андағ-ўқ кўр-
ди, яна «Икраъ», теги. Расул кўрқуб, Хадича эвинга келиб
ётти. Хадича айди: «Не бўлди, ё Расулulloҳ?» Расул айди:
«Эй Хадича, икки кун бўлди, бир ким эрса келиб манга
«икраъ» теюр. Билмасман ким турур». Хадича айди: «Яна
келмишда манга хабар қилгил». Келди эрса хабар қилди.
Хадича бошин очти тақи айди: «Борму?» Расул айди:
«Кетти». Хадича айди: «Мужда санга, ё Муҳаммад, ялавоч
бўлурсен». Расул айди: «Недин билдинг?» Хадича айди:
«Андин билдимким, келди деганингда бошимни очтим.
«Кетти» тединг. Билдимким, фаришта турур. Анинг учун-
ким, фаришта ҳаромни кўрмас, агар шайтон бўлса эрди
кетмағай эрди. Агар келиб «икраъ» теса, не ўқуғайин тегил»,
теб Хадича қўпти. Варақа эвиге борди. Варақа тарсо бўлуб
эрди. Инжилни араб тилинча билмиш эрди, қартайиб эрди.
Хадича келиб айди: «Ё амм, Муҳаммадга ялавочлиқ йўли
билгурди. Ким эрса кўринур», теб қиссаларин айту берди.
Варақа айди: «Муҳаммаднинг бу сўзи рост эрса, ул
кўрунган Номуси Акбар турур». Жаброилнинг оти Забурда
Номуси Акбар эрди. Варақа айди: «Номуси Акбар Исо кўк
учқандин сўнг ким эрсага инмади. Эмди инса қамуғ
халойиқнинг йиграги Муҳаммад Мустафога инар, валекин
анинг белгулари. Борғил, Муҳаммадга айгил, эмди келса
манга хабар берсун. Келти теса сен бошингни очгил, фариш-
та бўлса авратга боқмағай». Хадича эвга келди. Расулга
айди: «Яна келса манга айгил». Бир замон кечти эрса, келди
теб, Хадичага хабар берди. Расул муборак бошин Хадича
тизинга қўйди. Хадича бошин яланг қилди. «Эмди кўрарму-
сен?» теги. Расул айди: «Кўрунмас». Хадича бошин ўртди.
Расул айди: «Эмди кўринур». Уч йўли мундоғ қилди эрса
Хадича билдиким фаришта турур, шайтон эрмас. Қўпти,
яна Варақага борди, бу хабарни айди. Варақа айди: «Ул
Номуси Акбар турур. Кошки манинг умрум вафо қилса
эрди сени Маккадин чиқарур кун сенга ёри бергай эрдим».
Андин сўнг айди: «Ул Номуси Акбар анга келгай, ким эрса
ани озорларму бўлур». Рўзгор кечмайин Варақа вафот
қилди. Хадича Расулга айди: «Эмди келиб «икраъ» теса, не
ўқуғайин тегил». Килим йўрканиб ётурда Жаброил, яна
келди. «Икраъ» теги. Расул айди: «Ийш акраъ ва ана
уммийюн, яъни маң битик билмасман, не ўқуғайин?»
Жаброил айди: **Икраъ бисмил раббикал-лази халақ хала-**
қал- инсана мин алақин икраъ ва раббукал-акрам ал-лази
аллама бил-қалам алламал-инсана ма лам йаълам. Аймиш-
лар, бир кун Расул алайҳис-салом айди: «Ул келибки мани
тоғдин ёндурди. Азоқин ерга тепди, бўлоқ билгурди. Ўзи
таҳорат қилди тақи манга таҳорат қилдурди. Икки ракъат
намоз қилди, ман ҳам анинг бирла намоз қилдим». Андин
сўнг айди: «Эй Муҳаммад, намоз бу турур». Жаброилнинг
яшил тўни бор эрди. Ул вақтда Хадича имон келтурди. Уч

кунда кезин бу хабар Маккада фош бўлди. Али келиб айди: «Ё Муҳаммад, бу не иш бўлур?» Расул айди: «Бу бир Тенгрининг дини бўлур, бу динга кирармусен?» Али айди: «Оталаримиз диннинг хилофинча эрмасму? Бирор замон кўрайин», теди. Бир замондин сўнг келиб имон келтурди. Макка халқи айдилар: «Муҳаммад саллаллоҳу алайҳи ва саллам воллоҳи тилға бўлди. Дарҳол бир оят нозил бўлди: **Нун вал-қалами ва ма йастурун ман анта биниймати раббика бимажнун.** Андин сўнг Расул алайҳис-салом икки ракъат намоз қилди. Маккадин ҳижрат қилиб Мадинага бормасдин икки йил бурун. Андин сўнг меърож тунинда бу беш вақт намоз бўлди.

Аймишлар, Муҳаммад Исҳоқ айтур: «Ул кунким, Жаброил Расул алайҳис-саломға кўрунди, айди: «Ё Муҳаммад, севунч санга Мавло таоло ўн нарса ато қилдиким, ўз ялавочлариға бермади. Ул ўн бу турурким, аввал, қаю ерда Тенгри таоло оти чиқса сенинг отинг анинг оти бирла атанур. Нетакким, ёрлиқар: **«Ва рафъана лака зикрак.**

Иккинчи, умматингни қамуғ умматларнинг яхшироқи қилдим. Кунтум хайра умматин ухрижат лин наси.

Учунчи, ер юзини сенга масжид қилди тақи ариғ қилу берди. **Жаъалту фил-арзи масжидин ва таҳуран.**

Тўртунчи, умматинг Қуръонни кўнгул бирла зоҳир ўқуғайлар.

Бешинчи, Мавло таоло қамуғ фаришталар бирла умматингга саловот йиборур. **Ўувал-лази йусалли алайкум ва маликатуҳу.**

Олтинчи, сенинг динингни ўзга динлар уза зоҳир қилғай. **Ли йузҳираҳу алад-дини куллиҳи ва лав кариҳал-мушрикун.**

Еттинчи, намозлар қазосин умматингга машруъ қилди.

Секизинчи, ғаниматни сенга ҳалол қилди. Бурунқи шариятларда ҳалол эрмас эрди.

Тўқузунчи, қурбонлик этин емак буюрди. Аввалиқларнинг қурбонин қилганин ўт ер эрди.

Ўнунчи, кўлакангни ерга тушурмади. Илгаридин, ортқаридин биртек кўрунур эрди».

Яна Абу Бакрни кўрди, айди: «Ман Тенгри ялавочиман». Абу Бакр айди: «Рост айтурсен, ман сендин муни тасавур қилур эрдим». Ўзгалар унашдилар. Андин сўнг имон келтурдилар. Аммо Абу Бакр унашмасдин бурун Расулни ростға тутти, имон келтурди. Анинг учун Сиддиқ атанди. Яъни явлоқ кўнгли кўни сўзни темак бўлур. Андин сўнг Расул имон даъватин зоҳир қилди. Қаю йўқсуз чиғой эрса имон келтурди. Бойлар, бўйнағулар заҳмат бера бошладилар. Араб кофирлари душман бўлдилар.

ҲИКОЯТДА КЕЛУР, бир кун амир ал-мўъминин Умар разияллоҳу анҳу Абу Бакр бирла сўзлашурда қаттиғроқ сўзлади. Абу Бакр разияллоҳу анҳунинг кўнгли оғриб

Расулға борди. Умар билдиким, Расулға бориб мандин гила қилур, сунгидин бориб узр қилиб ёндурайин теди. Абу Бакр ёнмади, кириб Расулға айди. Расул алайҳис-саломнинг уфкаси келиб, Умар қайда туру теганда Умар кириб келди. Расул айди: «Эй Умар, мени неча кун бу қўлдошим бирла тирилгали қуймасмусен?» Яна айди: **Қовлуҳу алайҳис-салам: «Ма аразтул ислама ала аҳадин илла ва фин важҳихи кабватун гайру Абу Бакрин ва иннаҳу лам йаталаъсам».** Маъниси ул бўлур, ман кимгақим ислом арза қилдим эрса, юзини ачити эрса, илло Абу Бакр юзин ачитмади. Узгалар ёлгон айтурсен теб, қаззоб тедилар. Аммо Бакр Сиддиқ «саддақта» теб, рост айтурсен теди. Анинг учун Сиддиқ теб атанди.

Аймишлар, эранларда аввал имон келтурган Абу Бакр Сиддиқ эрди, разияллоҳу анҳу. Хотунларда аввал имон келтурган Хадича эрди, разияллоҳу анҳо. Тақи, уғлонларда аввал имон келтурган Али эрди, разияллоҳу анҳу, Аймишлар, имон келтурганлар Расулға уттуз туқуз бўлдилар. Намозни ошкоро қилумас эрдилар. Кофирлар муъминларга заҳмат бера бошладилар. Расул алайҳис-салом дуо қилди: **Аллоҳумма аъйиззил-ислама биаҳади ражулайини имма би Умара ав би Аби Жаҳлин.** Маъниси: Худоё, қувват бергил исломга, бу икки эрнинг бириси ё Умар, ё Абу Жаҳл бирла.

САВОЛ: Расул алайҳис-салом бу икағуда бирини ислом бирла оғирлагил теб дуо қилди. Умар ҳақида ижобат бўлди, Абу Жаҳл ҳақида ижобат бўлмади. Ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ: Расул алайҳис-салом тилинда аввал Умар оти юриди, анинг учун ислом топти. Абу Жаҳл топмади, темишлар.

УМАР РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ИСЛОМ КЕЛТУРГАН СЎЗЛАРИ.

Абу Жаҳл бошлиқ қурайш кофирлари Расулға кофирлиқ қила бошладилар. Бир Абу Жаҳл бирла кофирлар Расулға носазо айтур эрдилар. Умар ҳозир эрди, айди: «Бу жафолар эранлар иши эрмас, муҳаннаслар иши турур». Абу Жаҳл айди: «Сен эр эрсанг, юз уфна олтун ва юз тева бералинг, Муҳаммадни ҳалок қилгил». Умар бу ишга рағбат қилди. Қамуғлари қунуб, бутларға бормас бурун, Умар шароб ичти. Уларнинг расмлари ул эрди, қачон аҳд қилсалар бутлар қатинда аҳд қилур эрдилар ва бутлар тануқ қилиб ул аҳдни бузмас эрдилар. Қамуғи йигилиб Лот ва Уззо ва Ҳубалға бордилар. Ул кун қамуғ бутлар Каъба ичинда эрди. Мавло таоло Ҳубалға тил берди, айди: **Ражулун аминун йадъука илал-ислам ва анта туриду ан тасфика дамаҳу би-Алаҳи ма тақдир.** Яъни бир амин рост эр сени мусулмонлиқга ундар. Сен анинг қонин тўкарму-

сен? Валлоҳиким, қутулмағайсен. Умар ани эшитиб аҳдни бузғали рағбат қилди. Шайтон васваса қилди. Муңча олтун, мунча тевадин маҳрумму қолурсен. Юз минг халдийиқ олтун севуклукидин жону имонин елга бердилар. Балаёзу биллоҳ. Умар яна бутларға кирди. Ҳақ таоло Уззоға тил берди, айди: **Ла илаҳа илла-ллоҳу Муҳаммадун расулу-Ллоҳ.** Умар ани эшитиб айди: «Ман бу бутға топунурман, манинг маъбудам Аҳмаднинг бирликинга, Аҳмаднинг пайғамбарлиқинга тануқлуқ берур. Мен Аҳмаднинг қонин туккали борурман, нетак бўлғай». Расул дуоси Умар ҳақида ижобат бўлмиш эрди.

САВОЛ: Изи азза ва жалланинг раҳматиндин не ўқсулғай эрдиким Расул ёлғиз Умарга дуо қилди, иккисинга дуо қилмади. *Ҳикмат не эрди?*

ЖАВОБ: Мавло таоло раҳматиндин ўқсумас эрди. Аммо Расулға Жаброил хабар бермиш эрди, бу иккининг бири имон келтурғай теб. Анинг учун бирини дуода бурун тилади. Тилида Умар оти кечти. Ложарам дуоси Умар ҳақида мустажоб бўлди.

БАШОРАТ.

Муҳаммад Умарга бир йўли дуо қилди. Умар ҳидоят топди. Яна йигирми уч йил умматға дуо қилди. Мавло ижобат қилса не ажаб бўлғай. Умар бутлар ўнгидин кўнгулсиз чиқти, ёмон йўлдошлар қўймадилар. Яна Муҳаммадни ўлтурғали қасд қилди.

ПАНД ВА НАСИҲАТ.

Эй мусулмонлар, ёмонлар бирла қўлдошлиқ қилманг. Тонгла улар бирла тамуғға борманг. Бу кунги ёмон эш, қўлдошлар тонгла барчаси душман бўлғуси. **Ал-ахиллау йавмаизин баъзуҳум ли баъзин адувван иллал муттақин.** Қиёмат куни ёмон эш, қўлдош бири бириндин табарро қилурлар. Айтурлар: Эй қошки, манинг бирла санинг орамиз машриқ бирла мағриб чоқлиғ бўлғай эрди. Нима ёмон турур мундоғ қўлдош. **Йа лайта байний ва байнака буъдал-машриқайн фа биъсал қарин.** Яна Умар бирла Абу Жаҳлға кирдилар. Ҳақ таоло қудрати бирла Лотға тил берди, айдиким, **таъбудул-аснам ва қад хаража хайруланам йаъдука ила дарис-салам.** Яъни қачонга теги бутларға топинурсен? Халойиқ яхшироқ чиқти, сени ужмоҳға ўқиюр. Бу сўзни Умар тақи Абу Жаҳл иккилари эшитдилар. Абу Жаҳл айди: «Эй Умар, бу сўзни сир ичинда тутғил. Макка халқи эшитсалар, қамуғ анга имон келтурғайлар.

Биз иззатсиз ва ҳурматсиз бўлғаймиз». Ажабо, Умар мунча йил кофирлиқ қилди, мол андин исиркамади. Юз тева учун Муҳаммадни ўлтурғали қасд қилди. Абу Жаҳл сўзунга мағрур бўлди, яланг қилич олди, йўлга кирди. Лот ва Уззо тутта онт ичти». «Муҳаммадни ўлтурмагунча қиличим қинга кирмагай», теди. Ул ҳолда Рабб ул-изза хитоб қилур эрди: Иззу жалолим ҳаққи ҳурмати, кўнглунгни куфрдин аритмагунча чоштвоҳни ўлакка тегурмагайман. Умар борурда бир неча йигитларни кўрди, тўнларин бир ерда қўюб, бир бузағуни қавуб тутта билмаслар. Бузағу қочиб Умар қатинга келди, айди: Эй Умар, бу мунча киши бирикиб мани тутта билмаслар. Сен ёлғуз бориб Муҳаммад бошин нетак кесарсен?» Умар фикрга кириб юри бошлади.

ФОЙДА.

Қачон Мавло таолонинг асари раҳмати зоҳир бўлса банда Тенгриқа топунғучи бўлур. Яна фазлининг асарини зоҳир илса тошқа топинган Умарни Тенгриға топунган қилур. Йўлда борурда Хубоб ибн ал-Арас йўлуқти. Бу Хубоб Умарнинг қиз қариндошини олмиш эрди. Умардин сўрдиким, қайда борурсен? Умар айди: «Ул эрнинг бошин олғали борурман». Расулни, андоғ душман эрдиким, отин оғзинга олмас эрди. Хубоб айди: «Эй Умар, ул қиз қариндошинг ва куёвингдин бошлағил. Сўнгра Муҳаммадга ўғрағилким, куёвнинг ва қиз қариндошинг Муҳаммадга имон келтуруб турурлар». Мақсуди ул эрдиким, Умарни ўзлариға машғул қилғайлар. Муҳаммадни ўлтурмасун теб. Умар айди: «Андоғму бўлдунгиз?» Хубоб айди: «Агар инонмасанг бориб қиз қариндошингни кўргил. Бир товук ўлтуруб бергил. Мурдорни еюрму, кўргил». Қариндоши бенаволарға таом берур эрди. Умар кирди. Бир товукни ўлтуруб, икки пора қилиб қариндошиға айди: «Муни тукин юлуб, пишуруб бергил». Юлуб, пишуруб Умарни ўнгинда қўйди. Умар айди: «Келгил, еғалинг». Қариндоши айди: «Мурдорни емасман». Умар қилич учи бирла қариндошини санчти. Емади, дам урмади. Умар айди: «Налук сўзламас-сен?» Қариндоши айди: «Манинг сўзим ул биру бор яратқан бирла турур. Ким дўстини сувса боласин ҳам сувар». Умар ўсрук эрди уюқлади. Уйқудин уйғонди эрса кўрди, икагу Қуръон ўқиюрлар. Қўпти, кирояни олди, тилади. «Кўра-тин», теди. Қиз қариндоши: «Яриғсизсен, олмағил», теди. Умар айди: «Ўқунг, эшитайин». Қариндоши бошлади: **Тоҳа ла анзална алайкал-қуръана литашко.** «Т» — таҳоратға жабаб бўлди, «Х» — ҳидоятға йўл бошлади. Умар айди: «Эй қариндош, ул Қуръон ҳаққиким яна ўқиғил». Яна ўқуди. Умар айди: «Эй қариндошим, ёвузлуқим кўп бўлди, тавба қилсам қабул қилғайму?» Қариндоши айди: «Изи азза ва калла карим турур, қабул қилғай».

БАШОРАТ. Бу икки харф Умарнинг имонга кирмакка сабаб бўлди. Етмиш йил, сексон йил муъминлар ўқиярлар. Ужмоҳга кирмакларига сабаб бўлса не ажаб бўлмай? Умар қариндошига айди: «Мани Муҳаммадга элтгил, кўрайин,» теди. Қўптилар, йўлга кирдилар. Қиз қариндоши илгару, Умар сўнгидин борур эрдилар. Аймишлар, Ҳақ таолонинг лутфи асари зоҳир бўлса асронга тулки бошчи бўлур. Умар қариндоши бирла илик олишиб келурди, айтмишлар, Иза азда ва жалла қиёмат кунни эр қариндош қиз қариндошдин қочқай, ота онадин, ўғул қиздин, эр жуфтидин қочғайлар. **Йавма йафиррул-маръу мин ахиҳи ва уммиҳи ва абиҳи ва соҳибатиҳи ва баниҳ.** Аммо Умар баракотидин эр қариндош қиз қариндошдин қочмағай тею Мавло Қуръон баён қилди. Жаброил келиб айди: «Ё Расулulloҳ, Мавло ҳазратинда Умарнинг оти кофирлар дафтариндин ююлди. Умар санга келуртурур. Орзулаб топдинг, ўтру чиқгил. Расул алайҳис-салом ўтру чиқти. Умарнинг кўзи Расулнинг жамолига тушди эрса айди: «Ани ўлтурайин тею келмишда манга Муҳаммаддин душманрак ким эрса йўқ эрди, эмди Муҳаммад жамолин кўрдум эрса Муҳаммаддин дўстрак ким эрса йўқ. Бош олғали келдим, эмди бошим берайин», теб тупроқга юзун тутуб, эврула келиб, Расулнинг азоқинга тушуб, айди: «Не теюрсен, айгил.» Расул калима Умарга келди. Умар фасих тил бирла, саҳих кўнгул бирла айди. Биз ҳам мувофақатат қилиб айталингким, **Ла илаҳа илла-Аллоҳу Муҳаммадун расулу-Аллоҳ.** Расул Умарни қучоқлади ва илкидин тутуб бир ирғади. Умар бир қуруғ йиғочтек эди, куфр ҳанзаласи бирла юклук. Қачон Муҳаммад Мустафо ирғади эрса -куфр ҳанзаласи тукулди. Ислон ҳурмолари кўркланди, ислонга қувват бўлди. Муъиззидин лақаб берилди. Ўтуз тўқуз эрди ислонга кирганлар, Умар разияллоҳу анҳу бирла тамом қирқ бўдилар. Анинг учун алқобинда мукамал «Индат ул-арбаин» теюрлар. Анчада намоз бўлди. Намозни мусулмонлар эвда кизланиб қилур эрдилар. Умар айди: «Кофирлар ботил динни ошкора қилурлар. Бизлар ҳақ динни налук кизлануб қилурмиз. Қўпунг! Каъбага боралинг, жамоат бирла намоз қилалинг». Жаброил келди. Бу оятни келтурди: «**Йа аййуҳан-набиййу ҳасбука-Аллоҳу ва маниттабаъка минал-муъминин.** Маъниси ул бўлурким, ё Муҳаммад, сенга ёричман тақи Умар таб турур. Баъзилар аймишлар, маъниси ул бўлурким, эй Муҳаммад, санга тақи қамуғ муъминларга ман табман. Андин сўнг Расул саллаллоҳу алайҳи ва саллам Умар бирла қамуғ мусулмонлар бирла Каъбага келдилар. Абу Жаҳл, араб уруғлари кофирлар бирла: «Умар налук кеч қолди?», теб қазғуруб, йўлга боқиб турур эрдилар. Йироқдин буларни кўруб севуништилар. «Ани ўлтуруб ёрларини булун келтура турур», тедилар. Яқин келдилар эрса айдилар: «Буларнинг иши ўзга турлук керак эрди. Булар-

нинг орасинда Муҳаммад бор», теб қамуғлари ура қўпуб
онглаюр. Муҳаммад расулуллоҳни кўрдилар, Умар бирла
илик олишиб ёронлари бирла келурлар. Умар қилич олди.
Алгари юруди ва айди:

Ма ли арокум куллакум қийама
Аш-шайха ваш-шабаба вал-гулама
Қад баъаса-Алоҳу лана имама
Ҳаза Муҳаммадун алайҳис-салама
Фа азрибукум бис-сайфи нақтулукум
Ва ла надаъул-ахвала вал-аъмама

Не бўлди кўрарман сизларни уру,
Тўнгузтек йигилиб ашбаҳда қони,
Қилич бирла қирғам қамуғни бу кун,
Тирик қўймағам бир ини оғани.
Бошимиз йўқ эрди Муҳаммадни Ҳақ
Ато қилди мундоғ ариг эр қани!

Абу Жаҳл қамуғ кофирлар бирлан қочтилар. Умар
Каъба қапуғин очти, кирдилар. Ул кун Каъба ичинда уч юз
лтмиш бут бор эрди, темур қозуқлар бирла Каъба
оминда ўрнатмишлар эрди. Умар илки бирла иморат қилиб
йди: **Аййатуҳал-аснам ҳаза Аҳмад ин каана ҳаққан ма
ақулу фасжуду.** Яъни бутлар, бу Муҳаммад айган эрса
амуғингиз Мавлоға сажда қилинг. Абу Бакр айди, разиял-
оҳу анҳу. Ул соатким Умар бутларға ишорат қилди, кулли
аним туклари ура қўпти. Агар Умар сўзи бирла (юзин)
ушмасалар Умар, ислом ичинда шаклик бўлғай, қилич
эртиб қамуғ мусулмонларни қирғай. Кўрди, Умар ишорати
ирла қамуғ бутлар юзин туттилар. Умар тўбуз олди, қамуғ
утларни синдурди. Ташқари чиқариб солдилар. Каъбани
ритдилар. Каъбада кофирлар бир бутни явлоқ адиз ерга
рнатмиш эрдилар, ким эрсанинг илиги етмас эрди. Расул
айҳис-салом айди: «Ё Али, манинг эгнимга мингма, ул
утни индургил». Али айди: «Ё Расулуллоҳ, сизинг эгнин-
изга нетак азоқ қўяй?» Расул айди: «Ё Али, манинг
ўзумни азоқ остинга олғунча эгнимни азоқ остига олсанг
«широқ турур». Али Расулнинг эгниларига аёқ қўюб
утни олурда Расул айди: «Ё Али, илкинг етдиму?» Али
йди: «Ё Расулуллоҳ, бу ергаким мен қадам урдум, илик
нсам Аршға етгай». Али бутни индурди.

САВОЛ: Расул алайҳис-салом Алидин фозилроқ эрди.
ли эгнига налук минмади. Али минди?

ЖАВОБ: Расул сафарда инган миниб турурда Жаброил
илиб ваҳй келтурса Расул терлаю эрди. Инган ваҳй юкин
тара билмай чўкар эрди. Расул алайҳис-салом оғирлиқи
ундоғ бўлса Али нетак кўтаргай эрди, аммо Али ҳам
идоғ эр эрдиким Расулдин ўзга ким эрса кўтарда билмагай

эрди. Аймишлар, Ала қадри жирмил фили тубнал қаваним, яъни яғанининг бўйнига яраша юк бергай. Келдук мақсудга. Умар Каъбани аритти, бутларни синдурди. Ҳеч ким эрса анга ёвумади. САВОЛ: Умар андоғ ҳайбатлиғ эркан, қиз қариндоши сўзига нетак бўюнсунди? ЖАВОБ: Аймишлар, Рум вилоятининг одати бор. Тевалари чалиқлиқ бурундуқ-латмасалар янги тушган келинларни келтуруб, ун тузиб ирлатурлар. Тевалар уларнинг овозлариға хушланиб ўзларидин кечарлар, иликка илинурлар. Умар ҳам араблар орасинда усрук буғратек эрди. Қиз қариндоши Қуръон эркин тузуб ўқиди эрса имонға бўюнсунди.

МУНОЖОТ.

Илоҳий, Умар Расулни ўлтургали келди имон бердинг. Биз телим йиллар бўлдимим Муҳаммаднинг пайғамбарлиқ-ға иқрор қилдуқ. Охир дамда имон бирла бормоқ ва уқбода дийдор кўрмак каромат рўзи қилу бергил.

ПАЙҒАМБАР САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ СЎЗЛАРИ.

Расул алайҳис-саломнинг оталарининг оти қиссанинг аввалинда ёд қилинди. Укуш ялавочлар Исҳоқ уруғиндин турур. Исмоил уруғиндин ёлғуз Муҳаммад Мустафо турур. Расул айди: «Изи азза ва жалла Исмоил уруғиндин канона қавмини уздурди. Яна канона уруғиндин қурайшни уздурди, қурайш уруғиндин Ҳошимни уздурди, Ҳошим уруғиндин мани уздурди. Расулнинг онаси Амина бинт Ваҳаб эрди. Отаси қариндошлари Абдуллоҳдин бошқа тўқуз эрдилар. Ул жумладин Аббос ва Ҳазма мусулмон бўлдилар. Расул секиз яшағанда Абдул Муталлиб ўлди. Абу Толиб, Абу Лаҳаб кофир эрдилар. Расул алайҳис-салом Маккада туғди. Онаси қорнинда олти ойлиқ эркан отаси Абдуллоҳ ўлди. Онасиндин йигирми беш кунлук туғуб қолди. Секиз яшағанда Абдул Муталлиб ўлди, Абу Толиб эктулади. Қирқ яшағанда Жаброил пайғамбарлиқ тегурди. Андин сўнг уч йил Маккада турди. Андин сўнг Мадинага ҳижрат қилиб келди. Ўн йил Мадинада турди. Олтмиш уч яшади. Рабиъул аввал ойининг ўн учунчи кун, душанба кун, дунёдин борди. Аммо хотунларинда тул Хадича эрди. Хадичадин уч ўғул бўлди: Қосим ва Зоҳир ва Таййиб. Тўрт қиз эрди: Фотима ва Зайнаб ва Руқайя ва Умми Кулсум. Ўғуллар кичикликда ўлдилар. Фотимани Али ибн Абу Толибға бердилар. Зайнабни Абул Осға бердилар. Руқайяни Усмонға бердилар. Ул ўлди эрса Умми Кулсумни бердилар. Расул алайҳис-салом вафот бўлмишда тўқуз хотунлари қолди. Савда бинт Замма, Ойиша бинт

Абу Бакр Сиддиқ, Ҳафса бинт Умар ибн ал-Хаттоб, Умми Салама бинт Аби Умайя, Зайнаб бинт Жаҳш, Умми Ҳабиба бинт Аби Суфён, Маймуна бинту-л-Ҳорис, Сафиййа бинт Ҳуаййи ибн Ахтаб, Жарира бинту-л-Харис разияллоҳу анҳум. Аммо Иброҳим отлиғ ўғул Мария ал-Қантийядин эрди, тўрт ёшинда вафот қилди. Аммо билгил, Расул ялавочлиқининг нишонлари телим эрди. Имомлар улуғ китоб битидилар, «Далоил ан-нубувва» атадилар. Текма бири алоҳида улуғ китоб турур, анингдек мунда сўз узар. Бу мақсуддин ироқ тушармиз. Расул алайҳис-саломнинг яхши қилиқлари ниҳояти йўқ, санаса бўлмас, аммо бир нечани айталинг. Расул алайҳис-салом доим тафаккур бирла эрдилар. Ва доим тек турмоқ ва ҳайбатлик эрди. Очуқ юзлук, кулар сўзлук. Жувонмард, динлиғ, юмшоқ кўнгул-лук. Жадал қилмади, кўп таън кишини айб қилмади, ғийбат қилмади. Яхши қилиқлиғ. Анинг мажлиси илм ва амонат ва ҳаё ва сабр мажлиси эрди.

Улуғ ёшлиғларни огирлади, кичик ёшлиғларни ёрлиқади. Ғарибларни, фақирларни ўзундин илгару тутти. Пайғамбар алайҳис-саломнинг кофирлар муборак тишларини синдурғанларға ҳидоят тилади. Аллоҳумма-ҳди қавмий фаиннаҳум ла йаъламун теб душманларға мундоғ қилди, шафқат дўстларға нетак қилмасун! Агар Иброҳим пайғамбарларни халқға имом қилдим эрса, **Инни жаъулука линнаси имаман тедим** эрса Муҳаммад Мустафони меърож тунунда Байт ул-Муқаддасда қамуғ пайғамбарларға имом қилдим, етти қат кўк фаришталарига имом қилдим. Намруд ўтини Иброҳимға совутдум эрса, тамуғ ўтини Муҳаммад алайҳис-саломнинг умматлариға совутгайман. **Қавлуҳу алайҳис-салом: Иза вазаъал... муъмину қадамаҳу алас-сироти таҳмудун нару тахта қадамайхи кама йаҳмуду.** Агар Сулаймон пайғамбарға мулк бериб елни анга мусаххар қилдим эрса, Муҳаммад расулуллоҳнинг умматиға андоғ мулк бердим. Ул мулк ул турурким, қачон кўнгли синуқ, ичи бутук мазлум муъмин «оҳ» теб ичидин совуқ дам урса, шаҳодат калимаси анинг қўлдош қилса, кўз юмуб очғунча ул совуқ еллуқ калимани Аршға тегургай. Ул қулум ёрлиқанмиш бўлгай. Агар Мусо алайҳис-саломни қавми аёқлари ҳўл бўлмай Нил тенгизидин кечурдум эрса, Мустафо алайҳис-саломнинг умматларин тамуғдин аёқларин куймайин кечургайман, ҳўл этаклари қурумагай. **Тамурру тоифатун мин умматий алас-сироти ла тажиффу савбуҳу минал-арақи.** Агар Исо алайҳис-саломни тўртунчи қат кўкка оғди эрса, Муҳаммад Мустафо ул мақомға тегдиким, **фа каана қоба қавсайни ав адна.** Билгил, ҳар ким икки жаҳонда иззат тилади эрса Муҳаммад расулуллоҳ баракотидин топти. Кўрмасмусен, Одам алайҳис-салом уч юз йил йиғлади. Жаброил келиб айди: «Эй Одам, тавбанг қабул бўлсун тесанг Муҳаммад расулуллоҳни шафиъ

келтургил». Одам шафиъ келтурди, тавбасин қабул қилди. Агар Иброҳимни ўтга солди эрса Жаброил келиб ужмоҳ хулласин келтурди. Алами уза битиклик учун ло илаҳа илла-Ллоҳу Муҳаммадун расулу-Ллоҳи уни ўт куйдурмади. Агар Мусо дарё кироғинда кирғали кўрқти эрса Жаброил: «Муҳаммадни шафиъ келтургил», теди. Келтурди эрса дарё суви ёрилди, анга йўл берди. *Фан фалака фа каана куллу фирқин кат товдил азим.* Довуд алайҳис-салом темурдин совут қилур бўлди эрса, Муҳаммад расулуллоҳни шафиъ келтурди. Совуқ темур юмшади. Қиёмат куни Мавло таолоға ҳеч ким эрса сўзламагай, Муҳаммад алайҳис-салом шафоат қилмағунча. Ва ҳеч ким эрса дийдор кўрмагай, Муҳаммад расулуллоҳ кўрмайин. Ва ҳеч ким эрса ужмоҳға кирмагай. Муҳаммад ва умматлари кирмағунча. Аввалу ман йақраъу бабал жаннати Билалун. **ҲИКОЯТ.** Бир кун Ойиша разияллоҳу анҳо ва салли алайҳи завжуҳо сўрди: «**Йа расула-Ллоҳи анта аҳсану ам Юсуфу.** Расул алайҳис-салом айди: «**Каана Юсуфу аҳсану минний ва ана амлаҳу минҳу**». Яъни Юсуф мендин кўрклукрак эрди, аммо ман Юсуфдин тузлуғроқман. Ойиша яна сўрди: «Бу не темак бўлур?» теб. Расул алайҳис-салом айди: «**Лиан-наҳу каана фитнатан лил-ааламин ва ана раҳматун лил-ааламин.** Юсуф не кўрса севунч анга ҳаром бўлур эрди. Ким мани кўрса қазғу анга ҳаром бўлур», теб. **САВОЛ:** Мавло таоло Иброҳим пайғамбарни бизга ота теди. **Миллата абикум Иброҳим.** Яна Муҳаммад расулуллоҳға ота темади. **Лақад жаъакум расулун мин анфускум азизун.** Ҳикмат не эрди? **ЖАВОБ:** Агар Муҳаммад расулуллоҳни сизга ота теса қиёмат куни анинг тануқлуқидин маҳрум қолғаймиз. Эй Муҳаммад, сени умматға расул теди. Ёрин сен тануқлуқ бергил, мен қабул қилайин. Сен тилагил, мен берайин. Шафоат қилгил, мен қабул қилайин.

Аймишлар, маъсиятни битиган фаришта кунда келур. Тоатни битиган фаришта кунда келмас, ўзга фаришта келур Мусо ўлгунча.

АБУ БАКР. Меърожға тасдиқан қилган Абу Бакр. Исломға қул озод қилган Абу Бакр. Расул ёнинда ўрун топқан Абу Бакр. Ифтихор учун қиз берган Абу Бакр. Аввал масжид бино қилган Абу Бакр. Аймишлар, Мавло таоло Абу Бакрни Юсуф пайғамбарға икки ерда ташбиҳ қилди. Бири сиддиқ, иккинчи хилофат бирла Юсуф ҳақинда. **Аййухас сиддиқу.** Абу Бакрга айди: **Вал-лази жаъа бис-сидқи ва саддақа биҳи.** Юсуф ҳақинда Юсуфдин хабар берди. Пайғамбар ала ҳазайинил арзи Абу Бакр ҳақинда айди: **Лайастахлифаннаҳум фил-арзи.** Яна икки андак бирла Яҳё пайғамбарға ташбиҳ қилди. Яҳё ҳақинда айди: **Ва ҳананан мин ладунна ва закатан ва каана тақиййан.** Абу Бакр ҳақинда айди: **Ваттақо ва саддақо бил-хусна.** Яна икки хислат бирла Муҳаммад алайҳис-саломға ташбиҳ қилди.

Расул ҳақида айди: **Ва нуйассирука лил-йусро.** Аймишлар, Абу Бакр ҳақида айди: **Фа санийассирука лил-йусро.** Аймишлар, Абу Бакрнинг зоҳир кароматларинда бири ул эрди. Охир умринда васият қилди: Қачон улдум эрса Расул равзасинда манга ер қазинг. Қапуғни боғланг, мани элтиб қапуғда қуюнг. Айтинг: Ё Расулуллоҳ, ассалому алайка. Абу Бакр қапуғга келди, дастур тилаюр. Дастур бўлса киюринг. Элтиб салом қилдилар эрса қуфл тушди, қапуғ очилди, равзадин ун келди: **Адхилул-ҳабиби илал-ҳабиби фа иннаҳу муштақун илал-ҳабиби.** Яъни дўстни дўстга киюринг, муштоқ турур дўстга. Аймишлар, Абу Бакрда етмиш икки фазилат бор эрди, пайғамбарлардин ўзга ҳеч ким эрсада ул фазилат йўқ эрди.

ФИ ФАЗОЙИЛИ УМАР ИБН АЛ-ХАТТОБ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Ривоят қилмишлар. Жаброил айди: «Қамуғ кўқдаги фаришталар Умар ислом келтурмишда севунмишлар». Расул алайҳис-салом айди: «Умар манинг бирла, ман Умар бирла. Умар қайда эрса ҳақ анинг бирла». Расул алайҳис-саломга Жаброил айди: «Умарга айғил, Мавло таоло санинг ачиғинг азиз турур, санинг ризонг ҳукм турур». Расул айди: «Ужмоҳ ичинда қамуғ яфроқларда битиклик турур: **Канаш-шайтону йафирру мин зилли Умара.** Яна Расул ёрлиқади: Ул кун манга бир хабар тегди, Умар ислом келтурди эрса минг тўқуз юз минбар қурулди. Яна Умарнинг кўлакасиндин Шайтон қўрқар эрди.

ҲИКОЯТДА КЕЛМИШ, бир урағут Расулга айди: «Ман назр қилмиш эрдим, азобдин эсон келсанг севунмишдин сенинг ҳазратингда даф урғайман», теб. Расул айди: «Сўзунгга етгил». Урағут қўпти, даф олди, оғоз қилди. Ул ҳолда Умар кириб келди эса урағут дафни тўни ичида кизлади. Расул табассум қилди, айди: «Эй Умар, Шайтон сенинг кўлакангдин қўрқуб қочар». Яна ёрлиқади, ким Умарни севса Оллоҳни севди. Ким Умарни душман тутса Оллоҳни душман тутти. Ривоятда келмиш, бир кун Ҳасан ва Ҳусайн разияллоҳу анҳумо Умар қатиға кирдилар. Умар уларни кўргач озод қўпти, шахзодаларни ўз ўрнида ултуртди, явлоқ оғирлади. Ани келиб оталари шоҳи мардон Алиға айдилар. Али айди: «Эй жигарғушаларим, сизларга сўзум ул турурким, Расулдин эшитдим, айди: Умар дунёда ислом нури турур, ужмоҳлиғларнинг чароғи турур». Ҳасан ва Ҳусайн бу сўзни бориб Умарга айдилар. Умар ура қўпуб айди: «Биллоҳки, отангиздин эшитдингизму тақи Расулдин эшитмиштек сиз эшитдингизму?» «Эшитдук», тедилар. Андин сўнг коғаз олиб битиди. Бу битикни ул турурким, тануқлуқ бердилар ужмоҳ йигитларининг икки саййидлариким, биз отамиздин эшитдук. Отамиз жаддимиз Муҳам-

мад Мустафодин эшиттиким, Умар дунёда ислом нури турур, ужмоҳларнинг чароғи турур. Андин сўнг васият қилди, қачон ман ўлдум эрса бу битикни кафанимга чулғаб манинг бирла қабрда қуюнг. Андоғ келдилар. Қоғаз орасинда битик билгурди. Кўрдилар, битикда бу эрди: Ҳасан ва Ҳусайн рост айдилар, оталари Али ҳам рост айди. Улуғ оталари Муҳаммад Мустафо саллоллоҳу алайҳи ва саллам ҳам рост айди. Умар дунёда ислом нури, ужмоҳлиглар чароғи турур. Хабарда келур, Расул алайҳис-салом айди: «Умар ислом келтурди эрса Шайтон андин ҳаргиз шодмон бўлмади». Яна айди: «Эй умматларим, суфраларингизни хузар бирла безанг ва мажлисларингизни Умар зикри бирла безанг». Заййину мавандакум бил хузари ва заййину мажалисакум бизикри Умара.

ФИ ФАЗОЙИЛИ УСМОН ИБН АФФОН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ. .

Қавлуҳу таоло руҳамоу байнаҳум анинг шаънинда нозил бўлди. Аймишлар, Расулнинг икки қизин олди, анинг учун Зуннурайн атанди. Аймишлар, Қуръонни ул жамъ қилди. Бир тун ичинда хатм қилди. Аймишлар, ислом черики йўқсуз чиғой эрдилар. Қачон қиёмат куни бўлса, **оманно биҳи ва саддақна**, Расул тоатға тануқлуқ берур. Тоат битиган фаришталар Расулнинг тануқлуқи уза тануқлуқ берурлар. Аммо маъсият битиган фаришталар ёлғуз келур. Маъсиятға тануқлуқ берур. Мавло таолодин ёрлиғ келур. Дунёда зино тануқлуқи тўрт эрди. Ул зино тануқлуқи икки эрди, ёлғуз тануқ сўзи тингланмас эрди. Сен ҳам ёлғузсен, тануқлуқинг тингламасман. Қамуғ оламлиғлар билсунларким, ман Карим маликман. Тақи жавоб ёрлиқар, қиёмат кунининг сифати ул турурким, қариндошдин қариндош қочар, аёл ота-онадин қочар, эр жуфтиндин қочар, ота ўғлиндин қочар. **Йавма йафиррул-маъру мин ахиҳи ва уммиҳи ва абиҳи ва соҳибатиҳи ва баниҳи**. Агар Расулни сизга ота тесам сиз андин, ул сиздин қочмоқ керак эрди. Бир бириндин қочмасунлар теб ота темадим, сизинг нафсингиздин тедим. Ҳеч ким эрса ўз нафсиндин қочмас. Ложарам уммат бирла қолур.

БАШОРАТ. Расул алайҳис-салом бизинг нафсимиздин бўлса ул бизга бош бўлур, биз аёқ бўлурмиз.

Эй мўъминлар, ҳеч эшитганингиз бормуким, бош ужмоҳда бўлуб аёқ тамуғда бўлғай. Мустафо алайҳис-салом бизинг бошимиз, бошчимиз бўлса ҳар ойна ул ужмоҳда бўлғуси. Биз мутобиъ ходимлар қамуғ ужмоҳда бўлғаймиз. **Ия шаъа-Алоҳу таъала**.

Яна бир қироатда **мин анфусикум ҳасабан ва насабан** ўқимишлар. Кофирлар бори Расулға мункар эрдилар.

Субҳоналлоҳи, бир пора йиғочни олтунга тутуб Тенгри тутундилар. Мундоғ азиз бошчини қабул қилмадилар. Алҳамду ли-Ллоҳи, биз бори неча юз йилдин сўнг иқроқ қилдуқ. Муҳаммад расулуллоҳ теюрмиз. Илоҳий, андоғ-ким, Муҳаммад расулуллоҳнинг дўстлуқин дунёда бизга каромат қилдинг, қиёмат куни анинг шафоати бирла мушарраф бўлмоқ биз заъифларга рўзи қилу бер. Ва-Алоҳу аъламу биссавоб.

ФИ СИФАТИ АС-САҲОБАТИ АЛ-АРБААТИ РИЗВОАЛЛОҲИ АЛАЙҲИМ АЖМАИН.

Қамуғ саҳобаларнинг сифати бу эрди, улар Тенгри азза ва жалла фармони уза эрдилар. Шугллари Тенгри азза ва жалла қуллуқин қилмоқ эрди. Жиҳод қилмоқга ануқ тилаклари Мавло таолонинг хушнудлуқи эрди, душманлиқлари Шайтон бирла эрди. Балоға сабр, қазоға рози, балоға шокир эрдилар. Кишиларни ўзлариндин илгару туттилар. Рағбатлари дунё молинға оз эрди. Тириклари ҳақ сўзламак бирла, бермаклари ҳадя эрди. Дойим қўрқунч ичинда эрдилар. Бири биринга меҳрибон эрдилар. Ким эрсани ёд қилсалар эзгулук бирла қилур эрдилар. Гийбатдин, ҳасаддин, бўҳтондин қўрқуб, сўзлари ҳикмат, нафслари ибрат, тек турмишлари фикрат эрди. Ачиғ вақтинда сабр қилмоқ, хушнудлуқ вақтинда узр қилмоқ, ўз ҳожатларидин киши ҳожатларини илгари тутмоқ, ўзлари чиғой эркан халқга нафъ еткурмак. Ёзлуқлуғлар узрин қўлмоқ, ваъдани рост тутуб охират савобини умид тутмоқ, Ёзлуқлуғлар ёзуқин, айбин ўрттилар, ислом ҳақини сақладилар.

ҲИКМАТ.

Луқмони ҳаким айтур, раҳматуллоҳи алайҳи, абдолларнинг нишони уч турур. Бири, жувонмардлик. Тақи бири, кўнгул ариғлиқи ёмон қилиқлардин, ҳасад ва кина менгизликлардин. Учунчи, уламо ва фузало дўстлуқи. Билгилким, Абу Бакр Сиддиқ ва Умар ибн ал-Хаттоб разияллоҳу анҳумо Расул алайҳис-саломнинг қайин оталари эрдилар, Ойша ва Ҳафса йўлидин. Яна Усмон ва Али разияллоҳу анҳумо куёвлари эрдилар. Усмон разияллоҳу анҳу Руқайя сабабидин. Ул вафот бўлди эрса яна Умми Кулсумни берди. Анинг учун Зуннурайн атанди. Яна Али разияллоҳу анҳу Фотима йўлидин куяв эрди теб аймишлар.

Расул алайҳис-салом Мавло таоло ёрлиқи бирла Абу Бакр Сиддиқни тафсил алифи бирла оят ўн ерда ёд қилди. **Инна акрамакун инда-Ллоҳи атқокум. Фа ма акрама ва атқо** теди. Яна улаика аъзаму даражатаи теди. Яна ва ман аҳсану динан мин ман аслама важҳаҳу теди. Яна Расул айди: **Аръафу умматий Абу Бакрин.** Яна Жаброил хабар берди: **Инна Абу Бакрин аръафу фис саман минҳу фил арзи.** Яна айди: **Асдакукума Абу Бакрин.** Яна айди: **Аввалу ман саддақаний Абу Бакрин.** Абу Дардоъ айди: **А тамши амама ман ҳува хайрун минка ва-Ллоҳи ма талаъатиш шамсу ва ғарабат ала аҳадин баъдан-набиййина афзал мин Абу Бакрин.** Яна айди: **Асбакукум илал-бирри Абу Бакрин.** Аймишлар, фаришталар Абу Бакр Сиддиқ теюрлар. Ужмоҳлиғлар Абулфазл теюрлар. Арш фаришталари Муттафиқ теюрлар, Отиқ теюрлар. Қамуғлар Шайх Вақур теюрлар. Яманликлар Абҳо теюрлар. Умматлар халифа теюрлар. Булар қамуғ фазл ва мадҳ турур. Аймишлар, Абу Бакр имон келтурганда Расул ҳақинда қирқ минг олтун қўйди, ул нусрат қилди. Усмон ўз молиндин минг эрнинг масолиҳин тугал берди, тақи Арума қуюғин сотқун оллуб мусулмонларга вақф қилди. Расул ибн Аббосга айди: «Ушбу қўлдин бир ужмоҳлиғ эр чиқар». Кўрдилар, Усмон чиқди. Аймишлар, бир кун Расул алайҳис-салом ужмоҳ сифатин қилур эрди. Бирагу айди: «Ё Расулуллоҳ, ужмоҳ кўркланурму?» Расул айди: «Бале». Яна айди: «Мани яратқан Изи ҳаққиким, Усмон бир манзилдин яна манзилга борса ужмоҳ кўркланур». Усмон айди: «Манга ғавго келтуруб қасд қилмишлари кун Изи азза ва жалла ҳазратинда ўн нарсаси борким манга берди. Бири улким, тўрт эрнинг бири манман ислом ичинда; иккинчи улким, Расулга икки қиз йўлиндин куёвман; учунчи улким, ҳаргиз зино қилмадим; тўртунчи, шароб ичмадим исломда, жоҳилиятда; бешинчи, ёлгон сўзламадим; олтинчи, Расулга байъат қилмишда сўнг илкимни аврат андомга тегурмадим; етинчи, Қуръонни жамъ қилмишда текма бир сурани бошламишда бир қул озода қилдим; секкизинчи, Қуръонни жамъ қилдим; тўқузунчи, ислом келтурмишдин сўнг ҳамиша қул озода қилдим, ўнунчи, Қуръонни бир рақъат намозда хат қилдим.

Аймишлар, Усмон явлоқ раҳим кўнгуллуқ эрди. Ул кунким Усмонга ғавго келтурдилар. Қуллари ўтру туруб санчишалинг тедилар, қўймади. «Ким эрса мандин озорланмасун», теди. Кириб Усмонни ўлтурдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Манга меърож тунинда бир олмаси бердилар. Икки пора қилдим, бир ҳур чиқти. Сўрдум: «Сен кимнингсен?». Айди: «Мени Тенгри азза ва жалла Арш

нуриндия яратти, сенинг мазлум халифанг Усмонингман», теги.

ФАЗОЙИЛИ АЛИ ИБН АБУ ТОЛИБ РАЗИАЛЛОҲУ АНҲУ.

Қавлуҳу таоло тароҳум руққаъан сужжадан. Расул алайҳис-салом айди: «Ё Али, сени сувган-муъмин турур, сени душман тутқан-мунофиқ турур». Яна ёрлиқади, Алининг сувуклуки ёзуқни тугатур, нетакким ўт ўтунни тугатур. Яна ёрлиқадиким, Алини кўнгул бирла сувса манинг умматимнинг учда бирининг савоби берилгай. Тақи Алини ҳар ким кўнгли тақи тили бирла сувса умматимнинг икки улушининг савоби берилгай. Тақи Алини кўнгли тақи жони бирла сувса қамуғ умматимнинг туби берилгай». Имом Абу Ҳанифадин савол қилдилар: «Абу Ҳанифа, Алиға не теюрсен?» Айди: «Халойиқнинг кўпраги қўрқунчдин ислом келтурдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Илм учун Одамни кўрайин, фаҳм учун Нуҳни кўрайин, ҳилм учун Иброҳимни, қувват учун Мусони, зуҳд учун Исони, маҳобат учун Муҳаммадни, амонат учун Жаброилни, раҳм учун Мекоилни. Ёруқ кунни кўрайин, ойни, юлдузларни кўрайин теса бу йигитга боқсун, яъни Али қаррама оллоҳу ваҳжаҳу».

Ривоят қилурлар Алидин. Айди: «Қачон қиёмат куни бўлса, оманно биҳи ва саддақна, илкимга бир қадаҳ берилгай, нурдин. Ҳавзи Кавсар булоғинда турғил, халойиққа сув бергил теб. Сув бергайман. Бир гуруҳ келгайлар. Сув берайин тесам уларға, сув қатрон бўлгай. Ичмасмиз тегайлар. Али айгай, сизлар икки халифа саҳобани душман тутқан бўлғаймусиз? Айгайлар, бале. Али айгай: Сизлар Кавсардин йироқ кераксиз. Андин сўнг Арш остиндин ун келгай, ман тақи сен алардин безармиз. Ул замон ортқару уларға боқсам тўнгуз бўлмиш бўлғайлар». Ривоят қилурлар устод Исҳоқ Мамшоддин, раҳматуллоҳи алайҳи, қачон ужмоҳлиқлар ужмоҳға кириб моидаға ўлтурсалар фаришталар хизматида бўлғайлар. Ғилмон, вилдон шароби таҳур тутқайлар. Ужмоҳ қушлари тубо йиғочи узра турлук ун бирла сарнай бошлағайлар. Ул ҳолда нури билгургай. Ужмоҳлиғлар тонглағайлар, дийдор вақти бўлмиш. Бу тажаллий нури бўлғайму тегайлар. Таом емақдин илик тортқайлар. Арш остиндан нидо келгай: Эй ужмоҳлиғлар, сизлар ишингизга бўлунг. Бу тажаллий нури эрмас. Фотимаи Заҳро Али Муртазонинг юзларига боқсалар уларнинг нури турур. Яна Исҳоқ Мамшод айтур: Ужмоҳда ўлтуруб таом еб, шароби таҳур ича бошласалар ужмоҳдин яна бир нур билгургай. Емақдин илик тортқайлар, тажаллий нури турур теб. *Нидо келгай: Эй Мавлонинг дўстлари,*

ишингизга бўлунг, танаъум қилинг. Тажаллий нури эрмас бўлур, бу нур Абу Бакр Сиддиқ наълининг нури турур. Бу даражадин ул даражага ул кимарнинг наълинининг нури миндоғ бўлса, ужмоҳда анинг маҳобатининг нури мўъминлар кўнглинда нетак бўлғай.

ҲИКОЯТ. Бир кун бир урағут амир ал-мўъминин Умарга келди, фалон ким эрса манинг бирла зино қилди теб. Ул ким эрсани келтуруб сўрдилар эрса, тонди. «Зино қилмадим», теди. Ул аврат ич тўнини кўргузди, муна шаҳват суйи теб. Умарга хабар қилдилар. Али ўт келтурди. Ул шаҳват суйи теганнинг устига бостилар, пишди. Маълум бўлдиким шаҳват суйи эрмас, урағутнинг ҳийласи эрмиш. Ул эр тухматдин қутулди, хотуннинг ёлғончилиқи билгурди. **Лав ла Али лаҳалака Умару**, яъни Али бўлмаса Умар ҳалок бўлғай эрди.

Тақи аймишлар, Мавло таоло ёрлиқади: **Валлазина маъаху Абу Бакр турур. Ашиддаъу алаал куффару** Умар тутур. **Руҳамаъу байнаҳум** Усмон турур. **Тароҳум руккаъан сужжадан** Али турур. Бу сура тамом бўлгунча тўрт саҳобанинг мадҳу сифати турур. Бу йигирми тўқуз ҳарф бирла тўрт саҳобани ўғди, яъни етмиш икки тил бор. Ул қамуғ луғатлар бу йигирми тўқуз ҳарфдин тош эрмас. Маъни тарафидин андоғ бўлурким, бу тўрт саҳобани етмиш икки тил бирла ўғмиш бўлғай. Ҳар ким эрса бу тўрт саҳобани душман тутуб жафо этур бўлса бу ҳарфлардин ўзга ҳарф келтурсун, ул ҳарфлар бирла жафо этсун. Бу ҳарфлардин азин ҳарф келтурмаса бу ҳарфлар бирла жафо айғани хато турур. Яна Расул ёрлиқади: **Асҳабий кан-нужуми фа биаййихим иқтадайтум ихтадайтум.** Яъни манинг ёронларим юлдузлартек турур. Қаю юлдузни кўруб, қуловуз қилиб юрудингиз эрса рост йўлга йўлчилар.

МУНОЖОТИ ИЛОҲИЙ. Биз заъифлар етти юз кофирлиқдин безармиз, тақи етмиш икки турлук ҳаво ва бидъатдин йироқмиз. Санинг бирлигингга, Муҳаммад расулуллоҳнинг ялавочлиқинга муқаррармиз. Бу тўрт саҳоба тақи ёронларининг жуфтларин тақи ўғлонларин сувармиз. Дўстлари бирла дўстмиз, душманлари бирла душманмиз. Худоё, сен билурсен бу сўзумиз ҳақ турур, кўнглимиз тилимиз бирла бир турур. Бу эътиқодимиз баракотидин қиёмат куни маҳшар еринда бизни фасиҳат қилмайин ҳабибинг шафоати бирла сиротдин саломат кечуруб, секиз ужмоҳга киюруб, ўз дийдорингга мушарраф қилу бер.

МУҲАММАД РАСУЛУЛЛОҲ АРАБ КОФИРЛАРИН ИМОНҚА ДАЪВАТ ҚИЛҒАН СЎЗЛАРИ.

Расул араб кофирлариға Мавло ёрлиқин тегурди. «Мавлони бир тенг, бутға топунманг, мани Ҳақ ялавочи билинг. **Ла илаҳа илла-Алоҳу Муҳаммадун расулу-Алоҳи тенг**»,

теди. Қабул қилмадилар. Расул аввал етим эрди, ёлғуз дарвиш эрди, моли-мулки йўқ эрди. Неча мулофат қилди, бир эзгу жавоб эшитмади. Бу ваъдаларга уюлмадилар, Расул сўзин ҳисобга тутмадилар. Улуғлари Расулни ундаб ўгут бердилар. Айдилар: «Эй йигит, сенинг оталарингнинг бизинг уза ҳақлари биз қамуғ уларнинг миллатидамиз. Бу не иш турурким оталаринг динин солдинг, уларнинг динларин хатога чиқардинг? Агар телва бўлдуңг эрса айгил, илож қилалинг. Агар дев, пари офати теккан бўлса қурбон қилалинг, садақа бералинг, шафиъ бўлалинг. Агар дарвишликдин эрса мол жамъ қилалинг санга. Агар ким эрсага ошиқ эрсанг анинг яроғин қилалинг — сени муродга тегуралиң. Агар жодулиқ қилған бўлсалар ботил қилдуралиң. Ё улуғлуқ тамаъ қилур эрсанг улуғ қилалиң. Агар ким эрсада ўчунг бўлса ўчунгни олалиң. Агар кимардин кўрқар эрсанг бўлушалиң. Бу сўзларни қўйгил», теб сўрди-лар эрса, Расул айди: «Телва эрмасман. Дев, пари чалмади. Мол қазғуси йўқ. Ошиқ эрмасман, ким эрса бирла ўчум йўқ. Бу сўзларингиз қамуғ беҳуда турур. Мавло таоло бир турур, ман анинг ялавочиман. Мани сизга юборди, манинг ҳазратимга уларни ўқуғил теб. Тамуғдин қутулалиң, ужмоҳға киралиң. Икки жаҳон эзгулигин топалиңг тесангиз манинг сўзумни қабул қилиңг», теди. Кофирлар тил очиб жафо ўқин отдилар. Йўлдин озған, Тенгридин ёнған ичи қоралар барчаси тил, кўнгул бир қилиб Расулға ўғрадилар. Кунда бир турлук ҳийла қилдилар. Ўқ отгилар, қилич тортдилар. Тенгрининг лутфу инояти ва нусрати бўлмаса бир ёлғуз мунча нопок бирла нетак муқовамат қилғай эрди. Неча ўгут бериб эзгулук бирла ўтру юриди — бўюнсунмадилар. Умар исломға кирмак бирла мусулмонлиқ кучланди. Лашкар йиғилди. Энди санчишғил, теб фармон бўлди. **Фақтулул-мушрикина ҳайсу важадтумҳум.** Черик отланди. Санчиштилари. Бирорда нусрат топгилар, бирорда мунҳазим бўлдилар. Мундагин имонға даъват қилди. Расулға кофирлар истиҳзо қилдилар. Улар беш эрдилар; Бири, Валид ибн Муғира. Иккинчи, Осиб ибн Воил ас-Саҳмий, Учунчи, Асвад ибн Абди Яғус. Тўртунчи, Ос ибн Вобак. Бешинчи, Ҳорис ибн Талотил. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло бу беҳисин бир кунда ҳалок қилди. Бу турлукким, Жаброил келди. Расул бирла ўлтурди. Ул кибрлар Каъба теграсинда тавоф қилур эрдилар. Жаброил бирла Расул ура қўптилар. Абу Замъа алайҳил-лаъна Жаброил ўнгидин кечти. Жаброил бир яшил яшурғоқ анинг ўнгида солди — икки кўзи кўрмас бўлди. Андин сўнг Абди Яғус кечти. Жаброил ишорат қилди, қорни урулди. Ўшул замон тамуғға борди. Андин сўнг Валид ибн Муғира кечти. Тўпуқинда жароҳати бор эрди. Жаброил кўзи жароҳатға тушди эрса ёрилди — ҳалок бўлди. Андин сўнг Ос ибн Вобак кечти. Жаброил азоқинға назар қилди. Дарҳол тикон

санчти, этлари ёрилди. Дарҳол ўлди. Андин сўнг Ҳорис ибн Талотил кечти. Табасинга ишорат қилди. Ўринг йиғилди, бош оғриқи тутти. Айди: **Қаталаний раббу Муҳаммадин.** Фарёд қилди чиқиб, ўларда қулига айди: «Муни тутуғил». Қули айди: «Кимни тутайин, ким эрса кўрунмас?» Бу сифат ҳалок бўлдилар. Имом Мақотил айди, разияллоҳу анҳу. Бу ул оят турур: **Иннаа кафайнакал-мустаҳзиин.** Аммо муқимлар ўн икки эрдилар. Аймишлар, ўн олти эрдилар. Тўрт йўлнинг бошинда ўлтуруб Абу Жаҳл сўзи бирла ҳар ким Муҳаммаддин сўрса айтур эрдилар: «Муҳаммад жоду турур, ялгончи турур, ани кўрмаганингиз яхшироқ». Яна Расул алайҳис-салом киши қўймиш эрди. Андағ-ўқ ҳар ким кечарда Муҳаммаддин сўрса айтур эрдилар: «Кўз андоғ эрни кўрмиши йўқ, қулоғ андоғ эр сифатин эшитиши йўқ. Уруғ-қариндошни оғирланг, ота — онани эзгу тутунг, Мавло таолоға тоат қилинг. Ўтган, кечган бу сўз уларнинг сўзиндин яхшироқ турур», теб қамуғ мусулмон бўлдилар. Мавло таоло ул ўн олтини ҳалок қилди. Расул алайҳис-салом тилда мавсимға келиб, қизил тўнлар киё халқни имонға ундар эрди, Мавло ёрлиқин тегурур эрди. Уш Хазраж анга Фарита ва Батир бирла санчишур эрди. Асбодин Мадинага кеттилар. Бу Уш Хазраж уларға айтур эрди: «Бу ёвуқда Маккадин бир эр чиқғай, оти Муҳаммад ибн Абдуллоҳ. Анинг китоби бўлғай. Анга уймағаймиз, ани ер юзиндин кетарғаймиз». Қачон Муҳаммад билгурди эрса даъват зоҳир қилди. Уш Хазраж Маккага келди, ҳаж ўтадилар. Ул вақт кофирлар ҳаж ўтаюр эрдилар. Жухудлар Байт ул-Муқаддасға ҳаж арконин келтурур эрдилар. Аммо «Лаббайка» айтурда **лаббайка ла шарика лака ила шарикун хува лака тамлику ва майамлику** теюр эрдилар. Маъниҳи ул бўлур: Ижобат қилурмиз сени. Сенинг ўртоқинг йўқ. Магар ул ўртоқким, сен анга эркликсен, ул сенга эрклик эрмас, яъни бутлар сенга ўртоқ темак бўлур. Қачон Уш Хазраж ҳаж ўтадилар эрса Расулни кўрдилар, халқни имонға даъват қилди. Наъту сифатини жухудлар айтқантек топтилар. Бир биринга айдилар: «Улар бизга ахшомлиқ бермасдин бурун биз уларға қушлуқ бералинг». Яъни улар бизга топунмасдин бурун биз уларға топуналинг теб келдилар. Ислон келтурдилар, Расул бирла байъат қилдилар. Айдилар: «Сенинг ишинг бизинг ишимиз турур. Биз сенга мутиъмиз, не тесанг қилурмиз. Биз ва ўғлонларимиз сенга юлуғ бўлалинг», тедилар. Иблис алайҳил-лаъна ани кўра билмайин тоғга миниб чақирди: «Эй одамийлар, билмиш бўлунг Уш Хазраж бу мазмун бирла аҳд қилдилар. Булар мундин чиқмоқ бўлди, улар андин келмак бўлдилар. Қилич бирла сизларни қирарлар». Қурайш кофирлари муни эшитиб уларға бордилар, айдилар: «Сизинг бирла бизинг орамизда ёғилиқ керакмас, бизинг динимизда сиз бизга-қўнгшисиз. Бу аҳдда бор бўлсангиз уларға хилоф қилинг,

йўқ эрса бизинг хабаримиз йўқ», теб ёндилар. Келдилар. Ул замон қурайшдин бир йигит келди кумуш бошмоқлиғ. Уш Хазрат айди: «Телим йил бўлди риёсат даъво қилиб юрурсиз. Иликка кўтариб юругу бошмоқингиз йўқ эрди». Бу йигит эшитиб бошмоқини уларға сола берди. «Ман сизга мазох қилдим», теди. Яна бири айди: «Олманг. Бошмоқ эрнинг иззати бўлур. Ани олдуқ эрса дунё иззатин олмиш бўлурмиз», тедилар. Ўғул-қизларин келтуруб имонға киюрдилар. Андин сўнг телим халойиқ келиб имонға кирдилар. Икинчи йил яна ҳажга келмишда муаллим қўлдилар. Расул бир саҳобани уларға берди. Учунчи йил келмишда: «Дастур берсанг улар бирла санчишалинг», тедилар. Расул алайҳис-салом айди: «Мавлодин улар бирла санчишғил теб манга ёрлиқ бўлмади».

ҲИКОЯТ.

Тоифнинг йигитлари тунла ўлтуруб сўзлашур эрдилар. Ҳаводин ун келди: «Вой, сизинг уза уфтанмасмусиз! Бу Муҳаммад сизни исломға ундар, сиз анга уймассиз». Уч кеча мундоғ ун эшиттилар эрса йигитлар қартларға хабар қилдилар. Бир яроғлиғ, тетик қулни келтурдилар. Секиз юклук тева бердилар. Маккага борғил, Муҳаммадни кўргил теб. Бориб Маккага кирди, Аввал Абу Жаҳлни кўрди, Муҳаммад хабарин сўрди. Абу Жаҳл айди: «Йироқ турғил, андин ёлғончи жодулук йўқ, анга бормасанг, ани кўрмасанг яхшироқ». Йигит ўзини анга келганин айта берди. Абу Жаҳл айди: «Теваларни юклари бирла манга сотғил, тўрт минг олтунға олайн. Аммо Маккадин чиқмағунча олтуни бермасман. Мунда берсам керакмазким, Муҳаммадга берсанг», теб бермади. Йигит зийрак эрди, элни кезди. Али йўлуқти, айди: «Ё Али, Муҳаммад ҳақинда не теюрсен?» Али айди: «Кўрар кўнглунг борму?» Йигит айди: «Ман ани кўргали келибман». Иккилари Расулни бориб кўрдилар. Расул айди: «Не йигитсен? Не келганингни, кимга йўлуқганингни сенму айтурсен, ё мен айта берайин?» Йигит айди: «Сиз айтинг», Расул айта берди. Йигит айди: «Дастур беринг Абу Жаҳл кофирдин бориб молни олайн». Дастур бердилар, борди. Абу Жаҳл манзарда ўлтурур эрди. Расул ҳам бордилар. Абу Жаҳл қулунга эшик боғлатди. Бориб қапуғ қоқтилар. Айди: «Молни манга қайта бергил». Абу Жаҳл Абдулҳаким эрди. Саройи ўртасинда бир улуг тегирмон тоши бор эрди, Қулинға айди: «Бу тошни кўтариб бошим уза қўйғил. Бек ерга миниб Муҳаммаднинг бошинға урайин, Бу иш теб сени озод қилайин». Тошни кўтарди, бошиға қўяйин теганда қудрати етмади. Кўтарғали тош бир ўврулуб қўлин бости. Қўли ёнчилди, оғриқинға чидамади. Мавло таоло бирла назр қилди: «Бу оғриғдин ўнгалсам

молни Мухаммадга берайин». Мавло таоло шифо берди. Ул бадбахт аҳдини бузди, эвга кирди. Эвда бир ҳабаший кўрди, қилич суғуруб айтур: «Молни Мухаммадга бергил, йўқ эрса ўртангдин чопаман». Кўрқуб чиқти, молни тамом Расулга берди. Расул Абу Жаҳл саройиндин чиқти. Халойиқ оғзиға тушдиким, Абу Жаҳл софий бўлди, яъни Мухаммад таба майл этди. Айдилар, агар сен Мухаммадга майл этиб қайтсанг қамуғимиз қайталинг. Бир нечалари айдилар; «Келинг Мухаммадга боралинг, мусулмон бўлалинг. Абу Жаҳл бизга улуғлуқ сотар. Ул бурун мусулмон бўлса андағ-ўқ, улуғлуқ сотқай», теб Расулга келдилар. Йўлда Абдуллоҳ ибн ар-Рабғузий йўлуқти. «Қаёнға борурсиз?» теди. Улар айдилар: «Эшитдингму, Абу Жаҳл мусулмон бўлмиш. Биз ҳам мусулмон бўлғали борурмиз». Ул айди: «Абу Жаҳлга боралинг». Бориб Абу Жаҳлга айдилар: «Эшитдук, Мухаммад динига кирмишсен».

Абу Жаҳл айди: «Тенгри сақласун, ман оталарим диниға хилоф қилмағайман. Мухаммад оталаримиз диниға хилоф қилди». Абу Толибга боралинг. Бориб айдилар: «Бу қариндошинг ўғлиға айғил, бу сўздин қочсун». Абу Толиб айди: «Мухаммад келсун кўралинг». Ундаб келтурдилар. Келди. Уларни босиб кечти, Абу Толиб тахтинға оғиб ўлтурди. Айдилар: «Кўргил, сенинг ҳурматингни сақламас, биз сенинг тахтинға оғмасмиз, бу оғиб ўлтурди». Абу Толиб айди: «Ҳар ким рост сўзлук бўлса бўйнунгизга оғар». Андин сўнг улар айған сўзни Расулга айта берди. Яна айта турурлар; «Мухаммаднинг ялавочлиқи рост бўлса бизга бир нишона кўргузсун». Айди: «Не нишона тиларсиз?» Айдилар: «Сарой ўртасинда бир улуғ тош бор эрди, бу тошдин йиғоч ундурғил, ҳавоға узасун. Бир шохи машриқ таба, бир шохи мағриб таба борсун». Расул алайҳис-салом дуо қилди, тошдин йиғоч унди улар тилагантек. Яна айдилар: «Дуо қилғил, аввалғи ҳолинға борсун». Дуо қилди, яна аввалғи ҳолинға борди. Айдилар: «Ё Мухаммад, улуғ жоду эмишсен», теб имон келтурмадилар. Айдилар: **Уъбуд аалиҳатана йавман ва нааҳну наъбуду илаҳака сабъата аййамин.** Яъни сен бир кун бизинг Тенгримизга топунғил, биз етти кун сенинг Тенгрингга топуналинг. **Ва таъбуду илаҳана сабъата айаамин ҳатта наъбуду шахран.** Айдилар: «Сен етти кун бизинг Тенгримизга топунғил, биз бир ой сенинг Тенгрингга топуналинг. **Таъбуду шахран ҳатта наъбуду сабъа.** Сен бир ой топунсанг биз бир йил топуналинг». Улар муни сўзлаюрда Расул титраюр эрди. Жаброил келди. Бу сурани келтурди. **Қул йа аййухал-кафирун лаъбуду ма таъбудун.** Ё Мухаммад, айғил: Эй кофирлар, сиз топунғанға ман топунмасман. **Ва ла антум аабидуна ма аъбуд.** Сиз ҳам ман топунғанға топунмассиз. **Ва ла ана аабидун ма абадтум.** Ман топунғучи бўлмағайман сиз топунғанға. **Ва ла антум аабидуна ма аъбуд.** Сиз

топунгучи бўлмагайсиз ман топунганга. **Лакум динукум ва лийадин.** Сизинг динингиз сизга, манинг диним манга. Аймишлар, бу ҳукм ул вақтда эрдиким, ислом заъиф эрди. Қачон ислом қавий бўлди эрса бу ҳукм кўтарилди. **Фактулул-мушрикина** ояти бирла мансух бўлди. Аймишлар, Абу Толиб айтур эрди: **Иттабиъу ибна ва ин каана содиқан ав казибан йаъмуру бимакаримил-ахлақ.** Яъни қариндошим ўғли сўзинга бўюнсунунг. Рост ё ёлғон эрса, анинг учун Тенгри эзгулигиндин таш сўзламас. Ўзгаларга андоғ айтур эркан. Ўзинга тегса: **«Инний лаъакраҳу йаълуний»**, теюр эрди. Яъни ман қуйи бўлуб кунум юқори бўлганинга унамасман. Тафсирда бор, бир кун қурайш кофирлари йиғилиб Муҳаммад расулуллоҳ ҳақинда кенгаш қилдилар. Нетак қилиб бу Маҳаммад балосиндин қутулғаймиз. Ул замон Шайтон бир қари киши суратинга бўлуб ораларинда ҳозир бўлди. Бириси айди: «Келинг, қамуғимиз бир бўлуб Муҳаммадни элдин чиқаралинг». Шайтон айди: «Бу кенгаш эрмас. Муҳаммад тетик эр турур, борган ерда тек турмас. Яна ўрун бўлур, охир сизга келур». Яна бири айди: «Ерни сувга теги қазалинг, тош, темур бирла том қилалинг. Ер юзига тегмишда томни баланд қўпоралинг, бир эшик қўялинг. Муҳаммадни ул томга киргузуб эшикни беркиталинг. Анда-ўқ очлиқдин ўлғай». Шайтон айди: «Андоғ бўлмас, анга Жаброил келиб ҳаводин чиқарур, бу сўз эрмас». Ҳар бири бир кенгаш айди, Иблис қамуғинга жавоб айди. Бирагу айди: «Бўлмаса қамуғимиз йиғилиб мукобара санчиб ўлтуралинг». Иблис айди: «Сўз бу турур». Иттифоқ қилдилар, тонгласи келиб Муҳаммадни ўлтурур бўлдилар. Бир ким эрса бу ҳолдин Абу Толибга хабар берди. Абу Толиб Расулни ундаб айди: «Қурайш кофирлари сени ўлтургали кенгаш қилмишлар. Ман эсон эркан ким эрса қасд қила билмагай», теб бу байтни бошлади:

Менга арза қилдинг ариг динни сан,
Аммунг кирмагунча ўлуб синиға.
Мазаммат сўкуш ор агар бўлмаса,
Уланма теюрсен тамуғ қиниға.
Кўнисен билурсен берурсен ўгут,
Улаюр мени ул жинон айнаиға.
Ёвумагай, валлоҳи, сенга бу араб,
Кирур эрдим эрксиз Изи диниға.

Ҳикоятда келур, Расул алайҳис-салом Тоифга борди. Уларга ислом арза қилди, қабул қилмадилар. Андин ёнди. Ҳарамга тегди эрса намозга тўруқти. Қуръон ўқию бошлади. Парилар Қуръон овозин эшиттилар, тингладилар. Хушланиб, бориб қавмлариға хабар қилдилар. Айдилар: «Қуръон, эшиттук, Муҳаммадга инмиш. Биз анга имон

келтурурмиз, сиз ҳам қамуғ Мавло ёрлиқин ижобат қилинг». **Қолу йа қавмана иннаа самиъна китабан ила қавлиҳи ажибу даъийа-Ллоҳи ва аамину биҳи.** Парилар йиғилиб Маккага келдилар, ҳарам қатинда турудилар. Ҳурмат тутуб, бостириб кирмадилар. Мавло таоло бир хурмо йиғочинга илҳом берди. Қамуғ кўкдин қумрулуб Расулга келди, парилар келганин хабар берди. Расул айди: «Қим бўлғайким анинг кўнглинда хардала андозасинча кир бўлмағай манга кирсун, париларга боралинг». Абдуллоҳ ибн Масъуд айди: «Ман борайин». Бир идишга сув олди. Бир неча хурмо бирла тун ичинда париларга келдилар. Расул алайҳис-салом ерда бир хат сизди. Абдуллоҳ ибн Масъудга айди: «Ул хат ичинда ўлтурғил, чиқмағил. Чиқтинг эрса қиёматга теги сен мени, мен сени кўрмағай-миз». Андин сўнг Расул париларга бориб ёрлиғ тегурди. Қабул қилдилар, имон келтурдилар. Таҳорат, намоз таълим берди, шарият аҳкомин ўғратти. Абдуллоҳ ибн Масъуд айди: «Ман ул хат орасинда ўлтурур эрдим, Парилар гуруҳи манинг ёнимдан кечар эрдилар. Расул алайҳис-саломга бориб имон келтурур эрдилар, сўзлашганларин эшитур эрдим. Қачон субҳ вақти бўлди эрса Расул ёниб келди, Мани ура турур кўрди, «Ўлтурсанг не бўлур?» теди. Айдим: Ё Расулуллоҳ, мен кўрқтум». Расул айди: «Хатдин чиқсанг кўрушмас эрдук». Тақи айди: «Қатингда сув борму?». Айдим: «Хурмо ичинда эзилмиш сув бор». Айди: «Хурмо ариғ турур, суви ҳам», теб олиб таҳорат қилди, намоз ўқиди. Бир неча парилар Расулга келиб уйдилар, намоз қилдилар. Парилар айдилар: «Ё Расулуллоҳ, биз сизинг ёнингиздин кетмағай эрдук, аммо йўлимиз йироқ турур. Озуқларимиз йўқ, кўлукларимиз ҳам йўқ». Расул алайҳис-салом ёрлиқади, йилқи қора тезақларини кўлукларингизга ем қилинг. Тақи сўнгаклар сизга ем бўлсун. Анинг учун тезак бирла сўнгак бирла истинжо қилмоқни шарият унамади. **Ва ла йастан-жи биравсин ва ла биазмин.** Мавло таоло ёрлиқар: **Ва ма йантиқу анил-ҳава.** Яъни Муҳаммад Расулуллоҳ тилагинча сўз сўзламади, ботинини нафсдин йироқ тутдуқ. Нафс тилагинча сўз сўзламади, зоҳирини кўлакадин йироқ тутдуқ. Кўлакаси ариғсиз ерга тушмасун. **Лианна зилла кулли шайъин мислуҳу йука ва ла йухзо.** Текма нарсанинг кўлакаси анинг менгизи. Изи азда ва жалла ёрлиқар: Ман ҳабибим Муҳаммадга кўлака бермадим, ўн секиз минг олам анинг менгизи бўлмасун теб. Юз йигирми тўрт минг пайғамбар йибордим, қамуғ оламлиғларга хабар қилдилар-ким манинг менгизаким йўқ. Ўз азаматим ва жалолатим бирла Муҳаммадга кўлака бермадим. Қамуғ халойиқлар билсунларким, ер юзинда ҳабибимнинг менгизаки йўқ. Муҳаммаднинг пайғамбарлиқи ичинда назири йўқ. Одамни Ҳавво бирла ужмоҳдин чиқардим эрса, Муҳаммад умматини юз йил ёзуқ қилмишдин сўнг бир тавба бирла ужмоҳга

киюргайман. Идрисга нужум илмин бердим эрса, Мухаммад расулуллоҳни тамуғ юлдузларидин ута кечурдум. Юлдуз юзуши анинг уза бўлмасун тедим. Агар Нух пайғамбарга кеми бериб сувда юрутдум эрса, Мухаммадга Буроқ бердим, ҳаво уза юрутдум. Нух алайҳис-салом ўз қавмига азоб тилади: **«Рабби ла тазар алаал-арзи миналкафирина даййаран»**, теб. Валекин Мухаммад алайҳис — саломни кофирлар тишин синдурдилар, бурнин буздилар. Уларга ҳидоят тилади. **«Аллоҳума-ҳди қавмий фа иннаҳум йаъламун»**, теди. Дунёда душманга мундоғ шафқат қилди. Қиёматда дўстга нетак шафқат қилмағай? Агар Иброҳимни халқга имом қилдим эрса: **«Инний жаъилука лин-наси имаман»** тедим. Мухаммад Мустафони меърож кечаси Байт ул-Муқаддасда тамом пайғамбарга имом қилдим. Етти қат кўк фаришталарига имом қилдим. Агар Намруд ўтини Иброҳим совутдум эрса, тамуғ ўтини Мухаммад Мустафони умматлариға совутгайман, нетакким бақирни темур уза букартек. **Иза вазаъал-муъмину қадамаху алас-сироти тахмудун-нари тахтақадамайҳи қама йахмуду.**

Сулаймон пайғамбарга мулк бериб, ел анга мусаххар қилдим эрса, Мухаммад расулуллоҳнинг умматиға андағ-ўқ мулк бердим. Мулк ул турурким қачон кўнгли синук, ичи йиртук мазлум муъмин оҳ теб ичи бағридин совуқ дамин урса, шаҳодат калимасин анинг бирла қўлдош қилса, кўз юмуб очғунча ул совуқ ел ул калимани Аршға тегургай. Агар Мусо қавмини этаклари ўлимайин тилсиз тенгиздин кечурдум эрса, Мухаммад Мустафо алайҳис-саломни тамуғдин андоғ кечургайман, ўлимиш этаклари қурутмағай. **Тамурру тоифатун мин умматий алас-сироти ла йажиффу савбуху минал-арақи.** Агар Фиръавннинг дарёга гарқ қилдим, несту нобуд қилдим, агар Исо пайғамбарларга тўртунчи қат кўкка ошурдум эрса Мухаммад Мустафо алайҳис-салом ул мақомға тегди. Нетакким Мавло таоло ёрлиқар, **фа каана қоба қавсайни ав адна.** Билгилким, икки жаҳонда иззат бўлди, Мухаммад расулуллоҳ барокотинда бўлди. Кўрмасмусен Иброҳимни ўтга солди эрса Жаброил алайҳис-саломға ужмоҳ хулласини келтурди. Узасинда битиклик эрдиким: **Ла илаҳа илла-Алоҳу Мухаммадун расулу-Алоҳи.** Не кийди, ўт ани куйдирмади. Мусо алайҳис-салом тенгиз қироғинда колиб киргали майл қилди эрса Жаброил алайҳис-салом келди айди: **«Эй Мусо, Мухаммад-ни шафиъ келтургил».** Мусо айди: **«Баҳаққи Мухаммад».** Тенгиз суйи ёрилди, йўл бўлди. **Фан фалақа фа каана куллу фирқин кат-товдил азим.** Мусо саломат кечти. Довуд алайҳис-салом темурдин ёриқ этар бўлса Мухаммад расулуллоҳ отин айтса темур юмшоқ бўлур эрди.

Қиёмат куни Мавло таоло ҳеч ким эрса бирла сўз сўзлашмағай, Мухаммад Мустафо шафоат қилмағунча. Расул алайҳис-салом дийдор кўрмағунча ҳеч пайғамбар

кўрмагай. Муҳаммад умматлари ужмоҳқа кирмагунча ҳеч пайғамбар кўрмагай тақи кирмагай. **Аввалу ман йақраъу бабал-жаннати Билалун.**

САВОЛ: Муҳаммад уммати барчадин илгарў эрмиш. Сўнг келмоқға ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ: Қачон улуғлар келур бўлсалар бурун кичиклар келурлар, андин сўнг улуғлар келурлар.

ТАҚИ ЖАВОБ: Муҳаммад саллалоҳу алайҳи ва саллам умматлари барчадин азизроқ турур. Тупроқда кўп ётмасун теб барчадин сўнг чиқарди.

ЖАВОБ: Ўзга умматларнинг айбини Муҳаммад умматлари билдилар, буларнинг айбини ўзга уммат билмасун теб сўнг чиқарди.

ҲИКОЯТДА (келур): Бир кун Ойиша разияллоҳу анҳо ва ан абиҳо ва ало завжиҳо сўрди: **Йа расула-Алоҳи анта ақсану...** минний ва ана амлаҳу минҳу. Яъни Юсуф мандин кўрклуқрак эрди, аммо ман Юсуфдин тузлуқроқмен теди. Ойиша яна сўрди: «Бу не темак бўлур», теб. Расул айди: **Лианнаҳу фитнатун лил-ааламин ва ана раҳматун лил-ааламин.** Юсуф оламлиғларға фитна эрди, мен оламлиғларға раҳматлиғман. **Ва ма арсалнака илла раҳматан лил-ааламин.** Ким Юсуфни кўрса севинч анинг кўнглинда ҳаром бўлур эрди нетакким мани кўрса ҳаром бўлур. Мавло таоло Иброҳим пайғамбарни бизга ота теди. Нетакким Мавло таоло ёрлиқар: **Миллата абикум Иброҳим.** Яна Муҳаммад расулуллоҳни ота темади, расул теди. *Ҳикмат не эрди?*

ЖАВОБ: **Лақад жаъакум расулун мин анфусикум азизун.** Жавоб ул турурким, агар Муҳаммадни сизга ота тесам, қиёматда анинг тануқлуқи сизинг ҳақингизда раво бўлмағай эрди. Анинг тануқлуқиндин маҳрум қолғай эрдингиз. Эй Муҳаммад, мен сени умматға расул тедим. Ёрин сен тануқлуқ бергил, мен қабул қилайин. Сен тилагил мен берайин, Сен шафоат қилгил, мен ёрлиқайин. Аймишлар, маъсият битиган фаришта кунда келур, тоат битиган фаришта кунда келмас, ўзга фаришта келур, мўъмин ўлгунча. Қачон қиёмат куни бўлса, **оманно биҳи ва саддақна,** Расул алайҳис-саломға тануқлуқ берурлар. Аммо неъмат битиган фаришта дойим келур, маъсиятга тануқлуқ берур. Мавло таолидин ёрлиғ бўлур: Дунёда зино тануқлиқи тўрт эрди, ўзга муомила тануқлиқи икки эрди. Ёлғуз тануқ сўзин тинглашас эрди. Сен ҳам ёлғузсен, тануқлуқингизни тингламасмен. Қамуғ оламлиғлар билсунларким ман каримман. Яна Ҳақ таоло ёрлиқар: Қиёмат кунининг сифати ул турурким, қариндош қариндошдин қочар, эр жуфтдин қочар. **Йавма йафиррул маръу мин ахиҳи ва уммиҳи ва абиҳи ва соҳибатиҳи ва баниҳ.** Агар Расулни ота тесам ул ҳам қочғай эрди. Нафсингиздин тедим. Расул тенгуз тедим. Муҳаммад сиздин, сиз андин қочмасунлар

теб. **Лақад жаъаакум расулун мин анфусикум азизун.** Хеч ким эрса ўз нафсиндин қочмаслар. Ложарам Расул алайҳис-салом уммат бирла қолур. Ишорат улким, Расул алайҳис-салом уммат бирла қолур. Ишорат ул турурким, Расул алайҳис-салом бизинг нафсимиздин бўлса ул бизга бош бўлур, биз аёқ бўлурмиз.

Эй мўъминлар, эшиттингизмуким бош ужмоҳда бўлуб азоқ тамуғда бўлса Расул алайҳис-салом бизинг бошчимиз турур. Ҳар ойна ул ужмоҳда бўлғуси, биз мутобий ходимлар қамуғ ужмоҳда бўлғайбиз. Қироатда **мин анфусикум ҳасабан ва насабан** ўқимишлар.

ФОЙДА. Кофирлар Расулға мункар эрдилар. Субҳоналлоҳи, биз бори мусулмонбиз. Ва яна кофирлар бир пора йиғочни йўнуб Тенгри тею топундилар. Мундоғ азиз ариғ бошчини пайғамбарлиқға қабул қилмадилар. **Алҳамду ли-Ллоҳи**, биз бари етти юз қирқ йилдин сўнг иқрор қилиб **Мухаммадун расулу-Ллоҳ** теюрбиз. Илоҳий, андоғким Мухаммад расулуллоҳнинг дўстлуқун дунёда бизга каромат қилдинг. Анинг шафоати бирла мушарраф ва мукаррам бўлмоқ сен Оллоҳ рўзи қилу бер. **Омин йа раббил оламин.**

РАСУЛ ИШОРАТИ БИРЛА ОЙ ЁРИЛҒАН СЎЗЛАРИ.

Иқтарабатис-саъату ван шаққал-қамар. Маъниси ул бўлурким, Мавло таоло ёрлиқар: Қиёмат ёвуди, ой ёрилди. Аймишлар, бурунқи умматлар ўз пайғамбарлариға сўрар эрдилар: «Қиёмат қачон келур? » теб, улар жавоб айтар эрдилар: «Қачон охир уз-замон пайғамбари чиқса қиёмат бўлур», теб. Мавло таоло ёрлиқар: Мухаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи ва саллам чиқти. Ой ёрилди, қиёмат ёвушти, теб. **Иқтарабатис-саъату ван шаққал-қамар.** Бу сура аймагинға сабаб ул эрдиким, Расул алайҳис-салом бир тунла Макка ичинда юриюр эрди. Маккаликлар одати ул турурким, улар тунла юриюрлар. Қамуғ ишларин тунла битурурлар, кундузлар ғоят иссиғ бўлур. Анинг учунким кеча Расул алайҳис-салом юриюр эрди. Абу Жаҳл бир жуҳуд бирла Расул алайҳис-саломға йўлуқти. Айди: «**Арилий аайатан ва илла алавту раъсака**». Яъни манга бир мўъжиза кўргузгил. Йўқ эрса бошингни олурман, теди. Расул алайҳис-салом айди: «Не тилаюрсен?» Абу Жаҳл айди: «Ой ёргил, кўрайин», теди. Анинг учунким, жодулук ерда асар қилур, кўкда асар қилмас. Расул алайҳис-салом бармоқи бирла ишорат қилди эрса ой ёрилди. Ёрими ўрнида турди яна бир ёрими ироқроқ бориб турди. Абдуллоҳ ибн Маъсуд айтур: «Биз Расул алайҳис-салом

бирла Минода эрдук ой ёрилди, тоғнинг ортинга борди. Яна Абдуллоҳ ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Аббос ва Анас ибн Молик ва Ҳадиқа ва Сайр ибн Мутъим тақи ўзга саҳобалар, ризваналлоҳи алайҳим ажмаин, ой пора бўлганин барчалари кўрди». Абу Жаҳл айди: «Ё Муҳаммад, бу ой яна қовушсун». Муҳаммад айди эрса яна қовушти. Абу Жаҳл айди: «Эмдига теги ер юзинда жоду эрдинг, эмди кўкка жодулиқинг асар қилди», теб имон келтурмади.

«Сендек жоду йўқ», теди. Аммо ул жуҳуд мусулмон бўлди. Яна бир муъжизаси Мержога ошмоқ эрди.

ҚИССАИ МЕЪРОЖ АН-НАБИЙ САЛЛАЛЛОҲУ АЛАЙҲИ ВА САЛЛАМ.

Субҳанал-лази асро биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми. Маъниси ул бўлурким, ариғ турур эшдин ва қўлошдин, муназзаҳ турур жуфтдин, ўғул-қиздин. Ул Изи аzza ва жалла элтти қулини, яъни Муҳаммад расулуллоҳни бир тун ичинда Маккадин Байт ул-Муқаддасга. Аймишлар, Расул саллаллоҳу алайҳи ва саллам бир кеча Уммаҳони эвинда ётур эрди. Уммаҳони Абдул Муталлибнинг қизи эрди. Ривоят қилур Молик ибн Саъсаъа, Расул алайҳис-салом ёрлиқади: Ётур эрдим Келикли келди, кўксумни ёрди, юрагимни чиқарди. Олтун ташт келтурди, ичи тўла имон ҳикмат эрди. Юрагимни анинг ичинда ёрди, яна ўрнида кўйди. Андин сўнг бир Буроқ келтурди. Оқ туклук, хачирдин кичикрак, эшакдин улуграқ. Айдилар: Ё Расулуллоҳ, Буроқ бу турур! Кўзи етган ерда аёқин қўяр эрди. Мани анга миндурди. Жаброил манинг бирла эрди. Аввалғи қат кўкка тегдимиз эрса, дастур тилади. «Кимсен!» тедилар. Жаброил айди: «Ман турурман». Сўрдилар: «Сенинг бирла ким бор?» теб. Айди: «Муҳаммад Мустафо бор», теди. «Сени ангаму йибордилар?» теб сўрдилар. «Ҳов», теди. Қапуғ очтилар, кирдук. Одам алайҳис-саломни кўрдум. «Бу ким?» тею сўрдум. Жаброил айди: «Отаиғ Одам турур». Одамга салом қилдим. Жавоб айди: «Яхши ўғлум, яхши пайғамбар», теди. Иккинчи қат кўкка тегдук. «Қапуғ очинг!» теди. Ҳамон тариқа қапуғ очтилар. Кирдум, Исони, Яҳёни алайҳимас-салом кўрдум. Булар ким турур, тедим эрса Жаброил алайҳис-салом айди: «Исо ва Яҳё турур. » Уларга салом қилдим, Жавоб айдилар: «Яхши пайғамбарсен», тедилар. Учунчи қат кўкка тегдим. Жаброил алайҳис-салом дастур тилади. Ҳамон тариқа қапуғ очтилар. Кирдук, Юсуф пайғамбарни кўрдум, Айди: «Ё Жаброил, бу ким турур? » Айди: «Қариндошиниғ Юсуф турур, алайҳис-салом». Анга салом қилдим, жавоб берди. Айди: «Нима

кўрклук пайғамбар турурсен!» Тўртунчи қат кўкка етдимиз. Ҳамон тариқа қапуғ очтилар, кирдук. Идрис пайғамбарни кўрдук. «Ким турур? тею сўрдум. Жаброил айди: «Қариндошинг Идрис пайғамбар турур.» Анга салом қилдим, Жавоб айди: «Нима кўрклук пайғамбар турур, қариндош!» теди. Бешинчи қат кўкка тегдимиз. Қапуғ очтилар. Кирдимиз, Ҳорун пайғамбарни кўрдумиз. «Ким турур?», тедим. Жаброил айди: «Ҳорун пайғамбар турур». Олтинчи қат кўкка тегдук. Ҳамон тариқа бирла қапуғ очтилар, кирдук. Мусо пайғамбарни кўрдум. Анга салом қилдим, айди: «Нима кўрклук пайғамбар турурсен!» Андин кечтим эрса Мусо пайғамбар йиглади. «Нега йиглаюрсен?» теди. Ун эшитилди, айди: «Илоҳий, бу Муҳаммад ўғлон турур. Мандин сўнг халқга юбординг. Мунинг умматлари манинг умматларимдин бурунроқ ужмоҳға киргай». Етинчи қат кўкка тегдук эрса Ҳамон тариқа қапуғ очтилар, кирдук. Иброҳим пайғамбарни кўрдук. Сўрдум: «Бу ким турур?» айди: «Отанг Иброҳим пайғамбар». Яна Сидрат ул-Мунтаҳони кўрдум. **Инна самаратаҳа мислу қилали ҳажрин.** Ҳажр отлиғ қабила бор. Қилла қилалинг жамъи турур. «Қилла» бир идиш бўлур, олтмиш ботмон сув кирур. Ани ҳажр қабиласига мансуб қилмишлар, яъни Сидрат ул-Мунтаҳо йиғочларининг мевалари ул андозалиғ турур. Текма ёпурғоқлари пил қулоғиға менгзаюр. Анинг тубинда тўрт ариқ не?» теб сўрдум. Айди: «Бу икки ич ариқ ужмоҳда оқар, бу икки таш ариқлар — бири Нил дарёси турур, бири Фурот турур». Андин сўнг икки идишлар келтурдилар. Биринда ҳамр яна биринда сут. Манга арза қилдилар. Хамрни унамадим, сутдин ичтим. «Яхши қилдинг», теди.

САВОЛ: Расул алайҳис-саломни меърожға оширмоқға ҳикмат не эрди?

ЖАВОБ ул турурким, Мавло таоло ёрлиқар: Биз Муҳаммадни ошурдук, бизинг оётимизни, қодирлиқимизни, воҳидлиқимизнинг нишонларини кўргузмак учун.

Тақи **ЖАВОБ** ул турурким, қачон қобқавсайн мақомиға тегдим эрса ёрлиғ келди: Қуйи боқғил! Дунё оламиндағиларни бир зарра тупроқ кўрунди. Арш, афлокни, ужмоҳни, тамуғни ўзиндин остин кўрди. Яъни Эй. Муҳаммад, қамуғ яратилмиш мавжудотни санинг учун яраттим, сен бўлмасанг эрди, афлок бўлмағай эрди. **Лав лаака лама халақтул афлак.** Эй Муҳаммад, билгил тамом нарсаларким, яратиб турурман, санинг азоқинг остида тупроқ турурлар. Аймишлар, Жаброил алайҳис-салом ул сурат уза яратилмиш турурким, икки қатла ўзин кўргузди, Ўзга вақтларда Ваҳият ал-Калбий суратинча кўрди. Бу Ваҳият Расулнинг ёшдоши эрди. Жаброил сўрди Муҳаммадға: «Ман сенга келсам, кимнинг суратинча келайин?» Расул: «Ваҳият

суратинча келгил», темиш эрди. Аммо Жаброилни фариш-
 талик суратинча икки йўли кўрди. Ул кўкнинг этаклари
 ерга қовушган ерда кун туғартек. Ўнг ёнинда ужмоҳнинг
 Буроқин миниб. Буроқнинг бир қўли, бути Қофдин нару.
 Бир қўли, бир бути Қофдин. Буроқнинг кўкси Жаброил
 кўкси бирла. Кун нури тушмиш эрди, бир зарра кун
 тушмас эрди. Расул алайҳис-салом Жаброилга айди: «**Ма
 зананту анна-Алоҳа таъала халақа халқан мислака.** Мавло
 таоло яратмиш халқда сентек бўлмағай». Жаброил айди:
 «**Кайфа ва лав раъайта Исрофила ва қад раъайту ва фи
 важҳиҳи ухдудан минад дамъи лав ажрайтас-суфуна фиҳа
 ланажавта.**» Айди: «Исрофилни кўрсанг керак эрди. Мен
 бори кўрдум, ёши юзунда дарё бўлуб оқар, ичинда кеми
 юруса бўлғай. Сўрдум: «Ё Жаброил, мундоғ йиғламоқи не
 учун турур?» Айди: «Иблисга ул ҳол тушмишдин беру
 кўзимиз ёши қурумиш йўқ». **Ва лақад раъаху бил-уфуқул
 мубин.** Яна иккинчи фаришта суратинча Жаброилни Сидрат
 ул-Мунтаҳода кўрди. **Ва лақад раъаху назлатан ухро инда
 сидратил-мантаҳа.** Тамом қанотларини ёзмиш. Аймишлар,
 Жаброилнинг олти минг қаноти бор. Тамомиси зумуррад
 бирла, йинжу, гавҳар бирла, қизил ёқут бирла мурассаъ.
 Олам ичинда даража бергай. Жаброил анга шафиъ қил-
 гай.

Мекоилни кўрди, минг қурла Жаброилдин қавийроқ.
 Тасбиҳи бу турур: **Субҳанал-мубдиул-холиқ субҳанал-
 мунъимул-розиқ.** Расул алайҳис-саломни меърожга элтмак,
 фаришталарни кўргузмак тақи пайғамбарларни кўргузмак
 эрди. **Ли нурийака мин аайатинал кубро.**

Фаришталарни кўрмишин эшиттик. Эмди пайғамбарлар-
 ни кўрмишин эшитгил. Расул алайҳис-салом ёрлиқар:
 Қачонким Байт ул-Муқаддасга тегдим эрса Буроқдин
 индим. Масжиди Ақсога кирдим, икки ракъат намоз
 ўтадим, салом бердим. **Ёрлиғ келди: Қаблака мин русулина.**
 Боқтим, пайғамбарларни кўрдум. Бирагу қўпти, айди:
**Алҳамду ли-Алаҳил-лази иттахазаний сафиййан ва жаъала-
 ний халифатан ва лил-малаикати масжудан ва жаъала
 Ҳавва завжатий солиҳатан афифан ва абаҳа ланал-жанната
 анҳаран ва қусуран ва наъиман ва тарада адуввий шайто-
 нан ражиман, фа алимту аннаҳу Аадаму алайҳис-салам.**
 Яна бирагу қўпти, айди: **Алҳамду ли-Алоҳил-лази иттахазан-
 ний најиййан ва даъавту қавмий алфа санатин илла
 хамсина ааман лайлан ва наҳаран фа лам йазидҳум дуъайй
 илла фироран фа қултус тағфиру раббакум, фа лам
 йуъмину илла қалилан ... ва йалиду илла фажиран
 каффаран... фа қулту рабби ла тазар алал-арзи минал-ка
 фирина даййаран фа ажаба дуъайй ва аҳлақа қавмий
 буран, фа алимту аннаҳу Нухун алайҳис-салам.**

Яъни ҳамд ва сано ул Изи азза ва жаллағаким, мени нажий яратти. Илк ўксук қавмимни имонға даъват қилдим. Қочмоқдин ўзга нарсa ортурмадим. Динларингизни қўюнг, ёзуқингизни ёрлиқаю тиланг. Изи азза ва жалла укуш ёрлиқаган турур тедим. Имон келтурмадилар, илло оздургайлар. Аригсиз, яроғсиздин ўзга туғурмагайлар. Айдим: Изиё, ер юзинда дайёр кофир қўймагил. Мавло таоло дуомни ижобат қилди, қавмумни ҳалок қилди. Билдиким, Нуҳ пайғамбар эрмиш салавотуллоҳи алайҳи ва саллам. Яна бирагу қўпти, айди: **Алҳамду ли-Ллоҳил-лази иттахазаний халилан ва жаъалар-ражула фиййа дақиқан ва жаъала нара Напруда алаййа бардан ва саламан ва аслаҳа завжатий каанат ақиман ва башшараний би Исмаъла ва Исҳақа набиййан ва аҳлака адуввий Намрудан, фа алимту аннаҳу Ибраҳиму алайҳис-салам.** Яъни, ҳамд ва сано ул Изи азза ва жаллағаким, мани Халил теди. Қавмни манинг учун ёрлиқға эвурди. Намруд ўтин бўстон қилди, Ўғул-қиз туғурмас эвлукумни саллоҳға келтурди. Исмоил ва Исҳоқ отлиг пайғамбарлар ўғуллардин севинч берди. Душманим Намрудни ҳалок қилди. Билдиким, Иброҳим пайғамбар эрмиш салавотуллоҳи ва саломуҳу алайҳи. Яна бирагу қўпти. Узун бўйлуқ, ҳайбатлик. Илкинга асони олди, айди: **Алҳамду ли-Ллаҳил-лази калламаний таклиман ва аътоний тисъа аайтин муфасссалатин ажибан ва катабал-алваҳа муфасссаран муниран ва жаваза қавмий минал-баҳри ва ла йабталлу қадомуҳу ва ла тинан фан фажарат минал-ҳажари исната ашара айнан ва анзалла Фиръавна ва қавмаҳу ва ма ҳада, фа алимту аннаҳу муса алайҳис-салам.**

Яъни ҳамд ва сано ул Изи азза ва жаллағаким, манинг бирла сўзлашти, манга ажаб мўъжиза берди, алвоҳ берди. Манинг қавмимни дарёдин саломат кечурди. Тошдин ўн икки оқар булоқ чиқарди. Тақи қавмимга яндоқ шакари, булдурчин эти рўзи берди. Душманим Фиръавнни қавми бирла ғарқ қилди. Билдимким, Мусo пайғамбар эрмиш салавотуллоҳи алайҳи ва саллам. Яна бирагу қўпти, айди: **Алҳамду ли-Ллаҳил-лази аътоний аз забура ва аланна лийал ҳадида ва сахҳара лийал-жибала ват-тайра ва аътоний сийасатал-хукми вал-қазo ва аҳлака ала йадий Жалута, фа алимту аннаҳу Давуду алайҳис-салам.** Яъни ҳамду сано ул Изи азза ва жаллағаким, манга Забур отлиг китоб берди. Темурни илкимда юмшоқ қилди. Тоғларни манга мусаххар қилди. Хукм учун силсила каромат қилди. Жолутни илкимда ҳалок қилди. Билдимким, Довуд алайҳис-салом турур. Яна бирагу қўпти, айди: **Алҳамду ли-Ллаҳил-лази сахҳара лийал-жинна вал-инса вар-риҳа ваш-шайтона ва алламаний мантиқат-тайри ва аътоний мулкан минал-машриқи илал-мағриби, фа алимту аннаҳу Сулаймо-**

ну алайҳис-салам. Яна бирагу қўпти. Узун эрмас, ўрта бўйлуқ. Кенг кўзлуқ, иссиғ сувдин чиқмишдек. Айди: Алҳамду ли-Аллаҳил-лази лам йахлуқни мин нутфатин қазиратин ва ахражаний бил-ҳужжати мин батниз-заҳидати-аабидати ва бидуъий убриул-акмаҳа вал-абраса ва уҳйил-мавта биизни-Аллаҳи, фа алимту аннаҳу Йиса алайҳис-салам. Бу пайғамбарлар бу сўзларни айдилар эрса ғайратим тебранди. Ура қўптум, айдим: Алҳамду ли-Аллаҳил-лази қаранас мий маъас миҳи ҳина хаалақал-арша вал-курсийа вал... ва катабас мий ала бибил-жаннати ва ала кулли варақатин ва хиллатин, валҳамду ли-Аллаҳил-лази рафаъас мифи кулли йавмин ҳамса марротин минал-хутбати вал аазани вал-иқомати, валҳамду ли-Аллаҳил-лази самма умматий хайрал-исми ва сатара алайҳим уйубаҳум ва лам йағуззаҳум руъусал-муслимин, валҳамду ли-Аллаҳил-лази жаълал арза масжидан ва таҳуран айнама адракатни-йас-салату тайаммамту ва саллайту, валҳамду ли-Аллаҳил-лази аҳаллал-ғанаима ва жаъалар-ризқа таҳта румҳий ва жаъалаз-зулла вас-сағора ала ман холафаний, валҳамду ли-Аллаҳил-лази рафаъан нара ан қурбани умматий, валҳамду ли-Аллаҳил-лази аътоний кавсаран ва мақоман маҳмудан ва мин аҳадин минал-анбийа ва қад жаъала даъватаҳу фид-дунйа ва ана иддахарту даъватий шафаъатан ли умматий. Маъниси ул бўлурким, айдим: Ҳамд ва сано ул Изигақим, Арш, курсини, ҳижобларни яратурда манинг отимни ўз отинга қўша ёрлиқади. Ужмоҳ қапуғинга манинг отимни битиди. Ужмоҳ япурғоқларинда, ҳуллаларинда манинг отимни битиди, ҳамд ва сано ул Изигақим, манга Қуръон йиборди. Ҳамд ва сано ул Тенгригақим, манинг кечмиш, кечмадук ёзуқларимни ёрлиқади. Ҳамд ва сано ул Изигақим, уматларимни ўзга умматлардин беҳрак теди. Айбларимни ўрта ёрлиқади, пайғамбар олинда расво қилмади. Ҳамд ва сано ул Изи аза ва жаллағаким, ер юзини менга масжид қилди. Тупроқни манга ариғ қилди, қайда намоз вақти бўлса таяммум қилиб намоз қилурман. Ҳамд ва сано ул Тенгригақим, умматларим қурбонини ўтга раво кўрмади. Ҳамд ва сано ул Тенгригақим, Кавсарни манга ато қилди. «Мақоми маҳмуд»ни манга каромат қилди. Қамуғ пайғамбарлар тилағини дунёда тилади, ман дунёда тиламадим. Охиратда манинг шафоъатим учун қўйдум. Расул алайҳис-салом ёрлиқар, ман бу миннатларни тилаюрда пайғамбарлар бошларин ирғаю Ҳаза хатмун-набийийин фазулта алайна айтур эрдилар. Эй совчилар тамғаси, мунунгтек каромат бирла бизлардин ортуқ бўлдунг теб. Яна айдилар: **Сал лиуммати-кал-йусра.** Умматинга иш ўнгайлиқин, юк енгилликин қўлғил, тедилар. Баъзи пайғамбарларни манинг бирла кўкка оғдурди. Баъзиси дунё кўкинда, баъзиси иккинчи қат кўкда. Ала ҳаза оштилар. Мусо пайғамбар алайҳис-салом манинг бирла бешинчи қат кўкка ошти, анда қолди.

Аймишлар, Жаброил бирла кўкка ошурда Жаброилнинг кўнглига тушдиким, мундоғ кароматлиғ Муҳаммадни кўкка ошурубман теб Мавло таолонинг соғинганин Муҳаммадга хабар берди. Қачон Сидрат ул-Мунтаҳога тегдилар эрса Жаброил турди. Расул алайҳис-салом Жаброилнинг илкин тутуб илгару тортди. Андоғ ҳайбатлиғ, азаматлиғ Жаброил Мавло таоло ҳайбатинда ёй киришитек инчкалди. Айди: **Ё Расулulloҳ, ма маннаа илла лаҳу мақомун маълумун.** Бизнинг мақомимиз белгулук турур, мундин ўта кечак ўт келиб бизни куйдурур», теди. Расул алайҳис-салом айди: «Жаброил Муҳаммадни ошдургучи, сен эрсанг мундин устун нега элтмассен?» Жаброилни анда қўйди, ўзи подшоҳлар менгизлик қувану юруб Аршга ошти. Андин ўта кечти. Етти қат кўк фаришталари ани кўруб тонглаштилари. Айдилар: «Илоҳий, бу ким турур? Мундоғ ёлғузун истохлиқ бирла бору турур. Аршни кўзга илмас, курсига боқмас. Ужмоҳни, тамуғни сақишга олмас, Бу ким турур?» Яратқан Изимиздин ёрлиғ келди: Эй менинг фаришталарим, бу ул турурким, қачон манинг ариғ отим эшитсангиз **Ла илаҳа илла-Ллоҳу Муҳаммадун расулу-Ллоҳи** теб сўнгунча анинг оти турур. Аршдин, курсидин кечти. Ҳижоблардин ўта чиқди, ҳижоблар кўрди. Ул мақомга тегдиким, Мавло таоло ёрлиқар: **Фа каана қоба кавсайни ав адна.** Яъни икки ёй андозасинча тиклик Мавлонинг азамати ва жалолатиға ёвушти, андин устун мақом йўқ. Набийи мурсал, малики муқарраб тегмас ерга тегди. Аммо Мавло таолоға зот соридин ёвушти темак раво бўлмас, куфр бўлур. Ким Ҳақ таолони юқори, қуйи, остин, устун, илгару, ортгару бирла ёд қилса кофир бўлур. **Наъзу би-Ллаҳи мин залик.**

САВОЛ: Ёға ташбиҳ қилмоқда ҳикмат не турур? **ЖАВОБ:** Арабнинг одати бор. Икагу дўст бўлуб аҳд қилсалар икки ё келтурурлар. Текма бирининг бошини боши бирла, қулоқини қулоқи бирла, бўғзини бўғзи бирла, қабзасини қабзаси бирла, киришини кириши бирла тузунг тенг тутарлар. Аймишлар, мундоғким бу икки ёнинг бошлари, бағирлари, тутқалари, киришлари туз мувофиқ турурлар. Биз икагума бири биримиз бирла мувафақат қилдуқ. Бири биримизга хилоф қилмағайбиз, аҳдни бузмағайбиз. Эй Муҳаммад, ман ҳам сенинг бирла аҳд қилдим. Сен манинг буюрган амрларимни битургил, ман ҳам сенинг тилагингни берайин. Сен дуо қилғил, ман ижобат қилайин. Сен қўлғил, ман ҳам берайин. Сен шафоат қилғил, ман бағишлайин. Бу кун ман сендин хушнудман. Ёрин ёзуқларингни сенинг шафоатинг бирла бағишлайин, сен ҳам умматдин хушнуд бўлғил. *Ва ласавфа йўътика раббика фа тарзо. Андин сўнг тилакларин тилади, ижобат бўлди. Ёрлиғ келди:* Ўзга не тилагинг бор? Айди: «Илоҳий, тилагим — уммат турур». *Ёрлиғ келди:* Етмиш минг осийни сенга бағишладим. Расул алайҳис-салом саждаға борди. Ёрлиғ

келди: Не тилаюрсен? Айди: «Илоҳий, уммат тилаюрмен». Хитоб келди: Уч улушда иккисин бағишладим. Яна саждаға борди, ёрлиғ келди: Не тилаюрсен? Айди: «Илоҳий, уммат тилаюрмен». Хитоб келди: Олти улушда бешин бағишладим. Агар бир улушин бағишласам тонгла махшар кунда халойиқ йиғилмишда сенинг шафоатинг манинг раҳматим қайда билгургай. Бу бир улуши турсун. Тонгла сен тилагил, мен берайин. Дуо қилгил, ман ижобат қилайин. Шафоат қилгил, ман бағишлайин. Қамуғ оламлиғлар сенинг шафоатингни, манинг раҳматимни мушоҳада қилсунлар. **Ва ласавфа йуътика раббука фа тарзо.**

Аймишлар, қачон Муҳаммад Расул саллаллоҳу алайҳи ва саллам мақомға тегди эрса, Хитоб келди: **Йа Муҳаммад асни алаййа.** Бизга сано айгил. Пайғамбар саллаллоҳу алайҳи ва саллам айди: **Ла уҳси санаъан алайка анта кама аснайта ала нафсик.** Илоҳий, сенинг санонгни айта олмасман, сен-ўқ, сано айғайсен. Эй Муҳаммад, **ана афсаҳуларби вал-ажам** деган сен эрмасмусен? Илоҳий, ул даъвим араб ва ажам бирла эрди. Бу кун араб ва ажамни яратқан, Мавло ҳазратинда не сўзлагу ишим бор. **Ёрлиғ келди: Эй Муҳаммад неча андоғ эрса ўғмишингча сано айгил.** Расул алайҳил-салом оғоз қилди: **Ат-тахиййату лқ-Лаҳи вас-салавату ваттаййибату.** Хитоб келди: Эй Муҳаммад, бурун салом турур андин сўнг калом. **Мавло таоло ёрлиқади: Ассаламу алайка аййухан набиййу ва раҳмату-Ллоҳи ва баракатуху.**

Расул алайҳис-салом Мавло таоло саломига жавоб айди: **Ассаламу алайна ва ала ибади-Лаҳис-солиҳин.** Салом бизга тақи Мавло таолонинг эзгу қулларига.

БАШОРАТ. Қачон ким Мавло таоло азза ва жалла Расулға салом айди эрса Расул алайҳис-салом Мавло таолонинг саломинга мен ёлғуз жавоб айтайин теб тамом яхши қулларни ўзига қўлдош қилди. **Ассалому алайна ва ала ибади-Лаҳис-солиҳин.** Фаришталар Мавло таоло саломин эшитиб, Расул алайҳис-саломнинг жавобин кўруб, тамомилари севунуб айдилар: **Ашҳаду ан ла илаҳа илла-Ллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуху.**

Аймишлар, ул кеча Мавло таолодин умматлари ёзуқин қўлди эрса **Раббана ла тузиғ қулубана баъда из ҳадайтана ва ҳаб лана.** Яна айди: **Раббана ла туахизна ин насийна ав ахтаъна.** Яна айди: Ёзуқ тўрт турлук турур. Унутуб қилган хато бирла кечган, қасд бирла қилган ёзуқни ёрлиқади. Тиласам азоб қилсам, аммо авф қилмоқ, кечурмак севуқрак теди. Баъзилар аймишлар, хитоб келди: **Ё Муҳаммад, сен не тиласанг бералинг.** Ул ҳолда бу ҳожатлар тиладиким, бу оятларда бор. Тақи аймишлар, **ёрлиғ келди: Эй Муҳаммад, бизинг фармонимизни қулларга тегурдунг.** Не тедилар? Айди: **«Йа рабб самиъна ва атаъна»,** тедилар. Яъни эшитдик, бўюнсундуқ тедилар. **Ёрлиғ келдиким,** эй Муҳаммад уларни мутиъ тединг, аммо ман азал ичинда бир

анчасин осий тедим, бир анчасин зоний билдим, бир анчасин чоғир ичгучи билдим, бир анчасин ҳаром егучи билдим, бир анчани бенамоз билдим, бир анчани коҳил намоз тею билдим. Аммо сен бу кун мутиъ тединг эрса ман ҳам мутиъға туттум. Улар ариғсиз эрса сен ариғсен. Улар осий эрса сен мутиъсен. Улар жофий эрса сен вофийсен. Ҳазратимда сенинг анча тенглик ҳурматинг бор. Нечама улар юз минг жафо ва хато қилсалар сен уларни ариғ тею келсанг ман тамоm жафоларин ва хатоларин ёрлиқаб ариғқа чиқарғайман. Анинг учунким дўст дўстға хилоф қилмас бўлур. Сен бизинг ёрлиқимизда хилоф қилмадинг, биз ҳам сенинг тилагингда хилоф қилмағаймиз. **Ёрлиғ келди:** Эй Муҳаммад, сен умматингға ёрлиқанмоқ тилаюр-сен, умматингни мундин бурун ёрлиқаб турурмен. Ёрлиқамасам имон бермағай эрдим, **Ла илаҳа илла-Аллоҳу Муҳаммадун расулу-Аллоҳи** тегуга не яроғлари бўлғай эрди. Кўрмасмусен, муғлар, жухудлар, тарсолар, бутға топунғанлар айтмаслар, Умматингнинг тилин шаҳодат уза мен юриттим, маърифатни маърифатға далил қилдим. Каъба уларнинг йўли. Уларни ёрлиқамасам қурбон оий, рамазон оий, жумъа ва жамоат, ҳаж ва умра, ийд ва арафа, закот, садақат, барот туни, қадр туни, «**Қул ҳуваллоҳу аҳад**» сураси ато бермағай эрдим. Тамуғдин қутқармағай эрдим. Секиз ужмоҳ, ҳур ва қусур ва вилдон ва ғилмон, анҳор ва ашжор, басотин ва раёҳин бир ён, сўклу қушлар, таҳур шароби ваъда қилмағай эрдим. Эй Муҳаммад, манинг жабборлиғим сени шарофатға келтурди. Сенинг шарофатинг бизни маърифатға келтурмади. Эй Муҳаммад, умматинг не тилаюр? Айди: «Изиё, унутиб қилған хато бирла кечган ёзуқларин ёрлиқаю тилаюрлар. **Раббана ла туахизна ин насийна ав ахтаъна. Ёрлиғ келди:** Кечурдум. **Руфиъа ан умматий ал-хатау ван-нисйану ва мас тукриҳу алайҳи.** Одам зиллат узр қилди, кечурдим. Айди: Фа насийа ва лаш нажид лаҳу азман. Унутиб қилди, қасд қилмади теди. Умматингнинг билмасда қилганин узр айди: **Иннамат тавбату алал лазина йаъмалунас суъа бижаҳалатин.**

Эй Муҳаммад, умматинг тақи не тилаюрлар? Айди: «Изиё, бизга оғир юк юкламагил, бурнақиларға юкламишдек теюрлар». **Раббана ва таҳмил алайна исран кама ҳамалтаҳу алал-лазина мин қаблина. Ёрлиғ келди:** **Назаъу анҳум исраҳум.** Оғир юкни алардин кўтардим теди. Бурноқларнинг тавбаси ўлум эрди, бизинг тавбамиз надам турур. Бурунқилар ёзуқ қилсалар элинлариңда, ё уйлариңда, ё эшиклариңда турур эрди. Намозлари ўз мулклариндин тош, масжидлариндин тош раво бўлмас эрди. Сув йўқинда таяммум раво эрмас эрди. Эр хотунига талоқ берса ул хотун ўлмагинча ўзга хотин раво бўлмас эрди. Бу борча Муҳаммад умматидин кўтарилди. **Ёрлиғ келди:** Эй Муҳаммад, оғир юк нечук юклайн. Рўза тутғанға рўзасин унут-

турдум, йийим-ичим бирла қорни тўйди эрса ангдурдум. Рўзасин бузмадим, савобин ўқсутмадим. Тамом ишларин ўнгай қилдим. Сафарда ариғсиз сув йўлуқти, ариғин ариғсизин билмасалар, таҳоратларин раво теди. Уларнинг билмаслиги уза ҳукм қилдим билмайин қилдилар теб. Узр айдим, авф қилдим, ариғсиз сувни ариғқа тутуб ёзуқларин кечурдум. Тақи бошлари ёстук тегмишда кучлари, қувватлари манга сўзлагу. Тавба қилғу яроғи қолмаса кўнгуллари бирла тавба қилса афв қилдим, кечурдум тегайин. Сандин бир ишорат бўлса мандин юз минг башорат бўлғай. Сандин ҳожат бўлса мандин ижобат бўлғай. Яна хитоб келди: Эй Муҳаммад, сен тиламагил. Дўст дўстдин тиламас бўлур, дўст ҳукм қилур. Сен ҳукм қилғил, мен берайин. Айди: «Илоҳий, умматларим кўтармагутек юк юкламагил». **Рабба-на ва туҳаммилна ма ла тоқата лана биҳи.** Бума юк эрмиш. Муҳаббатдин сўнг фироқ тамом юкни кўтаргаймиз, аммо фироқ юкин кўтара олмағаймиз. Фироқ не темак бўлур? *Ун эшитилди:* Эй қул, сонсиз тоат қилдинг, аммо бизга керакмассен. Бас, жаҳдлар қилдинг, ҳазратимизга ярамассен. Илоҳий, барчаға сабр қилғайбиз, аммо қатиъатға сабр қила олмағайбиз. *Хитоб келди,* дуонгни ижобат қилдим. Қатиъатдин амон бердим, намозларин икки ракъат қилдим. Тилаю келдинг бешар вақт бағишладим, беш намоз қилдим. Ани ҳам тиласанг бағишлаюр эрдим, тиламадинг. *Хабарга келмиш,* Расул алайҳис-салом айди: Эллик ракъат намоз буюрди ҳар кунда, айтдим. Мусо алайҳис-салом йўлуқти. Не буюрди? теди ҳар кунда, Мусо алайҳис-салом айди: Мен сандин бурун халқ бирла мубтало бўлдум. Бани Исроилда бирагу умматинг бу юкни кўтара олмағай. Ёнғил, енгилрак қўлғил теди. Ёндим. Қўлдум эрса беш намоз бағишлади. Айди: Эй Муҳаммад, ёнғил, яна қўлғил. Ёндим, яна қўлдум эрса яна беш намозни бағишлади. Қирқ намоз қолди. Яна келдим. Мусо пайғамбар андағ-ўқ жавоб айди. Яна ёндурди. Бешар намоз қўлди, беш намоз қолди. Баёқитек яна сўрди. «Ёнғил, қўлғил», теди. Айди: «Мавло ҳазратингга кўп уфтанурман», теди. Ёнмадим, беш намозни қабул қилдим. *Ёрлиғ келди:* Эй Муҳаммад, сенга эллик намоз фарз қилдим, қирқ беш намозни умматларингга бағишладим. Манинг ҳукмум азнамас. Умматларингга эллик намоз учун эллик савоб берур эрдим. Санинг учун қирқ бешини бағишладим, юklarин енгилтдим, аммо савобларин ўқсутмадим. Ҳар бир намозларинга ўн савоб битидим. Беш намоз бўлди эрса эллик савоб бўлди. **Ман жаъа бил-ҳасанати фа лаҳу ашру амсалиҳа.** Яна хитоб келди: Эй Муҳаммад, умматларингга ул муомала қилдим-ким, ўзгалар бирла қилмадим. Эллик намозларин бешга индурдум, савобларин ўқсутмадим. Азин умматларнинг закоти икки юз кумушда қирқ эрди, умматларингга беш буюрдим, савобларин тугал бердим. Улари ичинда бир ҳаж

келтурмакни фарз қилдим. Тамом ёзуқлари учун бир тавба қабул қилдим. Бўлган ёзуқларин бағишладим. Андин сўнг Муҳаммад расулуллоҳ ҳожатларин йиғди, бўлган тилакларин бириктурди, бошқа-бошқа тиламади. Барчани йиғди. Иясинга уруб, уру қўпти, Айди: «Илоҳий, бу қамуғни манга бағишлағил. Санга зиён йўқ, аларга асиг бор». **Ваъфу анна.** *Хитоб келди:* **Ва йаъфу анис-саййиат.** Яна айди: **Вағфир лана,** кечурдунг эрса ёнғил. Ким эрсага аймағил. Пардамиз йиртилмасун, фасихат бўлмалинг. *Хитоб келди:* Эй Муҳаммад, раҳмат қилиғли эрмасман, эртадин-ўқ раҳмат қилғучиман. **Ва каана бил-муъминина раҳиман.** Сенинг дуонг бизни раҳматга келтурди, балки дойим бизинг раҳматимиз сени дуога келтурди. Яна айди: **Анта мавлана ва валийиуна ва ҳафизуна ва насируна.**

Эрклигимизсен, совчимизсен, нусрат бергувчимизсен. *Хитоб келди:* **Залика би анна-Алоҳа мавлал-лазина ааману.** Яна айди: **Фан сурна алал қавмил кафирин.** Яна айди: **Ва каана ҳаққан алайна насрул муъминин.** Бу ерда бир кўрклуб башорат бор. Эй Муҳаммад, биз умматларинг имонига тануқлуб бердук. **Вал-муъминуна куллун аамана би-Алаҳи.** Уларнинг бирла дўстлуб тутундук уларни ўтдук. Дўст дўстини ўтар бўлур, имон келтурмишинга шукр қилдук, дўст шукр қилур бўлур, айбларини ёпар бўлур. Уларга раҳмат қилдук, дўстқа раҳмат қилур бўлур. **Фойда.** Муҳаммад айди: **«Вағфир лано, биздин кечургил».** Маълум турурким. Муҳаммаднинг ёзуқи йўқ. Уммати дуо вақтинда ўзиндин айирмади, ўзини уларга қайта ёрлиқади. Аиди: Агар айб ва жафо ичинда бирла эрмаслар сенинг иноятинг саридин уларнинг бирламан. Илоҳий, раҳмат қилғил. *Ёрлиғ келди:* Эй Муҳаммад, сенга уммат эрса манга қул эрмасму? Сенинг шафқатинг манинг раҳматимдин ортуқ эрмас, сенинг шафқатинг вақтий турур. Манинг раҳматим азалий турур. Сен вақтий шафқат бирла буларни ёрлиқанмоқ бўлса эрдим **«Омана ар-расулу»** оятин йибормагай эрдим. **Ли-Алаҳил ҳамду ала ма анъама ва авла ва лахул-ҳамду вас-санау фил аахирати вал-ула ҳазиран амран.** Муҳаммад сўзлади, Мавло эшитти. Малики муқарраб орада йўқ эрди. **Фа авҳа ила абдиҳи маавҳа.** Ул кеча етти қат кўкни, етти ерни, ужмоҳни, тамуғни, дунёни, кавнай оламини Муҳаммадга кўргуздилар. Кўзи учи бирла боқмади. **Ма зағал басару ва ма таго.** Аймишлар, Муҳаммад расулуллоҳ мундоғ ташрифлар, кароматлар булб ёнар бўлди эрса, *хитоб келди:* Эй Муҳаммад, халқ орасинда расм бор, дўст дўстқа сафар қилиб ёнар бўлса бир ҳадя, яъни бўлак ола борурлар. Бу кун бизинг ҳазратимизга сафар қилдинг, умматларинга олу борғил. Илоҳий, не бўлак элтайин? *Ёрлиғ келди:* Сен бизинг ҳазратимизда бизга сано айдинг, **Аттаҳиййату ли-Алаҳи вас-салавату ват-тайибату.** Ул ҳолда мен сенга салом айдим. Ассаламу, алайка аййуҳан набиййу ва раҳматуллоҳи ва баракатуҳу. Яна манинг

саломимға жавоб айдинг: *Ассаламу алайна ва ала ибади-64*
Ллахис солихин. Фаришталар уни эшитиб айдилар: «Аш-
ҳаду ан ла илаҳа илла-Аллоҳу ва ашҳаду анна Мухамма-
дан абдуҳу ва расулуҳу». Тедилар: Бу калимотни жамъ
қилгил. Умнатларингга бўлак элтгил. Икки ракъат намоз
ўтаб туганмишда, намоз охирида бу калимотни айсунлар.
Ва наҳну нусаббиху бихамдика ва нуқаддису лак. Етти қат
қўқ фаришталари ибодат қилиб савоб бўлур эрса, ул икки
ракъат намоз ўтаб сўнгинда бу калимотни ўқиғанларға онча
савоб бергайман, теб ёрлиқади. Тақи аймишлар, Мухаммад
расулуллоҳ ёниб Аршға тегди эрса малаулаъло фаришталар
ри айдилар: «Бу Мухаммад Мавдо таолоға, бас, азиз қул
турур. Бу мақомға ошти қиёматға теги ўзга келгуси йўқ.
Биз ўтру юруб салом қилалинг, қутлуқ дийдорин кўралинг,
қутлуқ сўз эшиталинг. Қиёматға теги фаришталар орасин-
да бизга муфохарат куванч бўлсун», теб йўлин сақлаб
турдилар. Мухаммад расулуллоҳ, ёниб келди. Ўтру юриди-
лар, салом қилдилар. Айдилар: «Ё Расулуллоҳ, бизга ўгит
бергил, ул сенинг ўгутинг бирла ўзга фаришталар орасинда
бизга юз суви ҳурмат бўлсун», тедилар. Расул алайҳис-
салом бошин қуйи солиб, тафаккур қилиб, ўтру кўтарди,
айди: «Зинҳор бу ҳазратда мундин сўнг *ва наҳну нусаббиху*
бихамдика ва нуқаддису лак тею ўкунманг. Фаришталар
ани эшитиб, уётлиғ бўлуб, ёндилар. Аймишлар, *ёрлиғ*
бўлди: Мухаммад ужмоҳға кирсун, дўстларининг бўстони
ни тамошо қилсун. Кирди, секиз ужмоҳни кўрди, мўъмин
қулларнинг ўрнини кўрди. Идрис пайғамбар ўтру юриди.
Мухаммад расулуллоҳға салом қилди, Саломинга жавоб
айди: Минглик сенга, эй Идрис! Айди: «Ё Расулуллоҳ, бу
қамуғ бор, аммо орзум ул турур, қошки сенинг умматинг
бўлсам». Расул алайҳис-салом айди: «Эй Идрис, бу мақомға
тегмишда манга умнат бўлмоқни недин орзу қилурсен?»
Айди: Ё Расулуллоҳ, ужмоҳ ичинда қаю кўрклуқ бўстонға
кўзум тушса кўнглум тилар, ул бўстон манга бўлса теб.
Ёрлиғ келди: Эй Идрис, ул бўстон Мухаммад умматининг
турур. Яна бир кўрклуқ саройлар манга бўлса теб орзу
қилурман. *Ёрлиғ келур:* Эй Идрис, ул саройлар Мухаммад-
нинг турур. Яна андин кечарман. Кўрклуқ, жамоллиғ
ҳурлар кўрарман, сифат қилғандин ортуқ. Қошки бу
ҳурлар манга бўлса теб кўнглумда кечар. *Ёрлиғ келур:* Эй
Идрис, ул ҳурлар Мухаммад уммати учун яратилмиш
турур. Айтурман: Илоҳий, бу Мухаммад умматлариға бу
тоат бирла бу савоблар топарлар. *Хитоб келур:* Эй Идрис,
Мухаммад умматлари «*Ихлос сурасин*» ўқиюрлар. Текма
етти кунда одина намози ўтаюрлар, бу даражотға мушар-
раф бўлурлар». Қачон ёниб ужмоҳдин чиқарға бўлдум бир
бўлак ҳурлар олмалар, айвалар орасинда бошларин чиқа-
риб айдилар: «Ё Расулуллоҳ, қутлуқ азоқнинг бу мақомға
тегди. Қиёмат бўлмағинча ўзга келгунг йўқ. Бизни уммат-

ларингда бирагу бирла никоҳ қилиб борғил», тедилар. Расул алайҳис-салом айди: «Сизни манинг муаззиним Билол ҳабаший бирла никоҳ қилдим». Айдилар: «Ё Расулulloҳ, умматларингда мунча тенглик оқлар бор эркан, бизни қора Билол бирла аҳд қилурсен». Расул бошин қуйи солди яна юқори қилди, айди: «Сиз мундоғ дерсиз, ман бориб Билолға айтайин, сизларни унаюрму», теги.

ФОЙДА. Аймишлар, Мавло азза ва жалла ужмоҳ ҳурларин яратмиш кундин беру ўзларини безаюрлар, тамом бўлмиш йўқ. Қиёмат кун бўлмишда тамом кўрклари тамом бўлур, аммо менглари бўлмас учун кўрклари безаклари ўксук турур. Қиёмат куни бўлса Билол ҳабашийнинг қоралигин тамом ужмоҳ ҳурлариға нуқта-нуқта улашу берурлар. Ҳар бирига бирор менг тегар. Анинг бирла кўрклари тамом бўлур. Андин сўнг Жаброилға ёрлиғ келди: Муҳаммадни дўстлар бўстониға кигурдук, дўстлар ўрнини кўрди. Эмди душманлар зиндониға кигургил, ани ҳам кўрсун. Келдилар. Молик бошлади, тамуғқа кирдилар. Ҳар тамуғнинг калидини молик келтурди, азобларин кўрди. Турлук ёзуқларни, турлук-турлук қинаюрлар. Бир қапуғқа еттилар, калиди йўқ. Айди: «Эй Молик, бу қапуғни очғил!» Молик айди: «Бу эшикнинг калиди манда йўқ, теги. Расул алайҳис-салом айди: «Калиди қайда турур?» Айди: Бу эшикнинг калиди сенинг қутлуғ бармоқинг турур. Ишорат қилғил, очилсун», теги. Расул алайҳис-салом ишорат қилди, эшик очилди. Бир эр, бир хотун қинаюрлар, кўзларидин ёш оқар. Сўрди: «Сен кимсен, мундоғ уқубат бирла мубталосен?» Айди: «Эй Муҳаммад, мен сенинг отанг Абдуллоҳман». Хотундин сўрди: «Сен кимсен?» Айди: «Мен сени тўқуз ой қорнимда кўтарган Аминаман», теб. Икагу йиғлаю, бизга шафоат қилғил, теб ёлбору бошладилар. Расул алайҳис-салом уларға куюб қўлғалу соғинди. Ёрлиғ келди: «Эй Муҳаммад, зинҳор тамуғлиқлар учун нарса тиламағил». **Ва ла тусъалу ан асҳабил-жаҳим.** Айди: «Илоҳий, отам, онам турур. Ёрлиғ келди: «Ота-онани тилаюр эрсанг санга берали, аммо умматни қўлмағил. Умматингни биз билалинг, уммат қўларсан, ота-онани қўлмағил». Айди: «Илоҳий, бу икагу учунким кофир эрурлар, Сени бирлаган юз минг тақи ортукроқ мўъминларни тамуғда нетак кўрайин. Манга уммат керак, ота-онадин кечдим», теги. Аймишлар, Расул алайҳис-салом ёрлиқади: Отам Абдуллоҳ, онам Амина бизга шафоат қилғай теб умсунур эрдилар. Қачон юз эвуру ёндим эрса ун қўпордилар. «Оҳ, бу эра айрилмоқ», тедилар. Расул алайҳис-салом қазғулуғ бўлди. Хитоб келди: **Йа Муҳаммад лав анний ҳакамту ала нафсий ан ла ағфира лимушрикин мата ала куфриҳи лашаффаътука алал-кафирина ва лаанжайтуҳим лиажлика ва лакин ушаффиъука фи умматика ҳатта тарзо.** Маъниси ул бўлур, ёрлиқади: Эй

Муҳаммад, ман ҳукм ва қазо қилдимким, кофирлиқ уза борған мушрик ёрлиқамағайман теб. Йўқ эрса сени кофирлар уза шафоат қилғучи қилғай эрдим, барчани санинг учун қутқарғай эрдим, лекин умматинг уза шафоат бердим. Сен хушнуд бўлмагинча бағишлағайман теди. Ул ҳолда Расул алайҳис-салом айди: «Манга ул керак»: Расул алайҳис-салом ёрлиқар: Андин сўнг ёндим. Мағриб ҳаддинга, Жабилқаға индим. Ул шаҳар турур, ўн икки минг дарвозаси бор. Ҳар бир дарвозада ўн икки минг соқчи бор. Бир тун ичинда ўлгинча уларға навбат тегмас. Бир дарвозадин яна бир дарвозағача бир йиғочлиқ ер эрур. Уларға ислом арза қилдим, мусулмон бўлдилар. Мундағ-ўқ машриқ сари Чабилсаға бордим. Яъжуж ва Маъжужға ёвуқ эрдилар, Ислом арза қилдим, мусулмон бўлмадилар. Яна Чин вилоятига бордим, Хитой шаҳарларига. **Ва мин қавми Муса умматун йаҳдуна бил-ҳаққи ва биҳи йаъдилун.** Улар қавий эрдилар. Мусодин сўнг фоҳиша ишлар зоҳир қилдилар. Халойиқ ул сабабдин қазғулғ бўлдилар. Мавло таоло уларға ер остидин йўл берди, анга кирдилар. Улар тўқуз сибт эрдилар. Ерга кирдилар, Нурдин ёруғ эрди, анинг ёруқлуқинда борур эрдилар. Йийим-ичимлари ўнларинда қузуғлуғ, еюр эрдилар. Икки тамом йил, баъзи аймишлар, тўқуз ой ер остида юридилар. Андин сўнг ул ерда йилон, чаён кўп бўлди. Расул алайҳис-салом уларға тегди, ислом арза қилди. «Биз сиздин бурун имон келтурдук, мусулмон-биз», тедилар. Шарифат аҳкомин уларға айту берди. Анда ажойиблар кўп кўрди. Ўғлонлари йилон, чаён бирла ўйнаюр эрдилар. Аймишлар, маликлари, султонлари йўқ эрди. Расул алайҳис-салом сўрдилар эрса, айдилар: «Биз бир биримизга куч қилмасбиз, биз зулм этмасбиз. Бизга дод бергучи ҳожат эрмас». Яна кўрди, уларнинг эндаклари бир-бириндин адизрак эрмас, барчаси тенг турур. Расул алайҳис-салом сўрди эрса, айдилар: «Ёй тунларида эндақда ётурбиз, тун ели барчаға тенг тегсун теб, ортуқ, ўксук қилмасбиз». Яна кўрди, элларинда тарозу йўқ. Расул алайҳис-салом ани сўрди, айдилар: «Биз бир-бирга инсоф берурбиз, ортуқ олмасбиз, ўксук бермасбиз. Неча тиласа онча берурбиз, тарозу ҳожат эрмас». Яна кўрди, масжидлари уйларидин йироқ, гўристонлари ёвуқ. Ани ҳам сўрди, айдилар: «Савоби ортуқроқ бўлсун теб масжидни йироқроқ эттук. Ва ҳар замон чиқсамиз ўлуқларни кўруб ибрат олалинг теб гўристонни ёвуқ қилдук». Яна кўрди, ошлиқ, тариқлари барчанинг саройинда йиғилмиш. Қуй-қўзилари тоғда юриюр, қўйчиси йўқ. Анима сўрди, айдилар: «Ошлиқ, тариқ барча бир саройда йиғарбиз. Қаяумизға керак бўлмишинча олиб еюрмиз. Қачон эт, ёғ керак бўлса бориб қўй-қўзи келтуруб еюрбиз, бир-бирга ортуқлуқ қилмасбиз, ярашиб еюрбиз». Яна кўрди, қизлиқ киши ўғуллуқға борур. «Манинг қизим бўйға тегди, ўғлунгға берғил», теюр. Мавло

таолар, уларнинг теграсинда оқар қумдин қуллари тун-
кундуз оқар, ҳар йилда бир кун тинар, оқмас. Кимнинг
кўнгли тиласа кирур, кимнинг кўнгли тиласа чиқар. Ан-
дин сўнг улар айдилар: «Ё Расулulloҳ, биз шариятнинг
тамомий аҳкомини битурурбиз. Аммо Каъба асру йироқ
турур. Ҳажга боргинча эр қарикор, яна ёниб келурга умр
вафо қилмас. Бу ҳаж фаризаси бўйнуида қолур, нетак
қилалинг?» тедилар. Расул алайҳис-салом улар учун дуо
қилди, Мавло таоло ижобат ёрлиқди. Ҳаж кунлари бўлса
ерга эрклик фариштага ёрлиғ бўлур. Ер томурларин тор-
тар, йўллари қисқа бўлур. Бот рўзгорда келиб ҳаж утаюр-
лар, яна ёниб борурлар.

ҲИКОЯТДА КЕЛМИШ. Бир йил ҳажга бир қофила
келди, барчалари қари. Савол қилди: «Сизинг йигитларга
ҳам фариза эрмасму, барча қарилар келмишсиз?» Айдилар:
«Биз шаҳримиздин чиқмишда барча йигитлар эрдуқ. Қари-
гинча юридик, эмди келдуқ. Билмасбиз, уюмизга ёнармубиз
ё ёнмасмубиз», тедилар. Аймишлар, Расул алайҳис-салом
ул-уқ кеча андин ёнди. Аммаси Уммаҳони эвинга келди,
Меърож хабарин айту берди. Урни тақи иссиғ эрди. **Субҳа-
нал-лази асро биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми.**

МАСЪАЛА. Ким Расул алайҳис-салом меърожинга
Маккадин Байт ул-Муқаддасга бир тун ичина бормишига
мункар бўлса кофир бўлур, яна Байт ул-Муқаддасдин қоб
қавсайн ошариға мункар бўлса мубтадиъ йўлсуз, ҳаводор
бўлур.

РИВОЯТ ҚИЛМИШЛАР, Ойиша Сиддиқдин, разиялло-
ҳу анҳо. Қачон Мустафо алайҳис-салом меърождин ёниб
келди эрса Масжиди Ақсо борганин халқга айту берди. Бир
анчаси рост теди, бир анчаси ул сузга инонмади, фитна
қўпти. Мушриклардин бир анчаси Абу Бакрға бордилар.
Айди: «Бу сенинг қўлдошинг бир тун ичинда Байт ул-
Муқаддасга бордим, яна ёниб келдим теюр», тедилар. Абу
Бакр айди: «Андоғ теюрму? «Теюр», тедилар. Абу Бакр
айди: «Рост айтур». Яна айдилар: «Бир тун ичинда Байт ул-
Муқаддасга бориб яна ёниб келдим. Тақи Шом шаҳрига
тонг отмасдин бурун бориб яна келдим теган сузга инонурму-
сен?» Абу Бакр разияллоҳу анҳу айди: «Андин адизрак,
йироқроқ етти қат кўкдин теюр. Андин хабар берур,
инонурмен», теди. Ойиша айди, разияллоҳу анҳо: «Отам
Сиддиқ атанди, разияллоҳу анҳу.

ҲОЙДА. Расул алайҳис-салом бир тун ичинда Маккадин
Масжиди Ақсога бормиши дуруст турур. Қамуғ суннат ва
жамоат эгалари қатинда. Аммо бидъат иялари қабул
қилмадилар. Меърож дурустлуқинга саҳобанинг улуғлари
телим саҳиҳ ахбор ривоят қилдилар. Уларда аввал Абу
Бакр Сиддиқ ва Умар Форўқ ва Усмон Зиннурайн ва Али
ал-Муртазо ва Абдуллоҳ ибн Аббос ва Абдуллоҳ ибн
Масъуд ва Анас ибн Молик ва Абу Ҳурайра ва Абу Саъид

ал- Хидрий ва Молик ибн Саъсаъа ва Имрон ибн Хусайн ва Абдуллоҳ ибн Умар ва Абу Салама ва Ҳадиқа ал-Яманий ва Абдуллоҳ ибн ал-Зубайр ва Абу Айюб Ансорий ва Жобир ибн Абдуллоҳ ва Аббос ибн Абдул Муталлиб ва Абдуллоҳ ибн Авфоъ ва Абу Муслими Роғий ва Умми Кулсум бинт Расулуллоҳ ва Билол Ҳабаший ва Абу Амома ал-Боҳилий ва Усома ибн Зайд ва Ос ва Абдурраҳмон Ойс ва Абу Дардоъ ва Уммаҳони бинт Абу Толиб ва Ойиша ва Абу Зар Ғаффорий ва Билол ибн Саъд ва Абу Дажжонату ал-Ансорий ва Убай ибн Каъб разияллоҳу анҳум ажмаъин.

Борчалари меърож ҳадисини ривоят қилдилар, дуруст турур. Мавло таоло қудратиндин тонг эрмас. Пайғамбаримиз саллаллоҳу алайҳи ва саллам бу кароматлар бирла махсус эрди. Ўзга пайғамбарларда йўқ эрди. Қачон мундоғ ахбор ворид бўлса қабул қилмоқ бизга вожиб бўлур. Аммо уламои раҳимаҳумуллоҳ меърожға бормиш нетак эрдуки ихтилоф қилмишлар икки қавл уза. Бир қавл ул турур. Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи саллам меърожға оғмиши тани бирла эрди, ҳам жони бирла эрди. Муни айғанлар Абу Саламадин ва Абу Ҳурайрадин ва Ҳузайфа ал-Яманийдин турур, разияллоҳу анҳум, айтурлар:

«Байт ул-Муқаддасға кирди, пайғамбарлар бирла намоз ўтади. Андин сўнг кўкка оғди. Яна Каъбага келди. Тонг бомдод намозини Маккада ўтади». Аммо ёлғуз Ҳадиҷа айтур, разияллоҳу анҳо, Байт ул-Муқаддасға кирмади, намозин ўтамади. Буроқдин инмади, кўкка ошти. Ул-ўқ кеча Маккага келди.

Иккинчи қавл ул турур, жони ошти, аммо бўйи ошмади. Бу қавлни Ойишадин, разияллоҳу анҳо, ривоят қилмишлар. Аммо Макка мушриклари, лаънаҳум оллоҳу, ёлғонға чиқарурлар. Баъзи уламолар раҳимаҳум оллоҳу алайҳим ажмаъин, айтурлар. Бу сўзда икки дуруст ривоят келди эрса жамъ қилмоқи авлороқ бўлди. Меърож икки қурла бўлди бири уйқуда, бири уйғоғ эркан. Яна бир ривоят қилурлар, Расул алайҳис-саломни ёлғонға туттилар. Байт ул-Муқаддасдин сўрдилар. «Нелар кўрдунг?, тедилар. Расул алайҳис-салом бирор-бирор айту берди, Айди: «Бир улук чанок кўрдум, тўла сув, оғзи ўтруклук. Ани олдим, оғзин очтим, сувдин ичтим, баёқитек яна ёпиб қўйдум». Яна айди: «Шом йўлинда юклук тевалар кўрдум, фалон кун етиб келгайлар». Андағ-ўқ бўлди. Бу далоил бирла маълум бўлдики, меърож ҳам тани бирла эрди, ҳам жони бирла эрди. Аммо бидъат ва хаводорлари меърожға мункар бўлуб яна ўз орада мухталиф бўлдилар. Ғаблонийлар айдилар, меърож асло йўқ эрди. Каъбийлар, бухорийлар айдилар, уйқуда эрди. Бобилийлар айдилар, Байт ул-Муқаддасға теги эрдилар. Андин ортуқроқ йўқ эрди мунтаҳий. Хашавийлар

айдилар, меърож бор эрди. Ул кеча олам халқи уч юз йил узию қолдилар. Ул туннинг узунлиқи онча эрди. Ибоҳатийлар айди, меърож Муҳаммаднинг кўнглида эрди.

Аммо ариғ мусулмонлар, суннат ва жамоат айдилар, меърож ҳақ тутур, Маккадин Байт ул-Муқаддасга. Байт ул-Муқаддасдин кўкка, кўқдин уфқи аълога, уфқи аълодин Сидрат ал-мунтаҳога, Сидрат ул-мунтаҳодин қоб қавсайнға. Қоб қавсайн уёғ ҳолинда жони сирри бирла тун ичинда яна келтурдилар. Тақи ўрун тўшаги совумайин иссиғ эрди. Бу ишлар Изи азза ва жалла қатинда ужб ва маҳол эрмас. Меърож дурустлуқи кундин бурунроқ. Ул *далил бу турур*. Муҳаммад бир тун ичинда Байт ал-Муқаддасга борди, андин яна кўкка ошти бўлғайму, бўлмағайму теб сезар эрсанг кўргил. *Мавло таоло ёрлиқар: Субҳанал-лази асро биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми*. Ариғ турур. Ул Изи азза ва жаллаким, элти ўз қули Муҳаммадни бир тун ичинда. Сўргил, Мавло таолонинг бу қудрати борму? Йўқ, теса кофир бўлур, қудрати бор теса сунний турур. *Иккинчи далил ул турур*: Иблисға истидрож тариқин бир соатда машриқдин мағрибға теги бормоқи мумкин. Каромат юнлу кун Муҳаммад расулуллоҳ бир тун ичинда ердин кўкка ошмоқи нетак раво бўлмас.

Учунч далил ул турур, Сулаймон пайғамбарға, салаво-туллоҳи алайҳи ва саломуху, елга мунуб, бир ойлиқ ерни бир кунда бориб яна келмаки раво бўлур. Муҳаммад Мустафо истифо минуб, ижтибо Буроқинға отланиб, бир тунла қоба қавсайн мақоминға ошиб, яна келса нетак раво бўлмас. *Мундин ажаброқ ул турур*. Қамуғ уқало изилари олинда муқаррар ва маълумким, жодулар бир тун ичинда турған ерлариндин Дамованд тоғинга ва Ҳорут ва Морутға боруб жодулук ўганиб яна келурлар. Борған жоду мунит ё куб, ё мушук элинга дею йўлчи иблис бир тунла мунча йиғочлиқ ерни борур яна келур. Меърож тунида муниб Буроқ минган Муҳаммад Мустафо йўлчиси Жаброил, топугчиси Мекоил раббу ал-жалил бир тун ичинда бориб келмаги не ажаб бўлғай. Аймишлар, ким Муҳаммаднинг ошмоқинға мункар бўлса Жаброилнинг элтмагига мункар бўлур. Кимнинг эътиқоди бу эрса кофир бўлур.

САВОЛ: Муҳаммадни меърожға ошурмоқда ҳикмат не эрди? Эшитгил, тунла элти, кундуз элтмади. **ҲИКМАТ НЕ ЭРДИ?**

ЖАВОБ бу турур, кундуз элтса тамом халқ кўргай эрди. Тунла элти, мувофиқдин ва мунофиқдин ва сиддиқдин ва зиндиқдин белгулук бўлсун теб. Тақи дўст дўстға, ошиқ маъшукға, муҳиб маҳбубға тунла қовушур бўлур. Аймишлар, фаришталар кўк ойини кўп кўрмиш эрди, ер ойинима кўрсунлар теб Муҳаммадни тунла элтилар. Аймишлар, Жаброил «*Оят ал-курси*»ни келтурурда етмиш минг фаришталар инди. Жаброил айди: «Ё Расулуллоҳ, сенинг

умматларингким бир йўли «Оят ал-курси»-ни ўқиса, Мавло таоло анга курси улуғлуқинча савоб бергай». Расул алайҳис-салом, тиладиким, бу курсини кўрса, «Оят ал-курси»нинг савобин билса, маърожқа ошурди. Бир кесак зумураддин улуғлуқи онча тенгликким анинг муқобаласинда етти қат ер ва кўк ёбондақи халқа менгизлик. Теграсинда «Оят ал-курси» битиклик, ўнгинда ўн минг курси, сўнгинда ўн минг курси, ортинда ўн минг курси. Ҳар бир курсида ўн минг фаришта ура туруб «Оят ал-курси»ни ўқижурлар. Тамом савобларин Муҳаммад умматлариға бағишлаюрлар. Яна бир қавлда ул турур. Қачон Хадича вафоти бўлди эрса, разияллоҳу анҳо, араб кофирлари Расул алайҳис-саломға адоват ва ҳасад зохир қилдилар. Абу Толиб тирик эркинча кофирларни дафъ қилур эрди. Абу Толиб вафот бўлди эрса Абу Жаҳл, Атаба ва Шайба ва тақи ўзга кофирлар эмгату бошладилар. Қаттиғ эмганди, бўлушқан топмади, мунглағалу ер топмади. Охшом ўғуринда аммаси Уммаҳони уйига келди, эшик қоқти. Уммаҳони ўтру чиқти, оғирлади. Уйига тегурди, ош-бўғуз келтурди. Расул алайҳис-салом айди: «Эй амма, ош егу яроғим қолмади. Кофирлар жафосидин жонға еттим, уйни холи қилғил. Бу кеча розим, ниёзимни бениёз Маликнинг ҳазратига ўтунайин», теди. Уммаҳони уй ҳоли қилди. Расул алайҳис-салом намозға турди. Уммаҳони айди: «Уюм ҳоли, Макка тўла душман. Керакмаским, Муҳаммадға қасд қилсалар. Бу кеча жонимни фидо қилайин», теб эранлар-тек қилич олиб уй теграсинда Муҳаммадни сақлаю бошлади. Уйқуға эрклик бўлган фариштаға ёрлиғ бўлди: Олам халқини уйқуға солғил. Барчани уютти. Уммаҳони қолди. ЁРЛИҒ бўлди: Уммаҳонини уютғил. Уммаҳони қилични олиб ура турурда бошин томға қўюб уюди. ЁРЛИҒ бўлди: Эй Жаброил, бу кеча Муҳаммаднинг уйинчқаси қолмади, дунёда ёлғуз турур. Борғил, ани қурб мақоминға келтурғил, қутлуқ қадами Аршға тегсун. Розин тинглайин, ҳожатин раво қилайин, тилакларин берайин. Жаброил етмиш минг фаришта бирла келди. Тож ва Буроқ келтурди. Минг эъзоз бирла кўкка ошурди. Уммаҳони уйғонди. **Ла ҳавла ва ла қуввата илла би-Ллаҳил алиййил-азим** калимасин айту эшикка келди. Тинглади, ул эшитмади. Расул алайҳис-саломни тилади, топмади. Ташқа чиқиб фарёд қилурда ун эшитти: Эй заъифа, ун қилмағил ўзунгни эмгатмағил сен тилаган ким эрса Сидрат ул-Мунтаҳодин кечти. **Субҳанал-лази асро биабдиҳи лайлан минал-масжидил ҳароми.** Меърожнинг ҳикмати бу эрди. Тонгласи дўст-душманға хабар бўлди. Аймишлар, Расул алайҳис-салом Фотима ҳужрасингға кирди. Меърож сўзларин айту берди. Фотима разияллоҳу анҳо севунди. Расул алайҳис-салом ҳужрадин чиқар бўлди эрса, Фотиманинг Физза отлиғ қорабоши бор эрди, Расулнинг этагин тутди, айди:

«Ё Расулуллоҳ, Меърож қиссасин Фотимага айту бердинг. Умнатларга башорат бердинг, савобларни айдинг. Мандек заъиф қулнунг қули, кунгнунг кунги бўлганларга Хазратдин не башорат келтурдинг?» Расул алайҳис-салом айди: «Қулоқингни манга тутгил». Физза қулоқин тутти, айди: «Мавло таоло ёрлиқади: **Утлубул-иллата кай ағфираззиллата.** Эй Муҳаммад, қулларимни ёрлиқамоқга топуғ тиламасман, тилтоғ тилаюрман».

Муножоти илоҳий.

Ким келдиким, қабул қилмадинг. Ким тиладиким, бермадинг. Ким ёлбордиким, ижобат қилмадинг. Келгани қабул қилдинг, тилаганга бердинг, ёлборгани ёрлиқадинг. Ул қудрат бирла биз осий, жофий ёзуқлуқларни Мустафо баракотинда ёрлиқаб, тамуғдин қутқариб, секиз ужмоққа тегуруб ўз дийдорингга муставжиб бўлмоқ фазлинг, караминг бирла қилу бергил. **Йа илаҳал-ааламин биҳаққи Муҳаммадин ва аалиҳи ажмаъин.**

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ МАККАДИН МАДИНАГА ҲИЖРАТ ҚИЛГАН СЎЗЛАРИ.

Қачон Абу Толиб вафоти бўлди эрса Абу Жаҳл ибн Ҳишом ва Абу ан-Нажзий ибн Ҳишом ва Амр ибн Ҳишом алайҳим ал-лаъонин халқдин кизлану бир саройда йиғилдилар. Муҳаммад расулуллоҳ ишига кенгаш қилдилар. Иблис алайҳил-лаъна бир абушқа сурати уза бирла кирди. Айдилар: «Бу ким турур, биздин дастурсиз мунда кирур». Айди: «Ман бир абушқамен. Нажддин келдим, савоб тадбир керак эрса менда бўлғай. Молим бор, кишиларим бор, бисёр ўғлонларим бор». Бу сўзга савиндилар, кенгашга турдилар. Абу ан-Нажзий айди: «Манинг кенгашим ул турур, муни туталинг, усрук тевага тонгалинг, ёзиға ташлалинг, ўзи-ўқ ўлсун». Иблис айди: «Бу кенгаш яроғсиз турур. Тевадин ингай. Ул ерда-ўқ халойиқ андоғ қилғайким мунда қилур». Абу Жаҳл айди: «Манинг кенгашим ул турур, ҳар бир қабиладин бирор эр чиқсун. Бир кеча боралинг, Муҳаммадни қилич бирла ўлдуралинг. Бирагу учун қамуғни ўлдурмагайлар. Хунбаҳо тиласалар, ман берайин. Икки хунбаҳо, уч хунбаҳо ман берайин». Иблис айди: «Ё Абулҳакам, санинг кенгашинг барчадин яхшироқ турур. Агар юз хунбаҳо тиласалар тўқсон тўқузин ман берайин, бир хунбаҳо сиз бермасмусиз?» Бу сўзга иттифоқ қилдилар. Мавло таоло Жаброилни Муҳаммад Мустафога йиборди, уларнинг кенгашларидин хабар берди. Расул алайҳис-салом қўпти. Кун туш эрди, Абу Бакр саройиға борди. Абу Бакр разияллоҳу анҳу бу иш учун тевалар тайёр қилиб эрди, сўзлашиб ёнди. Кеча бўлди эрса Абу Жаҳл қўлдошлари Иблис бирла йиғилдилар, ўзгаларга боқиб ўлтурдилар. Мавло таоло уларга уйқу солди,

барчалари уюди, Иблис ҳам уюди. Расул алайҳис-салом ҳар бирининг бошига бир овуч туфроқ сочти. Лаъиннинг боши узасинга ҳам сочти. Чиқиб борди. Алини, разияллоҳу анҳу, ўз ўрнида ётғурди, ўзи кетти. Улар уйғондилар. Иблис кўрди, баръчанинг бошига, ўзининг бошига тупроқ бор. Айди: «Оҳ, Муҳаммад бошимизга туфроқ сочиб кетмиш», теб. Қўптилар, Расулга келдилар, Алини кўрдилар. «Муҳаммад қани?» тею сўрдилар. «Чиқди». «Қайда борди?» «Билмасман», теди. Андин чиқтилар. Абу Бакр саройига кирдилар. Ун қилдилар, қизи Асмо чиқти. «Отанг қани?» тедилар. «Билмасман», теди. Расул алайҳис-салом бир ғорга кирдилар. Абу Бакр айди: «Бурун ман кирайин. Ичинда қурт, қуш, йилон, чаён бор эрса манга бўлсун, санга бўлмасун», теб ўзи кирди. Йилон, чаён инларин кўрди. Тўнин, дасторин ул инларга тикди, ўзи яланг қолди. Икки ин оғзи очуқ қолди. Беркитурга нарсаси топмади. Икки аёқининг пошнларин ул икки инга тикти. «Ё Расулуллоҳ, киргил», теди. Кирди. Абу Бакрни яланг кўрди, айди: «Тўнингни не қилдинг?» Абу Бакр ул ҳолни айту берди. Расул алайҳис-салом дуо қилди: **Аллоҳуммажъал Аба Бакрин муъиний фи даражатий**. Аймишлар, йилонлар инларидин чиқғали булдилар, йўл топмадилар. Бу икки инга келдилар, чиқа олмадилар эрса Абу Бакр табонин тегди. Абу Бакр аёқин тортмади. Аймишлар, етти қатла теги. Абу Бакр аёқин тортмади, сабр қилди. «Оҳ», теди. Расул алайҳис-салом айди: «Не бўлди?» теди. Айди: Бу инда йилон бор, мени тега турур». Аймишлар, ул йилон Абу Бакрни анинг учун тегдиким, Муҳаммад расулуллоҳнинг қутлуғ дийдорин зиёрат қилайин тею чиқар эрди. Йўл топмади эрса йўл берсун теб тегди. Тонг отти эрса кофирлар уларни тилаю келдилар. Тоғда, ёзида топмадилар. Мавло таоло икки кабутарни ғор эшигида юмurtқаладилар. Ўрумчакка ёрлиғ бўлди, ул юмurtқалар теграсинда агин кирдилар. Абу Жаҳл кофирлар бирла ул ғорга келдилар. Эшикда юмurtқа кўрди, ўрумчак уйин кўрдилар. «Мунда келмади», теб ёндилар. Бир кофир ул эшикка ўтру юруб бавл қилди. Абу Бакр айди: «Ё Расулуллоҳ, бирагу бизни кўрди». Расул алайҳис-салом айди: Бизни кўрмиш бўлса эрди бизга ўтру бавл қилмағай эрди». Аймишлар, уч кун ул ғорда турдилар. Асмо етиб келди. Абу Бакрға, разияллоҳу анҳу, таом келтурди. Тун ичинда Абу Бакрнинг қўйчиси ҳам сут келтурур эрди. Учунчи кун ғордин чиқтилар, Мадина сари бордилар. Абу Жаҳлға хабар бўлди, Суроқани сўнглларинча йибордилар. Бу Суроқа мубориз эрди, анга юз инган қабул қилдилар. Суроқа отланди. Қилич, ўқ, ё олди, сўнглларинча кирди. Абу Бакр ортинча боқти. Тўғ тупроқ кўрди. Расул алайҳис-саломға хабар қилди. Айди: «Суроқаға ўхшаюр». Қачон ёвушти эрса Расул алайҳис-салом дуо қилди, айди: **Аллоҳуммадфаъ шарраҳу анна**. Мавло таоло

Сулоқанинг отининг тўрт оёқларин ерга беркитди. От турди, тебранмас бўлди. Расул алайҳис-саломга ёлборди, айди: «Мен сенга қотилмасман. Дуо қилғил, Мавло таоло халослиқ берсун». Дуо қилди, халос бўлди, ёнди. Анчада Мадинада хабар бўлди; «Расул алайҳис-салом келди», теб. Мадина халқи ўтру чиқтилар. Эшикка турмайин ёндилар. Якин келдилар эрса яна ўтру чиқтилар.

Абдуллоҳ ибн Салом айтур: «Ман ҳам ўтру чиқтим. Ул кун жуҳуд эрдим, наззора қилғали чиқдим. Абу Бакр бирла икагу том кўлакасинда ўлтурурлар. Расул алайҳис-салом қаю эрдуким билмадим, таваққуф қилдим. Кун туш бўлганда кун иссиқ бўлди. Абу Бакр қўпти, Расулга кўлака қилди. Билдимким, Расул алайҳис-салом бу турур. Кўрдум эрса билдимким, бу ёлгончи эрмас. Текма бирагу саройимга тушгил тею дархост қилур эрдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Тевамни қўюнг, кимнинг эшикинда чўкса анда тушгаймен», теди. Тева борди, Абу Айюб Ансорий уйи эшикинда чўкти. Расул алайҳис-салом анда инди, ўзгаларнинг кўнгли ўзга бўлмасун теб. Аймишлар, Абу Айюб ал-Ансорий бўзчи эрди. Амонатлиғ, хиёнатлиғда асиғлиғ. Расул анинг саройинга кирди. Икки уйи бор эрди бири остин, бири устун. Бирига ўзи кирди, бирини Расул алайҳис-саломга берди.

БАДР САНЧИШИНИНГ ҚИССАСИ.

Қачон Расул алайҳис-салом Маккадин Мадинага хижрат қилди эрса икки йил санчиш бўлмади. Учунчи йил Бадр тўқуши бўлди. Тўртунчи йил Уҳуд санчиши бўлди. Бешинчи йил Бадри суғро санчиши бўлди, Олтинчи йил Ом ул-Ҳузайба, етинч йил Умрат ал-қазо бўлди. Секизинчи йил Макка фатҳи бўлди. Тўқузунчи йил Абу Бакр разияллоҳу анҳуни мавсимга улуг қилди. Ўнунч йил Ҳажжат ул-видоъ бўлди. Аммо Бадр тўқушига сабаб ул эрди. Жаброил келди, Расул алайҳис-саломга хабар берди. Макканинг озўқини Шомдин келтурур. Буғдой, арпа, хурмо, қуруғ узум юклаб турурлар. Саҳобларга айғил, уларга борсунлар. Расул алайҳис-салом хабар берди, чиқтилар. Иликларинда бирор йиғоч силоҳлари. Мунофиқлардин бир жосус бориб маккалиғларга хабар қилди: «Муҳаммад қўлдошлари бирла сизнинг карвонни олғали бордилар». Абу Жаҳл мундой қилдурди: «Кимнинг бир йиғоч кўтарур кучи бор эрса чиқсун. Ким чиқмаса мундоғ-мундоғ қинлар қилурмиз», теди. Тамом халойиқ чиқтилар, бир йиғочлиқ ерга бордилар. Абу Жаҳл айди: «Қўпунг. Бадр қузуғига бориб сувни олалинг, хамр ичалинг, най чалалинг. Душманларимиз билсунлар ким, биз улардин қўрқмасбиз». Ажнас ибн Шариф айди: «Бизинг мақсудимиз тамом бўлди, карвонни олдук,

уюмизга боралинг». Абу Жаҳл унамади. Ани сукти. Уч юз эр бирла келдилар. Жаброил келди. Расулға ёрлиг тегурди, кофирлар бирла санчишинг теюр. Расул алайҳис-салом саҳобаларға айди. Улар Расул алайҳис-саломға мужодила бошладилар, айдилар: «Бизга нега аймадинг, силоҳ олсамиз силоҳимиз йўқ. Нетак тўқуш қилалинг?» **Йужадилунака фил-ҳаққи баъда ма табаййана қаъааннама йусақуна илал-мавти ва ҳум йанзурун.**

Булар Макка арқишин урғали келмиш эрдилар, арқишни урмоқ ўнғай эрди. Урмушта кезин ғанимин олмоқ эрди, яна черик бирла санчишмоқдин қатигроқ ғаниминма йўқ. Ислом черики қўлнинг Мадина сингариндин бўлдилар, кофирлар қўлнинг Макка сингариндин бўлдиларким. **Из антум бил-удватид-дунйа ва ҳум бил-удватил қусва.** Кофирлар ёғинима олдилар. Мўъминлар ул кеча қамуғи муҳталим бўлдилар. Узға индилар. Расул алайҳис-саломға хабар қилдилар. Расул алайҳис-салом таяммум қилмоқ буюрди. Таяммум бирла намоз қўлдилар. Иблис алайҳил-лаъна васваса қилди: «Сизлар қамуғ жунубларсиз, таҳоратсизму намоз қилурсиз? Мунунг бирла маълум бўлдимки, улар ҳақ йўлда турур, сизлар ботил йўлда юриюрсиз. Яна сувма уларда». Мўъминлар кўнгли машғул бўлди. Ҳақ субҳонаҳу ва таоло булут изитти. Телим яғмур ёғди, қўллар тўлди. Қамуғ ғул келтурдилар. Сув олдилар. Йилқи қоралари сув ичти, қавмма улиди, ер барқиди. Тўқуш яроғинга турдилар. Бир отлиғ кофирлардин келди. Ислом черикин ўврулуб, уч юз бўлуб, ортуқроқ бўлмаса теб, тенглаб борди. Ислом черики ул кун уч юз ўн уч эрди. Ўн учин тенглади. Анчада фаришталар нусрат қилғали издилар. Бир фаришта мўъмин сурати уза келиб айди: «Қўрқманг! Кофирлар сизлардин ғоят қўрқуб турурлар». Ул ҳолда икагу келди, бири қурайзадин бири назирдин. «Наззора қилали, кўрали қаюсинга бўлур эрмиш. Улардин нарса қўлали», тедилар.

Икки черик қаршу турмишта ҳавоға бир булут оғди. Ул булутдин ўт чиқти. Занжири уни эшитилди. Яна ун келди; «Ҳазум, илгару юругил», теб. Расул алайҳис-салом Жаброилга сўрди: «Бу на турур?» теб. Жаброил айди: «Бу булут черикимиз турур», теб. Айди: «Ўт черик отларин тургучи турур. Занжир ул турурким, кофирлар бўюнларин боғлағайман. Аммо Ҳазум бир белгулук отнинг оти турур. Ул ҳолда кофирладин учагу келди: Атаба, Сайиба, Валид. Мўъминлардин учагу чиқти. Кофирлар айдилар: «Сизлар кимларсиз?» Айдилар: «Бизлар Мадинадин чиққан ансорийлармиз». Айдилар: «Сиз керакмассиз. Бизга тенг-тўш эранлар керак, санчишсамиз», теб улар ёндилар. Али ва Ҳамза ва Убайд ибн ал-Жарроҳ уларға айдилар: «Сиз кимларсиз?» теб. Улар отларин айту бердилар. Кофирлар айдилар: «Ўлдурсамиз эл олалинг, ғозий савобин булалинг. Ўлсамиз шаҳидлар бўлалинг теюрмиз». Улар айдилар:

«Бизма мунунг учун санчишурмиз», теб. Мавло таоло бу оятни изиттиким, **а фа нажъалул-муслимина кал-мужримин**. Учаласин ўлдурдилар. Маккаликларда улуғларин улар эрди, бу аммор орасида санинг менгиз. Расул алайҳис-салом Алидин бир овуч тупроқ тилади, кофирлар юзига отти. Мавло таоло кофирлар кўзинга кигурди, кўзларинга машғул бўлдилар. Ислон черики қилич олиб кирдилар, ўлтуру бошладилар. Абу Жаҳл алайҳил-лаъна черик қочганин кўрди эрса қайғурди, айди: «Қўрқманг, юрак олдурманг. Ул учагу яроғ билмазликдин ўлдилар. Эмди сиз бирор аргамчи, йип этук қўнжина суқунг». «Бу замонда Муҳаммадни эшлари бирла тутуб, бўюнларин боғлаб, Маккага элтгаймиз,» тедилар. «Ин шаъа-Ллоҳу», темадилар. Улар сақингани ўзларига келди. Мусулмонлар кофирларда укушин ўлдурдилар, Етмишни бошлиғ қилдилар, етмишни булун қилдилар. Ушал йиплар бирла-ўқ бўюнларин боғлаб Мадинага судрадилар.

Аймишлар, Расул алайҳис-салом қамуғ санчишларида фаришталар келур эрдилар, аммо санчишмас эрдилар. Ёлғуз Бадр тўқушинда санчиштилар. Абу Жаҳл отинқа қамчи урди, Мекоилға тепунди. Мекоил ер урди эрса Абу Жаҳл один тушти. Абдуллоҳ ибн Масъуд разияллоҳу анҳу етиб келди. Абу Жаҳлни кўрди, тебатеб бўлуб ётур. Кўксинга мунди. Абу Жаҳл айтур: «**Йа роиъийал-ғанами**. Эй манинг чўпоним, адиз ерга оғдинг, бу иш сенинг ишинг эрмас. Манинг сунгум анга етмаган, анинг сунгуси маним учамда бўлган ким эрсанинг иши турур». Абдуллоҳ ибн Масъуд қилич чиқариб бошин кесгали ўғради. Абу Жаҳл айди: «Маним бўйнушни кесар эрсанг манинг қиличим бирла бўйнушни тубиндин кесгил. Муҳаммад кўрсун, эранлар бошин мундоғ улуғ эрдукин билсун», теди. Яна сўрди: «Давлат кимда бўлди?» Абдуллоҳ ибн Масъуд айди: «Расулға бўлди. Кофир черики синди.» Анда кезин қиличин олди, торта билмади. Абу Жаҳл айди: «Қилич сопин манга бергил, Қинин сан тутғил. Икагу торталинг», теди. Абдуллоҳ ибн Масъуд қинин анга берди, сопин ўзи тутти. Икагу торттилар. Қинин Абу Жаҳлға сола берди. Анинг қиличи бирла бошин кести, Расулқа келтурди. Ани кўруб қамуғ мусулмонлар такбир айдилар. Ғаниматлар олдилар. «Мундоғ улуғ душманни ҳалок қилди», теб Изи азда ва жаллаға шукрлар қилдилар. Анда кезин Жаброил келди ғаниматни укуш қилғали. Расул алайҳис-салом саҳобадин кенгаш қилди. «Булунларин нетак қилалинг?» теди. Умар разияллоҳу анҳу айди: «Ўт ёқиб қамуғини куйдиралинг. Биздин бурунқи қавмлар, ялавочлар бу иш қилмадилар. Санда бу иззат бор эркан, буларда бу ҳўрлуқ бор эркан бу иш қилдилар». Расул алайҳис-салом ани унамади. Абу Бакр разияллоҳу анҳу айди: «Қамуғи санинг уруғунг турурлар. Бошларин уларға-ўқ, сотғил, юлуғ берсунлар. Бу молни

олиб мусулмонларга сарф қилалинг». Расул алайҳис-салом-ға бу сўз хуш келди, айди: «Ё Абу Бакр, бу сўзунг бирла Нух ялавочқа ўхшаюрсен. Нетакким, Мавло таоло ёрлиқар, **ва қола Нухун рабби ла тазар алал-арзи минал-кафирина даййаран.** Яна бир фаришталарга ўхшаюрсен. Изи азза ва жалла ёрлиқар, **фа ман табиъаний фа иннаҳу минний ва ман асоний фа иннака ғафурун раҳим.** Яна фаришталарда Мекоилға ўхшаюрсен, раҳм кўнгуллуқ». Анда кезин Абу Бакр раъйи бирла иш қилди. Текма биринга қирқ уқия кумуш ё олтун ҳукм қилди. Текма бир уқия қирқ олтун бўлур вазн бирла. Қачон Аббосқа тегди эрса сексон уқия ҳукм қилди. Аббос айди: «Азинларга қирқ уқия, манга сексон ўқия надин қилдинг?» «Сан мандин қардошлиқ кестинг, жафолар қилдинг, анинг учун манма сендин ортуқ тилаюрман». Аббос айди: «Бу қирқ уқияни сақиш қилғил, ул қўнуқларким эдингиз анима сақиш қилинг». Расул алайҳис-салом айди: «Ул ғанимат эрди, бу сақишға кирмас». Аббос айди: «Эй қариндошим ўғли, ман бу молни кишилардин қўлсам сан мани тиймағил». Расул алайҳис-салом айди: «Ўғлонларга нафақа қилғайсан тединг, ул мол қайда турур?» Аббос айди: «**Ман анбаъака ҳаза.** Муни санга ким айту берди? Расул алайҳис-салом айди: «**Қола наббаъани-йал алимул хабир.** Манга билган олим ва хабир изим. Аббос айди: «Сизинг Тенгрингиз ғайбни билурму?» «Билур», тедилар. «Андоғ эрса арза қилғил», теди. Ислом арза қилди, Аббос мусулмон бўлди. Расул алайҳис-салом ул сексон уқияни олди. Мавло таоло оят изитти: **Қул лиман фи айдикум минал-асро ин йаълами-Алаҳу фи-қулубикум хайран йуътикум хайран мимма ухиза минкум.** Кезин Аббос айтур эрди, Мавло таоло мени ёрлиқади, теб. Умидим бор, анинг учунким оятда ёрлиқади, **атоан ва мағфиратан.** Мен олдуրған молдин ортуқроқ каромат қилди. Йигирми қулум эрди сотиғқа юруганлар. Текма бир қавл бирла йигирми минг олтун эрди, сотиғқа юриюр эрдилар. Мавло таоло оят изитти: **Лав ла китабун мина-Ллоҳи сабақа ламассакум фима ахазтум азабун азим.** Яъни кофирлардин олинған мол ҳалол бўлмаса улуғ қинға киргай эрдингиз. Расул алайҳис-салом ёрлиқади: Агар азоб инса Умардин азин ким эрса қуртулмағай эрди.

УҲУД САНЧИШИНИНГ ҚИССАСИ.

Яна тўртунч йил Уҳуд тўқуши бўлди. Макка кофирлари Бадр тўқушиндин ёнмишта Шомдин келган арқиш молини қамуғ черик силоҳинга харж қилдилар. Молни ияларига бермадилар. «Душманлар бирла санчишиб олдуқ», тедилар. Келур йилқа ануқладилар, улуғ черик йигдилар, хотунларинма чиқардилар. Жаброил келди, хабар

берди. Ислон черики йигилди. Кенгаштилар, айдилар: «Мадинадин чиқалинг, ўтру юрилинг. Ташқарудин солинг, илгару кирмасунлар», теб. Расул алайҳис-салом туш кўрмиш эрди, ёриқ изиб турганин айди. Таъбири бу турур: Мадинада турса йиграк эрди. Мадинани тура қилиб турсамиз яхшироқ теди. Абдуллоҳ ибн Убай Расул сўзунга мувофиқ бўлди. Мунда-ўқ ўлтуралинг, келмишта эру хотун, ўғлонларимиз бирла бўлуб санчишалинг. Том узасиндин тош бирла отсунлар. Азин саҳобалар Бадр тўкушинда буюракланмиш эрдилар, чиқалинг тедилар. Қачон Расул алайҳис-салом чиқти эрса айдилар: «Ё Расулуллоҳ, санинг кўнглунг нетак тиласа андоғ қилғил, бизинг сўзумизга боқмағил», тедилар. Расул алайҳис-салом ёриқади: Ялавочларқа ёрлиқанмишда кезин санчишмадин ёриқ чиқармоқ раво бўлмас. Қамуғ Уҳудқа чиқтилар. Уҳуд тоғинга орқа бериб тура қилинг. Айдилар. Уҳуд тоғинга тўсиғ урғу бир ер бор эрди. Ани сақлағали Абдуллоҳ ибн Хабирни етмиш элчилар бирла изитти. «Санчишта ул кимга бўлғай, бу ердин кирмасунлар, сақлаб турунг», теди. Анда кезин зулфиқорни саҳобақа арза: «Муни ким тутар!» теди. Абу Бакр илик сунди, бормади. Яна Умар илик сунди, бормади, Яна Али илик сунди, бормади. Яна Ҳамза илик сунди, бормади. Абу Даҳона ура қўпти. Оти Симок ибн Хузайфа эрди, айди: «Ё Расулуллоҳ, зулфиқорни ҳақин ман тутайин», теб. Анга берди. «Ҳақинча нетак тутғайсан?» теди. Абу Даҳона айди: «Кофирни андоғ урайинким, қиличимнинг учи бўлганинча». Қамуғ халойиқлар тонгладилар. «Мунча эзгуларга бермади, анга берди», теб кўнгуллариинга ширк кирди. Абу Даҳона илкини этуки қўнжина суқти, қизил исоба чиқарди. Олнига борди, икки черик орасиға солину кирди. Расул алайҳис-салом айди: «Бу туришни Мавло таоло ўзга ерда сиғмас», теди.

Аймишлар, зулфиқорнинг юзинда **насрун мина-Ллоҳи ва фатҳун қариб** битиклик эрди. Тақи бир юзинда бу битиклик эрди: **Фил-жарра аарун ва фил-иқбали макруматун**. Ул кун Макка кофирлари Бадр тўкуши ўчи учун хотунларин, ўғлонларин била олиб чиқтилар. Эранларига бориб текмаси ўз эранларин ўга, адиз ерга оғиб, дафлар уруб, шеър айту бошладилар.

БАЙТ.

Наҳну банату ториқи
Тамший алан-намариқи
Вал-миску фил-мағориқи
Фироқу тайри вамиқи

Зухра, қамар шикоримиз,
 Қирғиз, хитой таворимиз.
 Югурур кизик йипоримиз,
 Йинжу, гавҳар нигоримиз.
 Санчишмаға нек севоримиз,
 Қуниндақи қўпоримиз.
 Санчишмаға ормиз,
 Бурниндақи маҳормиз.

Мусулмонлар тепундилар эрса кофирлар қочтилар. Бирагу айтур, Суфён эвуки Ҳиндуни кўрдум, йинжуклари ёлинг, халхоллари тўпуқинга тўқинуб, таҳсин олумадин югуруб кофирлар туғи бўлди. Ислон черики ани кўруб ғаниматқа боралинг, Бадр тўқушиндақи менгизлик қуруғ қолмалинг, теб ғаниматқа борур бўлдилар. Абдуллоҳ ибн Хабир айди: «Андоғ қилманг, ўзунгизни сақланг. Расул алайҳис-салом васиятин қабул қилинг». Унамадилар. Бир анчаси бордилар, бир анчаси қолдилар. Холид ибн Валид, ул кофир эрди, йироқдин кўрдиким оз эр қолмиш. Улар қолдилар қамуғини ўлдурди. Анда кезин Расул сингар тепунди, уларни қовди. Кофирларда Ғуфро отлиғ бир тиши бор эрди, келиб кофирлар туғин кўтурди ура. Тегди, сақлаб турур эрди. Қачон кофирлар ани кўрдилар эрса яна ёндилар. Расул алайҳис-саломнинг ўнг тишин синдуру урдилар. Сунгу бирла азоқинга урдилар. Ул ҳолда отдин йиқилди. Иблис алайҳи ал-лаъна қаттиғ унун қийқирди: **Алла инна Муҳаммадан қад қутил.** Яъни Муҳаммадни ўлтурдилар теди. Ислон чериги уч бўлунди: бир бўлуки ўлдилар, бир бўлуки бошлиғ бўлди, бир бўлуки қочти. Усмон разияллоҳу анҳу тўрт йиғочлик ер қочти. Саҳобалар бириси айтур: «Расулни кўрдум, қутлуғ оғзиндин қон олиб, иликларинда юзинга суртар эрди. Айдим: «Ё Расулulloҳ, налук андоғ қилдинг?» Айди: «Қўрқманким, керакмазким бир қатра қон ерга томса киёматқа теги ер юзинда ўт унмагай». Яна бирагу саҳоба ул Расул алайҳис-салом кўрди, кўзлари юлдузлартек яшнаюр эрди. Расул алайҳис-салом тануди. Ун қўпорди: «Эй мўъминлар, Муҳаммад тирик». Расул алайҳис-салом ишорат қилди, тек турғил теб. Ул ким эрса Абу Бакр ва Умарқа келди. Кўрди, қазғулуғ ўлтурурлар. «На бўлдунгиз?» тею сўрдилар эрса, Муҳаммадни ўлтурдилар, бизга эмдидин сўнг тириклик керкмас. Ул айди: «Расул ўлмишта кезин бизма ўлсак еграк», теди. Яна сир ичинда айди: «Қазғу еманг, Муҳаммад тирик турур». Севинмишта секриб қўптилар. Отларнинг қуланг, норин беркиттилар. Расул алайҳис-салом келдилар. Отинга отғардилар. Кофирлар кўрдиларким, Муҳаммад ўлмамиш. Йиғилиб қаттиғ тепундилар. Симок ибн Хузайфа Расул

алайҳис-саломға келдилар, ёндилар. Кофирларға қилич, қурла тепунди. Кофирларни оқинтек қувди. Ул кун зулфиқорни Расул анга бермишинга қазғурғанлар айди: «Зулфиқорни ул кун бизга бермиш бўлса бу иш биздин келмас эрди», теб. Салмон Форсий Расул алайҳис-саломнинг ортинда турур эрди. Текма бир ўқ келмишинча ўзини Расулқа қалқон қилур эрди. «Маним нафсим юлуғ бўлсун», теор эрди.

Али разияллоҳу анҳу кофирларқа тепинур эрди. Аббос разияллоҳу анҳу Расул алайҳис-салом тизгинли тутуб турур эрди. Жаброил алайҳис-салом келди, айди: «Ё Расулulloҳ, ортингдаки ким турур?» Айди: «Салмон ал-Форсий турур». Ужмоҳ текма кунда айтмиш, қатла Салмонни кўрсатур. «Яна бу кофирларға тепунған ким турур?» Айди: «Али турур, разияллоҳу анҳу». Жаброил айди: «Мавло таоло Алини ўга ёрлиқар». Анда кезин Расул бирла тоғға бордилар. Расул алайҳис-саломнинг оти тоғға оша билмади. Алининг экинига қўзуб, тоғға ошиб ўлтурди. Саҳобалар теграсида ўлтурдилар. Ўлган қариндошлар тақи олдурған ғаниматлар учун қазғулуғ бўлуб ўлтурурда тоғ табасиндин Холид ибн ал-Валид кофирлар бирла кўрунди. Расул ани кўруб айди: «Ё Рабб, ер юзинда сени бирлаган бирагу қолмағай». Мавло таоло Холид кўнглина кўркунч кемишти. Қочтилар. Етмиш эр тоғ тубинга келдилар. Холид айди: «Муҳаммад тирикму турур?» Умар айди: «Тирик турур». Холид айди: «Муҳаммад ўлди тегандин сўнг сўзунга кўпрак йнонурман». Яна айди: «Жабал адиз бўлди». Расул Алайҳис-салом Умарқа айди: «Жавоб бергил», теб. «Айғил, Оллоҳ таоло адизрак ва улўғроқ турур». Яна Холид айди: «Ул кун сизга бўлди, бул кун бизга бўлди». Расул алайҳис-салом Умарқа жавоб айғил теди. Кунумизтек йўқ эрса сиз бизинг бирла эрмазсиз. Бизнинг ўлғанлар ужмоҳда турур, сизинг ўлғанлар тамўғда турур. Холид айди: «Қолғанин Бадри суғрода кўришгаймиз». Расул алайҳис-салом айди: «Андоғ қилгаймиз». Ёнди. Расул алайҳис-салом айди: «Керакмазким, булар Мадинага борсалар. Валлоҳ, агар Мадинага борсалар бизма бориб санчишурмиз. Боқиб турунг, тева мунсалар Маккагаму борурлар». Кўрдилар, қамўғлари тевага мунуб Маккага ўградилар. Расул илки бирла ишорат қилди. Макка таба бордилар теб. Анда кезин Расул алайҳис-салом инди. Ўлуқларни кўрдилар, Ҳамзани ўлтурмишлар.

ҚИССАИ ШАҲОДАТИ ҲАМЗА РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Мутъим ибн Адийнинг Ваҳший отлиғ қули бор эрди. Абу Суфён эвлуки Ҳинду ани тарга тутти. «Уҳуд тўкушинга борғил, қаттиғланғил. Учрағуда бирин ўлтургил. Сани

сотгун олиб озод қилғам. Бўйнум, қулоқимдаги олтун, кумуш, йинжуларни сенга бергам. Манма санга бўлғам. Муҳаммадни ё Алини, ё Ҳамзани бирисин ўлдуруб, қонин ичиб келгил», теди. Ваҳший айди: «Муҳаммадқа ким илик тегура билгай, анинг соқчиси Тенгри турур. **Ва-Алоху йаъсимука минан-нас.** Али кенду арслон турур, анга кучум етмагай. Аммо Ҳамза абушқа турур», теб тўқуш кунинда бусуғ уруб, сақлаб турур эрди. Ҳамза етиб келди. Бошин, азоқи тузатурда бусуғидин чиқиб қўлтуқиндин ўткуру санчти. Ҳамза отдин тушти. Суфён эвлуки Ҳинду келиб қорнин ёрди, бағирни олиб чайнади. Тилин кести, қулоқларин кести, эрнакин кести. Йипга тузуб, бўйнунга мунчук этти. Ваҳшийма бир овуч қонин олиб ичти. Расул алайҳис салом андоғ кўрди — телим йиғлади, саҳобаларма йиғлаштилар. Расул алайҳис-салом кафанлик тилади, булмади. Қоплон терисидин ёпғуси бор эрди, анга йўргадилар, етмади. Азоқи очуқ қолди эрса, эрну келтуруб азоқлариға ўртдилар. Расул анга намоз қилди. Яна бирагуни келтурдилар, Ҳамза ёнида қўздилар. Ҳамзақа етмиш намоз бўлди. Азин ўлукларни йиғдуруб бир йўли намоз қилдилар. Анда кезин айди: «Эвда қиз уяси унамагай, йўқ эрса Ҳамзани кўммагай эрдим, қуш қуртлар егайлар эрди. Қиёмат кун уларнинг қурсоғиндин чиқгай эрди». Яна Алиға айди: «Сен Мадинаға борғил, ёвуз хабарлар борди бўлғай». Али отланиб Мадинаға борди. Фотимани кўрди, разияллоху анҳо, Мадина хотунлари бирла чиқиб Расулқа тақи азин саҳобақа таъзият тутар эрдилар. Фотиманинг кўзи Алиға тушти эрса, разияллоху анҳумо, айди: «Ё Али, кўзум ёруқи, кўнглум ороми тирик борму? «Тирик бор!» теди. Фотима севунмишта ўгсус бўлуб тушти, яна ўгинга келди. Уч қурла беҳуш бўлди. Текма бир ақлинга келмишта: «Отам тирик борму?» теб сўрар эрди. Ул ҳолда бир хотун тевага минуб келди. Бир ўлукни кўрди, теграсида кишилар кўрди. «Йироқ турунг кўрайин, бу ўлук кимлар эрмиш», теди. Кўргуздилар, отаси эрмиш. «Отамдин менга Расул йиграк», теди. Яна инисин кўрди. «Расул манга қариндошимдин йиграк», теди. Яна ўғлини кўрди, ўлмиш. Ангама андағ-ўқ теди.

Аймишлар, наззораға чиққанлардин етмиш эр шаҳид бўлди. Аймишлар, бир хотун эри бирла наззораға чиқмиш эрди. Қачон саҳобаларнинг андоғ санчишиб ўлганларин кўрдилар эрса, икагу бўюн олишиб тўқуштилар. Шаҳид бўлдилар, тупроқларинга том қўпордилар. Анга «Қабр ал-арусайн» атадилар. Қачон Расул алайҳис-салом Мадинаға кирди эрса Мадина хотунларин кўрдилар. Ўликларга йиғлаюрлар. Ҳамзаға ким эрса йиғлағучи йўқ. Расул алайҳис-салом айди: «Ҳамзанинг ким эрсаси бўлса ангама йиғлағай эрдилар», теб айди. Хотунлар ани эшитиб ўлукларин қўзуб Ҳамзақа йиғладилар. Ул кундин бу кунга теги

Мадинада бу расм қолди, ким эрса бурун Ҳамзақа йиғлаюрлар, андин ўз ўлуқларинга йиғлаюрлар.

ҚИССАИ БАДР АС-СУҒРО.

Қачон Расул алайҳис-салом Уҳуд ҳарбиндин ёнди эрса кофирларга очлиқ, қаҳатлиқ дуосин қилди. Айди: «Изиё, Юсуф пайғамбар қавминга берилган очлиқ, қаҳатлиқни буларда бергил», теб. Очлиқ бўлди. Куймиш сўнгукни едилар, итни едилар, қонға булғанмиш юнгни едилар. Емак учун бир-бирини ўлтурдилар. Санчиш кунлари тўқтушти эрса, кофирлар айдилар: «Керакмаским, бизнинг орамизда олалиқ бўлса, чиқа билмасам», теб. Наъим ибн Масъуд ас-Сақафийни ўн тевага тутуб айдилар: «Борғил, муҳаммадийларни қўрқутғил, юрак олдуруб ола бўлсунлар», тедилар. Келдилар. Ун қилди. Айди: «Арабда эр атоғлиқ ким эрса қолмади, қамуг чиқтилар. Сиз уларнинг бирла чиқишу билмагайсиз. Бурунқи йил улар келиб бизни ўлтурдилар. Бу йил уларқа борсангиз ҳолингиз нетак бўлғай, билмасман», теди. Улар қўрқтилар, юрак олдурдилар. Расул алайҳис-салом: «Чиқинг, отланинг!» теди. Чиқмадилар. Ёрлиғ келди: **Фа қотил фи сабили-Алаҳи ла тукаллафу илла нафсака ва ҳарризил-муъминин аса-Алоху ан йакуффа баъсал-лазина кафару.** Расул алайҳис-салом эвга кирди, икки ёриқ кизти, яшиқ урунди. Ёлғуз отланди. Жаброил келди, бу оятни келтурди: **Ҳарризил-муъминин.** Муъминларни санчишга юракландургил. Расул алайҳис-салом яна ёнди, шаҳид даражасин баён қилди. Айди: «Кўзумга кўруну борур шаҳидлар қиёмат келгайлар. Қиличлар эгинларинда, қонлари оқа турур. Ул кун Иброҳим пайғамбар уларга ўтру келса йўлдин совулғай, кечгай. Ужмоғга киргайлар». Етмиш эр чиқти. Латима бозорига келдилар. Тўрт сингардун ул бозорқа сотиғ қилур эрдилар. Анга киргадилар. Молларин ғорат қилдилар. Аймишлар, бир олтунқа тегар колани ёрим олтунға олдилар. Аймишлар, иккига олдилар. Кофирлар қўрқмишта ўтру чиқмадилар, муъминлар санчиш қилмадин саломат ёндилар.

ҚИССАИ ОМ АЛ-ХУДАЙБИЯ ВА ФАТҲИ МАККА.

Ҳижратқа олти йил бўлди эрса Расул алайҳис-салом ҳаж ва умраға яроғланди. Етмиш тева қурбонқа ануқлади. Ул кун Макка кофирлари ҳаждин ким эрса йиғмас эрдилар. «Манима йиғмагайлар», сақинди. Уч минг эр бирла отландилар. Расул алайҳис-салом уларнинг жафоларин, душманлиқларин айту берур эрди. Шажара отлиғ йиғочнинг

тубинда туштилар, байъат қилгали. Нетакким, Мавло таоло ёрлиқар: **Лақада разия-Алоҳу анил-муъмининна из йубайиъунака тахташ-шажарати.** Араб улуғларинда тўрт юз эр йиғилди, Расул алайҳис-салом улардин кенгаш қўлди. Абу Бакр разияллоҳу анҳу ура қўбти, айди: «Ё Расулуллоҳ, биз қамуғ сенга мутиъмиз, сенинг амру наҳйингқа миъодмиз». Расул алайҳис-салом: «Тақи сўзланг», теди. Умар разияллоҳу анҳу андағ-ўқ теди. Саъд ибн Маъод разияллоҳу анҳу билдиким, Расул аҳд тилаюр. Ансорийлардин ура қўбти, айди: «Ё Расул, мундин Аданқа борур бўлсанг, сенга мутиъмиз», теди. Расул алайҳис-салом ансорийларқа мадҳ айди: **Ал-ансору батний ва айний ва асабий.** Яъни бу ансорийлар маним курсоқим ва икки кўзум, сингирларим турурлар. Ҳижрат бўлмаса буларда бири ман эрдим. Андин кўчтилари эрса хабар келди. Макка халқи қамуғи чиқиб йўл туттилари. Расул алайҳис-салом айди: «Бизни азин йўлдин Маккага ким бошлағай?» Бирагу тевадин иниб: «Мен бошлағайин», теди. Тевадин иниб сўзлагайин. Расул фол сингардин унамади. «Азин ким эрса йўл билган борму?» теди. Яна бирагу тева узасидин: «Ман бошлайин», теди. Расул алайҳис-салом: «Бошлағил», теди. Берк йўлга туштилари, оғиши-иниши телим. Худайбияқа тегдилари. Бу Худайбияқа Расул алайҳис-салом тевази анда чўкти. Қўпорғил тегдилари, унамадилари, «Муҳаммад келиб Худайбияқа тушмиш», теб тил бўлди. Кўмак йиғиб келдилари. Муъминлар муҳаррам учун силоҳ олу келмадилари эрди, тош бирла уру қамуғин Маккага ёндурдилари. Кофирлар кенгаштилари. «Муҳаммад не учун келмиш, билалинг», тегдилари. Масъуд Сақафийни элчи изиттилари. Келди, айди: «Ё Муҳаммад, на учун келдинг?» Айди: «Ҳаж ва умра ўтайин, қардошларимни кўрайин, қурбон қилайин теб келдим». Масъуд Сақафий етиб келди, айди: «Сиз Муҳаммадни ёндурманг, ўзи мундоғ эзгу ишларга келмиш», теди. «Маним сўзумга кирмас эрсангиз, ман бориб анга бўлушурман. Маккага кирур, не тиласа қилур», теди. Айдилари: «Муҳаммадни қўзали, кирсун. Эзгулук бирла чиксун. Бизларда ким эрсани элтмасун», теб Суҳайл ибн Умарни Масъуд Сақафий бирла издилари. Қачон Расул алайҳис-салом кўзи Суҳайлга тушти эрса айди: «Суҳайл ибн Умар фосиқ эр турур. Мавло таоло ишимизни саҳл қилғай». Анда кезин саҳобалар йиғилдилари, саф туруб турдилари. Суҳайл келиб икки саф юриди. Расул алайҳис-салом мартабасин кўруб тонглади. Расулқа яқин келдилари эрса: «Бу на булмачи ўпроқларни йиғиб турурсен», теди. Анда кезин илкин Расул алайҳис-салом бошинга узатти. Муғира ибн Шаъба разияллоҳу анҳу Расул алайҳис-салом ўнгинда ёлинг қилич олиб турур эрди, бўйинин кеса чопайин теб тепунди. Расул алайҳис-салом Муғирани тийди. Суҳайл айди: «Бу ким турур?» Айди: «Отанг қариндоши Муғира турур». Суҳайл Муғирага айди: «Тў-

нунгни, сунгукунгни юбму турурсен, бу кун менга қилич тортасен». Яна айди: «Эй Муҳаммад, не ишга келдинг?» Расул алайҳис-салом: «Мундоғ ишларга келиб турурман», теб айту берди. Суҳайл айди: «Сен билмазмусен, Маккада очлиқ турур. Сен мундоғ қоида бирла кирсанг Маккада тебрагу қолмағай, қамуғ сани орзулар. Бу йил борғил, яна йил келмишта сенга йўл бералинг. Уч кун турғил, не тиласанг қилғил», теди. Расул алайҳис-салом: «Андоғ бўлсун», теди. Яна Суҳайл айди: «Бир азин сўз бор. Биздин ким эрса мусулмон бўлуб санга борса бизга ёндуруб борғил. Сандин ким эрса бизга келса ани биздин олмағил». Расул алайҳис-салом: «Андоғ бўлсун», теди. Расул алайҳис-салом ёронлари айди: «Эшитиб ўфкада эрнакларин тишладилар». Суҳайл бу сўзга битик тилади. Расул алайҳис-салом Алига битик битигин теди. Али битик битидиким, **бисмиллаҳир раҳманир раҳим**. Суҳайл айди: «Раҳмон, раҳим ким бўлур, биз билмасмиз? Расул алайҳис-салом айди: «Раҳмон, раҳимни бузғил. Нетак битисанг сан битигил», теди. Суҳайл қалам олди, **бисмика-Ллоҳумма** битиди. Яна коғазни Али олди. Яна битиди: **Ҳаза ма солаҳа Муҳаммадун расулу-Ллоҳи ибни Абди-Ллоҳи маъа Суҳайлин ибни Амр каза каза**. Яъни бу битик турурким, Суҳайл ибн Умар бирла яраштилар. Суҳайл ани кўрди эрса айди: «Биз сени расулуллоҳ тедимиз. На сўз қолди, сени расул темазмиз». Расул алайҳис-салом Алиқа айди: «Расулуллоҳни бузғил». Али разияллоҳу анҳу расулуллоҳни бузмоққа унамади. Расул алайҳис-салом ўз эрнакин тили бирла улитти. Эрнакин Алиққа сунди. «Қайу турур, кўргузғил», теди. Али Расулнинг эрнакин тутуб «Расулуллоҳ» калимаси уза қўзти. Расул алайҳис-салом ани ювиди, айди: «Муҳаммад ибн Абдуллоҳ битгил», теди. Битик тамом бўлди, муҳр қилдилар. Ул ҳолда Суҳайлнинг ўғли Абу Ҳандал маккаликлардин қочиб Расулқа келди. Суҳайл ура қўпти. Абу Ҳандалнинг яқосин тутуб тортти. Маккага олатур бўлди эрса саҳобалар аро кириб олур бўлдилар. Суҳайл айди: «Ҳали битиклаштук. Тақи қуримади, аҳдни буза турурсиз». Суҳайл яқосин тутуб тортар. Абу Ҳандал адиз унун айтур: «Мани кофирлар олиб турурлар, изманг». Расул алайҳис-салом айди: «Эй Абу Ҳандал, сабр қилғил. Мавло таоло санга тақи азин заъифларга фараҳ ва муфарраҳ бергай. Биз ул қавм бирла аҳд қилдуқ. Аҳд бузмоқ биздин лойиқ бўлмағай». Саҳобалар ани кўруб сабрлари қолмади. Умар разияллоҳу анҳу ул сўзга тутмади. Абу Бакр Сиддиққа келди. Айди: «Ё Або Бакр, бу Муҳаммад расулуллоҳ эрмазму?» теди. Андоғ эрса бу на хўрлуқ турур, биз кўрарбиз, бу на эмгак турур, биз тортамыз. Бу сулҳни, бу шартни налук қабул қилдуқ». Абу Бакр айди: «Ё Умар, ақруроқ тебрангил. Бу Муҳаммад Тенгрининг ялавочи турур. Изи азза ва жалла ёрлиғидин таш иш қилумағай».

Яна айди: «Улардин мусулмон бўлуб бизга келгани налук бурурмиз». Абу Бакр разияллоҳу айди: «Бизга келган ҳақиқат мўмин эрса уларда туруб мусулмонлиқни айту берса берсун, йиграк бўлғай» теди. Умар разияллоҳу анҳу яна айди: «Биздин ким эрса уларқа борса налук ёндуруб измаслар». Абу Бакр айди: «Ким биздин юз ўвуруб кетти эрса ул бизга келмаса яхшироқ». Умар разияллоҳу анҳу теди: «Улаш айтур эрди. Ул кун Абу Бакр сўзи бўлмаса мусулмонлиқ ишинга кўнглум инонгутек эрмас эрди. Тун кун рўза тутуб, садақалар бериб, қул, кунг озода қилур эрдим. Ул кунги сўз қўрқунчи учунким, сўзладим». Анда кезин Расулulloҳ Мадина сингар ёнди. Маккали Мадинали орасинда бу сура нозил бўлди: **Иннаа фатаҳна лака фатҳан мубинан лийағфира лака-Аллоҳу ма тақаддама мин занбика ва ма таъаххар.**

УМРАТ АЛ-ҚАЗО.

Еттинчи йил Маккага келди. Макка халқи қамуғ ўтру чиқтилар. Расул алайҳис-салом Маккага кирди, Каъбақа зиёрат қилди. Тавоф ва умра келтурди, қурбонлар қилди. Бирагуни Расулға муаккил қилдилар. «Уч кун турсун, Бир соат ортуқ қўзмағил», тедилар. Уч кунда кезин Расул алайҳис-салом ёнди. Ул кун Расулқа уч севунчлар жамъ бўлди, теди. Жаъфар Тайёр келмаги. Иккинч, фатҳи Хайбар, Учунч, Рум ғалабаси Форсга теги.

ҚИССАИ ФАТҲИ ХАЙБАР.

Секизинч йилда Расул алайҳис-салом черик бирла Хайбарқа отланди. Улар қамуғ жухудлар эрдилар, ўтруда чиқтилар. Икки черик кўруштилар, саф туздилар. Жухудлардин мубориз чиқти. Кофир мусулмонни шахид қилди. Яна бирагу чиқти, анима ўлтурдилар, мундағин. Тақи мусулмонлар ўлди, мўминлар кўнгли синди. Расул алайҳис-салом айди: «Али ибн Абу Толиб қани?» Ул кун Алининг кўзлари оғриқ эрди, Расулқа келди. Расул дуо қилди, оғзи сувин олиб кўзинга суртди эрса кўзлари хуш бўлди. Зулфиқор олди, отланди. Майдонға кирди. Бири биринга: «Сан тепунғил», тедилар. Шеърлар айдилар. Жухуд Алига тепунди, Али оддин секриб инди. Отнинг қорни остиндин кириб ул ёнға чиқти. Кофирнинг бир қўлини кеса чопти. Яна бир жухуд кирди. Али ангама андағ-ўқ ал қилди. Жухуднинг сингар бутин кеса чопти. Кофир ўз бутин олиб Алиға отти. Учунчида яна бир жухуд кирди. Али жухуд бирла тўқуш қилди. Али жухудни табасинга урди. Боши яшиқи бирла

икки пора бўлди. Жухуд англамайин қолди. Жухуд айди: «Ўнгулмадинг». Али айди: «Бошингни ирғағил». Бошин ирғади эрса икки азрилиб тушти. Жухудлар қочтилар, мўъминлар сўнгинча кирдилар. Жухудлар ҳисорға кириб қамуғ беркиттилар. Али келиб қапуғни тутуб, тубиндин кўнгуруб, қирқ аршун ер ортғару кемишти. Ул ҳолда Али ўз кучинга кувонди. Жаброил ўзин кўргузди. «Ман санинг бирла эрдим», теди. Яна айди: «Қапуғни эмди тебратгил», теб. Тебрату билмади. Жаброил элга кирди. Мол олдилар, булун қилдилар. Али бир сарой ичинда бир хотун кўрди, явлақ кўрклук. Бу Расулқа яроғлиқ турур теб келтурди. Расул алайҳис-салом анинг юзин очиб кўрди, янгоқи кўкармиш. Аймишлар, оти Сафиййа эрди. Жухудлар улуғи Ҳаййи ибн Ахтаб қизи эрди. Тунла эри бирла ётурда тушинда кўрди, ой иниб анинг қўйунуға кирур. Уйғониб тушни эринга айту берди. Эри уфкалар «Ой Муҳаммад турур, аниму орзулаюрсен», теб бир янгоқлади. Янгоқидаки кўк ул эрди. Анда кезин Расул алайҳис-салом Сафиййақа айди: «Юзундаги на кўк турур? Санму айтурсен ё манму айтайин?», теди. Сафиййа айди: «Сан айгил», теди. Расул алайҳис-салом ул туш қиссасин айту берди. Сафиййа мусулмон бўлди. Расул алайҳис-салом никоҳиқа кирди. Айди: «Ё Расулуллоҳ, сандин бир ҳожатим бор». «На турур?» теса, «Маним қариндошларимдин жизяни кетаргил». Расул алайҳис-салом улардин жизяни кетарди, битик берди. Ул битик бу кун жухудларда бор. Амир ал-мўъминин Али разияллоҳу анҳу хати бирла ани табаррук учун тутуб мубоҳот қилурлар. Ва-Алаҳу аъламу бис саваб.

ҚИССАИ ИЖЛОИ БАНИ ҚАСИР.

Ижло — элдин чиқармоқ бўлур. Бу ижло бани қурайзани ўлтурмишта кезин икки йилда эрди. Расул алайҳис-салом Мадинақа кирди. Бани қурайза ва назир бирла аҳд қилдилар. Айдилар: «Биз санинг бирла ҳарб қилмазбиз, санма бизга қатилмағил. Санинг ишингда кенгаш қилалинг». Мақсудлари ул эрди. Тавротда кўрмиш эрдилар, охир уз-замонда бир ялавоч қўпғай, нусратлиғ. Ул нусрат Бадр тўқуши эрди. Аввал санчиш ул эрди. Икинчи йил Уҳуд тўқуши эрди, мунҳазим бўлдилар. Жухудлар айдилар: «Нусратлари қолмади». Ани хато айдилар. Тавротта йўқ эрдиким, улаш нусратлиғ бўлғай, теб. Яна бир жавоб ул турур, мўъминларқа улаш нусрат эрди, аммо кофирлар билмадилар. Кофирлар санчмишта кенду нусрат турур. Шаҳодат бўлса нусрат турур, ўжмоҳлиқ бўлур. Нечама Тавротда Муҳаммад сифатин кўрдилар эрса имон келтурмадилар. Ончада Катъ бирла етмиш эр Маккага келдилар.

Қамуғ қурайшни йигдилар, Айди: «Ман Муҳаммад бирлики аҳдни синдурдум. Сиз мундин отланинг, биз андин келалинг. Муҳаммадни қўлдошлари бирла ўлдурали». Улар Каъбнинг тутуғлари орасинда ўлтурур эрдилар. Бирагу қўпти, айди: «Бизинг бир анчамиз ўғул-қиз мунда қўйуб Муҳаммад бирла Мадинага борди. Бир анчамиз мунда қолди. Ўз ишларин қилурлар. Қаюси фозилроқ турур?» Каъб айди: «Улар анда бориб имон келтурдилар, булар ортуқроқ турур». Мавло таоло жавоб ёрлиқади: **Улаикал-лазина лаъанаҳуму-Ллоҳу**. Бу сўз бирла ёндилар. Мавло таоло Жаброилни изти. Муҳаммад расулуллоҳга Каъбнинг феълиндин хабар берди. Саҳобада бирагуни изғил, Каъбни ўлтурсун. Салкан ибн ат Батир отлиғ мубориз эрди, ани бу ишга изти. Ул айди: «Ман бориб бу ишни битурайин. Аммо Муҳаммад ибн Муслима анинг қизин олмиш қариндоши турур, бунла борсун. Ани ундаб эвдин чиқарсун». Айди: «Ё Расулуллоҳ, ман борғайман, ани эвдин чиқарғайман. Сўзлашур ҳолда сенинг сингардин яроғсиз сўз сўзламакка муҳтож бўлса нетак қилғайман?» Расул алайҳис-салом айди: «Сўзласанг зиён қилмағай». Бир қач қўлдош олиб бордилар. Муҳаммад ибн Муслима қўлдошларин том ортинда қўюб, ўзи келиб қапуғ қоқти. Каъб: «Кимсен?» тею сўрди. Муҳаммад ибн Муслима айди: «Ман эмукдошинг Муҳаммад ибн Муслимаман». «Не ишга келдинг?» теса, айди: «Эй Муҳаммад, биздин жизя қўла турурсиз, булмазмиз. Сендин нарса бурч қилғали келдим» теди. Каъб айди: «Манга тутуғ нарса бермагинча бермасман». Муҳаммад ибн Муслима айди: «Тутуғ келтуруб турурман», теди. Каъб қўпти, томдин инғали ўгради. Эвлуки этакин тутти, айди: «Бу ун яроғсиз ун турур. Ман мунда қон асари кўрарман», теди. Бу тиши фолчи эрди. Мундан бурун бир сигун қапуғга келиб муйнузи бирла қапуғни қоқмиш эрди. Фол сингардин андоғ тедилар. Каъб айди: «Агар қоронғу тун ичинда бир эзгу уруғлуқ ким эрсани ўлтургали ундаса ижобат қилғайман. Бу на фол бўлди», теб томдин инди. Салом қилди, бўйнун қуча тутти. Каъб айди: «Сандин тотлиғ йиз келур, исрук бўлғаймусен?» «Бўлғайман», теди. Анда кезин сочини тутти, қузи тортти. Қўлдошларини ундади, том тубиндин секрею қўптилар. Қилич бирла урдилар. Аввал урмишта бир чақирди, эвлуки том узасиндин бир чақирди. Мундагин урур, ўлдурдилар. Аввал қилич бирла урурда бир саҳобанинг азоқиқа қилич тегди, тушти. Айди: «Мани мунда кўзунг, сиз қочинг. Расул алайҳис-саломқа мандин салом тегурунг». Айдилар: «Сени нетак қўзалинг, олиб боралинг. Ё кенду санинг учун мунда санчишалинг». Учаларинга кўтариб қочтилар. Жухудлар туйдилар, келиб ўлукни кўрдилар. Силоҳларин олиб изардилар, ким эрсани булмадилар. Ул ҳолда Жаброил келди, айди: «Ё Расулуллоҳ, улар йиғилмасдин бурун борғил. Йилқи қоралари бўш, иясиз қолиб турур», теди. Бордилар,

ҳисорға кигурдилар. Бўлганни ўлтурдилар, саройларин буздилар, тош бирла урдилар. Боғларин, бўстонларинқа кириб хурмо йиғочларин кестилар. Текма бир хурмо йиғочи бир қул баҳолиғ эрди. Айдилар: «Сиз фасод ишларни севмасмиз теюрсиз, яна йиғочларни кесарсиз. Синуқ қоралар кўнглинда муни раво эрмас», тегайлар. Кўрмасларким, Изи азда ва жалла ёрлиқар: **Ма қатаътум мин лийнати ав тарактумуҳа қоиматан ала усулиҳа фа биизни-Алаҳи ва лийухзийал фасиқин.** Жухудлар ожиз бўлдилар, ёлбордилар, омон қўлдилар. Расул алайҳис-салом омон берди ул шарт узаким, уч эв халқи йиғилиб, эвдаки қумошларин бир тевага юклаб, йип тангмасунлар. Тевадин тушган бизга, орқасинда қолган сизга теб. *Ривоят қилур* Абу Саъид ал-Фарёбий: Қачон теваларга юклаб тангғисиз изиттилар эрса қамуғ идишлар қуримиш, қоплар тевадин тушуб қолди. Ияр иттилар эрса тевалар урктилар, секриштилар, қочтилар. Орқасида юклари қамуғ туштилар. Саҳобалар қамуғини йиғиб олдилар. Элларин ариттилар. **Ҳувал-лази ахражал-лазина кафару мин аҳлил-китаби мин дийариҳим ли аввалил-ҳашр.** Яъни араб Жазоириндин Азр-ға ва Иртиҳоқа, Шомқа теги ижло қилдилар.

БАНУ ҚУРАЙЗАНИ ЎЛДУРГАН СЎЗЛАРИ.

Бану қурайза Расул аҳдинда эрдилар. Қачон Ом ал-аҳзоб бўлди эрса етти турлук черик келди. Ўн беш минг эр эрдилар. Бану саламадин Абу-ал-Аъдо ас-Саламий келди. Акрама ибн Аби Жаҳл ва Суфён ибн Ҳар бирла Мадинани эгирдилар. Расул саҳобалар бирла кенгашти. Салмон айди: «Мадина теграсин қарим қазалинг». Қаримни ўз элинда кўрмиш эрди. Қарим қаза бошладилар, ичинда тош чиқти, метин анга ўтмади. Расул алайҳис-саломқа хабар қилдилар, келди. Ул тошқа сув сочи. Метин олиб: **«Бисмиллаҳир раҳманир раҳим»**, теги. Уч қурла метин урди. Тўнг тош қумтек ушанди. Салмон айтур: «Ман ул соат қарим бошинда эрдим. Текма метин урмишинча нур ўрлаюр эрди. Ул нур ичинда шаҳарлар кўрунур эрди. Расулқа хабар бердим эрса Расул алайҳис-салом айди: Ул шаҳарлар турурким, маним умматим учун очилғай. Форс ва Рум ва Хуросон тақи азин шаҳарлар. Абдуллоҳ ибн Убай муни эшитти, айди: «Ул элдаги халойиқ андоғ эрмасларким, Муҳаммадни элларинга ёвутсалар. Бу кун бир қаримдин бир қариш чиқа билмазмен, ул иш қачон бўлғуси». Салмон разияллоҳу анҳу бу сўзни Расулқа эшиттурди. Расул алайҳис-салом ул сўздин қазғулуғ бўлди. Мавло таоло бу оятни изти: **Қули-Алаҳумма маликал-мулки туътил-мулка ман ташаъу.** Жобир айтур: Ман қарим бошинда ўлтурур

эрдим, Расул кунглакин этагин кутаруб эгнинга кемишти. Этаги остиндин кўрдум, қорнинга тош тегмиш. Ани кўрдум эрса егу ичим тулғанди. Қўптум, эвумга бордим. Эвлукумга айдим: «Расулуллоҳни мундоғ кўрдум. Нарса егу таом борму?» тедим. Эвлукум айди: «Бир соғу арпа бор, бир эчку бор. Ун угитайин, сан эчкуни бўғузлагил». Жобир эчкуни бўғузлади, эвлуки ун угитти. Танурқа ўт кемишти, ошич ости. Расул алайҳис-саломқа айди: «Бир соғу арпа бор, бир эчку бор. Эмгаклик бўлуб бизнинг таомдин тотсангиз бўлғайму», теди. Расул алайҳис-салом ёрлиқади: «Сен борғил, хотунунгга айғил, танур оғзин очмасун. Ўтмакларин чиқармасун, ман келгинча», теб. Жобир келиб эвлукинга Расул алайҳис-салом сўзун тегурди. Анда кезин Расул алайҳис-салом саҳобаларқа нидо қилди, айди: **Қуму ила байти Жабирин фа инна Жабиран иттахаза лана шавиййан.** Расул алайҳис-салом форсий тилинча бу бир сўзлади, уч юз саҳоба йиғилдилар. Аймишлар, етти юз эрди. Жобир эвига бордилар. Жобир йироқдин бу халойиқни кўрди эрса кириб эвлукинга айди: «Расул алайҳис-салом телим халойиқ бирла келур». Эвлуки айди: «Бизнинг таомумиз неча эрдукин Расул алайҳис-саломқа айтмадингизму эрди?» Жобир айди: «Айдим». Эвлуки айди: «Айдинг эрса қазғурмағил, Мавло таоло «баракот бергай», теб. Ончада Расул алайҳис-салом қавми бирла кирди, танур башинда туруқтилар. Танур бошин очти, қутлуғ оғзиндин урди. Ошич оғзин очти, анга урди. «Суфра келтурунг», теди. Танурдин этмак чиқару бошлади. Ошичдин эт ва ош келтуру бошладилар. Қамуғ халқ ош, этмак, эт еб тўйдилар. Ул таомлардин гақи боқий қолди. Аймишлар, Ҳаййи ибн Ахтаб бани назирдин Маккага бориб Муҳаммад бирла санчишғали таҳриз қилди. Абу Суфёнқа айди: «Ман бориб бану қурайзани Муҳаммаддин ёндураин», теди. Тун ичинда бориб қапуғ қоқти. «Кимсен?» теса, «Ҳаййи ибн Ахтабман, қапуғ очинг», теди. Айдилар: «Қапуг очмазмиз, сен бадбахт шум турурсен. Бану назир сенинг шумлуқингда ҳалок бўлдилар, бизнима ҳалок қилурсен», тедилар. Айдилар: «Эй, қавм, мен очиб турурмен, манга таом керак». Қачон таом сўзин эшиттилар эрса қапуғ ёпмоқни ор кўрдилар, қапуғ очтилар. Таом келтурдилар, ею бошладилар. Айдилар: «Сизларга бир насиҳатим бор. Бу черик тегди. Ёнмас, Муҳаммадни ўлдурмагинча, Мадинани бузмагинча. Сизларни кўзмаслар. Анинг учун Муҳаммад бирла тилликсиз». Улар: «Нетак қилалинг?» тедилар. Айди: «Ман ўграту берайин. Қачон Муҳаммад сизга киши изса манга бўлушунг теса, сиз айтинг: Биз икагу эрдам эрдук, ёлғуз қолдук, бану назир менгизлик бир ўзум черик келтургил, ончада санга бўлушғайман. Биз санинг бирлаки аҳдни буздумиз теб сўзланг. Анда кезин чиқиб Абу

Суфёндин киши келса анга бўлушунг», теб чикди. Абу Суфёнга келди, айди: «Мундоғ тедим, улар Муҳаммаддин ўврулдилар». Абу Суфёнга тун ичинда надимларин, хосларин ундади. Ўзи чодирда эрди. Улар йиғилиб келдилар, айдилар: «Сизинг орангизда ким эрса ёш бор эрса илкени тутунг» теди. Ул Ҳузайфа ал-Яманий Расулуллоҳдин жосус эрди. Ул тун ичинда куффор черикинга кирди, сўзларин эшитти, амалларин англади. Халқни Абу Суфён чодиринга кирурин кўрди эрса уларнинг бирла кирди. Қачон, ёт киши бор эрса тутунг тею, сўз эшитти эрса, айтур: «Қўрқтум, илкимни азин ким эрса тутти. Кирсун, тедим. Ошуқа яна бирагунинг илкин туттум: «Кимсен?» теб сўрадум. «Ман фалонман», теди. Қачон буларнинг иликларин тутуштилар эрса қарор қилди. Абу Суфён айди: «Билинг, Ҳаййи ибн Ахтаб қурайзаға бориб мундағ ишлар битурдилар, Муҳаммаддин ёндилар, бизга булдилар». Ани эшитиб қамуғ чодирдин чиқиб таридилар. Ҳузайфа айтур: «Манма уларнинг бирла чиқтим, бир қириғда ўлтурдим. Бирагу келди, қилич бирла ураин тедим эрса Расул алайҳис-салом васияти кўнглумга тушти: Ман сизга келмагинча йиги ишлар қўпорманг темиш эрди. Ани сақиндим, ўлтурмадим. Анда кезин Расул алайҳис-саломқа келдим. Кўримишим, эшитишимни айта бердим». Умар разияллоҳу анҳу айди: «Бўлган айтурсен?» Ҳузайфа айди: «Ул кун ёлгон сўзлук сенсан», теди. Умар айди: «Ё Расулуллоҳ, кўрмазмусен, мени ёлгончи теюр, сўка турур». Расул алайҳис-салом Умарқа айди: «Ҳузайфа кўни сўзлайур, сен узоқи вақтларда бутларни Мавло таолоқа ўртоқ турур теб телим айтмиш эрдинг. Ҳузайфа ани айтур эрди», теди. Ончада Наъим ибн Масъуд ас-Сақафий айди: «Сан мунга қазғурмағил. Ман ислом келтурдум, ўғлум, қизим билмаслар. Ман бориб бану қурайзани бизинг сингар ўвураин», теб борди. Уларни йиғди, айди: «Ман сизни Муҳаммаддин ўврулди, Абу Суфён сингар бўлди теб эшиттим. Эй мискинлар, Абу Суфён Муҳаммадни енггайму санурсиз. Раво бўлғайким, Муҳаммад ани енггай. Улар кетгайлар, сизлар қолғайсиз. Муҳаммад илкинда қамуғунгузни қирғай, бану назирни қирмиштек». Улар айдилар: «Бизга нетак қилгил теюрсен?» Айди: «Қачон Абу Суфёндан сизга киши келса сиз айтинг, бизга абушқаларни изғил, бизда тутуғ турсунлар. Раво бўлғай, сизинг черик синғай, буларнинг илкинда қолғаймиз. Агар йўл сизга бўлса уларни оғирлаб сизга изғаймиз. Кўнгул Муҳаммадга бўлса бизга орқа бўлғай». Улар айдилар: «Муни яхши айдинг», Қўпти. Абу Суфёнқа борди. Айди: «Ман бану қурайзада эрдим, улардин мундоғ сўзлар эшиттим. Сандин ўн абушқалар тилаюрлар эрмишлар, Муҳаммадқа измоқ учун. Эмди мунинг таҳқиқин билайин теюр эрсанг киши изғил. Келинг, санчишқа боралинг тегил». Ёриндаси кун Абу Суфён киши изти эрса Наъим

ўграту берган сўзларни айту бердилар. Келиб Абу Суфёнга ул сўз тегурди. Абу Суфён ўфкалаб уларни сўкти. Жужудлар айдилар: «Бу малъун бизга макр қилди», теб. Ул тун ичинда қаттиғ ел қўпти. Чодирларин бузди, ердин кўнғурди, ҳавоқа ағзурди, яна ерга чалди. Қамугини ҳалок қилди. Ёриндаси кун Расул алайҳис-саломнинг саҳобалари санчишсиз ғанимат олдилар. Расул алайҳис-салом манзилга ёндилар. Сочи, сақоли қарим тупроқдин тўғ бўлмиш эрди. Хотунларинда бири сочи, сақолин ювғали ўгради. Жаброил келиб айди: «Ё Муҳаммад, сочингниму ювдурурсан? Биз фаришталар қанитларимиз тўзи тупроқин силкимадин туруرمىз. Бошингда сув қўйгул. Бану қурайзақа отланғил, тутуб булун қилғил». Расул алайҳис-салом отланди, кумруг урдилар. Черик бошлаб бану қурайзақа бордилар. Ҳисорқа кирмиш эрди, сувлар олди. Сувсадилар эрса сув идишларин оғизларинга қўюб сув ичкали ўградилар. Сув булмадилар. Мавло таоло қазосиндин бир ўк келди. Саъд ибн Маознинг кўзинга тегди, қаттиғ оғриди. Изи азза ва жаллақа ялборди: «Илоҳий, бану қурайзадин ўчумни олмағунча жонимни олмағил», теди. Қаттиғ сувсадилар, умасқа тегдилар, омон қўлдилар. Расул алайҳис-салом айди: «Омон бермазмиз илло». Саъд ҳукми бирла Абу Лабона, Бани Абдулмунзирни изти. Сўрди эрса илки бирла бўғзинга ишорат қилди. Айдилар: «Мунунг ҳукмунга кирманг, ўлдурмакни унаюр», тедилар. Абу Лабона айтур, тақи азоқ ялингмадим эрди. Билдимким, Оллоҳқа тақи Расулқа ҳиёнат қилди. Бу оят нозил бўлдимким, **йа аййухал-лазина ааману ла тахуну-Алоҳа вар-расула**. Чора булмадилар. Келиб Саъднинг азоқинга туштилар. Саъд айди: «Мани кўтурунг, ёзиға чиқаринг». Чиқардилар. Саъд айди: «Қачонқа теги хилофни сақлайин. Ҳукм қилдим, эранларин ўлтурунг, хотунларин булнанг, ўғлонларин олинг». Расул алайҳис-салом: «Манма Изи азза ва жалла ҳукми бирла қилдим», теди. Ўлтуру бошладилар. Анчада Ҳаййи ибн Ахтабни келтурдилар. Билдимким, ўлдурурлар. Илки бирла тўнуни йиртти, пора қилди. Яна бирағунинг Расул алайҳис-салом саҳобаларинда дўсти бор эрди. Расул алайҳис-саломдин ани қўлди, Расул алайҳис-салом анга бағишлади. Дўсти айди: «Ман сени Расулдин қўлдум», теди. Ул эр айди: «Ул фалон ёғи қайда турур?» Айди: «Уларни ўлдурдилар». Яна айди: «Ҳаййи ибн Ахтаб қайда турур?» Айдилар: «Улма ўлди». Бу эр ура қўпти. «Уларда кезин манга тириклик керакмас. Манма ўлтурунг», теди. Ўлтурдилар. Расул алайҳис-салом саҳобалар бирла уларнинг хотунларин, ўғул-қизларин булун олиб келдилар.

Расул алайҳис-салом тўрт битик қилди. Бирини Рум малики Қайсарқа изти. Икинчини Ҳабаша малики Нажошийқа изти. Учунчини Миср малики Мақавқишқа изти. Тўртунчини Форс малики Кисроқа изти. Аммо Қайсарни аймишлар, ислом келтурди. Баъзи аймишлар, ислом келтургали ўгради. Аммо ўз мулки завод бўлмоқдин қўрқти. Черикин синамиш бўлуб кумруг урди. Қамуғ черикин йиғди. Қапуғ беркиттилар. Сарой табасинга оғди. «Эй манум қавмум, Мусо ялавоч айди: Манда кезин Исо ялавоч келур. Исо ялавоч айди: Манда кезин Муҳаммад ялавоч келур, Эмди Муҳаммад чиқти, анинг дининдин сизни ким йиғар». Улар айдилар: «Ончаси бор. Сан черик йиғиб отланурқа ўградинг, йўқ эрса санима каскас қилур эрдук». Анда кезин айди: «Ман сизни бу динимиз ичинда-ўқ эрларму, эрмасму теб синаюр эрдим. Алҳамду ли-Ллоҳи динингиз ичинда устивор эрмишсиз», теди. Аммо Миср малики Мақавқиш имон келтурмади, валекин Расул алайҳис-саломга бўлакларин изти. Аймишлар, бир мисрий эшак изти, Ёффур отлиғ, куняти Абу Зиёд. Яна бир кул ўғлон изти, Ширин отлиғ. Яна бир қорабош изти, Морият ал-Қибтия отлиғ. Яна бир хатир изти Дулдул отлиғ. Аммо Ҳабаша малики Нажоший имон келтурди. Битикка жавоб изти, айди: «Ё Расулуллоҳ, мени келгил теюр эрсанг келайин, келмагил теюр эрсанг тураин. Қаю мусулмон манга келса оғирлайин», теди. Расул алайҳис-салом жавоб битиди: Бизга келмагил, уюгда-ўқ тургил. Аммо Форс малики Кисро Расул алайҳис-салом битигин йиртти. Расул алайҳис-саломни ҳўради, айди: «Элчини ўлдурмак подшоҳлар тўраси эрмас, йўқ эрса сени ўлтургай эрдим», теди. Элчи келди, Расул алайҳис-саломга айту берди. Расул алайҳис-салом айди: «Менинг битигимни бузди эрса ўзини бузди, Манинг бирла ярашса мулкима омон қолғай эрди». Яна айди: «Кисро ўлса қамуғ хазиналарин Изи азза ва жалла йўлинда харж қилғаймиз». Кисро анча бирла таб қилмади. Яман улуғи Бозонқа битик изти. «Борғил, Муҳаммаднинг бўйнини боғлаб манга келтургил». Бозон икки тожикни Расул алайҳис-саломқа изти. Келиб айдилар: «Тенгримиз сени келгил теюр». Расул алайҳис-салом буларни кўрди, сақоллари юлинмиш, мийиқлари бор. «Налук мундоғ қилдингиз?» теди. «Айдилар: «Тенгримиз Кисро мундоғ буюрди». Расул алайҳис-салом ёрлиқади: «Бизга Тенгримиз мийиқни кесгил, сақолни қўзгил теб буюрди». Расул алайҳис-салом яvloқ карим эрди, уларни тутурди, қўнуқлади. Қачон тунла бўлди эрса намозқа тўруқти. Тонг отти эрса Жаброил етилди. Айди: «Ё Муҳаммад, Мавло таоло Кисро ўғли Шеруяни Кисроқа мусаллат қилди, ўлдурдилар». Анчада бу икки тожик яна келдилар, айди-

лар: «Ё Муҳаммад, қўпгил, сени Тенгримиз ундаюр». Расул алайҳис-салом: «Боринг, маним Тенгрим санинг Тенгрингни ўлдурди». Тожиклар айдилар: «Андоғ темагил. Ул эшитса санга қин уза қин қилғай». Расул алайҳис-салом: «Боринг», теди. Бордилар, маликлари Расул алайҳис-салом аймиштек ўлди. Қачон тожиклар Румқа ғалаба қилдилар эрса муш-риклар севундилар. Айдиларким, андоғ тожиклар Румға ғалаба қилдилар, китоб изалари турурлар. Мундағ-ўқ, бизма санинг уза ғалаба қилғаймиз, аммо сизлар китоб изалари бўлғусисиз. Аймишлар, бу мунозара Абу Бакр ас-Сиддиққа тушти. Убай ибн Халаф ал-Жамжий бирла Абу Бакр айди: «Ул бизга темак эрди, анинг бақоси йўқ. Терк рўзгорда Рум аҳли тожиклар уза ғалаба қилғайлар». Убай ибн Халаф ал-Жамжий айди: «Ҳаргиз Рум халқи форслар уза ғолиб бўлмағайлар». Бу сўзга ўчаштилар, беш йилда бу иш бўлмаса Абу Бакр беш тева бермак бўлди. Яна айди: «Расул алайҳис-саломқа сўрайин, яъни савол қилайин», теди. Савол қилдилар эрса Расул алайҳис-салом айди: «Тевани ортурғил, йилни узатғил». Абу Бакр келди, айди: «Муни ортуқроқ қилғил». Йилни етти қилди, тевани ўн қилдилар. Қачон Расул алайҳис-салом ҳижрат қилур бўлди эрса Убай ибн Халаф келиб Абу Бакрга, разияллоҳу анҳу, айди: «Сен борурсан, бу ўн тевани ким манга берур?» теди. Ўғли Абдуррахмонни тутуғ берди. Қачон Убай ибн Халаф Бадр тўқушинга чиқар бўлди эрса Абдуррахмон айди: «Манма сандин тутуғ қўларман, сани ўлдурсалар тева ким берур?» теди. Қачон Расул алайҳис-саломни кўрса эрди: «Ер остинда бир от асраб турурман. Ул отга минуб ҳиндий дарраси бирла сани ўлдургум турур» теюр эрди. Расул алайҳис-салом айтур эрди: «Ё малъун, ман сени ўлдургум турур». Қачон Бадр тўқуши бўлди эрса ул асрамиш отина минуб келди. Расул алайҳис-салом бирагуға айди: «Сунгуни манга бергил». Берди эрса сунгуни олиб тепунди. Ани табасинда эркан, сунгу бирла бўғзинга санчти. Отин ёндуруб қочти. «Мани Муҳаммад ўлдурди», теюр эрди. Айдилар: «Уфтанмасмусен, мунча санчқан бирла ўлғали?». Ул айди: «Бу кун Муҳаммад оғзиндин ел урса ўларман анинг учунким, ман сани ўлдургали темиш эрдим». Анда кезин шишти, урулди, ўлди. Абдуррахмон ўғлини туни сўзлашган ўн тевани олди. Аймишлар, Рум аҳлининг ғалабаси форсий тожиклари уза сабаб ул эрдиким, Кисронинг бир черик беги бор эрди. Шоҳбазод отлиғ. Давлатлиғ эр эрди. Қаю элга юз урса олур эрди. Улашу Румқа черик тортиб урарди. Кисро анга ҳасад қилди, бўйнағулук қилғай теб қўрқти. Битик битиди, элчилар бирла изти. Сингар этугунг кизтинг эрса сингарини кизмадин манга тарк келгил. Бу битик бормишта кезин соқинди, керакмаским келмаса. Сўнгинча яна битик изти. «Керакмаским, сани ундаган ишимиз бутти», теди. Шоҳба-

зод Кисронинг қатинда тил олғучиси бор эрди, хабар изти. «Зинҳор келмагил, келсанг сани ўлдурур», теди. Бурунқи битик тегди эрса битикни йиртти. Иккинчи битик етти. Бурунқи битик элтганга аймиш эрди: «Ул битик бирла етса бу битикни бермагил, етмаса бергайсан», темиш эрди. Бурунқи элчига айди: «Бу сўзни ким эрсага аймагил, кизлагил, санга мунча нарса бергайман», теб. Яна айтур билди эрса Рум маликига битик изти: Ман санинг йўлунгдин савулдим. Сан борғил, Кисрони ўлдургил. Ул манга явуз сақинди. Кучлук эранлар манда турур теб. Силоҳлар манда турур теб. Анда кезин Шаҳбазод азин элга чиқти, анда ўлтурди, оғир черик бирла. Бу черик Кисрога тегди, қазғулуғ бўлди. Эвга кириб ўлтурди. Бир тетик, ақлиғ қизи бор эрди. Отасинга: «На бўлдунг?» тею сўрди. Отаси бу сўзларни айту берди. Қизи айди: «Санга бир нарса ўғрату берайин. Бизнинг элимизда ким эрса тарсо бормуё!» тедилар. Бир тарсо булдилар. Битик битидилар: Нима яхшилиқ қилдинг, ал бирла ани Румдин чиқардинг. Сан андин келгил, ман мундин чиқайин. Шоҳбазодни орадин кетаралинг. Яна айди: «Зинҳор Қайсарқа нарса сўзламанг», теб битикни яқосинда кизлади. Яна бир банди Шоҳбазоднинг битикчиси битиги бирла Кисроқа: «Ман ал бирла қилдим, Қайсарни ман элдин чиқардим. Таркрак келгил, ўлтуралинг», теб бир муғга берди. Жамозақа минуб тебради. Қачон тарсо Қайсар черикига етти эрса адиз учун айди: «Кисро манга битик бермади, маним ёқамда беркитмади». Улар айдилар: «Бу не сўз бўлур?» Ун тинглаюрлар. Муни булдилар, яқосида битикни олдилар. Ончада тева миниб етилди, анима туттилар. Шоҳбазод Кисрога битик булди. Қайсар ўқиди, бутқа топунғанлариқа айди: «Мани ўлдурғали ўграмишлар», теб қочти. Румқа кирди. Бу хабар Шоҳбазодқа тегди. «Кисро мундоғлар қилди», теб Қайсарқа битик битиди. Тенгри тутта онд ёд қилди: «Бу ишлар Кисронинг битиги турур, маним хабарим йўқ». Яна айди: «Ман ким эрсага бўлушмасман, билгил», теди. Черик олди. Ақру-ақру Кисрога бидурмадин бир йиғочлиқ ерга келди. Кеча бўлди эрса элга кирди, хазинасин олди. Кисрони иссиғ сувда булди, чиқарди. Ўғли Шеруянинг бўқағусин олди, отаси азоқинга урди. Аймишлар, ўғли Шеруяни отаси Кисро анинг учун бўғузламиш эрди. Кисрони хазина ичинда зиндонга кемиштилар. Туннинг аввалинда турғанлар Кисронинг атаюрлар эрди, туннинг охирида Шеруя мамлакатга ўлтурса шаҳват бирла машғул бўлғай теб, бир қоп ичинда оғу тўлдуруб, бу дору эрлукка берар теб узасинга битиб қўзди. Тонг отди эрса Шеруя бир эрга букюрди: «Киргил, Кисронинг бошин кесгил», теб. Ул эр кирди эрса Кисро айди: «На ишга келдинг?» Айди: «Сани ўлтурғали келдим». Кисро айди: «Мани ўлтургил, ким отасини ўлтурганни булуб ўлтурмаса ҳаромзада бўлур»,

теди. Чиқти эрса Шеруя сўрди: «Санга на сўз сўзлади?» теб. Мундоғ теб айту берди. «Сан на тединг?» теса, «Сани ўлтурмадим эрса ҳаромзада бўлғайман тедим, анда кезин ўлтурдум», теди. Аймишлар, бир кун Шеруя хазинақа кирди, бу қопни кўрди, битиклик. Эрлик доруси турур теб олди. Бир анчасин еди. Ул-ўқ соатда ўлди. Валекин ўт андоминга кўрт тушди. Ўлардин билди эрса, мулки ичинда ким эрса ўрунға ўлтурғутек бор эрса, қамуғин ўлтурди. Анда кезин ўзи ўлди. Ўлмишта кезин икагуни яна ўлтурдилар. Бўрон отлиғ қизи ўрнунға ўлтурди.

ҚИССАИ ҲАВОЗИН

Ҳавозин вилоятидин тўрт минг эр отланди. Расул алайҳис-саломқа ўградилар. Расул алайҳис-саломқа хабар бўлди. Ўн минг эр бирла қамуғ силоҳлиғлар отландилар. Расул алайҳис-саломқа явлоқ хуш келди. Бирагу айди: «Ким эрса бизнинг бирла турушмағайлар». Расул алайҳис-салом ани эшитиб унамади. «Бу эр маним черикимни елга берди». Яна айди: «Бу дунё ялавоч бирла кўп тўқушти. Довуд яна севуклуки бирла мубтало бўлди. Яна хунин кунинда черик қавуртлуқинга хушланиб мубтало бўлдум», теди. Қачон санчишқа турдилар эрса Ҳавозин ўғли айди: «Сизларда тўрт минг қилич бор, қиличларнинг қинларисиз уруб солинг. Анда кезин этақларингиз берк боғланг. Мундағин қора тоғға ўғрасангиз тубиндин қазғайсиз», теди. Андоғ қилдилар эрса ислом черики синди, қочтилар. Фаришталар изти. Қамуғ ола отлиғлар кўрдилар эрса кўрқтилар. «Муҳаммад черики бизга бусуғ уруб турур», теб қочтилар. Ислом чериги сўнғларинга кирди. Фаришталар илгаридин тўлдилар, анчани ўлдурдилар. Авф ибн Молик ан-Насрий ўғлонларин тутуб келтурдилар. Айтур: «Ола отлиғ қайда турур?» Расул алайҳис-салом айди: «Сизга уч иш бор, қаюсин тилаюрсен. Сиздин кечуралингму ё сизни ўлтуралингму, ё исломму келтурурсиз?» Айдилар: «Ўлдурсангиз бўлур, кечурсангизма бўлур, аммо исломни унатмазмиз». Расул алайҳис-салом улардин кечурди. Улар Расул алайҳис-салом карамин кўрдилар эрса ислом келтурдилар.

ТАБУК ҲАРБИНИНГ ҚИССАСИ

САВОЛ: Табук маъниси на бўлур? ЖАВОБ: Луғат ичинда эшак ариғсизни йизлаб хушланмишта бурнини юқору кўтармак бўлур. Бу ҳарбда ислом черики қаттиғ сувсадилар. Кўзлари қорармишда қора уюкни олиб, йизлаб хушланмишда, юзларини юқору кўтуруб, кўкка боқар

эрдилар. Табук ҳарби андин атанди. Аймишлар, ислом черики отланди. Шомқа ўғради. Тамуз ойи эрди, қаттиғ эмгандилар. Кун иссиқ, озуклари оз, сув йўқ. Тевани ўлдуруб, ичагусини сиқиб, сувин ича бошладилар. Тева туганди. Юкларин учаларинга кўтурдилар. Ҳеч вақтда мундоғ эмганмишлари йўқ эрди. Кўнгулларинга кирди, бу ислом ҳақ эрса бизга бу эмгаklar кетурмагай эрди. Изи азда ва жалла оят изтиким: **Лақада таба-Алоҳу алан-набийи вал-муҳажирини вал-ансор.**

ЖАЪФАР ТАЙЁР СЎЗЛАРИ

Қачон Расул алайҳис-салом ҳижрат қилур бўлди эрса тўрт сингар элларга киши изитти. Жаъфар Тайёрни Ҳабаша малики Нажошийқа изитти, бир қизи бирла, қач қўлдошлари бирла. Қачон Расул алайҳис-салом ҳижрат қилди эрса ҳарблар бўлди. Аввал Бадр ҳарби эрди. Етмиш кофир ўлди, етмиш кофир бошлиғ бўлди. Макка улуғлари, абушқалари йиғилдилар, айдилар: «Бу эр бирла не ҳийла қилалинг?» Текма бири бирор сўзлади. Охир сўнги иттифоқ қилдилар. «Нажошийқа телим мол изалинг, киши изсун, шафоат қилсун. Бизинг булунларимизни ёндуруб берсун», теб битик битидилар. Айдилар: «Эмдига теги биз маликка эзгу соқинганларимиз, эмди соқинчимиз ул турур. Бизинг орамизда бир эр чиқти, оталаримиз динин ўғради. Тенгриларимизни сўкар, оталарингиз қамуғ тамуғлуқ текур. Орамизда олалиқ кемишти, рўзгоримиз булғанди. Бизма анинг бирла туруштумиз, улма бизга черик изитти. Бир анчамизни ўлдурди, бир анчамизни булнадилар. Отаси қариндоши ўғлини санга изти. Бизни булғамиштек санинг мулкунг нима бузгутек турурлар. Тилагимиз ул турур, уларни бизга бергил. Учумизни улардин олалиг», теб битикни Умар ибн ал-Осқа бердилар. Умар тенгизга кириб уч ойла Ҳабашқа борди, аммо Жаъфар Тайёр уч йил қолди. Умар Нажошийқа келди, битикни берди. Битикни ўқидилар, айди: «Мундоғ киши манга келмиши йўқ, қачон келса кўрғаймиз», теди. Рўзгор кечмишта кезин Жаъфар етиб келди. Умар ўз қўлдошлари бирла малик қатинда ўлтурур эрди. Жаъфар сарой қапуғин қоқти. «Тенгри элчиси дастур тилаюр», теди. Умар ибн ал-Ос Жаъфар унин тануди, айди: «Эй малик, ул биз айған кишининг уни турур, ўзини Тенгри элчиси атаюр. Сенга кирмишта салом бермас, қамуғ оламлиғлар сажда қилмиштек санга сажда қилмас, азинлар қилмиштек қилмас». Нажоший қапуғчиларқа бўюрди: «Анга айтинг, яна дастур қилсун». Тенгри черики темиш уни хуш келмиш учун яна дастур тилатти. Жаъфар яна айди: «Тенгри азда ва жалла черикинга дастур борму?» Нажоший айди: «Кир-

гил», теди. Тенгри азза ва жалла имони бирла кирдилар, салом қилдилар, аммо сажда қилмадилар. Умар айди: «Эй малик, ман аймадимму, булар сенга сажда қилмағайлар, оламлуқлар қилмиштек», теб. Жаъфар айди: «Эй малик, Тенгри азза ва жалла бир ялавоч изиттиким, олам андоғ ялавочни куз кўрмиш йўқ. Анинг сифатин қулоқлар эшитмиш йўқ. Ким эрсанинг кўнглингача кечмиш йўқ. Қамуғ пайғамбарга салом ва таҳийят айтур. Қардошларни уламоқ буюрур. Ота-онани эзгу тутунг теюр. Қамуғ хайротларга йўл кўргузур. Садақа беринг, мол закотин беринг теюр. Аммо сажда Тенгридин ўзига раво бўлмас теюр». Яна айди: «Сан, маликлар ўнгинда кўп сўзламак адаб бўлмаз, буларқа айтиқил, улардин бирагу туруб, биздин бирагу ўтру туруб сўзлашалинг». Яна айди: «Буларқа сўргил, биз қулму озодмубиз». Сўрди эрса: «Озод турурбиз», тедилар. Яна сўргил, нарса олғулари борму?» Сўрдилар эрса, йўқ тедилар. Нажоший айди: «Буларда олғунгиз нечама тоғларча эрса ўз хазинамдин ўтайин». Айдилар: «Сўргил, биз қуллар эрмас эрмишбиз, ким эрсани ўлтурмамиш олғулари йўқ эрмиш, биздин на тилаюр». Нажоший сўрди: «Булардин на тилаюрсиз?» теб. Умар ибн ал-Ос айди: «Эй малик, оталарингиз динини ортаюрлар. Орамизда хилофлар кўрмиштилар тақи ортуқ ишлар қилурлар». Ончада Нажоший бир битик чиқарди, Расулнинг наъти сифати бор. Азин ялавочларнингма сифати бор. Жаъфарқа сўрди: «Сиз бурун қаю дин уза эрдингиз?» теб. Айди: «Шайтон дини уза эрдук. Эмди исломқа-Тенгри диниқа кирдимиз. Ерни кўкни яратқан Тенгриқа топунурбиз». Нажоший айди: «Ким Тенгри дининга кирса яна чиқарму?» «Чиқмаз» теди. Нажоший айди: «Ислом ҳаловати бу турур». Яна сўрди: «Аввал бу динқа ким кирди?» Айдилар: «Аввал заъифлар кирди». Яна Умар бин ал-Осқа айди: «Сиз манга ришват бердингиз, ҳадя келтурмадингиз. Ришват олмасман, анинг учунким манга Изи азза ва жалла мулк берди, ришватни ҳаром қилди», теб келтурганни ёндуруб берди. Яна Жаъфарқа айди: «Мавло азза ва жалла Муҳаммадқа изған сўздин санда нарса борму, ўқиғил», теди. Жаъфар оғоз қилдиким, субҳанал-лази асро биабдихи лайлан минал-масжидил ҳароми. Айди: «Сенинг Тенгринг атаю келган отини ўқисун». Жаъфар қулдошлари айдилар: «Ани нетак ўқисун?» Айдилар: «Андоғким, Жаброил келди, ўқисун». Жаъфар оғоз қилди: Аъзу би-Алаҳи минаш-шайтонир-ражими Бисми-Алаҳир раҳманир-раҳим. КафҲаЙаАйнСод Зикру раҳмати раббика абдиху Закариййа ила қавлиҳи ва ма лир-раҳмани ан йаттахиза валадан. Қамуғлари ун кўпордилар. Жаъфарни урғали тегдилар. Нажоший айди: «Бу кунда кезин ким мунга илик тегурса ман ҳукм қилдим, ун минг қизил олтун берсун». Жаъфар ўқимишинча

Нажоший қаттиғ унун йиғлаюр эрди. Телим йиғлади. Ва иза
 самиъу ма унзила илар-расули таро аъйунаҳум тафизу
 минад дамъи мимма арафу минал-ҳаққи. Анда кезин
 буюрди, Жаъфарни қўлдошлари бирла саройға тушурди-
 лар. Ош бўғузларин белгулик қилдилар. Умар ибн ал-Осни
 қўлдошлари бирла саройдин сурдилар, чиқардилар.
 Келтурган ҳадяларин бердилар. Аймишлар, Жаъфар Тайёр
 уларнинг бирла мунозара қилурда сўзда илинди. Мавло
 азза ва жалладин Жаброил келиб битик битиб Жаъфарқа
 ўргату берди. Аймишлар, Нажоший уларқа кўп эзгулик
 қилди, аммо баъзи зангилар Жаъфарқа тақи қўлдошларига
 топуг қилурда кўзлари ул қизга тушти. Секришу аяларин
 чопа бошладилар. Қачон ани кўрсалар мундоғ қилурлар.
 Аймишлар, Мавло таоло ўюн-қўлтгуни ун улуш қилу
 ёрлиқади. Тўқузини ёлғуз зангиларқа берди, бир улушини
 қамуг оламликларқа берди. Расул алайҳис-саломнунг асҳо-
 би ул ишга қазғулуг эрдилар. Бир кун хабар бўлди, бир
 малик Нажоший бирла санчишқа келур теб. Қамуг занги-
 лар чиқиб санчиштилار, ўлдилар. Умар ибн ал-Ос залил ва
 ҳайрон бўлди, қолди. Бир кун бир қўлдошқа айди: «Сан
 кўрклук, жамоллиғ эрсан, булар қамуг қора турурлар. Бу
 Нажоший саройи теграсида тезгинсанг бўлғайқим, хотуни-
 нинг кўзи санга туш бўлғай, санинг бирла сўзлашгай.
 Бизинг сўзумизни Нажошийқа тегургай, ишимиз бутгай»,
 теди. Андоғ қилдилар эрса қапуғ ёруқидин хотун кўзи анга
 туш бўлди. Ул эрни ўзига ундади, анга қовуштилар. Бу эрга
 телим ниъматлар беру бошлади. Умар ибн ал-Ос бир кун
 бир қўлдошқа айди: «Бу мунча мол маним ўғратмагимдин
 ҳосил бўлди, ёримин манга бергил», теди. Ул бермади.
 Умар ибн ал-Ос бир йиз куйдуруб мажманий атр бирла
 Нажошийқа олиб борди. «Муни танурмусен?» теди. Нажо-
 ший айди: «Бу маним сандуқимда эрди». Умар ибн ал-Ос
 анинг сўзин, хотун сўзин айту берди. Нажоший ул эрни
 тутдуруб буюрди. Унг андомиқа урдилар. Эл бирла
 тўлди эрса ики ёрилди, ўлди. Амр ибн ал-Ос залил ва
 бадбахт бўлуб келди. Аммо Жаъфарни оғирлади, укуш мол
 бериб ёндурди. Қачон Нажоший ўлди эрса Жаброил келиб
 айди: «Ё Муҳаммад, қариндошинг Нажоший ўлди. Қўпқил,
 жанозасинга намоз қилгил». Анда кезин Жаброил қанит
 тўқиди, орадақи томлар, тоғлар, саройлар, йиғочлар қамуғи
 орадин кетти. Ёзи бўлди. Расул алайҳис-салом Нажоший
 жанозасин йироқдин кўрди, намозқа тўруқти. Жаброил
 илгару кечти. Расул алайҳис-салом саҳобалар бирга иқтидо
 қилиб намоз ўқидилар, яъни ўтадилар. Ва-Алоҳу аъламу
 бис саваб.

Хотуни яна айди: «Воллоҳким, ёлғон турур. Валекин онт ичмак кўзумиздин ироқ эрди». Хотуни учунчи яна ичтиким, воллоҳи ёлғон турур. «Агар билайин теюр эрсанг эшитгил, ул кун Сафвон ўрнинда сен бўлмиш эрсанг Расул алайҳис-салом ҳурматига бу сақинчини сақинғайму эрдинг?» «Йўқ», теди. Айди: «Ойиша ўрнинда ман бўлсам, манга мундоғ айтсалар бутгайму эрдинг?» «Йўқ», теди. Воллоҳким Сафвон сандин порсороқ, Ойиша мандин порсороқ. Мандин, сандин бу иш келмас. Ойишадин, Сафвондин нетак келур». Хокийларқа маломат келди. «Бу икагу эр ва хотун сақинмиштек налук сақинмадинг», теб Абдуллоҳни, Мустаҳни, Ихсонни ҳад урдилар. Бу Мустаҳ Ойишанинг аммаси ўғли эрди, Абу Бакр эвинда эрди. Эвиндин кетарди. Ош, сув берилди. Расул алайҳис-саломқа келиб Абу Бакр разияллоҳу анҳудин гила қилди. Бу оят нозил бўлдиким, **ва ла йаътали улул-фазли минкум... ила қавлихи... алла туҳиббуна ан йағфира-Алоҳу лакум.** Расул алайҳис-салом Абу Бакрни ундади. «Санга Изи азза ва жалла мағфирати керакму?» теди. «Керак», теди. Айди: «Мустаҳдин кечургил», теди. Кечурди.

РАСУЛ АЛАЙҲИС-САЛОМ ВАФОТИ СЎЗЛАРИ.

Хабарда келур, кунларда бир кун Расул алайҳис-салом тонг намозини ўтаб минбарга оғиб саҳобаларқа ваъз ва насиҳат қилди. Анда кезин айди: «Эй мўминлар, ким эрсанинг маним уза ҳеч даъвоси ва ҳусумати борму?» Ким эрса жавоб аймади. Икинч сўрди, ким эрса жавоб аймади. Учунчида Укоша отлиғ саҳоба қўпти, айди: «Ё Расулуллоҳ, маним бир даъвом бор». «Айтгил», теди. Айди: «Бир кун сиз сафардин келурда сиз тевага минуб, тева урур бўлуб, ул қиш қамчи бирла учамқа урдингиз, явлоқ оғриди. Ё Расулуллоҳ, уч қурла аймасангиз манма аймас эрдим», теди. Расул алайҳис-салом ҳужрага киши изти, қамчи тилагали келди. Қамчи тилади. Хотунлар: «На бўлди, на ерга борур?» теб қазғурдилар. Айди: «Сафарга бормас, аммо Укоша қисос тилаюр», теди. Хотунлар йиғлаштилар. Қамчини келтурди. Расул илкинга олди. Укошага берди. «Ман нетак урдум эрса сан тақи андағ урғил», теди. Укоша қамчи олиб андағ теди: «Бу қасос рост келмас. Ул кун сиз тева мунуб борур эрдингиз, ман ерда андоғ эрдим. Устундин инган **берга** бирла бу рост келурму?» Расул алайҳис-салом **минбардин** инди, Укошани минбарга оғдурди. «Урғил», теди. Саҳобалар йиғлаштилар. Укоша айди: «Ё Расулуллоҳ, ул кун манинг энгим ёлинг эрди, явлоқ оғриди. Тўнунгни чиқарғил, қисос рост келсун», теди. Йиғи, чўғи саҳобалардин зоҳир бўлди. Расул алайҳис-салом тўнун чиқарди, эғнини ёлинг қилди. Саҳобалар фарёд қўпорди-

лар. Абу Бакр айди: «Эй Укоша, ул қамчини манинг йузумга, кўзумга ургил. Расул алайҳис-саломнинг қутлуғ танинга тегмасун». Умар ва Усмон ва Али разияллоху анҳум ажмаъин мундағ-ўқ йиғлашиб: «Мени ургил», тедилар. Расул алайҳис-салом айди: «Эй ёронларим, сиз кенду шафқат қилурсиз. Аммо қисос манга яриғу бўлса сизлардин раво бўлмағай», теди. Анда кезин Укоша эгинини ёлинг кўрди эрса, айди: «Ё Расулуллоҳ, маним мақсудум қисос эрмас эрди, эгнингдаги муҳри нубувватни кўрсам. Эмди дастур бергил, ул муҳр уза қубла берайин, сандин афв қилдим», теди. Расул алайҳис-салом дастур берди. Укоша қубла қилди. Саҳобалар қамуғ севунчлук бўлдилар, Укошага офарин ўқидилар. Аймишлар, қач кунда кезин видоъ ҳажжи бўлди. Тевага минуб турурда Расул алайҳис-саломда ваҳй оғриғининг асари билгурди. Муҳожир ва ансор теграсинда туруб ваҳй тинглаюр эрдилар. Расул алайҳис-салом бу оятни ўқюр эрди: **Ал-йавма акмалту лакум динакум ва атмамту алайкум ниъматий ва разийту лакум ал-ислама динан.**

Баъзи саҳобалар муни эшитиб севунур эрдилар. Сиддиқ разияллоху анҳу йиғлаюр эрди. Айдилар: «Ё Або Бакр, на йиғлагу кун турур?» Сиддиқ айди: «Сизга севунгу кун турур. Ман билдугумни сиз билса эрдингиз, севунмаган эрдингиз. Билмиш бўлунг, Мустофони бизинг орамиздин чиқаргутек турурлар. Бизни анинг фироқи бирла мубтало қилгутек турурлар». Абдуллоҳ ибн Масъуд айтур: Ҳижратнинг сўнгги йили эрдиким, Расул алайҳис-салом оғриғ бўлди. Жамоат намозиға бору билмади. Абу Бакрга ижозат берди: «Борғил, саҳобаларға имоматлиғ қилғил», теб. Билол разияллоху анҳу азон қилди, саҳобалар йиғлашти. Расул алайҳис-саломнинг оғриғи анчада андоқ бўлди. Фазл ибн Аббосқа айди: «Мани масжидга элтинг». Бир қўлини Фазл тутти, бир қўлини Али тутти. Масжидга элттилар. Сиддиқ разияллоху анҳу Расулни кўрди, ёнғуға ўғради. Расул айди: «Чиқмағил, имоматлиғ қилғил». Расул алайҳис-салом Абу Бакрга иқтидо қилди, намоз ўтади, ҳужрақа ёнди. Кун келу оғриғи зиёда бўлди. Қизил менгизи сарғарди, чечактек энглари сўлди. Жаброил хожа менгизлик бўлуб устун турур. Азроил бир бадавий арабтек бўлуб кириб келди. Тизин чўкуб ўлтурди. Озин-озин Расулқа яқинроқ келди, қулоқинга сўзлади. Яна эва чиқти. Расул алайҳис-салом ҳоли айнади. Телим оҳ қилди, йиғлади. Саҳобалар қамуғ йиғлаштилар. Айдилар: «Ё Расулуллоҳ, бу араб ким эрди, сизга не теди? Ҳолингиз азнади». Айди: «Эй ёронларим, азиз дўстарим, ул келган Малак ул-мавт қариндошим Азроил эрди. Ўш қариндошим Жаброилма ҳозир турур, манга сўзлаюр: Умматингга салом тегургил, бўғуз учун имонни иликдин чиқармасунлар теб. Шайтонни, нафсу ҳавони изармасунлар, шак ва шарикка инсунлар.

Күни имонга берк япушсунлар, ўлумни унутмасунлар. Хикд ва ҳасаддин ироқ турсунлар, шарият аҳкомини берк тутсунлар. Дунёга кўнгул боғламасунлар, Тенгри азза ва жалла ёрлиқин оғирласунлар. Ўғил-қизқа ош, этмак отаси бўлмасунлар—дини ислом отаси бўлсунлар. Ёвуз эш, қўлдошдин йиғилсунлар. Беш намозни азоқин тутсунлар. Қул кўнгни эзгу тутсунлар, дарвишларга раҳм қилсунлар. Ўғсузларга шафқат қилсунлар, қазғулуғ мўнғлуғларқа бўлушсунлар. Ўлумга ануқ турсунлар, қиёмат ишин битурсунлар тею турур», теди.

Саҳобалар қаттиғ йиғлаштилар. Расул алайҳис-салом айди: «Эй саҳобалар, ман сизга ялавоч эрдим». Айдилар: «Эй оламлуғларнинг чироғи, сан бизга ота-онадин мушфиқроқ эрдинг. Халойиқни шариятқа даъват қилдинг, умматқа суннат ва фарз ўғратдинг. Ўғсузларга оталиқ қилдинг, заъифларқа эктуладинг. Муҳожир ва ансорларқа тарбият қилдинг. Одамий ва парини ҳазратқа ундадинг. Йўлсузларқа йўл кўргуздунг, бўйнағуларни кўндурдунг. Кўнилар уза шарият гавҳарин исор қилдинг, ширк ва фитна туғини ерга чалдинг. Оламни илм била ёрутдинг, Шайтонни адл бирла сурдунг. Мўъжизалар кўргуздунг: ойни эрнак бирла ёрдинг; сўклаунмиш ўғлоқни таркида сўзлатдинг; илкингдагиларни тилга келтурдинг; қуруғ йиғочни ёшартдинг; емишсиз йиғочни дуо бирла неъматлиғ қилдинг; ушоқ тошни тасбиҳга келтурдунг; тамуғга бору турғанларни ёндуруб ужоҳ йўлингга бошладинг», тею инграю бошладилар. Уч кунда кезин Малак ул-мавт яна келди. Расул алайҳис-салом Ойишага тизин ястануб ётур эрди. Фотима, Ҳасан ва Ҳусайн қатинда ўлтурур эрдилар. Қабиз ал-арвоҳ қапуғқа келди, ҳурмат бирла айди: **«Ассалому алайкум йа аҳла байтин нубуввати вар рисолати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-масъалати вал-жалалати. Ассалому алайкум йа аҳла байтил-муруввати вал-каромати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-футуввати вас-саламати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-иззати вас-садати. Ассаламу алайкум йа аҳла байтил-марҳамати вас-саъдати.**

Дастур борму, кирсамиз» Ойиша разияллоху анҳо айди: «Бу аъробийқа айдинг, киргу вақт эрмас. Расул алайҳис-салом эмганиб турур». Иккинчи иззат ва ҳурмат бирла ийману ун қилди. Расул алайҳис-салом Азроил унин тануди, айди: «Эй Ойиша, сўз бирла ёнар киши эрмас, иш битурмадин кетмас, Аъробий эрмас, Азроил турур, кирсун», теди. Кириб салом қилди. Расул алайҳис-салом сўрди: «На, ишга келдинг?» Азроил айди: «Ҳазратдин ёрлиғ андоғ турурким, Муҳаммадга борғил, дастур берса жонин олғил. Дастур бермаса равон ёнғил теб. Эмди дастур берсанг жон олурман, бермасанг ёнарман», теди. Расул алайҳис-салом айди: «Ё Азроил, жон бу кун олмасанг кеч қолса оқибат олурмусан?» «Олурман», теди. «Андоғ эрса

ишга турғил», теги. Азроил жон олмоқға уғради. Расул алайҳис-салом соғдин сұлға, сұлдин соғға тұлғануб бошлади. Муборак аъзоси кучсуз бўлди. Ул қутлуғ кўнгли кўнгулқ бўлди. Менгизи сарғарди, шаккартек тили сўзламас бўлди. Кўрклуб янгоқларидин қатра-қатра ёш тома бошлади. Ақиру-ақиру тилин тебратиби: **Йа ман лам йанам йал-васири ва лам йалбасил-ҳарира ва лам йашбаъ мин тубзиш-шаъир**, теюр эрди. «Изиё, мани дунёдин кўнилик уза чиқарғил, тўпроққа кўнилик уза кигургил, қиёмат уни тўпроқдин кўнилик уза қўпорғил», теюр эрди. Қамуғлари теграсида йиғлашурлар. Ҳасан ва Ҳусайн разияллоҳу анҳумо ёлинг бош бўлуб инграшурлар. Фотима разияллоҳу анҳо йиғлаб айтур: «Эй юмшоқ тўшақда тмаған, эй товар тўн кизмаған, эй арпа этмагин тўкмаған», теб йиғлаюр эрди. Эв мунгушидин ун келди: **Ва тавқо ала фироқи расули-Ллаҳи**. Расул алайҳис-салом елма бир соатда илкин сувқа тегуруб кўксунга қўзур. **Аллоҳумма ҳаввин алайна сакротил-мавт**. Изиё, жон бермакни Муҳаммадга осон қилу бергил, теюр эрди. Қачон сон кўксинга етти эрса айди: «Эй Азроил, бир соат аваққуф қилғил, жон бермакни осон қилу бергил», теюр эрди.

«Эй Азроил, бу кундин қиёматга теги манинг умматлаимга жон бермак қаттиқлиқи бор эрса ул қаттиғлиқларни анга юклагил. Ул қаттиғлиқлар манга бўлсун, умматлаимқа бўлмасун». Азроил айди: «Ё Расулаллоҳ, ман санинг туқингда ўлтургандин бору изи аззава жалладин етмиш ўли фармон етилди. Дўстум Муҳаммад бирла рифқадор қилғил. Жонин ювошлиқ бирла олғил, азинлардин амиштек олмағил», теб. Ончада Ойишаи Сиддиқа разияллоҳу анҳо йиғлаю Расул алайҳис-саломқа япушти. «Нечалар бирла сўзлашурсен, бир замон маним бирла сўзлашил. Етти яшарда санга улашдим тақи ёшим йигирмага тмас эркан муборак жамолингдин азрилурман. Эй азиз оним, сенинг фироқинг ачиғи қамуғ олам уза неча эса ёлғуз ман заъиф уза андин ортуқроқ турур. Азинларинг этағи куяр, маним таним, жоним куяр». Ул ҳолда отима разияллоҳу анҳо Расул алайҳис-саломнинг юзунга ўқиб: «Эй одам қуванчи, эй муҳиблар севунчи, эй уштоқлар уманчи, эй умматлар инончи, эй осийлар янчи, эй одамийлар давлати, эй оламлуқлар раҳмати, эй қўнинг муслиҳи, эй халқнинг шафиъи, ман сансиз меҳроб минбарни нетақ кўрайин, теб йиғлаюрда Али разияллоҳу анҳу Фотимани тизар эрди. Расул алайҳис-салом айди: «Али, Фотимани тизмағил. Мантек отанинг фироқинда бўласунлар. Қизлар йиғиси оталар ястуқи явлоқ куйнук-к бўлур». Ул ҳолда қамуғ саҳобалардин йиғи ва фарёдзорлиқ қўпти. Расул алайҳис-саломнинг жони бўғзин-келди эрса кўзин очиб айди: «Эй Азроил, бир замон

сабр қилғил, қариндошим Жаброил келсун. Яна бир қурла сўнг дийдорин кўрайин», теб таваққуф қилди эрса Жаброил келди. Етмиш минг муқарраб фаришталар бирла йиғлау кирди. Расул алайҳис-салом айди: «Қайдасен, эй қариндошим Жаброил, қариндошлар бу кун керак бўлур», Жаброил алайҳис-салом айди: «Эй олам фахри, етти кўк фаришталари санга таъзият тутуб турурлар эрди, анда машғул бўлдум». Расул алайҳис-салом айди: «Эй Жаброил, бу соат на футуҳ келтурдунг?» Айди: «Кўклар қапуғи, ужоҳорлар қапуғи очилди. Ҳурлар юксакка оғиб, ниқоб юзлариндин кўтуруб, иликларинда нурдин табақлар олиб, санинг қутлуғ жонингга наззора қилалинг теб куюб турурлар». Расул алайҳис-салом айди: «Эй қариндош, муни сўрмасман. Манда кезин Мавло таоло маним заъиф ёзуқлуқ умматларим бирла на муомала қилғай, ани сўрарман». Жаброил яна ёнди, бир соатда кезин яна келди эрса айди: «Эй саййиди Молик ал-мулук, ҳақ таоло ва таъзим ёрлиқлар: «Эй маним дўстум, кўнглунгни умматдин фориг тутғил. Санинг умматларингни эрин тебратгани бирла ул амал қилғайманким, Мусо таёқи Фиръавн саҳараси бирла қилди. Бир асо отмоқи бирла қамуғ куфр ва сеҳр ва туғён йўқ бўзун бўлди. Бу кун сан бир эрин тебратган бирла қамуғ осий умматларингнинг дафтарларин ғуфрон суви бирла юб йўқ бўзун қилғайман. Ул кун Мусо онасиқа айдуқ: **Алқиҳи фил-йамми ва ла тахофий ва ла таҳзаний иннаа раддуху илайки ва жаъилуху минал-мурсалин.** Яъни бу кун ўғлунгни тенгизга кемишгил, қўрқмағил, қазғурмағил. **Саллий илайя сабиййан усаллиму илайки набиййан.** Бу кун ёш ўғлонни бизга бергил, ёшлиғ ялавоч қилиб санга бералинг тедук. Сенма бу кун маъсиятлиғ бир овуч булғануқ, умматингни бизга исборлагил, ёрин қамуғини ёрлиқаб, ариглаб санга бералинг теб. Ойиша разияллоху анҳо айтур: «Расул алайҳис-салом азин сўзламас бўлди. Боқтим, оғзинда тили тебранур. Қулоқ туттум, тингладим, айтур: **Ас-салату ва ма малакат айманукум.** Намозни қўзманг, қул кунгни эзгу тутунг. Охир васияти бу эрди, дунёдин борди. Қирқ ёшинда ваҳй келди, олтмиш уч ёшинда рабиъ ул-аввал ойининг ўн учинда душанба кун вафоти бўлди. Панжшанба кун тупроққа кирди. **Иннаа ли-Алаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун.**

Мақсуд ул турур. Бу эр нечук кечар дунёда ул эргаким, Мавло таоло оламни, одамни анинг дўстлуқида яраттиким, **лав лаака лама халақтул-афлак,** оламлуқлар раҳмати эрдиким, **ва ма арсалнака илла раҳматан лила-аламин.** Яратган Изининг ҳабиби, ёзуқ элининг табиби эрдиким, Арш анинг азоқининг аввали, Кавсар анинг юли, ризвон анга қапуғчи, Жаброил анга тапуғучи, муқарраблар анинг ходими, фариштадин Аршққа теги бир одамий, **ла амрука тожлиғ, лав лаака ҳавожлиғ.** Одамдин Исоға теги

қамуғ ялавочларнинг келмагинга башорат берган, ой ёрил-
моқига эрнаки бирла башорат қилган, секиз ужмоҳ хожа-
лари, икки қайни Абу Бакр ва Умардин ва ислом бийикла-
ри икки куёгусин Усмон ва Ҳайдар. Бу фоний дунё анга
вафо қилмади, анинг бирла ярашмади, санинг бирла
ярашмағайму. Кўнгул мундин кесгил, уқбоға улашгил.
Кечар дунёдин кечгил, ужмоҳ таба учгил, ариғ хурларни
қучгил. Кавсар шарбатин ичгил, ужмоҳ Буроқин мингил.

ШЕЪР

Ушбу дунё ичра кўрдум бош оёқ тулуғ чўғи,
Тинглаю турдум тугал ёш ун сигит инчиқ йиғи.
Дунё эрмиш бир ўлуксак қиймати йўқ ҳеч анинг,
Асиғи йўқ, ул оғу янглиғ ондин ортуқ сасиғи.
Бу ўлуксак теграсида кўрдум эрса кўп телим,
Итлар урушиб талашурлар бир бирга бўлуб ёғи.
Энг сўнгги итлар ўлар қолур ариғсиз сасиғ эт,
Мундин ортуқ эрмас эрмиш ушбу дунё тотиги.
На экан тупроқ остин кенг жаҳонга сиғмаган,
Тор лаҳад ичра ётурлар юрканиб атлас, ағи.
Мустафоқа жофий дунё қилмади, кўргил вафо,
Тегди охир ариғқа бу ўлумнинг ачиги.
Рабғузий Носир таянма тунла кундуз инграниб,
Сайрағил, сучук тилингдин сўз чиқар сўзлар соғи.

ВАФОТИ АБУ БАКР СИДДИҚ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ.

Аймишлар, Расул алайҳис-салом дунёдин рихлат қилди
эрса саҳобалар хилофатни Абу Бакрга муқаррар қилдилар.
Хилофатқа ўлтурмишта кезин кун келу заъиф бўлди. Бир
кун Ойиша айди: «Эй ота, не бўлди мундоғ заъиф бўл-
дунг?» Айди: «Эй Ойиша, Муҳаммад расулуллоҳ фироқи
мени мундоғ қилди». Икки ярим йил халифа эрди, кунда
икки ярмоқ байт ал-молдин нафақаси эрди. Ани харж
қилмадин йиғмиш эрди. Оғриғи ортуқроқ бўлди эрса
Ойишақа берди. «Манда кезин муни Умарқа бергил,
олғил». Абу Бакр айди: «Бу мусулмонлар ҳаққи турур,
уларқа тегургил. Нечама муҳтож эрсам харж қилмадим».
Абу Бакрда кезин ул ярмоқларни Умарқа келтурдилар.
Умар йиғлади, айди: «Эй Сиддиқ, бердинг, оғир юкни манга
юкладингким қиёматқа имон қўрқинч мундоғ керак», теб
айди. Кезин Ойишақа васият қилди: «Ул кунким исломқа
кирдим, бир килим ичинда эрдим. Ўлсам ул килимдин
кафан қилинг. Мавло таоло қўрқунчида йиғладим, кўзум
ёши ул килимга кўп оқти. Эй, Ойиша, ман Муҳаммад
расулуллоҳға борурман, сўзунг борму?» Ойиша йиғлади

айди: «Эй ота, маним саломимни Расулқа тегургил, айтғил: Ё Расулаллоҳ, сенсиз явлоқ айрилиб турурман, қачон қовушғайман теб». Яна айди: «Эй Ойиша, қачон жоним азрилса айғил, мани Расул ҳазирасинға элтсунлар. Бирагу ҳазирақа кирсун, салом қилсун. Айсун, ул ғордақи қўлдошингни келтурдук, дастур борму? теб. Равза очилса мани кигуруб анда қўзсунлар. Агар очилмаса Бақиъ ғүристонига элтсунлар, ғариблар орасида қўзсунлар». Бу васиятларни қилди. Калима айди, жон берди. Саҳобалар таъзият туттилар, намоз қилдилар. Равза қапуғи очилди, равадин ун келди: **Адхилул-ҳабиба илал-ҳабиби фа иннал-ҳабиба илал-ҳабиби муштақун. Мунфиъука бил-баби, ҳабибука бил-баби, соҳибука бил-баби, сихрука бил-баби, ходимука бил-баби** теб Расул алайҳис-саломқа салом айди: Расул алайҳис-саломнинг тўши тўшинда ўрун билгурди. Кин йипорлар турур. Абу Бакрни лаҳзада қўзтилар эрса икки илик равадин чиқиб узади. Абу Бакрни қуча олди. Ун эшитилди: **Иржиъу фа қад васалал-ҳабибу илал-ҳабиб.** Яъни билинг, дўст дўстқа қовушти теб. Ким андоғ тирилса ўлуми андағ-ўқ бўлур. Изие, Абу Бакрнинг сидқи ҳаққи ҳурмати, охир дамда имон рўзи қилу бер! Омин, раббил оламин.

УМАР РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СЌЗЛАРИ.

Қачон Умар ибн ал-Хаттоб разияллоҳу анҳу хилофатқа ўлтурда эрса Тенгри азда ва жалла йўлинда анча тенглик қатиғландиким, исломлуғлар ораси етти юз минбар қўпорди. Узи тирик боринча қўйқа қурт тепунмади. Умар разияллоҳу анҳу вафоти бўлмиш кун бир сурук қўйқа қурт тепунди. Қаттиғ унун: **Иннаа ли-Ллаҳил ва иннаа илайҳи рожиъун** теди.

Айдилар: «На булдунг?». Айди: «Умар разияллоҳу анҳу дунёдин борди». Айдилар: «Надин билдинг?» Айди: «Эмдига теги бўри қўйқа тепунмас эрди, бу кун тепунди. Билдимким Умар дунёдин кечти, борди». Аймишлар, Умар разияллоҳу анҳу бозорда юриюр эрди. Муғира ибн Шуъбанинг Абу Луълуъ отлиғ тарсо қули бор эрди, ўтру келди. Айди: «Эй Умар, мани Муғирадин қуртарғилким, манга йиллик кесик қилиб турур. Яна кунда икки кумуш мандин олур», теб. Умар сўрди: «На саноат билурсен?» Айди: «Темурчиман, наққошман, йиғоччиман». Умар айди: «Бу саноатлар бирла икки кумуш булмас. Тақи ман эшитурман, ел тегирмони қураар теб». Айди: «Сан манга ел тегирмони қура бергил», теб. Абу Луълуъ айди: «Манга тирик бўлсам бир ел тегирмони қурғайманким, кун туғардин кун ботарға теги тонглағайлар». Умар ёнди, айди: «Бу қул мани қўрқиту сўзлади». Ёриндаси кун Каъб ал-Ахбор

келиб айди: «Эй Умар, сенинг умринг уч кун қолди». «Надин билдинг?» теса, Каъб ал-Ахбор айди: «Тавротда андоғ кўрдум». Умар айди: «Маним отим Тавротда борму? Айди: «Отинг йўқ, аммо сифатинг бор». Икинч кун яна келди, айди: «Икки кун борди». Учунч келди, айди: «Бир кун қолди, тонг отқинча». Учунч кун келди айди: «Тамом бўлди». Умар разияллоҳу анҳу эрта қўпуб тонг намозиқа борди. Масжидга кирмишда Абу Луълӯ кирди, илкинда икки учлуғ ханжар. Умарнинг киндикидин қузироқ санчди. Умар йиқилди. «Абдурраҳмон мунда борму? «Бор» тедилар. Айди: «Кечгил, имоматлиқ қилғил». Абдурраҳмон имоматлиқ қилди. Анда кезин Умарни эвга элаттилар. Абдурраҳмонқа айди: «Мани ким санчти, кўргил». Абдурраҳмон айди: «Сени Абу Луълӯ санчти». «Умар айди: **Алҳамду ли-Ллаҳил-лази лам йажъал майтатий бийади ражулин сажада ли-Ллаҳи сажадатан ваҳидатан.** Яъни шукр ул Тенгриғаким маним ўлумумни мусулмонлар илкинда қилмади. Анда кезин айди: «Қачон маним ишим тамом бўлса, мани Расул равзасина элтинг, айдинг: Ё Расулulloҳ, ул осий қарини келтурдук, дастур борму? Дастур бўлса кигурунг, бўлмаса Бақиъ гүристонига элтинг», теб. Ончада ҳоли азнади эрса айди: «Ман кечсам юзумни ўртунг. Мани бир кафанга йўрканг, кафаним ичинда гули қилманг. Агар Изи азза ва жалла мандин хушнуд эрса ул кафанда қўзмағай, ужмоҳ ҳулалари киздурғай. Хушнуд эрмаса ул кафанни мандин сучулғай, тўнлар кийдурғай». Яна айди: «Лаҳадимни ман ётгунча қазинг. Агар Мавло таоло мандин хушнуд эрса, лаҳадни кенгиту ёрлиқағай. Агар мандин хушнуд бўлмаса лаҳадимни тор қилғай, аягуларимга япушқай. Жанозамни кўтурмишда эва ошуқа элтинг. Эзгулардин эрсам таркрак топшурунг, ёвузлардин эрсам таркрак кемишинг, мандин қуртулунг. Жанозамни авратлар озормасунлар, йиғламасунлар. Мани ўгмасунлар», теб кечти.

УСМОН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ.

Усмон халифа бўлди эрса Абдуллоҳ ибн Аби Шурайҳни Мисрқа волий изитти. Икки йилда кезин мисрлиғлар андин шикоятда келдилар. Усмон разияллоҳу анҳу қаттиғ сўзлар теб изти. Абдуллоҳ ибн Шурайҳға ёқмади. Усмондин келганларни урди. Мисрдин етти юз эр отландилар. Келдилар, масжидга кирдилар. Абдуллоҳ ибн Шурайҳдин гила қилдилар. Талҳа Усмонқа кирди, қаттиғ сўзлар сўзлади. Али разияллоҳу анҳу кириб айди: «Булар азин ким эрсани тилаюрлар». Яна айди: «Муҳаммад ибн Аби Бакрни тилаюрлар». Ани волий қилдилар. Бир анча муҳожир ва ансорни ерга изиттилар. «Мисрлиғ не теюр кўрунг

теб. Муҳаммад ибн Аби Бакр уч кунлук ер борди эрса бир қоровулни кўрди, тевага минуб эва бора турур. Сўрдилар: «Қайдин келдинг, қайда борурсен, кимнинг қулисен?» Айди: «Усмоннинг қулимен». Миср улуғига борурмен». теди. Айдилар «Миср улуғи бизинг бирла турур». Айди: «Ман анга келмадим». Муҳаммад ибн Аби Бакрга хабар бўлди. Кишилар изти, келтурдилар. Сўрди: «Кимнинг қулисен?» Айди: «Усмоннинг қулимен». Яна айди: «Йўқ, фалоннинг қулимен». «Кимга борурсен?» теса, «Миср бекига борурмен», теди. «Налук борурсен?» теса, «Сўз элтурман», теди. «Битик борму?» теса, «Йўқ» теди. Истадилар, битик булмадилар. Кўндин сув идиши бор эрди, қуруғ. Ани олиб тебратдилар эрса нарса боринча силкилар чиқмади. Пичоқ бирла ёрдилар, битик чиқтиким, Усмондин Абдуллоҳ ибн Аби Шурайҳқа салом. Қачон Муҳаммад ибн Аби Бакр теса ўлдургил, битикни йиртғил. Мисрни сен билгил, биздин тил бўлгунча тақи дод қўлғучини бизга измағил. Бу битикни ўқудилар эрса қўрқтилар. Мадинага ёндилар. Битикни Мадинага изтилар. Али ва Талҳа ва Зубайр ва Сур йиғилиб битикни, тевагани олиб бордилар. Усмонқа сўрдилар: «Бу қул сенинг борму?» тедилар. «Тева сенинг борму?» «Бор», теди. Битик санинг борму?» «Йўқ» теди. Онт ичти: «Ман битимадим, ким эрсага битик битимадим. Билишимма йўқ. Қулни Мисрға измишим йўқ, аммо битикниким Марвон битимиш». Айдилар: «Марвонни бизга берсун, битик сўзин сўралинг. Расул саҳобасин йўлсуз ўлдурмак раво бўлурму? Усмондин эрса маъзул қилали, Усмон тилиндин эрса яроғин кўрали». Марвонни тиладилар, Усмон бермади, ўлтурмасунлар теб. Усмоннинг саройини эгирдилар, сув бермадилар. Усмон айди: «Бу орада Али борму?» «Йўқ» тедилар. «Саъд борму?» «Йўқ» тедилар. Айди: «Бирагу Алига хабар қилинг, бизга сув бердурсун». Алиқа хабар бўлди эрса уч тўлум сув изти, бермадилар. Орада телим кишилар бошлиғ бўлдилар. Анда кезин Усмонқа уландилар. «Усмонқа қасд қилдилар», теб Алиқа хабар бўлди. Ҳасан ва Ҳусайнға қиличлар бердилар. «Усмоннинг саройини сақланг, ким эрса кирмасун», теди. Забайр ва Талҳа тақи бир анча саҳобаларма ўғлонларин изтилар. «Марвонни берсун», тедилар. Телим халқ Усмон саройиқа тепундилар. Муҳаммад ибн Аби Бакр тақи Миср халқи қўрқтилар. Ҳасан ва Ҳусайн орада бўлса фитна тақи ортукроқ бўлғай теб ўқ оттилар. Марвонқа тинглади. Ҳусайн разияллоҳу анҳу сарой қапуғинда қонлиғ бўлди, қанбар боши ёрилди. Мисрлиғ қаттиғ қўрқтилар, кенгаштилар. «Кўрмас ердин саройни талаб киралинг», тедилар. Қамуғ халқ сарой узардилар. Бири ансорий эрди анинг эвинга кириб телук тиладилар. Усмон саройиқа кирдилар, Усмонни ўлтурдилар. Ул кирган йўлдин яна қочиб чиқтилар. Хотуни қаттиғ ун қилди. Ким эрса эшитмади. Хотун том

уза оғди. Усмон ҳолини айту борди. Ҳасан ва Ҳусайн тақи азин саҳобалар кирдилар. Усмон разияллоҳу анҳу кўрдилар, бўғизланмиш ётур. Мусҳаф ўнгинда очуғ ётур. Бир қатра қон бу оятқа томмишким, **фа сайакфикахуму-Ллоҳу ва ҳувас-самиъул-алим**. Ривоят қилур, Бу Қалобадин айтур: «Шом вилоятинда эрдим ун эшиттимким, **йа Авваҳ ан-нар**. Бордим, бирагуни кўрдум. Икки қўли эғнидин йўқ, икки азоқи тубиндин йўқ, кўзлари кўрмас. Сўрдум: «Кимсен, бу на ҳол турур?» Айдиди: «Усмонни ўлдургали кирдуқ. Ман Усмонни тутқали ўғрадим, хотуни фарёд қилди. Ман ани бир янгоқладим. Усмоннинг кўзидин ёши оқа манга айдиди: «Налук мундоғ қилурсен. Тенгри таоло икки илкингни, икки азоқингни қуритсун, кўзунгни кўрмас қилсун, улаш мангу тамуғда қолсун», теб дуо қилди. Кўнглумга қўрқунч тушди, андин қочтим, мунда келдим. Бир ким эрса келди, қўлум, бутумни мундоғ қилди. Усмоннинг дуоси мустажоб бўлди. Эмди ул улаш тамуғда қолсун теган дуосидин қўрқуб мунда ингранурман», теди.

Аймишлар, Усмонни қирқ тун-кун, тақи бир қавлда ўн секиз кун, саройда эгирлаб туттилар. Касир ибн Салда айтур: Ул ҳолда Усмонқа кирдим. Менга айдиди: «Эй Касир, ман ўларман». Айдим: «Надин билурсен? Бўлғайким Изиди азза ва жалла нусрат қилғай». Айдиди: «Ман Расул алайҳис-саломни тушумда кўрдум, Абу Бакр бирла Умар бирла манга айдилар, бу кеча рўза бизда очғил теб». Усмон рўза эрди, охшом бўлди сув бермадилар, андағ-ўқ рўза оғзин узиди. Хотуни Ноила отлиғ эрди, тун ичинда бир анча сув ҳосил қилди. Усмонни узғарди. Сув булдим, оғиз очғил», теди. Усмон айдиди: «Тушумда Расулни кўрдум, манга ужмоҳ зилолидин сув ичурди, манга дунё суви керакмас», теди. Ёриндаси ғавго қилдилар эрса, Усмоннинг қуллари қилич олиб урушқали кирдилар эрса, Усмон разияллоҳу анҳу: «Сизларда ким эрса қилични қинқа суқса мандин озод», теди. Қамуғини ёндурди. Абу Ҳурайра разияллоҳу анҳу айтур: «Ман айдим, ё Амир ал-мўминин, мундоғму ўлумни ўзунга раво кўрдунг?» Айдиди: «Ё Або Ҳурайра, маним учун азинлар ўлумин тилаюрмусен?». Анчада кирдилар, сақолин тутуб бўғузладилар. Мусҳаф ўнгунда қўзуб Қуръон ўқиюр эрди. Пичоқ бўғзунга тегди, шаҳид бўлди. Саройнинг тўрт бўлунгидин ун эшитилди: **Абшир йа Усману бираббин ғайра исайн**. Икинчи бўлунгидин ун келди: **Абшир йа Усману бироҳатин ва райҳан**. Учунчи бўлунгидин ун келди: **Абшир йа Усману бижаннатин ва бустан**. Ривоят қилур Ҳасан Разияллоҳу анҳу: Расул алайҳис-саломни тушумда кўрдум, илкин Аршқа уруб турур. Абу Бакрни кўрдум, илкин Расулқа уруб турур. Умарни кўрдум, илкин Абу Бакрга уруб турур. Уларнинг ўнгинда қонлар кўрдум. «Бу на қонлар турур?» теб сўрдум. Айдилар: «Усмоннинг қони турур, шоҳин тилаюрлар».

Аймишлар, Усмоннинг хотуни фарёд қилмишта Ҳасан ва Ҳусайн разияллоҳу анҳумо бир анча саҳобалар бирла кирдилар. Усмонни бўғузланмиш кўрдилар, йиғлаштилар. Азинларма кирдилар. Онча Али ва Талҳа ва Зубайр ва Саъд разияллоҳу анҳум тақи Мадина халқи кирдилар, кўрдилар. **Иннаа ли-Ллаҳи ва иннаа илайҳи рожиъун** тею чиқтилар. Али разияллоҳу анҳу ўғлонларинга айди: «Сиз сарой қапугинда эркан Усмонни нетак ўлдурдилар». Ҳасанни бир янгоқлади, Ҳусайнни кўксунда бир юмруқлади. Йўлсуз, ҳужжатсиз Расулнинг халифасин нетак ўлдурур эрдилар. Али эвинга келди. Саҳоба қамуғ Алига йиғилдилар, айдилар: «Ё Амир ал-мўминин, сен илкинг бизга бергил, байъат қилалинг». Али айди: «Бу сўз бизга тегмас. Аҳли Бадр кимни тиласа халифа ул турур». Бадр қамуғ Алига келдилар. «Сендин азин ким эрсага тегарлик йўқ», теб байъат қилдилар. Али разияллоҳу анҳу масжидга кирди, минбарга оғди. Байъат тамом қилди эрса минбардин инди. Халқни ундади, кўрқуб қочтилар. Али Усмон хотуниқа келди. «Усмонни ким ўлдурди?» теб сўрди. Усмон хотуни айди: «Билмасман ким эрди, икагу кирдилар. Муҳаммад ибн Аби Бакр уларнинг бирла эрди». Ани ундадилар, келди. Сўрдилар айди: «Ёлғон айтур, ман кирмадим, ўлдурмадим». Хотуни айтур: «Рост айтурсен, ўзи кирмади, уларни кигурди».

Аймишлар, Усмон ул ҳолда халққа айди: «Мени не учун ўлдурурсиз?» Расул ёрлиқади: **Ла йаҳиллу дамум риъин илла мин саласин: ражулун қатала амдан фа алайҳил-қаваду, ав зана баъда ихсониҳи фа алайҳир-ражму, ав иртадда баъда исламиҳи фа алайҳил-қатлу. Фа ва-Аллоҳи ма қаталту нафсан фа ақуда ва ма занайту фил-жаҳилиййати ва ла фил-ислами ва ла иртадту мунзу асламту ва инний ашҳаду ан ла илаҳа илла-Аллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва расулуҳу теб кечти.**

АМИР АЛ-МЎЪМИНИН АЛИ РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СЎЗЛАРИ.

Али разияллоҳу анҳу айтур: Бир кун Расул алайҳис-салом айди: **А тадри ман шаррул-аввалина қулту Аллоҳу ва расулуҳу аъламу, қола аақирун нақати, сумма қола йа Али а тадри ман шаррул-аахирина қулту Аллоҳу ва расулуҳу аъламу қола қотилука.** Яъни эй, узоқиларда ёвузроқи ким эрди билурмусен? Айди: «Оллоҳ таоло ва Расули йиграк билур». Айди: «Солиҳ ялавоч инганин ўлтурган эрди». Яна айди: «Билурмусен сўнғқуда ёвузроқи ким турур?» Айдим: «Оллоҳ таоло ва Расули билур». Айди: «Сени ўлтурган турур».

Аймишлар, инган ўлдурган мурод қабилалиғ эрди, оти Қазор ибн Солиф эрди. Алинима ўлдурган мурод қабилалиғ эрди. Бу йўлдин бу ерда ёд қилинди. Аймишлар, Абдуллаҳ-

мон ибн Муродий тақи Умар ибн Бакр ал-Яманий тақи Ибн Абдуллоҳ отлиғ. Бу учагу Маккада кенгаш қилдилар. Биз учагуни ўлдурали, бир Али разияллоҳу анҳу, бир Муъовия тақи бир Умар ибн ал-Ос. Бу Умар Мисрда халифа эрди. Муъовия Шомда эрди. Али разияллоҳу анҳу Куфада эрди. Абдурраҳмон ибн Мулжим айди: «Ман Алини ўлтурайин». Ибн Абдуллоҳ айди: «Ман Муъовияни ўлтурайин». Умар айди: «Ман Умар ибн ал-Осни ўлтурайин», теб қиличларин олдилар, қарор бердилар. Тарихқа қирқ эркан, рамазон ойининг ўн етинч кечасида бири сўзлашган ерга бориб буларни ўлтурмак бўлдилар. Ул сўз бирла ибн Мулжим Куфага келди Алини ўлтургали. Бир хотун кўрди, Қитом отлиғ. Анга явлоқ ошиқ бўлди. Ул тишининг отасин тақи ўз қариндошин Али ўлтурмиш эрди. Ибн Мулжим кўнгул олдуirmiш эрди, қўлғали киши изти. Борган кишига Қитом айди: «Маним кўнглум тилаган ишни қилса бўлурмен», теди. «На турур?» теса айди: «Алини ўлтурмак». Ибн Мулжим айди: «Ман кенду бу ишга келиб турурман. Ман бу ишни буткарайин, қалингма ул бўлсун, манга бир қўлдош бергил» теди. Тиши бир Вардон отлиғ кишини қўлдош қилди. Ибн Мулжимма бир Шабиб отлиғ эрни қўлдош қилди. Бу учагу қарор бердилар. Рамазон ойининг ўн етинч кеча Али намозқа кирурда Шабиб бусуб урса, қилич қапуғ сўйакинга тегди. Алиқа тегмади. Шабиб, Вардон қочтилар. Бирагу бани умайядин Вардонни ўлтурди. Ибн Мулжим Алини қилич бирла мажруҳ қилди. Халқ югру чиқтилар, ибн Мулжимни туттилар. Али намоз қилди, айди: «Ани манга келтурунг». Келтурдилар, айди: «Эй Тенгрининг душмани, манда ва ўчунг бор эрди? Қирқ кеча бўлди узоғ туруб саҳар вақтида Мавлодин тиладим, Маним ўлумум халқда ёвузроқи илкинда бўлсун теб. Шукр Мавло таолоқақим, Изи азза ва жаллақа сажда қилган ким эрсанинг илкинда бўлмадим». Айди: «Ман ўлсам муни ўлтурунг, тирик қолсам ўзум билгайман», теб. Анда кезин Амир ал-мўъминин Хусайнга айди: Муни сан ўлтургайсан, қўлин, бутин кесгайсен». Бу ўғлонларига васият қилди. Ҳандаб ибн Абдуллоҳ айди: «Биз Хусайн бирла байъат қилалингму?» Али разияллоҳу анҳу айди: **Ла аамурукум ва ла анҳакум антум абсару биҳи**. Маъниси ул бўлур: Сизга буюрмасман, сизнима тиламасман теб. **Ла илаҳа илла-Ллоҳу Муҳаммадун расулу-Ллоҳ** теб кечти, раҳматқа уланди. Ҳасан ва Хусайн ва Абдуллоҳ ибн Жаъфар юрдилар. Уч кафан йўргадилар. Ҳасан разияллоҳу анҳу намоз қилди. Ибн Мулжим ўлтургали келтурдилар, айди: «Ман Тенгри азза ва жалла бирла аҳд қилмиш эрдим, Алини тақи Муъовияни ўлтургайман теб. Алини ўлтурдум. Мани кўзгил, Муъовияни ўлтурайин. Яна келиб илкимни сенинг илкингга берайин», теди. Ҳасан унамади, ўлтурди. Бўреқа йўрғаб ўтқа куюрдилар.

ҲАСАН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СЎЗЛАРИ.

Аймишлар, Арман шоҳининг қизи амир ал-мўминин Ҳасан никоҳида эрди. Явлоқ кўрклук, жамоллиғ эрди. Язиднинг анга рағбати бўлди, киши изти. «Али уруғининг давлати кетти, бу кун давлат бизга бўлди. Қатланғил, Ҳасанни орадин кетурғил, ман сени қўлайин». Хотун ул сўзга мағрур бўлди. Амир ал-мўминин Ҳасан разияллоҳу анҳу рўза эрди, ҳаво ғоят иссиғ эрди. Кеча бўлмишда шарбат анутти, анга оғукти. Оғиз очарда Ҳасанқа берди, ичти эрса кўнгли булғанди, бағри пора-пора бўлуб бўғзиндин келди. Надин бўлганин билди. Йиғи сайҳат қўпордилар. Ҳусайнни ундатти. Ҳусайн келиб ул ҳол арз уза кўрди эрса йиғлади, айди: «Эй қариндош, қамуғ эмгаklar бизга эрмиш. Сан борсанг мен нетак қилайин», теб. Ҳасан айди: «Эй қариндош, маним ҳолим ёвушти. Манда кезин ўсгузларимни эзгу тутғил». Ҳусайн айди: «Эй Ҳасан, манга айту бергил, санга бу ишни ким қилди?» Ҳасан айди: «Биз Расулнинг уруғи эркан, бу ҳолқа тегмишта манга айту бергил теб, айғоқликму буююрурсен? Мандин лойиқ бўлмағай», теди. Яна айди: «Ман борурман, манга бухл қилғил». Ҳусайн айди: «Эй қариндош, санма мандин жаддимга, отамизқа, онамизқа улансанг маним саломумни тегурғил. Айғил: Ул мунглуғ ярлиғ ўғлунг айтур, қачон қиёмат куни бўлса мани Арасот еринда Молик илкинда кўрса манга шафоат қилғайсиз». Яна айди: «Эй қариндош, қачон ҳолинг ёвуса манга хабар бергил». Ҳасан айди: «Ул ҳолда санга айғу яроғим бўлмаса эрнаким бирла ишорат қилсам. Қулоқингни маним оғзимқа кўзгил, эшитганимни санга айту берайин», теди. Бир анча бўлмишта ишорат қилди. Ҳусайн айтур: Қулоқим туттум. Айтур эдилар: «Манга кўрқмағил. Ман Тенгри сандин хушнудман», теб дунёдин кечти. Йиғлаштилар, яроғин битурдилар. Ҳусайн тақи Мухаммад Ҳанифа жанозасин кўтардилар. Расул равзасига элтур бўлдилар эрса Мадина улуғи измади. Ҳусайн разияллоҳу анҳу ун қўпорди: Ҳату силаҳий. Ўрни силоҳимни келтурунг, уларнинг бирла санчишалинг теди. Абдуллоҳ ибн Масъуд илгару кирди, айди: «Эй Расулнинг қумартғуси, силоҳни кўзгил, санчишмағил. Керакмазким бир офат тегса сандин ема маҳрум қолсамиз, ўзи ёрлиқанмиш турур. Қайда кўзсамиз Мавло раҳматининг асари анга теггай», теб Бақиъ ғуристониқа олиб кўзтилар. Тишининг иддати тамом бўлди эрса Язидга киши изитти. «Иддатим туганди, келгил, никоҳ қилғил», теди. Язид жавоб айди: «Сан Расул алайҳис-салом ўғлонларинга вафо қилмадинг, манга не вафо қилғайсан», теб унамади. Ул биликсиз тиши Ҳасаннинг элиндин учғунди, тилагига тегмади. Ул кун Ҳасанни, разияллоҳу анҳу, тупроққа қўймишта Расул алайҳис-салом

ахли байти Расулнинг таъзиятин бошдин туттилар. Ҳасаннинг ўғсузлари бошларинга тупроқ сочиб: «Изиё, жаддими ҳаққи ҳурмати бизга раҳмат қилғил», теюр эрдилар.

ҲУСАЙН РАЗИЯЛЛОҲУ АНҲУ ШАҲОДАТИ СУЗЛАРИ.

Аймишлар, Ҳусайн разияллоҳу анҳу. тақи Язидли аро икки душманлиқ бор эрди. Бири аслий, бири фаръий. Аслий душманлиқ ул эрдиким, Расул алайҳис-саломнинг тўртунч отаси Абди Маннофнинг эгиз ўғли бўлди, иккисининг орқалари ёпишук. «Муни нетак қилғу», теб кенгаш қилдилар. Бирагу айди: «Бу бирини ўлтуруб азиралинг, бириси тирилсун», теди. Бирагу айди: «Бирини ерда кўмалинг, Ерда чиригай, азрилғай, бириси тирилғай». Абди Манноф йитик қилич олди. Иккисининг орасин қилич бирла ёрди, бири бириндин азрилдилар. Иккаласи тирилдилар. Бирига Ҳошим атадилар, бирига Уммия от берилди. Улғардилар. Ҳошимнинг ўғли бўлди Абдул Муталлиб отлиғ. Абдул Муталлибнинг ўғли бўлди Абу Толиб отлиғ. Абу Толибнинг ўғли бўлди Али отлиғ. Алининг ўғли бўлди Ҳусайн отлиғ. Уммиянинг ўғли бўлди Ҳарс отлиғ. Ҳарснинг ўғли бўлди Суфён отлиғ. Суфённинг ўғли бўлди Муъовия отлиғ. Муъовиянинг ўғли бўлди Язид отлиғ. Ул кун Абди Манноф ул икки ўғлонлар орасига қилич кигурди. Тирик боринча Ҳошимли Уммияли аро қилич эрди. Яна Абдул Муталлибли, Ҳарсли аро қилич эрди. Яна Ҳусайнли, Язидли аро қилич эрди. Асли адоват бу эрди. Аммо фаръий адоват ул эрдиким, бир кун Муъовия ўғли Язидни ундади, айди: «Санинг учун эмгандим, қамуғ тилагингга тегурдум. Эмдима тилагинг бор эрса айғил». Язид айди: «Бир тилагим бор. «На ул?» теса, айди: «Абдуллоҳ Зубайрнинг Фотима отлиғ хотуни бор, явлоқ кўрклук. Кўнглум тилаюр манга бўлса теб». Муъовия айди: «Анима тадбир қилайин». Ёриндаси Абдуллоҳ Зубайрни ундади, айди: «Сан Расулунг аммининг ўғлисан, кўнглум тилаюр санга эзгулук қилсам. Санинг отанг маним ҳаққимда эзгулуклар қилиб турур. Маним бир қизим бор, санга берайин. Миср вилоятин санга берайин», теди. Абдуллоҳ Зубайр ул сўзга ариқиб рағбатлиғ бўлди. Иккинчи кун яна индади, айди: «Бу сўзни қизимқа айдим. Айтур, Абдуллоҳ Зубайрнинг кўрклук хотуни бор, маним бирла ярашмағай. Ани талоқ қилур эрса мани анга бергил, йўқ эрса бермагил теюр». Абдуллоҳнинг кўнглунга Миср вилоятининг севуклуки тушмиш эрди, эвулукин талоқ қилди. Ёриндаси Абдуллоҳни яна индади, айди: «Қизим айтур маним кўркум йўқ. Абдуллоҳ кўрклук хотунин Миср мулки учун талоқ қилди. Бир кун мулк биздин кетса, ул мани тутмағай теюр. Сани унамасман теюр». Абдуллоҳ қазғулуғ бўлди. Муъовия

айди: «Сан қазғурмағил. Ман хотунларни изғам, ани йўлга кўндургайлар». Қачон ул хотуннинг иддати тамом бўлди эрса Абу Мусо ал-Ашъарий разияллоҳу анҳу ундади. Уни ўғли Язид учун қўлғали изитти. Абу Мусо ал-Ашъарий ҳам олим эрди, ҳам омил эрди. Қўпти, ул хотунқа борди. Йўлда Қосим ибн Аббос йўлуқти. «Қайда борурсен?» теб сўрди. Айди: «Абдуллоҳ Зубайр қўйған хотунни Язид учун қўлғали борурмен», теб айди. Қосим айди: «Манимма рағбатим бор, сўзумни айғайсен», теди. Бу Қосим ғоят жамоллиғ эрди. Бир анча борди эрса амир ал-мўъминин Хусайн ибн Али йўлуқти. Улма сўрди: «Қайда борурсен?» теб. Абу Мусо ал-Ашъарий Язид ва Қосимнинг сўзин айди эрса Хусайн айди: «Менимма сўзумни сўзлагил», теди. Абу Мусо борди. Язид сўзин ва Қосим сўзин ва амир ал-мўъминин Хусайн сўзин айди. «Манма сани кўруб кўнгул-ландим. Қаюмизни тиласанг сан билурсан», теди. Ул хотун айди: «Сан бори абушқасен, сени унумасман. Эмди бу учагуда қаюсинқа бўлайин», теди. Абу Мусо айди: «Манга кенгаштинг эрса яроғлиғни айту берайин. Эл кун, олтун, кумуш, тапуғчилар, дунё ҳурмати керак эрса Язидга бўлғил. Кўрк жамол керак эрса Қосимқа бўлғил. Зухд ва илм, ариғ уруғ, охират иззати керак эрса Хусайнга бўлғил. Телим вақтларда кўрдум Мустафо алайҳис-салом Ҳасан ва Хусайнни разияллоҳу анҳумо қўйнингга олиб: **«Саййиду шабаби аҳлид жаннати»**, теб қутлуғ оғзин уларнинг оғзинга қўзар эрди. Ул хотун айди: «Манга дунё ҳурмати керакмас, кўрк жамол керакмас. Ижозат бердим, борғил мани Хусайн бирла ақд қилғил. Азинларнинг умиди кесилсун», теди. Абу Мусо ани Хусайн бирла ақд қилди. Бу хабар Муъовияқа тегди эрса айди: «Эй Абу Мусо, ман мунча тенглик макру, ҳийла қилдим, сен — қамуғини буздунг, ботил қилдинг», теди. Бу сабабдин Хусайн душманлиқи Муъовия бирла беркиди. Фаръий адоват бу эрди. **Ма таракту баъдий фитнатан ахара алар рижали минан-ниса.** Яъни манда кезин эранларга хотунлардин фитнарак қўзмадим. Одамдин қиёматқа анбиё ва асфиёдин телімлар хотун балосига илиндилар. Одам ва Ҳавво қиссаси маъруф. Нуҳ ялавоч эвлуги, Лут ялавоч эвлуги сўзлари маъруф турур. Иброҳим набий бирла Сора ва Ҳожар мундағ-ўқ, Юсуф Зулайхо бирла, Сулаймон Билқис бирла қиссаси машҳур турур. Мустафонинг Ойиша бирла қиссаси машҳур. Амир ал-мўъминина Хусайн разияллоҳу анҳу сўзи хотуни бирла маъруф турур.

Аймишлар, Язид онт ичти, илким етса Хусайнни ўлтургайман теб. Ул сўзинга етти. Аммо Мавло таоло ани озорлади. Расул алайҳис-саломни, Али ва Фотимани ўзинга хасм қилди. Муъовиянинг боши ястукқа тегди эрса Язидга васият қилди: «Хусайнни оғирлағил, санга келмишта ўз ўрнунда ўлтуртғил. Мол қўлса бергил. Бу қамуғ уларнинг

ҳаққи турур. Йўлсуз олиб турурман», теди. Язид айди: «Ман Ҳусайн бирла андоғ иш қилғайманким, сан отаси бирла қилдинг». Муъовия айди: «Зинҳор фузуллуқ қилмағилким, ман Расулдин эшиттим, айди: **Инна лий мақоман йавмал-қийамати маъа қотилил-Ҳусайн ва вайлун ли шуфаъаиҳи ва хусамаиҳи.** Яъни эй Язид, зинҳор ўғлонлик қилмағил, Ҳусайнни озорлатмағил. Расул хасмлиқи явлоқ қаттиғ турур. Отаси васият қилди: Ҳалолзода ул бўлурким, отаси васиятин сақласа. Қачон Муъовия ўлди эрса Язид Валид Атабақа киши изитти. Улар Мадинада эрдилар. Айди: «Ким маним бирла байъат қилмаса анинг бошини манга изғил», теб битик изитти. Битик Валидқа тегди эрса Абдуллоҳ тақи Абдуллоҳ Зубайрни, Ҳусайнни разияллоху анҳу ундадилар. Ётсиғ намози вақти эрди. Булар учағу Расул алайҳис-салом равзасинда эрдилар. Ҳусайн келганларга айди: «Сан борғил, биз борғайбиз», теди. Ул борди эрса Ҳусайн айди: «Билурмусиз, бизни на учун ундайур. Муъовия ўлди, Язид ўрунға ўлтурди. Валидқа битик изиб байъат тилаюр». Надин билдинг теса, ман кеча туш кўрдум Муъовиянинг боши тубан бўлмиш. Ул анинг турур. Бир ит кўрдум анинг ўрунда ўлтурур — ул Язид турур. Улар айдилар: «Байъатқа не теюрсан?» Айди: «Ким эрсаким кеча хамр ичса, кундуз ит бирла ўйнаса, мусулмонлар ҳарамин андин эмин бўлмаса, анинг бирла нетак байъат қилайин. Сиз бормас эрсангиз кўрунманг, ман ёлғуз борайин», теди. Ҳусайн борди. Йигирма етти киши ўз мавлолариндин олу борди, қамуғ силоҳлиғлар. Айди: «Сизлар қапугда ўлтурунг, маним унумни эшитсангиз киринг», теди. Ҳусайн ўзи кирди. Валид Язиднинг битигин сўзин айту берди. Ҳусайн айди: «Бу соат тунла турур, ёлғуз жавоб айса бўлмағай. Ёрин йиғилиб келалинг, жавоб айғайман», теди. Қўпуб чиқғали ўғради эрса Марвон ҳаким, Валиднинг вазири эрди, айди: «Ҳусайн иликка кирди, қўзмағил. Ёрин муним ким бўлур бўлмасмиз Язиддин қўрқмазмубиз». Ҳусайннинг этагига япушти, айди: **Ускут йа адувва-Аллоҳи.** Мавлолари кириб келдилар. Марвон қочти. Ҳусайн андин чиқти, кизланди. Маккага ўғради. Язидга хабар қилдилар. Язид Валидга битик изти. Ҳусайннинг бошин бизга измасанг, жонингни биз олмасмубиз. Валид қазғулуғ бўлди, анинг учунким ариғ эътиқодлиғ эрди. Ҳусайн қайда эрдукин билур эркан, азин ерда истар эрди. Ҳусайнқа киши изитти. «Иш қатигроқ бўлди. Қўпғил, Маккага борғил, инч турур», теди. Ҳусайн йиғлади, эзгу дуолар қилди. Ҳусайн қардош уругинга хабар қилди, фалон кеча чиқалинг теб. Бир анча бирла чиқтилар. Бир анча яроғсиз эрди, қолдилар. Ул кеча Ҳусайн разияллоху анҳу Расул алайҳис-саломнинг ҳазирасига борди, Қуръонни хатм қилди. Саҳар вақти бўлди эрса юзини равзақа ўвурди, айди: **Йа расула-Аллоҳи жиътука шакийан мин умматика.**

Ё Расулуллоҳ, сенинг умматингдин санга шикоят қилу келдим. Мани ўлдурғали ўғрадилар», теб. Ончада узиди. Тушинда кўрди: Расул алайҳис-салом равзаси очилмиш. Расул алайҳис-салом икки иликларин равзадин чиқармиш. Ҳусайнни қучти, оғзинга қубла берди. Айди: «Эй бағрим пораси, эва бизга келгил. Отанг Али, онанг Фотима, аммунг Жаъфар Тайёр разияллоҳу анҳу қамуғлари сенга кузуб турурлар».

Ҳусайн разияллоҳу анҳу айди: «Ё Расулуллоҳ, бу кун мунда-ўқ, тураин», Айди: «Эй кўзум ёруқи, **Инна лака даражатаң фил-жаннати ла таналуҳа илла биш-шаҳадати.** Яъни сенга ужоҳ ичинда даража бор, шаҳид бўлмагинча ул даражани булмазсен. Отанг Алининг азин даражаси бор. Маним саройим Иброҳим ялавоч саройи бирла тенг турур. Иккимизнинг орасида Али саройи турур. Бу сингар боқсанг мани кўрарсен. Ул сингар боқсанг Иброҳим ялавочни кўрарсан», теди. Анчада узганди. Қамуғ аъзоси терламиш. Расул алайҳис-салом равзасинга видоъ қилди, йўлга кирди. Бу оятни ўқийу бошлади: **Фа хаража минҳа хоифан йатараққабу.** Қачон Маккага ёвушти эрса бу оятни ўқийу бошлади: **Ва ламма таважжаҳа тилқоа мадйана.** Маликлар қамуғ ўтру чиқтилар, севундилар. Ўзундин бурунроқи Абдуллоҳ ибн Аби Бакр ва Абдуллаҳ ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Зубайр Маккага келмиш эрдилар. Абдуллоҳ ибн Зубайрни оғирламиш эрдилар. Ҳусайн келди эрса имоматлиқ қилди. Қамуғ эшларда Ҳусайнга кедилар. Абдуллоҳ ибн Зубайр қазғулуғ бўлди. **Қолан-набиййу алайҳис-салом: Аахиру ма йахружу мин қулубис-сиддиқин хуббур-рийсати.** Қола расулу-Алоҳи салла-Алоҳи алайҳи ва саллам: Куну азнабан ва ла такуну руўсан, иза сафарти ма йанжу иллал-азнаб ва таҳликур-руўс. Яна келдимиз мақсудқа. Ҳусайн разияллоҳу анҳу олти ой Маккада тинч турди. Куфаликларга хабар булди. Амир ал-мўъминин Алининг Куфада дўстлари кўп эрди. Айдилар: «Ҳусайн Мустафонинг уруғи турур, отасининг бизинг бирла ҳақлари кўп турур. Ҳусайн бор эркан ўзга ким эрсани нетак имом қилалинг», теб битик изиб Ҳусайнни Куфақа элтур бўлдилар. Ҳусайн Муслим ибн Ақилни Куфақа изти. «Сан борғил, яроғни англаб келгил», теб. Муслим келиб буларни кўрди. Ҳусайнқа битик изтилар. Йигирми икки минг эр байъат қилдилар», теб. Ул кун Куфада Язиднинг нойиблари мустаъриф эрдилар. Бу хабарни билдилар эрса Язидга битик изтилар. Язид қазғулуғ бўлди. Кенгаш тилади. Айдилар: «Шомдин Куфақа битик изғу Басрани, Кувани санга бердим теб. Ул кенду бу ишни битургай», тедилар. Аблуллоҳ Зиёднинг отаси қариндоши ўғли эрди. Битик анга тегди эрса черик йиғиб, Ҳусайндин бурунроқ Куфага келди. Бошинга тайласон йўрканиб кирди. Бу Ҳусайн турур тею сақиндилар. Черик телим кўрдилар эрса Ҳусайн

эрмасин билиб кўруқтилар. Укушлари байъатдин ёндилар. Муслим ибн Ақил бу черик келмасдин уза Ҳусайнқа битик измиш эрди. Куфа халқи қамуғ байъат қилдилар: «Тарк келгил», теб. Абдуллоҳ ибн Зубайрма Маккада Ҳусайнни таркрак изғил теб ошуқтурур эрди. Ўрун, ҳурмат манга қолғай теб. Ҳусайн йўлга кирди. Абдуллоҳ Зиёд келганин билмади. Абдуллоҳ Зиёд Куфага кирди эрса Муслим ибн Ақилни ўлтурди. Қилич урган иликлари қуриди. «Абдуллоҳ Зиёдни булдунгми?» теб сўрди.

Айди: «Қилич кўтуруб урмишта ҳавода Расул алайҳис-саломни кўрдум. Эрнакин қутлуғ оғзинга қисиб турур. Манга қаттиғ ун қилди. Қўрқтум. Илким қуриди, юзум сарғарди», теди. Ҳусайн бу ҳолларни билмади, билса келмагай эрди. Йўлда келурда айтур эрди: «Бу сафарни кўнглум унамас, борғил теюр. **Ва лакин амру-Алоҳи қадран мақдуран.**

Аймишлар, **Иза жаъал-қазо амийал-басару.** Ҳусайн Куфақа беш манзил Талъат отлиғ ерга келмишда Муслим ибн Ақил хабарни эшитти, явлоқ телिम йиғлади. «Ул оталарқа уланди. Бизма сўнгинча борурмиз», теди.

Яна билмади, анчада Ҳарр ибн Язид ар-Раёҳий икки минг эр бирла Ҳусайнқа йўлуқти. Абдуллоҳ Зиёдниг черикиндин эрди. Улан намози вақти эрди, айди: «Эй Ҳусайн, сенинг бирла санчишмоқ тамуғ ўтинға кирмак турур, нетак қилайин. Эй Расулнинг уруғи, куфаликлар битиги бирла келдинг, балоқа илиндинг. Муслим ибн Ақил бирла налар қилдилар, эшиттингму. Ўгут олғил, Маккага борғил. Абдуллоҳ Зиёд менга сўзлаб турур, Ҳусайнни қайда бўлсанг тутғил теб». Ётсиг намози вақти эрди, Ҳусайн имоматлиқ қилди. Ҳарр ибн Язид иқтидо қилди. Намоз ичинда рукуъин, сужудин кўруб Мустафо алайҳис-саломнунг рукуъи, сужудуға ўхшаюр теб кўзлариндин ёш оқар эрди. Намоздин фориг бўлди эрса Ҳусайнга келди, айди: «Эй Расулнинг набираси, мен улуғ балоқа илиндим. Санга маслаҳат ул турурким, черик етмишда бир қуловуз тилагил, сени Маккага элтсун». Ҳусайн қўлдошлари бирла кенгашти. Бирагу: «Ман билурман», теди. Бошлади. Муҳаррам ойининг аввали эрди, тун қоронғу эрди, йўл оздилар, узун тун юридилар. Эртаси Карбалоқа чиқтилар, тупроқ қизил кўрдилар. Ҳусайн разияллоҳу анҳу билдиким, ҳол на турур, Айди: **Аллоҳума инний аъзуз бика минал-карби вал-балаи.** Тевадин инди, қизил тупроқ кўрар. **Ҳаза мақому букаина ва мақталу рижалина ва масфаку димаина,** теб йиғлади. Куфаликларга битик изитти. Биз байъатқа кирдук. Келинг теб эрдингиз эрди, яна аҳдни буздунгуз. Қачон Абдуллоҳ Зиёдқа хабар бўлди эрса Ҳусайн Карбалоқа келмиш. Анчада Умар, Саъдни йигирми икки минг эр бирла йиборди, етиб келдилар. Икки минг отлиғ яроғни Фуротқа изитти. «Сувни

сақланг, уларга берманг», теди. Уч кун сув бермадилар. Расул алайҳис-саломнинг аҳли байти уч кун таяммум бирла намоз қилдилар. Ҳусайн разияллоҳу анҳу қариндоши Аббос бирла, бир қач қўлдош бирла тунла бориб Фуротдин озқина сув олалинг тедилар. Бордилар. Уларқа хабар бўлди, санчиштилар. Утуз эрда йигирми иккиси ҳалок бўлди, Аббос мажруҳ бўлди. Ул кеча Ҳусайннинг қавми уза отларин тушда кўруб: **Ар-раҳилу илайна қариб**, яъни бизга қовушмоқликқа ёвуштунгуз теюр эрдилар, Умар ва Саъд икагу ул эмгакларин кўруб: **Йа лайтаний ма кунту амиран**, теюр эрди. Ҳарр ибн ад-Дож келиб илкин Ҳусайн разияллоҳу анҳу бошига қўзуб айди: «Тавба қилдим, энг илки келган ман эрдим, энг илки санинг учун жон фидо қилган ман бўлайин», теб. Бир тарсо бор эрди. Ҳусайн ўнгинда мусулмон бўлган, ул кун онаси бирла Ҳусайн черикида эрдилар. Язид черики бирла қаттиғ санчишти, телимларни ўлдурди. Охир сўнгги шаҳид бўлди. Бошин кесиб Ҳусайн черикинга солдилар. Онаси ўғли бошин олиб айди: «Эй болам, манглик санинг ўзунг Расул хонадони учун бош бердинг», теб ул бош бирла бир Язидни урди, ҳалок қилди. Чодир йиғочини кўтуруб кирди; телимларни ҳалок қилди. Ҳусайн айди: «Эй заъифа, **Анти ва валадуки маъа расули-Ллаҳи филжаннати**. Яъни сен ўғлунг бирла икагу ужмоҳ ичинда Расул алайҳис-салом бирласиз теди. Ҳусайн қарим қаздурди, ўт бирла тўлдурди. Бир сингардин кирсунлар. Молик ибн Жаъфар ани кўруб айди: «Эй Ҳусайн, ошуқтунг. Охират ўтинга уланмаздин бурун дунё ўтин ёқтинг» теди. Ҳусайн айди: **Казибта йа адувва-Алоҳи инний қодимун ила раббин раҳим**. Елғон айтурсан, эй Тенгрининг душмани. Ман ёрлиқаган Изимға ўғраб борганман. Сўрди. «Мунунг оти на турур?» теб. Айдилар: «Молик ибн Жаъфар турур». Айди: **Аллоҳумма жарраҳу илаң-нари фал-йазуқ ҳарраҳа**. Изиё, Жаъфарни дунё ўтинга чўмургил, анинг иссиқин кўрсун. Ҳусайн бу дуони қилди. Молик ибн Жаъфарнинг оти уркти, йиқилди. Азоқи узангуда қолди. Суйраю келтуруб ўтқа кемишти, ҳалок қилди. Ҳусайн ани кўрди эрса шукр саждасин келтурди. Ҳусайн айди: «Бу кун манга замон беринг. Ёрин ярашалинг», теди. Ким эрса жавоб аймади. Бирагу айди: «Субҳаналлоҳи, қаю турлук кофир замон қўлса берурмиз. Расул уруғи замон қўла турур, бир кеча замон берса на бўлғай». Ул кеча замон бердилар. Тун ичинда Шимр Ибн Жавш халқ бирла Ҳусайн черикига келдилар. Бирагу айди: **Наҳну ва раббил-каъбати минат-таййибина ва антум ал-хабисун**. Изи азза ва жалла отин тута онт ёд қилди. «Биз ариғлармиз, сиз ариғсизларсиз», теди. Язид ибн ал-Ҳаср намозда эркан мун эшитти. Намозни бузуб айди: «Ё фосиқ, сизтеклар ариғ бўлуб Ҳусайн ариғсизму бўлур?» **А муслика минат-таййибина вал Ҳусайну минал хабисин**. Ёриндаси икки черик туруштилари.

Улар йигирми икки минг эр эрдилар, булар сексон икки эрдилар. Ҳусайн разияллоҳу анҳу сақолин элинга қўзуб айди: «Изиё, сен кўрарсен, бизга ким эрса илик тутган йўқму. Буларни биздин кетарган йўқму». Ама мин роҳимин йарҳамуна. Ул ҳолда Ҳарр ибн Ал-Раёҳий улардин кириб келди. Ҳусайннинг ўнгинда ўзин тупроққа кемишти, айди: «Ё Ҳусайн, ёшин аввал сенга келган мен эрдим. Бу кун сан учун жон фидо қилган ман бўлайин. Ёрин жаддинг Мустафо шафоъатидин улуш бўлган ман бўлайин», теб санчишга кирди. Бу шеърларни ўқуб тўқуш қилди.

ШЕЪР

Инний анал-хурру ва ма зиз-зайфи
Азрибу аънақакум бис-сайфи
Мин ғайри мадхали биладил-ҳайфи
Азрибукум фа ма аро мин ҳайфи

Таржимаси:

Ҳур туррурманким қилурман жон фидо,
Ҳурлуқим эмди яқин бўлди манго.
Лаънат ул малъун Язидғаким қилур
Мустафо ўғлонларинга бу жафо.

Телим тўқушти. Етмиш кишини ўлдурди. Отнинг сингирин чоти, язоғин тўқушуб телимни тамуғқа изти. Охир сўнгги шаҳид бўлди. Ҳусайн киши изитти, кўтуруб келдилар. Бошини ўз тизинга қўзуб, юзин тупроқдин аритиб айтур эрди.

Байт: Йа хурру, сирту хурран фид-дарайн.

Ҳотифдин ун берди:

Ланиъмал-хурру, хурр — убнур-рийаҳи.

Ланиъмал-хурру фи таънир-римаҳи.

Анда кезин Язид ал-Хафр кирди. Байт айтиб санчишти, шаҳид бўлди. Анда кезин Заҳр ибн ал-Қайс чиқиб санчишти. Анда кезин Абдуллоҳ Ваҳаб ал-Калбий кирди. Жухуд ариб мусулмон бўлмиш эрди, қари отаси бор эрди. Ўғлига айди: «Ман сани бу кун учун эктуладим. Мани хушнудлуқумни тилаюр эрсанг кириб санчишғил. Хотунлар иликларин ҳино бирла безаюрлар. Эр ул бўлур, сақолин бағир қони бирла безаса ё кенду иликларин душман қони бирла безаса».

Санчишқа кирди, Қаттиғ тўқушти, телимларни тушурди. Яна етиб келди: «Эй она-ота, мандин хушнуд бўлдунгму?» теди. Отаси айди: «Анчада хушнуд бўлурман, Ҳусайн разияллоҳу анҳу ўнгинда жон берсанг». Яна кирди, қаттиғ санчишти, телимларни йикти. Сўнгинда тутуб Умар ва Саъдқа элаттилар. Бошин кесиб Ҳусайн разияллоҳу анҳу черикинга кемиштилари. Отаси бўкру кириб, ўглининг

бошин олиб бирагуни урди, ўлдурди. Яна чодирига чин олиб, ёғига ўтру кириб, айди:

Инний ажужун сайийдий заъифатун
Ҳафийатун арийатун наҳифатун
Азрибукум биз-зарбатил-анифати
Дуна бани Фатиматиш-шарифати

Ҳусайн разияллоҳу анҳу айди: «Эй ота, нару ёнғил. Қамуғ муборизларни бу кун ўтлуғ қилдинг». Ул ёнди, Муборизлар кирдилар. Умар ибн Холид эрди, кирди. Телим санчишти, шаҳид бўлди. Анда кезин Умар ибн Абдуллоҳ ал-Маҳжажий кирди. Яна Яҳё ибн Салим ал-Мозиний кирди. Яна Қуррат ибн Аби Зар ал-Ғаффорий кирди. Яна Молик ибн Анас кирди. Яна Масруқ ибн ал-Ҳажжож кирди. Яна Анис ибн Маъқал ал-Азҳо кирди. Яна Саъид ибн Абдуллоҳ ал-Ҳафифий кирди. Яна Раҳбар ибн ал-... кирди. Яна Ҳилол ибн Нофий кирди. Яна Жанода кирди. Мундағин қамуғлари тўқуштилари, шаҳид бўлдилар. Амир ал-мўъминин Ҳусайннинг қариндошлари тақи Та-миннинг ўғлонлари қолди. Абдуллоҳ ибн Муслим ибн Ақил ибн Аби Толиб бурун кирди. Санчишти, шаҳид бўлди. Ҳусайн қаттиғ унун айди: «Эй маним аҳли байтим, сабр қилинг». Яна Ҳусайн қариндошлари кирдилар, айди-лар: «Аввал биз санинг ўнгунгда шаҳид бўлалинг», теб. Абу Бакр ибн Али кирди.

Шеър айту санчишти, шаҳид бўлди. Яна Умар ибн Али кирди. Телим санчишти, шаҳид бўлди. Яна иниси Усмон ибн Али кирди. Ўғай қариндоши эрди, кирди. Яна Жаъфар ибн Али кирди. Яна Аббос ибн Али кирди. Бу қариндош-лари шаҳид бўлдилар. Ҳусайн қолди тақи икки ўғли Али ал-Акбар, Али ал-Асғар. Али ал-Акбар ўн ёшлиғ эрди, Али Асғар етти ёшлиғ эрди. Али Акбар санчишқа кирди. Ҳусайн сақолин иясиға кўзуб айди: «Илоҳий сан тануқсан. Бу йўлсузларқа санчишқали чиққан кўрк ичинда, қилиқ ичинда узсузлик Расулқа ўхшаюр ҳеч ким эрса йўқ. Изийё, юксак кўк қатаротин яғиз ер баракотин бу йўлсизлардин тийғил — беркигил», теб йиғлади. Али Акбар қаттиғ сан-чишти. Шом черикин телимни тамуғқа изти. Яна ёниб отасиға келди. Эти тани қамуғ қилич бирла бошлиғ бўлмиш. Айди: **Йа абати ал-аташу қад қаталаний ва сиқлул-ҳадиди қад ажҳаданий фа ҳал ила шурбатил-маъи мин сабил.** Яъни: Эй отам, мани сувсалиқ ўлтурди. Темур ёриқ оғири аргурди. Бир ичим сув бўлғайму? Ҳусайн ани эшитиб қаттиғ унун йиғлади: «Эй кўзум ёруқи, бағрим пораси, оз қолди. Бир замон қатлан санчишқа, сабр қилгил. Тарк рўзгорда жаддинг Мустафоқа қовушиб, илкиндин ужмоҳ шаробин ичгайсиз», теб яна санчишқа кирди.

Айди:

Ана Алиййу-бнул Ҳусайни-бни Алийй
Наҳну ва байти-Лаҳи авла бин набийй
Ва-Алоҳи ла йаҳкуму фина ибну муддаъий
Наҳну би ҳукми-Лаҳи ҳаққан амнаъий
Азрибукум бис-сайфи дифаъан ан абий
Зарба гуламин ҳашимийин арабий

Телим санчишти, охири шаҳид бўлди. Аймишлар,ул ҳолда Ҳусайн отдин инди, ўз юзини анинг юзига сура бошлади. Али Асғар етти яшар эрди. Ўтру юриди, келиб айди: «Эй отам, чодирқа киргил. Керакмазким, шаҳид бўлсанг Расул алайҳис-саломнинг уруғи туганса». Ул сўзга парда ичиндагилар қаттиғ унун йиғлаштилар, фарёд кўпордилар. Во Муҳаммадох, во Абал Қосимох, во Фотиматох, во Ҳасан. Ҳусайннинг тўққуз ойлиқ ёш ўғлони бор эрди, Али отлиғ. Чодир қапуғинга келиб ани тилади. «Юзин кўриб қолайин», теди. Илкинга бердилар, юзин юзга кўзуб оғзиндан ўпар эрди. Бир ўқ келиб ўғлоннинг кўзинга тегди, ҳалок бўлди. Ҳусайн разияллоҳу анҳу отдин инди, қиличнинг учи бирла ерни қазди. Намоз қилди. Андағ-ўқ қони бирла тупроқга ўрнатти. Анда кезин отланди, ўфкалик арслонтек кўкраю тўрт сингар тепунди. Бу байтларни айту бошлади:

Кафарал қавму ма қаддара ғайран
Ан саваби-Лаҳи раббис-сақалайн
Қаталу қад мата Алиййан вабнуху
Ҳусайнал-хайра каримал-абавайн
Вабну Саъдин қад раманий гурратан
Би жунудин кана фавқал-ҳатилайн
Кал осий кана минний фа сал за
... тажри би зийаил-вақидайн
Би Алиййинил-хайри баъдан набийй
Ван-набиййил-қурашиййил валидайн
Хаййараҳу-Алоҳу фил-халқи абий
Сумма уммий фа анабнул-ҳарамайн
Ман лаҳу жаддун кажаддий фил-варо
Ав кашуммий фа ана минал-қамарайн
Фатиматуз-заҳроу уммий ва абий
Қосимул-куфри би бадрин ва ҳунайн.

Анда кезин Ҳусайн разияллоҳу анҳу қаттиғ телим санчишти. Тамуғлуғларин тамуғқа изти, сувсалиқ ғалаба қилди. Уларқа тепунди. Уларма Ҳусайнқа тепундилар. Ҳусайн Фурот сингар неча қатиғланди, измадилар. Ул ҳолда Абу ал-Ҳануқ ал-Жаъфар бир ўқ отти. Ҳусайннинг илкинга тегди. Ҳусайн ўқни тортди эрса қон оқа бошлади. Ҳусайн айди: Аллоҳумма қад таро ма ана фиҳи мин ибадика

ҳаулаил-усатул-утату. Яъни Изиё, кўрарсен бу осий қулларингдин манга на тега турур! Фил-жумла қамуғ бирикиб тепундилар. Заръа ибн ал-Шарик ал-Тамимий Ҳусайннинг илкинга бўлағу бирла урди. Амр ибн ан-Ҳалифа ал-Жаҳфий қилич бирла эгнингга урди. Синон ибн Анас ан-Наҳафий ўқ отти, кўксинга тегди. Солиҳ ибн Ваҳаб ал-Марий биқининқа қилич бирла санчти. Ҳусайн отдин йиқилди. Яшил кўк йиқилғутек бўлди. Яғиз ер ҳалойиқни ютғутек бўлди. Отдин тушмишта ура қўпти, ўқни торпти. Кўкус қони бирла икки овучин тўлдурди. Бошини, юзини, сақолини қонга булғади. «Изи ҳазратиға мундоғ борғайман», теди. Умар Саъд айди: «Тушунг, бошини кесинг!» Наср ибн Ҳарша ал-Зиёний иниб азоқи бирла тепти. Орқан кемишти, сақолин тутуб айди.

БАЙТ:

Ақтулукал-йавма ва нафсий таъламу
Илман йақинан лайса фиҳи мин ғами
Ва ла муҳала фиҳи ва ла нактуму
Инна аббака хайру ман тукаллим

Умар ва Саъднинг ўфкаси келди, ўлдурғали ошуктурдилар. Ҳавла ибн Язид ал-Азҳо инди. Ул қутлуғ бошни кести. Отининг юзи ул қонга булғаниб чодирқа келди. Мунуб кўрдилар. Минган йўқ. Ахта кўрдилар, айғир от йўқ. От кўрдилар, Ҳусайн йўқ. Анда кезин ун қўпордилар, йиғи бошладилар, фарёд қўпордилар. Анчада улар келдилар, чодирға ўт ёқтилар. Ҳусайннинг бошини, разияллоҳу анҳу, Абдуллоҳ Зиёдқа изтилар. Бишр ибн Молик Ҳусайн бошини Абдуллоҳ Зиёд олнинда қўзди, айди:

Амлаъу рикабий заҳабан ва физзатан
Ана қаталтул-маликал муҳажжаба
Қаталту хайран-наси умман ва абан
Ва хайра ман саллал-қиблатайни мансибан

Маъниси ул бўлур: Манга олтун кумушдин узангу суюрғағил. Қамуғ ҳалойиқда ййграгининг ўғлин ўлдурдум. Абдуллоҳ Зиёд ўфкаланди, айди: «Андоғ эрмиш ариғларни налук ўлдурдунг», теб бошин кесиб ўлдурди. «Эй азизлар, Расул хонадони таъзиятин тутмасмусиз?» Анда кезин эру хотин, ёш ўғлонларни тевага мундуруб булунлартек ул шумлар Шомқа элттилар. Язид ани кўруб севунди. Тамошақа машғул бўлди. Тун кун хамр ичмак бирла, ўюн қўлтгу бирла, рақс ва тараб қилу бошлади. Бу шаҳодатта кезин қирқинч кун эрди, сарой ичинда хамр ичиб, усруб рақс қилурда мабраз устида секрийишу ўйнаю кирди. Азоқи тойиб мабраз таба тубан тушти. Кўксинга теги кўмулди.

Кириб чиқаргинча ариғсиз жони сижжинқа уланди. Бу ишларни қилиб қирқ кунда ортиқ малик бўлмади.

Аймишлар, Ҳусайн разияллоҳу анҳу бошин Язидга элттилар эрса соқинди. «Муни яхши қилдимму, явузму қилдим билайин», теб Мусҳаф олди. Фол очти эрса бу оят чиқтиким: **Ва хоба куллу жаббарин анид.** Маъниси ул бўлур: Текма куч қилган бўйнағу раҳматдин навмид бўлди. Кўнглинга ёқмади, яна очти, ул оят-ўқ чиқти. Учунчида очти эрса ўфкалаб ура қўпти. Мусҳафни ерга чалди, азоқи остин бости. Авроқларин йиртиб пора-пора қилди, елга бироқти. Бу шеърни айту бошлади:

ШЕЪР

А туъидиний би жаббарун анидин
Фа ҳа ана зака жаббарун анидун
Иза лақийта раббака йавма ҳашрин
Фа қул йа рабби маззақаний Йазиду

Маъниси ул бўлур: Сан мани жаббори анид тею қўрқутурсен, ул жаббори анид манман. Қачон қиёмат куни бўлса Тенгрингни кўрсанг айғил: Изиё, Язид мани мундоғ қилди, йиртти теб айғил, теди алайҳил-лаъна.

ТАНБИҲ ВА НАСИҲАТ

Эй мусулмонлар, Расул алайҳис-салом уруги уза бу золимлар юриди сўргусуз қолғай темак эрмас. Мунда таъхир бўлғай, тақсир бўлмағай. Имҳол бўлғай, ихмол кечмағай. **Ва ла таҳсабанна-Аллоҳа ғофила**н амма **йаъмаллу** золимун. Оллоҳ таоло ёрлиқар, бизни золимлар зулмидин ғофил тею билманг. Кўз тутғил, афъолқа сазо, аъмолқа жазо куни келсун. Ҳайбат бисоти ёзулсин. Аввалин, охирин халқи йиғилсун. **Йуҳшаруз-золимуна йавмал-қийамати ка амсализ-зарр.** Яъни ёрин улуғ кунда куч тегурган, мол олган, дод бермаган золимлар қаринчқа менгизлик азоқлар остинда янчилгулари. Раҳмсиз бекларга захм туггуси. **Куллу лаҳмин набата бил-ҳароми фан-нару авла биҳи.** Яъни ҳаром бирла семурган этлар, сўнгуклар тамуғ ўтиға ёқулғуси. **Иннама йаъкулуна фи бутуниҳим наран ва сайаславна саъиран.** Ўгсузлар молин еган қоринларнинг кўз қулоқлариндин, оғиз бурунлариндин ўт ёлинлар чиқғуси. Мўъминлар ҳараминга хиёнат кўзун боқган, зино, ливотат қилганлар азоб ва уқубат бирла фазиҳат бўлғулари. Заъифларни урғанлар, Изи азза ва жаллани озорлаганлар, азоқ олган, сиғроқ тутган иликларни синдуруб, ушатуб кўкузлариндин чиқарғулари. Номаҳрамқа боқган кўзларни ўт бирла тўлдурғулари. Лаҳв, ғийбат, лағв, ёлгон сўзлаган тилларни энгсалариндин чиқарғулари. Уюн-

кулгу, симоъ, ғазал тинглаған қулоқларға эритмиш құрғу-
шун қуйғулар. Шахват шароби бирла усруб ётғанларни қин
бирла қўпорғулар. Абдуллоҳ Зиёд зулм қилғанларни
сўрғулар. Ҳусайн разияллоҳу анҳуни ўлтургани учун
Язидни тамуғға табон итиб, темур ирғақлар бирла илиб,
буза, йирта, чека, санча қинағулар. Бу ишлар қамуғ
бўлғуси. Бўлғуни бўлмиш тутғил, келғуни келмиш билгил.
Куллу ма хува аатин аатин вал-ҳамду ли-Алаҳи раббил
ааламин. Мавланал-аалимур-раббаний вал-ҳабрус самада-
ний кошифул-мушкилати мифтоҳул-ажайибати имомул-
аиммати носируш-шариъати маржиъул-хосси вал-аамми ва
халли мушкилати ҳалалин ва ҳарамин Носируддин Рабғузий.

ХОТИМАТУ ҚИСАСИ АЛ-РАБҒУЗИЙ

ШЕЪР

Уш битидим бу китобни, эй эранлар эр бўзи,
Бир йил ичра кечти анинг ёйи қиш ёзу кузи.

Уйқу буздум, ўзум уздум, сўзни туздум тун-ла ман,
Эрта қўптум, хома урдум, эмгандим тун-кундузи.

Боғ қўпордим тол йиғочлик ёш япурғоқ ол чечак,
Емиши ҳикмат, фазойил ояти ахбор юлдузи.

Қон қуриттим, жон қувортим, қон чиқардим тош қазиб,
Соф қизил олтун сочиқлаб бегадим бу ер юзи.

Хотирим бикрин эктим парда ичра тугматек.
Кизладим текмалардин тегмасун теб ёт кўзи.

Кўрки ортти кунда етти кўз қулоққача қувуб,
Тўнадим турлук тавордин Рум, Хитой атлас, чузи.

Моҳир эран меҳри тушти меҳрини берган телим,
Меҳри бирла қолди солим, йўқ энгинда тўғ тўзи.

Бориб изтим Носируддин Тўқбуғабек тапуғиға,
Тилаюрму, тиламасму белгулук билсун ўзи.

Ояти ахбор асли анинг, ўзининг оти «Қисас»,
Бош азоққа тегру боқсанг туб ялавочлар сўзлари.

Бу мурассаъ жавҳар аро Мустафо ёлғузтек,
Эшлари тўрт, икки ўғлон, хотун эрди тўқузи.

Аввали Одам Атомиз, охири хотами Расул,
Бу тузук бирла тузулди анбиё мурсал тўзи.

Туртагу отлиғ саҳоба, икки сихр, икки хотин,
Сунгра мақтал зикри бирла тулди қисса туғузи.

Ўзгалар кўп оламунчуқ туздилар эл тизгиниб,
Ман гуҳар дур йинжу туздум кезмадим ёбон ёзи.

Етти юз ўн эрди йилғаким битилди бу китоб,
Тугмиш эрди ул ўғурда ҳут саъодат юлдузи.

Кун туғардин кун ботарға кошки тегса сузларим,
Эшитгандин дуо қўлдум мискин Носир Рабғузий.

Таммат «Қисаси ал-Рабғузий» фи ёвмис-сабиъи вал-ишрина вақт аз-зуҳа фиш-шаҳри ал-мубораки би тавфиқил-маликил-вахҳаб ала яди аз-заъифи ан-наҳифи ар-рожий ила раҳмати-Ллоҳи таъала ҳажи... Муҳаммад ҳажи вазири ғафара-Ллаҳу таъала зунубаҳум ва наввара қубурахум. Аллахумма ғфир ли катибиҳи ва лиман самиъа минҳу ва лиман назара фиҳи...

ат-тарих....

Абдол — тоат-ибодат қилувчи(лар), дарвеш(лар).
Абушқа — қари, кекса, чол, қария.
Аво — яхшироқ, афзалроқ.
Авон — замон; вақт, пайт.
Авоқибат — оқибатлар, натижалар, якунлар.
Авурта — знага.
Адан — Ямандаги йирик шаҳар. Жанубий Арабистондаги Адан ярим оролининг шимоли-шарқида жойлашган.
Адиз — улуг, буюк, баланд, юксак.
Адим — тери.
Адовий — дорилар, дори-дармонлар.
Адоқ, атоғ — дарёнинг қуйилиш жойи.
Аёқ — май идиши.
Аёқчи — соқий, май қуювчи.
Азин — бошқа, ўзга.
Азина — жума, одина.
Азирмоқ — айирмоқ, бўлмоқ.
Азнамоқ — айнамоқ, ўзгармоқ.
Азоқ — оёқ.
Азрилмоқ — айрилмоқ, бўлинмоқ.
Азғози аҳлам — алоқ-чалоқ туш.
Айва — беҳи.
Айн — кўз, кўз қорачиги.
Айроқ — йироқ, узоқ.
Ал — ҳийла, алдов.
Алайҳил-лаъна — Унга лаънатлар бўлсин!
Алам нашраҳ — Қуръон, 94-сура.
Алвоҳ — лавҳлар, (текис) тахта-лар.
Алян — I. пешона; 2. уркак.
Алпоғут — ботир, қаҳрамон, қўрқмас.
Ал-ҳамду — Қуръон, I-сура.
Ам(м) — амаки.
Амир ал-муъминин — мўминларнинг (ислом динига эътиқод қилувчиларнинг) амири; бу ун-

воини илк марта Умар олган.
Амома — салла, дастор.
Аморий I — туя, филга ортилган кажава.
Аморий II — бошқа, ўзга.
Амулмак — тинчланмоқ.
Амуд — гурзи
Амул — вазмин, ўзини босиб олган, босиқ.
Амурд — нок.
Анбар — хушбўй модда, анбар.
Анбиё — набийлар, пайғамбарлар.
Ангдимок — эсламоқ, ёдга олмақ.
Анима — уни ҳам.
Ано — оғир меҳнат, машаққат.
Ансор — I. Кўмакчилар, мададкорлар, сафдошлар; 2. 662 йили Маккадан Мадинага кўчиб борган Муҳаммад ва унинг сафдошларига кўмак берган ва исломни қабул қилган мадиналиклар.
Антокия — Суриянинг шимолида жойлашган шаҳар.
Арсикмоқ — алданмоқ, озмоқ (тўғри йўлдан).
Анумак — тайёрланмоқ, ақлни пешламақ.
Анутоқ — тайёрламақ, ҳозирламақ, йигмоқ.
Ануқламақ — тайёрламақ, ҳозирламақ.
Арасот — қиёмат, қиёмат майдони.
Арён — айрон
Аритмоқ — тозаламоқ, покламақ.
Ариг — соф, тоза, покиза.
Аригламоқ — танламақ, сараламоқ.
Аригсиз — нопок, ифлос.
Аркон — Ислонда бажарилиши мажбур ҳисобланган 5 рукн, яъни асос — ташаҳҳуд, намоз, рўза, закот ва ҳаж.
Артуч — сарв дарахти.

Аршув — аршин (ўлчов бирлиги, 65,2 см дан 112 см гача тенг бўлган).

Арқиш — карвон, савдо карвони.

Арқиш улуғи — карвонбоши.

Арқиш халқи — савдогарлар.

Арқури — кўндаланг.

Аргамчи — арқон.

Аргурмак — чарчатмоқ, толиқтирмақ.

Асиг — фойда, наф.

Асигсиз — бефойда, фойдасиз.

Асмо — исмлар, номлар; аташ, ном қўйиш.

Асмо илми — исм қўйиш илми.

Асо — ҳасса, таёқ.

Асфиё — дўст, чин муҳлис.

Асҳоб — суҳбатдошлар, ҳамсуҳбатлар, уфатлар, дўстлар.

Асҳоби қаҳф — Дақёнус номли золимдан қочиб ғорда яшаган ётти дўст ҳақидаги қисса.

Асҳоб ул-фил — Исломга қадар Ҳабашистон подшоси Абраҳа жанговар филлар билан Катъба-ни вайрон қилиш учун Маккага ҳужум қилган ва улар фил қавми деб ҳам юритилган.

Аҳоҳум — уларнинг биродари, дўсти.

Ахсурмоқ — аксирмоқ, акса урмақ.

Ачигма-сассигма — аччиги, сассиги.

Ашбаҳ — қора, қора ранг.

Ашву — аввал, ... гача, қадар.

Ашоқ — паст.

Аъмол — амаллар, ишлар, қилмишлар.

Аъробий — саҳрода яшовчи араб, кўчманчи араб.

Аягу — қовурга.

Ақба — сассиқпопишак (қуш).

Ақзон — қозонлар.

Ақий — саховат эгаси, сахий.

Ақиқ — қизил рангли қимматбаҳо тош.

Ақрип — секин, аста.

Ақрон — сайёра.

Ақрунлуқ — секинлик, аста-секинлик.

Ақтачи — бош отбоқар.

Ағзурмак — кутармоқ, учирмоқ.

Ағлоқ — авлоқ, пана, яширин (жой).

Ағри — юк.

Ағия — ёмон.

Аҳсана масвоя — (аёлниинг эркакка мурожаати) Мени яхши сақлади.

Аҳсанти масвоя — (эркак кишининг аёлга мурожаати) Мени яхши сақлади.

Б

Бавл — пешоб; нажас (ахлат).

Бавл қилмоқ — сиймоқ, ёзилмоқ.

Бадиз — тасвир.

Бадр — Мадинаниннг жануби-ғарбида жойлашган шаҳарча.

Бадр тўқуши — 624 йили март ойида Муҳаммад бошчилигида мадиналикларнинг Макка қўшини билан қилган жанги.

Бадри сугро, Бадр ас-сугро — 626 йили маккаликлар ва мадиналиклар ўртасида бўлган жанг.

Байт ал-мол — 1. давлат ихтиёрига олинган мол-мулк; 2. давлат хазинаси.

Байт ул-аҳзон — ғамхона, кулфатлар маскани.

Байт ул-маъмур — обод уй (ри-воятларга кўра КАЪБаниннг қаршисида тўртинчи қат кўкда осилиб турувчи ибодатхона).

Байт ул-Муқаддас — Фаластиндаги машҳур шаҳар, Уршалим ва Қуддуси Шариф деб ҳам аталган.

Байъ — олди-сотти, ҳарид.

Байъат — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим.

Байъи иттифоқ — олди-сотти тўғрисидаги келишув, битим.

Бал фаолаҳу — у қилди.

Балиғ — баҳоғат ёшига етган, улғайган. -

Балх — Хуросондаги шаҳар ва вилоят.

Бани исроил — Яъқуб алайҳис-салом авлоди, ибрийлар.

Бану назир — яҳудий қабиласи (Назир авлоди).

Бану салама — араб қабиласи (Салама авлоди).

Бану қурайза — яҳудий қабиласи.

Баркимак — қувватга кирмоқ, қучаймоқ.

Барқ I — бино, иморат.

Барқ II — мол-дунё, борлиқ.

Басра — Халифаликлар давридаги йирик маъмурий ва савдо маркази.

Баъдаху — ундан сунг.

Баълабакка — Шом вилоятидаги шаҳристон.

Бақир — мис.

Бақла — ловия (дуккакли ўсимлик).

Бақлан қўзи — ёш, семиз қўзи.

Багир — жигар.

Бағдод — Ироқнинг пойтахти.

Багирсоқ — меҳрибон, раҳмдил, оқ кўнгил.

Баҳмал — Шамсия йили ҳисобидаги ойларнинг ўн биринчиси (22 январь — 21 февраль кунларига туғри келади).

Безарламоқ — юз ўгирмоқ.

Берга — хивич, хипчин.

Беруш — ташқари.

Бех — яхши, афзал.

Бизонт — мол-дунё, мол ва асбоб.

Бирагу — кимдир, бирор кимса,

Бирламоқ — битта, якка деб билмоқ.

Битик — мактуб, нома.

Битикчи — котиб, мирза; хат ёзувчи.

Бовурчи — сарой ошпази, баковул (мансаб номи).

Бодия — чўл, дашт, биёбон, саҳро.

Бозиргон — савдогар, тожир.

Борламоқ — бор деб билмоқ, борлигига ишонмоқ.

Бору — ҳаммаси, барчаси; ҳамма, барча.

Ботил — бузуқ, бузилган; ноҳақ, асоссиз.

Бош I — яра.

Бош II — бошоқ.

Бошлиқ — ярадор.

Бошмоқ — оёқ, кийим, бошмоқ.

Бокий — барқарор, доимий.

Богдош — оёқни чалиштириб утириш.

Буз — муз.

Буйракланмак — юрак олдириб қўймоқ, қўрқмоқ.

Булдурчин — қуш номи, бедана.

Булмоқ — I. қидирмоқ, истамоқ;
2. эга бўлмоқ, қўлга киритмоқ;
3. етишмоқ.

Булнамак — асир қилмоқ, қўлга туширмоқ.

Булун — асир, тутқун.

Булунг — тараф, томон.

Буроқ — афсонавий учар от, диний эътиқодга кўра гўё Мухаммад алайҳис-салом меърож туни унга миниб Маккадан Қуддусга ва у ердан Аршга кўтарилган эмиш.

Бурч — қарз.

Бурҳон — далил, ҳужжат, гувоҳ.

Бус — туман.

Бусмоқ — писмоқ, пистирма қўймоқ.

Бусуг — пистирма.

Бутмамак — ишонмаслик.

Бутроқ тўн — титилиб кетган кийим, қўйлак.

Бухл — бахиллик, қизғанчиқлик.

Бучақ — бурчак, тараф.

Бушмоқ — аччиғи келмоқ, ғазабланмоқ.

Бушуг — хирс, шаҳвоний туйғу.

Бушукмоқ — хафа бўлмоқ.

Бугра — эркак туя.

Бўз — бўй, қад.

Бўзун — халқ.

Бўйнағу — кўзга кўринган киши, номдор.

Бўйнағулуқ — мақтанчоқлик; кеккайиш.

Булак — тухфа, тортиқ, совға.
Бўре — бўйра.
Бўроқ — тоқзор, узумзор.
Бўқағу — угрилар бўйнига солинадиган сиртмоқ, кишан.
Бўқов — кишан.
Бўғуз — дон.

В

Вақф қилмоқ — бағишламоқ, назр этмоқ.
Ваҳй — Худодан пайғамбарларга юборилган хабар ва илхом.
Вилдон — хизматкор, югурдак.
Вилоят — ўлка, мамлакат.
Вирд — I. намоздан ташқари вақти-вақти билан такрорланадиган қисқа дуо; 2.Шом намози.
Вожиб — фарз, бажарилиши мажбурий, зарурий бўлган иш.
Вофий — тугал, тўлиқ, етарли, қомил.

Г

Гила — гина, ҳафагарчилик.
Гилим — ерга тушаладиган палос.
Гов — муътабар эътиборли, шон-шуҳратли.

Д

Даъви, даво — I. ноҳақ талаб; 2. гувоҳ, шаҳодат.
Дажжол — охир замонда пайдо бўлувчи афсонавий қуш.
Дайён — ҳисобчи (Худо сифати); жазаловчи.
Дайёр — истиқомат қилувчи; монах, уй эгаси.
Дархост — талаб, илтимос, ўтинч.
Даф — доира, ноғора.
Дафъ — қайтариш, узоқлаштириш; ҳайдаш, кеткизиш.
Дер I — узоқ вақт, муддат.

Дер II — тер.
Дигар — ўзга, бошқа, ғайр.
Додак — хизматкор.
Доний — дуоғўй; чақирувчи, даъват этувчи.
Доҳил — дахлдор, тегишли.
Дуруда — дуо, салом, олқиш, мадҳ, сано.
Дукмак — урмоқ.
Душоб — узум шарбати, шинни.

Е

Ег,йиг — яхши, ажойиб, афзал.
Екан — қамиш.
Ел эсанди — ел эсди, шамол турди.
Ема — ва, ҳам, шунингдек.
Етагу — еттовлон.
Етилмоқ — гўхтамоқ, тинмоқ.
Етти яшаб — етти яшар.
Етурмак — амалга оширмоқ, қилмоқ.

Ё

Ё — ёй, камон.
Ёбон — чўл, биёбон.
Ёвумоқ — яқинлашмоқ.
Ёзи — чўл, текислик.
Ёзиламоқ — ёзилмоқ, бўшалмоқ.
Ёзмас — хато қилмас, нишонга бе-хато урар.
Ёзмоқ — гуноҳ, айб қилмоқ.
Ёзуғлуг — гуноҳкор, айбдор.
Ёй — ёз
Ёлин — ёлқин, аланга; учқун; чўғ.
Ёнмоқ — қайтмоқ; воз кечмоқ.
Ёрдн — ёртим, ярим.
Ёрим — ёрдамчи, ҳомий.
Ёрин — эртага, эртанги кун.
Ёриндаси кун — эртасига, эртанги кун.
Ёричи — ёрдамчи; ҳомий.
Ёриқ — совут, зирҳ.
Ёрлиқамоқ — фармонламақ, буйруқ қилмоқ.
Ёрлиғ — фармон, буйруқ.

Ёргучи I — ёрувчи, иккига ажратувчи;

Ёргучи II — қози, ҳакам.

Ёсмук — дуккакли ўсимлик, ясниқ.

Ётсиқ, ятсиғ намози — хуфтон намози.

Ёғи — душман, хасм.

Ж

Жабал — 1. тоғ; 2. баланд; буюк.

Жаббори анид — Оллоҳ сифатларидан бири.

Жавиқмоқ — шуҳрат қозонмоқ.

Жад (д) — ота ёки онанинг отаси, бобо.

Жазъ — бетоқатлик, доду фарёд.

Жамоза, жаммоза — чопқир туя.

Жараб — қипиқ.

Жарда I — туриқ от.

Жарда II — сеҳргар, жодугар.

Живор — яқин ер, ён, атроф.

Жизя — солиқнинг бир тури.

Жовидона — мудом, доимий равишда.

Жофий — жафо қилувчи, жафокор.

Жувағ — нур.

Жувол — турва, халта.

Жувонмард — олийжаноб, очиқ кўлли, сахий; эр йигит.

Жунуб — ифлос, нопок.

З

Забих — қурбонга сўйилган мол.

Забур — Ислонда Довуд пайғамбарга Оллоҳ томонидан нозил қилинган китоб деб таърифланади. Аслида бу китоб Библиянинг «Қадимий аҳд» қисмига кирган диний дуолар тўпламидир.

Закар — эр кишининг олати.

Замзам — Маккада Каъба яқинидаги мусулмонлар муқаддас ҳисоблайдиган қудук.

Замҳарир — совук, қаҳратон.

Заъиф — қувватсиз, кучсиз, ожиз.

Заъфарон — сариғ тус берувчи кушбуй ўсимлик (рус. шафран).

Зиллат — хорлик, тубанлик, пастлик.

Зиндиқ — худосиз, Худога ишонмовчи.

Зокир — зикр айтувчи, ибодатга машғул бўлувчи, ҳамду сано айтувчи.

Зоний — зино қилувчи, гуноҳкор.

Зоҳир — ошкор, равшан, очик.

Зулфиқор — Ҳазрати Алига Муҳаммад пайғамбар тортиқ қилган қилич.

Зумулла, зумра — 1. жамоат, гуруҳ, тўда; 2. хил, жинс.

Зухд — дунё ишларидан воз кечиб, тоат-ибодат билан машғул бўлиш.

Зухра — Чўлпон юлдузи (Венера сайёраси).

И

Ибрий — яҳудий.

Иброний — яҳудий.

Иброний, ибрий тили — қадимги яҳудий тили.

Ибтило — мубталолик; гирифтор бўлиш; балога қолиш.

Ивуқ — кийик.

Игашмак — ўжарлик қилиш, ўжар бўлиш.

Игланмак — хастананмоқ; жойлашмоқ.

Иглик — касалманд, бетоб.

Игсиз — соғ-саломат.

Ижла — ҳайдаш, суриш, қувиш.

Ижтибо — танламоқ, сайламоқ.

Изи — Худо, Тангри, Оллоҳ.

Изи қазоси — Оллоҳнинг ҳукми; ажал, ўлим.

Измоқ-1. озода қилмоқ, қуйиб юбормоқ; 2. юбормоқ, жўнатмоқ.

Изнамак — изидан бормоқ, қидирмоқ.

Изнатмак — бажармоқ, ижро этмоқ.

Изурмоқ — жунатмоқ, юбормоқ.
Ийд — байрам, ҳайит.
Ийдгоҳ — байрам тантаналари ўт-казиладиган жой.
Икагу — икковлон, иккаласи.
Икиндук намози — пешин намози.
Икирар-икирар — иккитадан-ик-китадан.
Илқо — 1. учрашув, мулоқот;
 2. панд, насиҳат, маслаҳат.
Илҳон — куйлаш; куй, овоз.
Иморат — обод қилиш, ободон-лаштириш.

Имҳол — фурсат, муҳлат бермоқ.
Инади — юришмади, бузилди.
Иянган — ургочи туя.
Ингирчоқ — ғижирловчи эгар.
Инжил — христианларнинг муқад-дас китоби (Евангелия).

Инмоқ — тушмоқ, пастга тушмоқ.
Инод — ўжарлик, қасдма-қасдлик.
Иноғ — маслаҳатчи, иноқ (рутба номи).

Инч — тинчлик, сокинлик, осо-йишталик.

Инчиқ — ғамгин, ғам-ғуссали.
Инқиёд — тобе бўлиш, бўйсунуш.
Инқиёд қилмоқ — риоя, амал қил-моқ.

Ирлатмақ — куйлатмоқ, ашула айттирмоқ.

Иргатмоқ — иргитмоқ, отмоқ.

Ис I — ис, ҳид.

Ис II — иш, юмуш.

Исбарламақ — топширмоқ, бер-моқ.

Исиркамақ, эсиркамақ — аямоқ, ачинмоқ, афсусланмоқ.

Исоба — пешонабоғ.

Исор — инъом, бағишлов, сочиш.

Истидрож — аста-секинлик билан яқинлаштириш.

Истинжо — ўзни нажосат ва палид нарсалардан пок қилиш.

Истифо — қамраб олиш; батамом олиш.

Истохлик — олийжаноблик, са-хийлик.

Истиғфор — афв, кечирим сўраш; тавба қилиш.

Исурмақ — маст, кайф бўлмоқ.

Итиғ — ўткир, кескир.

Итоблиғ — қаҳр, ғазаб.

Ихлос сураси — Қуръон, 112-сура.

Ишорат — 1. кўрсатма, амр, фар-мон; 2. имо-ишора, белги; рамз.

Ия — эга, соҳиб.

Иқолат — савдодан айнаиш.

Иҳмол — бепарволик, сусткашлик.

Й

Йиг, ег — яхши.

Йигда — жийда.

Йигитлиғ — ёшлик, навқиронлик.

Йиграк — яхшироқ, маъқулроқ.

Йизиг — ҳид.

Йизиглиғ — муаттар, хушбўй

Йизламоқ — ҳидламоқ, ҳидлаб кўрмоқ.

Йизланмоқ — ҳидланмоқ.

Йилқи қора — қора мол.

Йинжук — суяк.

Йинмақ — ахтармоқ, қидирмоқ, истамоқ.

Йип, йиб — ип, арқон.

Йипор — мушк, анбар.

Йирламоқ — куйламоқ, сўзламоқ.

Йитик — ўткир, кескир.

Йитурмақ — йўқотмоқ.

Йигмоқ — 1. ушлаб турмоқ; 2. чет-лаштирмоқ, узоқлаштирмоқ.

Йигоч I — дарахт.

Йигоч II — тахминан 6 км келади-ган масофа бирлиги.

Йўл кесмоқ — йўлтўсарлик қил-моқ.

Йўллуғ — омадли, омад кулиб боққан.

Йўл сақлагучи — соқчи, қоровул, кузатувчи.

Йўлчиламоқ — йўл кўрсатмоқ.

Йўқсиз — қашшоқ, бечора.

Йўғурмоқ — қориштирмоқ, ара-лаштирмоқ.

К

Кавнайн — икки дунё (бу дунё, у дунё).

Кавсар — жаннатдаги дарё номи.

Кайд — макр, ҳийла, найранг.

Кайдиҳим ҳозо — бу макрларни.

Калаз — чумчуқ.

Калим — кийим, кўйлак.

Калима — сўз, гап, жумла.

Ками, кеми — кема, қайиқ.

Каниса — Яхудийлар ибодатхонасининг ички қисми; маҳсус бўлими.

Канношлик — ахлаткашлик.

Канъон — 1. Ливаннинг милоддан аввалги номи; Юнон адабиётида Финикия тарзида юритилган; 2. Яъқуб пайғамбар ҳукмронлик қилган мамлакат.

Карбало — Бағдоддан тахминан 100 км. масофада жойлашган жой. 680 йилнинг 10 октябрида Хусайн ибн Али бу ерда бўлган жангда ўлдирилган.

Каркас — ўлимтиклар билан кун кечирувчи йиртқич қуш.

Каромат — муруват, сахийлик, олийҳимматлилик.

Кароҳият — нафрат.

Каттон — мато.

Каъба — Макка шаҳридаги мусулмонларнинг энг муқаддас ибодатхонаси. Байт ул-лоҳ, Байт ул-ҳаром, Масжид ал-ҳаром деб номланади.

Кез — мустаҳкам, асосли.

Кезик — навбат, кетма-кетлик.

Кезин — кейин, сўнг.

Кемишмак — отмоқ, ташламоқ.

Кенд — шаҳар, қишлоқ.

Кенду, канду — ўз, ўзи (олмош).

Кертунмак — ишонмоқ.

Кесак — парча.

Кесикли — бўлувчи, парчаловчи; тугатувчи.

Кивурмак — киргизмоқ, киритмоқ.

Кигурмак, хигирмак — киргизмоқ; йўлламоқ.

Киз — мушк сақланадиган халта, идиш.

Кизламак — беркитмоқ, яширмоқ, яшириб қўймоқ.

Кизланч — беркитилган, яширин.

Кизмак — киймоқ.

Кялим — жулдур кийим, ёпинчиқ.

Кин — мушк, хушбўй модда.

Кин йипор — мушк, анбар.

Кириш — ёй ипи, гириш.

Кирпич — ғишт, кирпич.

Киру солди — кейинга қолдирди.

Кишани — оппоқ, оқ.

Киш — қундузнинг бир тури.

Кола — мол, мато.

Колбат — бадан, жисм, жасад.

Колобок — парвона.

Кофур — камфара (оқ хушбўй *mogga*).

Коҳил — дангаса, ялқов; суст.

Коҳин — авлиё, ғойибдан хабар берувчи (исломда келажак ҳақида ёлгон сўзловчилар сифатида талқин қилинади).

Куб — хум.

Куванмак — 1. ишонмоқ; 2. хурсанд, шод бўлмоқ.

Куга — куёвга.

Кузазмак — асрамоқ, сақламоқ.

Кузак — куёв.

Кузармоқ — 1. яқинлашмоқ (куз ҳақида); 2. қутқармоқ, асрамоқ.

Куймак — кутмоқ.

Кумруг, кувруг — ноғора.

Кунг — жория, хизматкор.

Курси — тахт, курси.

Куруд — Миррих (Марс).

Куса(й)мак — соғинмоқ, истамоқ, хоҳламоқ.

Кўгарчин, кўгарчун — кабутар.

Кўкуз — кўкс.

Кўлук — улов, юк ташувчи ҳайвон.

Кўмоч — ерга кўмиб пиширилган . нон.

Кўнглунг эмулгай — кўнглинг таскин топгай.

Кўни — туғри, содик, ростгўй.

Кўнилик — росттўйлик, ҳақиқат.
Кўничи — тўғри, садоқатли.
Кўнунч — рашкли.
Кўкрартак — ларзага келтургудек.
Кўримчи, кўрумчи — авлиё.
Кўрук — бел, белкурак.
Кўрук мунажжим — олдиндан ба-
 шорат қилувчи, юлдузчи.
Кўрсаюрман — кўришни орзу қи-
 ламан, истайман.
Кўшиш — ғайрат, тиришиш.

Л

Лавҳ ул-маҳфуз — пешонада ёзил-
 ган нарса, лавҳ.
Лаъин — лаънати.
Ливотат — жинсий алоқа.
Ложарам — чорасиз; ноилож; ал-
 батта; шунинг учун.
Луком — тоғ номи.
Луълуъ — гавҳар.

М

Мабраз — ҳожатхона, холи жой.
Мавло I — 1. Худо, Оллоҳ; 2. ҳо-
 мий, соҳиб.
Мавло II — хизматкор, ғулом; нав-
 кар.
Мадина — Саудия Арабистони-
 нинг шимоли-ғарбида жойлаш-
 ган Ҳижоз вилоятидаги йирик
 шаҳар.
Мажмар — мушк-анбар сингари
 хушбўй нарсаларни солиб тута-
 тиладиган идиш, манқал.
Мазмум — 1. айбланган, нафрат-
 ланган; 2. хато, маломат.
Макка — Ҳижоз вилоятининг маъ-
 мурий маркази.
Малак ул-мавт — ажал фариштаси,
 Азроил.
Малаулаъло — улвий (олий) олам.
Малиҳ — ширин, мазали, лаззатли.
Мамуқ — пахта.
Ман I — оғирлик бирлиги.

Ман II — таъқиқ.
Манг — қадам.
Мангламоқ — қадам ташламоқ,
 сайр қилмоқ.
Манжаниқ — тош отадиган қади-
 мий уруш қуроли.
Манзилат — мартаба, даража, тут-
 ган ўрин, мақом.
Мансуҳ бўлмоқ — бекор, йўқ қи-
 линмоқ.
Маозаллоҳ — Худо паноҳ берсин,
 Худо сақласин!
Марв — Хуросоннинг қадимги
 пойтахти. Ҳозирда Байрам Али-
 нинг шимолий қисмидаги Гяур
 қалъа ва Султон қалъа номи
 кўҳна шаҳарлар.
Маркаб — улов; от, туя, эшак каби
 миниладиган ҳайвонлар.
Масжид ал-ҳаром — Маккадаги
 Каъба ибодатхонаси ва у билан
 боғлиқ бўлган комплекс.
**Масжиди ақсо (Ал-масжид ал-ақ-
 со)** — Қуддус шаҳридаги мас-
 жид.
Масх — хунук, қабих суратга ки-
 риш, ўзгариш.
Маҳдум — жаноб, улуғ мартабали
 зот.
Махлуқот — яратилган жонзот-
 лар, маҳлуқлар.
Машиқ — кунчиқар, кунтуғар,
 шарқ.
Машруъ — диний қонунга муво-
 фиқ, шариатга биноан, шаръий.
Маъбада — яҳудийлар ибодатхо-
 наси.
Маъзул — озода, бекор, холи.
Маъсият — шариатга, хилоф, йў-
 синда иш тутиш, гуноҳ.
Мақтал — 1. ўлдирадиган жой; дор
 теги; 2. ўлдириш, қатл этиш.
Мақоми маҳмуд — мақтанилган
 мақом, мартаба.
Мағриб — кунботар, кунботиш,
 ғарб.
Маҳобат — 1. ҳайбат, савлат;
 2. кўрқинчли кўриниш.
Мевг — хол.

Менгзамоқ — ўхшамоқ, мос келмоқ.

Менгзатмоқ — ўхшатмоқ, қиёсламоқ.

Менгиз — юз, чехра, бет.

Менгизлик — юзли, чехрали.

Меърож туни — Муҳаммад пайғамбарнинг Арши аълога кўтарилган туни.

Мини — мия.

Мисоқ — аҳду паймон, қасамёд, ваъда.

Мисқол — оғирлик ўлчови (тахминан 4,68 гр.).

Моида — тукин дастурхон.

Муаббир — туш таъбир қилувчи.

Муаззин — азон айтувчи, намозга чақирувчи.

Муаккил — вакил қилинган.

Мубаттар — жулик, кесик, думи юлинган.

Мубориз — қахрамон, ботир, паҳлавон.

Муваҳҳид — ягона Худога эътиқод.

Мужда — суюнчли хабар, хушхабар.

Мужодала — баҳс, баҳслашув.

Мужоҳада — саъй, ғайрат.

Музд — мукофот, ҳақ, тўлов.

Музмар — пинҳон, яширин, махфий.

Муйнуз — шох, мунгуз.

Мукобара — баҳслашмоқ.

Мулкат — подшоҳлик, ҳукмронлик.

Мулотафат — лутф ва марҳамат, шавқат.

Мунажжим — юлдузчи, илми нужум билан шуғулланувчи шахс.

Мунгушмак — қайғурмоқ, ғамаламга ботмоқ.

Мунгуш — ҳоли жой, ичкари.

Мункар билан Накир — ривоятга кўра, ўлик кўмилгандан кейин унинг тепасига келиб, ҳаётлигида қилган савоб ва гуноҳ ишларни сўроқ қилувчи икки фаришта номи.

Мункир — инкор қилувчи.

Мунодий — жарчи, хабарчи, нидо қилувчи

Муножот — Худодан нажот, мадад тилаб қилинадиган яширин ибодат.

Мунтаҳий — охирга, ниҳояга етувчи, тамомланувчи.

Мунҳазим — бузилган, тум-тарақай бўлган.

Мурассаъ — қимматбаҳо тошлар билан безатилган.

Мурдор — нопок, ҳаром.

Мусаббиб — 1. сабабчи; 2. Оллоҳ.

Мусаллам — тобе бўлган, бўйсунган, таслим бўлган.

Мусаллат — голиб бўлган; назоратчи.

Мусаллат қилмоқ — жазо бериш учун юбормоқ.

Мусалло — 1. масжид, намозгоҳ, намоз ўқиладиган жой; 2. жой-намоз.

Мусаххар — бўйсундирилган, ҳукми остига киритилган.

Мусил — шаҳар номи.

Мустажоб — ўтинчи, илтимоси қабул бўлиш.

Мустаъйиф — заиф, кучсиз.

Мустақим — тўғри; пок, ҳалол.

Мусҳаф — 1. Қуръоннинг қадимий қўл ёзма нусхаларининг умумий номи. 2. Қуръоннинг 651 йили Ҳалифа Усмон буйруғи билан тўпланиб, таҳрир этилган нусхаси.

Мутаассиб — бирор нарсага қаттиқ берилувчи, ихлос қўювчи.

Мутаъод — бир-бирига зид, душман.

Мутаҳаййир — ҳайратда қолган, ҳайрон бўлиб қолган.

Мутобий — тобе, мутеъ, бўйсунган.

Мутриб — чолғучи.

Мутриба — чолғучи, созанда аёл.

Муттақий — тақводор, парҳезли.

Муфасссир — 1. шарҳловчи, шарҳ қилувчи; 2. Қуръони каримни

шарҳловчи, тафсиф қилувчи.
Муфохарат — фахрланмоқ, ғурурланмоқ.
Муханнас — хунаса.
Мухлас — ихлосли, ихлосга эга.
Мухотаба — хитоб қилиш, суҳбатлашиш.
Мушир — маслаҳатчи, кенгашчи.
Мушоҳада — кўздан кечириш, тамоша қилиш, кузатиш.
Мушрик — куп худога сажда қилувчи; бутпараст.
Мушфиқ — шафқатли, марҳаматли, меҳрибон.
Муътамад — ишончли, ихлосманд.
Муътафикот — оғир шароит.
Муқирр — бўйнига олган, иқрор бўлган.
Муқри(й) — қироат қилувчи, қори.
Муҳаққиқ — аниқловчи, таҳқиқ қилувчи.
Муҳиб — ошиқ, дўст.
Муҳожир — ҳижрат қилган, ўз ватанидан узоқда юрганлар.
Муҳосиб — ҳисобчи.
Муҳри нубувват — пайғамбарлик муҳри, белгиси.
Муҳталим — вояга етиш.

Н

Набот — гиёҳ, ўт.
Навкиса — бойликка янги етишган, нокас.
Навмид — умидсиз, ноумид.
Навҳа — йиғи-сиғи, нола.
Надам — пушаймонлик, афсусланмиш, надомат.
Нажий — самимий дўст, ҳамроз.
Назир — ўхшаш, монанд.
Наззора — қараш, назар солиш, томоша қилиш.
Найнаво — жой номи.
Налук — нега, нима учун.
Намози дигар — бир кунда ўқиладиган беш вақт намознинг учунчиси, аср намози.

Насб — қуйиш, бунёд этиш, тиклаш.
Насиб — баҳра, улуш, ҳисса.
Насх — арабча ёзувнинг бир тури.
Наузу биллоҳи — Оллоҳ сақласин.
Нафир — карнай.
Нафоз — ўтиш, бажарилиш, таъсир.
Наҳуд — нухот.
Наъжа — қуй.
Наъл — ковуш, пойафзал.
Наққош — наққош, суратчи, нақш қилувчи.
Наҳну — биз.
Ниёз — илтижо, ялиниш.
Нил — Африка қитъасидаги энг улкан дарё.
Нинва — жой номи.
Нисор — сочиш, чочқи.
Новадон — тарнов, нов.
Нозир — назорат қилувчи, назоратчи.
Ноиб — уринбосар, нойиб.
Номустақим — нотўғри; нопок, ҳаром.
Носир — ёрдам, кўмак берувчи.
Носур — даволаб бўлмайдиган яра касаллиги.
Нофила — авлод.
Ноҳид — Зухра юлдузи, Чўлпон.
Нубувват — пайғамбарлик, авлиёлик.
Нукта — нозик ва теран маъноли сўз; ибора, ҳазил.
Нусрат — зафар, ғалаба, ютуқ.

О

Обид — тоат, ибодат қилувчи, синуувчи.
Овуч — ҳовуч, кафт.
Од — от, исм, ном.
Одий I — душман, ёмон киши.
Одий II — од қавмига мансуб кишилар.
Озиғлик — жасур, мард, ботир.
Озмоқ — янглишмоқ, адашмоқ, хато қилмоқ.

Ол I — қизил, ол.
Ол II — қабила, авлод, сулола, насл.
Олалиқ — пес касаллиги.
Оламин сифлий — фоний дунё, бу дунё.
Ол(и) нмрон — Қуръон, 3-сура.
Оллинда — олдида, ҳузурида.
Оло, ило — эҳсон, ҳада.
Ортатмоқ — 1. ҳалок этмоқ; 2. йўқ қилмоқ, вайрон қилмоқ.
Олтинда — остида, тагида.
Ом — омма, халқ, фуқаро.
Онгдимак — эсламоқ, ёдига тушмоқ.
Онгсизин — тўсатдан, бирдан.
Орзу — Уторид (Меркурий).
Ормоқ — чарчамоқ.
Осор — «Ёдномалар» (китоб номи).
Ос — оқсусар.
Охир уз-замон — қиёмат, охир замон.
Ошич — лойдан ясалган қўзача.
Ошлиқ — озиқ-овқат, егулик; ғалла, дон.
Ошчи — ошпаз, ошчи.
Оят, оя — оят.
Оят ал-курси — Қуръон, Бақара сураси, 8-оят.
Оқар — оқ рангли.
Оқсақоллик — иззат-эҳтиромли, ҳурматли.
Оғ — тўр, тузоқ.
Оғи — ипак, мато.
Оғив — соқов, гунг.
Оғир баҳо — қимматбаҳо, нархи баланд.
Оғир баҳолиғ — қимматбаҳоли.
Оғиривча — оғирлиғича.
Оғирламамийшсан — иззат-ҳурмат қилмабсан.
Оғирламоқ — мукофотламоқ, баҳоломоқ; ҳурмат, эҳтиром, тақаллуф кўрсатмоқ.
Оғирлиқ — ҳурмат-эҳтиром, иззат-икром.
Оғир черик — оғир қуроллар билан қуролланган қўшин.

Оғлағу — нозик, юмшоқ.
Оғмоқ — кўтарилмақ, етмоқ.
Оғоз — бошланиш, киришиш.
Оғри — дирҳам, ақча.
Оғуш — насл, насаб, авлод.
Оғуқмоқ — заҳарланмоқ.

Р

Раб(б) — Оллоҳ, Тангри.
Раб — Билқис истиқомат қилган шаҳристон.
Равза — муқаддас қабр, азиз-авлиёлар қабри.
Ражо — мардлик, жасурлик, эрналик.
Райят, раъйят — фуқаро, халқ, омма.
Рафий — юксак, баланд, буюк.
Раҳмат бўлмоқ — қазо қилмоқ, дунёдин ўтмоқ.
Риёсат — буюклик, улуғлик.
Ризвон — саккиз жаннатнинг бири — розилик ва мамнуният жаннати.
Ризо — розилик, бўйсунуш, кўниш.
Рифъат — юксаклик; баланд мартабалик.
Рифъатлиғ — юксаклик, баланд мартабалик.
Рифқ — мулоимлик, меҳрибонлик, юмшоқлик.
Ришват — пора.
Ровий — ривоят қилувчи, нақл қилувчи, қиссачи.
Роний — раҳбар, раҳнамо, бошлиқ.
Роҳат — ҳузур, лаззат, дам.
Рукуъ — намозда икки букилиб туриш.
Рум — Кичик Осиё; Шарқий Рим империяси.
Рум тенгизи — Урта Ер денгизи.
Русто, руста — деҳқон, қишлоқда яшовчи.
Рухом — мрамар тош.
Рўзгор — турмуш, ҳаёт, тирикчилик; толе, бахт.

Рӯзи — ризқ, насиба.

Рӯё — туш, хоб.

С

Сабо — 1. Жанубий Арабистондаги шаҳар; 2. афсонавий мамлакат.

Савмаа — христианлар ибодатхонаси; монастир.

Садақа, садқа — ҳайр-эхсон, қурбон.

Сад(а) — девор.

Сазан — катта, баҳайбат, очкўз.

Сазо — сазовор, муносиб.

Сайҳат — наъра, даҳшатли фарёд, бақирик.

Сакандир — Зуҳал (Сатурн).

Салавот — раҳматлар, дуолар.

Салот — намоз, ибодат.

Самад — абадий (Оллоҳ сифатларидан бири).

Сандувоч — булбул.

Санмоқ — ҳисобламоқ, фикрламоқ, ўйламоқ.

Сарзаниш — маломат, озор.

Саро — дунё.

Сарнич — ёғочдан ясалган челақ.

Сархайл — саркарда, лашкарбоши.

Сарҳ — қаср, кўшк.

Сарҳанг — саркарда, қўмондон.

Сақит — Зуҳра (Венера).

Сақиш, соқиш — сон, саноқ, ҳисоб-китоб.

Сақишсиз — ҳисобсиз, беҳисоб, саноқсиз.

Сақф — 1. шифт, том; 2. осмон, фалак.

Сақфини ўртди — томини, шифтини ёпди.

Сагроқ — идиш.

Саҳара (соҳир) — жодугар, афсунгар.

Саҳба — қизил май, олий сифатли май.

Саҳл — енгил, осон, қийин эмас.

Саҳобалар — Муҳаммаднинг яқин сафдошлари, ёрдамчилари.

Севинчиламак — суюнмоқ, хурсанд бўлмоқ.

Сибт — авлод, бўғин, тоифа.

Сивамак — силамоқ.

Сидра — кедр (диний эътиқодга кўра еттинчи осмондаги бир дарахт).

Сидрат ул-мунтаҳо — диний ривоятга кўра жаннат ва еттинчи қат осмонда ўсувчи дарахт.

Симоқ — бузмоқ, синдирмоқ.

Сизлог — тиш огриғи.

Сизмоғ — чизмоқ, ёзмоқ, битмоқ.

Сикка урмоқ — (пул) зарб қилмоқ.

Симоъ — 1. эшитиш, тинглаш, қулоқ солиш; 2. хониш, сайраш, куйлаш.

Сивгак — пашша, чивин.

Сингар I — томон, тараф.

Сингар II — ярим, чала.

Сингир — томир, пай.

Синоат — касб, ҳунар.

Сирот — 1. кўприк; 2. дўзахдаги қил кўприк.

Сирча — шиша.

Сифлий — паст, тубан.

Сича — қуш номи.

Сиқамоқ — ишонмоқ, инонмоқ.

Сичак — чумчуқ.

Сигит — йиғи.

Сигун — буғу.

Сихр — 1. кувё; 2. қайни.

Совчи — элчи, пайгамбар.

Сожид — сажда қилувчи, таъзим қилувчи.

Соиқа — яшин, чақмоқ.

Солим — 1. омон, соғ, саломат; 2. осуда, тинч.

Сотиғчи — сотувчи, савдогар.

Соқинмоқ — 1. ўйламоқ, хаёл қилмоқ; 2. истамоқ, хоҳламоқ; 3. афсус қилмоқ.

Соқинч — фикр, ўй, хаёл.

Сувсалиқ — ташналик, сувсизлик.

Сужуд — саждалар, сугинишлар, ибодатлар.

Суйрамак — судрамоқ, олиб қочмоқ.

Сулаҳо — билимдонлар, ўқимиш-

лилар, соғлом фикрли кишилар (соляҳнинг кўплиги); порсолар, поқдиллар.

Сунгу — найза.

Сувдурна — шаҳар номи.

Сувдуси румий — Европа ипак кийимлиги, матоси.

Суннат — 1. равиш, одат; 2. Муҳаммад пайғамбарнинг йўли ва қилган ишлари.

Сунъ — хайрли иш.

Сур — сурнай.

Сураи фил — Қуръон, 105-сура.

Сурат ул-анфол — Қуръон, 8-сура.

Сурат ул-анъом — Қуръон, 6-сура.

Сурат ул-аср — Қуръон, 103-сура.

Сурат ул-бақара — Қуръон, 2-сура.

Сурат ул-ихлос — Қуръон, 112-сура.

Сурат ул-муъаввизатайин — Қуръон, 113-114 суралар.

Сурат ул-Юсуф — Қуръон, 12-сура.

Суп — бўз кўйлак.

Сусмак — тортмоқ, ўлчамоқ.

Сурчмак — тоймоқ, тойиб кетмоқ.

Суфра — дастурхон.

Суюрғамоқ — тортиқ қилмоқ, инъом этмоқ.

Суюрғол — ҳукмдорнинг яқин кишиларига берадиган тортиғи.

Суҳуф — бетлар, саҳифалар.

Сўймоқ — ечмоқ.

Сўклумоқ — қовурмоқ.

Сўклунмиш — қовурилган, қовурма.

Сўкилма — қовурма, қовурдоқ.

Сўғалмоқ — қуримоқ, нурсизланмоқ.

Сўган — пиёз.

Т

Тааммул — 1. сабр, бардош; 2. ўйлаб иш қилиш, мулоҳаза билан иш юритиш.

Таба — ... га, томонга.

Табан бўлмоқ — остин-устин бўлмоқ.

Таббоҳ — ошпаз, ошчи.

Табл — ногора.

Табор — болта.

Табук — Дамашқдан Мадинага берадиган йўл устидаги шаҳар.

Табуг, топуғ — 1. хизмат, хизмат қилиш; 2. сажда қилиш.

Табугчи, топуғчи — 1. хизматкор, жория; 2. сажда қилувчи.

Таваққуф — тўхташ, тўхтаб туриш, тўхтов.

Таввон, тавон — тоқат, қувват.

Тавозуъ — одоблик, ўзни паст тутиш, ўзни кичик тутиш, камтарлик.

Тавоф — бирор нарсанинг атрофини кезиш, айланиш, зиёрат.

Тавочи — ҳукмдор буйруқларини тегишли жойларга етказувчи амалдор.

Тавоқ — тақа.

Таврот — Иуданизмдаги муқаддас китоб номи.

Тавротхун — Тавротни ўқувчи, Тавротни муқаддас деб билувчи.

Тавҳид — 1. Суфийликда Оллоҳни якка деб билиш, ёлғизлигига ишониш; 2. ҳақиқатга етишиш-киши руҳининг ялоҳидий руҳ билан қўшилиб кетиши.

Тазарруъ — тавба қилиш, яланиш, ёлбориш.

Тайласон — руҳонийлар бошига ва бўйнига соляб, орқага ташлаб юрадиган ридо.

Такбир — улуғлаш, «Оллоҳу акбар» иборасини айтиш.

Такия қилмоқ — ёнбошламоқ, ёс-тиққа суянмоқ.

Талашмоқ — тешмоқ.

Талбис — алдаш; ҳийла, найранг; бирор нарсани ўзга рангли қилиб кўрсатиш.

Талъат — Ироқдаги Куфа шахри яқинидаги жой.

Тамассук — 1. бирор нарсани маҳ-

кам ушлаш, чанг солиш; 2. хуж-
жат, шаҳодатнома.

Тамаъ — истак, хоҳиш.

Тамор — томир.

Тамуз — Сурёний йил ҳисоби бў-
йича 10- ой номи, июль ойига
тўғри келади.

Тамуг — дўзах, жаҳаннам.

Танаъум — неъматланиш, баҳра-
манд бўлиш.

Тангмоқ — боғламоқ, ўрамоқ.

Тангсуқ — ажойиб, тансиқ.

Тавлиғ — мавжудот, тирик жон.

Танур — тандир.

Тануқ — гувоҳ, белги, нишона.

Тар I — тор.

Тар II — ёлланма меҳнат.

Тарамоқ — сепмоқ, тикмоқ, экмоқ.

Тарламоқ — қочиб кетмоқ, тарқа-
либ кетмоқ.

Таригчилик — деҳқончилик.

Тарк, терк — тез, жадал.

Тарсо — христиан, насроний.

Тасарруф — бошқариш, эгалик, их-
тиёр.

Тасбиҳ — «Субҳаналлоҳ» (Оллоҳ-
га мадҳ ва санолаар бўлсин!)
дейиш.

Тасниф — 1. ёзиш, асар яратиш;
2. синф-синфга ажратиш.

Татру, тетру — тўғри.

Тафвиз — топшириш, ишни ўзга
кишига юклаш.

Тафсир — 1. шарҳ, изоҳ; 2. Қуръ-
они карим оятларини шарҳлаш,
изоҳлаш.

Таъвил — сўзни ўз маъносидан
бошқа маънога буриш, йўйиш,
шарҳлаш.

Таъвили суҳуф — китоблар шарҳи,
баёни.

Тақа — нағал, этик тақаси.

Тақаддус — муқаддас, соф, пок.

Тақтеъ — қисмларга, қаватларга
бўлиш.

Тағайюр — ўзгариш, бошқа тусга
кириш.

Таҳийёт — саломлар.

Таҳйият — салом.

Таҳлил I — ибодат қилиш.

Таҳлил II — «ла илаҳа илла-Ллоҳ»
(ягона Оллоҳдан ўзга Худо йўқ)
дейиш.

Таҳриз — игво.

Тақдис — муқаддас деб билиш.

Теба — туя.

Тебрамак — кетмоқ, жўнамоқ;
ташламоқ.

Тева — туя.

Тевачи — туячи, туякаш.

Тегра — теварак, атроф.

Тезгилмак, тизгилмак — айлан-
моқ, чарх урмоқ; кезмоқ, сайр
қилмоқ.

Текма — ҳар қайси, ҳар бир.

Телим — кўп, зиё.

Телук — емиш-ичиш.

Темор, тямор — ғамхўрлик.

Тешунмак — талпинмоқ, жунбуш-
га келмоқ, ҳамла қилмоқ.

Терияг — чуқур.

Терчи — дастурхон, хонтахта (ту-
затилган).

Тижорат — савдо-сотиқ, олди-сот-
ди.

Тиз — тизза.

Тизмак — тўхтатмоқ, ушлаб қол-
моқ.

Тийин(г) — олмагон.

Тикмак — экмоқ, қадамоқ.

Тикчи — этикдўз.

Тил олғучи — душман томонидан
тил (асир) олиб келувчи.

Тилтоғ — баҳона, сабаб.

Тиргук — тирговуч.

Тирилмак — яшамок, ҳаёт кечир-
моқ.

Тиши — 1. хотин, аёл; 2. ургочи.

Тилға — тиланчи, гадо.

Тирғоқ — тирноқ; чангал, панжа.

Тобиз, топиз — топишмоқ.

Тож ул-умаро — амирлар, беклар
улуғи.

Този — арабий.

Тоиф — 1. зиёратчи, зиёрат қилув-
чи; 2. Каъба гирдини зиёрат
қилувчи.

Тониф — Макка шарқида жойлашган шаҳар.
Тонг — ҳайрат, таажжуб, ажойибот, ғаройибот.
Тонглай — эрта билан, эрталаб.
Тонгламак — ҳайрон бўлмоқ, ажабланмоқ.
Тонг ўркади — тонг отди.
Тоун — ўлат, вабо.
Тублуғ — зотли.
Туб туз — типпа-тик, тўғри.
Туб тўз — уруғ, аймоқ, авлод.
Тубо, туби — жаннатда ўсувчи серсоя дарахт; гуё унинг меваси ранг-баранг бўлиб, ундан хушбўй ҳид таралиб турар эмиш.
Туйлук, тулук — тукли.
Туймак — сезмоқ.
Тулак — босиқ, камтар.
Туланмак — чайқалмоқ.
Тунак — ётоқхона; зиндон, қамоқхона.
Тунглуқ — туйнуқ.
Тур — Фаластиндаги тоғ.
Тура — қўрғон, қалъа, истехком.
Турушмоқ — жанг қилмоқ; қарши бўлмоқ.
Тус — пат.
Туруқмоқ — тўхтамоқ, турмоқ.
Тутуғ — гаров, тўлов.
Туч — бронза.
Туг I — байроқ, туг.
Туг II — тўсиқ, ғов.
Тугмоқ — туғилмоқ, дунёга келмоқ.
Тугурмоқ — туғилмоқ, таваллуд топмоқ.
Тўз — асос, ўзак.
Тўнамак — кийим тикмоқ.
Тўнг — ичи тўла.
Тўпуз, тўбуз — тўқмоқ.
Тўра — қонун-қоида, расм, одат.
Тўритмоқ — яратмоқ, бунёд этмоқ.
Тўрқа — ипак.
Тўқимоқ — урмоқ, солмоқ.
Тўқуш — жанг.
Тўғ тўз эмулмак — чанг-тўзон тинмоқ.

Тўғ тупроқ — чанг, тўзон.
Тўға — касал, бемор.

У

Ув — уй, жой.
Увут — уят.
Угимақ — янчмоқ; майдаламоқ.
Угутмак — енчмоқ, майдаламоқ.
Уд, уй — сигир.
Ужб — манманлик, мағрурланиш.
Ужмоқ — жаннат.
Уз I — ишбилармонлик, омадлилик.
Уз II — довов.
Уза I — устига.
Уза II — уст, тепа.
Уза, ўза — аввал, илгари, олдин.
Узамак — ўсмоқ, кўтарилмақ.
Узимоқ — ухламоқ.
Ўзсузлук — бесунақайлик, қўполлик.
Ўзурмоқ — жўнатмоқ, юбормоқ.
Ўйлуқ — бел, бўкса.
Ўймоқ — 1. кимгадир эргашмоқ;
 2. кимгадир тақлид қилмоқ.
Укак — бурж.
Укуш — кўп, зиёд.
Улаи намози — шом намози.
Улаш — ғамгин, хуфтондил.
Улимак — ҳўл бўлмоқ.
Улвйй — олий, юксак, юқори.
Улув — олий, буюк.
Улуш — ҳар доим, тинмасдан.
Улғармоқ — улғаймоқ, балоғатга етмоқ.
Умам — қавм, гуруҳ, уммат.
Уманч — ишонч, умид.
Уммат — пайғамбар йўлидан борувчилар.
Умра — Макка шаҳрига зулҳижжа ойининг 8,9,10- кунларидан бошқа пайтларда қилинадиган кичик ҳаж.
Умсунмоқ — умид қилмоқ.
Умуд, амуд — устун, тик таянч ёғоч.
Умур — ишлар, ҳодисалар, мушкилот.

Унгур I — тўнинг этаги.
Унгур II — гор, унгу.
Увоқ — чопқи.
Урағут — аёл, хотин.
Уркумак — чўчимоқ, қўрқиб қочмоқ, хуркмоқ.
Урламоқ — қичқирмоқ, наъра тортмоқ.
Урлуқ — уруғлик, уруғ.
Урф — таъбир, истилоҳ.
Урунг — оқ.
Урунмак — боғламоқ, ўрамоқ.
Уруғламоқ — болаламоқ.
Усрук — маст.
Усурмак — маст бўлмоқ, кайф қилмоқ.
Уфтанмак — уялмоқ, андиша қилмоқ.
Ухруж — тарк эт (уйни), чиқ!
Учуз — арзон.
Учузлик — арзончилик.
Ушоқ — 1. кичик, майда-чуйда; 2. кичик, ёш бола.
Ушр — ўндан бир; йилда бир марта экинларга солинадиган солиқ.
Ушра — ҳажнинг бир қисми.
Уюк — 1. қум; 2. ботқоқ.
Уюкмак — ботмоқ.
Уюмак — ухламоқ.
Уюғ — қоронғулик, зулмат.
Уя — уруғ, қариндош.
Уқало — ақлйлар, оқиллар.
Уқбо — охират, нариги дунё.
Уғ — хода, қўноқ.
Уғон — Оллоҳ, Тангри, Худо.
Уҳуд тўқуши — 625 йилда Уҳуд тоғи этагида бўлган маккалик ва мадиналиклар ўртасидаги жанг.

Ф

Фазиҳат — шарманда, расво, беобру.
Фаластин — VII-VIII асрларда вилоят маркази.
Фараҳ — шодлик, кўнгилахушлик.

Фарж — 1. ёриқ; 2. аёллар жинсий аъзоси.
Фариза — бажарилиш фарз бўлган ишлар (масалан: рўза, намоз ва ҳ.).
Фасиҳат — сўзнинг очиқ, равшан ва қоидага мувофиқ бўлиши.
Фоний — йўқ бўлувчи, йўқолувчи.
Фориғмиш — бўшаш, озод бўлиш, ҳалос бўлиш.
Фурот — Ироқдаги катта дарё.

Х

Хайбар — 628 йил Муҳаммад забт қилган қалъа.
Хайлу-хашам — бола-чақа ва таниш-билишлар.
Халифан вофий — ўз сўзида турувчи, ўз мавқеига мувофиқ халифа.
Халхол — оёққа тақияладиган олтин ёки кумуш ҳалқа.
Хамр — май, шароб.
Харбуз — тарвуз.
Хардала — хардала (горчица).
Харж — сарф, чиқим.
Харож, хирож — 1. ер солиғи; 2. бирор кимсанинг тасарруфидаги йирик ерлар.
Хатир — улуғ, бузург, катта.
Хозин — хазиначи.
Холиқ — яратувчи (Оллоҳнинг сифати).
Худайбия — Арабистон ярим оролидаги жой номи.
Хулат — дўстлик, самимият.
Хуний — қонли, даҳшатли.
Хўрос — хўроз.

Ч

Чалиқлик — бебош, шўх.
Чанок — ёғоч идиш; товоқ.
Черик — қўшин.
Чизон — 1. чаён; 2. Чаён буржи (22- октябрь — 21 ноябрь).

Чичала — жим-жилоқ.
Чиқир — чарх (ип йигирувчи ас-
 боб).
Чигой — йўқсил, қашшоқ, камба-
 гал.
Чов — 1. хабар; 2. шон-шуҳрат,
 доврўғ, донг.
Чугурка — чигиртка.
Чуз — алвон рангли хитой парча-
 си.
Чугз — узун кокил.
Чўкармак — чўктирмоқ.
Чўғи — қичқириш, қаттиқ овоз чи-
 қариш.

Ш

Шак — гумон, шубҳа.
Шар I — милга тенг келувчи узун-
 лик ўлчови.
Шар II — шаҳар.
Шаристон — мустаҳкам қалъаси
 бор бўлган катта шаҳар, шахрис-
 тон.
Шафиз — воситачи, ҳимоячи.
Шақий — бахтсиз, гуноҳкор.
Шаҳодат — дин йўлида ҳалок бў-
 лиш.
Ширк — бир неча худо бор деб
 эътиқод қилиш (политеизм).
Шокир — шукр этувчи, қаноатла-
 нувчи.
Шом — ҳозирги Сурия мамлакатининг
 қадимги номи.
Шош — сийдик.
Шуғл — шуғулланиш, киришиш.

Э

Эв — уй.
Эвлук — хотин, аёл.
Эвурмак — айлантормоқ, тескари
 қилмоқ.
Эв қизиси — уй қизи.
Эгин — елка.
Эгирмак — қуршаб олмоқ, ўрамоқ.
Эзгу — яхши.

Экинду намози — аср намози.
Эктуламак — боқмоқ, тарбияла-
 моқ, вояга етказмоқ; озиқ-ов-
 қат, ем-хашак бермоқ.
Элатмак — олиб бормоқ, элитмоқ.
Эл кун — халқ.
Эмганмак — 1. машаққат тортмоқ;
 2. меҳнат қилмоқ.
Эмгатмак — азовба, машаққатга
 солмоқ, қийнамоқ.
Эндак — ташқи томон, таш, юз.
Эндурмак — тушмоқ, ёғмоқ.
Энги кўсаб — юзи, яноғи сарғайиб
Эпчи — аёл, хотин.
Эран — киши, одам.
Эрин — лаб.
Эрнак — бормоқ.
Эсбарламоқ — илтижо қилмоқ.
Эсрутмак — маст қилмоқ.
Эссиз — ёвуз, ёмон, беъмани.
Этмак — нон.
Этмакчи — новвой.
Эшкак — эшак.

Ю

Юклук — ҳомиладор.
Юл — булоқ, жилға, ариқ.
Юлдуз I — сайёра, юлдуз.
Юлдуз II — илдиш.
Юлуг — қайтариб олиш учун тула-
 надиган пул, эваз.
Юлғун — бута.
Юмуртқа — тухум.
Юмуртқаламоқ — тухум қилмоқ.
Юмғақ — юмалоқ, думалоқ.
Юнгул — енгил.
Юрт — қўшин қароргоҳи.
Юртуғ, юрду — тешик.

Я

Явлоқ — ёмон, ярамас.
Язоқ — пиёда, яёв.
Ялавоч — Худонинг элчиси, пай-
 гамбар.
Ялавочлик мулки — пайгамбарлик
 мавқеи.

Ялчиқ — ой.
 Яман — Африка қитъасидаги дав-
 лат.
 Янаша — ёнаша — ёнма-ён.
 Янашган — ёнма-ён юрган.
 Янг — каби, ўхшаш, сингари; усул.
 Яндоқ — янтоқ.
 Янут — эваз, жавоб.
 Янчук — бўкса.
 Яр — тупук.
 Ярасиқ, ярасиғ — кўршапалак.
 Ярмоқ — пул, ақча.
 Яшиқ I — Қуёш.
 Яшиқ II — дубулға, жез қалпоқ.
 Яган — фил.
 Яғиз — қора.

У

Ўвмак — сиқмоқ.
 Ўвурмак — ўгирмоқ.
 Ўг — ақл, фаросат; хуш.
 Ўга — оқил, билимдон, доно.
 Ўгду — ҳамд, сано, мақтов.
 Ўгдумак — мақтамоқ, ҳамд, сано
 айтмоқ.
 Ўгмак — мақтамоқ, ҳамд, сано
 айтмоқ.
 Ўгратмак — ўргатмоқ
 Ўгсуз, Ўгсуз I — етим.
 Ўгсуз II — беҳуш, хушсиз.
 Ўзурмак — жўнатмоқ, юбормоқ.
 Ўйла — ўшандоқ, ўшандай.
 Ўксук — кам, оз.
 Ўксуклук — зиён, зарар, камчи-
 лик.
 Ўкуз — буқа, ҳукиз.
 Ўкча — товон, оёқнинг товон қис-
 ми.
 Ўлак — ўлик, мурда.
 Ўмган — бўғиз, бўйин.
 Ўнг I — олд; олдинги, аввалги.
 Ўнг II — ўзга, бошқа, ташқари.
 Ўнгай — Муштарий (Юпитер).
 Ўнгамоқ — ўз ҳолига келмоқ
 Ўнгин — бегона, бошқа, ўзга.
 Ўнгмоқ — йўнмоқ, қазимоқ.

Ўнгурқа — пушт.
 Ўпроқ — увада, жулдаур кийим-
 бош.
 Ўра — шиш, бўқоқ.
 Ўркамоқ — қолмоқ, бўлмоқ, их-
 тиёр қилмоқ
 Ўрламак — кўтарилмақ; йиғламоқ.
 Ўрнамак — ўрнашмоқ, жойлаш-
 моқ.
 Ўртмак — беркитмоқ, яширмоқ,
 тўсмоқ, ёпмоқ.
 Ўртуғлу — берк, ёпиқ.
 Ўртуғлуг, ўртуқлук — яширин,
 сирли, махфий, ёпиқ.
 Ўрум — йиртиқ, жулдаур кийим-
 бош.
 Ўсанмак — четда турмоқ, қочмоқ.
 Ўтачи — табиб.
 Ўтру — қаршисида, юзма-юз.
 Ўфка — ғазаб.
 Ўфкаламоқ — ғазабланмоқ, аччи-
 ги келмоқ.
 Уч — эс, хуш.
 Учашмоқ — душманлашмоқ, ўча-
 кишмоқ.
 Ўқимоқ — чорламоқ, чақирмоқ.
 Ўқунмоқ — атамоқ, чақирмоқ.
 Ўғлон-ушоқ — кичик, ёш болалар.
 Ўграмоқ — 1. йўл олмоқ, жўна-
 моқ; 2. киришмоқ, қўл урмоқ,
 бирор ишни мўлжалламоқ.
 Ўғур — вақт, пайт.

Қ

Қабз қилмоқ — жонини олмоқ.
 Қава, Қова — пақир, челақ.
 Қавий — кучли.
 Қавл — сўз, гап.
 Қавуртлук — тўпланиш, йиғилиш,
 жам бўлиш.
 Қадаш — қариндош.
 Қадашлиғ — қариндошлиқ, қарин-
 дошга эга.
 Қадр туви — қадр кечаси, лайла-
 тул-қадр (27—рамазон кечаси.).
 Қазо — 1. тақдир, қисмат; 2. ўлим.
 Қазон намоз — намоз вақтининг
 ўтиб кетиши.

Қазқач — ишлаб топиш.
Қазғанч — иш ҳақи; фойда.
Қазғу — қайғу, алам, ғам.
Қазғулуг — қайғули, аламли, ғам-
ли.

Қайра — яна, тагин, қайта.
Қалянг — қалин, сеп.
Қаллош — камбағал, қашшоқ.
Қамуг — ҳамма, барча.
Қангли — арава.

Қанят тўқимоқ — қанот қоқмоқ.
Қап, қоп — қоп, қанор, меш.
Қапуг, қабуг — эшик, дарвоза.
Қаранфул — қалампирмунчоқ.
Қарағу — кўр, сўқир.
Қари — қўл учидан тирсаккача
бўлган ўлчов бирлиги.

Қарим — ўра, чуқурлик.
Қаринча, қаринчга — чумоли.
Қарлуғоч — қалдирғоч.
Қарт — қари, кекса.
Қарият ус-саминина — саксонлар
қишлоғи.

Қат — қават.
Қатарот — кўз ёшлари.
Қатланмоқ — бардам бўлмоқ.
Қатрон — 1. санавбар дарахтидан
муолижа учун олинадиган қо-
ра рангли модда; 2. қора ранг.

Қағун — қовун.
Қидва — пешво, раҳбар.
Қиёмат — охират куни.
Қизлик — қимматчилик, очарчи-
лик, қаҳатчилик.

Қиз-қирқин — жориялар.
Қил — бир турли қуш номи, қил.
Қила — айтилган, дейилган.
Қилода — бўйинга боғланадиган
тасма, бўйинбоғ.

Қин — қийноқ, азоб, жазо.
Қинамоқ — қийнамоқ, азоб бер-
моқ.

Қир — қопқоқ.
Қисмат — тақдир.
Қисрақ — ёш байтал.
Қисас — қиссалар.
Қиш қамчи — эгма қамчи.
Қоб қавсайи, Қоба қавсайи —

1. Икки ёй оралиғи; 2. жуда
яқин масофа.

Қобақ — қовақ.
Қоб қаёш — қариндош-уруғлар.
Қоз — ғоз.
Қолоғлиғ — совутли.
Қониё — қанот ҳосил қилган.
Қорабош — қул, хизматкор.
Қотиглиқ — машаққат, қийинчи-
лик.

Қотланмоқ — ҳаракат қилмоқ, ти-
ришмоқ.
Қоф — афсонавий тоғ.
Қофила — карвон, сафарга чиққан
кишилар тўдаси.
Қубла — бўса.
Қубош — экинзорларда ўрнатила-
диган қўриқчи.
Қувармоқ — қуримоқ, қуриб қол-
моқ.

Қузи — қуйи, паст.
Қузуқ, қузуғ, қуйуқ — қудуқ.
Қузуруқ — қуйруқ, дум.
Қула — заъфарон (ранг).
Қулағуз — йўл кўрсатувчи.
Қулланмоқ — қул бўлмоқ.
Қуловуз — йўл кўрсатувчи, йўлчи.
Қумартғу — васият; тузук.
Қурбат — яқинлик, етишиш.
Қурт — бўри.

Қуртқа, қуртга — кампир.
Қурумоқ — қотиб қолмоқ.
Қуршанмоқ — белни боғламоқ.
Қуръа — шартли белги, чек,
қуръа.

Қуръа солмоқ — чек ташламоқ,
фол очмоқ.
Қут — емак, овқат, озиқ.
Қустантиния — Константинополь,
Истанбул.

Қутрум — Имлоқ томонидан бўёд
этилган шахристон.

Қушлуқ оши — эрталабки овқат,
кун чиққандан сўнг ейиладиган
овқат, нонушта.

Қуъуш — бўзчи дастгоҳининг бир
қисми.

Қуғу — оққуш.
Қўбормоқ, қўпормоқ — бунёд эт-
моқ, қурмоқ.

Қубсамоқ — соз чалмоқ.

Қўзмоқ I — ижозат этмоқ, руҳсат бермоқ.

Қўзмоқ II — қўймоқ, жойлаштирмоқ.

Қўл — дарёнинг қуриган ўзани.

Қўлмоқ — илтижо қилмоқ, илтимос қилмоқ, сўрамоқ.

Қўмимок — зерикмоқ, чарчамоқ.

Қўмурмоқ — силжитмоқ, қўзғатмоқ.

Қўндоғламоқ — йўргакламоқ.

Қўнуқлуқ — меҳмондорчилик.

Қўнғи — қўшни.

Қўнғармоқ — 1. бузмоқ, вайрон қилмоқ; 2. қўпормоқ, ағдармоқ.

Қўч — қўчқор.

Ғ

Ғайб — 1. маконсизлик; 2. сир.

Ғайб илми — 1. ғойибни билиш, кўринмаган нарсани кўра билиш; 2. сир билиш.

Ғаним — душман, рақиб.

Ғанимат — 1. қулай фурсат, имконият; 2. бойлик, молдунё, ўлжа.

Ғанин — манқа, манқалаб сўзловчи.

Ғариблик — мусофирлик, иложсизлик.

Ғул — занжир.

Ҳ

Ҳавдаж — хотинлар тушиб юриши учун туя устига ўрнатилган кажава.

Ҳавл — ваҳима, ваҳшат.

Ҳадя — совға, тортиқ, инъом.

Ҳаж — исломда беш фарздан бири (Маккага бориб Каъбагуллоҳни зиёрат қилиш).

Ҳазор — минг.

Ҳай — тириклик, хавф, виқор.

Ҳай ато қилмоқ — жон ато қилмоқ, тирилтирмоқ.

Ҳайбат — қўрқинч, хавф, виқор.

Ҳамиятлик — ориятли.

Ҳамал — 1. қуёш йили ҳисобида биринчи ой номи (март — апрель); 2. қўй.

Ҳанзала — итқовун.

Ҳарис — тамагир.

Ҳашом — яқин киши; қабиладош.

Ҳибор — оқил, билимдон.

Ҳижоб — ларда, ниқоб, ёпинчиқ.

Ҳижоз — Арабистон ярим оролидаги Макка ва Мадина шаҳарлари жойлашган территория номи.

Ҳилм — юмшоқ табиатлилик; сабр ва сабрлилик.

Ҳимоят — ҳимоя, паноҳ.

Ҳиро — Макка яқинидаги тоғ.

Ҳирфа — қасб, ҳунар.

Ҳяқд — гина, нафрат.

Ҳожиб — эшик оғаси, дарбозабонлар бошлиғи.

ОЯТ, ҲАДИС ВА АРАБЧА ШЕЪРЛАРНИНГ ТАРЖИМАСИ.

Оят, ҳадис ва арабча шеърларнинг таржимасини
саҳифаларга қараб тартиб билан ўқинг

Эй муъминлар, сизлар Мусога азият берган одамларга ўхшаманглар.

Кейин Оллоҳ таоло Мусони уларнинг айтган айбларидан оқлаган эди (33-69)¹.

¹ Қадис ичидаги раҳамлар сура ва оятларнинг тартиб рақамини билдиради.

Эй тош, ташла кийимимни.

Кейин Оллоҳ таоло Мусони уларнинг қўйган айбларидан оқлаган эди. (33—69).

Мусо ўз қавмидан биз билан учрашиш учун етмиш кишини танлаб олди (7-155).

... (ваъда қилган ўттиз кечага) Биз тагин ўн кеча қўшдик, шундай қилиб парвардигорининг ваъда қилган вақти қирқ кеча бўлди (7-142). (Эй, Мусо) то Худони ошкоро кўрмагунимизча сенга ҳаргиз ишонмасмиз. Кейин устиларингизга чақмоқ балоси келиб тушди (2-55).

Кейин ўлганларингиздан сўнг сизларни тирилтирдик (2-56).

Эй Илоҳим, мен Сенинг олдинга талаб қилиб, рағбат қилиб, ёлвориб, сўраб бошқаларга бермаган улугъ неъматни менга ато айлармикансан деб келдим. Эй улугълик ва салтанат соҳиби, менга жамолингни кўрсат, мен бир кўрай.

(Оллоҳ таоло) дедики: «Мени ҳеч кўра олмайсан» (7-143),

Оллоҳ покдур, муқаддасдур, иззат эгасидур, У ҳаргиз ўлмас.

Лекин сен тоққа қара, агар у тоқат қилиб тура олса, унда сен мени кўрасан (7-143).

Мусонинг парвардигори тоққа жамолини кўрсатганда, тоғ чидай олмасдан парча-парча бўлиб кетди (7-143).

Ва Мусо беҳуш бўлиб йиқилди (7-143).

Эй ҳайз кўрган хотиннинг боласи, сен парвардигорингдан бир улугъ саволни бевақт сўрадинг.

Мусо ҳушига келганда, Эй пок парвардигор, мен тавба қилдим ва мен муъминларнинг аввалидурман,— деди (7-143).

Мен сени пайғамбарлик билан ва Мен ила сўзлашишдек катта неъмат билан одамлардан имтиёзлик қилдим, энди ниманики берсам шуни олгил ва шоқир бандалардан бўлгил (7-144).

Ва Оллоҳ Мусо билан сирлашиб гаплашди (4-164).

Ва Оллоҳ Иброҳимни ўзига дўст қилиб олди (4-125).

Эй парвардигорим, жамолингни кўрсат. Сенга бир қарай (7-143).

... Муътазилыйдур, уларга лаънат бўлсин.

Улар уни (яъни ўлимни) ҳаргиз орзу қилмайдилар (2-95),

Мусо беҳуш бўлиб йиқилди жисми билан, кейин ҳушига келди қалби билан ва тасбиҳ айтди тили билан. Чунки ҳушидан кетиш, йиқилиш баданнинг иши, ҳушнинг қайтиб келиши — дилнинг иши ва тавба қилиш — тилнинг иши.

Мусо ваъдалашган жойимизга келганда ва унинг парвардигори у билан гаплашганда: «Эй парвардигорим, Сен менга ўзингни кўрсат, мен Сени кўрайин», деди (7-143).

Жаброил «лан тароний», яъни «мени ҳаргиз кўраолмайсан» деган оятни ўқиганда, Расул алайҳис-салом ўринларидан сакраб туриб кетдилар, кейин пайғамбар алайҳис-салом жим қолдилар, чунки Оллоҳнинг жамолини кўришлик, бу фақатгина Муҳаммад пайғамбарнинг насибаси, бошқаларники эмас эди.

Сен кимсан менинг юзимга қарайдиган.

Кичкина бўлса ҳам савол саволдур, инъом ҳар қанча катта бўлса ҳам инъомдур.

Мен санъаткор билан машғулман, унинг яратган санъати билан эмас;

Мен подшоҳ билан машғулман, унинг қўл остидаги раъйياتи билан эмас.

Назар тоймади ва ҳаддан ҳам ошмади (53-17).

Йўқ-йўқ, ҳаргиз ундоқ эмас, улар ул куни парвардигорлари жамолидан мустаҳкам тўсиқ билан маҳрум бўладилар (83-15).

Сўз сўрашнинг шартларидан бири одобни сақлашдур.

... Кўрсат жамолингни, сенга бир қарай (7-143).

Эй, кошки эди бизларга ҳам Қорунга берилган дунёча бойлик берилса.

Ҳақиқатан, у ниҳоятда катта бойликка эга (27-79).

Уларнинг ичидан илмилари айтдиларки, вой аҳволларинга, имонли бандалар учун Оллоҳнинг савоби яхшироқдур (27-80).

У деди: «Ҳақиқат шуки, бу нарсаларнинг ҳаммаси менга мендаги илм туфайли берилгандур» (28—78).

Уларга бир бузоқ шаклидаги жасадни ясаб берди (20-88).

Ва шунда улар дедилар: «Сизларнинг худонгиз ва Мусонинг худоси мана шудур» (20-88).

Ва у иккаласининг отаси солиҳ одам эди (18-82).

Албатта, сизларнинг парвардигорларингиз раҳмон сифатли Оллоҳдур, шунинг учун менга тобеъ бўлинглар ва менинг буйругимга итоат қилинглар (20-90).

Дарҳақиқат, Биз сендан кейин қавмингни бир балога гирифтор қилиб, синаб кўрдик ва Сомирий уларни гумроҳ қилди (20-85):

Кейин Мусо қавмининг олдига хафа бўлиб, ғазабланиб қайтиб келди (20-86).

Бу иш сенинг имтиҳонингдан бошқа нарса эмас, бу тадбир билан Сен хоҳлаган одамнинг гумроҳ қиласан ва хоҳлаганингни тўғри йўлга бошлайсан (7-155).

Ва у биродарининг сочидан тутиб ўзига торта бошлади (7-150).

Шунда у деди: «Эй онамнинг болагинаси, қавмимиз мени назарига илмади ва мени ўлдиришларига оз қолди, энди мени душманлар олдида шарманда қилма» (7-150).

Эй парвардигорим, мени мағфират қил ва биродаримнинг ҳам гуноҳларини кечир, биз иккаламизни ўз раҳматингга ол; Сен раҳмдилларнинг раҳмдилроғисан (7-151).

Нима бўлди санга, эй Сомирий? (20-95).

У деди: «Мен улар кўрмаган нарсани кўриб қолдим ва юборилган элчи фариштанинг қадам изидан бир сиқим тупроқ олдим ва унинг, яъни бузоқнинг ичига солдим» (20-96).

Ва менинг нафсим менга шуни яхши кўрсатди (20-96).

Мендан кетгил, бу дунёда сенга жазо шулки, сен менга ҳеч ким тегмасин деб юрасан (20-97).

Сен доим бирга олиб юрган илоҳингга бир боқ, биз уни албатта куйдириб сўнг кулини совуриб дарёга оқизурмиз (20-97).

... Ўзларингни ўлдириглар ёки ватанларингиздан чиқиб кетинглар, деб... (4-66).

Масалда дебдурларки: «Биродарни йўқотишдан кўра ўлим осонроқ».

Бас, тавба қилинглар парвардигорларингизга, кейин ўзингизни ўлдириглар (2-54).

Шу воқеадан кейин сизларни кечирдик, шояд шукур қиларсизлар деб (2-52).

Бизни масхара қилмоқчимисан? (2-67).

У, яъни Мусо, деди: «Нодонлардан бўлишдан Оллоҳ сақласин» (2-67).

Парвардигорингни чақириб сўра, бизга баён қилсинки, у қандай сигир. (2-68).

У шундай сигирки, қари ҳам эмас ва жуда ёш ҳам эмас, балки шу иккаласининг ўртасидаги миён ёшли сигирдур (2-68).

Улар дедилар: «Парвардигорингдан дуъо қилиб сўра, бизга у сигирнинг рангги қандай эканлигини баён қилсин» (2-69).

Дарҳақиқат, шундай тўқсариқ рангли сигирки, унга қараган одам хурсанд бўлади (2-69).

Улар дедиларки: «Парвардигорингдан дуъо қилиб сўраки, у қандай эканлигини бизга баён қилсин, чунки сигирлар бир-бирига ўхшашдур. Агар шундай қилса, иншо Оллоҳ биз тўғри йўл топажамиз». (2-70).

Албатта у шундай сигирки, на ер ҳайдаб хор бўлган ва на экин суғорган, айблардан холи, соғломдур ва бирорта доғи ҳам йўқдур (2-71).

Улар дедиларки, ана энди рост гапирдинг (2-71).

Кейин уни топиб сўйдилар. Бажаролмай қолишларига сал қолган эди (2-71).

Ул вақтки, сизлар бир одамни ўлдириллар ва бу хусусда жанжал қилинлар ва Оллоҳ сизлар яширмоқчи бўлган нарсани ошкор қилмоқчи бўлди. Биз шунда дедик: «Сигирнинг баъзи бир аъзоси билан у ўликни уринлар». Оллоҳ ана шундай қилиб ўликларни тирилтиради ва сизларга қудрат оятларини кўрсатади, шояд сизлар тушунарсизлар деб (2-72,73).

У, яъни балиқ дарёда йўл топиб кетиб қолибди (18-61).

У, яъни Мусо ғуломига деди: «Келтир овқатимизни, биз бу сафаримиздан кўп чарчадик» (18-62).

«Оё, кўрқмайсизми, қоя тош ёнида истироҳат қилганимизда, мен балиқни унутиб қолдирибман» (18-63).

У иккаласи бизнинг бандаларимиздан бир бандани учратдилар (18-65).

Сен кимсан ва мени қандай танидинг?

Буни менга менинг парвардигорим букурди.

Таомларингиз қани?

Қовурилган балиғимиз қани?

Мусо унга, яъни Хизр алайҳис-саломга, деди: «Сенга таълим берилган ҳиндоятдан менга ҳам ўргатишинг учун сенга эргашай» (18-66).

Сен мен билан бирга сабр қилолмайсан (18-67).

Худо хоҳласа, мени сабрли топасан ва мен бирорта буйруғингга осийлик қилмайман (18-69).

Улар иккаласи юриб кетдилар ва бир ерга бориб кемага минганларида у, яъни Хизр кемани тешиб қўйди (18-71).

Оё, кема аҳлини фарқ қилмоқ учун уни тешиб қўйдингми? Ғоятда оғир иш қилдинг-ку (18-71).

У, яъни Мусо деди: «Унутганим учун менга дашном берма ва мени бу ишимда қийнама» (18-73).

У, яъни Мусо деди: «Бир бегуноҳ одамни беқасос ўлдиридингми? Сен номаъқул иш қилдинг» (18-74).

У иккаласи юриб кетдилар ва бир қишлоқ одамларига келдилар ва у қишлоқ аҳлидан таом сўрадилар, улар эса буларни меҳмон қилишдан

бош тортдилар. Шундан кейин бу иккаласи кета туриб, ушбу қишлоқда йиқилай деб турган бир деворни қурдилар ва уни тўғрилаб тик қилиб қўйдилар (18-77).

У, яъни Мусо деди: «Агар хоҳласанг, бу иш учун улардан ҳақ олган бўлардинг» (18-77).

Мен тезда сен сабр қилолмаган нарсаларнинг таъвилини айтиб бераман (18-78).

Кейин биз шунини ирода қилдикки, уларнинг парвардигори ўлган ўғилларининг ўрнига покроқ ва раҳмдилроқ фарзанд берсин (18-81).

У икки етим боланинг оталари солиҳ одам эди (18-82).

Сен сабр қилолмаган нарсаларнинг таъвили мана шудир (18-82).

Мен улар мени ёлғончига чиқаради деб қўрқаман (26-12).

Очиқ юзли бўлгил. Сержаҳл, тунд бўлма.

Ўз нафсингни жанжалдан сақла, ҳожатсиз бирор ерга борма.

Ҳақиқатда, мана бу одам менинг биродарим бўлади. Унинг тўқсон тўққизта урғочи қўйи бор (38-23).

У сажда қилиб йиқилди ва Худо томонга қайтди (38-24).

Кейин биз уни кечирдик (38-25).

Эй Довуд, биз сени ер юзига подшоҳ қилдик (38-26).

Энди сен одамлар ўртасида ҳақиқат ила ҳукм қилгин (38-26).

Ўз нафсинг ҳавосига эргашма (38-26).

Биз Довудга Сулаймонни бердик (38-30).

Довуд Жолутни ўлдирди (2-251).

Уларнинг пайғамбари уларга деди: «Ҳақиқатда Оллоҳ таоло сизларга Толутни подшоҳ қилиб юборди» (2-247).

Ҳақиқатда Оллоҳ таоло уни сизлардан ортиқ кўрди ва уни илмда ва жисмда зиёда қилди (2-247).

Ва Оллоҳ хоҳлаган одамига подшоҳлик беради (2-247).

Албатта Толутнинг подшоҳ бўлишининг аломати ва далили шулдурки, сизларга Мусо ва Ҳорунлардан қолган сандуқ келур (2-248).

Кимки у дарёдан ичса, у биздан эмас; ва кимки ундан тотмаса, у мендандир; агар қўли билан бир ҳовуч олиб ичган бўлса, унда зарари йўқдир (2-249).

Ўтмишда қанча озчиликдан иборат одамлар Оллоҳнинг изни билан кўпчилик устидан ғалаба қозонганлар. Ва Оллоҳ сабр қилувчилар биландир (2-249).

Ва Оллоҳнинг изни билан Довуд аскарлари душманни енгдилар, Довуд Жолутни ўлдирди ва Оллоҳ унга подшоҳлик ато қилди (2-251).

Биз уларга буюк подшоҳлик бердик (4-54).

Ва биз унга бир навъ кийим тикиш санъатини билдирдик (21-80).

Биз унга (Довудга) темирни юмшатиш илминия бердик (34-10).

Вақтики у иккаласи меҳроб рўбарўсидан девордан чиқиб келишди... (38-21).

Улар иккаласи Довуд устига кирганда, Довуд улардан қўриб чўчиб тушди (38-22).

Ҳақиқатда, мана бу шахс менинг туғишган биродарим бўлади. Унинг тўқсон тўққизта совлиқ қўйи бор, менинг эса биттагина совлигим бор (38-23).

Довуд билдики, биз уни синаб, имтиҳон қилиб қураппимиз, дарҳол

парвардигорига истиғфор айтди ва сажда қилиб ерга йиқилди ва қилган гуноҳидан қайтди (38-24).

Эй тоғлар, у билан бирга тасбиҳ айтинглар (34-10).

Эй Худо, мана бу одамларни бирор соат тинчит, мен ҳожатимни айтиб олай.

Эй Довуд, билмадингмики, овознинг кўплиги менинг эшитишимга монелик қилолмайди.

Ори, эй парвардигорим, бир соат одамларни тинчит.

Кейин биз унинг учун ўша нарсадан ўтдик ва ҳақиқатда, унинг бизга яқинлиги ва чиройли оқибати бор (38-25).

Биз шуни эсладикки, Довуд ва Сулаймон бир экин полизи ҳақида ҳукм қилиб ўтирар эдилар. У полизни бир жамоанинг қўйлари босиб пайҳон қилган эди ва биз уларнинг қилган ҳукмларидан хабардор эдик. Кейин биз қандай ҳукм қилишликни Сулаймонга тушунтирдик (21-78,79).

Сукут сақлаш ҳикматдир, аммо унга амал қилувчи оздир.

Бу бизнинг сенга ато қилиб берганимиздир, хоҳласанг ундан бошқаларга инъом қил, хоҳласанг узингда сақла, ҳисоб йўқдир (38-39).

Ва менга бир подшоҳлик ато қилгинки, мендан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин (38-35).

Унинг, яъни шамолнинг тонгда юриши бир ойлик масофа ва кечда юриши ҳам бир ойлик масофадир (34-12).

Унинг ҳукм йўлларини Сулаймонга тушунтирдик ва уларнинг ҳар бирига илм ва ҳикмат бердик (21-29).

Эй парвардигорим, мени мағфират қил ва менга бир подшоҳлик ато қилгинки, мендан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин. Сен ҳақиқий ато қилувчисан (38-35).

Эй Сулаймон, мен ҳамма подшоҳларнинг жонини оламан, то дунёда сендан бошқа бирорта подшоҳ қолмасин.

Унинг, яъни шамолнинг тонгда юриши бир ойлик масофа ва кечда юриши ҳам бир ойлик масофа (34-12).

Биз унга шамолни мусаххар қилиб, бўйсундириб бердикки, унинг фармони билан хоҳлаган томонга оҳисталик билан эсиб турарди (38-36).

Биз унинг учун мис булоқларини оқизиб қўйдик (34-12).

Келтиринглар менга эритилган мисни, мен унинг устига қуяй (18-96).

Ҳовуздай келадиган лаганлар ва қимирламайдиган қозонлар (34-13).

Мени хорлаганингдек Оллоҳ ҳам сени хор қилсин.

У, яъни Сулаймон чумолилар водийсига келган вақтида бир чумоли деди: «Эй чумолилар, уйларингизга кириңглар, тагин Сулаймон аскарни билан билмай сизларни босиб кетмасин» (27-18).

Унинг сўзидан Сулаймон табассум қилиб кулди ва деди: «Эй парвардигорим, менга ва ота-онамга берган неъматларингга шукр айтишни насиб қилгил ва сен рози бўладиган солиҳ амалларни қилиб боришимни насиб этгил (27-19).

Ва биз ерни тушадик, қандай яхши тушовчилармиз биз (51-48).

Шом вақтида унга (Сулаймонга) зотли аргумоқ отлар кўрсатилганда... (38-31).

Афсуски, мен аргумоқлар муҳаббатини парвардигорим зикридан ортиқ кўрибман, ҳатто куёш ҳам парда орқасига яшириниб ботибди (38-32).

«Қайтаринглар уларни менга»,— деди. Кейин уларнинг оёқларини ва сонларини силай бошлади (38-33).

Қайтаринглар уларни менга (38-33).

Хабар ҳеч қачон кўз билан кўргандек бўлмайди.

Биз Сулаймонга шамолни мусаххар қилиб бердик, унинг тонгда юриши бир ойлик масофа ва кечда юриши ҳам бир ойлик масофадири (34-12).

Биз яна унга ҳар бири қурувчи ва сувга шўнгувчи ғаввослардан иборат девларни мусаххар қилиб, бўйсундириб бердик (38-37).

Тўғри йўлга бошловчи Оллоҳ.

Улар Сулаймонга унинг истаган нарсаларини қилиб берар эдилар: баланд иморатлар, тимсоллар ва лаганлар... (34-13).

Сулаймон пайгамбарнинг подшоҳлик замонида шайтонлар ўқийдиган нарсага эргашдилар (2-102).

Эй парвардигорим, мени мағфират қил ва менга бир подшоҳлик ато қилгинки, мендан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин. Сен ҳақиқий ато қилувчисан (38-35).

Ҳақиқатда Биз Сулаймонни имтиҳон қилдик ва унинг тахти устига ўлик жасадни ташладик, сўнг у тавба қилиб Биз томон қайтди (38-34).

Ва Сулаймон Довуддан мерос олди (27-16).

Эй парвардигорим, Сенинг номингни айтишни унутганим учун мени кечир.

Хўжайиннинг наздида мени эслагин, аммо шайтон хўжайинига эслатишни унинг ёдидан чиқартириб қўйди (12-42).

Менга бир подшоҳлик ато қилгинки, мендан кейин ҳеч кимда ундай мулк бўлмасин (38-35).

Бас, биз унга шамолни мусаххар қилиб бўйсундириб бердик (38-36).

Мендан кейин дегани, яъни мен билан бирга дегани.

Бас, биз унга шамолни мусаххар қилиб бўйсундириб бердик (38-36).

Шунингдек, биз Сулаймонга яна девлардан бўлган бинокорларни ва ғаввосларни ва яна занжирларда боғланиб турган бир қанча девларни мусаххар қилиб, бўйсундириб бердик (38-37,38).

Бу бизнинг сенга ато қилган нарсамиз (38-39).

Бергил ундан... (38-40).

Ёки ўзинг қўлингда ушлаб тур, ҳисоб йўқдир (38-39).

Унинг учун бизнинг наздимизда яқинлик ва чиройли оқибат бор (38-40).

У, яъни Сулаймон қушларни кўздан кечирди ва деди: «Нима бўлди, ҳудҳуд кўринмайди ёки у йўқми?» (27-20).

Мен уни қаттиқ азоблайман ёки сўзсиз сўяман ёки у менга ғойиб бўлгани сабабини кучли далил билан исботлайди (27-21).

Дарҳол у деди: «Сенга маълум бўлмаган бир нарсанинг хабарини айттайин. Сабо мамлакатидан сенга аниқ бир хабар келтирдим» (27-22).

Мен бир хотинни кўрдимки, у ўша мамлакатга подшоҳлик қилади. Унга ҳар қандай бойликлардан берилган ва унинг буюк бир тахти бор (27-23).

У хотинни ва унинг қавмини кўрдимки, улар ҳаммаси Оллоҳни қўйиб қуёшга сигинар эканлар (27-24).

Кўрамиз, тўғри айтасанми ёки каззобларданмисан (27-27).

Сизлар менга катталиқ қилманглар, менга мусулмон бўлиб келинглар (27-31).

Эй давлат аёнлари, менга ҳурматли жойдан бир хат келтирилди (27-29).

Албатта, у хат Сулаймон тарафидандир. Ва албатта, у ғоятда меҳрибон ва раҳмдил бўлган Оллоҳ таолонинг номи билан бошлайди ва сизлар менга катталиқ қилманглар, менга мусулмон бўлиб келинглар, дейди (27-30,31).

Билқис деди: «Эй давлат аёнлари, бу ишимда менга бир маслаҳат беринглар. Сизлар ҳаммангиз менинг ҳузуримга йиғилиб келмагунингизча мен бирор қатъий қарорга келмай тураман (27-32).

Билқис деди: «Албатта, подшоҳлар агар бирор шаҳарга кирсалар уни хароб қиладилар ва азизларни хор қиладилар» (27-34).

Мен уларга бир тўхфа юбораман ва қарайманки, элчиларимиз нима билан қайтар эканлар (27-35).

Оё, менга мол билан мадад бермоқчимисизлар? Менга Оллоҳ таоло сизларга бергандан яхшироғини берган. Сизлар эса менга берган ҳадяларингиз билан хурсанд бўлаясизлар (27-36).

Уларнинг олдида қайтиб бор. Ва бизлар тезда шундай бир лашкар билан етиб борамизки, улар унга тоқат қилолмайдилар. Ва биз уларни у ердан хор қилиб чиқарурмиз (27-37).

Жинлардан бўлган бир дев: «Сен ўрнингдан тургунингча, мен уни келтираман»,— деди (27-39).

Оллоҳнинг китоби ҳақидаги илмдан хабардор бўлган ул зот деди: «Мен кўз очиб юмгунингизча уни келтираман». (27-40).

Унинг тахтини ўзгартириб қўйинглар (27-41).

Гўёки ўша (27-42).

Билқис уни кўрган вақтида ҳовуз деб гумон қилди ва этагини кўтариб оёқларининг болдирини очди, шунда Сулаймон: «Бу шишалардан зийнатланиб ясалган қасрдур»,— деди (27-44).

Биз унга ўлим ҳукмини юборганимизда унинг ўлганлигидан девларга далолатни Сулаймон ҳассасини ичидан еб қўйган бир қуртдан бошқа ҳеч ким бермади. (34-14).

Сулаймоннинг жасади ерга юзи билан йиқилганда, девлар аниқ билдиларки, агар улар ғойибни билганларида эди, бу хорлик азобида мунча вақт қолмаган бўлар эдилар (37-14).

Ва, албатта, Юнус мурсал пайғамбарлардандур (37-139).

У ғазабланган ҳолда кетганда... (21-87).

У зулмат ичида нидо қилди (21-87).

Сендан бошқа бирорта илоҳ йўқ, Сен ҳамма айблардан поксан (21-87).

Агар у тасбиҳ айтувчилардан бўлмаганда эди... (37-143).

Ёмон бир ҳолатда гиёҳсиз сахрога ташланган бўлар эди (69-49).

Эй қоя тош, бери кел!

Оллоҳдан бошқа ҳеч бир илоҳ йўқ ва, албатта, Юнус Унинг элчи пайғамбаридур.

Эй оху, бери кел!

Оллоҳдан бошқа бирорта илоҳ йўқ ва, албатта, Юнус Унинг элчи пайғамбаридур.

Эй ҳудойимиз, ва эй саййидимиз, ва эй раҳмдилларнинг раҳмдилроғи.

Магарам Юнуснинг қавми... улар имон келтирганида, улардан расволик азобини кўтардик (10-89).

У ғазабланган ҳолда кетганида ўйладики, биз уни тутишга қурбимиз келмайди деб (21-87).

Агар сенинг дилинг қўрқувчиларнинг дилидан бўлганда эди ва сенинг сабринг сабр қилувчиларнинг сабридан бўлганда эди, бутун оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳ таолодан қочмаган бўлардинг.

Ва, албатта, Юнус бизнинг юборган пайғамбарларимиздандур. Вақтики биздан қочишга тайёр турган кемага бориб тушди ва (кема тўхтаб қолганда) кема аҳли қуръа ташлади ва қуръа Юнусга чиқди. Уни сувга ташладилар ва уни наҳанг балиқ ютиб юборди, ва шу сабабли Юнус маломат қилинди (37-139,140, 141,142).

Ва эсла Юнусни ҳам, у ғазабланган ҳолда кетганида ўйладики, биз уни тутишга қурбимиз келмайди деб (21-87).

Биз уни тутишга қодир бўлмаймиз, яъни биз унга қийинчилик туғдирмаймиз демакдир.

Шу вақт зулмат ичида туриб нидо қилдики, ё Оллоҳ, Сендан бошқа илоҳ йўқ, Сен ҳамма айблардан поксан, мен ўзим золимлардан бўлдим (21-87).

Эй парвардигорим, мени тоғдан туширдинг ва қирдан чиқардинг ва дарёга фарқ қилдинг ва наҳанг балиқ қорнига ҳибс қилдинг; энди Худо ҳақи, сўнча бир навъ ибодат қилайки, ундай ибодатни жаҳонда ҳеч ким қилмагандир.

Кейин биз уни бетоб ҳолда даштга чиқариб ташладик (37-145).

Ва унинг устига соя бўлсин деб қовоқ кўкатики ўндириб қўйдик (37-146).

Эй Юнус, шунча қилган гуноҳларинг билан подшоҳлар мақомига утирганинг кифоя қилмайдими?

Улар шундай одамларки, уларнинг дилларига Оллоҳ таоло имон нуруни битиб қўйгандур (58-22).

Ва, албатта, Илёс бизнинг мурсал пайғамбаримиздандур (37-123).

Оллоҳдан бошқа бирорта илоҳ йўқ ва Илёс Оллоҳнинг элчисидур.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта илоҳ йўқ ва мен, Илёс, Оллоҳнинг расул элчисидурмен.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта илоҳ йўқ ва мен, Илёс, Оллоҳнинг мурсал элчисидурмен.

Энг яхши яратувчини қўйиб, Баъл номли бутга топинасизларми? (37-135).

... парвардигорингиз бўлган ва ўтган ота-боболарингизнинг парвардигори бўлган Оллоҳни қўйиб ... (37-136).

То Оллоҳ бир ҳукм чиқаргунча сабр қил. Оллоҳ ҳукм чиқарувчиларнинг энг яхшисидур (10-109).

Ва мени золим жамоалардан қутқаргил (66-11).

Ва, албатта, Илёс бизнинг мурсал пайғамбарларимиздандир (37-123).

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта илоҳ йўқ, Жиржис Оллоҳнинг элчисидур.

Ягона ва ҳеч бир шериги йўқ Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқдир.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ, Жиржис Оллоҳнинг элчисидур.

Ёки у зотга ўхшайдики, у томлари йиғилиб ётган қишлоқ олдидан ўтиб борарди... (2-259).

Булар ўлгандан кейин Оллоҳ қандай қилиб тирилтирар экан? (2-259).

Шу онда Оллоҳ унинг жонини олиб юз йил жонсиз ҳолда қолдирди ва шундан кейин тирилтирди (2-259).

Оллоҳ деди: «Қанча вақт ётдинг?» (2-259).

Мен бир кун ётдим (2-259).

Ёки бир куннинг баъзи қисмида... (2-259).

Оллоҳ дедики: «... балки юз йил ётдинг» (2-259).

Таоминга ва сувинга қара, улар ҳеч ўзгармабдир (2-259).

Эшагинга ҳам қарар... (2-259).

... то биз сени одамларга намуна ва ибрат қилиб кўрсатайлик (2-259).

Мен Оллоҳ таолонинг ҳар бир ишга қодир эканини яхши биламан (2—259). Бу менинг билишимнинг аслидур. Ўз парвардигорига махфий овоз билан нидо қилди (19-3).

Эй парвардигорим, менинг суякларим заифлашди (19-4).

Эй парвардигорим, Сендан дуо қилиб сўраганимда ҳаргиз ноумид қолмаганман (19-4).

Бас, ато қил менга Ўз наздингдан бир меросхўрни (19-5).

Эй Закариё, Биз сенга бир ўғил фарзанд билан башорат берамизки, унинг оти Яҳёдир (19-7).

Ул вақт Имроннинг хотини деди... (3-35).

Бас, қабул қил мендан. Сен жуда ҳам яхши эшитувчисан, билувчисан (3-35).

Вақтики ул хотини боласини туғди, деди: «Эй парвардигорим, мен қиз туғиб қўйдим» (3-36).

Ўғил бола қиз боладек эмас (3-36).

Ва мен, албатта, уни ва унинг зурриётларини мардуд шайтоннинг шаридан Сенинг паноҳинга топшираман (3-36).

Оллоҳ унинг тарбиясига Закариёни кафил қилди (3-37).

Ҳар қачон Закариё унинг устига, ибодатгоҳга кирса унинг олдида ҳозир турган овқатни кўрарди (3-37).

Эй Марям, бу сенга қаердан... (3-37).

Марям дер эди: «Бу ризқ Оллоҳнинг назидан» (3-37).

Ҳақиқатда Оллоҳ таоло хоҳлаган одамига беҳисоб ризқ беради (3-37).

Ушанда Закариё парвардигорига дуо қилиб деди: «Эй парвардигорим, менга ўз наздингдан бир яхши зурриёт ато қил. Сен, албатта, дуоларни эшитувчисан» (3-38).

Ва ўз наздингдан менга бир меросхўр ато қилгинки, у мендан ва Яъқуб авлодидан қолган нарсаларга эга бўлсин. Ва эй парвардигорим, уни мақбул инсонлардан қилгин» (19-6).

Эй Закариё, Биз сенга бир ўғил фарзанд билан башорат берамизки, унинг оти Яҳёдур (19-7).

У тик туриб меҳробда ибодат қилиб турганида, фаришталар нидо қилдилар (3-39).

Ҳақиқатда, Оллоҳ таоло сенга Яҳё билан башорат берур, у Оллоҳнинг калимаси бўлган Инсоннинг ҳақ пайғамбар эканини тасдиқлар, у саййидлардандир, хотинларга рағбати бўлмас ва солиҳ бандалардан бўлган набийлардандур (3-39).

Албатта, Биз сенга бир ўғил фарзанд билан башорат берамизки, унинг оти Яхёдур, ва мундан олдин унга ҳеч кимни ҳамном қилган эмасмиз. (19-7).

Эй парвардигорим, қандай қилиб менда бола бўлсин, қариб қолган бўлсам ва хотиним қариб туғмас бўлиб қолган бўлса (3-40).

У дедики: «Ана шундай, Оллоҳ хоҳлаган ишни қилади» (3-40).

Эй парвардигорим, менга аломат қилгил (3-41).

Оллоҳ дедики: «Сенинг аломатинг шуки, уч кунгача одамлар билан гаплашмайсан, агар зарур бўлса фақат ишора билан фаҳмлатасан; ва парвардигорингни кўп эсла, ва эртаю кеч унга тасбиҳ айт (3-41).

Бу китобдаги Марям қиссасини, унинг ўз аҳлидан шарқ томонга қараб узоқлашган вақтини эслагин (19-16).

Улардан ўзига парда тўсиб бекиниб олди (19-17).

Гап шулки, мен парвардигорингнинг элчисиман, сенга бир покиза фарзанд ато қилгали келдим (19-19).

Яъни Парвардигоринг сенга покиза бир гулом ато қилмоқчиман деган сўзини айтгали келдим.

Марям дедики: «Қандай қилиб менда фарзанд бўлсин, ваҳолонки, менга бирорта эркак қўл теккизмаган бўлса ва мен ёмон хотин ҳам эмасман». (19-20).

Шунда биз унинг раҳмига руҳимиздан пуфладик (66-12).

Марям деди: «Эй қошки, мундан аввал ўлган бўлсам эди» (19-23).

Ост томондан овоз келдики, хафа бўлма деб (19-24).

Парвардигоринг сенинг тагингда оқин сув пайдо қилди (19-24).

Хурмо дарахтини ўзингга тортиб қимирлат, сенга тоза пишган хурмо мевалари тушажак (19-25).

Бас, ундан егил ва ичгил ва ором олгил (19-26).

Мен Оллоҳ учун рўза ният қилганман, бугун мен ҳеч кимга сўзламасман (19-26).

Уни кўтариб ўз қавмига келди (19-27).

Эй бор худое, буларнинг ҳунарларидан баракотни кўтар.

Бешиқдаги гўдак билан... (19-29).

Гўдак деди: «Мен Оллоҳнинг бандасидурмен» (19-30).

Менга Оллоҳ китоб берди ва мени пайғамбар қилди ва қаерда бўлмайин мени баракотли қилди (19-30,31).

Ва менга, то ҳаёт бор эканман, намоз ва закотни адо этиб туришимни васият қилди (19-31).

Кейин улар узаро фирқа-фирқа бўлиб бўлиниб кетдилар (19-37).

Оллоҳ таоло уларни хор қилсин.

Ва мен туғма кўрларни ва пестларни тузатаман, ва Оллоҳнинг изни билан ўликни тирилтираман (3-49).

Эй Сом, Оллоҳнинг изни билан ўрнингдан тур!

Худодан ҳўрқинлар, агар мўъмин бандалар бўлсангиз (5-57).

Мен дастурхонни сизларга индираман, лекин шундан кейин ҳам кимда-ким ишонмас экан, уни шундай азоблайки, ҳеч кимни ундай азобламагандурман (5-115).

Ҳаввазнинг маъноси: ҳар ким ўз ҳавои нафси ила иш кўрди, ҳуттий: яъни менинг гуноҳларимни кечир, каламан: яъни Оллоҳнинг сўзи, уни кимки тиловат қилибди уни кечирибди, саъфас: яъни бир қадоққа бир

қадоқ, яъни бировга қандай муомала қилсанг, сенга ҳам ана шундай муомала қиладилар.

Улар сендан Зулқарнайн ҳақида сўрайдилар (18-83).

Биз дедик: «Эй Зулқарнайн» (18-86).

Ҳақиқатда, биз унга ер юзида катта қувват бериб қўйганмиз ва ҳар бир нарсанинг сабабини ўргатганмиз ва у ўша сабаблардан бирига эргашиб йўлга чиқди (18-84,85).

Чош вақти билан қасам ва кеча бутун атрофни қоплаган вақт билан қасамки, парвардигоринг сени ташламади ва сени ёмон кўрмади ҳам (93-1,2).

Эй Муҳаммад, уларга: «У ҳақда тезда гапириб бераман», дегин (18-83).

Ва биз унга ҳар бир нарсанинг сабабини ўргатдик ва у ўша сабаблардан биттасига эргашиб йўлга чиқди (18-84,85).

Юриб, ўтириб ҳатто кунботарга етганда... (18-86).

Кўрдик, қуёш бир қайноқ булоқ устидан ботиб кетаётибди. Бошқа бир қироатда: *Фи айнин ҳамиятин* деб ўқилади (18-86).

Юриб, ўтириб ҳатто қуёшнинг чиқадиған жойига етди; кўрдик, қуёш бир қавм устидан чиқиб турибдики, уларнинг қуёшдан тўсинадиган сатри авротлари ҳам йўқ эди. Ана шундоқ (18-90,91).

Юриб, ўтириб ҳатто икки тоғ орасига бориб етди ва у икки тоғ олдида бир қавмни кўрдик, улар ҳеч гап тушунтира олмас эдилар (18-93).

Улар дедилар: «Эй Зулқарнайн, ҳақиқатда йаъжуж ва маъжуж... (18-94).

Биз сенга улар билан бизнинг ўртамизда бир сад (девор) қуриб беришинг учун қилинадиган сарф маблағ тўплайликми? (18-94).

У дедик: «Оллоҳнинг менга берган имконияти яхшидур. Энди сизлар менга куч билан ёрдам беринглarki, мен сизларнинг ўрталарингизда мустаҳкам бир девор ясаб берайин» (18-95).

Олиб келинглар менга темир тахтачаларни (18-96).

То икки тоғ орасини тўлдириб баробар қилди (18-96).

Дедик, пуфланглар, ҳатто у қизиб қип-қизил чўғ бўлганда... (18-96).

Биз унга мис булогини оқизиб қўйдик (34-12).

Дедик, олиб келинглар менга эритилган мисни, бунинг устидан қуяй. Кейин улар, яъни Йаъжуж ва Маъжуж унинг устига чиқишга ва шуни-нгдек уни тешишга қодир бўлмадилар. (18-96,97).

Бу менинг парвардигоримнинг раҳматидур (18-98).

Қачонки парвардигоримнинг ваъда қилган куни келса, буни пора-пора қилиб текислаб ташлайди ва парвардигоримнинг ваъдаси ҳақдур (18-98).

Йаъжуж ва Маъжужнинг бандлари очилган замон улар ҳар бир тепаликдан югуриб келаверади (21-96).

Икки сеҳргар чиқди, бири — бу ва яна бири — Мусо. Биз ҳаммасини инкор қиламиз.

Эй подшоҳ, шаҳарларни баҳодирлар ёрдамида қўлга киритдинг, эҳсонлар ёрдамида дилларни қўлга кирит.

Кейин биз гор ичида бир неча йиллар давомида уларнинг қулоқларига парда уриб қўйдик (18-11).

Ва улар горларида уч юз йил ухлаб қолдилар ва яна туққиз йилни қушибдурлар (18-25).

Улардан бири дедик: «Қанча муддат ётдик экан?». Дедилар: «Бир кун ёки ундан ҳам озроқ ётгандурмиз» (18-19).

Дедилар: «Қанча ётганингизни Парвардигорингиз яхши билади» (18-19).

Энди бирортангизни мана бу пул билан шаҳарга юборинглар (18-19).

У қайси таом покизароқ эканини яхшилаб қарасин ва сизларга у ердан бирор ризқ келтирсин ва ғоятда эҳтиётлик билан иш кўрсин (18-19).

Агар улар огоҳ бўлиб қолсалар, сизларни тошбўрон қилурлар ёки ўз динларига қайтарурлар, ана унда сизлар ҳаргиз нажот топмасизлар (18-20).

Ўз ишларига ғолиб бўлган одамлар дедилар: «Буларнинг ёнида бир масжид қурамиз» (18-21).

Айтибдурларки, улар уч нафар эдилар ва тўртинчиси итлари эди, ва баъзилар айтдиларки, улар беш нафар эдилар ва олтинчилари итлари эди (18-22).

Ғойибона гумон қилиб (18-22).

Ва баъзилар эса: «Улар етти киши эдилар ва саккизинчилари итлари эди»,— дейдилар. (18-22).

Эй Мухаммад, сен уларга айт: Уларнинг ададини парвардигорим яхшироқ билади, уларни озгина одамларгина билади» (18-22).

Улардан бири деди: «Қанча муддат ётдик экан?» (18-19).

«Бир кун ётдик»,— дедилар (18-19).

Баъзилари дедилар: «Қанча муддат ётганингизни парвардигорингиз яхшироқ билур» (18-19).

Сўнг уларни ёйилган сомон каби қилиб ташлади (105-5).

Оё, кўрмадингму парвардигоринг фил эгалари билан келганларини нима қилганини? (105-1).

Сенинг ҳаётинг билан қасам ичаман (15-72).

Агар сен бўлмаганингда, фалакларни яратмаган бўлардим.

Эй Мухаммад, кофирларга ва мунофиқларга қарши жиҳод қил (66-9).

Сенинг парвардигоринг тезда сенга ҳамма нарсани беради ва сен рози бўласан (93-5).

Сочларингизни олдирган ҳолда (48-27).

Одам Атомиз лой билан сувнинг орасида ётган вақтда мен пайғамбар эдим.

Чошт вақти билан қасам ичаман (93-1).

Ва кечанинг ҳамма атрофни қоплаган вақтига қасам (93-2).

Улар дейдилар: «Мухаммад бизларнинг гапларимизни эшитиб олувчи қулоқдур» (9-61).

У ерда хушбўй нарсалар ва райҳонлар мавжуддур (56-89).

Батаҳқиқ, юзингни осмон томонга кўпроқ қараб туришини биз кўриб турибмиз (2-144).

Кўзларингиз ҳаддидан ошиб кетмасин (18-28).

У ўз ҳавои нафсидан гапирмайди (53-3).

Оё, кенг қилмадикми сенинг кўксингни (94-1).

Эй Тоҳо, биз Қуръонни сенга машаққат бўлсин учун индирмадик (20-1,2).

Қўлингни бўйнингга боғлиқ қилиб қўйма (17-29).

Бу шаҳар номи билан қасам ичаман (90-1).

Соф арабий тилда (26-195).

Ва қачонки Оллоҳнинг баъдаси ибодатга қоим бўлди (72-19).

Биз осмонни қудрат қўлимиз билан бино қилдик ва албатта биз қодирдурмиз (51-47).

Ва биз ерни тушадиқ ва қандай ҳам яхши тушагувчидурмиз биз (51-48).

Эй Худо, салавот айт!

Кўз хиёнат қилмади ва қамашмади. (53-17).

Беш вақт намозни ўқинглар!

Оллоҳ таолонинг энг аввал яратган нарсаси менинг нурумдур (ҳадис).

Оё, биз сенинг дилингни кенг қилмадикми? (94-1).

Қурайш қабиласини уларнинг қиш ва ёз мавсумларидаги сафарларига улфатлантирмоқ учун (106-1,2).

Бир фирқа одамлар жаннатда ва бир фирқа одамлар дўзахда (42-7).

Бугун ажралинглар бошқалардан, эй гуноҳкорлар (36-59).

Чунки, эй мунофиқлар, мухлислар ва мўминлар ютуқни қўлга киритишиб, ажралиб кетганлар.

Мана булар дўзахдалар, парво ҳам қилмайман.

Оллоҳ сизга ва бизга ризқ берсин.

Ва сени адашган топиб, кейин тўғри йўлга солмадимми? (93-7).

Мен Оллоҳ таолодан бир нарса сўрадимки, қошки сўрамаган бўлсам эди деб орзу қилдим.

Мен дедим: «Эй Худо, Мусо билан сирлашиб гаплашдинг, Сулаймонга улуғ подшоҳлик ато қилдинг, уларга берганингдек менга нима бердинг?»

Оё, парвардигоринг сени етим топиб уйлик-жойлик қилмадимми? (93-6).

Сени адашган топиб тўғри йўлга солмадимми?

Сени муҳтож топиб бадавлат қилиб қўймадимми?

Кейин Оллоҳ таоло уларнинг ёмонликларини яхши амалларга алмаштириб юборади (25—70).

Ҳар бир киши ўз тариқаси билан иш қўради (17-74).

Сени муҳтож топиб бадавлат қилиб қўймадимми? (93-8).

Ҳадичанинг Муҳаммад алайҳис-саломга кўёвга чиққанидаги никоҳ хутбаси: Барча мақтов ул Оллоҳга бўлсинким, Каъбани ғоятда улуғ қилибди, Байтуллони ҳаром ишлардан пок қилибди, замзамни сероб қилибди, Мақоми Иброҳимни йиғиладиган жой қилибди, Сафо тоғини аломатли қилибди, Марва тоғини одамлар зиёрат қиладиган жой қилибди, никоҳни оила алоқаларини маҳкамловчи ришта қилибдур, никоҳдаги ҳалолликни зарур шартлардан қилибди, менинг биродаримнинг ўғли Аҳмадни мукаррам ва мушарраф қилибди, ва ҳақиқатда мен бутун дунё хотинларининг саййидаси бўлган Хувайлид қизи Ҳадича билан ер юзи аҳлининг саййиди, биродаримнинг ўғли Аҳмад ўрталарида ҳар иккаларининг розиликлари билан муайян бир меҳр билан НИКОҲ аҳдини кийдим, у ҳам бўлса минглардан қирқтаси. Эй одамлар, яхши ниятларингизни айтинглар, бу никоҳни муборакбод қилинглар. Бу никоҳни эшитганларга ҳам баракот бўлсин, хурсанд бўлсин, зарар кўрмасин. Каъбанинг парвардигорига эътиқодимиз бор, Оллоҳнинг дўсти бизнинг бобомиз Иброҳим алайҳис-саломга Оллоҳнинг салавотлари ва саломлари бўлсин, шунингдек унинг ўғли ва қора кўзи Исмоилга ҳам. Эй бор Худоё, уларга бизларнинг ихлос саломимизни етказ.

Сени муҳтож топиб бадавлат қилиб қўймадимми? (93-8).

Ўқи (96-1).

Ўқи (96-1).

Нимани ўқийман, ваҳолонки, мен онадан туғма ўқиш-ёзишни билмайман.

Ҳамма нарсани яратган парвардигоринг исми билан ўқи. Ул парвардигорингки, инсонни бир парча қуюқ қондан яратди. Ўқи. Ва парвардигоринг ҳаммадан кўра қарамлироқдур. У шундай зотки, қалам билан ўргатди. Ва инсонга билмаган нарсасини билдирди (96-1, 2, 3, 4, 5).

Нун, қалам билан ва аҳли қаламнинг ёзган нарсалари билан қасам ичаманки, сен парвардигоринг марҳамати билан мажнун эмассен (68-1,2).

Ва юқори қилдик сенинг зикрингни (94-4).

Инсонларнинг ҳидояти учун юборилган умматларнинг энг яхшисидурсизлар (3-110).

Мен ер юзининг ҳар жойини намоз ўқиса бўладиган пок қилиб яратдим.

У шундай зотки, Ўзи ҳам, фаришталари ҳам сизга раҳмат ва салават юбориб туради (33-43).

...токи исломни ҳамма динлар устидан ғолиб қилиш учун, агарчи бу иш мушрикларга ёқмаса ҳам (61-9).

Пайғамбар алайҳис-саломнинг сўзлари: Кимгаки исломни арз қилсам, у олдинга юзини бир тириштириб оларди, аммо Абу Бакр ундоқ қилмади, у очик юз билан ҳеч иккиланмасдан мени тасдиқлади.

Эй бор Худоё, исломни Умар ёки Абу Жаҳл — мана шу икки одамнинг бири билан қувватлагин.

Бир ростгўй амин одам сени исломга даъват қилса-ю, сен унинг қонини тўкмоқчи бўлсанг, Худо ҳақи, қўлингдан келмайди.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ. Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Ул куни дўстлар бир-бирига душман бўлиб кетади, лекин Худодан кўрққан бандалар бундан мустасно (43-67).

Эй кошки, сен билан менинг ўртамиздаги масофа машрик билан мағриб ўртасидаги масофадек бўлса эди. Қандай ёмон йўлдошдир шайтон! (43-37).

Сен бутга сиғинасан, инсоният сарвари чиқди ва сени жаннатга чақиради.

Эй Тоҳо, биз Қуръонни сени машаққатга солиб қўйиш учун нозил қилганимиз йўқ (20-1,2).

Ул куни ҳар бир инсон ака-укаларидан қочади ва онасидану отасидан қочади ва хотинидану ўғилларидан қочади (81-34,35).

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ, Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Эй Набий, сенга Оллоҳ ва муъминлардан сенга эргашганлар кифоя қилур (8-64).

Нима бўлди сизларга, ҳаммаларингиз ҳайрон бўлиб қараб турибсиз, катталару йигитлару болалар. Батаҳқиқ, Оллоҳ таоло бизларга бир имом юборибди, у ҳам бўлса мана бу Муҳаммад алайҳис-саломдур. Энди сизларни қилич билан соламан ва ҳаммангизни улдирамиз, на тоғаларни қўямиз, на амакиларни.

Эй бутлар, мана бу Аҳмад, агар унинг айтгани рост бўлса, сажда қилинглар.

Филнинг жуссасига яраша юк юкланади.

Ё Оллоҳ, менинг қавмимни тўғри йўлга бошлагян, чунки улар ҳеч нарсани билмайдилар.

Мен сени одамларга пешво қилажакман (2-124).

Пайғамбаримиз алайҳис-саломнинг муборак ҳадислари: Ҳар қачон мўъмин одам пулсирот устига қадам қўйса, унинг қадами остидаги олов ўчиб қолар экан, ҳамчуноники... .

Умнатларим ичидан бир тоифаси пулсирот устидан шундай тез ўтадики, уларнинг тердан ҳўл бўлган кийимлари қуримайди ҳам. (ҳадис)

Кейин икки камон масофасида ёки ундан ҳам яқинроқ жойда тўхтади (53-9).

Ягона Оллоҳ таолодан бошқа бирорта маъбуд йўқ, Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Дарё иккига бўлиниб ажралди ва ҳар бир бўлаги катта тоғ каби эди (26-63).

Жаннатнинг эшигини энг аввал тақиллатадиган одам Билол бўлади (ҳадис)

Эй Расулulloҳ, Сиз чиройлими ёки Юсуф пайғамбар чиройлими? (ҳадис)

Юсуф пайғамбар мендан чиройлироқ, аммо мен ундан мулоимроқман (ҳадис).

Чунки у оламга фитна эди ва мен эсам раҳматдурман. (ҳадис)

Оталарингиз Иброҳим алайҳис-саломнинг йўлини сизларга ихтиёр қилинди (22-78).

Эй инсонлар, сизларга ўзларингиздан бўлган бир пайғамбар келди... (10-128).

Эй тўғри сўзли Юсуф (12-46).

...ростликни олиб келган ва уни рост деб тасдиқлаган одамлар (39-33).

Мени мамлакат хазиналари устидан... (12-55).

Уларни албатта ер юзига ҳоким қилади (24-55).

Биз унга ўз томонимиздан шавқликни ва покизаликни бердик, у тақводорлардан эди (19-13).

У Худодан кўрқди ва яхши сўзни рост деб тасдиқлади (92-5,6).

Сени осон йўлга муваффақ қиламиз (87-8).

Биз уни тезда осон йўлга муваффақ қиламиз (92-7).

Дўстини дўст ёнига киргизинг, чунки у дўстга муштоқдур.

Шайтон ҳазрат Умарнинг соясидан қочар эди.

Дастурхонингизни сабзавот билан безанглар ва мажлисларингизни Умарнинг зикри билан безанглар; Оллоҳ таоло уларнинг шафоатини бизларга насиб айласин.

Ул куни ҳар бир инсон ўзининг биродаридан ва онасидан ва отасидан ва хотинидан ва болаларидан қочади.

Насабда ва уруғда ўзингиздан бўлган... .

Тўғрисини Оллоҳ яхши билади.

Оллоҳ қошида энг ҳурматлигингиз энг тақводорингиздур (49-13).

Қандай ҳурматли ва қандай тақводор.

Даражада улар ортиқдурлар (58-10).

Ўзини Оллоҳ таолога топшириб қўйган одамнинг имонидан кучлироқ имон кимда бор (4-125).

Менинг умматларим ичида энг мулойими Абу Бакрдур.

Сиз иккалангизнинг ростгўйроғингиз Абу Бакрдур.

Абу Бакр ердан кўра осмонда олимроқ.

Ҳаммадан олдин менинг сўзимни рост деб тасдиқлаган одам Абу Бакрдур.

Сен ўзингдан яхши одамдан олдин юриб кетасанми? Оллоҳ номи билан қасамд қиламанки, пайғамбарлардан кейин Абу Бакрдан яхшироқ одам йўқ.

Яхшилик қилишга ҳаммаларингиздан олдин улгурадиган одам Абу Бакрдур.

Сен уларни доим рукуъ қилган ва сажда қилган ҳолда кўрасан (48-29).

Агар Али бўлмаганда, Умар ҳалок бўлган бўлар эди.

У билан бирга бўлган зотлар... (48-29).

Душманларга нисбатан қаттиққўлдурулар (48-28).

Ўзаро ғоятда раҳмдилдурулар (48-29).

Сен уларни доим рукуъ қилган ва сажда қилган ҳолда кўрасан (48-29).

Менинг саҳобаларим бамисоли осмондаги юлдузлар, уларнинг қайси бирига эргашсангиз ҳам тўғри йўл топасизлар (ҳадис).

Мушрикларни ҳар қаерда топсангиз ўлдирунглар (9-5).

Муҳаммаднинг Худоси мени ўлдирди.

Сени масҳара қилувчиларни даф қилишда Биз ўзимиз кифоя қиламиз (15-95).

Лаббай, эй ул зотки, шеринг йўқ ўзинг ихтиёр қилган шерикдан бўлак, Сен унга эгасен, аммо у Сенга эга эмас.

Бизнинг худоларимизга бир кун ибодат қил, биз сенинг Худойингга етти кун ибодат қиламиз.

Сен бизнинг Худомизга етти кун ибодат қил, биз сенинг Худойингга бир ой ибодат қиламиз.

Сен бизнинг маъбудларимизга бир ой муддатида топинсанг, биз сенинг Худойингга етти йил ибодат қилурмиз.

Эй Муҳаммад, сен уларга айтгил: «Эй кофирлар, сизлар топинган нарсага мен ҳаргиз топинмасман» (109-1,2).

Ва на сизлар мен ибодат қилган зотга ибодат қиласизлар (109-3).

Ва на мен сизлар ибодат қилган нарсага ибодат қилувчимен (109-4).

Ва на сизлар мен ибодат қилган зотга ибодат қиласизлар (109-5).

Сизларга ўз динларингиз ва менга ўз диним (109-6).

Мушрикларни ўлдирунглар (9-5).

Биродарим ўғлига эргашинглар, у хоҳ рост гапирсин ва хоҳ ёлғон, юксак ахлоқли бўлишга даъват қилади.

Мендан устун бўлиб кетишликларини ёмон кўраман.

Улар дедиларки: «Эй қавмимиз, биз бир китоб ҳақида эшитдикки, Оллоҳнинг чақирувчисига ҳўб денглар ва унга ишонинглар (46-30,31).

Пайғамбар алайҳис-салом ҳеч қачон тезак билан истинжо қилмади, суяк билан ҳам (ҳадис).

У ўз ҳавои нафсидан гапирмайди (53-3).

Чунки ҳар бир нарсанинг сояси ўзидек бўлади, унга ўхшайди, лекин ҳамма неъматдан бенасибдур.

Эй парвардигорим, ер юзида бирорта кофирни қўймагин (71-26).

Ё Оллоҳ, менинг қавмимни тўғри йўлга бошлагил, чунки улар ҳеч нарсани билмайдилар (ҳадис).

Мен сени одамларга пешво қилажакман (2-124).

Ҳар қачон мўъмин одам пулсирот устига қадам қўйса, унинг қадами остидаги олов ўчиб қолар экан, ҳамчуноники ... (ҳадис).

Умнатларим ичидан бир тоифаси пулсирот устидан шундай тез ўтадики, уларнинг тердан ҳўл бўлган кийимлари қуримайди ҳам (ҳадис).

Кейин икки камон масофаси ёки ундан ҳам яқинроқ жойда тўхтади (53-9).

Ягона Оллоҳ таолодан бошқа бирорта маъбуд йўқ, Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Дарё иккига бўлиниб ажралди ва ҳар бир бўлаги катта тоғ каби эди (26-63).

Жаннатнинг эшигини энг аввал тақиллатадиган одам Билол бўлади.

Эй Оллоҳнинг элчиси, сен чиройлимисан ёки мендан чиройлироқ, аммо мен ундан мулоимроқман (ҳадис).

Чунки у оламга фитна эди. Мен эсам раҳматдурман (ҳадис).

Биз сени олам халқи учун фақатгина раҳмат бўлсин деб юборганимиз (21-107).

Оталарингиз Иброҳим алайҳис-саломнинг йўли сизларга ихтиёр қилинди (22-78).

Эй инсонлар, сизларга ўзларингиздан бўлган бир пайғамбар келди ... (10-128).

Ул куни ҳар бир инсон биродаридан ва онасидан ва отасидан ва хотинидан ва болаларидан қочади (80-34,35, 36).

Эй инсонлар, сизларга ўзларингиздан бўлган бир пайғамбар келди (10-128).

Насабада ва уруғда ўзларингиздан бўлган

Қиёмат яқин келди ва ой иккига бўлинди (54-1).

Қиёмат яқин келди ва ой иккига бўлинди (54-1).

Менга бир мўъжиза кўрсат, акс ҳолда бошингни оламан.

Покдур ул зотки, бандаси Муҳаммадни кечаси ҳурматли масжиддан олиб борибдур ... (17-1).

Унинг меваларининг катталиги Ҳажр қабиласининг ҳумларидек келар эди.

Агар сен бўлмаганингда, фалакларни яратмаган бўлардим.

Оллоҳ таолонинг сенга ўхшаш яратган махлуқи бор деб уйламаган эканман.

Қандай? Агар сен Исрофилни кўрганингда эди, ва мен уни кўрганман, унинг юзида кўз ёши чунон дарё бўлиб оқадики, унда кема юргузсанг бўлу.

Батаҳқиқ, пайғамбар алайҳис-салом уни осмоннинг равшан уфқида кўрди (81-23).

Ва ҳақиқатда, уни яна бир марта Сидрат ул-мунтаҳо ёнида кўрган эди (53-13,14).

Покдур ҳар нарсани бошлаб яратувчи ул зот, покдур неъмат бериб ризқлантирувчи ул зот.

Катта мўъжизаларимизни сенга кўрсатмоқ учун (20-23).

Сендан олдин ўтган пайғамбарларимизнинг йўлларини ... (17-77).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени ўзига танланган банда қилиб олибди ва ер юзига халифа қилибди ва фаришталарни менга сажда қилдирибди ва хотиним Ҳавони солиҳа ва ифбатли аёл қилибди ва бизларга жаннатни дарёлари билан, қасрлари ва неъматлари билан ато қилибди ва менинг душманам тошбўрон қилинган шайтонни жаннатдан ҳайдабди. Шунда мен билдимки, бу зот Одам алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени халос топган бандаси қилиб олибди ва мен ўз қавмимни элдик йил кам минг йил кечаю кундуз имон йўлига даъват қилдим ва менинг чақириғимдан улар фақат қочдилар. Мен уларга қилган гуноҳларингизни кечиришни парвардигорингиздан суранглар дедим. Шунда ҳам улардан озгинаси имон келтирди халос. ...Улар фақат фожир ва кофирларни туғар эдилар. ...Кейин мен дедим: «Эй парвардигорим, ер юзида кофирлардан бирортасини қўйма». Оллоҳ таоло дуомни қабул қилди ва қавмимни ҳаммасини ҳалок қилди. Шунда билдимки, бу зот Нух алайҳис-салом экан (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени ўзига дўст қилиб олибди ва мени нозик одам қилиб яратибди ва Намруд оловини менга салқин ва саломатлик қилибди ва менинг хотинимни туғмаслик балосидан қутқарибди ва менга Исмоил ва Исҳоқ пайғамбар фарзандлар билан башорат берибди ва менинг душманам Намрудни ҳалок қилибди. Шунда мен билдимки бу зот Иброҳим алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мен билан бевосита гаплашибди ва менга батафсил ажойиб туққиз муъжиза берибди ва тахтачаларга равшан қилиб шарҳлаб ёзиб қўйибди ва менинг қавмим дарёдан ўтди ва қадамлари ҳўл бўлгани йўқ, лой ҳам бўлгани йўқ ва тошдан ўн икки куз булоқ қайнаб чиқди, уларга лаззатли мевалар билан парранда гўшти тушириб турди ва менинг душманам Фиръавни гарқ қилди ва Фиръавни ва унинг қавмини гумроҳликка солди, ҳидоятга бошламади. Шунда мен билдимки, бу зот Мусо алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менга Забурни берибди ва менга темирни юмшатиш илмини ўргатибди ва тоғларни ва қушларни менга итоат қиладиган қилиб берибди ва менга идора қилиш ва ҳукм чиқариш сиёсатини берибди ва менинг қўлим билан Жолутни ҳалок қилибди. Шунда билдимки, бу зот Довуд алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд Ул зотга бўлсинки, менга инсу жинни мусаххар қилиб берибди ва шамолу девларни менга бўйсундирибди ва менга қушлар тилини ўргатибди ва менга машриқдан мағрибга қадар бўлган масофада подшоҳлик ато қилибди. Шунда билдимки, бу зот Сулаймон алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, мени ифлос бир томчи суюқликдан яратмабди ва мени ҳужжат билан обидаю зоҳида бўлган бир аёлнинг қорнидан чиқарибди ва мен узимнинг дуомнинг баракотидан туғма кўрни ва песни тузатаман ва Оллоҳнинг изни билан уликни тирилтираман. Шунда мен билдимки, бу зот Исо алайҳис-салом эканлар (ҳадис).

Ҳамд бўлсин Ул зотгаки, арш ва курсий ... ни яратгандан бери менинг исмимни Ўз исми ёнига қўйибди ва менинг исмимни жаннат эшиги тепасига ҳар бир варақага ва ҳар бир...га ёзиб қўйибди. Ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менинг исмимни хутбада, намозда ва иқоматда ҳар куни беш маротаба айтилиб турадиган юқори мақомга кўтарибди; ва яна

ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менинг умматимни яхши исм билан атабди ва уларнинг айбларини яширибди, бошларини қуйи қилмабди; ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, ер юзини ва ҳаммасини намоз ўқишга салоҳиятлик ва пок қилибдики, қаерда намоз вақти етса ўша зотгаки, душмандан тушган ғанимат молларни ҳалол қилибди ва бизнинг ризқимизни найзамнинг учида қилибди, хорлик ва зорликни менга муҳолиф бўлганларга қолдирибди; ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менинг умматларимнинг қурбонликларини олов билан синаб кўришни йўқ қилибди; ва яна ҳамд бўлсин Ул зотгаки, менга кавсар ҳовузини берибди ва мақтовга сазовор мақомни берибди. Бирорта пайғамбар йўқки, бу дунёда умматларини тўғри йўлга даъват қилмаган бўлса, аммо мен бутун ҳимматимни, у дунёда умматларимни шафоат қилиш учун сақлаб қўйдим (ҳадис).

Бу пайғамбарлар хотимасидур. Сен биздан ортиқ бўлдинг.

Сен умматларинг учун енгиллик сўра.

Бизларнинг ҳар биримизнинг муайян ўрнимиз бордур.

Ягона Оллоҳдан бошқа ҳеч маъбуд йўқ, Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

У икки қавс масофасига ёки ундан ҳам яқинроққа борди (53-9).

Оллоҳ сақласин ундан.

Сенинг парвардигоринг тезда сенга шундай ато қиладики, сен рози бўлажаксан (93-5).

Эй Муҳаммад, менга сано айт.

Сенга бўлган санони санаб охирига етаолмайман. Сен ўзингга айтган саночалик бўлсин.

Мен арабу ажамнинг энг фасоҳатлигиман (ҳадис).

Саломлар Оллоҳга бўлсин ва салавотлар ва ҳам яхши сўзлар.

Салом бўлсин сенга, эй пайғамбар, Оллоҳнинг раҳмати ва баракотлари ҳам.

Салом бўлсин бизга ва Оллоҳнинг солиҳ бандаларига ҳам.

Салом бўлсин бизга ва Оллоҳнинг солиҳ бандаларига ҳам.

Эй парвардигоримиз, бизларнинг дилларимизни ҳидоятга солгандан кейин яна оздирмагин ва бизга ато қилгил ... (3-8).

Эй парвардигор, эшитдик ва итоат қилдик.

Эй парвардигоримиз, агар эсдан чиқарсак ёки хато қилсак, бизни қаттиқ сўроққа тутма (2-286).

Умматларимга хатолари учун, ёддан кўтарилгани учун ва мажбур қилинган ишлари учун гуноҳ ёзилмайди (ҳадис).

Унинг ёдидан кўтарилди, у қасддан қилмади.

Тавба қилиш билмасдан ёмон иш қилиб қўйганларга лозим бўлади.

Эй парвардигоримиз, биздан аввалги умматларга огир юк юклаганингдек бизларга огирлик юклама (2-286).

Улардан огир юкларини туширамыз.

Эй парвардигоримиз, бизнинг тоқатимиз келмайдиган нарсани бизга ортма (2-286).

Кимки бир яхши иш қилса, унга ўн баробар савоб бўлур (6-160).

Афв қил бизни (2-286).

У ёмонликларни афв қилади.

Бизнинг гуноҳларимизни мағфират қил (2-286).

Оллоҳ мўминларга ғоятда раҳмдилдур (33-43).

Сен бизнинг хўжамизсан ва бизнинг яқинимизсан ва бизни муҳофаза қилувчимизсан ва бизга ёрдам берувчисан.

Бу иш шунинг учун ҳам шундоққи, Оллоҳ таоло муъминларнинг ишини енгиллаштирувчи хўжасидур (47-11).

Энди бизга кофир қавмлар устидан нусрат бергин (2-286).

Муъминларга ёрдам бериш бизнинг бўйнимизга вожибдур (30-47).

Муъминлар ҳам, ҳаммалари Оллоҳга имон келтирдилар (2-285).

Оллоҳга ҳамд бўлсин бизга берган неъматлари учун ва яна ҳамд бўлсин Унга у дунёда ва бу дунёда ...

Оллоҳ таоло бандасига ваҳй қилиб туширадиган нарсасини туширди (53-10).

Назар тоймади ҳам, ҳаддан ҳам ошмади (53-17).

Саломлар Оллоҳга бўлсин, салавотлар ҳам, энг яхши сўзлар ҳам.

Салом бўлсин сенга, эй пайғамбар, Оллоҳнинг раҳмати ва баракотлари ҳам.

Салом бўлсин бизга ва Оллоҳнинг солиҳ бандаларига ҳам.

Гувоҳлик бераманки, бир Оллоҳдан бошқа бирорта маъбуд йўқ ва яна гувоҳлик бераманки, Муҳаммад Унинг бандаси ва элчисидур.

Биз Сени мақтаб поклаймиз ва муқаддасликни Сенга хослаймиз (2-30).

Сен дўзахийлар учун масъул эмассан (2-119).

Эй Муҳаммад, агар Мен ўзимга кофирлигида ўлган мушрикнинг гуноҳини ҳеч қачон кечмайман деб аҳд қилган бўлганимда, сени кофирларга ҳам шафоатгўй қилган бўлардим ва сен учун ҳамма кофирларни дўзахдан қутқарган бўлардим, лекин сен фақатгина умматингга шафоатгўй қилдимки, сен рози бўлгин деб.

Мусо қавмидан бир тоифа бор эдики, улар одамларни ҳақ йўлга бошлар ва ҳақиқат билан ҳукм қилар эдилар (7-159).

Покдур Ул зотки, кечаларнинг бирида ўз бандасини ҳурматли масжиддан олиб борди ... (17-1).

Покдур Ул зотки, кечаларнинг бирида ўз бандасини муборак масжиддан олиб борди ... (17-1).

Тоқат ва қувват фақат энг улуг, ҳамма нарсани билувчи Оллоҳнинг ёрдами билангина бўлади.

Покдур Ул зотки, кечаларнинг бирида ўз бандасини муборак масжиддан олиб борди ... (17-1).

Ҳар нарсанинг сабабини суранглар, то Мен тойишларни кечирай.

Эй олимларнинг парвардигори, Муҳаммад ҳаққи ҳурмати ва унинг ҳамма аҳли байтлари ҳаққи ҳурмати.

Ё Оллоҳ, Абу Бакрни менинг даражада ёрдамчим қил (ҳадис).

Ё Оллоҳ, унинг ёмонлигини биздан даф қил (ҳадис).

Улар сен билан ҳақ иш тўғрисида жанжал қиладилар, ҳақ муайян бўлгандан кейин улар гўё ўлимга ҳайдалиб кетаётгандек, ваҳолонки, узлари қараб турадилар. (8-6).

Ул вақтики, сизлар бериги қирғоқда эдингизлар ва улар эса нариги қирғоқда эдилар (8-42).

Оё, бизлар мусулмонларни гуноҳкорлардек қилармидик? (68-35).

Эй чўпон.

Ва Нуҳ алайҳис-салом деди, «Эй парвардигорим, ер юзида кофирлардан бирортасини қўймагин» (71-26).

Кимки менга тобиъ бўлса, у албатта мендан ҳисобланади ва кимки менга осий бўлса унда Сен кечирувчи раҳмдилсан (14-36).

Ким сенга билдирди буни? (66-3).

Пайгамбар алайҳис-салом дедилар: «Менга ҳамма нарсани билувчи ҳамма нарсадан хабардор Зот билдирди».

Агар сизларнинг дилларингизда яхшилик борлигини Оллоҳ таоло билса У сизлардан олинган нарсалардан яхшироғини беради (8-70).

Агар Оллоҳ таоло томонидан олдиндан ёзилиб қўйилган ҳукм бўлмаганда эди бу олган нарсаларингиз сабабидан сизларга улуғ азоб келган бўлар эди (8-68).

Оллоҳ таолодан бўлган нусрат ва яқинда бўладиган фатҳ.

Судралиб юришда хорлик ва олдинга қараб журъат билан юришда ифтихорлик мавжуддур.

Бизлар душман устига ҳамла қилувчи баҳодирлар қизимиз,

Бизлар юмшоқ ёстиқлар устида юрамиз,

Мушклар ўзининг сақланадиган мушкдонидадур,

Биз севмаганларга фироқ бўлсин.

Эй Одамлар, Муҳаммад батаҳқиқ ўлдирилди.

Оллоҳ рози бўлсин ундан.

Оллоҳ таоло сени одамлардан ўз ҳифзи ҳимоясида сақлайди (5-67).

Энди сен, эй Муҳаммад, Оллоҳ йўлида урушга кир, бу ишда сенинг ўзингдан бошқанинг жавобгарлиги йўқдур, мўъминларни қизиқтир, шояд Оллоҳ таоло кофирларнинг қаттиқлигини сизлардан даф қилса (4-84).

Мўъминларни қизиқтир (4-84).

Дарахт тагида мусулмонлар сенга байъат қилганларида Оллоҳ гаоло улардан рози бўлган (48-18).

Ансорлар менинг қорним ва икки кўзим ва асабимдурлар.

Эй Оллоҳ, Сенинг исминг билан бошлаймиз.

Бу ҳужжат Оллоҳнинг элчиси Муҳаммад ибн Абдуллоҳнинг Суҳайл ибн Амр билан фалон-фалон нарсалар ҳақида келишилган битими.

Ҳақиқатда, Биз сенга бир равшан фатҳу зафар бердик, тоинки Оллоҳ таоло сенинг олдинги ва кейинги гуноҳларингни кечирсин (48-1,2).

Улар шундай одамларки, уларни Оллоҳ таоло лаънатлагандур (4-52).

Хурмо дарахтидан кесганларингиз ёки ўрнида тик турган бўйича қолдирганингиз буларнинг ҳаммаси Оллоҳнинг изни билан ва Худонинг фармонига бўйсунмайдиганларни расво қилиш учун бўлди (59-5).

У шундай Зотки, аҳли китоблардан бўлган кофирларни биринчи йиғилишдаёқ диёрларидан чиқарди (59-2).

Эй Худо, эй тамом мулкнинг ҳўжаси, Сен хоҳлаган одамингга подшоҳлик берасан (3-26).

Туринглар ва боринглар Жобирнинг уйига, Жобир бизга қовурилган гушт хозирлаб қўйибди (ҳадис).

Эй иймон келтирган бандалар, Оллоҳ таолога ва пайгамбарга хиёнат қилманглар (8-27).

Рум мағлубиятга учради (30-2).

Форс аҳлининг қўлида.

Меҳрибонлик қилди Оллоҳ таоло пайгамбарга ва муҳожирларга ва ҳам ансорларга (9-117).

Покдур Ул зотки, кечаларнинг бирида Ўз бандасини Муборак масжиддан олиб борибди (17-1).

Оллоҳ таолодан паноҳ тилайман тошбўрон қилинган шайтоннинг шарридан. Ҳаятда меҳрибон, ниҳоятда раҳмдил Оллоҳнинг исми билан бошлайман. «КафҲайаАйнСоҳ. Парвардигорингнинг ўз бандаси Закариёга берган марҳамати ҳақидаги қиссадан бошлаб то шу суранинг 92-нчи ояти бўлган «Меҳрибон бўлган Оллоҳга бирорта одамни ўғил қилиб олишлик раво эмас» деган оятга қадар. (19-1 ... 92).

Агар улар пайғамбар алайҳис-саломга индирилган оятларни эшитсалар кўрасанки кўзларидан ёш оқар, чунки улар ҳақиқатни биладилар (5-83).

Тўғриси Оллоҳ яхшироқ билур.

Чиройли сабр қилишлик (12-18).

Ҳамду сано Оллоҳгадур, сенга ҳеч бир одам ҳамд айтмас.

Ул одамларки тўхмат ва бўҳтонни чиқардилар, улар ўзларингиздан бўлган бир тоифа одамлардур ... то Оллоҳ таолонинг, «... бу улуг бўҳтондур» деган сўзигача (24-11 ... 16).

Эй Оллоҳ, сен покдурсан. Бу бир бўҳтондур.

Сизлардан бўлган аҳли фазллар ва молдорлар қасам ичмасин ... то Оллоҳ таолонинг «Оё, сизлар Оллоҳ таолонинг кечиришлигини яхши кўрмайсизларми?» деган сўзига қадар (24-22).

Бугун динингизни сизларга мукаммал қилиб бердим ва тамом қилиб бердим сизларга неъматини ва тўғри йўл кўрсатадиган дин бўлсин учун, исломни сизларга раво кўрдим (5-3).

Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй пайғамбарлик ва элчилик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй одамлар муҳтож бўладиган ва улуглик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй инсонийлик ва саховат уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй йигитлик ва саломатлик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй азизлик ва саййидлик уйининг аҳллари, Оллоҳнинг саломи бўлсин сизларга, эй марҳамат ва бахту саодат уйининг аҳллари.

Эй, бирор марта юмшоқ ўринда ётмаган, бирор марта яхши тун киймаган ва бирор марта тўйиб арпа нонин емаган одам.

Воҳ, қандай чидаб бўлар Расулуллоҳнинг фироқиға!

Ё Оллоҳ, бизларга сакаротул мавт ҳолатини энгил қил.

Уни дарёга ташла ва қўрқма, хафа ҳам бўлма, биз уни сенга қайтара-жакмиз ва мурсал пайғамбарлардан қилажакмиз (28-7).

Уни менга гўдаклик вақтида топшир, мен сенга пайғамбар қилиб қайтараман.

... намоз ва қўл остингиздаги нарсалар.

Биз ҳаммамиз ва албатта Оллоҳнинг қошига қайтиб боражакмиз (2-156).

Агар сен бўлмаганингда, фалакларни яратмаган бўлардим.

Биз сени оламлар учун фақатгина раҳмат бўлсин деб юборганмиз (21-107).

Олиб кининглар дўстни дўст олдига, чунки дўст дўстни кўришга муштоқдур. Сенга наф келтирган одам эшикка келиб турибди, сенинг дўстинг эшикка келиб турибди, сенинг рафиқинг эшикка келиб турибди,

сенинг қайин отанг эшикка келиб турибди, сенинг хизматкоринг эшикка келиб турибди.

Эй одамлар, қайтинглар, батаҳқиқ дўст дўстга эришди.

Биз ҳаммамиз Оллоҳникимиз ва албатта унинг наздига қайтиб боражамиз (2-156).

Ҳамд бўлсин ул Оллоҳгаки, менинг ўлимимни бир марта бўлса ҳам сажда қилган одамнинг қўлида қилмади.

Уларнинг ёмонлигини сендан даф қилишда Оллоҳнинг ўзи кифоя қилади ва У ҳамма нарсани эшитувчи, ҳамма нарсани билувчидур.

Вой дод, ўт азобидан.

Суюнчи хабар бўлсин сенга, эй Усмон, парвардигорингга ҳеч бир гуноҳ қилмадинг.

Суюнчи хабар бўлсин сенга, эй Усмон, роҳат билан ва райҳон билан.

Суюнчилик бўлсин сенга, эй Усмон, боғу бўстон билан.

Биз ҳаммамиз Оллоҳникимиз ва албатта Унинг наздига қайтиб боражамиз (2-156).

Бирорта одамнинг қонини тўкиш фақатгина учта сабабдан жойиз бўлади: бир одам иккинчи бир одамни қасддан ўлдирса кейин унга хун лозим бўлади; бир одам қанча вақт пок юргандан кейин зино қилиб қўйса уни тошбўрон қилиш лозим бўлади; агар бир киши исломга киргандан кейин диндан қайтиб муртад бўлиб кетса унда уни қатл қилиш керак бўлади. Худо шоҳидки, мен бирорта одамни ўлдирмадимки, унга хун туласам; на жоҳилият замонида ва на ислом даврида зино қилмадим ва имон келтирганимдан бери динимдан қайтмадим. Ва мен гувоҳлик бериб айтаманки, ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ, тагин гувоҳлик бериб айтаманки, Муҳаммад Оллоҳнинг бандаси ва элчисидур (ҳадис).

Биласанми, олдинги ўтган умматларнинг ичида энг ёмон одам ким эди? Мен дедимки: «Оллоҳ ва Унинг расули яхшироқ билур». У деди: «Солиҳ пайғамбар туясининг оёғини кесган одам». Кейин яна айтдики: «Эй Али, биласанми, кейинги умматларнинг ичида энг ёмон одам ким?» Мен дедимки: «Оллоҳ ва Унинг расули яхшироқ билур». Шунда пайғамбар алайҳис-салом деди: «Сенинг қотилинг» (ҳадис).

Мен уни қил деб буюрмайман, уни қилма деб қайтармайман ҳам, уни сиз ўзингиз яхши биласиз.

Ягона Оллоҳдан ўзга бирорта маъбуд йўқ, Муҳаммад Оллоҳнинг элчисидур.

Беринглар менга силоҳимни.

Жаннатдаги йигитларнинг саййиди.

Муҳаммад пайғамбар алайҳис-салом дебдурлар: «Мен ўзимдан кейин эркаклар учун хотинлардан бошқа фитна қолдирганим йўқ».

Қиёмат куни мен Ҳусайннинг қотили билан алоҳида муомала қиламан. Вой бўлсин қотилга ён босганларга ҳам, Ҳусайнга хусумат қилганларга ҳам.

Жим бўл, эй Худонинг душмани.

Эй Оллоҳнинг пайғамбари, мен сенинг олдинга умматларингдан шикоят қилиб келдим.

Ҳақиқатда, сенинг учун жаннатда бир даража борки, унга фақат шаҳодат билан етасан.

Кейин Мусо у шаҳардан ғоятда эҳтиёткорлик билан чиқди (28-21).

Вақтики, Мусо алайҳис-салом Мадян шаҳри томон юзланди ... (28-22).

Пайғамбар алайҳис-салом дебдурлар: «Оллоҳнинг рост бандаларининг дилидан энг охирида чиқадурган нарсa — хуббур-риёсатдур. Оллоҳнинг расули Муҳаммад алайҳис-салом яна дебдурларки: «Бир жамоанинг боши бўлманглар, унинг охирроғи бўлинглар. Чунки сафарларда бирор фалокат юз берса аввал боши кетади. Ҳукамолар дебдурларки: «Хуббур-риёсат, яъни мансабпарастлик дарди бедаводур».

Лекин Худонинг буйруғи тақдирда бор экан.

Қазойи қадар келганда кўз кўрмас бўлиб қолади.

Ё Оллоҳ, мен ўзингдан офату балодан паноҳ тилайман.

Бу бизнинг йиғлайдиган жойимиз, йигитларимизнинг ўлдириладиган жойи ва қонларимизнинг тўкиладиган жойидур.

Бизга келиб қовушишингизга оз фурсат қолди.

Эй кошки, амир бўлмагай эрдим.

Сен ва боланг, эй заифа, Расулуллоҳ билан жаннатда бўласизлар.

Эй Худонинг душмани, сен ёлғон айтасан, мен раҳмдил бўлган парвардигорим наздига кетаяпман.

Ё Оллоҳ, судраб киргиз уни ўтга, унинг иссиғини тотиб кўрсин.

Каъба парвардигори билан қасамёд қиламанки, бизлар яхшилармиз ва сизлар чиркинларсиз.

Сенга ўхшаш яхшилардану Ҳусайн ёмонларданми?

Бирорта раҳмдил одам йўқми, бизга раҳми келса?

Мен ўша ҳур йигитман, келгинди меҳмон эмасман.

Бўйинларингизни қилич билан узаман.

Адолатсиз мамлакат дарвозаси ёнида.

Узаман бўйинингизни, бу эса адолатсизлик эмас.

Эй озод йигит, мен икки дунёда ҳур бўлдим.

Қандай озод йигит озод Риёҳнинг ўғли!

Қандай озод йигит найза санчигининг тагида!

Мен қариган, кучсиз кампирман,

Яланг оёқ, яланг бош ва ариқ.

Лекин мен шундай қаттиқ қилич солайки,

Агарчи Фотимаи Заҳронинг ўғилларидек бўлмаса ҳам.

Эй отажоним, ташналик мени ўлдирди, темир совутнинг оғирлиги мени чарчатди, бир ҳўплам сув ичишнинг иложи бормикин?

Мен Ҳусайннинг ўғли, Алининг набираси Али бўламан.

Байтуллоҳ билан қасамёд қиламанки, пайғамбар ишини ҳимоя қилишига биз мустаҳқиқмиз.

Оллоҳ номи билан қасамёд қиламанки, подшоҳлик даъво қилувчининг ўғли ҳеч қачон бизнинг устимиздан ҳоким бўла олмайди.

Оллоҳнинг ҳукми билан, ҳақиқатда биз мустаҳқиқмиз.

Отамни ҳимоя қилиб бўйинларингизга қилич соламан,

Ҳошимий уруғидан бўлган араб йигитнинг қилич солишини кўрасизлар.

Маъноси:

Менинг қавмим куфрони неъмат қилди ва бошқаларни тақдирлади,

Икки оламнинг парвардигори бўлган Оллоҳнинг савобидан юз ўғирди.

Алини ўлдирдилар ва унинг ўғли ҳам ўлди—

Кароматли ва саховатли ота-онасидан бўлган саййид Ҳусайн.

Саъднинг ўгли менга қарши макру ҳийла қилди
Селдан ҳам зиёда бўлган лашкар билан.
Ғўё таасуф қиларди, ўзи биздан, бас сўра...
... икки ёритувчисининг зиёси билан юради.
Набийдан кейин Али билан
Ва қурайшлик оиладан бўлган пайғамбар билан,
Халқ ичида Оллоҳ таоло отамни яхшилади,
Сўнг онамни, демак мен икки ҳарамнинг фарзандиман.
Менинг бобомдек бобоси бор одам борми жаҳонда,
Ёни менинг фаҳримдек, демак мен ою кундан бўлганман.
Менинг онам Фотиматуз-Заҳродур ва отам эса
Ҳунайн ва Бадр муҳорабаларида куфрни мағлуб қилган Алидур.
Эй Худо, ўзинг кўриб турибсан мен бандаларинг орасида қандай
турганимни, осийлар ва тажовузкорлар ана улардурлар.

Мен сени ўлдиражакман, аниқ
Биламан ва ундан ғам емайман,
Ва бу албатта бўлажак ва буни яширмаймиз,
Сен билан гаплашган одамларнинг яхшиси отанг бўлади.
Узангимгача тилла ва кумуш қиламан,
Мен бугун ҳижобланган подшоҳни ўлдирдим.
Ота-онаси энг яхши одамни ўлдирдим,
Икки қиблага қараб намоз ўқиганларнинг энг яхшисини ўлдирдим.
Ноумид бўлди ҳар бир мутакаббир ўжар одам (14-15).
Сен мени «Жаббор ва Анид» сифатли Зот билан кўрқитмоқчимисан?
Мана, Жаббору Анид мен бўламан.
Агар қиёмат куни парвардигорингни учратсанг,
Мени Язид майдалаб ташлади деб айтгин.
Золимлар қилаётган ишларини Оллоҳ таоло билмайди деб ўйлама асло
(14-42).

Қиёмат куни золимлар чигирткага ўхшаш бўлган суратда йиглайдилар.
Ҳаром таом билан битган эт дузах ўтида ёнажақдур.
Улар қоринларига фақат олов ейдилар ва тезда жаҳаннамга киргизила-
дилар.

Мустақбалда бўладиган ҳар бир нарса албатта бўлади ва бутун
оламларнинг парвардигори бўлган Оллоҳ таолога ҳамд бўлсин.

Хожамиз раббоний илмларининг олими, илоҳийларнинг етук устози,
мушқиларни ечувчи, ажойиботларнинг калити, имомларнинг имоми,
шариъатнинг суянчи, хосу омнинг мурожаат қиладиган манбаъи, ҳалолу
ҳаромни ажратиб берувчи Носируддин Рабғузий.

Улуғ парвардигор подшоҳи оламнинг тавфиқи билан Рабғузий қиссаси
муборак ойининг 27 куни чошт вақтида Оллоҳ таолонинг раҳматини умид
қилувчи заиф хожи ... Муҳаммад Вазирийнинг кўли ила тамом бўлди.
Оллоҳ таоло уларнинг гуноҳларини кечирсин ва қабрларини мунаввар
қилсин. Эй Оллоҳ, бу Китобни ёзган, уни эшитган ва бу китобга назар
солганларнинг гуноҳини кечир!

КИШИ НОМЛАРИ¹.

АББОС ИБН АБДУЛ МУТАЛЛИБ — Муҳаммад алайҳис-саломнинг амаки-си (568-653).

АББОС ИБН АЛИ — Ҳусайннинг қариндоши.

АБД АЛ-МАЛИК — Ҳалифа.

АБДУЛЛОҲ — Муҳаммад пайғамбарнинг кичик ўғли.

АБДУЛЛОҲ ВАҲАБ АЛ-КАЛБИЙ — Ҳусайннинг яқин сафдоши

АБДУЛЛОҲ (УБАЙДУЛЛОҲ) ЗИЁД — Куфа ҳокими.

АБДУЛЛОҲ ИБН АББОС — Муҳаммад пайғамбарнинг амакиваччаси, Маш-хур муҳаддис.

АБДУЛЛОҲ ИБН АБИ ШУРАЙҲ — Халифа Усмон томонидан Мисрга валий эгиб тайинланган шахс.

АБДУЛЛОҲ ИБН АВФОЪ — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири.

АБДУЛЛОҲ ИБН АЗ-ЗУБАЙР — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини Ойиша-нинг жияни (622-693)

АБДУЛЛОҲ ИБН АБДУЛ МУТАЛЛИБ — Муҳаммаднинг отаси. Пайғам-бар туғилмасдан аввал оламдан ўтган.

АБДУЛЛОҲ ИБН ЖАЪФАР ИБН АБУ ТОЛИБ — Халифа Алининг жияни.

АБДУЛЛОҲ ИБН МАСЪУД — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.

АБДУЛЛОҲ ИБН МУСЛИМ ИБН АҲИЛ — Ҳусайннинг қариндоши.

ИБН АЛИ ИБН АБУ ТОЛИБ АБДУЛЛОҲ ИБН САЛОМ — 663 йилда туғилган. Асли яҳудий, хижрий сананинг биринчи йили исломга кир-ган. Муҳаммад алайҳис-саломнинг яқин саҳобаларидан бири.

АБДУЛЛОҲ ИБН УМАР — Халифа Умарнинг тўнғич ўғли, Табаристонга бўлган юриш иштирокчиси (650-651). 693 йили Маккада 84 ёшида вафот этган.

АБДУЛ МУТАЛЛИБ ИБН ҲОШИМ — Муҳаммаднинг бобоси. Асл исми Шайба.

АБДУЛ МУҒИС — Одам. Атонинг ўғилларидан бири.

АБДУРАҲМОН ИБН АВФ — Муҳаммаднинг яқин сафдоши, нуфузли савдогар.

АБДУРАҲМОН ИБН МУЛЖИМ — Халифа Алининг қотили.

АБУ АБДУЛЛОҲ МУҲАММАД ИБН ИДРИС АШ-ШОҒОФИЙ — Имом, суннийликдаги шоғофия мазҳабининг асосчиси (767-820).

АБУ АЛ-АЪДО-АС-САЛМИЙ — Салама қабиласининг улугларидан бири. Муҳаммадга қарши курашган.

АБДУЛ ОС — Муҳаммад пайғамбарнинг куёви, Зайнабнинг эри.

АБУ АЛ-ҲАНУҚ АЛ-ЖАЪФАР — Қарбалода Ҳусайнни ярадор қилган шахс.

АБУ АМОМА АЛ-БОҲИЛИЙ — Муҳаммаднинг сафдошларидан бири.

АБУ АН-НАЖЗИЙ ИБН ҲИШОМ — Муҳаммадга қарши кураш олиб борган Маккалик йирик зодагон.

АБУ АЙЮБ АНСОРИЙ — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.

АБУ БАКР — (572-634). Исломда «Хулафо ар-рошидин» (тўғри йўлдан бо-

¹ Носиirlap баъзи шахсларни аниқлашдаги кумаклари учун Абдуллазиз Абдуллаевга миннатдорчилик изҳор қиладилар.

- рувчи халифалар) деб аталувчи дастлабки 4 халифадан биринчиси (632-634).
- АБУ БАКР ИБН АЛИ** — Ҳусайннинг қариндоши.
- АБУ ДАЖЖОНАТУ АЛ-АНСОРИЙ** — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.
- АБУ ДАРДА** — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.
- АБУДО** — Одам Атонинг қизи.
- АБУ ЖАҲЛ** — (Асл исми Абулҳакам Амр ибн Ҳишом) Муҳаммад тарғиботига қарши турган Макка зодагонларидан бири 624 йили Бадр жангида ҳалок бўлган.
- АБУ ЗАРР ҒАФФОРИЙ** — Муҳаммадга яқин кишилардан бири.
- АБУ ИСҲОҚ НИШОПУРИЙ** — Асл исми Абу Абдуллоҳ Муҳаммад. Йирик араб ёзувчиси ва олими. Пайғамбарлар тарихига оид «Китоб ул-мабда ва қисас ул-анбийё» ва «Китоб ул-мажозий» асарлари муаллифи.
- АБУ ЛАҲАБ** — Муҳаммаднинг тўнғич амакиси. Асл исми Абдул-Уззо ибн Абдул Муталлиб. Ҳаётининг охиригача Муҳаммадга қарши кураш олиб борган.
- АБУ СУФЕН** — Маккада ҳукмрон бўлган уммавийларнинг сардори, йирик савдогар. Маълум вақт Маккада Муҳаммадга қарши кураш олиб борган. 651-652 йили 88 ёшида вафот этган.
- АБУ ТОЛИБ** — Муҳаммаднинг амакиси, Алининг отаси. 619 йили вафот этган.
- АБУ ЛУЪЛУ** — Муғира ибн Шуъбанинг содиқ кули. Халифа Умарнинг қотили.
- АБУ МУСЛИМ РОҒИЙ** — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
- АБУ САЛАМА** — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири.
- АБУ САБИД АЛ-ХИДРИЙ** — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.
- АБУ ҲАНДАЛ** — Суҳайл ибн Умарнинг ўғли.
- АБУ ҲАНИФА АН-НУЪМОН** — Ҳанафия мазҳабининг асосчиси, диний ҳуқуқшунос; Имоми Аъзам таҳаллуси билан машҳур бўлган (699-767).
- АБУ МУСО АЛ-АШЪАРИЙ** — Ҳусайн ибн Али даврида яшаган таниқли олим.
- АБУ ҲУРАЙРА** — Муҳаммаднинг яқин дўсти, пайғамбар ҳадисларини тўпловчи машҳур муҳаддис. Асл исми Абдурахмон ибн Шакр ибн Умайр ибн Амир. 676-678 йили Мадинада 78 ёшида вафот этган.
- АБУЛ АББОС АС-САФФОҲ** — Муҳаммаднинг амакиси авлодларидан бири.
- АБУЛФАЗЛ** — Абу Бакрнинг таҳаллуси.
- АБҲО** — Абу Бакрнинг таҳаллуси.
- АВЖ** — Одам Атонинг набираси.
- АЖНАС ИБН ШАРИФ** — Муҳаммадга қарши кураш олиб борган Абу Жаҳл сафдоши.
- АЗИЗИ МИСР** — Юсуф.
- АЗИЗИ МИСР** — Зулайхонинг Юсуфдан авалги эри.
- АЗОЗИЛ, АЗОСИЛ** — Шайтон, Иблиснинг асл номи.
- АКРАМА ИБН АБИ ЖАҲЛ** — Салама қабиласи лашкарбошиси.
- АКУЗ МАЛИК** — Сулаймон даврида яшаган шаҳар ҳокими.
- АЛИ АЛ-АКБАР** — Ҳусайннинг катта ўғли.
- АЛИ АЛ-АСҒАР** — Ҳусайннинг ўртанча ўғли.

АЛИ ИБН АБУ ТОЛИБ — (661 йили ўлдирилган). Муҳаммаднинг амаки-ваччаси ва куёви (Фотиманинг эри).

АЛИ ИБН ҲУСАЙН — Ҳусайннинг кенжа ўгли.

АМАТ УЛ-МУҒИСА — Одам Атонинг қизи.

АМИНА — Муҳаммад пайғамбарнинг онаси. Муҳаммад олти ёшга кирганда вафот этган.

АМОЛИҚА — Довуд пайғамбар даврида яшаган паҳлавон.

АМР ИБН АЛ-ОС — Муҳаммаднинг замондоши ва қабиладоши, йирик давлат ва сиёсат арбоби.

АМР ИБН ҲИШОМ — Муҳаммадга қарши турган Маккалик йирик зодагон.

АНАС ИБН МОЛИК АБУ ҲАМЗА — Таниқли муҳаддис. Муҳаммаднинг содиқ хизматкори.

АНИС ИБН МАЪҚАЛ АЛ-АЗҲО — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

АРМАЛА БИНТ АФЛОТУН ИБН ҒУШ — Илёс пайғамбар даврида яшаган бутпараст подшоҳ хонима.

АСМО — Абу Бакр Сиддиқнинг қизи.

АФЗИМ — Яғсар уруғига мансуб шахс.

АҲМАД АБУ АБДУЛЛОҲ АШ-ШАЙБОНИЙ — (780-855). Суннийлардаги тўрт диний ҳуқуқ мазҳабларидан сунгиси — Ҳанбалия мазҳабининг асосчиси.

БАРХАЕ — Сулаймоннинг вазири, Осафнинг отаси.

БАРШОМ — Юнус пайғамбар даврида яшаган бутпараст ҳоким.

БАШИР I — Юсуфни қудуқдан чиқарган икки ҳабашийдан бири.

БАШИР II — Яқуб пайғамбарнинг хизматкори Мубашширанинг ўғли.

БАҚТО — Лут пайғамбарининг қизи.

БАҲИРО — Хадичанинг яқин маслаҳатчиларидан бўлган христиан динидаги роҳиб.

БАҲСАФИ — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.

БИЛОЛ ИБН САЪД — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.

БИЛҚИС — Сулаймон никоҳида бўлган ғузал аёл. Сабо шахрининг маликаси.

БИЛОЛ ҲАБАШИЙ — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.

БИТШОНИЪ — Довуднинг хотини.

БУШРО — Юсуфни қудуқдан чиқарган икки ҳабашийдан бири.

БУҒОТ ИБН ЗУБИЪА — Сулаймон пайғамбар лашкарбошиларидан бири.

БУСТОН — Яҳудий киши.

ВАЛИД — Мадина ҳокими.

ВАРАҚА ИБН НАВФАЛ — Хадичанинг амакиси.

ВАРДОН — Али жонига қасд қилган шахс.

ВАҲБ ИБН МУНАББИҲ — 732 йилда вафот этган. Асли форс миллатидан бўлиб, тобеинлардан эди. «Ат-Тийжон фи мулуки ҳимир» номли асари бор.

ВАҲШИЙ — Муҳаммаднинг амакиси, Ҳамзанинг қотили.

ВОШИҚ — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўгли.

ДАҚЁНУС — Юнонлик золим бутпараст шоҳ.

ДОВУД — Пайғамбарлаштирилган тарихий шахс. Яҳудий ва христиан диний адабиётларида Давид номи билан машҳур. Сулаймоннинг отаси.

ДОДБОНА — Шом вилоятининг ҳокими. Жиржис пайғамбар даврида яшаган.

ДОН — Яъқуб пайғамбарнинг олтинчи ўғли.

ДОЎИН — Билқис вазири ва ҳожиб.

ЕФАС — Нуҳ пайғамбарнинг учинчи ўғли.

ЖАДДИ ИБН СУРИ — Яхудо уруғига мансуб шахс.

ЖАЙ ИБН ҚЎҚИШ — Бағсо уруғига мансуб шахс.

ЖАНОДА АЛ-ҲОРИС АЛ-АНСОРИЙ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ЖАРИРА БИНТ-Л-ҲАРИС — Муҳаммаднинг хотини.

ЖАЪФАР ИБН АЛИ — Ҳусайннинг қариндоши.

ЖАЪФАР ТАЙЕР — Муҳаммад томонидан Ҳабашистон ҳукмдори Нажашийга элчи сифатида юборилган шахс.

ЖИРЖИС — Фаластинлик пайғамбар. Дороб ҳукмронлиги даврида ўтган.

ЖОБИР — Бани халифа қабиласига мансуб бўлган шахс.

ЖОБИР ИБН АБДУЛЛОҲ — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири.

ЖОДА — Яъқуб пайғамбарнинг бешинчи ўғли.

ЖОЛУТ — Довуд пайғамбар даврида яшаган шоҳ.

ЗАБОТУҚ — Яъқуб пайғамбарнинг тўққизинчи ўғли.

ЗАЙД ИБН ХАРИС — Муҳаммаднинг асранди ўғли.

ЗАЙНА — Юсуф пайғамбарнинг синглиси.

ЗАЙНАБ — Муҳаммаднинг тунгич қизи.

ЗАЙНАБ БИНТ ЖАҲШ — Муҳаммаднинг хотини. 50 ёшида вафот этган.

ЗАКАРИЕ — Яҳёнинг отаси.

ЗАМЗ — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

ЗАННУН — Юнус пайғамбарнинг бошқа исми.

ЗАРЪА ИБН АЛ-ШАРИК АЛ-ТАМИМИЙ — Ҳусайнни шаҳид қилган кишилардан бири.

ЗАУМ — Солиҳ пайғамбарнинг онаси.

ЗАЪУРА — Яъқуб пайғамбарнинг хотини.

ЗАҲР ИБН АЛ-ҚАЙС — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ЗАҲҲОК ИБН КАЙС АШ-ШАЙБОНИЙ — Ҳоворижлар тоифасининг бошлиғи. Марвон қатлига учраган. 746 йили вафот этган.

ЗОҲИР — Муҳаммаднинг Хадичадан бўлган ўғли.

ЗУ АНИС — Дақёнусдан қочиб горда яшаган етти дўстдан бири.

ЗУБАЙР ИБН АЛ-АВВОМ — Муҳаммадга содиқ бўлган ўн саҳобадан бири.

Пайғамбарнинг аммаваччаси.

ЗУЛАЙҲО — Юсуфнинг севгилиси.

ЗУЛ-АРШ — Иброҳим пайғамбар даврида яшаган малик.

ЗУЛҚАРНАЙН, ЗИЛҚАРНАЙН — Искандар (Александр)нинг лақаби.

ЗУННУРАЙН — Муҳаммаднинг икки қизини (Руқайя, Умми Кулсум) олгани учун Усмон ибн Аффонга берилган ном.

ЗУЪУЛА — Лут пайғамбарнинг қизи.

ЗУЮЪ — Билқис саройида хизматда бўлган қози.

ИБН ЯМИН — Яъқуб пайғамбарнинг ўн иккинчи ўғли. Юсуф ва Ибн Ямин бир онадан туғилган.

ИБРОҲИМ — Пайғамбар. Яҳудий-христиан диний адабиётида Авраам номи билан машҳур бўлган. Исҳоқ, Исмоил, Яъқуб пайғамбарларнинг отаси ҳисобланади. Қуръонда (6-сура, 74-оят) зикр этилган.

ИБРОҲИМ — Муҳаммаднинг Мария ал-Қантиядан бўлган ўғли. Турт ёшида вафот этган.

ИДРИС — Пайғамбар. Қуръон (19- сура, 57-58- оятлар)да тилга олинган.

ИМЛОҚ — Яъқуб пайғамбар даврида яшаган малик.

ИМОМ КАЛБИЙ — Куфа уламоларидан бири. 819 йилда вафот этган.

ИМОМ ҚАТОДА — Саҳобалардан бири. Асл исми Абу Умар Қатода ибн ал-Нуъмон ал-Ансорий ал-Восий ал-Зафарий. Бадр, Ухуд жанглари қатнашчиси.

ИМРОН — Мусонинг отаси.

ИМРОН — Марямнинг отаси.

ИМРОН ИБН ҲУСАЙН — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.

ИРСАМА — Лут пайғамбарнинг қизи.

ИСКАНДАР — Македониялик Александр. Шарқ адабиётида Искандар Зулқарнайн номи билан машҳур.

ИСМОИЛ — Иброҳим пайғамбарнинг Ҳожардан бўлган ўғли: Қуръон (2- сура, 130- оят, 3- сура, 78-оят)да зикр этилади.

ИСРОФИЛ — Исломда қиёмат кунини эълон қилиб, сурнай чалувчи фаришта.

ИСТА — Довуднинг отаси.

ИСҲОҚ — Пайғамбар, Иброҳимнинг Сорадан бўлган ўғли. Қуръонда (2- сура, 73- оят) тилга олинган.

ИШМУИЛ — Довуд пайғамбар давридаги ялавоч.

ИЯЗ — Исҳоқ пайғамбарнинг тўнғич ўғли.

ИҚЛИМО — Одам Атонинг қизи.

КАНЪОН — Нуҳ пайғамбарнинг тўртинчи ўғли.

КАСИР ИБН САИДА — Халифа Усмоннинг яқин сафдошларидан бири.

КАФИТТИНУС — Дақёнусдан қочиб ғорда яшаган етти дўстдан бири.

КАЪБ ИБН МОЛИК — Мадиналик шоир. 673 йили 53 ёшида вафот этган.

КАЪБ УЛ-АХБОР (АБУ ИСҲОҚ КАЪБ ИБН МОТЕ) — 652 йилда Ҳиммас шаҳрида вафот этган. Асли яҳудий. Машҳур ровий бўлган.

КИСРО — Эрон шоҳи Ануширвон.

КОВУШ — Сулаймонга тобеъ девлардан бири.

КОСУР — Солиҳ пайғамбарнинг отаси.

КУНА — Сундурна шахрининг малики Акузнинг қизи, Сулаймоннинг хотини.

ЛОВИ — Яъқуб пайғамбарнинг иккинчи ўғли.

ЛУТ — Пайғамбар, Ҳозарнинг ўғли.

ЛУҚМОН — Довуд пайғамбар даврида яшаган аллома.

ЛУҚМОН ИБН ОД — Ҳуд пайғамбар даврида яшаган номдор шахс.

МАДЯН — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

МАЗИД ИБН САЪД — Ҳуд пайғамбар даврида яшаган номдор шахс.

МАЙМУНА БИНТ-Л-ҲОРИС — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини.

МАКСАЛМИНО — Дақёнусдан яшириниб ғорда яшаган етти дўстнинг бири.

МАНО — Юнус пайғамбарнинг отаси.

МАРВОН — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.

МАРИЯ АЛ-ҚАНТИЙЯ — Муҳаммаднинг хотини.

МАРТЮНИС — Дақёнусдан қочиб ғорда яшаган етти дўстдан бири.

МАРЯМ — Исонинг онаси.

МАСРУҲ ИБН АЛ-ҲАЖЖОЖ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.
МАЪМУН ХАЛИФА — Аббосий халифа (813-833).
МАҚАВҚИШ — Миср ҳукмдори.
МАХАҲАРҚИЁ — Юнус пайғамбар даврида яшаган ялавоч.
МИРБАТ ИБН САҲРО — Сулаймон саройидаги меъмор.
МОЛИК ЗАЪР — Юсуфни акаларидан сотиб олган шахс.
МОЛИК ИБН САЪСАЪА — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
МОРЕБ — Рубил уруғига мансуб шахс. Мусо пайғамбар даврида яшаган.
МУБАШШАРА — Яъқуб пайғамбарнинг хизматкори.
МУБАШШИРА — Ҳадичанинг хизматкори.
МУДУН — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.
МУКИРА ИБН ШУЪБА — Муъовия даврида Куфа ҳокими.
МУНКАР БИЛА НАКИР — Ривоятга кўра, ўлик кўмилгандан кейин унинг тепасига келиб ҳаётлигида қилган савоб ва гуноҳ ишларини сўроқ қилувчи икки фаришта номи.
МУСЛИМ ИБН АҚИЛ — Ҳусайн томонидан Куфага юборилган чопар.
МУСО — Исломдан аввал ўтган пайғамбар. Иудаизм асосчиси деб эътироф этилади. «Таврот» китобини қабул қилиб олган деб таъкидланади.
МУСТАҲ — Ойишанинг аммаваччаси.
МУЪОВИЯ — Уммавийлар сулоласининг (661-750) асосчиси. Абу Суфённинг ўғли.
МУҒИРА ИБН ШАЪБА — Муҳаммадга содиқ кишилардан бири.
МУҲАММАД ИБН АБДУЛЛОҲ — Ислом динининг асосчиси (570-632).
МУҲАММАД ИБН МУСЛИМА — Муҳаммад сафдошларидан бири.
МУҲАММАД ИБН ҲАСАН ШАЙБОНИЙ — Ҳанафия мазҳаби асосларини ишлаб чиққан йирик дин арбоби. 804 йилда вафот этган.
НАЖД — Саудия Арабистонидаги туман номи.
НАЖОШИЙ — Ҳабашистон ҳукмдори.
НАМРУД — Иброҳим пайғамбар даврида яшаган зolim шоҳ.
НАСР ИБН ҲАРША АЛ-ЗИЁНИЙ — Ҳусайннинг душманларидан бири.
НОИЛА — Халифа Усмоннинг рафиқаси.
НОМУСИ АКБАР — Жаброилнинг Забурдаги номи.
НОСИРУДДИН БУРҲОНУДДИН РАБҒУЗИЙ — «Қисаси Рабғузий» асарининг муаллифи.
НОСИРУДДИН ТУҚБУҒАБЕК — Мусулмон динини қабул қилган мўғул беки. «Қисаси Рабғузий» шу бек илтимосига кўра ёзилган.
НУҲ — Исломиятдан аввал ўтган пайғамбарлардан бири. Нух ва оламни сув босиш ҳақидаги ривоят милоддан аввал учинчи минг йиллик охирида Шумерда шаклланган.
ОДАМ — Одам Ато.
ОЗАР — Иброҳим пайғамбарнинг отаси.
ОЙИША — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини. Биринчи халифа Абу Бакрнинг қизи. 613-614 йили Маккада туғилган. 678 йили вафот этган.
ОМИНА — Сулаймон пайғамбарнинг хизматкори.
ОС — Муҳаммадга содиқ саҳобалардан бири.
ОСАФ ИБН БАРХАЁ — Сулаймон пайғамбарнинг вазири.
ОСИЯ — Фиръавннинг хотини. «Қисаси Рабғузий»да Ойса шаклида келтирилган.

ОТИКА — Муҳаммад пайғамбарнинг аммаси.
 ОТИҚ — Абу Бакрнинг тахаллуси.
 РАЙЁН — Юсуф пайғамбар даврида яшаган Миср малики.
 РОФИЪ — Билқис вазири.
 РОҲИБ — Христиан динидаги монах, эрҳид.
 РОҲИЛ — Яъқуб пайғамбарнинг хотини. Юсуф ва Ибн Яминнинг онаси.
 РОҲИЛА — Лут пайғамбарнинг хотини.
 РУБИЛ — Яъқуб пайғамбарнинг биринчи ўғли.
 РУБИЪ — Акуз Малик ҳайкалини ясаган дев.
 РУҚАЙЯ — Муҳаммад пайғамбарнинг иккинчи қизи.
 РУҚЪА — Исҳоқ ялавочнинг хотини.
 САЛМОН — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.
 САМДУН — Сулаймонга бўйсунувчи девлардан.
 САВДА БИНТ ЗАМЪА — Муҳаммаднинг иккинчи хотини. 54 ёшида Мадинада вафот этган.
 САРРИНИУС — Дақёнусдан қочиб ғорда яшаган етти дўстан бири.
 САРСАБИЛ — Фаришта номи.
 САФВОН ИБН МУЪТАЛ — Муҳаммад қўшинидаги мард жангчи.
 САФИЙЯА БИНТ ҲУАЙЙИ ИБН АХТАБ — Муҳаммаднинг хотини, 50 ёшида вафот этган.
 САФО БИНТ СОФУН — Юнус пайғамбарнинг хотини.
 САХР — Сулаймон пайғамбарга курси (тахт) ясаган пари.
 САЪД ИБН АБУ ВАҚҚОС — Муҳаммаднинг яқин сафдоши, нуфузли савдогар.
 САЪД ИБН МАОЗ — Муҳаммаднинг сафдошларидан бири.
 САЪИД АБДУЛЛОҲ АЛ-ҲАЖФИЙ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.
 СИДДИҚ — Абу Бакрнинг тахаллуси.
 СОБИТ ИБН ЖАЗЪИН — Шамъун уругига мансуб шахс.
 СОБУР — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.
 СОЛИҲ — пайғамбарлардан бири.
 СОЛИҲ ИБН АНАС АН-НАҲАФИЙ — Карбалода Ҳусайнни шаҳид қилган кишилардан бири.
 СОЛИҲ ИБН ВАҲАБ АЛ-МАРИЙ — Карбалода Ҳусайнни шаҳид қилган кишилардан бири.
 СОМ — Нух пайғамбарнинг ўғли. Эрон ва Араб мамлакатлари ҳукмдори.
 Абул Фурс номи билан танилган.
 СОМИРИЙ — Мусо пайғамбарнинг холаваччаси.
 СОРА — Иброҳим пайғамбарнинг хотини, Ҳозарнинг қизи.
 СУЛАЙМОН — Милоддан аввал 965—928 йилларда Исроил — Иудея ҳукмдори. Довуднинг ўғли.
 СУЛАЙМОН ИБН ЯСАР — Мадинада яшаган гузал йигит.
 СУНБУЛА — Яъқуб пайғамбарнинг хотини.
 СУР — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.
 СУРОҚА — Маккалик паҳлавон йигит.
 СУФЁН ИБН ҲАР — Салама қабиласига мансуб лашкарбоши.
 СУҲАЙЛ ИБН УМАР — Муҳаммадга қарши турган Маккалик зодагон.
 ТАЙЙИБ — Муҳаммаднинг Хадичадан бўлган учинчи ўғли.
 ТАЛҲА (ИБН УБАЙДУЛЛОҲ) — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.

ТАМЛИХО — Дақёнусдан қочиb гoрда яшаган етти дўстан бири.

ТОЛУТ — Довуд пайғамбар даврида подачиликдан ҳукмдор даражасига кўтарилган. Қуръонда (2- сура, 245, 250- оятлар) зикр этилади.

УБАЙ ИБН ХАЛАФ АЛ-ЖАЖМИЙ — Муҳаммад тарафдорларидан бири.

УБАЙ ИБН КАЪБ — Муҳаммад сафдошларидан бири.

УБАЙД ИБН АЛ-ЖАРРОҲ — Муҳаммад сафдошларидан бири.

УЗАЙР — пайғамбарлардан бири.

УКОША — Муҳаммаднинг яқин сафдошларидан бири.

УМАР ИБН АБДУЛЛОҲ АЛ-МАДҲАОНИЙ — Ҳусайн қўшинидаги паҳлавон.

УМАР ИБН АЛИ — Ҳусайннинг қариндоши.

УМАР ИБН ЖАНОДА — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

УМАР ИБН АЛ-ОС — Муҳаммад томонидан Ҳабашистон ҳукмдори Нажoшийга элчи бўлиб келган шахс. Кейинчалик Миср халифаси.

УМАР ИБН ХОЛИД — Ҳусайн қўшинидаги паҳлавон.

УМАР ИБН САЪД ИБН АБИ ВАҚҚОС — 680 йили Карбалода Ҳусайнга қарши жанг қилган Абдуллоҳ Зиёднинг лашкарбошиси.

УМАР ИБН ХАТТОБ — «Хулафо ар-рошидин»дан иккинчи халифа. (634-644). 644 йили ўлдирилган

УММИ КУЛСУМ — Муҳаммад пайғамбарнинг учинчи қизи.

УММИ ҲАБИБА БИНТ АБУ СУФЕЙН — Муҳаммад пайғамбарнинг хотини.

УММИҲОНИ — Абу Толибнинг қизи.Алининг туғишгани.

УРЕ — Довуд пайғамбар даврида яшаган. Яъқубнинг ўғли Ибн Ямин уруғидан бўлган шахс.

УСМОН ИБН АЛИ — Ҳусайннинг ўғай укаси.

УСОМА ИБН ЗАЙД — Муҳаммад тарафдорларидан бири.

УНУҚ — Одам Атонинг қизи.

УСМОН ИБН АФФОН — «Хулафо ар-рошидин»дан учинчиси (644-656). 656 йили ўлдирилган.

ФАЛТАМА ИБН ДАФОИН — Ибн Ямин уруғига мансуб шахс

ФИРҚОЙИЛ — Фаришта номи.

ФОТИМА — Муҳаммад пайғамбар ва Хадичанинг кенжа қизи. Алининг хотини. (606-633). Саййидлар Фотима ва Али Ибн Абу Толиб авлодларидан.

ФОТИМА — Абдуллоҳ ибн аз-Зубайранинг хотини.

ФОТИМА — Шом маликининг қизи.

ФУТУР — Иброҳим пайғамбарнинг Сора вафотидан сўнг олган хотини.

ХАДИЧА — Муҳаммаднинг биринчи хотини (556-621).

ХАҚИҚ — Оллоҳ амри билан Сулаймон тахтини эгаллаган дев.

ХИЗР — Ислoмда доимий барҳаёт пайғамбар сифатида қаралади.

ХУБОБ ИБН АЛ-АРАС — Умар ибн Хаттоб сингласининг эри.

ШАБИБ — Али жонига қасд қилган шахс.

ШАВША — Яъқуб пайғамбарнинг хотини.

ШАДДОД — Имлоқнинг отаси.

ШАЙТОН — Барча ёвузликларнинг боши, инсонларни гуноҳ йўлига чорловчи. Иблис номи билан ҳам юритилади.

ШАЙХ ВАҚУР — Абу Бакрнинг тахаллуси.

ШАЙХ ЗУННУН МИСРИЙ — Тасаввуф тариқатининг йирик намояндаси.

860 йилда вафот этган.

ШАЙХ ШИБЛИЙ — Куфалик шайх Абу Бакр Муҳаммад Жаъфар ибн Юнус (861-945) тахаллуси.

ШАМЪУН — Мусо пайғамбар даврида яшаган жодугар. Юханна деб ҳам номланган.

ШАМЪУН — Яъқуб пайғамбарнинг учинчи ўғли.

ШАЪБИЙ (ОМИР ИБН ШАРОҲИЛ) — Ҳамадоннинг шаъб номли қабиласига мансуб. Тобеинлардан бўлиб муҳаддис, ровий ва ҳофиз лақабларини олган. 821 йилда вафот этган.

ШЕРУЯ — Эрон шоҳининг ўғли.

ШИС — Одам Атонинг ўғли, пайғамбар.

ШОМИЛ ИБН ЗАКАВ — Яъқуб пайғамбарнинг ўғли Рубил уруғига мансуб шахс.

ШОҲБАЗОД — Эрон шоҳи Кисронинг лашкарбошиси.

ШУАЙБ — Мусо пайғамбарнинг қайнотаси.

ШУХ — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

ЮНУС — Исломиятдан аввал ўтган пайғамбар. Қуръонда шунингдек соҳиб ул-хут (68- сура, 48- оят) деб ҳам номланган.

ЮСУФ — Яъқуб пайғамбарнинг ўн биринчи ўғли, гўзаллик тимсоли.

ЮФТУРО — Иброҳим пайғамбарнинг қайнотаси, Футурнинг отаси.

ЮШАЪ ИБН НУН — Юсуф уруғига мансуб шахс.

ЯВШАН — Иброҳим пайғамбарнинг Футурдан бўлган ўғли.

ЯЗИД — Муъовиянинг ўғли, уммавий халифа.

ЯЗИД АЛ-ХАФР — Карболода ҳалок бўлган Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ЯСТОХИР — Яъқуб пайғамбарнинг саккизинчи ўғли.

ЯЪЖУЖ ВА МАЪЖУЖ — Диний ривоятга кўра дунё охирида Шарқдан босиб келиб ер юзини вайрон қилувчи маҳлуқлар.

ЯЪҚУБ — Исо пайғамбарнинг иккинчи ўғли. Яҳудийлар пайғамбари.

ЯЪҚУБ — Сулаймоннинг попишаги шундай номланган.

ЯҲЕ — Пайғамбар. Қуръондан (4- сура 83- оят; 3- сура 33- оят; 19- сура, 1- оят) кенг ўрин берилган.

ЯҲЕ ИБН МУОЗ АР-РОЗИЙ — Воиз ва нотикликда ўз замонасининг ягонаси бўлган. 871 йилда Нишопурда вафот этган.

ЯҲЕ ИБН САЛИМ АЛ-МОЗИНИЙ — Ҳусайн қўшинидаги паҳлавон.

ЯҲУДО — Яъқуб пайғамбарнинг тўртинчи ўғли.

ЯҲСАР — Яъқуб пайғамбарнинг еттинчи ўғли.

ҚАЙЛ ИБН УМАР — Ҳуд пайғамбар даврида яшаган номдор шахс.

ҚАЙСАР — Рум ҳукмдори.

ҚАМАР — Яъқуб пайғамбарнинг хотини, Рубилнинг онаси.

ҚАТҒИР (АТҒИР) — Малик Райённинг энг ишончли вазири.

ҚАФФОЛ ШОШИЙ — имом Абу Бакр Муҳаммад ибн Али ибн Исмоил.

ҚИТМИР — «Асҳоб ул-Каҳф» қиссасидаги ит.

ҚОБИЛ — Одам Атонинг ўғли.

ҚОЗУР — Яъқуб пайғамбарнинг унинчи ўғли.

ҚОРУН — Қуръон (28- сура, 76- оят; 29-сура, 38- оят)да зикр қилинган ғоятда бадавлат киши.

ҚОСИМ — Муҳаммад пайғамбарнинг тўнғич ўғли. 2 ёшлигида вафот

этган.

ҚОСИМ ИБН АББОС — Муҳаммаднинг қариндоши.

ҚУРАЙШ — V-VI асрларда Маккада яшаган араб қабиласи.

ҒОБУР — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.

ҲАБИБА — Яъқуб пайғамбарнинг хотини.

ҲАВВО — Момо Ҳавво.

ҲАВЛА ИБН ЯЗИД АЛ-АЗҲО — Ҳусайннинг қотили.

ҲАВОР — Исо алайҳис-салом тарафдори.

ҲАВОРИЁН — Исо пайғамбарга дўст бўлган жамоа.

ҲАДИС — Исломда Қуръондан кейинги муқаддас манба. Муҳаммад пайғамбар ҳаёти, фаолияти ва кўрсатмалари ҳақидаги ривоятлар туп-лами.

ҲАДИҚА АЛ-ЯМАНИЙ — Муҳаммадга яқин саҳобалардан бири.

ҲАЙЙИ ИБН АХТАБ — назир қабиласи улуғларидан бири.

ҲАЙДАР — Али ибн Абу Толибнинг лақаби.

ҲАМЗА ИБН АБДУЛ МУТАЛЛИБ — Муҳаммаднинг амакиси. Маълум муддат Абу Жаҳл билан биргаликда Муҳаммадга қарши кураш олиб борган.

ҲАМЗА ИБН УМАР — Муҳаммад тарафдорларидан бири. Жасур лашкар-боши.

ҲАЛИМА — Муҳаммаднинг онаси Амина вафотидан сўнг пайғамбарни боққан аёл.

ҲАМОН — Фиръавннинг вазири. У ҳақда Қуръонда (60-сура) ҳам зикр қилинади.

ҲАННА — Марямнинг онаси.

ҲАРР ИБН АЛ-РАЁХИН — Ҳусайннинг яқин сафдошларидан бири.

ҲАРР ИБН ЯЗИД АЛ-РАЁХИН — Абдуллоҳ Зиёднинг лашкарбошиси.

ҲАСАН БАСРИЙ (АБУ САИД) — Машҳур тобеинлардан.

Мадинада 642 йили туғилиб ўша ерда 728 йили вафот этган. Шариат ва тасаввуф илмлари буйича юқори ўрин тутган.

ҲАСАН ИБН АЛИ — Ҳалифа Алининг Фотимадан бўлган тўнғич ўғли (625-669).

ҲАТҲАТ — Фиръавн саройида хизмат қилган жодугар.

ҲАФСА БИНТ УМАР ИБН АЛ-ХАТТОБ — Муҳаммад пайғамбарнинг хо-тини.

ҲИЛОЛ ИБН НОРИЪ — Ҳусайннинг яқин сафдоши.

ҲОБИЛ — Одам Атонинг ўғли.

ҲОЖАР — Иброҳим пайғамбарнинг иккинчи хотини, Мағриб маликининг кизи.

ҲОЗАР — Иброҳим пайғамбарнинг ота томонидан қариндоши, Лут пайғам-барнинг отаси.

ҲОМ — Нуҳ пайғамбарнинг ўғли. Ҳиндистон мамлакатига ҳукмронлик қилган. Абул Ҳинд номи билан танилган.

ҲОРИС — Муҳаммад пайғамбарни боққан аёл (Ҳалима)нинг эри.

ҲОРЛАБИЛ ИБН ҲАМАЛ — Дон уругига мансуб шахс.

ҲОРУН — Имроннинг ўғли; Мусонинг яқин сафдоши. Қуръонда (7-сура, 134-136 оятлар) бир неча бор тилга олинади.

ҲОРУН АЛ-РАШИД — Аббосийлар сулоласига мансуб Бағдод халифаси (786-803).